

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД

На правах рукопису

Гліаді Олександр Іванович

УДК 81'373.6 – 81'373.2

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКА ТОПОНІМІЯ БАЛКАНСЬКОГО АРЕАЛУ

10.02.03 – слов'янські мови

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Науковий консультант –
Скляренко Віталій Григорович,
д.філол.н., проф., академік НАН України

Київ – 2008

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ МОВ, НАРІЧ І ДІАЛЕКТІВ.....	4
ПЕРЕЛІК ІНШИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. Теоретичні й методологічні проблеми дослідження слов'янської топонімії Балкан	15
1.1. Найдавніші сліди інфільтрації слов'янської мовної норми в межі балканського ареалу	16
1.1.1. Мовні релікти першої слов'янської хвилі на Балканах.....	16
1.1.2. Слов'яно-грецькі контакти й умовність датування.....	23
1.2. Проблематика дослідження слов'янського ономастичного суперстрату Греції.....	28
1.2.1. Питання про виділення праслов'янського шару в топоніміконі Греції й проблема опису праслов'янських діалектів на її території.....	28
1.2.2. Критерії хронологічної стратифікації слов'янської топонімії Греції.....	30
1.2.3. Праслов'янські діалекти Греції за даними ономастики: фонетика.....	35
1.2.4. Праслов'янські діалекти Греції за даними ономастики: лексика.....	50
1.3. Проблема реконструкції праслов'янського шару в гідронімії південнослов'янських мов.....	68
1.3.1. Актуальність реконструкції. Критерії визначення гідронімів як праслов'янських.....	68
1.3.2. Співвідношення реєстрів праслов'янських гідронімів східної та західної частин південнослов'янського ареалу.....	72
1.3.3. Праслов'янська гідронімія Балкан у її відношенні до гідронімії інших слов'янських ареалів.....	80
Висновки до розділу.....	85
РОЗДІЛ 2. Праслов'янський ономастичний суперстрат Греції.....	88

2.1. Топоніми з широким колом слов'янських відповідників.....	88
2.2. Топоніми з відповідниками в південнослов'янському ареалі.....	107
2.3. Топоніми з відповідниками в західно- і східнослов'янському ареалах.....	116
2.4. Слов'янські топоніми Греції без точних слов'янських відповідників за її межами.....	165
Висновки до розділу.....	182
РОЗДІЛ 3. Праслов'янська гідронімія південнослов'янських мов.....	183
3.1. Праслов'янський шар у гідронімії західної частини південнослов'янського ареалу.....	183
3.2. Праслов'янський шар у гідронімії східної частини південнослов'янського ареалу.....	391
Висновки до розділу.....	417
ВИСНОВКИ.....	419
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	427
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	455

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ
НАЗВ МОВ, НАРІЧ І ДІАЛЕКТІВ

Авест. – авестійська	д.-гр. – давньогрецька
албан. – албанська	д.-інд. – давньоіндійська
англ. – англійська	д.-іран. – давньоіранська
арум. – арумунська	д.-ірл. – давньоірландська
арханг. – архангельський	д.-кашуб. – давньокашубська
астрах. – астраханський	д.-лат. – давньолатинська
балт. – балтійська	д.-лит. – давньолитовська
блр. – білоруська	д.-луж. – давньолужицька
бойк. – бойківський	д.-макед. – давньомакедонська
болг. – болгарська	д.-норв. – давньонорвезька
бук. – буковинський	дон. – донський
валас. – валаський	д.-перс. – давньоперська
вед. – ведійська	д.-полаб. – давньополабська
вірмен. – вірменська	д.-пол. – давньопольська
влад. – владимирський	д.-прус. – давньопруська
в.-луж. – верхньолужицька	д.-рус. – давньоруська
волин. – волинський	д.-слвн. – давньословенська
волог. – вологодський	д.-чес. – давньочеська
ворон. – воронезький	етрус. – етруска
гал. – гальська	жемойт. – жемойтський
гег. – гегський	закарп. – закарпатський
герм. – германська	зах.-поліс. – західнополіський
гот. – готська	зах.-слов'ян. – західнослов'янський
гр. – грецька	і.-є. – індоєвропейська
гуц. – гуцульський	іллір. – іллірійська
д.-в.-н. – давньовірхньонімецька	іркут. – іркутський

ірл. – ірландська	орл. – орловський
італ. – італійська	осман. – османська
кайк. – кайкавський	перм. – пермський
калуз. – калузький	перс. – перська
кар. – караїмський	пирдоп. – пирдопський
карп. – карпатський	пол. – польська
кашуб. – кашубська	полаб. – полабська
кашуб.-словин. – кашубсько-словинський	поліс. – поліський
костр. – костромський	помор. – поморський
крим. – кримський	прагерм. – прагерманська
к.-укр. – карпатоукраїнський	пракельт. – пракельтська
кур. – курський	прус. – пруська
лат. – латинська	псков. – псковський
лемк. – лемківський	псл. – праслов'янська
лит. – литовська	резіян. – резіянський
лтс. – латиська	родоп. – родопський
луж. – лужицька	рос. – російська
макед. – македонська	рос.-ц.-сл. – російсько-церковнослов'янська
міз. – мізійська	рязан. – рязанський
морав. – моравський	санскр. – санскрит
москов. – московський	сарат. – саратовський
н.-гр. – новогрецька	с.-болг. – середньоболгарська
нім. – німецька	с.-в.-н. – середньовірна німецька
н.-луж. – нижньолужицька	серб. – сербська
новг. – новгородський	серб.-ц.-сл. – сербськоцерковнослов'янська
норв. – норвезька	сиб. – сибірський
н.-перс. – новоперська	симб. – симбірський
олон. – олонецький	с.-ірл. – середньоірландська

СЛВН. – СЛОВЕНЬСКА	тур. – турецька
СЛВЦ. – СЛОВАЦЬКА	туров. – туровський
СЛОВИН. – СЛОВИНСЬКА	угор. – угорська
СЛОВ'ЯН. – СЛОВ'ЯНСЬКА	укр. – українська
СМОЛ. – СМОЛЕНСЬКИЙ	урал. – уральський
СТ.-БЛР. – СТАРОБІЛОРУСЬКА	уфим. – уфимський
СТ.-ІТАЛ. – СТАРОІТАЛІЙСЬКА	фрак. – фракійська
СТ.-РОС. – СТАРОРОСІЙСЬКА	хет. – хетська
СТ.-СЛ. – СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА	хорв. – хорватська
СТ.-УКР. – СТАРОУКРАЇНСЬКА	ц.-сл. – церковнослов'янська
СХ.-ПОЛАБ. – СХІДНОПОЛАБСЬКИЙ	чак. – чакавський
СХ.-ПОЛІС. – СХІДНОПОЛІСЬКИЙ	чес. – чеська
ТАМБ. – ТАМБОВСЬКИЙ	чорногор. – чорногорський
ТВЕР. – ТВЕРСЬКИЙ	шток. – штокавський
ТИМОК. – ТИМОКСЬКИЙ	щак. – щакавський
ТОМ. – ТОМСЬКИЙ	яроsl. – ярославський
ТОСК. – ТОСКСЬКИЙ	ятв. – ятвзяька
ТУЛ. – ТУЛЬСЬКИЙ	

ПЕРЕЛІК ІНШИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Бас. – басейн	півн. – північний
вел. – великий	пов. – повіт
вол. – волость	под. – подібне
губ. – губернія	пор. – порівняй
дж. – джерело	пот. – потік
ж. р. – жіночий рід	поч. – початок
зах. – західний	пр. – притока
зб. – збірне	р. – рік
зменш. – зменшувальне	рідк. – рідкісне
ін. – інше	р-н – район
кол. – колишній	рр. – роки
л. – ліва притока	руч. – ручай
м. – місто	рч. – річка
наст. – наступний	сер. – середина
нп. – населений пункт	стар. – старе
обл. – область	суф. – суфікс
оз. – озеро	суч. – сучасне
окр. – округ	т. с. – те саме
п. – права притока	фолькл. – фольклорне
півд. – південний	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення балканського топонімікона завжди було перспективним і популярним напрямком мовознавчих студій, про що свідчить величезна бібліографія досліджень, спеціально присвячених ономастиці цього ареалу, чи таких, де вона просто використана як фоновий фактаж для підтвердження версій, пов'язаних з інтерпретацією мовних фактів інших частин індоєвропейської діалектної зони. Така пильна увага до зазначеної території цілком логічна: Балкани – зона надзвичайно давніх контактів різних індоєвропейських етносів, взаємодія котрих колись створила тут унікальну мовну ситуацію, сліди якої проглядаються нині лише фрагментарно і не в останню чергу в ономастичних свідченнях (пор. реконструйовані на топонімному матеріалі фрако-хетто-лувійські та фрако-малоазійські ізоглоси; див., наприклад, праці Л.О. Гіндіна). У центрі уваги авторів значної кількості цих досліджень перебуває субстратна топонімія, тобто релікти зниклих автохтонних мов, збережені в корпусах географічних назв сучасних ідіомів балканського ареалу (догрецький шар анатолійського походження, іллірійська, фракійська, кельтська, субстратна романська ономастика та ін.); спеціально див. дослідження В.І. Георгієва, І. Дуриданова, Д. Дечева, П.Хр. Ілієвського, Ю.В. Откупщикова, П. Скока, І. Поповича, А. Ломи, Х. Крає, А. Майєра [26; 28; 30; 32; 73; 128; 200; 205; 242; 253] та ін. Кількісно меншу групу становлять дослідження, орієнтовані на опис і аналіз слов'янського ономастикона Балкан, хоч за останні десятиліття робота в цьому напрямку значно активізувалася, що пов'язано, в першу чергу, з дослідженнями науковців Болгарії та колишньої Югославії.

Особливе і досить важливе для палеославістики завдання становить реконструкція праслов'янської топонімії балканського ареалу, тобто корпусу реліктових слов'янських географічних назв. Аналіз цих назв відкриває перспективи для характеристики давніх слов'янських ідіомів цієї території. Від того, наскільки успішною буде робота в цьому напрямку, залежать:

- визначення первісного ареалу функціонування праслов'янських діалектів (території, з якої здійснювалося розселення носіїв слов'янського мовлення);
- уточнення напрямку рухів носіїв праслов'янських діалектів;
- уточнення хронологічних рамок інфільтрації слов'янської мовної норми на Балкани;
- окреслення основних лексичних і фонетичних ознак місцевих праслов'янських ідіомів та визначення їхнього відношення до слов'янських діалектів інших частин Славії на підставі ізоглос;
- визначення методів розпізнання слідів діалектного членування давньої слов'янської мовної зони на Балканах загалом;
- характеристика різних аспектів історії діалектів балканських слов'ян тієї доби, що передувала формуванню окремих південнослов'янських мов.

Усе сказане, а також те, що праслов'янська топонімія Балкан ще не була предметом спеціального дослідження, зумовлює **актуальність** пропонованого дисертаційного дослідження.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. План і методика дослідження узгоджено з плановою темою Українського мовно-інформаційного фонду НАН України «Лінгвістичні та системотехнічні принципи побудови системи загальнослов'янської лексикографії («Лексика-Славіка»).

Мета дослідження – комплексна реконструкція й етимологічна інтерпретація праслов'янського шару в топонімії Греції та в гідронімії південних (балканських) слов'ян як підстава для відновлення фрагментів праслов'янського словника, на базі якого можна здійснити опис праслов'янських діалектів цього ареалу та визначити їхнє відношення до слов'янських діалектів інших частин слов'янської мовної зони. Хоч словенська та хорватська території належать до балканської мовної зони лише частково, їхня гідронімія також стала об'єктом аналізу. Робиться це задля відновлення якомога повнішого (на сьогодні) списку праслов'янських гідронімів південнослов'янських мов узагалі. Досягнення поставленої мети стає можливим завдяки розв'язанню ряду **завдань**: 1) уточнення (на підставі лінгвістичних

методів) хронології інфільтрації носіїв праслов'янських діалектів у межі балканського ареалу; 2) визначення осередку експансії слов'янської мовної норми на Балкани; 3) реконструкція реліктового корпусу слов'янських географічних назв території Греції; 4) класифікація реконструйованої на базі слов'янської топонімії Греції праслов'янської лексики шляхом зіставлення її з лексиконом слов'янських діалектів інших частин Славії (для виявлення спільнослов'янських та діалектних форм); 5) опис фонетичних особливостей реконструйованої на базі слов'янської топонімії Греції праслов'янської лексики; 6) виявлення слідів членування ареалу праслов'янських ідіомів грецької території; 7) реконструкція праслов'янського шару в гідронімії південнослов'янської мовної зони; 8) опис реконструйованого праслов'янського гідронімікона південних слов'ян і зіставлення його з праслов'янською гідронімією інших слов'ян як засіб виділення спільнослов'янських та діалектних утворень; 9) виділення найдавніших осередків слов'янського мовлення у межах південнослов'янського ареалу на підставі визначення зон концентрації значної кількості праслов'янських гідронімів; 10) характеристика деяких аспектів мовної ситуації в балканському ареалі доби, що передувала формуванню окремих південнослов'янських мов.

Об'єктом дослідження в дисертації виступають корпус праслов'янських топонімів балканської мовної зони (реліктовий слов'янський топонімікон Греції та фондова слов'янська гідронімія суч. південнослов'янських країн) як значний фрагмент місцевого праслов'янського словника та праслов'янські діалекти балканського ареалу, характеристика яких здійснюється на підставі аналізу результатів реконструкції цього фрагмента.

Предмет дослідження – ареальні характеристики, етимологічна (первісна) структура (фонетична, словотвірна) давніх слов'янських топонімів (різних класів: гідроніми, ойконіми, ороніми, хороніми) всіх історичних областей Греції, архаїчних слов'янських гідронімів південнослов'янської території та (в окремих випадках) слов'янських антропонімів із різних частин Славії, словотвірні моделі, за якими оформлено ці оніми, та відображені в них моделі

номінації. Разом із апелятивами, ці топоніми використовуються як підґрунтя для реконструкції праслов'янської топонімії Балкан. Структура південнослов'янських ойконімів як самостійний предмет дослідження в дисертації не розглядається, оскільки її вивчення, по-перше, становить окрему проблему, а по-друге, власне слов'янський ойконімний реєстр зазначеного ареалу в основній своїй масі (за винятком реліктових топонімів, перенесених сюди з території слов'янської прабатьківщини) формувався на очах історії й часто репрезентує: а) результати слов'янської адаптації місцевих субстратних назв; б) відносно пізню взаємодію слов'янських мов із сучасними балканськими (неслов'янськими) ідіомами. Пор. фундаментальне дослідження Й. Заїмова, присвячене аналізу болгарської ойконімії у зв'язку з проблемою заселення болгарськими слов'янами Балкан, де поряд зі слов'янськими топонімами розглянуто назви з грецькими, албанськими, румунськими й турецькими основами [див.: 61]. Близьку картину мовної інтерференції слов'ян із носіями романських мов (не лише в ойконімії, а топонімії взагалі) на островах Адріатики показує і дослідження П. Скока [253, т. I].

Джерельна база дослідження – матеріал, дібраний з реєстрів слов'янської ономастики, пам'яток писемності, етимологічних словників слов'янської ономастики, Ономастичної картотеки та Ономастичного архіву Інституту української мови НАН України, словників слов'янської апелятивної лексики (нормативних, діалектних, історичних, етимологічних), досліджень зі слов'янської етимології.

Методологічна основа дослідження – принципи системності та історизму, котрі вимагають розгляду мовних одиниць у їхній динаміці, самотності та зв'язках з іншими мовними та позамовними явищами. Характер напрямку пошуків зумовив вибір **методів дослідження**, серед яких: етимологічний (для визначення генезису та тлумачення структури аналізованих форм), порівняльно-історичний (для пропонованого дослідження актуальні три основні його принципи: встановлення генетичної спорідненості аналізованих форм,

реконструкція архетипів, визначення відносної хронології), ареальний (для пошуку й опису реліктових діалектних утворень).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертаційному дослідженні вперше у слов'янському мовознавстві здійснено фронтальну реконструкцію **праслов'янської топонімії Греції** та праслов'янського корпусу гідронімії південнослов'янських мов (у сучасній палеославістиці не існує спеціальних досліджень, які б ставили аналогічні завдання за винятком окремих статей, розвідок, присвячених етимологічному трактуванню окремих архаїчних слов'янських назв/груп назв балканської мовної зони; праці М.Р. Фасмера, В. Георгієва, Й. Заїмова, Ф. Малінгудіса та З. Голомба, присвячені аналізу слов'янської топонімії Балкан, мають іншу мету), визначено критерії стратифікації слов'янського топонімікона Греції, схарактеризовано **праслов'янські діалекти цієї території**, визначено їхнє місце серед слов'янських діалектів інших частин Славії, окреслено межі окремих праслов'янських ідомів усередині слов'янської мовної зони Греції та найдавніші осередки слов'янського мовлення в межах суч. південнослов'янської території (за даними праслов'янської гідронімії), запропоновано шляхи підходу до етимологічного аналізу та реконструкції архаїчних південнослов'янських гідронімів зі зруйнованим анлаутом (ряд фонетичних рис, які потрібно враховувати), введено в науковий обіг значну кількість нових етимологічних версій та нових доказів і уточнень уже наявних у літературі етимологій. На основі етимологічного дослідження реліктової слов'янської топонімії Балкан запропоновано нові докази найдавнішої (до V ст. н. е.) інфільтрації слов'янської мовної норми в межі балканського ареалу, викладено нові лінгвістичні аргументи теорії, за якою епіцентром експансії носіїв праслов'янського мовлення на Балкани було Середнє Подунав'я.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в: 1) обґрунтуванні комплексної проблеми реконструкції праслов'янського топонімікона Греції та реліктової гідронімії південнослов'янської території як окремого аспекту палеославістики, який не висвітлювався сучасною наукою; 2) обґрунтуванні

нових аспектів гіпотези про експансію носіїв праслов'янського мовлення на Балкани до V ст. н. е. (зокрема, їхню появу тут у III-IV ст.); 3) обґрунтуванні нових аспектів гіпотези про паннонський ареал як осередок поширення слов'янської мовної норми на Балканський півострів та суміжні території (передусім такого аспекту, як теорія реконструкції давніх ексклюзивних паннонсько-балканських ізоглос); 4) обґрунтуванні гіпотези про належність частини праслов'янських ідіомів території Греції та суч. південнослов'янських країн до того ж прадіалекту, якого сягають саме західно- і східнослов'янські мови (ці давні балканослов'янські діалекти кваліфікуються як одна з його гілок), але не південнослов'янські; 5) визначенні приблизних меж ареалу цих ідіомів як підстави для обґрунтування проблеми діалектного членування мовної зони грецьких слов'ян; 6) доведенні факту мовної неоднорідності слов'янського населення Греції всупереч теорії, за якою його діалекти включено до болгаро-македонської гілки південнослов'янських мов; 7) реконструкції в південнослов'янському гідроніміконі двох рядів давніх гідронімічних ізоглос, які поєднують окремі південнослов'янські мови лише зі східно- та/або західнослов'янськими мовами, як свідчення давньої мовної неоднорідності цієї частини ареалу балканських слов'ян і свідчення поширення тут носіїв слов'янського мовлення двома потоками. Крім того, у дисертації дістала подальший розвиток теорія поширення фонетичної інновації *tert* > *terət*, *tolt* > *tolət* на Балкани з паннонського ареалу.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріал, конкретні та теоретичні положення дисертації можуть бути використані в практиці дослідження слов'янського глотогенезу, в процесі створення етимологічних словників окремих слов'янських мов, словника праслов'янської лексики, в дослідженнях із праслов'янської мови, порівняльної граматики та історії слов'янських мов. Отримані результати мають значення для подальшого вдосконалення методики етимологічних досліджень архаїчної слов'янської ономастики, крім того, вони можуть бути застосовані у викладанні навчального курсу «Вступ до слов'янської філології», спецкурсів і спецсеминарів з історії

слов'янських мов, створенні посібників із порівняльної граматики та історії слов'янських мов.

Особистий внесок здобувача. Усі викладені в дисертації результати отримано одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення дисертації у вигляді доповідей було виголошено та обговорено на Всеукраїнській науковій конференції «З ХХ в ХХІ століття», присвяченій 90-річчю професора А.О. Білецького (Київ, 2001), ІХ Всеукраїнській ономастичній конференції «Ретроспекція і перспективи української ономастики» (Кіровоград, 2001), ХІІ Міжнародній ономастичній конференції «Українська ономастика в загальнослов'янському контексті» (Чернівці, 2007), Міжнародній ономастичній конференції «Традиційне і нове у вивченні власних імен» (Святогірськ, 2005), наукових читаннях пам'яті Ю.К. Редька (Київ, 2005), засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (2004), щорічному Міжнародному лінгвістичному семінарі «Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці» (Донецьк, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008), Міжнародній науковій конференції «Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах» (Гомель, 2002, 2004), Міжнародній науковій конференції «Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі» – до 100-річчя проф. Ф.Т. Жилка (Київ, 2008).

Публікації. Основні теоретичні та конкретні положення дисертації опубліковано в 32 статтях, 1 тезах і одній монографії «Слов'янські мовні релікти в топонімії Балкан» (Київ; Кіровоград, 2008).

РОЗДІЛ 1

**ТЕОРЕТИЧНІ Й МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТОПОНІМІЇ БАЛКАН**

У сучасній палеославістиці зроблено чимало в напрямку вивчення слов'янських географічних назв балканського ареалу: достатньо пригадати капітальні праці О.М. Селіщева, М.Р. Фасмера, Ф. Малінгудіса, Й. Заїмова, В. Георгієва, З. Голомба та деяких грецьких дослідників, присвячені аналізу слов'янської ономастики Греції, спеціальне дослідження П. Скока з топонімії островів Адріатичного моря, значний відсоток якої становить давня слов'янська, фронтальні дослідження І. Дуриданова, Е. Дікенманна, Ф. Безлая, окремі публікації Т. Маретича, А. Ломи, Д. Брозович-Рончевич із південнослов'янської гідронімії та інших топонімічних класів і, звичайно ж, неодноразове звертання до архаїчної топонімії Балкан П.Хр. Ілієвського, О.М. Трубачова, І.М. Желєзняк та Р.М. Козлової [див.: 24; 25; 28; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 54; 57; 58; 61; 73; 107; 108; 109; 110; 111; 192; 193; 194; 203; 204; 205; 211; 212; 213; 214; 228; 229; 253; 270; 272; 273; 274; 275]; див. також (Dickenmann I-II; Bezlaj SVI I-II). Крім того, існує солідна кількість статей (різних дослідників) із синхронного опису слов'янського топонімікона Балкан, надрукованих у таких періодичних виданнях, як «Ономатолошки прилози», «Onomastica Jugoslavica», «Балканско езикознание», «Folia onomastica Croatica». Проте **суцільної** реконструкції та генетичного аналізу **праслов'янської гідронімії** чи **ойконімії** цього ареалу й вирішення пов'язаного з ними кола теоретичних завдань не було.

Отже, питання реконструкції праслов'янського топонімікона Балкан як окрема проблема палеославістики не поставало, тому цей її аспект лишився недослідженим. Проблематика відновлення праслов'янського шару в балканській топонімії фактично представляє цілий комплекс проблем, кожна з яких потребує формулювання, опису й вирішення в межах загальної теорії реконструкції праслов'янського мовного стану. Зокрема, результати

реконструкції праслов'янського лексичного корпусу в топонімії балканського ареалу (у слов'янському топоніміконі Греції та гідроніміконі балканослов'янських мов) дають підстави для: а) обґрунтування гіпотези про інфільтрацію слов'янської мовної норми на Балкани до V ст. н. е.; б) визначення території експансії слов'янської мовної норми в межі балканського ареалу; в) методологічна проблема обґрунтування критеріїв визначення топонімів як праслов'янських (взагалі – проблема хронологічної стратифікації слов'янської топонімії балканської зони); г) опис фонетичних та лексичних ознак праслов'янських діалектів Греції та визначення їхнього відношення до слов'янських діалектів інших частин Славії; г) опис і пояснення давніх лексичних розбіжностей у праслов'янському корпусі південнослов'янської (балканослов'янської) гідронімії як засіб уточнення глотогенезу слов'янських ідіомів Балкан. Кожна з цих проблем має свої теоретичні аспекти, які викладатимуться нижче.

1.1. Найдавніші сліди інфільтрації слов'янської мовної норми в межі балканського ареалу

1.1.1. Мовні релікти першої слов'янської хвилі на Балканах

Проблема опису реліктової слов'янської топонімії балканського ареалу тісно пов'язана з проблемою визначення часу інфільтрації носіїв давніх слов'янських діалектів на його територію. У сучасній славистиці традиційним вважається погляд, згідно з яким поява перших слов'янських племен на Балканському півострові припадає на кінець V – початок VI ст. н. е. Ця думка значною мірою спирається на свідчення давніх істориків і акцентує увагу переважно на етнонімі *slověne як «загальній» назві слов'ян. У світлі системи доказів, якими оперує теорія середньодунайської прабатьківщини слов'ян (основні представники П.Й. Шафарик, О.М. Трубачов), котра дає можливість дослідити найдавнішу інфільтрацію слов'янської мовної норми в контактний балканський ареал, якимось песимістично звучить вислів «писемні пам'ятки вперше фіксують появу слов'ян на Балканах на початку VI ст. н. е. (Прокопій Кесарійський). Спроби

обґрунтувати більш ранню (з III ст.) наявність тут слов'янського населення, котре ніби прийшло на ці землі разом із кельтськими й германськими племенами, що вторгалися в Східноримську імперію, не можуть братися до уваги через відсутність надійної аргументації» [125, с. 5]. Пор. також загалом подібні інші скептичні формулювання [33, с. 18].

Якщо проблему пошуків найдавніших (до V ст. н. е.) слідів слов'янської мовної норми на Балканах вирішувати поетапно, то першим кроком буде визначення ймовірної території, звідки ця норма потрапила в межі балканського ареалу. Сформувавшись у Подунав'ї як етнос, праслов'яни, перебуваючи в контактному з Балканами ареалі (пор. виразно слов'янську ономастику в Паннонії II ст. н. е.: *Dobrati* (датовані) – теонім < *Dobr-otъ, (какографічне) *Pelsonis* – лімнонім < *Pleso, *Tsierna*, II ст. н. е. – в римському записі нп. на межі суч. Угорщини й Валахії < *Їрна [155, с. 44, 109-110, 140]), просто не могли не здійснювати спроб проникнення на його територію хоч би тому, що ці дві зони не були ізольованими. До того ж будь-який етнос у своєму розвитку прагне освоїти нові землі, і це освоєння дійсно могло розпочатися з дотичної до Балкан Паннонії. Наявність тут слов'ян у давнину не викликає сумнівів і підтверджується не лише згаданими вище прикладами II ст. н. е., а й географічними назвами, датованими III ст. н. е. Ці топоніми, відзначені на карті Маннерта, задовільно пояснюються за допомогою ресурсів слов'янських мов. Пор.: **Batua** (Очерк 101: як *Будьва*) = *Vodъva (?) – вторинна тематизація (на -a) *й*-основи, представленої в *body, -ъve ~ *bodъ, *bosti 'колоти', 'бодати' (ЭССЯ 2, 155), **Valcum** (Очерк 100: як *Валки*) = *Volkъ ~ *volkъ < **velkt'i* 'волочити, тягнути', **Vereä** – місцевість на річці Драва (Очерк 100: як *Веря*) = *Verēja або *Vereja (: рос. діал. волог. *верей* 'підвищене сухе місце серед низьких болотистих місць, боліт', пол. *wierzejami* 'брамами' та ін.) [див.: 81, с. 12-13], **Milata** (Очерк 100: як *Млата*, *Млатъ*) = **Mil-ot-* ~ *milota (: болг. *миломá* 'приємність', серб., хорв. *миломá* 'т. с., радість' та ін.; ЭССЯ 19, 42-43), д.-кашуб. (помор.) *Milota*, 1296 р. – топонім (Lorentz: 73: до серб., хорв. *Milota*, пол. *Milota*), можливо, сюди ж *Miliota*, XIV ст. – земля у слов'янській області

Албанії (Макушев, 39: читає *Милома*) < *Mileta, **Risinum** (Очерк 100: як *Резань*) = *Rьž-ьно (*město*) ~ *rьžь, -i ‘рож’ (: д.-рус. **рѣжь**, чеч. *rež*, ген. *rži* та ін.; Фасмер III, 493-494), пор. похідне, представлене в рос. діал. (Кубань) *рожніца* зб. ‘хлібні злаки’ (СРНГ 35, 154), **Salva**, **Σαλόβα** (Очерк 100: як *Салова*) = *Solava (*Sälava) ~ псл. *solvь ‘жовтувато-сірий’ (докладніше див. 1.2.3.), **Sanderva** (Очерк 100: як *Задерва*, *Задрево*) = **Sq-derv-* (~ *dervo ‘дерево’), пор. ст.-рос. *Судеревскій рубежь*, 1483-1502 pp. (Строев I, 57), **Straviana** (Очерк 100: як *Страва*) = *Ostrovjane < *ostrovь ‘острів’. Сюди ж: **Burna**, III ст. н. е. = **Brьn-* ~ псл. *brьna/*brьно* (пор. словн. *břna* ‘глина’, ‘перегній, чорнозем’ та ін.; докладніше див. далі), **Pelva** (часи римської колонізації) = *Pelva ~ *Пльва* (*Плїва*, *Плива*) – пр. річки Врбас у Боснії (докладніше див. 3.1.).

Другим кроком буде пошук тих онімів, які можуть бути витлумачені на слов’янському мовному ґрунті. Якщо пошук дасть позитивні результати, тобто в давньому балканському топоніміконі дійсно функціонують чи функціонували слов’янські назви, цей факт буде підставою для гіпотези про найдавнішу інфільтрацію носіїв праслов’янських діалектів у межі балканського ареалу. Таке твердження не суперечить досягненням різних галузей палеославістики: ідея поглиблення хронології появи праслов’ян у згаданому ареалі виникла в палеославістиці вже давно. Достатньо згадати слова М.С. Дринова, який припускав, що слов’яни формували головне ядро варварського світу на Нижньому Дунаї, саме їм належить основна роль у нападах на володіння Риму на Балканах в III ст. (sic!) [43, с. 83]. А коли врахувати можливість відображення в назві грецького острова Λέσβος (*Лéсбос*), відомого з часів ранньої античності, ранньопраслов’янського *lěsovь ‘лісовий’ (пор. аналогічним чином (суфікс -ov-) оформлений топонім в античній Дакії *Berzovia*, тобто *berzovь) [155, с. 92], то хронологічні рамки ранніх слов’янських міграційних хвиль, які розчинилися в місцевому етномовному середовищі, значно відсуваються в глибину історії. До речі, назва *Berzovia* має варіанти *Bersovia*, *Berzobis*, які без тлумачення суфіксальної частини зводять до кореня і.-є. **bhereǵ-* ‘блищати; білий’ [200,

с. 54], різновида якого сягає слов'янська назва берези. Форма обох варіантів також дозволяє розглядати їх як спотворене псл. *berzovъ.

Далі наведені етимології групи давніх (фіксації III-IV ст. н. е.) балканських онімів, для котрих передбачається слов'янська генеза. Їхня наявність тут, на нашу думку, виступає одним із доказів реальності одного з давніх слов'янських міграційних потоків у цьому ареалі.

Altina – за даними дорожника імператора Антоніна (III ст. н. е.), римський опорний пункт на шляху з Аквілея до Сремської Митровиці (ИБИ 39). Запис відтворює латинізовану грецьку форму *Ἀλτίνα (у діалектах, де втрачалося будь-яке анлаутне *s-*) < *Σαλτίνα, яка відбиває = псл. *Soltina (пор.: чес. *slatina* ‘торф’яне болото’, слвц. *slatina* ‘мочаристе місце, торф’яний ґрунт’; ЕСУМ 5, 350, слвц. *slatina* ‘болото’, рос. діал. *солотіна* ‘болото із застійною водою’ та ін. ~ псл. *soltъ; Фасмер III, 714: *сóлотъ*).

Bergule – у римських дорожниках станція (опорний пункт) на шляху з Риму через Аквілею до м. Царград (фіксація сер. III – поч. IV ст. н. е.; ИБИ 29: як *Бергуле*). Сюди ж, певно, і фракійський топонім **Βεργούλη** [наведено за: 31, с. 52]. Вірогідно, відбиття псл. *Berg-ulъ / **Berg-ul'a* ~ *bergъ ‘берег, висота’. В ЭССЯ (1, 191) під архетипом **berg-ul'a* наведені лише назви різновиду ластівки, яка живе в берегових кручах, указаний же приклад говорить про вжиток у праслов'янських діалектах **berg-ul'a* як терміна географічної номенклатури. По-іншому **Βεργούλη** ~ **Βέργα** etc. розглядав В. Томашек, зокрема, як фрак. рефлекс і.-є. **bherdh-* ‘поки (ще) існувати’ (із палатальним *ǵh*) [див.: 31, с. 52].

Зрозуміло, що розглянута форма не має відношення до хорватського топоніма *Bargülje* (р-н острова Молат), який співвідносять із хорв. діал. (Далмація) *brgulja* ‘урочистість, свято, святкування’ (Дж. Даничич виводить його зі ст.-італ. *bergolare* < лат. *verbulare* ‘безтурботно розмовляти’) [253, т. I, с. 96].

Brendice – у римському дорожнику (сер. III – поч. IV ст. н. е.) форпост на шляху з Драча через Македонію та Фракію до м. Царград (ИБИ 35: як

Брендице). Аналогічна місцева назва *Brendice (Priendice)* згадана в дорожнику Антоніна Пія (так тут названо *Берозица*, що відзначене в Єрусалимському дорожнику), IV ст. н. е. [44, с. 45]. У цій назві вбачаємо спотворене в тексті документа псл. *Pręd-ica (правильний запис *Priendice*) ~ *prędq, *pręsti ‘прясти’. Пор. аналогічним чином мотивований рос. ойконім *Пряжа* (Олон. губ.; Vasmer RGN VII, 426) < *prędja. Оскільки лат. *i* неоднозначне в аспекті нотації слов’янських звуків (може фіксувати як псл. *i, так і *ь), імовірний варіант реконструкції *Pręd-ьca. Можливо, до цих форм належить і географічна назва *Brandic (Prandic, Predenec)*, локалізована на південь від Дунаю, в межиріччі Дунаю та Морави (територія слов’янського племені *praedenecenti* – частина племені *бодричів*) [38, с. 91]. З іншого боку, не виключене читання балканських тополексем як псл. *Pręd-ьсь ~ *prędъ, рефлекси якого мають значення ‘швидка течія’, ‘струм’, ‘потік’, ‘мілина’, ‘загата’ (Фасмер III, 388: *пруд* I).

Burno, IV ст. н. е. – топооб’єкт (територія Далмації; ИБИ 12, 13: як *Бурнум*). Графічно близька географічна назва у Паннонії (*Burna*) згадується під III ст. н. е. на карті Маннерта (Очерк 100: як *Варна*). Лат. *u* часто використовувалося для нотації слов’ян. *ь та *ъ, з огляду на що в цих топонімах можна бачити псл. *Връна/*Връно* ~ *brъna/*brъno* (: слвн. *břna* ‘глина’, ‘перегній, чорнозем’, блр. діал. *бръна* ‘сирість, вода’, в.-луж. *borno* ‘болото, драговина’ та ін.; ЭССЯ 3, 69-70). Таким чином, фіксація **Burno** репрезентує або неточний запис праслов’янської лексеми (замість очікуваного ***Bruno** чи ***Brino**), або ж відбиває давню слов’янську діалектну форму, що нагадує в.-луж. *borno*.

Βυλαζωρα, Bylazora, 216 р. н. е. – місто в Пеонії, поблизу суч. Велеса (вперше згадується у Полібія) [44, с. 6]. Імовірно, цю ж назву (*Bylazora* у Фракії) мав на увазі П.Й. Шафарик, який відніс її до слов’янських (щоправда, без етимології) [168, т. I, с. 133]. В онімі консервується псл. *Bělozora – форма родового належності щодо антропоніма *Bělozorъ (очевидно, спочатку *Bělozora gordъ/*město* з пізнішим еліпсисом другого елемента). Антропонім *Bělo-zorъ (другий компонент ~ *zbrěti ‘дивитися’) відновлюється з урахуванням рос.

*Белозор – особове ім'я › *Белозоров* – ойконім (кол. Ворон. губ.; Vasmer RGN I, 329), укр. *Білозір* – суч. прізвище, д.-пол. (похідні) *Białozorek* (*Byaloszorek*), 1425 р., *Białozorzec* (*Balozarzecz*, *Balozorzecz*), 1423 р. – антропоніми (SSNO I, 135) ~ блр. діал. *белазóры* ‘людина з великими світлими очима’ (Салавей 6). Дещо по-іншому пояснення **Βυλάζωρα** (як «Бяла зора») див. [45, с. 231], а також (як *Biela Zora* «Білий світанок») [257, с. 9].

Інше тлумачення **Βυλάζωρα**, **Bylazora** див. у [200, с. 96], де назва порівнюється з іллір. **Βυλλίονες** (версія Х. Крае) та пелагонським **’Αζωρος**, загалом – **Βυλ-αζωρα**.

Drubetis, IV ст. н. е. – за даними Певтингерової карти, топооб’єкт на шляху з Брѣза Паланка до Стѣклен (ИБИ 22: як *Дробета*). Пор. також *Drobetae* – римська муніципалія на Дунаї (римляни з’явилися тут за часів імператора Траяна; Соколов 12), *Drobeta*, *Drobetae*, *Drubeta*, *Drubetae*, **Δρουβητίς** – географічна назва у Фракії (розглядається серед фракійських топонімів з основою **dhrebh-*) [200, с. 158]. Гадаємо, ці топоніми сягають місцевого псл. **Drob-et-* ~ *droba (: чес. *droba* ‘різновид пісковика’, слвц. *droba* ‘т. с.’ та ін.; ЭССЯ 5, 117) ~ *drebtī (у випадку безпосередньої віддієслівної деривації очікувалося б **drebet-*). Пор. ще слов’янську географічну назву на території суч. Румунії (ареал зі слов’янським населенням, пізніше асимільованим румунами) *Drobeta-Turnu Severin*, адаптовану в румунському мовленні (DTR 93). Ігнорування можливості віднесення названих форм до слов’янської топонімічної спадщини не видається доцільним з огляду на словотвірну модель.

Ostudizo (сер. III – поч. IV ст. н. е.) – форпост на шляху з Риму через Аквілею до м. Царград (ИБИ II, 29: як *Остудизум*). Згідно з римським дорожником, таку саму назву мало слов’янське поселення за Дунаєм – *Ostudizum*, IV ст. н. е. (Соколов 36: із посиланням на М.С. Дринова; див. ще [43, с. 45: із припущенням, що цей топооб’єкт у XIX ст. називався *Кулели*]). Існують підстави тлумачити цей топонім як псл. *Ustъje ‘гирло’, адаптоване фракійським етносом шляхом долучення *diza* (-os) ‘фортеця’ після того, як перша хвиля слов’янських переселенців повністю розчинилася в місцевому етномовному

середовищі. Слов'янська етимологія вірогідна й для фракійського топоніма (варіанти) *Ostudizo*, *Ostodizo*, *Ostidizo*, *Ostudizos*, раніше віднесеного до групи назв із другою частиною *diza* (-os) 'фортеця' (< і.-є. **dh(e)ig'h(y)o-*/*-ā*) [212, с. 10; 24, с. 99: усюди без пояснення першого компонента]. Наведені топоніми, вірогідно, репрезентують латинську графічну адаптацію форм **Ωστου-διζ-*, **Ωστο-διζ-*, **Ωστι-διζ-* (найбільш близька до оригіналу *ustbye, оскільки *-bj-* позначалося через *ι*) із початковим *Ω-* (*ω-*; фонетично – *ō*), яким інколи записували слов'ян. *и* (пор. *Στρῶμη* – географічна назва у Фокиді = слов'ян. *strumu, *strumenъ [270, с. 117]). Відповідно, це анлаутне *Ω-* в латиномовних документах відображалося саме як *O-* замість *U-*.

Καρπιανοί II ст. – плем'я, що жило між племенами *peucyni* й *bastarni* (згадується Птолемеем). Етнонім, разом із групою формально схожих назв, які зараховують до дако-фракійського ономастичного словника, абсолютно справедливо пов'язують з і.-є. *(*s*)*corpā* 'скеля' (SSS II, 379). Лишається тільки уточнити, що в конкретному випадку йдеться про слов'янський рефлекс індоєвропейської лексеми (варіант без *s-mobile*) і деривацію на її основі етнічної назви *corp-jane. Пор. репрезентанти з мобільним *s* із дещо відмінною семантикою: *skorpa/**skorpja*: макед. діал. *скρανја* 'ялова земля, кам'янистий ґрунт' (Видоески 143), словц. *škrapy* 'борозни на поверхні карстових скель, утворені потоками дощової води' [88, с. 61]. Стосовно позначення слов'янського *o* через грецьке *α* пор. **Σίρακων** – місцева назва < *Široko [252, с. 251].

Слід пам'ятати, що фіксації завжди випадкові й тому не відображають реальної давнини назв. Значить (і це зумовлено об'єктивними обставинами), оніми, що виникли дуже давно, часто потрапляли на сторінки історичних документів порівняно пізно. Тому резонно припустити, що носії давніх слов'янських діалектів з'являлися на Балканах і в більш ранню добу. Звісно, не слід очікувати великої кількості слов'янського ономастичного матеріалу на Балканах у межах зазначених часових рамок. Найдавніший нечисленний

слов'янський авангард протримався тут недовго: будучи не в змозі протистояти місцевому асимілюючому культурно-мовному середовищу (автохтонному населенню Балкан, латиномовному населенню римських колоній), слов'яни просто розчинилися в ньому, лишивши після себе сліди у вигляді топонімів, етніонімів, антропонімів, які часто буває важко розпізнати як власне слов'янські. Тому той фактаж (на нього не можна не зважати, оскільки кожен із наведених прикладів – факт), з яким доводиться працювати сучасному досліднику, лише *reliquiae reliquiarum* однієї з перших спроб слов'ян розвідати нові землі. Їхній час настав тільки через кілька століть, коли внаслідок демографічних і міграційних процесів, спричинених перенаселенням Середнього Подунав'я, потужний слов'янський потік хлинув на Балкани, поступово, хвиля за хвилею, затоплюючи їх. Про те, наскільки він був сильним і стрімким, свідчить не лише ономастика слов'янських мов цього ареалу, але й топоніміка Греції, котра містить значний слов'янський шар.

1.1.2. Слов'яно-грецькі контакти й умовність датування

Поширення нових слов'янських хвиль на Балканах у різні періоди доби Середньовіччя (до і після V ст.), закріплення тут носіїв слов'янського мовлення на тривалий час добре засвідчене в документах держав, які мали безпосередні контакти з представниками різних слов'янських племінних угруповань. Праці авторів того часу (римських, грецьких, германських, арабських), нехай тенденційні й упереджені (наприклад, оцінка християнських істориків і географів язичників-слов'ян часто виглядає відверто зневажливою), дають усе-таки певне уявлення про етномовну ситуацію на цих територіях, демонструючи складність відносин автохтонного населення зі слов'янами, поступовість вростання їх у місцеве культурне середовище. Найбільш показовими в цьому плані виступають грецькі документи, які, окрім свідчень власне культурологічного плану, містять важливу інформацію мовного характеру, а саме – слов'янську ономастику, котра робить свій внесок у поглиблення хронологічних рамок появи слов'ян на Балканах.

І знову повернімося до дати «V ст. н. е.». Наприкінці XIX ст. М.С. Дринов відзначав, що «особові імена слов'янського походження з'являються у Візантійській імперії, і причому у вищих верствах її населення, ще з початку V-го століття» [44, с. 46]. Причина цього – просування представників слов'ян у привілейовані суспільні групи, для чого потрібно було **кілька поколінь** тісної греко-слов'янської взаємодії. Це часто передбачає змішані шлюби (звідси сім'ї, в яких діти отримували слов'янські імена), службу слов'ян у візантійській армії, що відкривало можливість призначення на керівні (військові чи адміністративні) посади і перспективу збагачення (відтак – входження слов'ян у вищі класи місцевого суспільства). Це не дивно, оскільки слов'яни й пізніше відігравали не останню роль у державному житті Візантії: мали своїх представників не лише при Візантійському дворі (кілька полководців, у тому числі й Велісарій), але й на самому імператорському троні, зокрема Юстиніан, Юстин II були слов'янського походження, як і патріарх Микита (766-780 рр.) [37, с. 20]. Така суспільна ситуація у Візантії не була чимось винятковим у добу переселення народів. Аналогічні події в ті часи переживав і Рим, пор. про це в Ю. Венеліна: «Відтоді, як *іномовцям* було відкрито шлях до найвищих посад через військову службу, і відтоді, як Римським престолом почали правити не Сенат, а *війська*, відтоді і сама завойовниця народів Італія впала до рівня підкорених нею країн. Так, наприклад, якщо легіони з італійців тримали в покорі жителів Словенії чи Каппадокії, то зате роти та ескадрони *словенські* чи *астурійські* карали жителів Італії чи Сицилії [...] З того часу Імперія була вже не *нацією*, а *військовим союзом*, в якому будь-який корпусний командир міг сісти на трон, якщо його корпус устиг раніше за інших проголосити свого начальника. Ось чому відтоді імператорами були люди не латинського походження. Таким чином словенці побачили на престолі словенця в особі імператора Діоклетіана» [22, с. 120-121]. Наведені далі етимології антропонімів підтверджують все сказане з позицій мовознавства.

Ἀναγαστος, 469 р. н. е. – ім'я головнокомандувача візантійськими військами у Фракії (аналогічне ім'я згадується в пам'ятках IV ст.) [44, с. 46:

читає як слов'ян. *Анагаст*]; М. Соколов убачає в ньому слов'ян. *Оногость* (Соколов 38). До структурно подібних належать: серб. *Onogošt*, 1362 р. – топонім, похідний (посесив на *-jь*) від особової назви *Onogost ~ герм. *Anagastus* – антропонім, *Anagošt* – поселення у верхній частині течії річки Тимок [269, с. 336: суфікс подає як *-jo-*], *zurania Onagoste*, V ст. н. е. – одна з жуп далматинських слов'ян (нині Никшич у Герцеговині на Чорногорському кордоні) [44, с. 46]. Йдеться про псл. *Ono-gostь ~ серб. *Onogošt*, чes. *Onogost* – особові назви [231, с. 83], а також [215, с. 143], де вони розглядаються серед імен із компонентом ~ ст.-сл. **онъ**, чes. *on* ‘той’ та ін.). Антропонім із першою частиною **ono-* (займенник (> прислівник), частка): серб., хорв. (XIV ст.) *ono*, слвн. *ono*, болг. діал. *ono*, чes. *óno*, слвц. діал. *onô*, пол. діал. *óno*, д.-рус. **оно** ‘ось, он’ та ін. (ESSJ 2, 522-523). Пор.: *Anatrog* – ім'я князя ободритів у Хроніці Адама Бременського (близько 1070 р.) < *Ono-dorgъ, чes. *Ono-myšl* – місцева назва [235, с. 201, 404, виноска 1144] ~ *Onomysl* – антропонім [215, с. 143]. Друга частина типологічно об'єднує *Onogostь із похідними на зразок *Malogostь > *Malogost-jь > пол. *Małogoszcz* – місцевість у Келецькій губ. Царства Польського (Головацкий 189) ~ *malo, **malъ(jь)*; *Čęsto-gostь > *Čęstogost-itji > чes. *Castohostizii* (*Častohostice*), 1598 р. – топонім (Borbon 88, 153) ~ *čęsto, *čęstь(jь)*; *Koji-gostь > **Kojigost-ja (vьsь)* > ст.-рос. *Коегоща* – ойконім (АММГ 604) ~ *kojiti (праes. *kojq) та ін.

Βυγλενίτζα, VI ст. – ім'я рідної сестри імператора Юстина [44, с. 47: читає *Бегленица*]. Рефлекс псл. *běglěn-ica – дериват від ад'єктива **běgl-ěпъ(jь)* (пор. *derv-ěп-ьпъjь ‘дерев'яний’), похідного від дієприкметника **běglъ(jь)* < **běgt'i* ‘бігти’. Це слово, пропущене у словниках праслов'янської лексики (ЭССЯ, SP), цікаве тим, що має точний відповідник у рос. діал. *бегленица*, *бегленіца* ‘жінка, яка втекла звідки-небудь’, ‘непосида’ (СРНГ 2, 170). Пор. ще варіантний дериват *běglěn-ька, відбитий в рос. діал. *беглянка* ‘дівчина, що вийшла заміж без дозволу батьків’, при збереженні твірного слова – *běglěna (: *бегляна* ‘жінка, що втекла звідки-небудь’; СРНГ 2, 170).

Наявність виразно слов'янського імені у сестри візантійського імператора не повинна шокувати філолога-славіста: імператор Юстиніан (Юстин), як це було переконливо доведено, за походженням був слов'янином і носив ім'я **Οὐπράουδο** (*Управда*) ([44, с. 47], Гопчевич 28) < *Uprav-ьda – онімізація похідного з формантом *-ьda* від *u-praviti (пор. *kriviti > *kriv-ьda, *praviti > *prav-ьda). Це не єдиний приклад родинних стосунків імператорських родин Візантії та Риму з представниками «варварського» (негрецького, неримського) світу. Зокрема, мати римського імператора Максиміліана була аланкою за походженням, пор. її ім'я *Ababa* (*Hababa*) – фактично, спотворене *huvāba* ‘добра ткаля’ [2, с. 306].

Завершує характеристику антропонімів, які вживалися у вузькому колі родини слов'янського імператора Візантії, тлумачення структури лексеми **Λουπκίνη** – дружина Юсти(ніа)на [44, с. 47: як *Лупкиня*]. У назві вбачаємо відбиття псл. **L'ubъkuni*/**L'ubъkuny* – похідне на *-uni/-uny* від **l'ubъka* (: слвц. діал. *l'ubka* ‘кохана, коханка’, рос. діал. *любка* ‘т. с.’ та ін.; ЭССЯ 15, 183). Пор. щодо словотвору *něтъk-uni < *něтъka (ЭССЯ 25, 103).

У світлі всього сказаного вище закономірною видається слов'янська етимологія імені одного з полководців на службі в імператора Юстиніана (часи Перської війни) **Οὐσιγάρδος** (приблизно 555 р.; Соколов 38: прочитує як *Всеградъ*). Це слов'янський композит *Vьse-gordъ (перший елемент – займенник; диграф **οὐ** = *vь) ~ *gorditi ‘загороджувати, зміцнювати’ (див. семантику рефлексів у ЭССЯ 7, 35; тобто *‘захисник?’). Будова *tart* для цього часу (при очікуваному в VI ст. *trat*, тобто ***Οὐσιγάρδος**, пор. топонім **Βουσεγρადέ** loc. sing. = *Vušegradě* [185, с. 82]) може відбивати фонетичну стадію, репрезентовану в прикладах на зразок ц.-сл. **халдавица** ‘холод’, **залтаринъ** ‘ювелір’ та ін. [185, с. 84], хоч не виключена належність цього імені до словника слов'янських діалектів, у яких метатеза ще не була проведена. Вжиток диграфа **Οὐ** для нотації початкового слов'янського (і не тільки) *V*- (із наступним голосним) має аналогії в інших грецьких документах, пор.:

Οὐρβρίανα = *Вървлане [25, с. 342], οὔενδαи (*Venedai*) – назва племен, які в II ст. н. е. населяли узбережжя Венедської затоки (південний берег Балтійського моря; в олександрійця Клавдія Птолемея в його «Географії») [160, с. 60: із посиланням на В.В. Латишева], а також нерегулярність відображення *V*-анлаута в записках балканського потамоніма *Вардар*: Οὐαρδάριος і Βαρδάριος [211, с. 12].

У зв'язку зі сказаним постає питання про можливі причини відображення слов'ян. *V*- за допомогою саме **ОѸ**. Не виключено, що такі випадки фіксують певне явище давньої слов'янської діалектної фонетики, зокрема білабіальну вимову анлаутного (і не тільки, пор. вище **ОѸпраѸдо**) посл. *v- як артикуляційну особливість деяких слов'янських племен Балкан. Більше того, достатньо ймовірно, що початкове **ОѸ**- тут відбиває давню (знову ж таки – діалектну) трансформацію початкової сполуки *vь- > *u*-, як у випадках на зразок серб. *Ѹнук* ~ ст.-сл. **вѸноукъ** 'онук' [форми подано за: 119, с. 32]. І причину такої зміни слід шукати саме у специфіці місцевої вимови *v*- як губно-губного (а не губно-зубного) звука: логічно, що реалізація *vь- > *u*- (звідси й відбиття грецькою графікою як **ОѸ**-) стає можливою, у першу чергу, при такій артикуляції *v*-.

Стосовно типології словотворення пор. *Vьse-borь, *Vьse-bqđь (: д.-пол. *Wszebor*, 1265 р., *Wszebqđ* (*Vssebant*), 1136 р. – антропоніми; SSNO VI/2, 216), де *borь ~ **borti(se)*, а **-bqđь* ~ *bqđq – праес. до *byti (приклади використання прономінальної основи *vьs- в антропонімії західних слов'ян див. [215, с. 211]).

Усе сказане раніше передбачає такий висновок: взаємодія носіїв давнього слов'янського мовлення з автохтонним населенням Балкан – досить тривалий процес, тому в ситуації, описаній авторами документів V ст. н. е., слід вбачати **не початок інфільтрації**, а **етап затухання** однієї з перших слов'янських етнічних хвиль на Балканському півострові, зокрема в Греції. Отже, те, про що Костянтин Багрянородний писав: «Слов'янізувалася і варваризувалася уся країна!» [цит. за: 75, с. 88], стосується пізньої, набагато сильнішої хвилі. Отже, і розпочалося давнє слов'янське переселення щонайменше в III-IV ст. н. е. Саме

так, оскільки по-іншому навряд чи можна пояснити (особливо, коли сприйняти тезу про проникнення слов'янських племен у цей ареал тільки наприкінці V ст.) ситуацію такого швидкого злиття слов'янського етносу з місцевим, яка, зрозуміло, не могла скластися за одне покоління. У зв'язку з цим пор. думку К. Грота, який писав, що «приплив слов'янського населення в землі Балканського півострова почався *особливо помітно* (курсив наш. – *O.I.*) з кінця V ст. і тривав безперервно в VI, VII і VIII століттях» [37, с. 19]. Датування точки відліку появи носіїв праслов'янських діалектів у цьому ареалі п'ятим століттям нової ери – умовність, а не точно встановлений факт. Умовність тому, що окреслює хронологічні рамки лише однієї з потужних (а тому помітних за ступенем впливу на місцеву етнічну ситуацію) міграційних хвиль, проте, вочевидь, не першої. Сліди давніших слов'янських потоків на Балканах зберігаються в місцевій топонімії, антропонімії, котра належить до глибшого хронологічного шару і знаходить пояснення саме на слов'янському ґрунті.

1.2. Проблематика дослідження слов'янського ономастичного суперстрату Греції

1.2.1. Питання про виділення праслов'янського шару в топоніміконі Греції й проблема опису праслов'янських діалектів на її території

Проблематика дослідження давньої слов'янської топонімічної спадщини на грецьких теренах не нова в етимологічній науці. У першій половині минулого століття М.Р. Фасмер у ґрунтовній праці «Die Slaven in Griechenland» здійснив спробу аналізу значного шару топонімів Греції, що мали виразно слов'янські структурні риси [270]. У другій половині ХХ ст. дослідження в цьому напрямку в радянському мовознавстві були відновлені А.О. Білецьким [5, с. 7-8; 6, с. 266-273; 8, с. 13-24] і почасти продовжені В.П. Нерознаком [125, с. 5-11]. За кордоном цю проблематику розробляли В. Георгієв [25], Ф. Малінгудіс [228; 229], Г. Делтопулос [Δελτόπουλος Γ. Τά σλαβικά τοπωνύμια στήν Ἑλλάδα // *Επι Θεωρηση Τέχνης*. – 1965 (Αύγουστος). – Τ. 127. – Ρ. 57-62; ця стаття лишилася для нас недоступною], З. Голомб [214, с. 5-46; тут же див.

бібліографію] та деякі інші вчені. Близькій тематиці присвячені дослідження О.М. Селіщева [*Селищев А.М. Славянское население в Албании* (репринт). – Cologne; Vienna: Böhlau Verlag, 1978; лишилося недоступним] та Й. Заїмова [61; 274; 275].

У працях перелічених дослідників здебільшого йшлося про ономастику Балкан як свідчення порівняно пізньої хвилі слов'янського заселення (наприклад, З. Голомб вважав, що фонетична інтерпретація топонімів, здійснена у його дослідженні, підтримує думку про те, що перші слов'яни досягли Пелопоннеса в VII-VIII ст. [214, с. 34]), яка розчинилася в місцевому етнокультурному середовищі (еллінізувалася). Слов'янські топоніми тут, в основному, розглядаються як засіб уточнення наших уявлень про фонетичні процеси праслов'янської мови [214, с. 5-46] або як ілюстрації особливостей південнослов'янських мов (болгарської, македонської) в найдавніший період їхньої історії, тобто як допоміжний ресурс для реконструкції деяких діалектних рис частини південних слов'ян дописемної доби, пор., наприклад, [270; 275; 25].

Автори цих досліджень спеціально не ставили завдання хронологічної стратифікації слов'янського топонімікона Греції (виділення в ньому найдавнішого й пізнішого шарів), оскільки вирішували інші проблеми, приховані в ньому. Отже, не порушувався цілий комплекс питань, пов'язаних із цим завданням. У зв'язку з цим нам видається важливим формулювання кількох нових теоретичних проблем, які стосуються вивчення слов'янської топонімічної спадщини Греції, важливих для палеославістики.

1. Проблема реконструкції **праслов'янського корпусу** слов'янської топонімії Греції, яка, окрім значення для реконструкції лексики праслов'янської мови, має значення для вивчення еволюції (окремих її моментів) місцевих слов'янських ідіомів. Ця проблема вирішується в кілька етапів, кожен з яких, власне, представляє окрему проблему (див. наст. три пункти).

2. Проблема хронологічної стратифікації слов'янської топонімії Греції, тобто проблема методики, підходів до виділення в ній найдавнішого шару як основного об'єкта уваги в процесі реконструкції праслов'янської лексики.

3. Проблема реконструкції фрагментів словника і деяких фонетичних рис мовлення праслов'ян Греції на базі найдавнішого шару топонімії грецьких слов'ян.

4. Проблема пояснення відмінностей/збігів (фонетичних і лексичних), з одного боку, в ідіомах давніх грецьких слов'ян, з іншого – у слов'янських ідіомах інших частин Славії. Інакше кажучи, реконструйована праслов'янська топонімія Греції – єдиний доступний ресурс для опису місцевих **праслов'янських діалектів** і визначення їхнього місця серед давніх слов'янських ідіомів інших частин слов'янського світу. Зокрема, реконструкція (на підставі етимологічного аналізу слов'янських географічних назв) фонетичних і лексичних ознак праслов'янських діалектів Греції дає відповіді на кілька важливих запитань: а) чи вони належали до якоїсь однієї гілки слов'янських мов (південної, західної, східної); б) чи вони утворювали окрему гілку серед давніх слов'янських нарід; в) чи можливо на сучасному етапі розвитку палеославістики говорити про діалектне членування праслов'янського мовного ареалу Греції (якщо так, то які зони можна в ньому виділити)? Відповіді на ці запитання багато в чому прояснюють картину давньої мовної ситуації на Балканах, роблять свій внесок у дослідження проблеми глотогенезу балканських слов'ян. Це особливо актуально й тому, що в науці панує теорія, побудована на тлумаченні місцевої слов'янської топонімії, про належність діалектів грецьких слов'ян виключно до болгаро-македонської гілки. Однак пропоновані нижче спостереження над лексичним складом і фонетичними особливостями цієї топонімії дозволяють багато в чому переглянути цю теорію.

1.2.2. Критерії хронологічної стратифікації слов'янської топонімії Греції

Проблема полягає в тому, що в наявних на сьогодні списках слов'янських топонімів Греції достатньо важко (а іноді – фактично неможливо) розмежувати два типи лексем:

а) реліктові назви, сформовані в мовленні слов'янських переселенців тієї доби, котру умовно визначають як **праслов'янську** (до архаїчних назв логічно

відносити й ті, що були перенесені на Балкани з території слов'янської прабатьківщини);

б) назви, що виникли в **постпраслов'янський період** (ономастика місцевих слов'янських племен доби, наближеної до періоду появи найдавніших слов'янських пам'яток, тобто новотвори, сформовані в мовленні **нащадків** слов'янських переселенців). Писемні фіксації в цьому відношенні не можуть бути індикатором давності через те, що завжди випадкові й не відбивають реального віку того чи іншого топоніма: потенційно давня назва могла потрапити в документи досить пізно, крім того, багато назв переносилося на сторінки документів порівняно пізнього періоду зі значно давніших пам'яток, які вже давно стали недоступними (чи були знищені часом) для того, хто збирав матеріал, тому часто перші відомі фіксації того чи іншого топоніма датовані пізнім часом. Саме тому питання хронологічної диференціації слов'янської топонімії грецького ареалу постає так гостро.

Надалі нас цікавитиме **найбільш архаїчний шар назв**, які виникли під час слов'янської колонізації Балкан чи були перенесені сюди з епіцентру слов'янського розселення. Нижче наведені критерії розмежування двох шарів слов'янської топонімії Греції.

Із погляду на фонетику до (пізньо)праслов'янського шару топонімів Греції можна зараховувати форми, які переважно репрезентують такі риси:

а) збереження дometатезної стадії, пор. **Βέρυος** (Епір, Яннина) = **bergъ* поряд із **Βρεστόν** (Трифолі) ~ **brěstь* 'берест' [270, с. 23, 146] і под. Тлумачення форм цього типу як архаїчних підтримується думкою Б. Конески, який вважав, що під час заселення слов'янами Македонії та сусідніх регіонів метатеза структур *tort, tert, tolt, telt* не була завершеним процесом, пор. у документі другої половини VII ст. (*Miracula St. Demetri II*) ім'я слов'янського князя з племені *ринхин* (Солунь) «*τοῦνομα Περβοῦνδου*» = псл. **Perbǫdъ* (~ **Pobǫdъ*, **Sъbǫdъ*) [92, с. 11-12]. Приклади з формулою *tart, talt/tolt* вважаємо грецькою нотацією дometатезних структур, а не албанською фонетичною адаптацією зі зворотньою метатезою південнослов'янських *trat, tlat*, оскільки ці форми

локалізуються й на тій території Греції, де албанський етнічний елемент достаньо рано було еллінізовано, пор. ще дублетні фіксації на зразок **Σαλτίνοβα** і **Σολτίνοβα** = *soltina [214, с. 23] (із причин обмеженості обсягу дисертації елементарні, етимологічно прозорі приклади такого типу не включено в її текст). Наявність слів із архаїчною фонетичною будовою типу *tart*, *talt/tolt* пояснюється належністю їх до словника слов'янських діалектів, у яких метатеза не була проведена, що зближує їх із діалектами балтійських та полабських слов'ян, де на місці псл. *tort*, *tolt* засвідчено *tort/tart* і *tolt/talt* [див.: 185, с. 83; 232, с. 98-101 і наст.], тому записи на зразок **Σαλτίνοβα** і под. адекватно відображають відповідні слов'янські утворення. М.Р. Фасмер, розглядаючи варіанти з проведеною метатезою поряд із формами, в яких вона відсутня, не коментує характер їхнього співвідношення і зазначає, що датувати явище метатези у слов'ян Греції складно [270, с. 289]. Однак наведений дослідником територіальний розподіл обох типів форм [270, с. 287-289] дає нам підстави говорити про давнє **співіснування** двох мовних норм (часто в межах однієї території), а це свідчить про діалектну неоднорідність місцевих слов'ян.

б) консервація сполучення «губний + *j*» (тобто стадія, що передувала розвитку епентетичного *-l-*; див. нижче);

в) відсутність результатів йотації зубних (як і комбінацій *stj*, *zdj*), пор. **Κορύτιανη** (Епір, Яннина) = *Korytiane [270, с. 38] і под. Топоніми з проведеною метатезою, епентетичним *l* після губних, результатом йотації *t*, *d* зараховуються до групи давніх назв, коли йдеться про місцеву еволюцію реліктових, перенесених сюди з території слов'янської прабатьківщини топонімів. Гарантом їхньої архаїки іноді виступає наявність відповідників у північнослов'янському ареалі.

Із погляду на лексичний склад топонімії до праслов'янських логічно відносити такі географічні назви:

а) які мають структурно тотожні відповідники у топоніміконі решти слов'янських мов (група лексем, котрі, з огляду на їхню стабільну

відтворюваність у топонімії різних слов'янських ареалів, можна визначати як праслов'янські топонімні бази);

б) які утворюють вузькі ізоглоси з топонімами чи лише з апелятивною лексикою північнослов'янського ареалу (словник південнослов'янських мов при цьому не має своїх відповідників, тому такі лексеми не можна вважати продуктом розвитку лексичного складу цих мов чи близькоспоріднених із ними давніх слов'янських діалектів);

в) які етимологізуються на слов'янському ґрунті, проте не мають відповідників в інших слов'янських зонах ані на топонімному, ані на апелятивному рівнях (ідеться про топонімізацію давно втрачених діалектних апелятивів чи про генуїнні утворення). Вказану групу топонімів віднесено до архаїчного шару слов'янського топонімікона Греції умовно: назва могла бути перенесена сюди з території слов'янської прабатьківщини і могла утворитися уже в місцевих умовах на основі реліктового апелятива. У будь-якому разі інтерес становить саме цей реконструйований твірний апелятив як елемент діалектного словника давніх слов'ян Греції. І взагалі, ці дві групи назв мають свою цінність для палеославістики, оскільки репрезентують праслов'янську діалектну лексику, інвентаризація котрої дозволяє визначити місце конкретного праслов'янського діалектного угруповання серед інших, ступінь його відмінності від решти давніх слов'янських ідіомів.

До пізнішого шару в слов'янському топоніміконі Греції (місцеві новотвори доби існування окремих слов'янських мов) належать:

а) назви, які несуть відбиток християнізації слов'ян, серед яких похідні від канонічних антропонімів, а також топонімізовані запозичені апелятиви, пов'язані з конфесійною організацією, пор.: **Γενοβονίβα** = *Janova njiva, **Γιάννου βόντα** = *Janova voda (Епір, обл. Яннинська) ~ гр. Γιάννης та Ἰωάννης – особові імена, **Γιάγκοβη** = *Jankovo (Македонія), **Ἀνδράνοβα** (Евританія) – слов'янське похідне на *-ovo* від антропоніма *Ἀνδριανός (Ἀδριανός) [270, с. 27, 80, 180] та ін.;

б) назви, в основах яких апелятиви, запозичені з грецької мови та турецьких діалектів Греції, а також слов'янські похідні від особових назв турецького походження, пор.: гібридне **Λιμογάρδι** та **Λιμογάρδιον** (Фессалія), де слов'янському **-γάρδ-** (*gordь) передуює основа гр. λιμός 'голод', **Χώζεψι**, **Χώσεψι** (Епір, Арта) = *Chodževci (пор. серб. *Hodžići* – топонім) ~ болг. *ходжа*, серб., хорв. *hodža* 'духовна особа у тюрків' < осман., перс. *hodža*, **Ἀμάτοβον** (Македонія, р-н Салоників) = *Amatovo* ~ тур. *Ahmet* [270, с. 61, 105, 202] і под.;

в) назви, утворені на базі слов'янських апелятивів відносно пізньої хронології, пор.: **Ζουμπάνιστα** (Македонія, Флорина) ~ слов'ян. *Županišta* – топонім, **Ῥαδούνιστα** (Македонія) ~ болг. *Радуништа* – географічна назва [270, с. 187, 253] та ін.;

г) відтопонімні похідні: **Βύσαντσικον** = *Vyšanьsko ~ **Βύσανη** = *Vyšane (Флорина), **Βαντσικό**, **Βαντζικόν** (Македонія) = *Banjьsko ~ *banja*, пор. серб. *Banjsko*, пол. *Bańsko*, **Γκόρισκον** (Македонія) = *Gorьsko ~ *gora [270, с. 48, 178-179, 191, 277] та ін.;

г) назви, які фіксують дрібні деталі навколишнього ландшафту (могли виникнути лише при близькому знайомстві з місцевим географічним середовищем, а це знайомство складалося протягом тривалого часу, по мірі освоєння території), пор.: **Γρεβενόν** = *Grebeнь, **Πουλιάνα** = *Poljana, **Χέλμος** = *Хѣлмь [270, с. 254], **Δολός**, **Δολό**, **Ντολός** = *Dolь, **Ζάδελος** = *Zadělь ~ *dělь [228, с. 32, 122] і под.;

д) відантропонімні топоніми, котрі вказують на пізнішу диференціацію місцевих слов'янських племен, виділення з них родів, які засновували свої поселення, названі іменем старійшини (роду). Назви цієї категорії (лише посесиви на *-j-*) розглядаємо, коли вони мають паралелі у східно- й західнослов'янському ономастиконах (південнослов'янські аналоги відсутні), оскільки такі випадки постачають матеріал для певних теоретичних узагальнень стосовно слідів праслов'янського діалектного членування.

Отже, на наш погляд, усе це порівняно пізні топоніми як вияв еволюції словника слов'янських діалектів деяких грецьких регіонів, і ці діалекти за рядом показників (лексичних, фонетичних) логічно визначати як такі, що належать до болгаро-македонської групи (відповідно, датувати їх періодом існування самостійних південнослов'янських мов). Похідні, які можна віднести до цього хронологічного рівня, досліджені в працях М.Р. Фасмера, В. Георгієва, Й. Заїмова, Ф. Малінгудіса, З. Голомба та ін., тому не бачимо потреби зупинятися на них детальніше.

1.2.3. Праслов'янські діалекти Греції за даними ономастики: фонетика

У цьому параграфі висловлюються міркування з приводу певних фонетичних особливостей, що характеризували пізньопраслов'янські діалекти Греції. До концентрації зусиль саме в цьому напрямку спонукає специфіка роботи попередніх дослідників. Річ у тім, що в таких капітальних працях, як дослідження М.Р. Фасмера, В. Георгієва і Ф. Малінгудіса, зрушення у фонетичній структурі слов'янських топонімів як доступний для вивчення прояв еволюції мовлення місцевих слов'ян після їх закріплення на грецькій території спеціально не розглядається. Це цілком зрозуміло, оскільки такі праці мають інше завдання: основну увагу тут зосереджено власне на етимологічному аналізі топонімів, описі їхніх словотвірних характеристик (часто безвідносно до хронології лексем), реєстрі суфіксальних засобів, на питаннях адаптації слов'янських назв у грецькому, албанському, румунському діалектному мовленні та їх нотації засобами грецької графіки. Однак певні кроки в зазначеному напрямку згадані автори зробили в процесі аналізу назв, пор. реконструкцію форм із проведеною метатезою, результатами йотації дентальних, міркування щодо протікання процесу третьої палаталізації, місцевої еволюції псл. *ě [див.: 270; 25, с. 338-341]. Посилена увага до такого роду фонетичних рис слов'янського топонімікона Греції – необхідна умова для характеристики мовних особливостей слов'ян Греції. Більше того, з нашого погляду, сукупний аналіз фонетичної структури слов'янських географічних назв

цієї території, разом із описом їхнього лексичного складу, достатньою мірою дозволяють сформулювати й вирішити проблему характеристики особливостей місцевих (пізньо)праслов'янських діалектних угруповань і визначити їхнє відношення щодо праслов'янських ідіомів інших частин слов'янського ареалу (особливо це стосується назв, які репрезентують діалектну лексику, відсутню в словнику південних слов'ян і наявну у східних і західних). Це вже окрема проблема палеославістики, яка ще, наскільки нам відомо (принаймні в такому вигляді), не формулювалася (зібраний названими авторами матеріал не розглядався в такому ракурсі). Існує лише зауваження О.М. Трубачова стосовно парадоксального факту наявності в Греції деяких непівденнослов'янських, точніше – західно- і східнослов'янських, топонімів, які свідчать про прихід сюди слов'ян із Середнього Дунаю, населеного не лише південними, але й предками західних і східних слов'ян [155, с. 329, 365-366].

1. У грецькій нотації слов'ян. *ě* чи кореневого *'u* (*ü*) (із м'якістю попереднього плавного) як *ι* (іноді *εί*, *υ*) не обов'язково вбачати графічні огріхи чи неправильне сприйняття автором документа незрозумілої йому слов'янської назви. За цими та деякими іншими формами приховані живі для того часу артикуляційні риси (місцевий рефлекс давнього **ě* як *i*, делабіалізація *ü* > *i*), властиві давнім слов'янським ідіомам Греції. Пор. наступні приклади:

а) **Λιβίκιστα** (Епір, Яннина) ~ серб., хорв. *Ljubitovica*, пол. *Lubicz* – топоніми [270, с. 39; 274, с. 47: пропонує **Libitišta* < **Ljubitišta* ~ **Libit*, **Ljubit* – особова назва], яке відтворює псл. **L'ubigost-j-* чи **L'ubogost-j-* – посесивне похідне від **L'ubigostь* або **L'ubogostь* (стосовно запису слов'ян. *g* як **κ** пор. випадки типу **Κλίνιτσα** ~ серб., хорв. *Glinica*, ст.-сл. **глина** 'глина' і под. [270, с. 154]). Обидві репрезентовані лише в чеському (пор. ще чес. топонім *Libohošť*; ЭССЯ 15, 172, 177) та польському (пор. *Lubogoszcz* – місцева назва [231, с. 159]) словниках. Продовжують цей список форми: **Λιποχώρι** = **Liboxorjь* < **L'uboxorjь*, **Λιτόσιλον** = **Litosiljь* < **L'utosiljь* (див. вище), **Λιτονιαβίστα** (Епір, Яннина) = **Ljutoněžišče* ~ **Ljutoněgь* – антропонім;

Λιβίτσικον (Епір, Арта) = *Ljubčьsko; **Λιμποχοβίτι** (Епір, Превеза), тобто ***Λιμποχοβίτης** – назва особи за місцем проживання, похідна від **Λιμπόχοβον** (Фессалія) (йдеться про форму, аналогічну наступним); **Λιβοβιστόν** (Фессалія, Магнесія) ~ серб., хорв. *Ljubovište* – топонім; **Λιμπόχοβα**, **Λιμπόχοβον** поряд із **Λυμπόχοβα** (Лаконія) = слов'ян. *Ljubochovo; **Λιμπίνοβον** (Македонія, Козані) = слов'ян. *Ljubinovo; **Λιμπίστοβον** – можливо, як *Ljubišť поряд із формою **Λούμπινστα** (= слов'ян. *Ljubinište) на цій же території; **Λιβοβιστός** (Македонія, Серрес) = *Ljubovišče; **Λιμποτέν** (Македонія, Драма), що порівнюється з макед. *Љуботен*. До цієї ж групи належить і **Κλείτσοβον** (Епір, Арта) = слов'ян. *Ključevno ~ *ključ* ‘джерело’ [270, с. 40, 58, 63, 109, 169, 184, 218, 226; 92, с. 25: **клуч-*]. Відновлене на матеріалі слов'янської топонімії Греції *Ljubochovo знаходить підтримку в західнослов'янському ареалі, пор. н.-луж. *Lubochov*, чес. (мор.) *Libochové* – місцеві назви [231, с. 159].

Сюди ж: **Λιμπάν** (Македонія, Драма) = *Libanь < **L'ubanь* (див. 1.2.4.); **Λίμποβες** (віднесене до топонімів з коренем *Ljub-*), **Λιμποβίζια** (кваліфіковане як посесив на *-ja* від антропоніма *Libovidь* < *Ljubovidь*); ***Αλιτόμιρα** = *Litomirja < *Litomirь – особова назва як фонетичний варіант до *Ljutomirь (пор. серб. *Ljutomir*, пол. *Lutomir*, д.-чес. *Ljutomir*); **Λίντοβα** – посесив від *Ljut(o)* із переходом інлаутного *t* > *d* у грецькому мовленні [228, с. 63, 64]. Проте *d* (**ντ**) в цій назві не обов'язково має вторинний характер: нотація **Λίντοβα** потенційно може відображати *Lidova < **L'udova* – топонімізована форма жіночого роду ад'єктива **l'udovъ(jь)* ‘народний’ (ЭССЯ 15, 194: тільки у західних і східних слов'ян), власне – ‘людський’ (наприклад, для позначення місця для зібрань). Сюди ж антропонім **Λιτοβόης** = слов'ян. *Lito-voj [228, с. 64, виноска 13] < **L'uto-vojь* (з другим компонентом *vojь, пор. пол. *Wojślaw* – топонім та ін. [231, с. 139]). Ф. Малінгудіс лише відзначає, що фонетичний варіант *lit-* замість *ljut-* спостерігається й в інших слов'янських іменах Греції [228, с. 64], проте причини такої варіативності він не пояснює.

б) **Πιστιανά, Πιστιενά** (поряд із **Πεστιανά**), **’Οπισθιανά** (Епір, Арта) ~ ст.-сл. **пѣсѣчанъ** < **пѣсѣкъ** ‘пісок’, чес. *Pišťanu*, пол. *Pieszczana* – топоніми; **Μπιλοκομήτι** (Евританія) ~ слов’ян. **běľь* ‘білий’ поряд із формами типу **Βέλλων** (Коринф) = **Bělo*; **Μρίσνα** (Македонія, Сидерокастрон) = **Mrěžьna*; **Δρυμίγκλαβα** (Македонія, Салоники) ~ антропонімом **Drēmiglava*, пор. хорв. *Dremiglav* [270, с. 60, 83, 124, 194, 204, 220, 272], **Λισοβέϊκα** (південний захід Пелопоннесу) ~ слов’ян. *Lěsov-*, adj. до *lěsь* ‘ліс’; **Ντρινίκου** (Пелопоннес) = **Drěnikъ*; **Βρίστοβон** (Епір) ~ *brěstь* ‘берест’ [275, с. 14]. Й. Заїмов пояснює форми на зразок **Βρίστοβон** болгарською редукцією *e* > *i*, тобто **Brestóvo* > **Bristovo* [275, с. 14]. Дійсно, в деяких випадках слов’янська топонімія Греції дозволяє виділити приклади редукції *e* > *i*, пор., наприклад, **Κριμίνιον** (Македонія, Козані) ~ слов’ян. **kremenь* ‘кремень’ [270, с. 183]. Однак так само впевнено можна говорити про відбиття у наведених вище місцевих назвах типу рефлексії, властивого північним слов’янам та західній гілці південних слов’ян, крім того, деякі з топонімів локалізуються на території, віддаленої від Болгарії, тому не можуть належати до болгарських діалектів.

Отже, слов’янські наріччя грецького ареалу демонструють неоднорідність вимови (чи реалізації) псл. **ě*: окрім *eā* (чи *e^a*), як у випадках на зразок **’Αρεαχοβίτζαν** (поряд із **’Αραχοβίτσα**) = *Opъховица*, **Βριάζα**, **Μπριάζα** = **Brěza*, **Δρυάνιστα** (Катерини) = слов’ян. **Drěnišče* [270, с. 21, 26, 169, 243] та ін., тут засвідчено ще й *iē* (чи *i^e*).

Зібрані (наскільки це можливо на сьогодні) й систематизовані, такі приклади дозволяють певною мірою схарактеризувати фонетичні тенденції, що діяли в місцевому слов’янському мовленні. Характер цих тенденцій спонукає до висновку про їхню близькість до звукових процесів, які протікали у західно-і частково східнослов’янській зонах та сербських і хорватських діалектах (ми не враховуємо аналогічні процеси в ареалах тісної взаємодії різних слов’янських мов, де вони могли виникнути внаслідок впливу одного ідіому на інший, а також болгарські форми з перезвуком *ii* > *i*, які мають пізню

хронологію: власне, перший приклад відзначено в XIV ст., а решта в XVI-XVIII ст. [121, с. 128], пор. ще сучасне діал. *ліб'ѣни* поряд із *любене* ~ *любя* 'любити'; ЭССЯ 15, 169). Пор.:

а) у чеських і близьких до них моравських говірках зміну короткого *й* довгого *и* після м'якого приголосного в *ï*, котре після делабіалізації перейшло в *i*, як у прикладах типу *z litheho* (= *z litého*) чи *brzicho* (= *břicho*), XIV ст. [137, с. 95]; аналогічне явище зафіксоване в діалектах помор'ян: *lītosc* (варіантне до *latosc*) < псл. *lutostь, *vitro*, *itro* < псл. *jutro [224, т. I, с. 162, 163]. До речі, відомі спроби пояснити слов'янські топоніми Греції з цією фонетичною рисою апелюючи до прикладів розвитку *ï* > *i* після *l*, які трапляються в болгарських говірках [погляди на це явище див. 270, с. 242: із запереченням розвитку слов'ян. *i* з гр. *ïi*]. Проте ареал цих назв (частина їх локалізується на території, на яку не поширювався вплив власне болгарського мовлення) і порівняно пізній характер цього процесу в болгарських говірках значно зменшують імовірність такого пояснення.

б) Нормативну реалізацію псл. *ě як *i* (іноді як *e*) у чехів, словаків, українців, а також приклади рефлексів *ě > *i* в одній із російських говірок кол. Владимирської губ. (*літа*, *хатіл*, *ніт* при випадках типу *ниѣт*, *риѣчка*, *биѣльй* та ін. з дифтонгом [див.: 23, с. 52] < псл. < *lěto, *chotělь, д.-рус. *нѣтъ*; останню форму наведено за: Фасмер III, с. 67; дифтонг тут може мати вторинний характер, сягаючи довгого закритого *i* < д.-рус. *ѣ* < псл. *ě), у давньоновгородському діалекті давньоруської мови (фіксується на межі XII-XIII ст.) [66, с. 57] та сербсько-хорватському ареалі (ікавська реалізація *ě).

Такому висновку, на наш погляд, не суперечить факт асинхронності протікання однакових звукових змін у грецьких (раніше) і західних (пізніше) слов'ян (у чехів зміна *ï* > *i* в пам'ятках фіксується з XIV ст.; пор. ще думку О.М. Селіщева про різну хронологію вказаного явища в різних групах слов'янських мов [137, с. 95, 96] і зауваження Ф. Лоренца про наявність *и* після *l* в прикладах типу *lītosc* у давніх документах [224, т. I, с. 162]). Саме так, оскільки тут маємо на увазі **різночасову активну реалізацію давніх**

фонетичних закономірностей, що стабілізувалися в межах одного праслов'янського діалектного угруповання (було одним із компонентів, з яких у майбутньому формувалися північнослов'янські мови). Процес стабілізації, вірогідно, відбувався ще на території прабатьківщини напередодні розселення слов'ян, під час якого означена група діалектів диференціювалася: частина її носіїв мігрувала на Балкани, в Грецію, частина вирушила в іншому напрямку – на територію Чехії, Словаччини, Польщі.

Отже, судячи з топонімії, зафіксованої в грецьких джерелах, існує значна ймовірність того, що в мовленні частини слов'ян, які заселили Грецію, ці фонетичні риси вже були наявні, будучи перенесеними з території прабатьківщини (сумнівно, щоб це були місцеві інновації). Потенційно аналогічні фонетичні зрушення *'u (ü) > i*, діалектна вимова давнього *ě як *i* вже могли бути наявними в ідіомах іншої гілки згаданого діалектного угруповання, проте проявляються вони лише в добу існування самостійних західнослов'янських мов. Такий стан не означає, інноваційного, пізнього характеру згаданих явищ та їхнього випадкового збігу з балканослов'янськими (на території Греції): вони могли здавна функціонувати в деяких давніх західних ідіомах Славії саме як **діалектні** артикуляційні тенденції й відзначитися в документах лише після того, як вийшли за межі свого вузького осередка, поширюючись на інші. Це не дивно: адже пам'ятки часто обмежено фіксують діалектні особливості, лишаючи осторонь багато локальних мовних рис протягом тривалого періоду. Значить, «дописемне» існування розглянутих явищ припинилося після їхньої активізації, набуття значного розмаху.

Таким чином, в обох ареалах ці процеси могли бути достатньо архаїчними, різниця між ними полягає в часі їх поширення на нові області, тобто в моментах, коли вони стають помітними (це зумовлюється різними причинами). І між цими моментами в зоні слов'янських ідіомів Греції (фіксується раніше) та західнослов'янській (фіксується пізніше) існує значна відстань. Узагальнюючи все сказане вище, вважаємо логічним стверджувати, що в

даному випадку питання не в давності самих розглянутих явищ, а в давності процесу їхньої активної реалізації.

Реліктовий (праслов'янський) характер делябіалізації $\ddot{u} > i$ після м'якого приголосного чи сонанта не викликає сумнівів: вказаний процес – своєрідний «рецидив», який у межах частини праслов'янського ареалу фактично повному відтворює більш давнє явище, що пережили всі ранньопраслов'янські діалекти в період становлення власне слов'янської фонетичної системи на базі індоєвропейської. Це перехід індоєвропейських голосних заднього ряду в голосні переднього після $\dot{i}$ (псл. j), пор.: $^* \ddot{u} > ^* \bar{i}$ (псл. $^* \dot{s}iti$ 'шити' ~ лит. $siuti$) [див.: 137, с. 96] (тобто з і.-є. $^* s\ddot{u}-$), $^* \ddot{y} > ^* \bar{i}$ (псл. $^* otj\ddot{y}tnqti se < ^* otj\ddot{y}t-$ 'прийти до тям; опинитися'; праформи наведено за [19, с. 124]). Як приклад близької аналогії такої циклічності в еволюції слов'янської фонетики (повернення до колишнього фонетичного стану) згадаємо ситуацію із законом зростаючої гучності, що зумовив існування тільки відкритих складів на базі індоєвропейських закритих. Згодом, усналідок дії процесу занепаду редукованих у слабкій позиції, у слов'янських мовах історичної доби знову з'явилися закриті склади.

Що стосується прикладів давнього функціонування явищ, які традиційно вважаються достатньо пізніми, пор. ранній результат йотації зубних (типу $d' > j$ у слвн. $med'a > meja$, що вважається спільнослов'янською інновацією доби VIII ст. н. е. [106, с. 356]; див. ще тезу А. Мейє щодо відносно пізньої хронології зміни сполук $^* tj, ^* dj$ [119, с. 77]), представлений у слов'янському імені IV ст. rex *Voz* (король антів у Іордана) = ранньослов'янському $^* vo\dot{z}ь$ чи $^* vo\ddot{z}ь < ^* vodjь$ 'вождь' [155, с. 13].

2. Відсутність епентетичного $-l-$, яке мало б розвинути на базі давніх сполук губного плюс j (пор. випадки типу **Ζέμελια** (Епір, Превеза) ~ ст.-сл. **земля** поряд із **Ζεμιανή** = $^* Zemjane$ (Фессалія, Фтіотіс) [270, с. 62, 105, 295]; до речі, В. Георгієв визначає це l як діалектне явище, знайшовши лише два приклади [25, с. 342]), може свідчити не тільки про архаїку форм із цією

фонетичною рисою, але й про стан, аналогічний тому, що знаходимо в західнослов'янському ареалі, де *l-epentheticum* у групах *bj*, *pj*, *mj*, *vj* так і не розвинувся (*j* не еволюціонував у самостійну артикуляцію). У такому разі *ɫ* у наведених нижче прикладах може вказувати на наявність після лабіального лише нечіткого призвуку, близького до *j* (власне, його невиразність і стала причиною непослідовного відображення його на письмі):

Βρουβιανᾶ (Акарнанія-Етолія), **Βούρμπιανη**, **Βούρπιανη**, **Βυρμπιανή** (Епір, Яннина) = **V̋rbjane*; **Λεπιανᾶ** і **Λιπιανᾶ** (Евританія) = слов'ян. *Lipjane (~ серб., хорв. *Lipljani*, чes. *Lipany* – місцеві назви); **Δούπιανη** (Евританія) ~ серб., хорв. *Dupljane*, *dúplja* ‘порожнина всередині дерева’; **Σέρβιανᾶ** (Аркадія) = **S̋rbjane* та ін. поряд із формами **Σέρβλοι**, **Σερβλιά**, (τὰ) **Σέρβλια** = **s̋rbja* (*z̋emja*) [270, с. 25, 68, 83, 89, 295-296], **Δροβιανή** (В. Георгієв прочитує як болг. *Дръвяни*) поряд із **Δουρβουλιανᾶ**, VI ст. – укріплення в Дарданії = ***Дървляне** (~ *дърво*) [25, с. 327]. Перше ймовірно відновлювати як **Dr̋vjane* ~ **dr̋vo* ‘дерево’, ‘дрова’ (ЭССЯ 5, 141-142). Ще кілька прикладів див. у [270, с. 295-296], де констатується, що вивчення таких форм – це проблема, проте конкретний висновок стосовно їхнього характеру відсутній.

Аналогічну картину репрезентують топоніми, похідні від слов'янських особових назв: **Γοστόμι** (Епір) = псл. *Gostomjь (< *Gostomъ), варіантні макед. **Γοστίμι**, **Γόστιμες** = *Gostimjь (< *Gostimъ), **Βητουμᾶ** (Фессалія), **Βούταμον**, **Βούταμα** (Лаконія) = *Bytomjь (< *Bytomъ), **Ῥανίσλαβ** (Македонія, Пелла) = *Xranislavjь < *Xornislavjь (< *Xorni-slavъ), **Σέσλοβон** (Македонія, р-н Халкидики, Салоників) = *Seslovjь < **V̋seslovjь* (< **V̋se-slovъ*), докладніше про які див. (2.2.; 2.3.; 2.4.); **Δραγομή**, **Δραγωμή** (Епір, Яннина) = *Dragomjь – похідне від усіченого варіанта особової назви на зразок *Dragoměrvь; **Νεστράμιον** (Македонія, Флорина) ~ болг. *Несрам*, *Нестрам*; **Μωρόσκλαβон** (Акарнанія) = *Miroslavjь; **Νιγκοσλάβи** (Македонія) = *Něgoslavjь [270, с. 32, 194, 220, 244]. Зрозуміло, південнослов'янські форми з йотом після губного на зразок макед. діал. *dropja* ‘(дикий) гусь’ (< *dropъty, -ъve; ЭССЯ 5, с. 126) і под. не належать до

цієї групи слів, оскільки мають достатньо пізню хронологію. Так само сюди не належать і македонські топоніми типу *Годивје* (Дебарца) з інноваційною групою *ej*, пор. архаїчний варіант *Годивле* (Крушовско). Про втрату епентези *-l-* у македонських пам'ятках (м'якість переносилася на попередній губний консонант, звідси виникли м'які *п', в', в', м'*) див. [92, с. 55-56]. Убачати в наведених вище тополексах фонетичний стан, подібний до того, що репрезентується в македонській мові, можна було б лише за умови, що ареал цих форм а ргіогі визначено як македонський. Проте, по-перше, ареал цих прикладів не обмежується територією Македонії (її слов'янською частиною) та дотичних до неї історичних областей Греції: вони відзначені ще в Евританії, Акарнанії-Етолії, Аркадії, які значно віддалені від Македонії й не мають спільних із нею кордонів. По-друге, як показує матеріал нашого дослідження, далеко не завжди виправдовує себе метод підходу до вивчення слов'янського топонімікона Греції за принципом ототожнення часто неоднозначних у плані читання грецьких записів слов'янських географічних назв із ніби близькими формально південнослов'янськими лексемами.

3. Особлива архаїчна група форм, які маніфестують специфічний розвиток формули *tert* > *terət* > *teret* в окремих діалектах давніх слов'ян Греції: **Верестіа́**, **Верістіа́** (р-н Трифолі) = **Berstje* чи **Brěstje* ~ **berstь* 'берест' (М.Р. Фасмер відзначає тут вокалізм *-ere-*, проте не зупиняється на цьому факті детальніше, обмежуючись лише констатацією) [270, с. 146] < **Berəstje*; назва гірського проходу **Верεγάβων** (територія племені *Sěveri*), пор. «ἀπό τῆς ἑμπροσθεν κλεισοῦρας Βερεγάβων», в іншому контексті – **Верιγáβων** (прочитували як болг. *Берегава* ~ слов'ян. *brěgь* чи *Веригава* ~ слов'ян. *veriga* 'ланцюг, кайдани' і виділяли формант *-ava*) [203, с. 99-100], *Beregaborum clausura*, VII ст. – Берегавське межигір'я (Соколов, 58) < **Berəg-ava* (< **Berg-ava* ~ **bergь* 'берег, підвищення'), пор. ще топонім **Верεγάβα** (у Феофана та Никифора), який К. Їречек вважав можливим ототожнювати з географічною назвою *Σιδηρᾶ* у візантійських авторів IX-XII вв. [161, с. 136]. Перелічені форми слід

відокремлювати (незважаючи на те, що гр. **В-** могло позначати як слов'ян. *V-*, так і *B-*) від суч. болг. *Верегава* – назва Байрям-Деренського проходу, яку І. Дуйчев виводить від ст.-сл. **вєрига** і вважає, що ця назва позначала відомий у добу раннього Середньовіччя Вирбишський прохід [161, с. 124], тим більше, що вони стосуються різних географічних об'єктів; **Ζερέλι** (Епір, Превеза; на півночі Греції – **Ζιρέλ'**), **Ζιρέλια** (в Евританії та Фокиді) [270, с. 63, 82, 116: до слов'ян. *žrělo 'джерело'] < *Žeralo (< *žerdlo, пор. укр. *джерелó*, *Жерело* – пр. Дніпра [149, с. 235], пор. ще діал. *жерелó*, рос. діал. *жерелó* 'отвір; паша', блр. *жаралó* 'отвір; жерло'; ЕСУМ 2, 50); до речі, гр. *ζιρέλι* 'багниста, поросла очеретом місцевість', яке виводять зі слов'ян. *žrělo [270, с. 116], також може сягати саме форми, близької до *žeralo. **Τσερεγούνι** (Морея, Коринфія, окр. Коринфський; Гильфердинг, 1868, 293) < *Čerag-yuni (< *Čerg-yuni) – топонімічний *hax*, який репрезентує суфіксальне похідне від основи **čerg-* (сягає і.-є. **(s)ker-* 'різати', 'викривлений, нерівний предмет' з *g-*розширенням), погано збереженої в апеллятивній лексиці. Ймовірні рефлекси варіантного за вокалізмом **kor-g-* (принаймні, з формального погляду) можна вбачати в балт. **karg-*, що відновлюється на топонімічному матеріалі, пор., зокрема, прус. {**karg-*} > *Kargan*, 1405 р., лтс. *Kargi*, лит. *Karġantas* і под. (Топоров, 221: генеза **karg-* тут не коментується). У принципі, ймовірні шляхи етимологічного тлумачення **Τσερεγούνι** на цьому не вичерпуються, зокрема, не виключене відбиття в топонімі якоїсь турецької форми, спорідненої з тюркськими родо-племінними назвами на зразок *джургун*, *джуркун* [наведені за: 167, с. 264].

Наведені приклади мають рудиментарний характер, вочевидь, репрезентуючи слід діалектів, які належали до тієї самої гілки праслов'янських ідіомів, якої сягають і наріччя давніх східних слов'ян (пор. картину зміни в них *tert* > *terət*, як, наприклад, у *berəzā > *береза*, котру запропонував Х. Шустер-Шевц [185, с. 82], а також кваліфікацію східнослов'янського повноголосся як архаїзму [155, с. 276]). Процес розвитку *tert* > *terət*, певно, розпочався ще на території слов'янської прабатьківщини (ареалу, де слов'яни сформувалися як

етнос, і з якого почалося їхнє розселення), тому такі структури слід розглядати як перенесені з неї. Можливо, епіцентром цього явища була Паннонія (за версією О.М. Трубачова – частина ареалу прабатьківщини слов'ян), де реєструється аналогічний розвиток формули *tolt* > *tolət*, пор.: *Salva* поряд із **Σαλόβα**, III ст. н. е. (прочитується – *Салова*) – географічна назва (карта Маннерта; Очерк 100) < **Soləva* (чи **Säləva*) ~ псл. **solvь* ‘жовтувато-сірий’ (ад’єктив подано за Фасмер III, 711: *соловѣу*), *Colapis*, **Κόλαπις** (**Κόλοψ**, **Κόλοπος**, **Κόλοπα**) – потамонім (його етимології присвячена відповідна література; див. підрозділ 3.1.) < первісного псл. **Koləpa* (наступна стадія розвитку **Kolpa*). Пор. у зв’язку з цим гіпотезу Т. Мілевського, згідно з якою центром ряду важливих фонетичних процесів праслов’янської мови, центром слов’янської території була Паннонія. Називаючи метатезу плавних серед семи фонетичних інновацій, що поширювалися з цього центру, Т. Мілевський характеризує фонетичний стан типу *to/rot* як дометатезний [див.: 155, с. 85]. Стосовно хронології та географії структур типу *tälət* (*tolət*) пор. ще *Zalatna*, *Zolotna* II ст. – місцевість (Дакія) із копальнями, де видобували руду (Очерк, 36: читається *Золотня*) < **Zolətьna* (**Zälətьna*) ~ **zolto* ‘золото’ + суфікс *-ьn-*. Отже, маємо той самий механізм, який реконструюється як *tälət* > *tolot* у Х. Шустера-Шевца [185, с. 79] і деяких інших дослідників [155, с. 276: із посиланням на праці Т. Лера-Сплавинського, Т. Мілевського, Ф.В. Мареша]. На нових землях (Греція) носії названих структур розчинилися серед інших слов’ян (більшості), у мовленні котрих «нормативними» були форми типу *trēt*. Цим і пояснюється атавістичний характер топонімів із *terət*.

4. Результати йотації зубних як у північних слов’ян або як (лише стосовно *tj*) у сербсько-хорватському та словенському й (суч.) македонському ареалах. Пор., з одного боку, форми на зразок: **Maserechi**, XIV ст. – земля у слов’янській області Албанії (Макушев, 39: читає *Межерѣчье*) = **Mežirěčьje* чи **Mezirěčьje* < **medji-rěčьje* ‘межиріччя’, **Τζάτζαλη** = *Cěžal* (< **Cědjalь*); **Τσοῦζος** = *Čužь* (< **tjudьь* ‘чужий’; із зауваженням про розвиток псл. *tj*, *dj* не як у болгар); **Ραδοβίτσι**

= *Radovižь* (< *Radovidь* + *-jь*); **Λιμποβίζια** = **Liboviž'a* (< **Libovidja*) – утворення на *-ja* від *Libovidь* (< *Ljubovidь* ~ серб. *Љубовића*, пол. *Lubowidza*, чес. *Liboviz*, рос. *Любовижка* – місцеві назви) [228, с. 27, 29, 63]; по-іншому про **Τζάτζαλη** (із поясненням розвитку **dj* > *žž* > *žd'* : *žd'* > *žž* > *ž*) див. [214, с. 38: із критикою версії Ф. Малінгудіса про відбиття тут *ž*, як у східних слов'ян]; **Μέβδεζα**, **Μέβγεζα**, **Μέβγεζα** (Епір, Яннина) = **medvëdjь*, тобто **Medvëžda* (тут логічніше бачити **Medvëža* чи **Medvëza*; уточнення наше. – *O.I.*); **Γαρζενίκος** (Аркадія) = слов'ян. **Gordjënikь* (швидше – **Gordjanikь* з суфіксом *-jan-* і рефлексом *dj* як *ž* або *z*, варіантне ж *-ën-* представлено в **Γαρδενίκια**, котре наведено поряд із **Γαρζενίκος** без коментаря щодо структури; уточнення наше. – *O.I.*); **Πέτσιανη** (Македонія, Козані) ~ серб., хорв. *Речани* – топонім, *rêc* 'піч' [270, с. 4, 151, 186].

Звукове значення **τσ** і **ζ** тут важко кваліфікувати однозначно, оскільки вони можуть передавати як *č*, *č'* і *ž*, так і *c*, *z* (Ф. Малінгудіс бачить у таких формах результат *ž* [228, с. 63], З. Голомб у назві **Γαρζενίτσα** (і под. із **ζ**) також вбачає розвиток *dj* > *žž* > *ž* [214, с. 21]). Проте ці графеми точно не можуть передавати *št*, *žd* (як рефлекс *tj*, *dj* болгарського типу), *dž'* (*dj* сербсько-хорватського та македонського типу) і *j* (*dj* словенського типу), оскільки тоді очікувалися б сполуки графем **στ**, **σδ**, **ντζ**, **τζ** або **γ**.

З іншого боку, пор. назви з варіантним трактуванням сполук *tj*, *dj*: **Κορύστιανη** (Епір, Яннина) = **Koryštane* (< **Korytiane*); **Ῥαδοβίσιτι**, **Ῥαδοβίσιδι** (Македонія, Козані) = **Radoviždь* (adj. на *jь* від антропоніма **Radovidь*); **Γκράσдени** (Македонія, Флорина) = слов'ян. *Graždino*; **Ῥαδικόσδη** (Македонія, Флорина), котре дає можливість передбачати тут ст.-сл. **Ῥадигождь** та ін. [270, с. 38, 186, 191, 195, 296-297]. Назву **Γκράσдени**, гадаємо, логічніше трактувати як **Graždane* (< **Gordjane* ~ **gordь* 'місто', 'огорожа'). Поряд із формами обох згаданих типів існують і такі, що демонструють архаїчну фонетичну структуру, котра існувала ще до виникнення результатів йотації, пор. сполучення *tj* у **Κορύτιανη** (Епір, Яннина) = **Korytiane* [270, с. 38].

5. Збереження сполуки *dl* (особливість західнослов'янських мов і деяких говірок словенської): **Γουργλανὰ** – слов'янське поселення в Яннинській обл., окр. Арта (прочитується як *Гуряне, Горяне*), **Σέγλανη** (*Селяне*) – слов'янський нп. у Делвинській обл., окр. Делвино (Макушев 158) < *Gьrdlěne (< *Gьrdlo – образне використання в топонімії соматичного терміна), *Sedlěne. Точніше, тут відображені діалектні варіанти **Gьrgl'ane*, **Segl'ane*, де *dl* реалізувалося подібно до *dl* у давньопсковському діалекті (він демонструє серію ознак, спільних із західнослов'янськими мовами), пор. **Ěгла, ěгль** ‘ялина’, **лочигло** ‘болото’ [66, с. 38, 40], і в польських та кашубських говірках. На противагу фонетичній ситуації, законсервованій у цих онімах, пор. прояв іншого, регулярного для мовлення грецьких слов'ян, трактування псл. *dl* як *l* – **Γκέρλιανη** (Македонія, Флорина) = *Grьljane ~ *grьlo ‘горло, горлянка’ [270, с. 190].

Вірогідно, аналогічний фонетичний стан (*dl*) репрезентують форми типу **Βήλλα** – слов'янське поселення у Делвинській обл., окр. Філіати (Макушев 158: читає *Вула*) < *Vidla ~ *viti (місце з розгалуженням, місце, де шлях роздвоюється), **Σέλ(λ)ος** (Евританія), **Σελλά** (поряд із **Σελᾶ**), **Σελλιάννα** (Ахая), котрі прочитуються як слов'ян. *selo, Seljane*, порівнюються зі слвн. *Sela, Selo* [270, с. 84, 138]. За **λλ** тут також приховане псл. *dl*, тобто **Sedlo, *Sedla, *Sedlěne*. Асиміляція *dl* > *ll* (**λλ**) відбулася вже на грецькому ґрунті, пор. аналогічну трансформацію тут рефлексу і.-є. *sedlěne-s > **Ἐλληνες** [151, с. 15].

Так само, як і приклади розвитку *tert* > *terət*, названі форми цієї категорії мають рудиментарний характер.

6. Хотілося б відзначити ще одну рису, властиву мовленню давнього слов'янського населення Греції: місцева слов'янська топонімія демонструє послідовне збереження слів зі структурою *tr̥t, tr̥t, tr̥lt, tr̥lt* практично на всій грецькій території, в той час як форми з метатезою *tr̥t, tr̥t, tr̥t, tr̥t* представлені поодинокими випадками в різних її частинах (загалом 24 приклади). Пор.:

тґѣт: **Κριμπάτσι** (Еллада, Беотія, окр. Фівський) = **Kr̥bačь* (◁ **K̥rbačь*; див. 2.3.) або (за М.Р. Фасмером) **Gr̥bačь* (◁ **G̥rbačь*) поряд із дOMETATEЗНИМ **Κουρμπάτσι** (Евбея); **Κριμπαβίτσα**, 1804 р. (Македонія, Халкидика) поряд із **Κυρπαβίτσα**, 1848 р. ~ серб., хорв. *Grbavica* – топонім, слов'ян. **g̥rbь* ‘горб, пагорб, височина’ [270, с. 206], тобто **Gr̥bavica* (◁ **G̥rbavica*) або **Kr̥bavica* (◁ **K̥rbavica*), пор. серб., хорв. *кр̋бав* ‘кривий, який має нерівну поверхню’, *Крбавец* – особова назва та ін. [див. про них: 88, с. 108]; **Kritsista** (Арта), **Κριτζίστι** = **K̥rčь* ~ ст.-сл. **кръчи** ‘коваль’ [274, с. 45];

тґѣт: **Βρουσίνα** (Епір, Яннина) = **Vr̥šina* (◁ **V̥ršina*) поряд із **Βουρσίνα** [270, с. 25: як **V̥řina*]; **Τρινόβιανα** (Епір, Яннина) = **Tr̥novjane* (◁ **T̥rnovjane*) [у 270, с. 54 подано як **Tr̥novjane*]; **Βροτόπι** (Епір, Арта) ~ болг. *вѣртѣн* ‘вир’ [270, с. 57] = **Vr̥torь* / **Vr̥tьrь* (◁ **V̥rtorь* / **V̥rtьrь*); **Βρουβιανά** (Акарнанія-Етолія) = **Vr̥bjane* [у 270, с. 68: як **V̥rbjane*]; **Βριμπίτσα** (Мессенія) = **Vr̥bica* (◁ **V̥rbica*) [228, с. 121-122: як **V̥rbica*]; **Τρίνοβον** (Фессалія, Фтіотіс) = **Tr̥novono* [у 270, с. 108 подано форму **T̥rnovono*]; **Τρίνικες**, sing. **Τρίνικα** (Мессенія) = **Tr̥nьka* (◁ **T̥rньka*) [228, с. 113-114];

тґѣт: **Σκλούποι** (Епір, Яннина), **Σκλούπον** (Епір, Арта) ~ ст.-сл. **стлѣпъ** ‘стовп; вежа’ [270, с. 51: як **Stl̥pi*] = **Stl̥rь* (◁ **St̥l̥rь*); **Χλωμός** (Епір, Яннина; також на острові Керкіра в Іонічному морі) ~ ст.-сл. **хлѣмъ** ‘пагорб’ [270, с. 56, 78], **Χλωμός** (Фессалія, Фтіотіс) – назва гори, **Χλωμός**, **Χλωμόν** (Еллада, Фокида) – назва гори [270, с. 108, 118: як слов'ян. **xl̥mъ* ‘пагорб’], **Χλουμούτσι**, 1727 р. (Еліда), **Chlemútsi** (Пелопоннес) – назва середньовічної фортеці = **Xl̥mьсь* (◁ **X̥l̥mьсь*) [270, с. 145: як **X̥l̥mьсь*], ***Χλεμουτσός** (> **Κλεμουτσός**; Мессенія) [228, с. 50: до **x̥l̥mъ*] поряд із **Χελμός**, **Χελμάτα**, **Χίλματα** (острів Кефалленія в Іонічному морі) [270, с. 79: до слов'ян. **xl̥mъ*, **x̥l̥matъ*];

тґѣт: **Βλικοβία** (Мессенія) = **Vl̥kovuja* ~ **v̥l̥kь* ‘вовк’ [228, с. 118] ◁ **Vl̥kovuja*; **Πλίζινα** – руч. (Мессенія) = **Pl̥zina* чи **Pl̥zьna* (◁ **Pl̥zina* чи **Pl̥zьna*);

Πλίζελη (Мессенія) = *Plbzēl чи *Plbzēlb (< *Pьlzēl чи *Pьlzēlb) (докладніше про ці приклади див. 1.2.4.; 2.2.).

Решта випадків систематично демонструє дометатезну стадію, пор. такі приклади, як: **Βουρσίνα, Βυρσίνα; Βούρπιανη, Βούρπιανη, Βυρπιανή** (Епір, Яннина) = **Vr̥šina*, *Vьrbjane [270, с. 25; пор. ще приклади на с. 23], **Βερδίτσα, Βερδίτσα** (Акарнанія-Етолія) = *Vьrbica, *Vьrdьce [270, с. 66; на с. 66-67 подано деривати від *vьrba на стадії тьрт; на с. 68-69 – назви зі структурою тьрт, тьлт, тьлт]; **Γκέρλιανη** (Македонія, Флорина) = *Gьrlēne (< *Gьrdlēne) [270, с. 190: як *Gьrleni*, **Gr̥ljane* ~ *grьlo ‘горло’] та ін. приклади, відзначені на території Ахаї, Аркадії, Арголіди, Трифілії, Македонії, Аттики, Фессалії, Акарнанії-Етолії, Евританії, Еліди, Кефалленії [див. 270, с. 69, 88, 126, 130, 146, 147, 150, 151, 190, 199, 263, 285-286: похідні від *vьrba на стадії тьрт; на с. 69, 79, 81, 147, 285-286: форми зі структурою тьлт, тьлт], Мессенії [228, с. 28, 50, 60, 73: тьрт, тьрт, тьлт; 274, с. 41, 45: тьрт, тьрт]. Див. ще [214, с. 29, 30-32: тьрт, тьрт, тьлт, тьлт].

Очевидно, для місцевих праслов'янських діалектів метатеза первісних тьрт, тьрт, тьлт, тьлт у словах, побудованих за цими формулами, – явище порівняно пізнє. Тут слов'янське населення було еллінізоване, тому це явище не встигло набути того розмаху, якого набуло на тій території Греції, де слов'яни стали основним етносом (наприклад, на теренах суч. Болгарії та Македонії), а тому слов'янська мовна традиція не переривалася. Загалом імовірно, що до моменту асиміляції слов'ян корінним населенням форми з дометатезним станом і з проведеною метатезою могли функціонувати в контактних ареалах.

Цікаво відзначити, що форма рефлексів деяких праслов'янських лексем зі структурою тьлт, збережених у слов'янській топонімії Греції, нагадує рефлeksi слів із цим звукокомплексом у чеській, словацькій, нижньолужицькій та польській мовах (tlut). Пор., зокрема, форми **Σκλοῦποι, Σκλοῦπον, Χλουμούτσι**, графіка яких вказує на **stlup-*, **xlum-*, як у чес. *sloup*, н.-луж. *slup*, пол. *slup* < *stьlpь ‘стовп’ (Фасмер III, 765), чес. *chlum* ‘пагорб, височина’ < *xьlmtь (ЭССЯ 8, 138); щодо словацьких континуантів із формою tlut пор. *chlúbit' sa* ‘хвалитися’ <

*xьlbiti (ЭССЯ 8, 137). За варіантами **Χλωμός, Χλωμόν** також приховане **xlum-*, пор. приклади позначення графемою **ω** слов'ян. *и. Στρώμη* (Фокида) = *strumy, *strumenъ [270, с. 117], аналогічний топонім відзначено в Епірі (Яннина) під 1319 р. (Гильфердинг 1868, 290: *Струма*).

1.2.4. Праслов'янські діалекти Греції за даними ономастики: лексика

Етимологічний аналіз архаїчного слов'янського топонімікона Греції виявив неоднорідність його лексичного складу. Окрім груп географічних назв, які мають широке слов'янське тло (властиві більшості слов'янських мов), чи таких, що мають відповідники у південних слов'ян, місцева топонімія репрезентує значний корпус утворень, відсутніх у південнослов'янському словнику. Частина таких форм не має точних паралелей у жодній зі слов'янських мов, частина ж утворює ізоглоси з північнослов'янськими ідіомами. Наведемо їх для наочності (докладний аналіз цих тополексем див.: 2.3.):

*Agolnica (**Ἀγλαβίτσα** ~ рос. діал. костр. *яголово* 'худоба, вбита хижим звіром'), *Ašutъna (**Ἀσούτενα** ~ чес. *ješitný* 'марнославний; марний; пустий', д.-чес. *ješutný*, слвц. діал. *ješutný* 'марнославний; марний; пустий'), *Balamotъ (**Μπαλαμούτι** ~ північнослов'янським словником), *Bělesъjъ (**Μπέλεσι** ~ рос. *белесый* 'тьмяно-білий, світлуватий'; тільки рос. і блр.), *Běžane (**Μπεζάνου** ~ ст.-рос. *Бежани*, рос. *Бежаны* – ойконіми), *Boltica (**Πάλτιζα, Μπάλτιζα** ~ рос. діал. *болотуце* < *болотуца, пол. *Błocica, збережене в основі гідроніма *Błociczny*), *Borъnica (**Μπόρνιτσα** – оронім ~ рос. *Борницы* – ойконім), *Borъnikъ (**Μπόρνικ** ~ рос. діал. *борнік* 'сосновий ліс, місце з соснами'), *Bъdenъ (**Μπεντένι** ~ **bъdolъ?* / *bъdolъ > слвц. *bdol* 'вулик'), *Bъzica (**Βεζήτζα, Βεζίτσα** ~ укр. *бозиця, пор. похідне діал. *бозічки* (множ.) 'порічки червоні *Ribes rubrum* L.', а також слвн. *Bezica* – топонім), *Bytomjъ (**Βητουμά** ~ пол. *Bytom* – місцева назва), *Bъrlo (**Μπρλος** ~ блр. *Берло*, ст.-укр. *Берло* – гідроніми), *Čьrnišče чи *Čerěnišče (**Τσερενίστι** ~ блр. *Чернище Якубовщина* – ойконім), *Čьrvikъ (**Τσερβίκος** ~ пол. *Červik* – гідронім у бас. Одеру), *Dělica / *Dělsa (**Διάλτσα** ~

д.-луж. *Delitzsch, Delitz*, пол. *Dzielce, Dzielice* – місцеві назви), *Dikarь (**Ντικάρ** – оронім ~ рос. діал. *дикарь* ‘камінь вапняк, який використовують для будівництва’), *Doblica (**Ντομπλίτσα** ~ чес. морав. *Dobelice* – топонім), *Dobrochorjь (**Δοχώριον** ~ ст.-рос. *Доброхорь*, 1603 р. – ойконім), *Dorica (**Δόριζα, Dorica, Δόριτζα, Ντόριζα** ~ ст.-рос. *Дорицы* – ойконім), *Drъstьna (**Δρεστενά, Drisetina** ~ рос. *Дресна* – ойконім, укр. *Дрестна* – гідронім, пол. *Drzesno* – оз. в бас. Вісли), **Dъbolь/*Dьbolь* (**Ντόβλα** ~ словц. *dbol* ‘вулик’), *Dьrica (**Δρίτσα** ~ блр. *Дрица* – ойконім, д.-пол. *Drica* – антропонім), *Glъbočьrpi (?) (**Γλαπουτζάρι** ~ чес. *Hlubočerpu* – топонім), *Gostimjь (**Γοοτίμι, Γόστιμες** ~ чес. *Hostim*, пол. *Gościmin* – місцеві назви), *Gostomjь (**Γοοστόμι** ~ *G^uostomé* – географічна назва у поморян, пол. *Gostomia* – пр. Варти, укр. *Гостомель, Hostoml*, рос. *Гостомля* – ойконіми), **Gribjane/*Griběne* (**Γκρίμπιανη** ~ пол. *Grzybiany*, блр. *Грибани (Hrybanie, Hrybany)* – ойконіми), *Хorovišče (**Χωροβίστα** ~ західнослов’янською лексикою типу чес. діал. *chory* ‘темний, чорний’), *Jaromějь (**‘Ιερομέρι, ‘Ιερομήριον, Γερομήρι, Γερομέρι** ~ чес. *Jaroměj*, пол. *Jaromierz* – місцеві назви), **Kobyl’ane* (**Κοβίλιανη, Κοβελιανή** ~ пол. *Kobylany* – місцева назва), *Kordica (**Καρδίτσα** ~ рос. *Кородица* – гідронім), *Kotuna чи **Kotunь/*Kotyni* або *Katuna чи **Katunь/*Katyni* (**Κατούνα** ~ рос. *Котынино* – ойконім, пол. *Kotunia*, кашуб. *Kotyńa* – гідроніми; рос. *Катунь* – гідронім, *Катынь* ойконім, ст.-рос. *Катыня* – гідронім), *Kotъrčь (**Κοτόρτζι** ~ чес. діал. *kotrč* ‘розгалуження; пагін; недорозвинене деревце, кущик’, словц. *kotrč* ‘бадилля; розгалуження’), *Kromja (**Κρανλά** ~ ст.-рос. *Кромля* – рч. та словником західно- і східнослов’янських мов), *Kudesь (**Κούδεσι** ~ ст.-рос. *Кудась* – рч. і нп., а також із рос. діалектним матеріалом (насамперед – з *күдесь*) плюс пол. діалектизм *kudyś* і слов’ян. *Cudescowe* – топонім у р-ні Дрездена < *Kudes-ьс-ево), *Kunina (**Κουνίνα** ~ північнослов’янською лексикою), *Kuskь (**Κουσκόν** ~ пол. діал. *kuska* ‘гуля’), *Къra (**Κρά** ~ апеллятивною лексикою північнослов’янського ареалу), *Къrakalica (**Κυρακαλίτζα** ~

східнослов'янською лексикою), *Kъrbačъ (**Κριμπάτσι** ~ чес. діал. *krbač*, рос. діал. *корбач*), *Kъrbica (**Κιρμπίτζα** ~ *Korbitz* – географічна назва у слов'ян Саксонії, рос. *Корбицы* – ойконім, *Курбуца* – гідронім), *Kъrčъmišče (**Γουρζούμιστα** ~ укр. *Корчмище*, *Korczmiszcze*, блр. *Карчмішча* – ойконіми, пол. *Karczmisko* (2) – гідронім у бас. Вісли), *Kъrkyni (**Κερκίνη, Κερκίνης** ~ ст.-рос. *Коркиничу, Куркиничу, Большие Куркиничу*, XVI ст. – місцеві назви на Новгородщині, пол. *Korke(y)n* – оз., а також **Καρκινίτις** – місто й рч. в р-ні нижньої частини течії Дніпра < *Korkyniti), *Kъrtъcъ (**Κερτέζα, Κέρτεζη** ~ *Kortitz*, *Kortescu* – географічний об'єкт у давніх саксонських слов'ян), *Lažěne (**Λαζιανά** ~ луж. *Lažanu* – топонім), *Lěrupi чи **Lěripъ'a*/**Lěripъь?* (**Λεπούνια** ~ рос. діал. *лeпýнь* або слвн. *lěripъn*, рос. діал. *лeпýн*), *Leđěne (**Λιάντανη** ~ *Leđzianie* – назва слов'ян. племені на території Польщі), **L'ubochorjъ* (**Λιποχώρι** ~ пол. *Lubchora*, *Lubchorz* – гідроніми), *Lqžica чи *Lqžъcъ (**Λογγίτσι** ~ *Лужиця* – місцевість у суч. Німеччині, де живуть серби-лужичани, слов'ян. *Lunsiz*, *Lusicz*, 1413 р. – місцеві назви під Альтенбургом, чес. *Lužice* – ойконім, д.-пол. *ležec* 'ліс, поле, луг'), **Lybon'a* (**Λιμπόνια** ~ рос. апелятивним словником та рос. *Лыбоньское* – гідронім), *Lygostajъna чи *Lygostjane (?) (**Λιγόστjана** ~ апелятивною лексикою північної частини слов'янської зони, якщо правильна перша з праформ), *Mělica (**Μηλίτσα** ~ *Milica* – гідронім у Східній Лужиці, пол. *Melitze* – гідронім), *Mokavica (**Μουκαβίτσα** ~ в.-луж. *tokawu* 'який вбирає вологу'), *Mokъvina (**Μουκοβίνα** ~ північнослов'янським словником), *Moskotica (**Μουσοτίτζα** ~ лексикою північнослов'янської мовної зони), *Motrica (**Μοτρίτζα** ~ ст.-рос. *Мотреу – топонім), *Mqъcъ (**Μάντετσι** ~ рос. *Мутец* – рч. у бас. Дніпра), *Netъnica (**Νεμνίτσα** ~ д.-пол. *Nietna*, укр. *Немна* – антропоніми), **O(b)bъra* (**Ομπρά** ~ пол. *Obra* – ойконім і гідронім, рос. діал. *óбра* – рибарський термін), *Olboděne (**Λάβδανη** ~ рос. *Лебедяны* – ойконім < *elbeděne), *Olsъna/*Olsъnъ (**Λοσνά, Λοσνί** ~ рос. *Лосно* – ойконім), *Ordoboljъ/*Radoboljъ ('**Ραδοβόλη** ~ ст.-рос. *Радоболь* – ойконім), *Ordovitjъ/*Radovitjъ ('**Ραδοβίσι** ~ чес. *Radovít*,

Radouit – антропонім), *Oğra (Οὔγγρα ~ рос. *Угра* – ойконіми, ст.-рос. *Угра* – гідронім), *Pelišče (Πέλιστα ~ українським діалектним словником), *Permoť (Πράμαντα ~ пол. *Przemęt*, з.-слов'ян. (германізоване) *Priment*, укр. *Перемут* – оз.), *Pьtica (Πιτίτσα ~ рос. *Потица* – гідронім), *Pьrmь, *-i*, *Pьrmьskъ (Περέμτζικη, Περίμισκη ~ рос. *Пермь*, д.-рус. **Перемь**, рос. діал. *Перемский*), *Pьstlъ (Μπίσολος ~ д.-рус. **Пьсьль**, 1153 р., рос. *Псёл*, укр. *Псьол*, *Псел* – гідронім), *Pьstryni/**Pьstryнь* (Στρούνι ~ словц. *Psztrina* – історичний топонім у мадярських документах < **Pstr-yn-?*), *Rěďь, *-i* ('Рѣди ~ буквальними відповідниками в російському й білоруському діалектних словниках), *Rěkupь чи *Rěkyni/**Rěkynь?* ('Рекоўни ~ пол. *Rzekuń* – топонім), *Ryběne ('Рίμπανη ~ словц. *Rybany* – ойконім), *Serъvota (Σερβοτά ~ пол. *Serwy* – гідронім), *Sestrunь (*Sestryni/**Sestryнь?*) (Σειστρούνι ~ чес. *Sestrouň* або рос. діал. урал. *сестрынька*, *сѣстрынька* 'сестра'), *Sětomja (Σέτομα ~ д.-рус. **Сѣтома** – гідронім), *Sqdoměřjъ (Σανταμέρη, Σανταμέρι ~ пол. *Sandomierz*, *Zudomer*, чес. *Sudoměř* – топоніми), *Stьrna (Στέρνα ~ ст.-рос. *Стерна* – гідронім), *Terbica (Τερπίτσα ~ пол. *Trzebica* – гідронім у бас. Вісли), *Terbunь (Τερμπούνι ~ блр. *Церабунь* – ойконім, *Třebuň* – топонім (р-н Помор'я), *Trebunestorf* – місцева назва в давній Тюрингії < *Trěbun*) або *Terbyni (Τερμπούνι ~ серб., хорв. *Trebinja* – місцева назва, хорв. *Trebinja* (*Travunja*), пол. *Trzebinia* (< *Trzebynia), рос. *Теребынь*, *Теребынка* – гідроніми), *Tulь (Τύλις ~ рос. *Тула* – місто в Тул. губ., рч. у В'ят. губ.), *Vira (**Vira** ~ укр. *Vura*, 1785 р. – рч.), *Volganь або *Volgonь ('Ολγανος ~ ст.-рос. озеро *Волган* (*Волгань*, *Волган*), 1530 р.), *Volmь, *-i* (**Βάλμι** ~ д.-рус. **Воломь** – ойконім), *Vьrotica (Βρόντιζα ~ чес. *Vrutice* – місцева назва), *Vьtьlišče (Βετολίста ~ основою **Vьtьl-*, репрезентованою в топонімії східного і західного ареалів слов'янського світу), *Zajьta, *Zajьmь (Ζαΐμι, Ζαΐμη ~ рос. діал. *займа* 'річкова заплава', 'хутір' і под.), *Zavitsa (Ζάβιτσα, *Zavitsa* ~ пол. *Zawiciec* – ойконім), *Zьrьсь (Ζερέτζи ~ рос. діал. *зрей*), **Žabot-* (Ζάμπουτη ~ блр. *Жабот* – місцева назва), *Želigostjъ (Ζηλεούστη ~ н.-луж.

Žalgošč, Salgast, пол. *Żelgoszcz*, чес. *Žalhostice* – місцеві назви), *Žityni (**Ζητούνι, Ζητούνιω** ~ блр. *Жытынь* (*Žytyń*) (3) – ойконім, укр. *Житинь* (*Žytyń*) (2) – місцеві назви).

Можливо, до цього списку належать і **Ζελιάχοβα**, 1345 р., **Ζελίχοβα**, 1309 р., **Ζελιχόβη**, 1326 р. (Македонія, Серрес) = *Zel'achovo* [270, с. 217: без пояснення], які можна читати як **Želex-ov-*, **Želix-ov-* ~ чес. *Želechy, Želechovice, Želichov*, пол. *Żelechów, Żelichów* – топоніми, похідні від слов'янських особових назв [231, с. 150: **жел-**], пор. ще укр. *Желехівський* – прізвище, а також д.-пол. *Želech* – антропонім [наведено за: 274, с. 40: *Želišta*] і **Ζελοχοβίστα**, 1319 р. (Епір, Яннина), **Ζελίχοβον** (Акарнанія-Етолія) – топоніми ~ *Želěch – особова назва [див.: 274, с. 41]; **Νιάτοβον, Νιάντοβον** (Епір, Яннина), які вважаються похідними від особової назви **Nět-* ~ чес. *Nětmir* [270, с. 44], у зв'язку з чим пор. ще в.-луж. *Niethen (Něćin)* – топонім ~ *Nětin, Něta, Nětomir* – антропоніми (Muka SZS 18), *Nětošća* – місцева назва ~ *nět-* ‘підпалювати’ (пор. д.-чес. *nietiti* та ін.) [208, с. 63]. Стосовно антропоніма **Nět(ь)-mirь* див. ще [146, с. 50].

Річ не лише в тому, що такі форми відсутні в апелятивному реєстрі згаданих мов: лексеми можуть припиняти своє існування як апелятиви, проте консервуються в ономастиці. Однак вони відсутні ще й у південнослов'янському ономастиконі, а це свідчить на користь того, що наведені лексеми, очевидно, **не належали до словника праслов'янських діалектів, на основі яких формувалися південнослов'янські мови.** Цей матеріал, разом із викладеними вище фонетичними аргументами, дає підстави говорити про наявність у середньовічній Греції слов'янського потоку, який в мовному відношенні відрізнявся від предків південних слов'ян. І це достатньо важливий момент, оскільки досі, в основному, йшлося про болгарський характер слов'янського населення Греції [270; 62: із приєднанням до позиції М.Р. Фасмера], належність його мови до македонсько-болгарської групи [214, с. 34]. Таке висвітлення місцевої слов'янської топонімії можна прийняти, але тільки в тих випадках, коли назви дійсно демонструють особливості, наявні,

наприклад, у болгарській мові. Екстраполювати ж такий погляд на весь слов'янський топонімікон Греції у нових дослідженнях цієї проблематики означало б штучно спрощувати місцеву етномовну ситуацію. Пор. ще тезу О.М. Трубачова про етнічну й мовну строкатість раннього слов'янського населення Греції [155, с. 329].

Висновок про мовну неоднорідність слов'янського населення Греції підтримується не тільки переліченими вище лексемами (пор. ще утворення без еквівалентів у інших, у тому числі болгарських, слов'ян). У місцевій слов'янській топонімії реєструються форми, котрі репрезентують ізолекси зі східно- й західнослов'янськими мовами плюс словенська чи сербська або хорватська, болгарська ж і македонська лишаються осторонь, не маючи своїх паралелей, що також не свідчить на користь погляду про суто болгарські мовні риси у грецьких слов'ян. Пор.:

Velas (Фракія) [168, т. I, с. 133: визначене як слов'янське без пояснення], **Βελάς**, VI ст. – укріплення в Дарданії (Скопско) [24, с. 69; 25, с. 323: як **Бѣла** чи ***Бѣльшь** > болг. *Бяла, Бѣлеш* у Врачанско, Панагюрско] відбивають псл. **Velesъ*, що за всіма формальними показниками відповідає хорв. *Veles* – особова назва (Leksik 709), слвн. **Veles* > *Velesovo* – ойконім (Im. m. 452), д.-рус. **Велесъ** – теонім («Слово о полку Игореве») ~ лит. *vėlės* ‘душі померлих’ [155, с. 416]. Спроби пов'язати д.-рус. **Велесъ** із деякими графічно близькими балканськими топонімами з метою довести значну архаїку теоніма були й раніше. Так, М.С. Дринов зіставляв давню східнослов'янську форму з географічними назвами *Велес* у Македонії (~ гр. **Βελεσσός, Βελεσσά**) та *Vėlės* в Албанії, і це скептично було сприйнято М.Р. Фасмером, який, не пояснюючи причин, вважав, що таку етимологію не можна визнати достовірною. Дослідник сумнівався і в очевидності зближення цих назв із лит. *vėlės* ‘душі померлих’ (Фасмер I, 287).

На нашу думку, актуальність зіставлення всіх перелічених лексем не втрачає своєї ваги й сьогодні, принаймні до того часу, поки не буде знайдено більш переконливе пояснення їхньої генези. Тлумачення В. Георгієва форми **Βελάς**

(див. вище) не може нас задовольнити з огляду на нетиповість запису «альфою» слов'янського редукованого (звичайно це спостерігається в словах зі структурою *ьрт, ьрт*).

Разом із цим, існує потенційна можливість пояснення псл. *Velesъ як власне слов'янського утворення від основи дієслова *velěti, **vel'q* за допомогою форманта *-esъ*. Східнослов'янський діалектний словник дає реальні підстави для реконструкції відповідного апелятива як імовірного твірного для імені божества *Velesъ, пор. рос. діал. рязан. *велѣсь* 'володар, велитель, розпорядник, укажчик'. Його зв'язок із рос. *велѣть* досить прозорий, і це давно помітив В.І. Даль, який у статті, присвяченій тлумаченню рос. *велѣсь*, серед співвідносних із ним слів дав *велѣть* (Даль I, 175: тут же подано *велець* і *великій*). На давність деривата *vel-esъ вказує архаїчна непродуктивна словотвірна модель із формантом *-esъ*, прозора словотвірна структура рос. діал. *велѣсь* і його явний зв'язок із *велѣть* не суперечать подібному висновку: дієслово та ім'я відтворюються як давня словотвірна пара, зберігаючи чіткий семантичний зв'язок. Отже, псл. діал. *velesъ доцільно розглядати як назву діяча, котра закономірно стала твірною для назви божества. Щодо вжитку *-esъ* як суфікса назви особи за способом діяльності пор. формально і функціонально тотожний литовський (д.-лит. і діал.) формант *-esas*, який творив пейоративні *nomina agentis* на зразок *burgēsas* 'хто постійно бурмоче' ~ *burgėti* 'бурмотіти' [254, т. II, с. 33: зіставляє зі слов'ян. *-esъ*].

Узагальнюючи все викладене вище, вважаємо доцільним стверджувати одне: якщо в діалектах давніх балканських слов'ян колись функціонував аналогічний теонім, то загалом імовірно, що **Velas**, **Велѧс** дериваційно пов'язані саме з ним. Тобто вони потенційно репрезентують посесивне утворення, котре належить до категорії дериватів із відсутніми формальними (суфіксальними) ознаками посесивності, пор., наприклад, ст.-рос. *Устинья* – назва пустища (Влад. пов.; АИ Указатель 200) < *Устинья* – канонічне жіноче ім'я, рос. *Фома Крилицын* – нп. (В'ят. губ.; Vasmer RGN IX, 420) та ін.

Βελέτσικον (Фессалия, Ларисса) віднесене до слов'ян. *veletь 'велетень' (: рос. *велет*, укр. *велет* 'т. с.', *Veletabi* – назва західнослов'янського племені в Мекленбурзі) ~ чорногорським *Veleta* (Зетско) [270, с. 99] < **Veleta gordь/město*. Ми приєднуємося до такої думки, проте вважаємо, що **Βελέτσικον** – неточний запис замість ***Βελέτισκον** = слов'ян. *Velet-ьsko ~ *veletь. Сюди ж нім. *Wilzen* = зах.-слов'ян. *Veletove (Фасмер I, 288: *велет*), чес. *Veletov, Veletín*, мор. *Veletice*, пол. *Wielecin* – відантропонімі топоніми [231, с. 137: **вєл-**].

Бѣлогость – назва гори в Епірі (Гильфердинг 1868, 290) < *Bělogostь. Цей самий оронім ***Βελογόστη** М.Р. Фасмер із сумнівом прочитує як **Běľь gvozďь?* [270, с. 23: «Непевно. Пор. **Βελιγούστη** в Аркадії»], але таке оригінальне тлумачення стикається з перепонами формального характеру, тому вважаємо доцільним дотримуватися реконструкції *Bělogostь – приклад реалізації рідкісної моделі творення назв топооб'єктів від антропонімів-комполітів (*Bělogostь) без використання формальних (суфіксальних) дериваційних ресурсів. Слов'янське особове ім'я з такими компонентами фіксується у складі географічних назв, похідних із посесивним суфіксом *-j-* від антропонімів: серб. *Белогош* – пот. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 31) < *Белогошт (спрощення кінцевої сполуки *-шт* > *-ш* відоме в сербських говірках), укр. *Білогóщ*, *-і* – рч., л. Івоту л. Десни л. Дніпра (*Бѣлогоща*, 1765-1769 рр. – протока, *Бѣлогощъ*, *Білогóриц*; СГУ 56) < *Bělogost-jь/*Bělogost-ja. Варіант *Білогóриц* репрезентує вставне *-р-* (ця риса властива слов'янській діалектній фонетиці загалом, пор. серб., хорв. *brèzdno* – фонетичний варіант до *bèzdno* 'прірва' < *bezďьbno; ЭССЯ 2, 22).

Γαρούνη (Аркадія), **Γαρούνα** (Іонія, Керкира) дістають переконливої кваліфікації як слов'ян. *Gorunь 'гірська місцевість' ~ пол. *Gorunь* – топонім, хоч при цьому припускається можливість відбиття тут форми на зразок болг. *горун* 'різновид дубу, що росте на скелях' [270, с. 77, 152: з літературою]. Пор. ще польську водну назву *Gorunь* (бас. Вісли; NWP 91), ст.-рос. *Горынский путь*, *Горынево*, XVI ст. («пожня под *Горыневым*»; Новгородщина; ПКНЗ 1, 310), рос.

Горын-ец [231, с. 246: *gora*], *Gorinja* (Боснія; Im. m. 174) – топоніми. При відсутності грецького фонологічного еквівалента слов'янському у (*ь*) автори грецьких документів передавали його через *и*, графічно – **ού**, **ου** (див. вище інші приклади такого типу, а також два наступних топоніми). Це правило, вірогідно, підтримувалося аналогією орфографії власне грецьких слів із кінцевим сегментом **-οὐνι** на зразок *μπαρτοῦνι* ‘*Mullus barbatus*’ і под.

Γαστούνη, 1674 р. (Еліда), пор. ще в документах *Vaivoda de Gastuni*, 1568 р. М.Р. Фасмер наводить (і погоджується з нею) слов'янську етимологію П. Кречмера, котрий порівнював балканську назву з пол. *Gostyń* – топонім [270, с. 140-141]. Наведена форма добре узгоджується з рядом випадків, які маніфестують графічну адаптацію слов'ян. *-yni/-uny* як **-οὐνη** чи **-οὐνι**, тому таке зіставлення цілком виправдане, у зв'язку з чим пор. ще такі назви польських водних об'єктів, як *Gostyń* (бас. Одеру), *Gostynia* (бас. Вісли; NWP 92), чес. *Hostýň*, *Hostyně* [231, с. 143: подані серед топонімів, похідних від назв осіб із основою **гость**], а також (похідне) хорв. *Gostinjac* (Im. m. 185) – топоніми. Вони сягають псл. **Gostyni/*Gostynь* – дериват із формантом *-yni* від основи **gostь* ‘назва особи’ (топонімізація **gostyni/*gostynь*), пор. антропоніми з іншою суфіксацією, зібрані в [231, с. 265: **гость**].

Не втрачає актуальності думка М.Р. Фасмера про відбиття в формі **Γαστούρι** (Іонія, Керкира) слов'ян. **Gostynь* (~ пол. *Gostyń*), яке репрезентує албанську фонетичну адаптацію з тоскською зміною *n > r* в інтервокальній позиції [270, с. 77: як найприйнятніша версія]. Таким чином розширюється територія вжитку **gostyni/*gostynь* всередині ареалу грецьких слов'ян. Стосовно фонетики пор. ще **Σφεντούρι**, **Σφενδοῦριον** (острів Айгина) = (найімовірніше) слов'ян. **svetyuni* ‘святиня’ [270, с. 123].

Γραβούνα чи **Γραβούσα** (Фракія, Калліполі) = **Grabyni* ~ слов'ян. *grabь* [270, с. 234]. Назва має близькі паралелі в західнослов'янському топоніміконі: чес. *Hrabyně* (пізніше – *Rabyně*) – місцева назва [201, с. 29], (похідне) пол.

Hrabyňka – водна назва (бас. Одеру; NWP 105), а також у гідронімії бас. Сави, пор. хорв. *Rabinja* < *Grabinja. Див. далі статтю *Grabyni/**Grabunь* (3.1.).

Λιμπάιν (Македонія, Драма) співвіднесене з рос. *Любань* (?) [270, с. 226: «без болг. відповідників»]. Імовірно, первісне *Libanь як фонетична форма до **L'ubanь* (~ **l'ubiti*, **l'ubь*), яке має ще чеську топонімну паралель *Libaň* [231, с. 159: серед похідних від особових назв із основою **ЛЮБ-**]. Пор. ще серб. *Ljubanje* – нп. (Im. m. 271).

Λιούσνα (Епір, обл. Авлонська, окр. Бератський; Гильфердинг 1868, 283). Формально топонім відповідає реконструйованому в ЭССЯ псл. діал. *lusna (< *luskьna), рефлексом якого виступає рос. діал. *лусна́* ‘луска; луска риби’, пор. ще (похідне) серб., хорв. *љуснат* – adj. ~ *љускав* ‘лускати́й’ (ЭССЯ 16, 199). Однак додатковий графічний елемент *j* у записі вказує на палатальне *l'*-, тому для топоніма потрібно відновлювати форму **L'usna* (пор. серб., хорв. *љуснат*, якщо м'якість *l'*- тут не вторинна). Псл. **l'usna* (< **l'uskьna*) і *lusna (< *luskьna) репрезентують *-sk*-розширення і.-є. **leu-/lou-* ‘відрізати, відділяти, звільняти’ (пор. *-p-*, *-sk-*, *-zg-*, *-st-*нарощення цього етимона: *lupa, *luska, *luzga, *lusta з однотипною семантикою; ЭССЯ 16, 200), і це базове значення могло відбитися у твірному для **L'usna* апелятиві.

Не зовсім ясне відношення до **L'usna* формально подібного до нього російського гідроніма *Люсна* (бас. Оки; Vasmer III, 165). Досить імовірна омонімія цих назв, оскільки друга може виявитися вторинною щодо *Плюсна ~ рос. діал. *плю́снуть* ‘незграбно сісти на брудне чи мокре місце; впасти’ (СРНГ 27, 171) і под. зі звуконаслідувальною семантикою.

У пам'ятках, які стосуються опису Епірської території (обл. Делвинська, окр. Аргірокастрський), фіксуються географічні назви **Λουβίνα**, **Λυβίνη**, **Λόβίνα** (Гильфердинг 1868, 286, 287). Вважаємо можливим читати їх як **L'ubyni*/**L'ubunь* ~ слвн. *Ljubinj* (Im. m. 272), ст.-рос. *Любыня* (НПК IV, 54) – ойконіми, блр. *Любынь* – гідронім у бас. Сожу (Vasmer III, 162), чес. *Libyňe* – ойконім, пол. *Lubiń* – гідронім [84, т. II, с. 66] ~ **l'ubiti*. Форма **Λουβίνα**,

очевидно, ілюструє випадок, коли м'якість *l* не була позначена спеціальним графічним засобом (*j* чи *ι*), як в інших випадках, **Λυβίνη** відбиває варіант із делабіалізацією *ï* > *i*, тобто **Libyni*/**Libynь*. Варіант **Λόβινα**, можливо, какографічний, хоч не виключено, що йдеться про **Lovьna* ~ **loviti* 'ловити'.

Μπέλεσι (обл. Делвинська, окр. Параміфія) = **Bělešь* (із відповідниками у сербському, хорватському, чеському та словацькому словниках), коли читати **σι** як *-šь* (докладніше див. 2.3.).

Ὀσδίνα – топонім у Параміфійському окр. Делвинської обл. (Епір; Гильфердинг 1868, 287: читає як *Оздина*). Назва засвідчує псл. **Ozdina* < **ozdina* – утворення на *-ina* від **ozdь* 'місце, де сушать солод' [див. про нього: 19, с. 183-184]. Пор. ще слвн. *ozditi* 'сушити', *ozdica* 'сушильня для солоду' і т. ін. [102, с. 62]. У дослідженні М.Р. Фасмера ця назва кваліфікована як давня ад'єктивна форма **ozdьna* < **ozdь* (пор. чес. *ozd* 'висушування; сушильня', пол. *ozd* та деривати на *-ica*) [270, с. 45], що загалом також імовірно. Незалежно від того, яким був формант у розглянутій слов'янській назві (**ozd-ina* чи **ozd-ьna*), вона належить до лексичного гнізда, спільного для словенської, сербської, хорватської та західнослов'янських мов (див. згадані дослідження) і відсутнього у болгарській та македонській.

Pernizza – рч. (р-н Ахаї), назву якої розглядають як запис псл. **per(ь)nicā* 'корито', 'гирло річки' (див. БЕР 5, 166: з літературою). Погоджуючись із таким тлумаченням, вважаємо доцільним уточнити деталі структури цього прототипу та його семантики. Зокрема, редукований можна не подавати в дужках як необов'язково наявний компонент фонетичної будови. В цьому випадку маємо справу з гідронімізованим похідним із формантом *-ica* від прикметника на *-ьn-* ~ **perq*, **pьrati* 'бити', 'прати', тобто з **Pерьnica*. Пор. у зв'язку з цим матеріал, поданий під прагідронімом **Pерьna* (див. 3.1.). Географія рефлексів **Pерьnica* – словенський, польський та російський ареали: слвн. *Pernica* – ойконім (Im. m. 329), пол. *Pernitz* – гідронім (NWP 201: у німецькій графіці), ст.-рос. *Перници Долгое* – ойконім (НПК III, 178), на базі якого відновлюється діал. **перница*.

Твірний апелютив міг мати значення на зразок болг. *перало* ‘місце на річці, де перуть’, *періло* ‘місце, де перуть’ та ін. (див.: БЕР 5, 166).

Πλίζινα – руч. (Мессенія) розглядають як *Pylzina* чи *Pylzyna* (~ *pylzi ‘повзти’) з відповідниками в рос. *Ползина* – ойконім, (похідне) серб., хорв. *Puzinac* – топонім або у д.-луж. *Połznica* (*Pulsnitz*, 1228 р.) – річкова назва < *Pylzyn-ica, чес. *Plzeň* [228, с. 93], пол. *Pilzno* [див.: 214, с. 32] – топоніми ~ укр. діал. поліс. *повзина*, *невзина*, блр. діал. *пы́взина* ‘кріплення для солом’яного даху, стогу з гілок, молодих дерев’ < *pylzina [наведені за: 90, с. 60]. Отже, обидва варіанти реконструкції демонструють паралелі для **Πλίζινα** або у сербсько-хорватському та східнослов’янському словниках, або ж у західнослов’янському. Пор. ще безсуфіксні серб., хорв. *ruža* – географічний термін, слвн. *róža* ‘стрімка стежка’ ~ *pylža [98, с. 26].

В етимологічному етюдi, присвяченому розгляду ‘**Ραβέννικα**, ‘**Ραυενίκα** (Фессалія, Фтіотіс) = слов’ян. *Ravьnikъ та ‘**Ροβεννίκον** ~ слов’ян. *rovь ‘ров’, М.Р. Фасмер навів назву ‘**Ρεβένικον** (р-н Ларисси; джерело – Анна Комнена), котру, на його думку, теж потрібно брати до уваги [270, с. 107]. Однак кореневий вокалізм цієї форми спонукає відокремити її від перелічених топонімів і трактувати як псл. *Reven-ikъ ~ серб. *Ревеник* – пот. (обл. Колубари), рос. *Ревенек* – водна назва (бас. Дінця), *revenь > укр. діал. *рэвен* ‘яма на болоті (звичайно наповнена водою)’ (докладніше див. 3.1., стаття *Revenikъ).

‘**Ραντόνι**, співвіднесене з географічними назвами серб., хорв. *Radonja*, *Radonje* [270, с. 49], розглядаємо як *Ordonъ/*Radonъ – j-овий посесив від *Ordonъ/*Radonъ (про *ordonъ/*radonъ див. ЭССЯ 32, 150: стаття *ordoněgъ/*radoněgъ). Буквальні відповідники для ‘**Ραντόνι** та сербського й хорватського топонімів знаходимо лише у західних слов’ян: чес. *Radoň*, пол. *Radonia* – місцеві назви [231, с. 169: **радъ**; тут див. і похідні], пол. *Radoń* (2) – гідронім (NWP 230).

Ρούδαβα (Македонія, р-н Стримони), 1300, 1328 рр. прочитують як слов’ян. *Rudava ~ *ruda* ‘руда’, пол. *Rudawa* – топонім [270, с. 211], що переконливо.

Пор. також: д.-серб. «҃ Р҃҃давѣ», 1292 р. – місцева назва (Григорович 37), *Rudawa* – гідронім (бас. Сяну) [245, с. 141: від кольору води], блр. *Рудава* (*Rudawa*) – ойконім (р-н Гродно; Vasmer RGN VII, 673). До речі, похідне на *-isa* засвідчене також обмежено – на польській та східнослов'янській (укр., блр.) територіях [див. 175, с. 236: *Rudavica].

Συβίτσα (Еллада, Етолія, окр. Евританійський; Гильфердинг 1868, 292) = псл. *Sъvitьsa < *sъvit-ьsa – похідне від **sъ-vi-tь(jь)* – дієприкметника на *-t* від префіксальної форми дієслова *viti ‘вити, звивати’. Відповідники знаходимо в українській, польській та хорватській гідронімії, пор. назви річок: укр. *Свица* (Галичина; Яснопольский 32) < *Свитьца, пол. *Świca* – пр. Дністра (SG XI, 642) < *Świtca (аналогічного погляду щодо первісної форми польського потамоніма дотримується й Р.М. Козлова) [84, т. I, с. 93], хорв. *Svica* – пр. Гачки (Bezlej SVI II, 249-250; докладніше див. 3.1., стаття *Sъvitьsa).

Наводячи назву **Χόλιστα** (Македонія, Флорина), М.Р. Фасмер обмежується лаконічним зауваженням «будова слов'янська» [270, с. 197]. Дійсно, кінцевий сегмент **-ιστα** в структурно подібних слов'янських топонімах Греції звичайно тлумачать як позначення слов'янського форманта *-iščē*, і в цьому випадку виділення аналогічного суфікса також буде логічним. Лишається визначити етимон, в ролі котрого була основа дієслова *xoliti ‘доглядати когось, піклуватися’, ‘прибирати’, ‘чистити’ (рефлекси засвідчено лише у сербському, хорватському та російському словниках; споріднені утворення реєструються у східних і західних слов'ян, із південних – також лише у сербів і хорватів, пор. форми **xol'evъ(jь)*/*xol'eva*, *xolxoliti, *xolkъjь; ЭССЯ 8, 59-62). Отже, в **Χόλιστα** ймовірно вбачати псл. *Xoliščē. Інакше див. [61, с. 179: *Холюван*], де пропонується зв'язок із особовою назвою *Холю – гіпокористик від *Тихол*, пор. болг. *Холе*, XVII ст. – антропонім, серб., хорв. *Hoļjevcī* – ойконім.

Македонська ж (територія Греції) топонімія консервує ще одне похідне з основою **xol-*, а саме – **Xol'eniščē*. Пор. **Χουλενίστα**, **Χωλένιστα** (Козані; читають як *Choleništa*, *Chulenište*) з грецьким населенням [270, с. 189: без

тлумачення]. Словотвірна структура **Xol'enišče* дозволяє розглядати його як дериват із формантом поміна loci *-išče* від основи дієприкметника (perf. pass.) на *-en-* ~ *xoliti (пор. рос. *хóлений* ‘той, кого добре доглядають’). Оскільки дієслово мало значення ‘прибирати, чистити’, назва могла позначати розкорчовану під поле, очищену для господарських потреб земляну ділянку. Пор. ще рос. *Холен* – нп. (р-н Вишнього Волочка у Твер. губ.; Vasmer RGN IX, 504). Іншого погляду щодо грецьких топонімів дотримувався Й. Заїмов, який бачив тут похідне від особової назви *Cholen = *Cholo + *-en* (< *-ěнь*). Дослідник сумнівався в орієнтації етимології назв на чес. *Cholenice*, *Cholynice* < *Cholyně* – антропонім ~ *chol-*, рос. *хóлуть* [274, с. 74], із чим ми не можемо погодитись.

Отже, цей ряд прикладів засвідчує на території середньовічної Греції ще один, також неболгарський тип лексичної норми. Можливо, деякі з цих назв були перенесені в межі сучасного сербсько-хорватського ареалу з території Греції під час подальшого освоєння слов'янами Балкан.

З іншого боку, існує кілька топонімів з аналогами у північних слов'ян і болгар при відсутності сербських, хорватських і словенських відповідників. Ізоглоси такого типу представлені обмежено і потребують подальшої перевірки, тому будувати на їхній основі якісь висновки ми зараз не можемо. Пор.:

Κοτίτσα – пагорб у Коринфі, назву якого, разом із болг. *Котица* – рч. (Скопська Чорна Гора), рос. *Котицы* (Псков., Твер. губ.), *Котицко* (Новг. губ.) – нп., використано як підставу для відновлення псл. *kotica ‘загін, загорода для худоби’ [див.: 63, с. 159]. Пор. ще **Κοτίτσα** – місцева назва (Лаконія), яку М.Р. Фасмер виводить зі слов'ян. *kotьсь ‘оселя, курінь’ ~ серб., хорв. *kòtas* ‘маленька кошара’ [270, с. 169]. З огляду на весь проаналізований вище топонімний матеріал, який демонструє регулярну нотацію слов'ян. *-isa* як **ίτσα**, у лаконській назві логічніше вбачати саме *kotica.

На території середньовічної Албанії (поч. XV ст.) відзначене слов'янське поселення **Liusta** (Макушев 151) = **L'usta*, в назві якого консервується і.-є. *leu-stā – форма, варіантна щодо *lou-stā > *lusta, пор. рос. діал. *лўста* ‘шмат,

відрізок, скоринка' та ін. поряд із (похідним) болг. діал. *лустуна* 'плодова шкірка' (ЕССЯ 16, 202-203). Сюди ж словотвірно вторинне **Люстица** – місцевість в Албанії (кінець XV ст.), де були розташовані солеварні. Венеція віддала її у володіння Бальшичам (Макушев 68).

Κουκουβίτσα, відзначене в Елладі (Фокида, окр. Парнассидський; Гильфердинг 1868, 292), прочитується як псл. **Kikovica* (імовірність цієї праформи ілюструють: болг. *Куквица* – оронім, включений до списку карпатсько-південнослов'янських ізоглос ~ слов'ян. **kuka* – гірський термін [95, с. 46], укр. *Kikovica* – назва гори; Петров 118, *Куквиця* – пот. у бас. Дунаю; СГУ 300) ~ **kukovъ(jь)*. Ад'ектив репрезентується в пол. *Kikowu* – пр. Варти (НО 110) < **Kukovъ(jь)* ~ **kuka* 'поворот, вигин; щось опукле' (: макед. діал. *кука* 'поворот дороги' і т. ін.; див.: ЕССЯ 13, 87). Диграф **ou** замість очікуваного **o** для фіксації псл. **o* трапляється в грецьких документах, пор. запис псл. **Bergovica* як **Βεργουβίτσα** і **Βεργοβίτσα** (див. 2.2.), а також різнобій у нотації слов'ян. **gora* 'гора', що міститься в основах деяких топонімів балканського регіону: **Заўбра** або **Заўбрия** – місцевість у Зах. Фракії поряд із **Гкоўра** – назва села на горі Отрис [6, с. 269]. Ряд утворень від **kukovъ(jь)* продовжується субстантивом **kukovъka* (: рос. діал. *куковка* 'палиця, один кінець якої дещо загнутий і заокруглений на зразок кулі'; Опыт 95).

Μακρύσια (Морея, Мессенія, окр. Олімпійський; Гильфердинг 1868, 295: як *Мокриша*), **Μάκρισι** (Фессалія, Фтіотіс, Фокида) [270, с. 106, 117: «імовірно, до болг. *Мокреш*» ~ *токръ*]. Очевидно, **Mokruša*, пор. відповідники в д.-рус. **Мокрүша** – місцева назва (ЕССЯ 19, 144), рос. *Мокруша* – поселення (Яросл., Костр. губ.; Vasmer RGN V, 647). Щодо ймовірного апелятивного підґрунтя пор. рос. діал. *мокрүша* 'сиря погода, дрібна роса', 'сире місце, оболонь', болг. діал. *мокрүш* 'рослина *Cardamine pratensis*, яка росте в болотистих місцях' (ЕССЯ 19, 144). Автори ЕССЯ зазначають, що праслов'янська хронологія для **mokruša* не обов'язкова (репрезентовано російськими й одним білоруським прикладами при наявності одиничного болгарського відповідника). Слов'янський топонім на

грецьких теренах дає додаткові підстави для кваліфікації цих форм як потенційно давніх. Щодо літератури див. [214, с. 18], де балканські форми трактуються як *Мокр-ушь*.

Μούσορα – місцева назва (Еллада, Етолія, окр. Мисолунгський; Гильфердинг 1868, 292), що відбиває псл. *Mu-sora – форма, варіантна щодо *tu-sorъ (?) (: рос. *мусор* ‘подрібнений щебінь із цегли чи суміш глини й розтовченого вугілля, що служить для технічних цілей’, діал. ‘рослини-паразити’ – тільки російське) ~ **musoriti(se)* (?) (засвідчене тільки у болгар і росіян) (ЭССЯ 20, 198-199).

Вважаємо, що неточністю запису слов'янської форми пояснюється **Πέρσενα** – поселення в Мореї (Еліда, окр. Елейський; Гильфердинг 1868, 294). За ним стоїть ***Πέρστενα** = *Pьrstьna – субстантивованій прикметник жіночого роду, похідний від *pьrstь, пор.: болг. *прѣст* ‘перекопана, перерита земля’, *прѣстен* – ад'єктив, похідний від *прѣст* та ін. (див.: БЕР 5, 829). Стосовно відбиття ад'єктивної основи в топонімії пор. пол. *Piersna* – нп. у Фриштатському пов. (SG VIII, 99).

Отже, узагальнюючи все викладене вище, відзначимо, що не всі топоніми Греції відбивають норми мовлення того місцевого слов'янського населення, котре можна вважати предками сучасних болгар і македонців. Імовірно, частина місцевих назв, з огляду на певні риси, належала іншій праслов'янській діалектній групі, близькоспорідненій з північними слов'янами. Це означає, що в межах ареалу, в якому відбувалося формування слов'ян як етносу (*preslavs*), названа група діалектів належала до наріччя, якого сягають ідіоми давніх східних та західних слов'ян. Під час колонізації нових земель частина носіїв цього прадіалекту прийшла на Балкани з іншими слов'янськими племенами і, виявившись у меншості, була асимільована ними в мовному відношенні. Нині важко визначити, яку частину грецької території вважати центром ареалу діалектів, що демонструють риси, відсутні в південнослов'янських мовах, оскільки пізніші міграції слов'янських племен у межах Греції дещо змінили

первісну діалектну карту. Проте можна визначити зони концентрації топонімів з особливостями, відсутніми в південнослов'янських мовах. Їх п'ять:

а) Арголіда, Аркадія, Ахая, Еліда, Лаконія, Мессенія (утворюють компактний ареал, оскільки розташовані на одному півострові (Пелопоннес) і мають спільні кордони);

б) Епір (обл. Авлонська, Арта, Делвинська, Яннинська);

в) Акарнанія-Етолія, Беотія, Фокида, які виступають своєрідним «мостом», що поєднує, з одного боку, Арголіду, Аркадію, Ахаю, Елідю, Лаконію, Мессенію (щоправда, «міст» переривається Аттикою), а з другого – Епір, крім того, Беотія та Фокида межують із Фтіотісом;

г) Фессалія (Ларисса, Фтіотіс);

г) Македонія (Пелла, Серрес, Флорина).

На ці зони накладається ареал рефлексів $t\dot{y}lt \gg t\dot{h}t$ ($\gg t\dot{h}t$) «західнослов'янського типу» (**Σκλοῦποι**; Епір, Яннина, **Σκλοῦπον**; Епір, Арта, **Χλωμός**; Епір, Яннина, **Χλωμός**; Фессалія, Фтіотіс, **Χλωμός**, **Χλωμόν**; Еллада, Фокида, **Χλουμούτσι**; Еліда), ареал форм із делябіалізацією $\ddot{u} \gg i$ (Епір, Фессалія, Лаконія, (частково) Македонія), ареал рефлексів $*\acute{e} \gg i$ (Епір, (частково) Македонія, Евританія, яка межує з Акарнанією-Етолією, Фокидою та Фтіотісом), ареал, де відсутнє епентетичне l в рефлексах bj , pj , mj , vj (Епір, Фессалія (Фтіотіс), Акарнанія-Етолія, Аркадія, Лаконія, Македонія (Пелла, Флорина) + Евританія, що межує з Фтіотісом), ареал форм, які репрезентують $tert \gg ter\acute{e}t$ (Епір, Фокида, Евританія + Коринф, який має спільні кордони з Ахаєю, Арголідою, Аркадією), (частково) ареал форм із результатами йотації зубних як у північних слов'ян (Епір, Аркадія, Мессенія), ареал форм, які репрезентують збереження сполуки dl (Епір, обл. Делвинська, Яннинська; Евританія, Ахая). Отже, всі топоніми з непівденнослов'янськими ознаками локалізуються, в основному, на південному заході Греції, концентруючись у кількох ареалах: а) у р-ні узбережжя Іонічного моря; б) на Пелопоннесі; в) у південній частині Греції (Фтіотіс, Беотія, Евританія); г) у Фессалії та частково Македонії. До речі, ця територія – типова периферія давнього слов'янського

світу, тому збереження тут фонетичних архаїзмів (сполуки *dl*, стадії *terət*) цілком закономірне.

Таким чином, спостереження над слов'янським топоніміконом Греції дає підстави для характеристики місцевих пізньопраслов'янських діалектів. Ці діалекти мають риси, що, з одного боку, поєднують їх із болгаро-македонською гілкою південнослов'янських мов, а з другого, – з північнослов'янськими ідіомами. Тобто реконструкція вузьких ізоглос, що поєднують словник деяких праслов'янських діалектів Греції зі словником (апелятивним та пропріальним) деяких західних і/або східнослов'янських мов, а також відновлення комплексу звукових особливостей, властивих лише фонетиці цих діалектів і діалектів північних слов'ян, все це – підстава для гіпотези про функціонування на грецькій території праслов'янських ідіомів, які формували одну з гілок прадіалекту(-ів), якого, зрештою, сягають давні західно- і східнослов'янські мови. Ареал цих діалектів на грецьких теренах окреслюється кількома зонами концентрації топонімів з непівденнослов'янськими ознаками. Його межі навряд чи виходили за умовну лінію, утворену, з одного боку, нижньою течією Струми, з іншого, – округами міст Сидерокастрон, Драма, Ксанти та течією Мариці. Форми **Ῥολγανος** = **Volganъ* або **Volgonъ*, **Τύλις** = **Tulъ* (Фракія), **Κερκίνη** (межа Фракії та Іллірії), **Κερκίνης** (межа Македонії та Фракії) = **Kъrkyні* можуть бути слідами міграцій слов'ян у межах Греції, хоч не виключена кваліфікація їх як слідів однієї з найдавніших хвиль інфільтрації носіїв слов'янського мовлення на Балканський півострів.

Збереження слідів колишньої неоднорідності стало можливим, певною мірою, завдяки тому, що після переселення слов'ян на нові землі вони фактично ізолювалися від інших слов'янських груп і досить довго розвивалися в елліністичному оточенні, яке з часом стало бар'єром для інших великих слов'янських потоків, здатних змінити місцеву мовну ситуацію. Відповідно, Slavica Греції не зазнавала істотних змін з-назовні, проте розвивалася завдяки контактам і переінтеграції слов'янських ідіомів усередині цієї території, і цей чинник, можливо, призвів до формування в деяких частинах грецького ареалу

особливої слов'янської групи діалектів (пор., наприклад, ряд утворень, які не мають близьких аналогів у інших слов'ян), яка мала свої специфічні риси.

На завершення додамо, що гіпотеза про близьку спорідненість частини грецьких слов'ян із північними знаходить підтримку в одному свідченні Ласкаріса Кананоса, котрий в описі подорожі по Північній Німеччині (1412-1418 рр.) згадує слов'ян поблизу від Любек (регіон, який називають Σθλαβουνία) і зазначає, що їхня мова ілюструє гіпотезу про походження пелопоннеських слов'ян із цих балтійських (германських) [214, с. 10], тобто західних слов'ян. Ми не маємо докладнішої інформації про цей епізод, однак очевидно одне: мандрівник помітив у мовленні німецьких слов'ян якісь специфічні риси, аналоги котрим він знаходив (з усього відомого йому) лише у слов'ян Пелопоннесу.

1.3. Проблема реконструкції праслов'янського шару в гідронімії

південнослов'янських мов

1.3.1. Актуальність реконструкції. Критерії визначення

гідронімів як праслов'янських

Сучасна наука оперує солідним списком праць, присвячених етимологічному дослідженню слов'янського гідронімікона Балкан. Найбільш значні серед них (класика ономастичної етимології) праці Е. Дікенманна, І. Дуриданова, Ф. Безлая, Й. Заїмова, присвячені фронтальному аналізу гідронімних реєстрів, в основі яких переважно лексика слов'янського походження (різного часу). Однак масштабних розробок, спрямованих на виділення власне **праслов'янського** гідронімного корпусу Балкан, наскільки нам відомо, ще не було. Існують лише окремі статті, в яких розглянуті деякі давні слов'янські назви гідрооб'єктів [47; 63; 65; 272; 273; 192; 193; 194] чи певні випадки збігів українських і балканослов'янських гідронімів [57]. Отже, актуальність реконструкції найдавнішого слов'янського гідронімичного стратуму зазначеного ареалу зумовлена:

а) відсутністю в палеославістиці спеціальних досліджень, орієнтованих на відновлення праслов'янського корпусу в гідронімії південнослов'янських мов;

б) потенційними можливостями в плані локалізації найдавніших осередків слов'янського мовлення на території сучасних слов'янських країн балканського регіону, які відкриває наявність реєстру праслов'янських гідронімів цієї зони;

в) необхідністю визначення відношення праслов'янського гідронімікону цього ареалу до праслов'янських гідроніміконів інших частин Славії, з чим тісно пов'язане питання про первісний ареал-осередок експансії слов'янської мовної норми на Балкани;

г) загальними завданнями етимології та реконструкції праслов'янської лексики (цей корпус онімів консервує лексику, втрачену в апелювативному словнику);

г) необхідністю відновлення картини заселення й освоєння носіями давніх слов'янських діалектів указаної зони у давнину (із цим безпосередньо пов'язане вирішення питань глото- й етногенезу південних слов'ян, визначення шляхів їхніх міграційних потоків), для чого потрібен максимально повний реєстр праслов'янських гідронімів Балкан.

У рамках цього дослідження пропонується спроба реконструкції праслов'янського корпусу гідронімії південнослов'янської діалектної зони (докладніше див. розділ 3). Ареал цієї гідронімії має свою специфіку, а саме: тут слов'янський елемент «нашарувався» на місцевий субстрат:

а) романський (репрезентований продовженнями діалектів римських колоній);

б) кельтський: *Sana, Sara, Usora* та ін. [див.: 237, с. 32];

в) іллірійський: *Bosna* – рч. в Боснії (пр. Сави) < **Bos̥na* < іллір. **Bas(s)inā* (< *Bazinā) чи *Bassan-* [211, с. 13; 243, с. 66, 173], серб. *Zeta* < іллір. *Genta < і.-є. *ǵheŋ-n-ta ‘яма, видolina’ [243, с. 66, 173], *Sava* (у Плінія – *Savus*) – пр. Дунаю < іллір. ~ і.-є. *sowo-s (пор. гр. ὕει ‘йде дощ’), *Драва, Dráva* (Δράβος, Δράος, *Dravus, Draus*, у Плінія – *Dravos*) – пр. Дунаю < іллір. ~ і.-є. *drowo-s ‘річка’ ~ д.-

інд. *dravati* ‘біжить, тече’ та ін. [26, с. 257; 211, с. 13], *Bòsut* – пр. Сави < іллір. *Basant-(e)* [див.: 211, с. 13, 14] тощо;

г) фракійський.

Характер мовної взаємодії слов'янського населення з автохтонним передбачав фонетичне освоєння слов'янами чужих топонімічних форм, часто під впливом зовні близьких власне слов'янських лексем. Тому з метою уникнення ризику прийняти адаптовану слов'янами неслов'янську лексику за питомо слов'янські утворення аналіз гідронімів південнослов'янського ареалу потрібно здійснювати особливо ретельно.

Критеріями кваліфікації того чи іншого гідроніма як праслов'янського служать:

а) наявність структурно тотожних гідронімних аналогів щонайменше в двох мовах двох різних підгруп слов'янської групи (негідронімні відповідники залучаються лише в тому разі, коли та чи інша південнослов'янська водна назва не має власне гідронімних еквівалентів у інших слов'ян);

б) реліктовість словотвірної моделі, за якою оформлено назву (вихід із ужитку до початку писемної доби чи непродуктивність в історичний період);

в) яскраво виражений слов'янський характер гідроніма (морфемна будова, словотвірна структура) при відсутності близьких відповідників у слов'янському апелятивному словнику. В цьому випадку відсутність опорного апелятива свідчить про потенційну архаїку ономастичної одиниці, яка дозволяє відновити зниклу апелятивну лексему (про досвід реконструкції втрачених апелятивів на підставі ономастичного матеріалу див., наприклад, [63; 65]). Сказане має одне обмеження: відновлення апелятивів не завжди необхідне, оскільки певна кількість гідронімів (взагалі топонімів) генуїнні, тобто утворені як власні назви без апелятивної стадії. Загалом реконструкція праслов'янської лексики тут здійснюється в рамках методики, застосованої в ЭССЯ та SP (на близьких засадах відновлення праслов'янського гідронімікона східнослов'янського ареалу (басейнів окремих річок) побудовані дослідження В.П. Шульгача [175] та Т.М. Богоедової [10]).

Відзначимо кілька важливих моментів, які потрібно враховувати в процесі дослідження слов'янських водних (і взагалі географічних) назв південнослов'янського ареалу. Йдеться про значні зміни, яких у різні часи зазнавала структура південнослов'янських топонімів під впливом фонетичних процесів, які діяли/діють у місцевих діалектах. Зокрема, потрібно зважати на ті звукові зміни, які руйнують початок слів – на афезу анлаутного звука чи цілого складу та спрощення групи приголосних, пор. приклади (докладніше про їхню етимологію див.: 3.1.; 3.2.) на зразок:

а) *Gъbanica > серб. *Гбаница > *Баница* – рч., пр. Колубари, пор. ще хорв. *Dinjiška* – топонім < *Gdinjiška ~ *Gdinj* < *Gъdунь;

б) *Хвојница > *Хвојница > *Вдјница* – рч. в Боснії; *Хлѣвьсь > *Xlebas > *Lebas* – назва пр. Сави; *Хлѣвница > болг. *Хлебница > *Лебница* – рч., л. Бистриці, *Лѣбница* – назва річок у горах Огражден, лівої та правої приток Струми;

в) **Јуна(ја)* > хорв. *Јуна > *Уна*;

г) *Grabyni/*Grabунь > хорв. *Grabinja > *Rabinja* – пр. Глини (бас. Сави); *Кързава/*Кързавь > серб. *Крзава/*Крзав > *Рзава* – рч. (р-н Вишеграду), *Рзавь*, ген. *Рзáva* – рч. в Ужицькому окрузі, *Рзав* – річкова назва (бас. Зах. Морави, Дрини), *Rzav* – рч. (бас. Дрини);

г) **Мор'еника* > серб. *Мореника > *Реника* – гідрооб'єкт (злив Адриатичного моря) і под.

Зазначені зміни суттєво спотворюють структуру топонімів, створюючи небезпеку підходу до етимологічного аналізу вторинної форми як первісної, що неодмінно призведе до хибного результату. Знання типів звукових трансформацій слів у південнослов'янських (і не тільки) діалектах дозволить уникнути помилок у процесі встановлення первісного вигляду тієї чи іншої тополексеми.

Розуміючи, що реконструкція семантики номінації для ономастичної лексики у багатьох випадках може бути гіпотетичною, ми при тлумаченні кожного з наведених у третьому розділі гідронімів намагалися спиратися тільки

на їхню формальну співвіднесеність із певними апелювативними формами, які мають власне значення, а також на типологічні аналогії.

З метою якомога чіткішої репрезентації матеріалу (там, де це потрібно) поряд із праформами, реконструйованими на основі гідронімів південнослов'янського ареалу, наводяться варіантні архетипи, відновлені на базі гідронімів західної та східної частин Славії.

1.3.2. Співвідношення реєстрів праслов'янських гідронімів східної та західної частин південнослов'янського ареалу

Результати етимологічного аналізу архаїчної південнослов'янської гідронімії виявили значний розрив у кількості реліктових водних назв, збережених двома частинами південнослов'янського ареалу: коли праслов'янський гідронімікон сербської, хорватської та словенської мов за попередніми спостереженнями перевищує 600 (632) одиниць, реєстр болгарської та македонської налічує лише 187. Справа тут не в тому, що в Болгарії та Македонії мало водних об'єктів (їх вистачає). Просто, по-перше, все-таки умовний термін «сербсько-хорватська мова» стосується не лише сербів і хорватів: нею розмовляють ще у Боснії, Герцеговині, Чорногорії, давня гідронімія котрих – складовий елемент праслов'янського гідронімікона, реконструйованого в третьому розділі. Загальна територія цих країн перевищує болгарську та македонську, тому така відстань у кількості водних назв не повинна шокувати: чим більша територія, тим більша можливість збереження на ній великої кількості мовних архаїзмів. Крім того, гідронімія Словенії включена в корпус архаїчних слов'янських водних назв Балкан умовно – для повноти списку праслов'янських гідронімів південнослов'янських мов узагалі, тому кількісний розрив між обома реєстрами суттєво скорочується, коли її прибрати. По-друге, протиставлення на гідронімному рівні між цими двома ареалами в багатьох випадках умовне: де, наприклад, закінчується діалектне македонське середовище зі своєю топонімією і починається сербське зі своєю (йдеться не про політичні кордони)? Чіткої межі не існує, тому при дослідженні

ареалів тісної взаємодії близькоспоріднених ідіомів часто важко сказати, словнику якої мови належить той чи інший топонім. Швидше за все, в такій ситуації йдеться про спільну для мов, які контактують, спадщину чи спільні інновації, а значить сербська назва такою ж мірою і македонська. По-третє, все-таки ми оперуємо матеріалом, який вдалося зібрати, до якого був доступ, тому будь-яке нове джерело може змінити кількість позицій в обох реєстрах, а отже, відновлений нижче корпус прагідронімів можна розцінювати лише як розширений проспект етимологічного словника, який, щоправда, дає достатньо підстав для певних узагальнень.

1. Значна кількість прагідронімів західної частини південнослов'янського ареалу має **тотожні відповідники в болгарській та македонській топонімії** (тобто не можна сказати, що такі лексеми відсутні у словнику болгар і македонців): здебільшого це ад'єктивні форми та географічна номенклатура. **Однак саме на гідронімному рівні такі збіги представлені обмежено.** Ця ситуація (у значно знівельованому часом вигляді) певною мірою відбиває давню лексичну диференціацію слов'янських діалектів Балкан: при наявності у балканських слов'ян певної кількості спільних для них лексем із топографічним значенням гідронімізувалися вони лише в однієї частини (це об'єднує її зі східними та західними слов'янами), друга ж реалізувала такі терміни в інших топонімічних класах. Пор., наприклад, рефлекси прагідронімів **Bergovica*, **Berstovica*/**Berstovъсь*, **Berstъnica*, **Berzъnikъ*, **Bezđъbnica*, **Bezđъbnъ*, **Bolnica*, **Boltъnica*/**Boltъnikъ*, **Brodъ* та ін., які мали б широко відбитися у болгарській та македонській гідронімії, натомість матеріал показує їхню відсутність тут при наявності в інших топонімічних класах. Див. ще матеріал БЕР, а також фактаж у [175], де в багатьох випадках під праформами поряд із гідронімами різних слов'янських територій фігурують негідронімні болгарські та македонські аналоги. Подібні випадки трапляються й у першому реєстрі.

2. Основна маса спільних для всіх південних слов'ян гідронімів за походженням терміни географічної номенклатури або ад'єктиви. Такі

прагідроніми можуть бути: а) перенесеними на Балкани з території слов'янської прабатьківщини; б) утворитися (порівняно пізно) в мовленні місцевих слов'ян шляхом онімізації давніх апелятивів. Цей тип назв цікавий у плані реконструкції праслов'янської лексики взагалі, проте нічого не може сказати про давню діалектну ситуацію в цьому ареалі.

3. Основний інтерес становлять лексеми, які мають близькі чи буквальні відповідники лише у західних чи східних слов'ян, і такі випадки в обох реєстрах не збігаються: сербсько-хорватсько-північнослов'янські, словенсько-північнослов'янські паралелі не перетинаються з болгаро-македонсько-північнослов'янськими. Факт таких ізоглос в апелятивній лексиці не новий у науці, пор., наприклад, [97: із детальним висвітленням історії питання; 102; 93; 96], а також відому тезу про болгаро-лехітські паралелі. Просто на рівні архаїчної гідронімії, яку використовують як матеріал для вивчення історії та географії давніх слов'янських міграцій, він змушує подивитися на все дещо по-іншому. Якщо, наприклад, випадки словенсько-західнослов'янських лексичних і фонетичних збігів (наявність у деяких словенських говірках формули *tlot*, збереження сполуки *dl*) можна пояснити давніми ареальними контактами носіїв цих мов, остаточно припиненими після того, як між ними вклинився угорський етнос, чи західнослов'янською інфільтрацією у північно-західну частину Словенії [97, с. 88-89], то випадки збігів у давній гідронімії можуть характеризувати відношення праслов'янських ідіомів на території, з якої відбувалося розселення слов'ян, власне – залишок давньої (праслов'янської) діалектної карти. Зокрема, випадки типу **Brava*, **Grabyni*/**Grabynь*, **Gьdynь*, **Gьlša*, **Jьdьrьja*, **Jьdьrica*, **Klobaša*, **Korana*, **Mlava*, **Myročь*, **Obьn(ic)a*, **Opava*, **Pelva*, **Praga*/**Pragь*, **Pьrkozь*, **Rajьna*, **Rama*, **Ruja*, **Sobina*, **Suja*, **Ščeta*, **Těxotina*, **Usežь*, **Velestica*, **Viselь* з одного боку і **Bobrava*, **Bьrloga*, **Dobroda*, **Grona*/**Gronь*, **Jana*, **Kotica*, **Očь*, **Qča*, **Rosica*, **Ryla*, **Tuča*, **Vidima*, **Vitьbolь*, **Vodoča*/**Vodotoča* (?), **Voly*, *-ьve* з другого – відлуння давньої діалектної диференціації. Вони вказують на близьку спорідненість (належність

до одного прадіалекту в межах прабатьківщини) **частини** слов'ян, які переселилися на Балкани, і предків західних та східних слов'ян. Отже, ці паралельні ряди ізоглос свідчать про те, що в заселенні слов'янами території сучасних південнослов'янських країн брала участь якась частина слов'янських племен, у мовному відношенні близькоспоріднених із північними, і **рухалися вони двома незалежними потоками**, осідаючи на різних територіях. Таке припущення підтверджується й з боку реліктового слов'янського топонімікона Греції, в якому проглядаються ознаки неболгарської, взагалі непівденнослов'янської лексичної та фонетичної норм, наявність яких логічно пояснюється результатом руху одного з цих потоків по грецькій території. Тут доречно пригадати й гіпотезу про заселення й освоєння Східних Альп слов'янськими племенами, серед яких були й східнослов'янські переселенці з надприп'ятського ареалу (Ф. Безлай, Л.В. Куркіна), див. [58, с. 20]. Тільки наявність тут «східнослов'янського» елемента розуміємо як результат міграції у Словенію частини **предків** сучасних східних слов'ян із **Середнього (Угорського) Подунав'я** (як частини ймовірної території прабатьківщини), а не з території Полісся, пор. ще припущення про автохтонність східних слов'ян на Придунав'ї [155, с. 364: версія І. Поповича]. Додамо, що перелічені випадки болгаро-македонського реєстру не можна пояснити апеляцією до болгаро-лехітських ізоглос, оскільки тут представлені й відповідники з чеського, словацького та східнослов'янського топоніміконів (див. рефлекси відповідних архетипів).

Таким чином, наведені вище два ряди архаїчних гідронімів можуть відтворювати давню мовну ситуацію, близькі аналоги якої представлені у: а) західнослов'янській зоні (серболужицькі мови тут зберігають релікти іншої, незахіднослов'янської норми й демонструють ряд давніх термінологічних зв'язків, які поєднують їх зі сходом чи півднем слов'янства, що дає підстави для висновку про вторинну окциденталізацію лужицьких мов, тобто вони стали західнослов'янськими лише вторинно); б) діалекті сербів-крашован (периферія південнослов'янського ареалу), який за лексичними, фонетичними та

граматичними особливостями тяжіє до північнослов'янських мов, що пояснюється вторинною «південнославізацією» давнього місцевого східнослов'янського діалекту. Див. [148, с. 391-392; 158, с. 305, 308; 155, с. 364: із посиланням на І. Поповича].

4. Нарешті, остання відмінність двох реєстрів прагідронімів – практично повна відсутність у другому (болгаро-македонському) лексем, утворених за моделлю на *-yni/-ynь* та *-ava* (чотири «чистих» випадки – **Bobrava*, **Rešava*, **Sěrava*, **Syrava* й кілька – у складі похідних форм), при наявності таких у першому: **Běl⁽²⁾ava*, **Bьrzava*, **Čezava*, **Čьrnava*, **Dikava*, **Dobrava*, **Dqbrava*, **Eľšava*, **Kьrzava/*Kьrzavь*, **L'utava*, **Metava*, **Meťava*, **Močava*, **Mun'ava*, **Mьldava*, **Mьrdava*, **Opava*, **Rešava*, **Sěrava*, **Trešava*, **Tьrnava*, **Zqbrava*; **Dobrynь*, **Golyni/*Golynь*, **Grabyni/*Grabynь*, **Gьdynь*, **Hodyni/*Hodyнь*, **Jьzterbyni/*Jьzterbynь*, **Lьgyni/*Lьgynь*, **Meќynи*, **Mьstynи/*Mьstynь* (**Mьstinjь?*), **Ordynи (-ь)/*Radynи (-ь)*, **Stqrynь/*Stqrynи*, **Sьrxynь*, **Terbyni/*Terbynь*.

Повертаючись до питання про різну кількість прагідронімів у кожному з реєстрів, вважаємо за потрібне стверджувати: важлива не реконструкція давніх лексем в окремо взятих гідроніміконах Болгарії, Сербії та ін., а відновлення повних (наскільки це можливо взагалі) корпусів праслов'янських водних назв у гідроніміконах басейнів великих балканських річок загалом. Інакше кажучи, у подальших дослідженнях цієї проблематики актуальним був би підхід не за політико-територіальним принципом, а за принципом суцільного обстеження басейнів найбільших водних артерій Балкан безвідносно до того, належить течія певної річки території однієї держави чи кількох, оскільки праслов'янська гідронімія басейнів балканських річок виникла в ті часи, коли ще не існувало Болгарії, Сербії, Македонії (як і відповідних мов) та ін. як таких. Це логічно й тому, що вторгнення слов'янських племен на Балкани та прилеглі землі значною мірою здійснювалося за принципом заселення території басейнів великих річок, тому ті з них, де концентрується найбільша кількість праслов'янських водних назв, можна вважати найдавнішими в плані заселення і

на підставі зіставлення з гідроніміконами інших балканських річок робити висновки щодо подальших слов'янських міграцій всередині балканського ареалу. Пор. у зв'язку з цим аналогічний висновок Т.М. Богоедової стосовно давньої східнослов'янської гідронімії: «Зони концентрації архаїчних гідронайменувань вкажуть найдавніші місця проживання слов'ян на конкретній території й напрямки їхнього розселення» [11, с. 35].

Етимологічний аналіз слов'янських водних назв Балкан вже зараз дозволяє зробити певні висновки щодо територіального розподілу гідронімів, які з різним ступенем імовірності можна визначити як праслов'янські. Найбільша їхня кількість сконцентрована в басейнах:

1) Сави (більше 260 одиниць; основну частину відзначено в гідроніміконах правих приток – Крки, Купи, Уни, Врбасу, Босни, Дрини, Колубари, решта репрезентована в гідроніміконах лівих – Босуту, Камнишкої Бистриці, Лоні, Савині, Сотли): **Ala(ja)/*Jala(ja)*, **Арънѣникъ*, **Asenica*, **Asenovъсь*, **Ваšчьга*, **Bergana*, **Berstovica/*Berstovъсь*, **Berstovъ(jь)*, **Berstъnica*, **Berzovica/*Berzovъсь*, **Berzъnica/*Berzъникъ*, **Bezďьbnica*, **Běla(ja) (Voda/Rěka)*, **Bělica*, **Běсьnica*, **Blizna/*Blizъna*, **Воjъna*, **Volna*, **Bolnica*, **Bolto*, **Voltъnica/*Voltъникъ*, **Vorna*, **Vqььпъ*, **Vrodъ*, **Brusъnica*, **Vrъникъ*, **Vuna*, **Vъlzeta*, **Bystra(ja)*, **Bystrica*, **Čertъшьna*, **Čudъna*, **Čukanъ*, **Čьrtъnica*, **Čьrna(ja)*, **Čьrnъсь*, **Čьršakъ/*Čьršьkъ (?)*, **Dernovъ(jь)*, **Dobra(ja) (Voda/Rěka)*, **Dqьovica/*Dqьovъсь*, **Dqьbrava/*Dqьbrova*, **Dqььnica*, **Drěta (?)*, **Drežďъnikъ*, **Dъlga*, **Dъшьnica/*Dъшьникъ*, **Edlovъсь*, **Eļšavica*, **Eļševa*, **Eļševъсь*, **Ezerica*, **Ĕstjьjь*, **Glinica*, **Glomъnica*, **Glqьočica/*Glqьočъсь*, **Glqьokъ(jь)*, **Gnilъсь*, **Golъьnica*, **Golyni/*Golynъ*, **Gorica*, **Gostjъ*, **Grabova(ja)*, **Grabovica/*Grabovъсь*, **Grabovъьnica*, **Grabyni/*Grabynъ*, **Grabъсь*, **Granica*, **Xļebъсь*, **Xoldъnikъ*, **Xotъna*, **Juna(ja)*, **Jьlovъсь/*Ilovъсь*, **Jьznikъ*, **Kalica/*Kaļьсь*, **Kališče*, **Kaļььnica*, **Kamenica*, **Klobaša*, **Kočurъ*, **Koldъnikъ*, **Kolovortъ*, **Korana*, **Kpъpa*, **Kъlpa*, **Kъneja/*Kъněja*, **Kyselica*, **Lěskova*,

*Lěskonьсь, *Lěsna(ja), *Lěsьnica/*Lěsьnikъ, *Lěvica, *L'ub(j)enica/*L'ub(j)enikъ,
*L'ubьna, *L'uta(ja), *L'utava, *Lojьna, *Lotьnica, *Lqkavica/*Lqkanьсь,
*Lqžьnica/*Lužьnica, *Malun'a, *Medvěď, *Mězurъ, *Meқyni, *Milica, *Moщьnikъ,
*Morčajь, *Morqъ, *Moščenica, *Moqьnica/*Moqьnikъ, *Mun'ava, *Muzga, *Myroщь,
*Neznanъ, *Něgota, *Nyrina/*Nyrьna (?), *Obvьrtnica, *Obьn(ic)a,
*Ordol'a/*Radol'a, *Orkovica, *Orkyta, *Orkыtьnica, *Orzsoša, *Paka, *Pelva,
*Peračica, *Pertoka, *Pervolka, *Perьna, *Pěsъčanica, *Pěsъčanъ(jь), *Pivьnica,
*Plavьna (rěka), *Plavьnica, *Poniky, -ъve, *Pravica, *Purьnica, *Rěčica, *Rěka,
*Rešьnica, *R'utьna, *Rogozьna, *Rьdjanьсь, *Rybica, *Ryбьnica/*Ryбьnikъ,
*Serдьn'a(ja), *Serдьnica/*Serдьnikъ, *Sěča, *Sitьnica, *Sitьнъ(jь), *Skopica,
*Solpьnica, *Sopotъ, *Sopotьnica/*Sopotьnikъ, *Sovьr(ic)a, *Strašidla, *Strugъ,
*Studjenica/*Studjenьсь, *Studьba, *Sъjьтъ, *Sъperča, *Ščavьnica, *Šujica,
*Terbyni/*Terbyнъ, *Toplica, *Tonьja (*Tonьji), *Turьja, *Tьnava, *Tьrtva,
*Varьnica, *Virъ, *Vorna(ja), *Vornica, *Vьlčьjь, *Vьlkovica/*Vьlkonьсь, *Vьrban'a,
*Vьrbasъ, *Vьrbovica/*Vьrbovьсь, *Žeravьсь, *Žirovьсь; (гідросистема Дрини)
*Agodьna(ja), *Asenica, *Běla(ja) (Voda/Rěka), *Běl'ava, *Borčina, *Borovьnica,
*Brava, *Brьnica, *Buna, *Bьrzava, *Bystrikъ, *Dorga, *Dqbovikъ, *Dqbovьjь,
*Dqbrava, *Dqбьnica, *Edlovica, *Elьšava, *Elьšьnica, *Ezero, *Ezerьnica, *Ěsknica,
*Golvača, *Grabovica, *Grabьnica, *Gьrl'a, *Kьrzavъ, *Lěščьnica, *Lipьnica,
*Lošьnica, *Lqkavica/*Lqkanьсь, *Luča, *Lykodьra, *Meқyni, *Orčьja (rěka), *Ordyni
(-ь)/*Radyni (-ь), *Orkыtьnica, *Polojьnica, *Polva, *Požьn'a, *Rudьna(ja),
*Ryбьnica, *Sovica, *Sqtěska, *Ščavьnikъ, *Ščira(ja), *Ščьrbьсь, *Těxotina, *Toplica,
*Tьтьna(ja), *Vьlkovica, *Vьrbьnica, *Zoltica, *Želězьnikъ, *Žeravьja; (гідросистема
Колубари) *Asenica, *Aseповьсь, *Bělina, *Borina, *Dorgušь, *Dqbrava, *Elьševa,
*Golqбьсь, *Gьbanica, *Koldьnica, *Kyselica, *Lěskonьсь, *Lipovica/*Lipovьсь,
*Lipьnica, *Litica, *Lqkovica, *Obvьrtнаja, *Obьn(ic)a, *Orztoка, *Pěsъčanъ(jь),
*Pěsъčanьсь, *Ponopъ, *Revenikъ, *Ryбьnica, *Sěčь, *Sopotъ, *Turьja, *Vьrbovica,
*Vьrla(ja), *Zabava, *Žeravьсь;

2) Морави (близько 120 одиниць; основна маса реєструється в гідроніміконі її приток – Західної Морави, Великої Морави, Південної Морави): (Морави) **Asena(ja)*, *Asenica, *Děvica; (Зах. Морави) *Asenovъсь, *Berstьnica, *Bělica, **Běсьna(ja)*, *Brusьnica, *Brьnica, *Brьvьnica/*Brьvьникъ* (*Bьrvьnica/*Bьrvьникъ*) (?), **Bustrь(jь)*, **Dernovъ(jь)*, *Dičina, *Dobrikъ, *Dqbrava, *Ězovikъ, *Gostinica, *Grabovica, *Junota, *Kьrzavъ, **L'usta*, *Lěskovъ, *Lomьnica, *Lqkavica, *Lqžьnica/*Lužьnica* (?), *Medvědica, *Ordalica/*Radalica*, *Polna, *Posьranъ, *Rudьnica, *Rьvenica, *Rybežь, *Ryбьnica, **Serdьn'a(ja)*, *Sěča, *Sitьnica, *Sobina, *Soldьсь, *Sqtěska, *Tręsava, *Velestica, *Vija, *Vornica, *Vьlčьja, *Zarada; (Вел. Морави) *Berstovica, *Berstьnica, **Běl(')ava*, **Běсьna(ja)*, *Brьnica, *Bučina, *Bustrьсь, *Čьrnica, *Dqbovьnica, *Edlovъ, *Ezerьnikъ, *Gubavica, *Gybavica, *Lěva, *Lipovъсь, *Lovьсьja, *Lozovikъ, *Lqžьnica/*Lužьnica* (?), **Orčьja (rěka)*, *Rešava, *Serdьньjь, *Sopotъ, *Storža, *Storьunъ (*Storьyni), *Turьja, *Tьrnava, *Vьrba, *Zqbrava, *Žilavica, *Živica; (Пд. Морави) *Avьньjь, *Berstьnica, *Bezďьbnъ, *Bьlvanъ, **Bustrь(jь)*, *Čьrnica, *Dikava, *Dolъ, **Dolьna(ja)*, *Dqbrava, *Dьrtьnъ, *Edlovica, *Eльсьnica, *Ezerišče, *Ezero, *Golěta, *Gorělьjь, *Grabovica, *Grabovьnica, *Gьrbelъ, *Jьzgarъ, *Koryтьnica, *Kukavica, **L'uta(ja)*, **L'utica*, *Lěraja, *Lěva, *Lipovica/*Lipovъсь*, *Litьсь, *Lomьnica, *Lopiшьnica, *Lqkavica, *Lqžьnica/*Lužьnica* (?), *Mošćenica, *Mqтьnica, *Orztonica, *Pěсьčanica, *Ponogъ, *Rajьna, *Rьdjavica, *Ryбьnica, *Ryta, **Serdьn'a(ja)*/*Serdьньjь*, *Sěvica, *Slivьnica, **Stara (rěka)*, *Toplica/*Toplьсь*, **Tьтьna(ja)*, *Věтрьnica/*Větrenica*, *Vьrbьnica, **Vьrla(ja)*, **Vьrlь(jь)*, *Zoltica, **Zoltьna(ja)*, *Želěзьnica, *Žitьньjь; (Болгарської Морави) *Toplica, *Turьja, **Vorna(ja)*.

Значно менші списки прагідронімів водозбору Вардари (близько 60: *Aščerica/*Aščerьсь*, *Berzica, *Berzьnica, **Běla(ja) (Voda/Rěka)*, *Bělica, *Bolto, *Boltьсь, *Boltьньсь, **Dobra(ja) (Voda/Rěka)*, *Dorgorъ, *Dqbica, *Dqboшьnica, *Dqbrovica, *Ezero, *Ezerьnikъ, *Galikъ, *Jьzvorъ, *Kamenica, *Kyselica, **L'utica*, *Loky, **-ьve*, *Lqkavica, *Masльnica, *Mošćenica, *Mьrtvica, *Obrěxavica, *Oць,

*Oľšana, *Orkovica/*Orkovьсь*, *Orьlja, *Pijavica, *Polvica, *Ponika, *Porodimja, *Potokъ, *Rěčišče, *Rěka, *Rešava, *Ryьbnica/*Ryьbnikъ*, *Sěrava, *Skopica, *Sotoka, *Strumu, *-ene*, *Stubьль, *Studjenica/*Studjenьсь*, *Toplica, *Trěska, *Тьтьница, *Virъ, *Voda, *Vodica, **Vorna(ja)*, *Vьlčica, *Vьrbica, *Vьrbьnica, *Žarьnica, **Žužel'a*, *Žuželica), Тимоку (близько 20: *Baranica, *Bergovica, *Bezďьbnica, *Bělica, *Borovьсь, *Ѓьkadľja, *Divora, **Dobra(ja)* (*Voda/Rěka*), *Dobročъ, *Dqbrava, *Eľšьnica, *Kalьnica, *Lěva, *Lipъkъ, *Lozica, *Lqkavica, *Ponorъ, *Pravica, *Priporъ, *Rěžъ, *Serda, *Topidlo, *Turьja) та ін., і частина назв тут дублює аналогічні форми, відзначені на території басейнів Сави та Морави, що, певно, свідчить про перенесення їх звідти під час міграцій слов'янських племен у межах балканського ареалу. Однак гідроніми зі слідами архаїки трапляються й поза межами басейнів Сави та Морави (пор.: *Ѓьkadľja, *Divora, *Dobročъ у бас. Тимоку; *Sьrxунь, *Pьrkozъ (*Pьrkosъ?) у Боснії; *Sqtvара у Боці; *Маку, *-ьve* у Метохії; *Volу, *-ьve* у Полинї; *Bobrava у центральній Албанії та ін.), і оскільки їхніх відповідників у гідроніміконах цих річок не фіксується, доцільно бачити в них сліди інших (невеликих) слов'янських потоків, які рухалися незалежно від основної маси слов'янських племен.

1.3.3. Праслов'янська гідронімія Балкан у її відношенні до гідронімії інших слов'янських ареалів

Реконструкція праслов'янського корпусу водних назв південнослов'янської території дозволяє виявити спільне та відмінне в ньому та в архаїчній гідронімії решти слов'янських мов. Сьогодні ми можемо звертатися до кількох праць аналогічного профілю, присвячених східнослов'янському ареалу [175; 10; 11]. Так, спільних лексем у давніх гідроніміконах південнослов'янської мовної зони й: а) межиріччя Західного Бугу та Случі – 104 (загалом тут відновлено 564 одиниці); б) бас. Сожу – 47 (з 200 відновлених). Звісно, в обох (південно- та східнослов'янському) реєстрах наявні гідроніми, давність яких із різних причин викликає сумніви, тому якийсь відсоток назв, що відрізняють списки

прагідронімів, із часом (при створенні словника праслов'янської гідронімії) відсіється. Однак різниця все одно лишається суттєвою, і справа тут не в кількості, а в характері повторюваності в гідронімії різних територій спільнокореневих утворень: для цілого ряду південнослов'янських назв взагалі не існує структурно близьких аналогів у східнослов'янському гідроніміконі.

Отже, з одного боку, маємо достатню кількість архаїчних гідронімів в обох слов'янських ареалах, з іншого – суттєву відмінність обох прагідронімних реєстрів. Якщо ці водні назви відтворюють у різних частинах слов'янського світу єдиний топонімічний ландшафт слов'янської прабатьківщини, то звідки така різниця в реєстрах прагідронімів, і де була ця прабатьківщина? Коли брати за основу теорію Вісло-Одерської (як одну з найпоширеніших і досить аргументованих) локалізації прабатьківщини, одразу ж виникає питання: чому поряд із явно давніми південно- і східнослов'янськими водними назвами з відповідниками в бас. Вісли та Одеру (їх можна вважати перенесеними на нові землі) існують архаїчні гідроніми без аналогів у бас. цих річок (і взагалі відсутні у Польщі)? Пор.: *Vaščьra (*Vaštra*; бас. Сави), *Vъrzava (серб. *Брзава*; бас. Дрини, Дунаю, Лиму ~ чес. *Brzawa* – топонім), *Gъrbelъ (серб. *Грбель*; бас. Півд. Морави ~ блр. *Горбель* – гідронім; Вітеб. губ.), *Korana (хорв. *Корана*, *Кòрана*; бас. Купи ~ д.-рус. **Корань**, 1139 р. – рч.), *Vebrišъ (болг. *Бєбріш*; бас. Іскру ~ блр. *Бєбріш*; Вітеб. губ.), *Оць (макед. *Оча*; бас. Вардару ~ рос. *Оч*; бас. Півн. Двини) та ін. (показові в цьому плані ще архаїчні гідроніми, що функціонують в ареалах різних західнослов'янських мов за винятком польської та кашубської). Приклади аналогічного типу (явна архаїка назв при відсутності еквівалентів у бас. Одеру, Вісли) можна знайти у вказаних працях згаданих вище авторів, дослідженнях Ф. Безлая (*Bezłaj SVI I-II*), О.М. Трубачова [149] та ін. Їх вистачає і в гідроніміконі бас. Оки (далі наведені за: Смолицкая), де слов'янський етнос оселився досить давно, пор., наприклад: *Бєстань* (с. 31) < **Ve(z)stanъ* ~ **sta-n-*, *stati 'стати, зупинитися' поряд із *Истань* (с. 127) < *Ĵьstanъ або *Ĵьzstanъ; *Бытва* (с. 29) < *Bytva, тобто і.-є. **b(h)ūtūā* – ā-тематизація супинної основи **b(h)ūtū-m* ~

**b(e)u-*, **bh(e)ǫ-* ‘надувати, здуватися’, пор. основу з іншим вокалізмом у псл. *buta ‘опуклість’, ‘гордість, пиха’ < *‘надуватися’ (Pokorný 99: пол. *buta* ‘гордість, пиха’; ЭССЯ 3, 101-102: *buta), *Волынь* [*Валын’*] (с. 162), ст.-рос. *Волынь* – руч. (АЮБ Указатель 104) < *Volunь (ми приймаємо етимологію Г.А. Ільїнського, що розглядав *Волынь* як суто слов’янське утворення від кореня *vel-* ‘підвищення’ ~ пол. *wole* ‘пташине воло’ із суфіксом *-унь*, тобто «країна пагорбів», пор. *pust-унь*, *gqst-унь* [79, с. 435]; перелік версій походження *Волынь* див.: Шульгач 181-189) ~ чes. *Volynka* – пр. Влтави (Головацкий 64), макед. *Волинь* – топонім (Григорович, карта), *Горошед* (с. 195) < *Горушед < *Gorqšьdь, -*ьše* ~ *gorq – accus. до *gora ‘гора’ (> ‘верх’), *šьdь, -*ьše* – part. act. perf. до *šьsti ‘йти’ (‘який іде вгору, верхня притока’), *Сухода* (с. 214), *Суходь* – пот. (Влад. губ. Vasmer VII, 465) < *Sqxoda, *Sqxodь ~ *xoditi ‘ходити’ та ін. (достатньо велика група лексем).

Вісло-Одерська гіпотеза слов’янської прабатьківщини не дає відповіді й на питання, чому на цій території, попри очікування, відсутній ряд інших давніх географічних назв, які натомість реєструються на периферії слов’янського світу – у східнослов’янському ареалі та в діалектах грецьких слов’ян? Пор.: *Běžane (*Μπεζάνου* ~ ст.-рос. *Бежани*, рос. *Бежаны*), *Bьrlo (*Μπρλος* ~ блр. *Берло*, ст.-укр. *Берло*), *Dobrochorь (*Δοχώριον* ~ ст.-рос. *Доброхорь*, 1603 р.), *Kordica (*Καρδίτσα* ~ рос. *Кородица*), *Olboděne (*Λάβδανη* ~ рос. *Лебедяны* < *elbeděne), *Ordobolь/*Radobolь* (‘*Ραδοβόλη* ~ ст.-рос. *Радоболь*), *Qьъra (*Οϋγγρα* ~ рос. *Угра*, ст.-рос. *Угра*), *Рьrтьскь (*Περέμτζικη*, *Περίμισκη* ~ рос. *Пермь*, д.-рус. *Перемь*, рос. діал. *Перемский*), *Рьstль (*Μπίσολος* ~ д.-рус. *Пьсьль*, 1153 р., рос. *Псёл*, укр. *Псьол*, *Псел*), *Sětomja (*Σέτομα* ~ д.-рус. *Сѣтомля*), *Tulь (*Τύλις* ~ рос. *Тула*), *Velesь (*Velas* ~ д.-рус. *Велесь*, рос. діал. рязан. *велесь*), *Volmь, -*i* (*Βάλμι* ~ д.-рус. *Воломь*), **Žabot-* (*Ζάμπουττη* ~ блр. *Жабот*), *Žityni (*Ζητούνι*, *Ζητούνιω* ~ блр. *Жытынь* (*Žytyń*) (3), укр. *Житинь* (*Žytyń*)). Ці топоніми потрапили в різні кінці Славії з якогось одного відправного пункту, роль якого не могло виконувати межиріччя Одери та Вісли, де такі форми (принаймні,

судячи з матеріалу доступних джерел) не реєструються. Отже, експансія слов'янської мовної норми розпочалася з якоїсь іншої території, звідки її носії могли різноспрямованими потоками, кількома хвилями, відділеними певним часовим проміжком, потрапити на Балкани, у Східні Альпи, в Польщу, на Україну. Частиною цієї території, в принципі, могла бути Паннонія (Середнє Подунав'я), котру також вважають прабатьківщиною слов'ян [див.: 155], і де фіксується давня слов'янська топонімія (II-III ст. н. е.; докладніше див. 1.1.). Звідси реліктові слов'янські географічні назви переносилися на нові освоєні землі, пор. випадки збігів у топоніміконах Паннонії та Балкан, котрі логічно визначати як **давні паннонсько-балканські ізоглоси**, подальший пошук і реконструкція яких (звісно, з ретельною перевіркою матеріалу) відкриває новий аспект теорії, згідно з якою осередком експансії носіїв праслов'янських діалектів у межі балканського ареалу (і взагалі центром праслов'янської мовної області) було Середнє Подунав'я. Виділення цього аспекту як самостійного напрямку дослідження необхідне, оскільки дозволяє приділити **окрему** увагу таким збігам, що не вдається здійснити в умовах, коли доводиться працювати з великими реєстрами пропріальної лексики, яку часто використовують для розв'язання різних завдань, пов'язаних із лінгвістичною проблематикою появи слов'ян на Балканах. У середині таких реєстрів трапляються омонімічні форми, котрі не завжди можна розпізнати, якщо навмисне не ставити таке завдання, тому потрібна спеціальна процедура перевірки, після котрої вже можна працювати з надійними паралелями, реконструйованими ізоглосами. Отже, пор.: *Milata*, III ст. н. е. = **Milot-* ~ *Miliota*, XIV ст. (слов'янська частина Албанії); *Burna*, III ст. н. е. = **Brъn-* ~ *Burno*, IV ст. н. е. (територія Далмації); *Korana* – рч. (*Koranna*, 1224 р., *Corana*, *Corona* 1292 р.) = *Korana ~ хорв. *Корана*, *Кòрана* – рч., п. Купи, д.-рус. **Корань**, 1139 р. – рч., укр. *Корань* – рч., пр. Трубежу; *Pelva* (часи римської колонізації) = *Pelva ~ *Пльєва* (*Плїва*, *Плива*) – пр. річки Врбас у Боснії, словц. *Pelewa* – рч. (бас. Дунаю), пол. *Plewe Graben*, *Plewe See* – назви водних об'єктів (останні два приклади вказують на можливість перенесення

відповідних назв із Паннонії на територію суч. Хорватії, Боснії, Словаччини, Польщі та України двома протилежними міграційними потоками). Пор. також побудований на результатах аналізу топонімії висновок Й. Заїмова про те, що слов'яни дійшли до Македонії з Середнього Дунаю (з Македонії частина їх спрямувала на схід – північний схід) [цю думку наведено в: 155, с. 326]. Власне, можна стверджувати, що осередком подальшої експансії носіїв давнього слов'янського мовлення всередині балканського ареалу (вже після переселення сюди праслов'янських племен із території Подунав'я), зокрема, на землі сучасних Сербії, (почасти) Хорватії, Боснії, Чорногорії, була територія, що приблизно окреслюється межами таких історичних областей Греції: Македонія, (частково) Фракія, Епір, Фессалія. Саме тут відзначено тополексеми, що мають паралелі в топоніміконі західної частини південнослов'янського ареалу (пор. ізоглоси, реконструйовані в 1.2.4., а також деякі приклади, розглянуті в 2.2., зокрема, ті, що мають близькі аналоги в топонімії сербсько-хорватської мовної зони).

Ми не маємо на меті критичний огляд усіх наявних у славистиці теорій локалізації первісного ареалу праслов'янської мови, однак зауважимо, що наведений у нашому дослідженні матеріал не підтверджує з позицій гідронімії ще ті гіпотези, згідно з якими цей ареал був у межах бас. Прип'яті, Сейму чи в р-ні верхньої або середньої частин течії Дніпра. У гідроніміконі цих територій (і загалом на українських теренах) відсутня велика кількість архаїчних назв, натомість наявних у російській, білоруській, західнослов'янській гідронімії (часто без лехітських аналогів) і на Балканах: **Běl^(')ava*, **Běšna(ja)*, **Běšnica*, **Boxa*, **Boxotъ*, **Vorčina*, **Brava*, **Brъnica*/**Brъnikъ*, **Bъrzava*, **Čudъna*, **Čьrtъlъ*, **Čьrnava*, **Doblъ*, **Dobrava*, **Dobročъ*, **Dobrъnica*, **Dъšъnica*, **Eļšava*, **Golěta*, **Golyni*/**Golynъ*, **Jana*, **Jъdъrъja*, **Obъn(ic)a*, **Očъ*, **Opava*, **Ordešъ*/**Radešъ*, **Pelva*, **Prōdъla*, **Pъrkozъ* (**Pъrkosъ?*), **Rajъna*, **Rama*, **Ruja*, **Rъdra(ja)*, **Rъvenica*, **Rybežъ*, **Sobina*, **Suja*, **Těxotina*, **Viselъ*, **Voly*, *-ъve* та ін. (загалом більше 100 одиниць). Наявність у різних кутках слов'янського світу топонімів зі слідами архаїки (Карпати, Полісся, бас. Дніпра, Дону, Оки, Вісли, Одери та ін.)

при відсутності їхніх близьких аналогів на інших слов'янських теренах пояснюється проміжними центрами слов'янського переселення («проміжними прабатьківщинами»). Це землі, де слов'яни зупинялися на тривалий період під час своїх міграцій, тут відбувалося перегрупування (змішування) їхніх діалектів, звідси частина племен розселялася на нові території, де їх застає історія. Зрозуміло, що на кожному етапі, під час освоєння цих нових земель, виникала своя топонімія (звісно, сюди переносилася і частина давньої).

Твердження про різночасові центри («прабатьківщини»), які виникали в ході слов'янського переселення, підтримується типологічно – з боку історії розвитку інших народів, зокрема, угорського. У лісо-степовій частині Південного Приуралля сформувалася окрема етнічна група праугорців (їхні предки виділилися з угорської спільноти за тисячу років перед цим) із характерною для неї мовою, тому ця територія вважається прабатьківщиною угорців. У другій половині V ст. н. е. праугорська етнічна спільнота розпалася, і основна маса угорців вирушила на південний захід, потім – на захід. Тривалі стоянки: територія між нижньою течією Дону та Кубані, пізніше – р-н західніше Дону (IX ст.), ще пізніше – між Дніпром та Нижнім Дунаєм (Etelköz). На кожній з них відбувалося подальше етнічне формування предків сучасних угорців і споріднених народів. Останній етап розпочався після того, як сім угорських племен у 896 р. перейшли Карпати й лишилися у бас. Дунаю та Тиси [114, с. 342-345]. Усі ці стоянки – свого роду «проміжні прабатьківщини» [див. ще: 155, с. 14].

Звичайно, остаточне вирішення питання про локалізацію слов'янської прабатьківщини – справа майбутнього. Значну роль при цьому відіграватимуть нові, невідомі чи недоступні нині джерела слов'янської ономастики. Не в останню чергу воно залежить і від опису реліктової слов'янської топонімії всієї території, де живуть чи жили слов'янські народи. Він дозволить визначити ступінь повторюваності (відтворюваності) гідронімів у різних частинах Славії і таким чином виявити праслов'янський шар (найдавніший і такий, що виник під

час освоєння праслов'янами нових територій) в гідронімії, відділивши його від новотворів.

Висновки до розділу

Наведені вище аргументи дають підстави для певних теоретичних узагальнень і дозволяють стверджувати, що:

а) час інфільтрації в межі балканського ареалу слов'янської мовної норми слід датувати щонайменше III-IV ст. н. е., доказом чого виступає давня балканська топонімія слов'янського (це показує етимологічний аналіз) походження, наявна в пам'ятках цієї доби;

б) дата «V ст. н. е.», якою оперує сучасна славістика, визначаючи час переселення носіїв слов'янських діалектів на Балкани, не відбиває реальний стан речей, оскільки фіксує лише одну з **пізніх слов'янських хвиль** у цьому ареалі, але не початок слов'янської інфільтрації;

в) осередком **давньої** (до V ст. н. е.) експансії слов'янської мовної норми в межі балканського ареалу може бути визнана територія Паннонії, де слов'янські за походженням топоніми фіксуються вже в II-III ст. н. е.; ще одним доказом цієї теорії виступає ряд ексклюзивних паннонсько-балканських лексичних (топонімних) збігів, які засвідчують напрямок руху носіїв праслов'янських діалектів саме з Паннонії на Балкани;

г) опис праслов'янських діалектів Греції, здійснений на основі реконструйованих на топонімічному матеріалі фрагментів словника місцевих слов'ян та групи властивих йому фонетичних особливостей, дає підстави для висунення гіпотези про заселення частини цього регіону носіями праслов'янських ідіомів, що в межах слов'янської прабатьківщини були однією з гілок того прадіалекту, якого сягають західно- і східнослов'янські мови, і це дозволяє піддати сумніву теорію про належність нарід грецьких слов'ян винятково до болгаро-македонської гілки південнослов'янських мов;

г) відоме у палеославістиці твердження про суто болгарський характер мовлення слов'янського населення Греції не підтверджується не лише з огляду

на наявність тут топонімів без аналогів у болгарському чи македонському словниках при наявності відповідників лише у мовах північнослов'янської гілки, а ще й з огляду на відзначені тут же місцеві назви з паралелями лише у словенській, сербській та хорватській мовах або ж без еквівалентів (апелятивних чи ономастичних) у словнику будь-якої зі слов'янських мов;

д) ареал функціонування праслов'янських діалектів Греції, що демонструють непівденнослов'янські лексичні та фонетичні ознаки, окреслюється районом п'яти зон, в яких концентруються топоніми з цими ознаками;

е) виділення двох паралельних рядів ізоглос (сербсько-хорватсько-північнослов'янські/словенсько-північнослов'янські та болгаро-македонсько-північнослов'янські) у праслов'янському корпусі південнослов'янської гідронімії – підстава для теорії про відбиття тут слідів давньої діалектної диференціації, близької спорідненості частини слов'янських ідіомів Балкан і Альп із давніми діалектами – предками північнослов'янських;

є) рух носіїв зазначених діалектів відбувався двома незалежними потоками з паннонського ареалу;

ж) важливим напрямком дослідження питання інфільтрації слов'янської мовної норми в межі балканської мовної зони виступає пошук і реконструкція давніх паннонсько-балканських топонімних ізоглос, тому процедуру їхнього опису доцільно виділити в окремий аспект палеославістичної проблематики;

з) найдавнішими осередками слов'янського мовлення на території сучасного південнослов'янського ареалу, за даними гідронімії, були басейни правих приток Сави, Морави (Великої, Західної та Південної) й Вардару.

РОЗДІЛ 2

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ОНОМАСТИЧНИЙ СУПЕРСТРАТ ГРЕЦІЇ

2.1. Топоніми з широким колом слов'янських відповідників

Розглянуті в цьому параграфі назви мають точні апелятивні еквіваленти у словнику багатьох слов'янських мов, тому нема потреби наводити їх у кожному конкретному випадку. Виняток становлять лише випадки, які засвідчують топонімізацію цих апелятивів на різних слов'янських територіях. Перелік таких форм дозволяє виявити потенційно давні топонімні бази.

Βασταβέτσι – місцева назва в Епірі, віднесена до слов'ян. *Baštevo*. При цьому для епірського топоніма і *Baštevo* пропонується структурне співвідношення, аналогічне серб. *Vrševac* з *Vrševo* [270, с. 22]. З огляду на графіку форми нам видається прийнятнішим тлумачення її як нотації псл. **(O)vogt'ev-ьсь* ~ **(o)vogt'-evь(jь)* (: укр. *овочевий*) < **(o)vogt'ь* (ц.-сл. **ОВОШТЬ** ‘плід, фрукт’, пор. похідне **ovogt'ь(je)/*vogt'ь(je)* > серб., хорв. *vòće* ‘т. с.’ [77, с. 248-249]). Очевидно, первісно – поселення, розташоване поблизу чи безпосередньо на території, позначеній прикметником **(o)vogt'evь(jь)*. Графіка топоніма дозволяє бачити в ньому рефлекс консонантної групи *-gt'-* > *-št-*, властивий давньоболгарській фонетиці, що саме по собі свідчить про належність слова до лексику діалектів, близьких до тих, які були в основі східної підгрупи південнослов'янської гілки. Аналогічна риса консервується в місцевій назві на Пелопоннесі **Βόστιτσα** (= *воштица*) [133, с. 46] < **(O)vogt'ica*. Пор. ще **Βόστιτσα**, **Βοστίτζα**, 1674 р., *Vostica*, 1492 р., віднесені Й. Заїмовим (услід за М.Р. Фасмером) до *овошть* ‘плід’ + *-ица* [61, с. 187-188].

Βελεστίνον, **Βελεστίνου**, 1274 р. (Фессалія, Магнесія) зіставлено з серб. *Velestovo*, макед. *Велестово* (Охрид), пол. *Wielestowo* – топоніми [270, с. 108], що виглядає переконливим, тому доцільно розвинути цю думку. Грецькі форми репрезентують слов'янський ад'єктив **velest-ьнь*; твірне **velest-* (< і.-є. **ueles-t-*) являє *t*-розширення *s*-основи ~ **uel-* ‘рвати, відривати; смикати’ (докладніше

див. далі: стаття **Velestica*; 3.1.). Таким чином, наведені М.Р. Фасмером всі три топоніми утворені від особової назви **Velestь*, яка також сягає псл. **velest-*.

Назву місцевості **Berdiza**, XV ст. в р-ні земель, розташованих нижче Скадару, В. Макушев прочитує як *Бръдица* (Макушев 150: без коментаря структури топоніма). Номен витлумачується як запис давнього слов'янського **Bьrdica* ~ болг. *Бр(ъ)дица*, слвн. *Brdice pri Kožbani* [61, с. 186: *Brădiceni*], рос. *Бердицы* (Яросл. губ.; Vasmer RGN IV, 346) – ойконіми. **Bьrdica* формально відповідає апелядиву, засвідченому, наприклад, у серб., хорв. *бр̑дица* – зменш. до *брдо* ‘гора’, діал. ‘частина ткацького верстату’ (див. ЭССЯ 3, 163, 164: статті **bьrdica*, **bьrdo*). На топонімному рівні існує паралель і з іншим формантом – **Bьrdьce* > д.-чес. *Brdce* – назва підвищення (р-н Праги) ~ слвн. *brdce* ‘пагорб’ (ЭССЯ 3, 166). Пор. ще відзначене в Акарнанії (Етолія) **Верδίτσα**, інтерпретоване як слов'ян. **bьrdьce* < **bьrdo* [див.: 270, с. 66]. Цю форму можна тлумачити і як запис **Bьrdica*.

Фракійське місто (чи фортеця) **Вѣрζανα**, VI ст. згадується вже Прокопієм, і М.С. Дринов на підставі власних міркувань (їх не було наведено) вважав його слов'янським, зіставляючи цю назву з назвою укріплення в Дарданії **Верζάνα**, 527 р. [44, с. 46], тобто в р-ні суч. Скопско (Болгарія). Думка дослідника про слов'янську генезу обох топонімів заслуговує на пильну увагу через те, що вони мають усі формальні ознаки, притаманні слов'янській лексиці. Проте його розуміння структури **Вѣрζανα/Верζάνα** як *Берзана* [44, с. 46: без подальшого пояснення], з нашого погляду, потребує певних уточнень, зокрема, кінцевий сегмент **-ανα/-άνα** неоднозначний у плані відображення слов'янських формантів: може відбивати як *-ana*, так і *-ane*. Так само і з графемою ζ, яка в грецьких документах часто використовувалася для нотації не тільки слов'ян. *z*, але й *ž* (пор. **Μπεζάνου (του)** = **Běžane*; докладніше див. 2.3.). Сказане дозволяє бачити в **Вѣрζανα/Верζάνα** запис псл. **Beržane* – топонімізація плюральної форми назви особи за місцем проживання, тобто **beržane* ~ **bergь* ‘берег, підвищення’, тим більше, що ідентичний апелядив

засвідчений у слов'янських мовах, пор. **beržan(in)*ъ: слвн. *brežán* 'мешканець узбережжя', д.-рус. **БѢРЖАНЕ** 'мешканці узбережжя' та ін. (ЭССЯ 1, 209). Цікаво, що на момент фіксації назви це місто вже було зруйноване й знову відбудоване імператором Юстиніаном [44, с. 46], і цей факт суттєво поглиблює хронологію топоніма. Часова відстань між актом називання міста (фортеці), його руйнуванням і відбудовою могла бути значною, а це значить, що архаїка ономастичної лексеми, закріпленої за топооб'єктом, значно глибша. Сюди ж етнонім *brizani* (*брежане*) – слов'янське плем'я, що мешкало по сусідству з глинянами в р-ні Нижньої Лаби, біля гирла річки Гаволи (Разумовская 269), полаб. *brizani*, 1170 р. – назва племені [168, т. II, с. 199]. На користь такої етимології **Βέρζανα/Βερζάνα** свідчить пояснення М.Р. Фасмером слов'янського топоніма **Βερζιανή** (Серрес). Учений пов'язав назву із серб. *Brežani*, чес. *Břežany*, укр. *Бережани* – топоніми (власне – 'мешканці узбережжя') [270, с. 214]. Посилання на цю версію наведене ще у дослідженні В. Георгієва, який вважав найімовірнішим зв'язок назви з болг. *бряг* і *бреза* [24, с. 70: як ***Бержане** > **Брѣжане**, *Брежане* ~ слов'ян. *brěgъ].

По-іншому фрак. **Βέρζανα** трактує Д. Дечев, який говорить про спорідненість топоніма з лит. *béržas* та ін. зі значенням 'береза' [200, с. 52].

Топонім **Vetza** у Фракії (зараховувався до слов'янських, проте не пояснювався) [168, т. I, с. 133] із достатнім ступенем імовірності може бути віднесений до репрезентантів псл. *Vitъsa (: рос. діал. *віца* 'гнучка лозина, гілка; невелика лозина, різка; (звита) скручена, тонка лозина, що використовується для скріплення загорож, колод у плотах; одна з двох гілок, зв'язаних верхівками при виготовленні «волокуши»; мотузок, звитий з осоту, для зв'язування снопів', болг. *віца* 'гнучка палиця' < **вितъца*; див. далі матеріал статті **Συβίτσα**) чи *Vitica. Очевидно, рефлекс аналогічної форми засвідчує і давній балканський топонім **Βέτζα, Βέτζας** VI ст. (у Прокопія), що його М.С. Дринов уважав слов'янським [43, с. 27: без пояснення структури назви]. По-іншому про **Βέτζας**

(як ***Бѣжа** < псл. *běgja ~ рос. *Бѣжь*, укр. *Біж* – потамонім або ж як **весьь**, **вьсьь** ‘село’) див. [24, с. 78].

Vistritza – рч. (Епір; Гильфердинг 1868, 290). Неправильний запис псл. *Bystrica (пор. читання назви як *Быстрица* в О. Гильфердинга; Гильфердинг 1868, 290). Пор. відповідники з інших слов’янських ареалів: макед. *Бистрица* – рч., л. Пчиня (Станковска 147), слвн. *Bistrica*, 1040 р. – гідронім (Bezljaj I, 22) тощо.

Вітрівітца (Еллада, Фокида, окр. Доридський; Гильфердинг 1868, 292: як *Вѣтриница*). Нам видається логічним дещо уточнити запропонований раніше варіант інтерпретації топоніма. Зокрема, вокалізм його суфіксальної частини вказує не на *i*, а на *ь*, *e*, тому доцільніше відновлювати форму *Větr-ьn-ica чи *Větr-en-ica, ніж *Větr-in-ica ~ **větr-ьnъ(jь)* / **větr-enъ(jь)* < *větrъ ‘вітер’ (щодо функціонування прикметникового суфікса *-en-* див. [268, с. 194-204, особливо 202-204]). Підставою для такого висновку виступає формально ідентична апеллятивна й пропріальна лексика на зразок болг. діал. *вѣтрѣница* ‘повітряний млин’ (БЕР 1, 218), хорв. *Veternica* – топонім [231, с. 336], чес. *wětrnice* ‘різновид рослини’, ‘легковажна жінка’, ‘термін морської справи’, ‘вітряна віспа’ (Jungmann 5, 84), в.-луж. *Wět(r)nica* – місцева назва (Мука SZS 56), пол. *wietrznica* ‘отвір для повітря’, ‘міфічна істота’, ‘віспа, короста’ (SJP VII, 598), рос. діал. *вѣтреница*, *ветрѣница*, *ветреница* ‘тонкі берези чи осики, пов’язані кінцями чи покладені на самий верх скирти сіна’, ‘дуже тонкий шар берести, що зходить з берести сам собою і, коли дме вітер, шарудить, ніби папір’ (СРНГ 4, 199-200), *вѣтреница* ‘весняна засмага обличчя чи рук, хвороба обличчя та рук від весняного повітря; вітряна віспа; легковажний, бешкетливий (про людину)’ (Грандилевский 122), де редукований вокалізувався в слабкій позиції для того, щоб запобігти утворенню важкої для вимови групи приголосних.

Наведені лексеми мають досить строкатий семантичний спектр, тому закономірна топонімізація їхнього прототипу, що, певно, вживався в значенні, близькому до перелічених. Пор. ще утворення з іншим формантом: рос. діал. *вѣтреник* ‘поле, на якому віють (на повітрі) хліб’ (СРНГ 4, 199), серб. *Вјетреник*

– топонім (Герцеговина), чес. *Větrník* – топонім [231, с. 336], слвц. **Veternik* (суч. *Wetterling*) – гідрооб'єкт у бас. Дунаю (Šmilauer 1932, 25) < **Větr-ьn-ikъ*.

Під формою **Βλάνδο** (Епір, Арта) розуміють ***Βλάντα** ~ слов'ян. **Vlada*, порівнюючи її зі спільнокореневими топонімами типу болг. *Владовци*, серб. *Vladovo, Vladovce* [270, с. 62]. Нам видається доцільним вважати за правильний запис все-таки **Βλάνδο** і прочитувати його як адаптацію псл. **Blqđь ~ *blqđiti* (*se*) ‘блукати, плутати, не знаючи дороги’ (відновлення див.: ЭССЯ 125-126). Пор. у зв'язку з цим пол. *Błęda* – географічна назва (пов. Сувальський; SG I, 247) < **Błqda* (перезвук рефлексу псл. **q* > *ę* в короткому складі в давньопольську добу; до речі, топонім розширює ареал псл. **blqda*: в ЭССЯ 2, 125 під цим архетипом фігурують тільки болгарська діалектна та словенська форми), а також (похідне) укр. *Блудна (Bludna)* – назва нп. на території Галичини (Vasmer RGN I, 407). В основі топоніма був апелятив із топографічною семантикою, сформованою за тим же принципом, що й географічне значення макед. *блук* ‘переправа через річку, брід’, укр. *блук* ‘пасовисько’ (Видоески 22), болг. діал. *блук* ‘брід через річку’ ~ **blqkati* (*se*) ‘блукати, поневіритися’ (ЭССЯ 2, 128).

Показовим у плані давнього поширення (власне – архаїчності самої лексеми) виступає **Γκαλίτσιον** (Епір, обл. Яннинська), котре М.Р. Фасмер прочитує як **Galičь* < **galica* ‘назва ворони, гави’ [270, с. 27]. Балканська форма (сюди ж болг. *Галич ~ Галица* – ойконіми; Григорович 178) розсуває межі функціонування цієї лексеми, тим самим поглиблюючи її хронологію, оскільки в такому разі відповідний давньоруський ойконім **Галичь** (в ЭССЯ 6, 92: розглядається серед похідних від псл. **galica* ‘ворона, гава’) міг бути перенесеним у сучасну Галичину з іншої території під час розселення слов'ян. Перенесеним, а значить – утвореним раніше. Про іррадіацію назви з якогось первісного осередка свідчать і факти на зразок *Halis (Haelis)* – місто в Дакії, в яке було відіслано взятого в полон фракійського царя Лужимаха (локалізується на північ від *Пустелі гетів*; на південь від неї була частина Дакії, підкорена Лужимахом, на півночі Дакія тягнулася до Вісли; Очерк 3-4: автори висловлюють думку, що це й був східнослов'янський *Галич*, побудований саме

на Дністрі), *Halič* – нп. в Угорських Рудних горах [15, с. 167], серб. **Галицѣ** – фортеця, захоплена військами Мануїла в 1149 р. під час походу проти жупана Сербії (ймовірно, р-н верхньої частини течії Вардари, між горою Шар і річкою Чорний Дрин) (Фрейденберг 31; див. ще виноску на с. 32).

Певно, до цієї ж групи належить і болг. *Галичане* – нп. (Григорович 178), котре за походженням – плюральна форма катойконіма на *-ане* від назви нп. *Галич*, пор. болг. *Галич*, XVI ст. – ойконім (уважають похідним від незасвідченої місцевої назви *Галица ~ діал. *галица* ‘ворона’ [61, с. 118], що не переконує, оскільки *j*-ова суфіксація використовувалася при творенні топонімів від особових назв, а не топонімів від топонімів). Пор. також болг. *Галичани*, *Galičani*, «... **въ Галичанѣхъ коупеница**», 1335 р. [форми наведені за: 61, с. 118]. Таким чином, болгарський відкатойконімний ойконім демонструє ідентичну словотвірну і семантичну структуру щодо укр. *галичани* ‘жителі міста *Галич*’ (з розширенням функції до назви жителів цілого регіону) < *galičane.

Гарденѣ (Морея, Ахая, окр. Егіалейський; Гильфердинг 1868, 293) – топонімізація псл. *gordьna – прикметник (fem.) на *-ьn-* від *gordь ‘огорожене місце’ (реконструкцію **gordьнь(jь)* див.: ЭССЯ 7, 39-40). Рефлекси *Gordьna знаходимо в інших ареалах слов’янського світу, пор.: хорв. *Gradna*, слвн. *Gradna* (р-н Гориці) – ойконіми (Im. m. 189, 190), *Garden* (*Gharden*, 1337 р., *Garden*, 1340 р.) – географічна назва у давніх слов’ян (р-н Ельби) [264, т. II, с. 67: як *Gardna, *Gardno], д.-кашуб. *Gardna*, 1282 р. – поселення в Стольпському пов. (Лоренц 101), ст.-рос. *Городна* – ойконім (НПК VI, 123). Цей же ад’ектив мотивував структурно ідентичні гідроніми типу пол. *Grodna* (бас. Вісли, Одеру; НВ 24; НО 187), укр. *Горódна* (СГУ 150).

Лаконську місцеву назву **Гарденікіа** М.Р. Фасмер і Ю. Шевельов прочитують як слов’ян. *Gordьnikь, *Goardinīku [270, с. 166; 252, с. 416]. Зі слов’янських топонімів із тотожною словотвірною структурою М.Р. Фасмер згадує лише слвн. *Gradnik* (решта – на *-ьn-ica*), хоч для нього існують аналоги у східних слов’ян, пор. укр. *Городник* (*Horodnik*; Буковина), блр. *Гароднік*

(*Gorodnik*; Вітеб. губ.) – нп. (Vasmer RGN II, 500). Пор. ще префіксальне ст.-сл. **ВЕЗГРАДЬНИКЪ** ~ **ГРАДЪ** (БЕР 1, 270) та ін.

Гкέρμπεσι (Фессалія, р-н Кардиці; аналогічну назву засвідчено в Арголіді) в літературі з повним правом трактується як слов'ян. *Gьrbešь < *gьrbь 'пагорб, височина', що має буквальний відповідник у герцеговинському топонімі *Grbeši* (Мостар) [270, с. 88, 126]. Таке тлумачення для **Гкέρμπεσι** та **Гέρμπεσι** (без локалізації) знаходимо вже у Ф. Міклошича, пор. ще антропоніми *Grbešić* [231, с. 52, 250: *grьbešь], хорв. *Grbeša*, 1040 р. (*Crebesoy*) < *Grьbeša [259, с. 61: тут же див. інші деривати]. Пор. ще болг. *Гурбеш* – ойконім < *Гьрбеш [61, с. 54], а також похідні *Горбешанска Радвань*, *Горбешанские Чабины* – назви нп., відзначені у Словаччині (Vasmer RGN II, 454; певно, маються на увазі українські ойконіми на території, що відійшла до Словаччини).

Глѣβα (Епір, обл. Авлонська, окр. Тепеленський; Гильфердинг 1868, 285) = посл. *Glěva < *glěva (: рос. діал. *глевá* 'слиз на риби; «глев»' ~ укр. діал. поліс. *глево* 'грузьке болото', *Gljev* – ойконім (Далмація), який із сумнівом відносять до рефлексів *glěvь; див.: ЭССЯ 6, 121). Відбиття *glěva з ікавським рефлексом *ě можна бачити в серб. *Глива* – гірський хребет у Герцеговині (р-н Требиня; Мичатек 698). Основу **glěv-*, досі відзначену лише на території південного та східного ареалів Славії, знаходимо і в давньокашубській мові, зокрема в *Glewicz*, 1376 р. – поселення в Лауенбурзькому пов. (Лоренц 104) < *glěvica чи *glěvьсь. Правильність читання **ѣ** як *ě підтримується випадками типу **Велоσέρβλοι** (*Beloserbii*, *Бѣлосербы*) (*bělosьrbi) та **Велоχρωβάτοι** (*Бѣлохорваты*) – слов'янське плем'я, котре жило в Татрах (на північному схилі) в VII ст. [168, т. II, с. 210] < *běloxьrvati.

Дерβένια (Епір, обл. Яннинська, окр. Коницький; Гильфердинг 1868, 288: прочитує як *Дервенья*) = **Dervьn'a* ~ **dervьnь(jь)* (: ст.-сл. **дрѣвьнъ** 'деревинний, дерев'яний', серб., хорв. стар. рідк. *drijevan* 'деревинний', чес. *dřevnů* 'лісистий, деревинний' (ЭССЯ 4, 213-214) ~ блр. *Дзераўная* – ойконім (Мін. обл.; Рап. Мін. 83). Пор. аналоги в топонімії північної частини

слов'янської території: ст.-рос. *Деревня* (кол. Новг. земля; НПК II, 373), рос. *Деревня* (В'ят., Петерб., Тамб., Олон. губ.; Vasmer RGN II, 716) – ойконіми, пол. *Drzewnia* – гідрооб'єкт у бас. Вісли (NWP 74). Зрештою, **dervъn'a* (> **Dervъn'a*) може розглядатися як субстантивований ад'єктив **dervъnъ*. Назва має широке коло апелювативних відповідників, проте як топоніми вони функціонують лише в західних і східних слов'ян.

Δίγγιον – фортеця неподалік від Гебра. Назву включено до фракійського ономастичного шару, підстава – відповідники з балтійських мов (йдеться про ексклюзивні фрако-балтійські ономастичні паралелі), пор.: лтс. *Diņgas* – топонім, прус. *Dynge* – антропонім та ін. [144, с. 48]. Проте цілком можлива і слов'янська мовна атрибуція оніма, власне – як **Dežь* – м'який варіант до **değь* (: слвц. *d'ah* 'дорога, путь, напрямок', укр. діал. *д'аг* 'смуга лика'; детальніше про **dega/*değь* див.: ЭССЯ, 5, 24). Крім того, наявність **ί** в записі свідчить про те, що голосним перед носовим сонантом був *i*, а значить, діалектна пізньоіндоєвропейська форма мала вигляд **Dīngiō-* < **Dŋgiō-*. Розвиток вокалічного мікросередовища у вигляді короткого *ĩ* перед складовим **ŋ* можливий був в індоєвропейських діалектах, що стали основою праслов'янських, у фракійській же мові і.-є. **ŋ* реалізувалося як *an* або *in* [26, с. 123]. Отже, у випадку фракійської належності розглянутої назви слід було б очікувати ***Δαγγιον** чи ***Δυγγιον**, ***Δουγγιον**.

Аналогічний висновок можна зробити й щодо **Λίγγος** (назва фракійського замка), що порівнюється з топонімами на зразок прус. *Lingues*, лит. *Lingė* [145, с. 62], та ідентичного топоніма **Λίγγος**, поданого в списку пеласгської ономастики й зіставленого з жемойт. *Lingi* та ін. ~ лит. *lėnge* 'ділянка землі в низині; заглибина, западина, улоговина, яка утворює невеликий луг' ~ і.-є. **lŋg-* [див.: 205, с. 4]. Самі по собі такі зіставлення логічні: ці слова сягають і.-є. **lŋg-* (ступінь редукції до **leng-* 'гнути, вигинати, кривити'; архетип подано за: ЭССЯ 15, 53). Але вважати топонім **Λίγγος** фракійським (очікувалося б ***Λαγγος** чи ***Λυγγος** або ***Λουγγος**) чи пеласгським з огляду на сказане вище видається не обов'язковим. У всякому разі, вірогідно кваліфікувати **Λίγγος** як і.-є. **līngō-*

(< **Lŋgǝ-*), яке було прототипом і для псл. *Legъ, пор. *lega I > словин. *lëga* ‘низовина, оболонь’, рос. діал. *ляга* ‘грузьке місце’ (ЭССЯ 15, 52-53). Псл. *lega/*legъ* широко представлене у слов’янській топоніміці, пор., наприклад, рос. *Ляга* (тричі) – ойконіми (Яросл., Новг. та Перм. губ.; Vasmer RGN V, 302), *Ляг* – руч. (Новг. губ.; Vasmer III, 170) та ін. Що стосується запису слов’янської звукосполучення «носовий голосний + *ž*» засобами грецького алфавіту як, наприклад, **-ίγγι-**, то це не єдиний випадок, пор. **Λογγίτσι** (Еллада, Фокида) < псл. *Lqžica/*Lqžьсь* (див. далі), де комбінація звуків *-qž-* фіксується у вигляді **-ογγι-**.

Драγῶτι (Епір, обл. Авлонська, окр. Тепеленський; Гильфердинг 1868, 285: читає *Драготы*) = *Dragotъ < псл. *Dorg-otъ ~ adj. *dorgъ ‘дорогий, хороший’ (?), пор. **Ντρεγούτια** (Епір, окр. Яннина), що вважають похідним від слов’ян. *Dragota* – антропонім (назва має сліди албанської фонетичної адаптації, звідки *ε*: албанська зміна ненаголошеного *a* > *e*) [270, с. 45]. Стосовно форманта *-otъ* в топонімії пор. *Vьlgotъ – прагідронім східнослов’янської території [84, т. I, с. 53, 54]. Про відбиття в ономастиці варіантного *dorgota > серб., хорв. *Dragota* – особова назва [84, т. II, с. 143] та інших похідних від adj. *dorgъ див.: [90, с. 65-68], а також значний матеріал, зібраний у (Rymut NP I, 149-150) та [231, с. 58, 148]. Рефлекси *dorgota широко представлені й у слов’янському апеллятивному словнику (ЭССЯ 5, 76).

Ζαραβίνα (Епір, обл. Яннинська) співвіднесено із серб. *Žeravina*, болг. *Жеравино* – топоніми ~ південнослов’янським *žeravъ* ‘журавель’, серб., хорв. *žerav*, зрештою – до *žeravъna чи *žeravīna [270, с. 34]. Відзначимо, що, поперше, твірний для оніма апелятив не обмежується суто південнослов’янською мовною зоною, функціонуючи ще у східнослов’янському ареалі, а по-друге, для **Ζαραβίνα** однаково ймовірні й праформи з *a*-вокалізмом, пор.: рос. діал. твер., новг., псков., смол. *жеравіна* ‘журавлина’ з одного боку й олон., псков., волог. арханг., яросл., смол. *жаравіна* ‘т. с.’ з другого (СРНГ 9, 72, 129), пор. ще ст.-рос. *Жаравница* (*Жеравница*) – рч. в кол. Новгородській землі (ПКНЗ 1, 354, 362). Тобто в основі назви могло бути як *žerav-ina, так *žarav-ina ~ *žeravъ

‘журавель’ (прототип наведено за: ЕСУМ 2, 210: стаття *журавель*), болг. діал. *жсаравина* ‘жарина, присок’ (БЕР 1, 524) та ін.

Варто враховувати можливість іншого пояснення назви, зокрема у зв’язку з апелятивною лексикою, похідною від основи прикметників **žeravъ(jь)* (: серб., хорв. *жєрав*, чes., слвц. *žeravý* ‘розпечений’, д.-рус. *жєравын* ‘т. с.’ та ін.; як **žer’avъ(jь)*), **žar’avъ(jь)* (: слвн. *žarjāv* ‘розпечений’) [19, с. 92]. Пор. ще ад’єктив, відображений у ст.-рос. *Жаравая* – ойконім (НПК V, 74). Приклад аналогічного подвійного тлумачення демонструє болг. *Жєравица* – ойконім (Малорад, Белослатинско та ін.) ~ серб. *Žeravice*, пол. *Żurawica* – топоніми, котрі пов’язують як із *жєрав* + *-ица*, так і з adj. **жєрав*, пор. серб., хорв. *žèrāv* ‘розпечене вугілля’ та ін. [61, с. 190: *Жєрāvичене*].

Апелятив із варіантним суфіксальним оформленням відбився у **Заровіна** (*Zarovína*) [270, с. 34] < **žerov-ina* чи **žarov-ina*, пор. їхні репрезентанти в болг. діал. *жєровіна* ‘розпечене вугілля’ (БЕР 1, 524), рос. діал. *жєровіна*, *жєровіна* ‘журавлина’ (СРНГ 9, 72, 129) та ін.

Зоріста – місцевість в Епірі (обл. Яннинська). Тлумачиться як слов’ян. **Zagorišče* [270, с. 36]. Така інтерпретація стикається з проблемами формального характеру. Натомість ми пропонуємо інше пояснення, що спирається на реально зафіксовану форму як на первинну. Зокрема, в топонімі можна бачити псл. **Žar-išče*, пор. ст.-рос. *Жарица* – нп. (Новгородщина; НПК II, 276), рос. діал. новг., арханг. *жєрїще* ‘спека’ (СРНГ 9, 78), укр. діал. *жєрїще* ‘вогнище’ (ЕСУМ 2, 187: *жєр*) ~ **žarъ*, **žariti*, фактично – випалене сонцем чи вогнем місце. Пор. ще болг. діал. *пжєрїще* ~ *жєр* і под. (БЕР 1, 525).

Косїсти – слов’янське селище в Авлонській обл. (окр. Белград; Макушев 158) = псл. **Kosišče* < **kosišče* (: макед. діал. *косиште* ‘покїс; стерня після косьби’, н.-луж. *kósyšćo* ‘косовище’, блр. *Косици* – топонім у кол. Слуц. пов. Мін. губ. та ін.; ЭССЯ 11, 141-142). Цікаво, що тільки ці репрезентанти **kosišče* мають географічне значення, решта демонструє семантику ‘ручка коси’, у чому можна бачити давні діалектні зв’язки.

Καστανίτσα (Морея, Аркадія, окр. Кинурійський; Гильфердинг 1868, 294) відбиває псл. *kostěnica (: серб., хорв. *kostěnica* ‘місце (звичайно, на цвинтарі), де зберігаються кістки мертвих’, н.-луж. *kósćenica* ‘будівля, призначена для зберігання кісток небіжчиків’ та ін.; ЭССЯ 11, 154-155). Пор. ще: *Kostanjica* – назва нп. у Хорватії та Чорногорії (Im. m. 236), серб. *Коштáниџа* – рч. (Маринковић 66).

Κερνίτσα (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294: читає *Κърница*) = *Κърnica. Базовий апелятив *кърnica реконструюється з урахуванням д.-слвн. *karniza* ‘вир’, пол. діал. *krnica* ‘ручай, потік’. Для балканослов’янської назви знаходимо буквальні відповідники на ойконімному рівні в інших слов’янських ареалах, що дозволяє кваліфікувати *Κърnica як давню топонімну базу, пор.: болг. *Корница*, рос. *Корница*, ст.-укр. *Корница* – ойконіми та ін. [див.: 88, с. 329-332]. Сербський дослідник А. Лома сумнівається в такому читанні балканського топоніма і зіставленні його зі згаданим матеріалом, апелюючи до праці Ю. Удольфа, де схожий фактаж подано під архетипами *кърnica, *кrynica [111, с. 497]. Однак, по-перше, в ЭССЯ лексика зі значеннями ‘джерело’, ‘криниця’ переконливо зводиться до праформ *krinica/*кърnica (ЭССЯ 12, 158-159), що суттєво зменшує вірогідність реконструкції *кърnica, *кrynica. По-друге, псл. *Κърnica, як і відновлений раніше Р.М. Козловою апелятив *кърnica, не суперечать *krinica/*кърnica: твірним для *krin-ica/*кърn-ica був давній дієприкметник на *-n-* від незасвідченого дієслова зі значенням ‘копати, рити’ ~ і.-с. **ker-* (ЭССЯ 12, 159), так само і *кърn-ica може бути похідним від реліктового партиципіума **кърn-* (Р.М. Козлова розглядає *n* як детермінатив), паралельного до **кърn-* (**кърn-*). По-третє, форми **Κερνίτσα**, д.-слвн. *karniza*, рос. *Корница*, ст.-укр. *Корница* фонетично важко пояснити (і цей факт не можна ігнорувати), коли спиратися на базові *кърnica, *кrynica чи *krinica, *кърnica.

Стосовно альтернативних етимологій для *Κърnica пор. формальну подібність його основи до етимона **кърn-* ‘короткий, спотворений’ (на нього

орієнтують слвн. *Krnica* – ойконім), який у південнослов'янських мовах виступає в «гірському» значенні [95, с. 53].

Клєпã – місцева назва (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 1868, 292), в якій вбачаємо *Klepa – варіант щодо відновленого у фаховій літературі псл. *klerь (: серб., хорв. *klēn* ‘гостряк’, слвн. *klēr* ‘ланка ланцюга’, рос. діал. *клён, клеп* ‘кин, кілок’, ‘пастка (для звірів)’ та ін.; ЭССЯ 10, 10-11).

Репрезентант з основою на -ї чи -іо, варіантний стосовно **klon'a*/**klonь* (: серб., хорв. *klonja* ‘рибальське пристосування з сіткою’, слвн. *klōnja* ‘пастка для птахів’, пол. *klonia, kłoi* ‘рибальська мережа’; болг. *клон* ‘гілка, сук’, рос. діал. *клон* ‘уклін; схил’ та ін.; ЭССЯ 10, 68-69), засвідчується в топонімі **Κλονί** (Еллада, Фокида, окр. Фіотидський; Гильфердинг 1868, 292).

Κοστρέτζι – місцева назва в Епірі (обл. Авлонська, окр. Преметський; Гильфердинг 1868, 285) приховує псл. *kostrьсь, апелятивними рефлексами котрого виступають: макед. *кострец* ‘назва однієї риби’, чес. *kostřec*, gen. *-trce* ‘нижній кінець хребта’, д.-рус. **кострець** ‘частина м'ясої туші’ та ін. (ЭССЯ 11, 164-165). На топонімному рівні балканській формі відповідають ст.-рос. *Кострець* – поселення в Новгородській землі (НПК VI, 213), рос. *Кострецы* – назва сільського кладовища на території кол. Тверської губ. (Vasmer RGN IV, 464). Очевидно, приклад метафоричного вжитку анатомічного (?) терміна в топонімії. Розглянута назва важлива тим, що доповнює наші уявлення про давню зону поширення *kostrьсь на Балканах: річ у тім, що, наприклад, ЭССЯ оперує тільки одним його балканослов'янським континуантом – македонським.

Видається доцільним поряд із назвою **Κοστρέτζι** (= псл. *Kostrьсь) на правах похідного з варіантною суфіксацією (як *Kostrica) розглядати назву нп. **Καστρίτσι** (Морея, Ахая, окр. Патрський; Гильфердинг 1868, 293), пор. блр. *Кастрыца (Кострица)* – ойконім (Могил. губ.; Vasmer RGN IV, 464), а також апелятиви на зразок серб., хорв. *кòстрица* ‘дрібна рибна кістка’, д.-рус. **кострица** ‘місце, де було багаття, місце, де лежать дрова для того, щоб виварювати сіль’, укр. діал. *костриц'а* ‘якась трава’ та ін. (ЭССЯ 11, 162). Псл.

*kostrъсь та *kostrica мають широке коло слов'янських відповідників, однак їхні рефлекси топонімізувалися лише у давніх слов'ян Греції та у східних слов'ян.

Хоронім **Craynna**, XV ст. – місцевість між Улькином і Баром (Албанія; Макушев 68: прочитує *Крайна*) відображає давній слов'янський термін територіального поділу *krajina чи *krajъna, рефлекси якого засвідчені в макед. *краина* ‘край, область’, серб., хорв. *крајина* ‘прикордонна область; край, місцевість’, *Крајина* – назва обл. у західній Боснії, місцевість у Чорногорії, ст.-укр. *краина* ‘країна, край’; болг. *крайна* ‘країна, область; периферія’, словин. стар. *krājna* ‘край, область, місцевість’, *Krajnô* – частина давнього Помор'я на межі з Великопольщею та ін. (фактаж див.: ЭССЯ 12, 87-88, 91).

Λαβανίτζα – місцева назва (Епір, обл. Яннинська, окр. Гревенський; Гильфердинг 1868, 288: *Лавница*). Топонім логічно пояснювати як запис слов'ян. *Lovъnica, пор. аналогічні, писемно засвідчені форми: *Лѡвница* – рч. у Боснії (ЭССЯ 16, 117), рос. *Ловница*, блр. *Лоўніца* (*Ловница*) – річки (Новг. та Вітеб. губ.; Vasmer III, 89) ~ серб., хорв. *ловница* ‘скирта сіна’, слвн. *lōvnica* ‘риболовна мережа; місце полювання’ (ЭССЯ 16, 117). Щодо позначення слов'ян. *ь через гр. **α** пор. **Τσαρακοβίστα** – географічний об'єкт в Яннинському окр. (Гильфердинг 1868, 289: *Църкъвище*) = *Sъrkъvišče < *Sъrky, -ъve ‘церква’.

Назву слов'янського населеного пункту в Делвинській обл. (окр. Маргарити) **Λέδεζα** (Макушев 158) можна пояснювати як запис *Ledъsa – форма, варіантна щодо *ledъсь (: болг. *ледѣць* ‘льодок’, слвн. *lêdec* ‘криштал’; ЭССЯ 14, 93) ~ чес. *Ledce*, 1295 р. – ойконім (Šmilauer 1960, 45). Як потенційно можливу рису номінації ймовірно передбачати метафоричне використання назви льоду для позначення солі, як, наприклад, у випадку з укр. діал. бук. *ледіца* ‘грудка кам'яної солі’ (СЛБГ 255) < *ledica. Не виключено, що поряд із поселенням був солончак. Варіантний розгляд **Λέδεζα** – як репрезентанта *elbedja (~ *elbedъ ‘лебідь’) з рефлексом сполуки *dj* як *ž* чи *z*, пор. нижче **Λεδέοδα** (< *elbedja) з болгарським типом рефлексії *dj* > *žd*.

Λιμνίτσα (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 1868, 292: читає *Ливница*) репрезентує спотворене на письмі псл. *Lotъnica. Твірний апелятив добре засвідчено в слов'янському словнику, пор.: серб., хорв. *lōtnica* 'скирта сіна', слвн. *lōnica* 'скирта сіна на лузі; схил гори' та ін. (ЭССЯ 16, 31). На ойконімному рівні засвідчено такі відповідники в інших слов'янських ареалах: *Lomnica* (Сербія, Македонія; Im. m. 265), в.-луж. *Łomnica (Lomnitz)* – місцева назва (Muka SZS 15), *Lomnitz, Lomenitz*, 1313 р. – поселення в давніх слов'ян Саксонії (Eichler, Walther I, 615: співвіднесені з основою **lom-*). Проте не виключене варіантне тлумачення – відображення в назві псл. *Libъnica < **L'ubъnica* (щодо фонетики див. далі **Λιποχώρι**), пор. пол. *Lubnica* (4) – гідронім (бас. Вісли, Одеру; NWP 163) та (похідне) чes. *Libnič* – місцева назва [231, с. 159: серед похідних від антропонімів на **ЛЮБЪ**] ~ **l'ubiti*, **l'ubъ*.

Λόκοβη – ойконім (Фессалія) розглянуто як слов'ян. *Lukovo* ~ *lukъ* 'цибуля' [270, с. 93]. Гадаємо, графіка назви дає підстави для розгляду її як *Lokъva < *loky, -ъve – назва калюжі, ями з водою, водойми, пор. ще серб., хорв. *Lokva, Lokvo* (див. матеріал ЭССЯ 16, 10), а також аналогічну місцеву назву в Македонії (Стримон) **Λόκουβα**, 1318 р., яку слушно прочитано саме як слов'ян. *Loky, -ъve [270, с. 207].

Miliota, XIV ст. – земля у слов'янській області Албанії (Макушев, 39: читає *Милота*) < *Mileta ~ *milota (: болг. *милотá* 'приємність', серб., хорв. *милòта* 'т. с., радість' та ін.; ЭССЯ 19, 42-43), д.-кашуб. (помор.) *Milota*, 1296 р. – топонім (Lorentz: 73: до серб., хорв. *Milota*, пол. *Milota*). Сюди ж **Milata**, II ст. н. е. – географічна назва (Паннонія; див. вище).

Μουντρίζα (Морея, Мессенія, окр. Олімпійський) – поселення (Гильфердинг 1868, 295: прочитує *Мудрица*). Таке читання передбачає зв'язок із похідними від *mōdrъ 'мудрий', і дійсно, графічно близькі трифолійські форми (**Μοῦντριζα**, **Μουνδρά**, **Μουντρά** ~ болг. *Мъдрец*, *Мъдрица*, пол. *Mądre* – топоніми) М.Р. Фасмер тлумачить як споріднені з цим прикметником [270, с. 148]. Однак графічний бік наведених топонімів неоднозначний, оскільки

грецьким диграфом **ou** передавалося і слов'ян. *o* (такі випадки трапляються), тому однаково вірогідне співвідношення **Μουντρίζα** з групою похідних від ад'єктива **modrь* 'синій', зокрема, відбиття в назві псл. **modrica*, рефлексі котрого функціонують як назви певних рослин, позначення синього кольору, чорної землі, бруду (див.: ЭССЯ 19, 97-98). Пор. інші приклади топонімізації **modrica*: серб. *Модрица* – село (ЭССЯ 19, 97), також як назва руїн фортеці (р-н Модрича в напрямку до Мороништа; Гопчевич 191), чес. *Modřice* – місто у Берненському пов. (Моравія; Головацкий 198), *Moderiz*, 1229 р., *Modriz*, 1302 р. – місцева назва (р-н Мекленбургу) [217, с. 71: із реконструкцією **modrica*]. З іншого боку, наведені топоніми можна зараховувати до континуантів **modrica* як похідного від **modra* 'мокре, вологе місце' (на нього орієнтують формально близьку македонську топонімію; Пјанка 53).

Місцева назва **Μπόστιανη** (Македонія, Халкідика) М.Р. Фасмером прочитується як *Boštani*, *Postan* і порівнюється зі слвн. *Boštanj* (багаторазово) [270, с. 208]. Нам видається ймовірним інше тлумачення топоніма, а саме – як спотворення первісного ***Ομπόστιανη**, власне – **Obьtjane*. Це топонімізація плюральної форми **obьtjanь* (: слвн. *občàn* 'член громади', чес. *občan* 'мешканець поселення; громадянин', слвц. діал. *opšän* 'член громади'; ЭССЯ 31, 162; варіантне до ***obьtjan-inь?*). Розглянута форма демонструє особливість запису, аналогічну тій, що спостерігається в **Μπεσιότι** < ***Ομπεσιότι** (див. далі). Крім того, **Obьtjane* зафіксоване на стадії, коли наявним уже був результат йотації зубного, і цей результат нагадує розвиток сполуки *-tj-* у давньоболгарських діалектах, фактично – *-št-* (**-шт-**).

Μπρέσακον (Еллада, Етолія, окр. Мисолунгський; Гильфердинг 1868, 292) відтворює псл. **Berzakь* (точніше – постметатезну форму **Brězakь*). У його основі апелятив **berzakь* > болг. *брезак* ~ *брезà* 'береза' (БЕР 1, 76), діал. *брезак* 'густий березовий ліс' (Григорян 23), чес. *Březák* – водний об'єкт на півдні Чехії (Kálalová 533), пол. *Brzozak* – назва двох озер (NWP 56), блр. *Бярозакі* (*Berezaki*) – ойконім (Мін. губ.; Vasmer RGN I, 352), (похідне) хорв. *Brezak-ov-ec* – ойконім

(Im. m. 95). У лінгвістичній літературі висловлювалася думка про консервацію в **Μπρέσακον** слов'ян. *prě-sěk-* [252, с. 169], але графіка назви свідчить на користь саме першої версії тлумачення топоніма.

Ντάμζι – назва слов'янського поселення в Делвинській обл. (окр. Маргарити; Макушев 158). Йдеться про запис псл. **Domъсь* ~ слвн. *dōmes* < *dōm* (Bezlaž I, 107), рос. діал. *дóмец* – демінутив до *дом* (Даль I, 465), укр. діал. *домéць* ‘палац’ (ЕСУМ 2, 91). Стосовно типології номінації пор. російську назву нп. *Домик* (Новг. губ.; Vasmer RGN III, 71). Правомірність розгляду топоніма саме як псл. **Domъсь* зумовлена регулярністю позначення грецькими **ντ** і **α** слов'янських *d* і *o*, пор. **Ντόλιανη**, **Δολιανή** (Епір, обл. Яннинська) = слов'ян. *Doljane* [270, с. 44]. Для балканського ойконіма існує точний топонімний відповідник у полаб. *Dömitz*, 1237 р. (інша, ще більше спотворена в німецькому мовленні форма – *Domelitz*) [134, с. 200].

Παλούμπα (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294) = **Paluba* ~ **ra-luba*, пор.: серб. *pàluba*, слвц. *paluba* ‘верх возу’, ‘критий віз’, ‘верхня палуба судна’ [162, с. 213], рос. діал. *пáлуба* ‘товстий ліс’ (СРНГ 25, 177), укр. діал. бойк. *пáлуба* ‘край трухлявого дерева’, ‘частина стовбура, що лишається після спилування дерева’, ‘роздерта бурею смерека’ (Онишкевич 2, 36), пол. *pałuba* ‘критий віз’, чes. *páluba* ‘дерево з дуплом; палуба’ (Фасмер III, 194) ~ **lubъ* ‘кора, короб з лубу; луб, підкірка’ (ЭССЯ 16, 156-158). Пор. його парадигматичний варіант **ra-lubъ*: ст.-укр. *палуб* ‘віз із дерев'яним ящиком, іноді закритим’ [123, с. 36], пол. *pałub* ‘стовбур дерева, тулуб’ (Фасмер III, 194), ‘пень, колода’ [162, с. 213] ~ лит. *polubis* ‘верх, дах карети’ ~ *luba* ‘стеля, дошка стелі’, *lubos* ‘стеля’ [162, с. 213] – варіантна основа зі ступенем редукції апофонії стосовно слов'янської (псл. < і.-є. *louб-*, лит. < і.-є. *lūb-*).

Сюди ж пол. (похідне) *Pałubice* (у німецькій транскрипції XV ст. – *Pallubitz*) – ойконім, пор. ще відойконімний антропонім рап Масієй *Pałubicki* (SG VII, 834). Стосовно номінації пор. спільнокореневе серб., хорв. *Lubenik* – місцева назва < псл. **luběnikъ* < **luběнь(jь)* < **lubъ* (ЭССЯ 16, 155). Пор. ще з іншою префіксацією

*ro-luba > ст.-рос. (похідне) «да Овдокима *Полубина*», 1567-1568 pp. (ПКРК 446), якщо це не первісне *Полюб-инь.

Македонське **Папрáт** [270, с. 209: М.Р. Фасмер читає *Paprat*; у документі можлива помилка, певно, це ***Папрáтi**] маніфестує пізньопраслов'янську форму з проведеною метатезою *Papratъ < *Raportъ ~ укр. *пáпороть* 'щитник чоловічий, *Dryopteris filix mas* (L.) Schott; асплений, *Asplenium* L.; безщитник, *Athyrium* Roth', рос. *пáпороть*, блр. *пáпараць*, в.-луж. *raproć* та ін. (форми наведено за: ЕСУМ 4, 285). Пор. топонімну паралель на східнослов'янській території – ст.-рос. *Папороть* (НПК VI, 943).

Питiтса (Морея, Ахая, окр. Патрський; Гильфердинг 1868, 293) = псл. *Rьtica – метафорична топонімізація слов'янської назви птаха (стосовно запису *ь грецькою літерою *ι* пор. нижче **Κιρμπiтζα**). М.Р. Фасмер пояснює **Питiтса** як *рьтицьба, тобто 'пташине місце' [270, с. 137], що не обов'язково, пор. російську паралель – потамонім *Потица* з вокалізацією *ь (певно, під наголосом) [про ономастичну лексику з коренем **Рьт-* див.: 175, с. 231-232].

Полоβiтса (Морея, Лаконія, окр. Лакедемонський; Гильфердинг 1868, 295: *Половица*). М.Р. Фасмер наводить версію О. Гильфердинга про відбиття в цьому топонімі слов'ян. *Polovica. Сам М.Р. Фасмер зазначає, що хоч південнослов'янському топонімікону така форма невідома, її тлумачення спирається на випадки типу серб., хорв. *Polovine* – топонім ~ ст.-сл. **полъ** 'половина, бік' [270, с. 172]. Очевидно, досліднику не був відомий словенський топонім vulgo *Kotnyáкова Polvincza*, 1756 p. (= *polovica*) [276, с. 462], який відповідає **Полоβiтса** (= *Polovica), що має відповідники в апеллятивному словнику, пор.: болг. діал. (Софійско) *половица* 'міра в півлітра' (БЕР 5, 503: *половина*; там само 489-491: *пол*²), рос. діал. рязан. *половица* 'половина розпиленої уздовж колоди' (СРНГ 29, 92). Формально балканську назву можна зіставляти з укр. *Половица* (*Polowica*; р-н Києва), блр. *Polowica* (бас. Зах. Двини; Vasmer III, 732) – гідроніми, рос. *Половица* (Єкатеринослав. губ.), *Polowica* (Вілен. губ.; Vasmer RGN VII, 222) – ойконіми, структура яких також відповідає

структурі похідних від *polъ, gen. *polu (< **polou-*) ‘половина’. Однак можливість відображення в східнослов’янських назвах первісного *polvica (< *polvъ ‘блакитний, жовтий’; див. далі *Polvica; 3.2.) та ймовірність консервації в **Πολοβίτσα** стадії *polavnica (пор. вище *Solava чи *Sälava ~ *solvъ; *Zolätyna чи *Zälätyna ~ *zolto та ін.; див. 1.2.3.) значно зменшують показовість такого зіставлення і взагалі пояснення **Πολοβίτσα** у зв’язку з *polъ, -*u*.

‘**Радомир** (Македонія) прочитувалося як *Radomir* [270, с. 200]. Це посесив на -*ъ* від особової назви **Ord(o)mirъ* / **Rad(o)mirъ* (реконструкцію див.: ЭССЯ 32, 149-150), і праслов’янська давність цього йотового похідного не викликає сумнівів з ареальних причин: для нього існують відповідники на інших територіях, пор.: чорногорський ойконім *Radomir* (Im. m. 365), пол. *Radomirz* (*Radomir*) – нп. (р-н Вольштина; SG IX, 422) та ін.

Для ‘**Ράδου** (Арголіда) припускається похідність від слов’ян. *Radъ* – особова назва, як у випадку з болг. *Радово* [270, с. 127], із чим важко сперечатись, але ми не виключаємо, що за цією формою стоїть дериват із формантом -*ujъ*, тобто *Ordujъ / *Radujъ, пор. точні аналоги в болг. *Радуї* – топонім [61, с. 160: *Подуяне*], *Radüe* – гідрооб’єкт на території саксонських слов’ян (Eichler, Walther II, 21: із реконструкцією *Raduja), ст.-рос. *Радуи* – ойконім (АММГ 619). Сюди ж структурно тотожні антропоніми на зразок серб. *Raduj*, чес. *Raduj* [39, с. 80], слвц. *Raduj* [231, с. 90], д.-пол. *Raduj* (*Raduy*), 1204 р., *Radui*, 1265 р. (SSNO IV/3, 426).

У географічних назвах ‘**Ρετσιανά**, (Епір, Арта), ‘**Ρέτσανη** (Фессалія, р-н Ларисси) М.Р. Фасмер вбачає слов’ян. *Rěčane ~ *rěka ~ серб., хорв. *Rečane*, макед. *Речане*, *Речани*, чес. *Řečany*, *Řičany* [270, с. 60, 102]. Додамо лише, що ці форми мають аналог у слов’янському топоніміконі давньої Німеччини, пор. *Riaciani*, 948 р., *Riezani*, 965 р. [209, с. 231: *Rěčane].

Σανδοβίτσα, 1319 р., **Σαντοβίτσα** (Епір, Яннина) в літературі розцінене як похідне від *sqđъ ‘суд’ ~ хорв. *Sudovec* (Загреб), чес. *Sudovice*, пол. *Sędowica* – місцеві назви [270, с. 49; 92, с. 42: **Σανδοβίτσα** = *Sqđovica], що цілком імовірно з огляду на графіку. Однак реконструкції праслов’янської топонімної бази

**Sq̇dovica* (на підставі буквальних аналогів у топонімії слов'янських мов різних підгруп) дещо заважає вірогідність самостійного утворення цих назв у слов'янських мовах у різний час, пор., наприклад, пол. *Sq̇dowo* (топонім) [270, с. 49] як потенційно твірне ім'я для форм типу *Sq̇dowica*.

Σέγγενα (Еллада, Беотія, окр. Фівський; Гильфердинг 1868, 293) = *Sežena ~ посл. *seženь 'сажень, міра довжини' (: серб.-ц.-сл. **САЖЕНЬ**, д.-рус. **САЖЕНЬ**, укр. *са́жень*, д.-чес. *sažeň* та ін.; Фасмер III, 545). Топонімізація назви одиниці вимірювання (в тому числі землі) цілком закономірна: могло йтися про вимірювання території в установлених межах [див.: 3, с. 66]. Стосовно запису слов'янської звукосполюки «носовий голосний + ж» засобами грецького алфавіту як **-έγγυ-**, **-ίγγυ-** чи **-ογγυ-**, за якими обов'язково стоїть графема для позначення голосного переднього ряду, пор. **Δίγγυιον** (*Dežь), **Λογγύϊτσι** (**Lq̇žica* / **Lq̇žьсь*) (див. вище).

На *sopotь (пор. макед. діал. *sonot* 'сильне джерело'; Видоески 148) як на твірний термін слід орієнтувати ойконіми **Σοποτόν** (Морея, Еліда, окр. Калавритський), **Σοπωτοῦ** (Морея, Мессенія, окр. Олімпійський; Гильфердинг 1868, 294, 295: прочитує **Σοποτόν** як *Сопотъ*). Із приводу випадків запису слов'ян. *o* як **ω** в грецькій графіці див.: [263, с. 247]. До цієї ж топонімної групи належать: форми **Σιόποτος** і **Σιόποτον** (Епір, Арта), які раніше вже прочитувалися М.Р. Фасмером як слов'ян. *sopotь* [270, с. 60], болг. *Сопотско* – місцева назва (Гильфердинг 1868, 294) < *Conot, *Sopot* – ойконім у Румунії (DTR 107), *Szupute*, 1226 р. – географічна назва у давніх слов'ян, які в добу Середньовіччя мешкали на території Мекленбургу [217, с. 31: прочитується як *sopoty*], *Zoppot*, 1226 р., *Sopot*, 1291 р. (< *Sopot) – гідронім у давніх західних слов'ян [264, т. II, с. 18], укр. *Conot*, *Cónim* – ойконім (Галичина; Vasmer RGN VIII, 451), пол. *Sopot* – гідронім (бас. Вісли, Одери та ін; NWP 274). Див. ще аналогічний матеріал у [228, с. 102-103], а також (Eichler, Walther II, 652: стаття *Zöpen*) та рефлекси прагідроніма *Sopotь (див. далі 3.1.).

Στεμνίτσα (Аркадія) та **Στεβενίκον** (Беотія) витлумачені М.Р. Фасмером як слов'ян. *Ščavьnica, *Ščavьnikь 'місце, де росте щавель' (пор. ц.-сл. **ШТАВЪ**

‘щавель’, серб., хорв. *štávelj* ‘т. с.’) і зіставлені зі слвн. *Ščavnica*, пол. *Szczawnica*, *Szczawnik*, словц. *Št’avník*, укр. *Щавник* – топоніми [270, с. 120, 158]. Докладніше про ареал рефлексів **Ščavьnica*, **Ščavьnikъ* і їхнє апелятивне підґрунття див. у 3.1.

Завершує цю групу назв **Στριβίνα** (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289) = **Ščrbina* < **Ščrb-ina* ~ серб. *Штр̀бина* – назва гори, словц. *štrbina* ‘тріщина’, укр. *щербі́на* ‘тріщина, вада’, рос. *щербі́на* та ін. (Фасмер IV, 503-504: *щербá* I).

2.2. Топоніми з відповідниками в південнослов’янському ареалі

В архаїчному слов’янському топоніміконі, засвідченому на грецьких теренах, функціонували назви, які мали близькі або тотожні паралелі лише у південнослов’янських мовах. Ця група лексем розпадається на три підгрупи: форми з аналогами в західній частині південнослов’янського ареалу, форми з еквівалентами в його східній частині, форми з відповідниками в обох його частинах. **До першої підгрупи належать:**

Вуті́на (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294: як *Витина*). Очевидно, це рефлекс псл. **Vitina* – онімізація зниклого **vitina*, що виступає похідним на *-ina* від дієприкметника на *-t-* до **viti* ‘вити, звивати’. Пор. серб. *Vitina* – нп. (структурно ідентичні назви реєструються на теренах Боснії та Герцеговини, див.: Im. m. 463), а також випадки топонімізації інших утворень від **vitъ(jь)*: серб. *Vitak*, слвн. *Vitan* – ойконіми (Im. m. 463), пол. *Witonia* – гідронім (бас. Вісли; HW 216), д.-кашуб. *Vitozno*, 1291 р. – оз. біля Шворнигаца в Коницькому пов. (померельське – *Vitočno* (?); Лоренц 206), ст.-рос. *Витиша* – рч. на Новгородщині (Бежецька п’ятина; ПКНЗ 1, 229) та ін. (гніздо праслов’янських ономастичних одиниць з основою **Vit-* реконструйоване у [84, т. I, с. 85-98]; див. ще макед. топонімічний матеріал ~ основою *vit-* ‘звитий, звивистий’ в: Ив., 94). Деякі з них можуть виявитися архаїчними і сягати праформ **Viton’a*, **Vitъсьно*, **Vitъša*. Географічний термін, що мотивував **Vitina*, як і відповідні апелятиви, твірні для інших топонімів, наведених вище,

очевидно, характеризував особливості місцевого ландшафту (нерівність, звивистість, зламаність тощо).

Епірське **Γρεββενίτη** (слов'янське поселення в Яннинській обл., окр. Яннина) В. Макушев розумів як слов'ян. *Гребенитъ* (Макушев 158), хоч при цьому дослідник не співвідносив ойконім із певною лексичною групою. Між іншим, для нього існує буквальний відповідник в апелятивному словнику – серб. adj. *гребенит* ‘скелястий, з багатьма скелями’ (Лавровский 78), слвн. *grebenit* ‘скелястий’ [230, с. 193] < *greben-itъ < *greby, -ene (: макед. *гребен* ‘гребінь (гори)’, ‘риф, підводна скеля’; ЭССЯ 7, 112). Сюди ж арум. *Grebenits* [270, с. 30] – романізована форма. Праслов'янська хронологія назви проблематична з ареальних міркувань, крім того, існує живе, активне апелятивне пігрунття у близькій південнослов'янській зоні. Про інші слов'янські топоніми з основою **greben-* див. [216, с. 27-28: стаття *Grebǎnoaga*].

Дещо інше пояснення словотвірної структури **Γρεββενίτη** і **Γρεββενίτιον** знаходимо у М.Р. Фасмера: дослідник бачив у цих назвах грецьке похідне з формантом **-ίτης** від апелятива типу ст.-сл. **ГРЕВЕНЬ** ‘гребінь, гірський гребінь’ (форму ***ГРЕВЕНЬЦЬ** ~ серб. *Grebenac* – місцева назва він не приймає) [270, с. 30; пор. ще: 27, с. 19, виноска 2], що видається менш імовірним з огляду на сербський та словенський апелятиви.

(**του̐**) **Δρεστενίκου** (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський) ~ серб. *Дрьстьникъ*, 1343 р., *Дрстник*, XV ст. (р-н Горньої Метохії (Старо Хвосно) – ойконім < *Drъstьnikъ (докладніше див. нижче: стаття **Δρεστενά**).

Κόκλα (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294). Запис відтворює псл. діал. *Кок-ъла ~ **kok-/кощ-* із загальним значенням ‘круглий, опуклий, нерівний предмет’ (похідні див.: ЭССЯ 10, 103-105, 106, 107, 114-115, 118). Пор. нижче хорв. *Koklić*, ст.-рос. *Коколь*, а також інші спільнокореневі ареально обмежені праслов'янські лексеми, збережені в ономастичному корпусі слов'янських мов (в ЭССЯ словотвірне гніздо з цією основою репрезентоване

нечисленими похідними, тому тут принагідно наведемо деякі форми, які певною мірою розширяють наші уявлення про склад парадигми з чільними **kok- / *koč-*):

*kok-ava: словц. *Kokava* (двічі) – місцева назва (Petrov 58);

*kok-ola / *kok-olъ: ст.-рос. *Какола* – ойконім (АММГ 603) < **Кокола*, ст.-рос. *Коколь*, 1603 р. – ойконім (ДТП 623; стосовно реконструкції деяких інших дериватів від основи **kok-* див.: [89, с. 94-97]);

*kok-ona: болг. *Кокóна* – антропонім (Венелин 1840);

*kok-ъl- > *kokъl-itjъ (?): хорв. *Koklić* – особова назва (Leksik 306);

*o(b)-kok-uša: ст.-рос. *Вококуша* – ойконім (АММГ 594), де початкове *B-* відбиває пізню губну протезу перед лабіальним голосним;

*slěpo-koka: ст.-рос. *Слепококин*, XVII ст. – особове ім'я (Курськ; Раздорский 702) < **Слѣпокока* (коли не спотворене **Слѣпо-ока*) – прізвисько (тобто первісно 'людина, що погано бачить, сліпа людина'; другий компонент вжитий, певно, зі значенням 'око' < 'щось кругле', пор. псл. **glazъ* 'око' ~ і.-є. **g(h)el-* 'кругле, шароподібне, кам'янець'; ЭССЯ 6, 117).

В основі слов'янського ойконіма **Πλιότζα** (обл. Авлонська, окр. Авлон; Макушев 158) збереглося псл. **pl'ut-ъca* (на м'якість плавного вказує *ɫ*, що часто вводилося для позначення палатальної вимови того чи іншого сонанта). Наведена лексема – суфіксальний дериват від основи, варіантної за вокалізмом щодо псл. **pluta* (: болг. *плѹта* 'корок, кора дуба, з якого виробляються короки', серб., хорв. *плѹта* 'т. с.'; див. БЕР 5, 367: тут зазначається, що **plutā* – похідне з іменним суфіксом *-tā*, який оформлював девербативи), і обидві основи репрезентують давній дієприкметник на *-t-* від і.-є. **pleu- / *plou-* 'плисти, лити'. Пор. з іншою суфіксацією **plut-ъcъ >* словн. *plûtec, -tca* 'корковий дуб' (Bezljaj III, 62).

Оскільки твірні апелятиви сформувалися в словотвірному гнізді з дієслівною семантикою 'плисти, лити', логічно припустити, що в основі номінації був якийсь специфічний термін географічної номенклатури, і цей апелятив підкреслював риси гідрооб'єкта, біля котрого знаходилося поселення. Тому не виключено, що ойконім вторинний щодо незасвідченого гідроніма, тим більше, що реф-

лекси **pleu-t-/*plou-t-* (точніше – варіант зі ступенем редукції апофонії **plū-t-*) закріпилися в гідронімії, пор. пол. *Pleca* (бас. Одеру; NWP 205), (германізоване) *Pletzitz* – оз. в Костерському пов. (SG VIII, 261) < **Plūt-ьca/*Plūt-ica*. Щодо «водної» семантики пор. генетично тотожне нім. *Flut* ‘паводок’ ~ **plō(u)-* (ESJS 11, 662).

Σύρνα (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294), імовірно, відображає псл. діал. **Sьrna*. Інша граматична (родова) форма твірного апелятива (**sьrnь*) відбилася в серб., хорв. *срн* ‘короста (на виноградній лозі)’ (Мичатек 548). Етимологічно псл. діал. **sьrna/*sьrnь* виступають варіантами зі ступенем редукції аблаута стосовно **sernь* (: рос. діал. *сѣрен* ‘товстий льодовий наст, що з’являється від морозу після відлиги’, укр. *серѣн* ‘замерзлий твердий сніг’, слвн. *srĕn* ‘іній, твердий замерзлий льодовий наст’, чes. *střín* ‘льод на гілках дерев’ та ін.; Фасмер III, 608). Отже, **sьrna/*sьrnь* первісно могли використовуватися для позначення нерівної, шерехуватої поверхні (пор. семантику рефлексів **sern-/*sьrn-*: ‘короста’, ‘замерзлий після відлиги сніг’, тобто тверда шерехувата льодова поверхня).

Τσεσφίνα (Морея, Лаконія, окр. Лакедемонський; Гильфердинг 1868, 295: прочитане *Чесвина*). Здогадка О. Гильфердинга щодо первісного *Чесвина* дозволяє відновити слов’ян. **Česvina* – місцева фонетична форма до первісного **Česmina/*česmina* (: хорв. діал. *čèsmina* ‘*Quercus ilex* L., *Quercus suber* L.’, що має варіант *чєсвина*; детальніше див.: ЭССЯ 4, 88). Пор. ще похідне хорв. *Česvinica* – ойконім (Im. m. 118). Щоправда, етимологічна інтерпретація **Τσεσφίνα** як **česvina ~ *česmina* з усією прозорістю його словотвірної структури та схожістю з наведеною лексикою не позбавлена певної умовності. Зокрема, у назві потенційно може бути приховане **česъv-ina* < **česy, -ъve ~ *česati, *češq*.

*Χορτιάτσι, пор. згадане С. Гопчевичем **Chortiatsi**, XIX ст. – гірський хребет (Халкидика; Гопчевич 75). Можливо, це спотворене ***Χορτεϊτσι** чи ***Χορτιτσι**. Якщо ця назва репрезентує приклад позначення анлаутного слов’ян. К- за допомогою грецької графеми **Χ-**, як у випадку **Χλιάσος** (Мессенія) =

слов'ян. *klasъ* 'кокос' [228, с. 170], то слов'янську форму потрібно відновлювати як *Kъrtičь – похідне з формантом *-ičь* (< *-ikj-*) ~ псл. *kъrtati, *kъrtiti (пор.: болг. *къртя* 'ламати', макед. *крти* 'ламати, руйнувати' та ін.; ЭССЯ 13, 241-242). Пор. апелативний відповідник у словенському діалектному словнику: *krtiči* plur. 'різновид саней із короткими товстими полозами', що також сягає праформи *kъrtičь [88, с. 140: *kъrtičь < *kъrtitjь]. Обидві лексеми позначають об'єкти, які мають зламані, нерівні контури.

До другої підгрупи зараховуємо такі назви:

Βετολίστα (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 1868, 292). Наведена назва консервує псл. *вътълищє > пропріальне *Вътълищє (пор. ще в О. Гильфердинга читання як *Ветлище*). Твірний апелатив – похідне з формантом *-iщє* від *вътъла 'верба'. Щодо мотивації назв географічних об'єктів спорідненими топографічними термінами пор. пол. *Wetlina* – рч., пр. Солинка, блр. *Ветлиця* (*Wietlica*) – рч. (Мін. губ.; SG XIII, 247, 429), *Bétlicya* – місцева назва (Яшкін 1971, 34), основи яких містять номенклатурні одиниці *вътъlica/*вътъlina (про апелатив *вътъла та залежний від нього прагідронім *Вътъла див.: [175, с. 323-324]). Аналогічний погляд на походження **Βετολίστα** знаходимо в дослідженні М.Р. Фасмера, що прочитує топонім як слов'ян. *Vetlišče* ~ рос. *ветла* і под. (зрештою, зводить до *вътъла) і зіставляє з макед. *Витолиште* [270, с. 67]. Про цю назву див. ще [274, с. 26].

Форма (τοῦ) **Δραγάρι** (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289) = *Dragarъ < *Dorgarъ, пор. варіант з іншим голосним у суфіксальній частині – макед. *Драгор* – назва річища (Пжанка 359) < *Dorgorъ. Обидві назви зовні співвідносні з *dorga > серб. *дрàга* 'вужька протока; урочище, байрак', діал. *dràga* 'долина', д.-чес. *dràha* 'вигін, що належить общині' та ін. (ЭССЯ 5, 74-75). Близьке пояснення знаходимо вже у М.Р. Фасмера, який розглядав **Δραγάρι** як південнослов'янське *dragarъ < ц.-сл. **драга** 'долина' (зіставлення з ст.-сл. **драгъ** 'дорогий' вважається неправдоподібним), хоч його припущення про наявність аналогічного похідного в основі макед. *Драгарино* – топонім [270, с. 32],

враховуючи явний посесивний характер цієї місцевої назви (від **Драгара*), дещо сумнівне. Однак зауважимо: у ситуації, коли не йдеться про відантропонімі утворення, можна припускати, що деякі деривати від основи **dorg-* з географічним значенням в топонімії були ототожені з рефlekсами омонімічного **dorg-* ‘дорогий, милий, хороший’, тому в кожному конкретному випадку інколи важко розмежувати похідні цих двох гнізд. Можливо, до споріднених утворень належать серб. *Драгъл’* – назва поля, ниви (Стијовић 1984, 316) < **dorgalь*, серб. *Др̀ажуца* (р-н Озринича; Пејовић 569), хорв. *Dražica*, *Dražina* [231, с. 240: *draga*] – місцеві назви < **doržica*, **doržina*, макед. *Дра̀жец* – голе місце в гірській долині (Пјанка 360) < **doržьсь*, чес. діал. *Drahi* – назва трав’янистого місця, де паслася худоба (Malina 22), а також **Драγάϊ** (Епір, обл. Яннинська) [270, с. 31: виведене з *dragь* ‘*carus*’ + суфікс *-aj-*], в якому логічно вбачати не лише похідне з *-ajь*, але й, враховуючи випадки позначення слов’ян. *o* грецькою «альфою», дериват із *-ojь*. Отже, однаково ймовірні прототипи **Dorg-ajь* і **Dorg-ojь*.

Дерνίτσα (Еллада, Фокида, окр. Локридський; Гильфердинг 1868, 292) = псл. **Dernica* (< незафіксованого **dern-ica* ~ **dern-ika* > болг. діал. *дреника* ~ *дрян*; БЕР 1, 440: *дрян*¹). Архаїка назви не викликає сумнівів, оскільки топонім консервує первісну (дометатезну) кореневу формулу *tert* (апелятив-мотиватор – похідне від **dernь* – назва рослини; реконструкцію див.: ЭССЯ 4, 208). Пор. пізніший варіант із проведеною метатезою **Дρανίτσι**, зафіксований на території, що належить до суч. Болгарії (Костурско; БЕР 1, 440: *дрян*¹; тут див. і про діал. лексеми типу *дрен̀овица* ~ *Дрен̀овица* – топонім у Белослатинско) = болг. **Дряница* < **Дрѣница*. Рисою номінації було уявлення про місцевість, порослу рослиною *Cornus mas*, пор. з огляду на це ще один праслов’янський релікт – **Dernьsko* (> серб. *Drinsko* – топонім в окр. Горажде; Rospond 337: із посиланням на Ф. Лоренца). Сюди ж макед. *Др̀ене Дол*, *Др̀ење* – місце в полонині (Пјанка 360), болг. *Дренака* – гора; назва гори з дреновими деревами, *Дрендя* –

пасовисько з окремими дреновими деревами, *Дряна* – назва гори, південного схилу скелі (Ковачев 1965, 102) та ін.

Аркадійську назву **Ζηγοβίστι** в літературі визначено як слов'ян. *Žegovišče [252, с. 251], пор. також (щоправда, з деякими сумнівами) зіставлення Й. Заїмовим **Ζηγοβίστι**, **Ζυγοβίστι**, **Ζυγοβίστιον** із болг. *жеговиште*, однак при цьому дослідник зауважує, що в цих формах можливо вбачати ще *Žekovišti ~ *Žeko – антропонім [274, с. 41]. Погоджуючись у цілому з першою версією (можлива пізня редукція *e > i*), вважаємо доцільним дещо уточнити архетип. З огляду на кореневе **ι** тут можливе й *Žьgovišče (~ *žьgati) або *Žigovišče (~ *žigati).

Πλίζελη (Мессенія) визначено як *Pylzель*, точніше – *Pylz-ěль* (~ *pьlzti ‘повзти’) з аналогом (з іншим вокалізмом) у болг. *Plazeljo* – топонім [228, с. 93].

Σόπιζα, **Σόπεζα** – слов'янські населені пункти в Авлонській обл. (окр. Белград; Макушев 158), назви яких відтворюють *Sop-ica і *Sop-ьса, мотивовані термінами географічної номенклатури, пор. їхні континуанти в старослов'янській та болгарській мовах: болг. *Сопица* – нп., ст.-сл. (варіантне до *sop-ьса) **сопсь** – апелятив ~ **сопотъ**, болг. *сопот* ‘джерело, труба джерела, звідки витікає вода; дерев'яний жолоб для води’ ~ ст.-сл. **сопти**, **сопати** – звуконаслідувальні дієслова (Симеонов 216) < *sop-ьсь, *sop-оть, *sopti, *sopati, пор. ще *sopěti (: рос. *сопéть*, укр. *сопими*).

Σπίστα (Епір, обл. Авлонська, окр. Бератський; Гильфердинг 1868, 284) = псл. *Sьpīšče ~ *sьpīšče, пор. макед. *Sopište* – ойконім (р-н м. Скоп'є; Im. m. 400). Апелятив *sьpīšče – похідне з формантом *-išče* від *sьpь (< *sьpь, *supti ‘сипати’), що відбилося у: серб. *sep* ‘загорожа у воді, де можна піймати рибу’ (Skok III, 241) < *‘насип, який перегороджує частину водоймища’, хорв. *Sop* – топонім (р-н м. Загреб; Im. m. 400), д.-рус. **сопъ** ‘пагорб, насип, гора’ (Фасмер III, 717), рос. діал. *сон* ‘загата в струмку, річці, зроблена з хмизу і землі’ (ЯОС 9, 118) < *‘насип’. Щодо продуктивності суфікса *-ищ-* у групі слів з подібною семантикою пор. ще болг. *Сипище* – назва місцевості зі стрімкими схилами, яка

засаджена бором (Симеонов 214) < *сипище < *syrišče (~ *sypati – ступінь подовження кореневого вокалізму в основі *сьрѡ).

Третя підгрупа репрезентована в:

Βεργουβίτσα (Морея, Еліда, окр. Калавритський; Гильфердинг 1868, 294: читає *Берговица*) = псл. діал. *Bergov-ica ~ **bergovъ(jь)* ‘береговий’. Для структурно тотожної місцевої назви (без локалізації) автори ЭССЯ пропонують аналогічну праформу (ЭССЯ 1, 189: топонім кваліфіковано як субстратний слов’янський); такий висновок роблять і М.Р. Фасмер та Ю. Шевельов стосовно графічно ідентичної форми, зафіксованої в Ахаї (перший з цих дослідників наводить ще й варіант **Βεργουβίτσα**) [270, с. 130, 287: *Bergovica чи *Bergovъсь ~ серб., хорв. *Bregovac*; 252, с. 416: *B_earg_oavīc_oā]. Топоніми цікаві тим, що консервують лексему, не засвідчену не тільки в апелятивному словнику слов’янських мов, але й практично невідому в їхньому ономастичному корпусі (за винятком болг. *Брегѡвица* – топонім; БЕР 1, 85 і серб. *Бреговица* – пот., п. Тимоку; Павловић 1996, 46). По суті, єдине підґрунтя для її реконструкції – ці три балканських топоніми, пор. ще з іншим формантом потенційно псл. діал. *bergov-ina > серб. *Bregovina* – ойконім (Im. m. 94), укр. діал. *береговина́* ‘узбережжя’ (ЕСУМ 1, 170), *береговіна* ‘луг заливний’ (СНГТК 23), блр. діал. *берагавіна́* ‘край луки, берег річки, озера’ (Яшкін 1971, 23), (похідне) рос. діал. (старожитні говірки Латвії) *береговін-ка* ‘галявина в лісі, межа поля, луку’ (у лексиконі вихідців з новгородських, псковських і тверських земель) [142, с. 90]. З літератури див. ще [214, с. 32-33; 92, с. 12: виділення кореня **berg-* у **Βεργουβίτσα**].

Κρατούτσα (Еллада, Етолія окр. Евританійський; Гильфердинг 1868, 292) може відтворювати псл. *Korčica, тобто форму з проведеною метатезою *tort* > *trat*). Її буквальним структурним аналогом виступає слвн. *Kračica* (*Šemnik*) – топонім [наведено за: 235, с. 72]. Назва співвідносна з апелятивом, рефлексі котрого засвідчені в болгарських діалектах, пор. *крачица̀* – зменш. до *крачище* ‘велика нога’ ~ псл. *korkъ, лит. *kárka* ‘частина свинячої ноги від ратиці до коліна’ (БЕР 2, 710-712: із реконструкцією слов’янської форми *karkъ). Отже,

маємо приклад образного використання соматичного терміна в топонімії. Стосовно можливої семантики твірного апелятива пор. спільнокореневе макед. діал. *крак*, *-ци* ‘частина річки, відділена від головного річища; річковий рукав’ (Видоески 78), типологічно співвідносне з рос. *отно́га* ‘річковий рукав, вузька затока’ ~ *нога́* (Фасмер III, 172). Про деривати з етимомом **(s)kork-/*(s)korč-* див. ще: [86, с. 47-52].

Щоправда, етимологічна інтерпретація **Kračica* ускладнюється його потенційною структурною неоднозначністю. Зокрема, в назві може бути відбитий рефлекс основи **krak-* [див.: 235, с. 72 і попередні], тобто різновида стосовно **kork-* з іншим розподілом вокалізму (варіантний ступінь) й форматива (*-k-*). Тоді це може стосуватися й генези згаданого слвн. *Kračica* < псл. **Kračica*. Так само може йтися й про спотворене **Kъr-ač-ica*, основа якого відтворюється в укр. діал. *крак* ‘гілка’, рос. діал. *крак* ‘кущ’ (форми наведені за: [175, с. 144]; тут же див. про топонімію з основою **Kъrak-*), укр. карп. *кράка* ‘термін у групі лексики лісосплаву на позначення якості деревини’ [115, с. 5].

Інші тлумачення **Крацо́йца**: порівнюється з серб., хорв. *Gračac* < **Gradъцьсь* [270, с. 83] і розглядається як **Крацо́йца** ~ **Kračo* – особова назва [274, с. 44].

Пояснюючи назву **Раніслаβ** (Македонія, Пелла), М.Р. Фасмер обмежується лаконічним визначенням «певно, до *Ronislavci*» [270, с. 200]. Очевидно, йдеться про ***Раніслаβи** – видозмінене на грецькому ґрунті псл. **Xranislavjъ* < **Xornislav-jъ* – посесивне похідне від **Xorni-slavъ*, пор. болг. стар. *Хранісла́в*, хорв. стар. *Hrànislav* (з XIII ст.) – особові назви (ЕССЯ 8, 78), серб. **Храниса(в)** (*Хранисав*), 1591 р. – антропонім (Крушедол; ПМК 60). Втрата етимологічного *l* у сербських і хорватських особових назвах із компонентом **-slavъ* – явище регулярне, пор. ще: серб. *Ljepòsava* (Halilović 423) < **Lěpo-slava* (~ **lěpъ(jъ)* II ‘гарний’; ЕССЯ 14, 225-228), хорв. *Lakosavljević*, *Skorosavljević* – прізвища (Leksik 356, 595) < **Lьgъko-slavъ* (~ **lьgъkъ(jъ)* ‘легкий’), **Skoro-slavъ* (~ **skorъ(jъ)* ‘швидкий’) та ін.

Триζα (Епір, обл. Авлонська, окр. Бератський; Гильфердинг 1868, 284) розпізнається як псл. *Tьrica. Твірний апелятив *тьr-ica – дериват від основи *тьrǫ (inf. *terti ‘терти’), пор.: макед. *трици* ‘висівки’ (Конески III, 403), серб., хорв. *трѝце* ‘т. с.’ (СХРС 954). Пор. ще: *тьrixa (: рос. діал. *триха* ‘натерта на терці редька’; ЯОС 9, 118), *тьrina (: болг. *трина*, серб., хорв. *трина*, чes. *trína*, к.-укр. *трина* ‘полова, дрібна солома’ [34, с. 34], пол. *trzyna* ‘т. с.’ [19, с. 142, виноска 39, де наведено праформу **t(ь)rina*], сюди ж і зах.-поліс. *трина* ‘тирса’ (Аркушин 2, 208).

2.3. Топоніми з відповідниками в західно- і східнослов’янському ареалах

У цьому параграфі розглядаються слов’янські топоніми Греції, які мають близькі або тотожні відповідники (апелятивні й пропріальні) лише у північнослов’янському словнику.

Фокидську географічну назву **’Αγλαβίτσα** М.Р. Фасмер зіставляв із *Oglavak* – топонім (Сараєво), розглядаючи грецьку форму як запис слов’ян. *Oglavica, пор. наведене тут же гр. **’Αγλαός** [270, с. 113-114]. Наявність анлаутного **’Α-**, котрим у грецьких пам’ятках позначалося не лише початкове слов’ян. *o-*, але й *a-* (пор. **’Αβροός** (Фокида) ~ слов’ян. *avorь [270, с. 113]), дає підстави для варіантної реконструкції відбитого в топонімі слов’янського слова як *aglavica < *agolvica. Таким чином, потенційно вірогідне відновлення лексеми, утвореної за регулярною моделлю з формантом *-ica* від *agolvo (: рос. діал. костр. *яголово* ‘худоба, вбита хижим звіром’; реконструйоване зі знаком питання на підставі кількох російських діалектних лексем; див.: ЭССЯ 1, 61). Оскільки основа **golv-* часто виступає у складі слов’янських географічних термінів (пор. ст.-укр. *голова* ‘верхів’я’; ЭССЯ 6, 221) та залежної від них топонімії (пор. вище *Oglavak*, а також рос. *Голова*, *Голова Оки* – гідроніми; ЭССЯ 6, 221), варто передбачати аналогічну функцію і для *agolvica.

Інакше пояснює структуру **᾿Αγλαβίτσα** Й. Заїмов, котрий зіставляє назву з болг. *Главовци, Главовица* та ін. – топоніми й визначає початкове гр. **᾿Α-** як протетичне [61, с. 239].

᾿Ασοῦτενα (Трифолі) зіставлено з групою слов'янських лексем на зразок ст.-сл. **ашо҃҃тъ** 'дарма, даремно, без причини', чес. *ješitný* 'марнославний; марний; пустий', д.-чес. *ješutný*. На підставі цього матеріалу відновлюється базова форма для топоніма – **ašutъnъ* [270, с. 145-146]. Балканська назва відсутня під архетипом **ašutъnъjъ* в ЕССЯ, кваліфікованим як похідне від **ašutъ*, проте тут наявне словц. діал. *ješutný* 'марнославний; марний; пустий' (ЕССЯ 1, 89-90). Отже, оскільки для **᾿Ασοῦτενα** (= псл. **Ašutъna*) еквівалент існує винятково у чехо-словацькому ареалі (чес. *ješitný*, д.-чес. *ješutný*, словц. діал. *ješutný*; ст.-сл. **ашо҃҃тъ**, подане під праформою твірного **ašutъ*, – чехо-моравізм; ЕССЯ 1, 89-90), зазначена назва демонструє окремий тип слов'янських топонімів грецького ареалу, котрі, не маючи буквальних відповідників у слов'янському **топоніміконі**, мають точні аналоги в **апелятивному словнику** західно- чи східнослов'янських мов.

Βάλμι (Морея, Еліда, окр. Елейський; Гильфердинг 1868, 293). На Балканах знаходимо структурно ідентичну назву, пор. *Valmi* – нп. на території середньовічної Албанії (XV ст.; Скадарський окр.). У документах, які описують географію та демографічну ситуацію цього регіону, йдеться про те, що тут траплялися населені пункти зі слов'янськими назвами, але заселені албанцями (і навпаки) (Макушев 151). Це не дивно, зважаючи на давню активну взаємодію згаданих етносів і досить тривале їх сумісне проживання на відносно невеликій території, котра зараз належить Албанії. У зв'язку з цим видається логічним вбачати у згаданій назві потенційно давнє слов'янське слово і реконструювати його як псл. **Volmъ, -i* (ї-основа). Останнє утворює давню ізоглосу з д.-рус. **Воломь** – місцева назва, пор. «до **Ҁсть Воломи**» (НГ 302; проте в тексті зустрічаємо й форму **Ҁсть Волма**, пор. в пізніших джерелах *Ҁсть-Волма*; НПК III, 327).

Зважаючи на варіант назви *Волма*, не виключений і прототип **Vьlma*, хоч це наше припущення викликає певні сумніви в А. Ломи, який вважає цю форму пізнішою [111, с. 497, виноска 60]. Якщо навіть і так, однаково цікавими були б пошуки рефлексів різновида цього етимона з редуційним вокалізмом, пор. *Wulm*, 1219 р. – географічна назва у слов'ян Саксонії (у матеріалах Г. Хая зіставлена з чес. *vole*, пол. *wole*, *wol* ‘воло’ й антропонімами на зразок чес. *Nosom* [215, с. 208], що не виглядає переконливим з огляду на структуру). Можливо, йдеться про цей же топонім (р-н Глахау) *Wulm*, для котрого відновлюють первісну форму **Volmin* < **vьlm-* [261, с. 177] (чи не ймовірніший архетип **Vьlm-*?). Однак не виключений його зв'язок із д.-луж. *Wellmitz*, н.-луж. (вторинне) *°Wjelmice*, 1300, 1333 рр., *Welmenicz* – місцеві назви ~ *velm* ‘ручай’, д.-пол. *wel̨m* [форми наведено за: 208, с. 64].

Реконструйоване **volmь* функціонувало не лише в топонімії. Існують сліди давнього вжитку цієї лексеми в антропоніміконі балканських слов'ян, пор. албан. *Pali Valmi* – ім'я старійшини селища Luarisi (Макушев 157), яке, певно, виступає адаптацією псл. **Volmь* – особова назва.

Форма **volmь* репрезентує варіантну за кількістю аблаутного голосного основу до **vьlm-* ~ і.-с. **uel-* ‘повертати, вертати’. Парадигма похідних від основи **vьlm-* досить повно описана в [84, т. I, с. 98-108], пор. ще [179, с. 177]: про реалізацію цього етимона в деяких онімах і апелятивах північнослов'янської зони. Відновлення саме повного ступеня кореневого вокалізму для слов'ян. **Вáлми** підтверджується графікою назви: літера **α** використовувалася для нотації не лише слов'ян. **a*, але й **o*. Пор. **Κασίσι** – слов'янське селище в Авлонській обл. (окр. Белград; Макушев 158) = **Kosišće* (див. нижче).

Епірські місцеві назви **Βεζήτζα**, **Βεζίτσα** (обл. Яннинська) М.Р. Фасмер пропонує розглядати в одному ряді з такими формами, як **Βείτσα**, **Βίτσα**, відновлюючи для них праформу **Běžica* ~ д.-рус. **Бѣжь**, укр. *Біж* – ойконіми [270, с. 22]. Ми схильні розмежовувати ці дві пари онімів через те, що перша за формальними показниками потенційно репрезентує псл. **Bьžica* ~ **bьza* (: серб.,

хорв. *báza* ‘бузина’, рос. діал. *базá* ‘т. с.’; ЭССЯ 3, 143), варіантне за вокалізмом до *buzica (: слвц. *Buzica*, *Buzitha*, 1773 р., *Buzicze* – ойконім; *Majtán* 81, пор. з іншим суфіксом *buz-ina ‘бузина’ ~ *buzь ‘чагарник’, ‘бузина’, *bъzь ‘бузина’, ‘бузок’; ЭССЯ 3, 104), а друга, певно, сягає псл. *Vitьsa ~ *viti, *vъjъ (див. далі аналіз **Ζάβιτσα**).

Балканослов’янське *Bъzica (сюди ж топонім **Βοζύτζα (Βυζίτσα)** у Фессалії (Магнесія), орієнтований на основу **bъz-* як позначення місця, порослого бузиною, болг. *Бозовец*, серб., хорв. *Vazovik* [270, с. 108]; цілком можливо, коли пригадати, що «іпсилон» іноді використовувався для нотації слов’ян. *i*, як у **Βυρόν** – місцева назва в Іонії = *virь ‘вир’ [270, с. 77]) має аналог у слвн. *Bezica* – топонім (*Bezljaj SVI I*, 59), а також в українському ареалі, пор. (похідне) діал. *бозічки* (множ.) ‘порічки червоні *Ribes rubrum* L.’ (Кобів 347) < *бозиця. Тут назва бузини функціонує для позначення порічок через те, що, як і вони, має специфічний запах. Аналогічну ситуацію можна спостерігати з назвою *червона смородина*, під якою інколи фігурують *порічки* (див. матеріал у: Кобів 347). Пор. ще **Μποζικά** (Коринф), яке також пов’язують зі слов’ян. *bъzь ‘бузина’ [270, с. 125], і форму з архаїчною стадією суфікса *bъzika, відбиту в **Βοζικέϊκα** – місцева назва (Південна Мессенія), серб., хорв. *бáзика* ‘бузина’ [див.: 63, с. 157].

Топонім **Βελέσι** (фіксується в двох р-х Фессалії), на думку М.Р. Фасмера, може відтворювати різні слов’янські форми, співвідносні або з макед. *Велес* (= *Велез* у В.С. Караджича), або з серб. *Velesь*, або з болг. *Белеш* (Планина) [270, с. 86, 103: без пояснення структури й генези форм]. Гадаємо, **Βελέσι** являє похідне на *-jь* від основи, репрезентованої у слов’янському міфонімі *Velesь (: д.-рус. **Велесь**; може бути співвідносним із *velěti ‘наказати’; див. далі статтю **Velas**). Тобто фессалійське **Βελέσι**, враховуючи можливість запису слов’ян. *š* за допомогою сполуки графем **σι**, відтворює псл. *Velesьь < *Veles-jь (посесивне похідне?). Припущення про посесивний характер *Velesьь виводить на ще одне досить імовірне пояснення назви, а саме – як йотового деривата від гіпокористика до **Vel’eslavь* (пор.: хорв. *Veleslav-icь*; *Leksik* 709, д.-пол.

Wieleślaw, 1490 р.; SSNO VI/1, 59 – антропоніми, чес. *Veleslavice* – топонім [231, с. 137: **вѣл-**] < **Vel'eslav-itji*), тобто в цьому разі прототип мав би вигляд **Vel'ešь*.

Можливо, відповідником (граматичним варіантом) **Βελέσι** у східнослов'янській мовній зоні виступає ст.-рос. *Велеша*, XVI ст. – місцева назва (ПКНЗ 2, 18). Її, зважаючи на висловлені вище дві версії, варто зводити до *Veleša < *Veles-ja чи до **Vel'eša* < **Vel'es-ja*. Інші погляди щодо походження балканських топонімів на зразок *Велеша*, *Велешеса*, *Велша* і под. див. [61, с. 187]: похідність від кореня *vel-* ‘вологість, болотянність’ (О.М. Селіщев) і відбиття в них *Велеш ~ болг. діал. *вел(и)* ‘великий’ + *-еш*, як в інших деад'ективах на зразок *Гòлеш*, *Мòкреш* та ін. (Й. Заімов).

До генетично споріднених із **Βελέσι** топонімів належить і **Velesa**, 1254 р. – фортеця в Епірі (її було передано Імператору Михайлом II, деспотом Епіру як ціна за мир; Макушев 15: подає в кириличній графіці – *Велеса*) < *Velesa. Для реконструйованої форми знаходимо точний топонімний аналог у східнослов'янській зоні, пор. рос. *Велеса* – гідрооб'єкт на території Смоленської обл. (WRG Nachtrag 88), аналогічні гідроніми (*Велеса*, *Вилеса*) функціонували на території кол. Тверської та Псковської губ. (Vasmer I, 275, 276). Звук *и* у *Вилеса* – наслідок зміни етимологічного *e* в ненаголошеній позиції або ж продукт дисиміляції *e-e* > *и-e*. З літератури див. ще (Вражиновски 87-88): рос. *Велеса* (як співвідносно з теонімами макед. *Велес/Волос*) подане в рамках однієї дефініції з серб. *Велесница*, *Велестево*, *Велестово* – ойконіми, що важко прийняти без пояснення деталей структури цих назв.

Місцеву назву **Βητουμᾶ** (Фессалія) у профільній літературі цілком виправдано прочитують як слов'ян. *Bytom-jь (посесивний дериват від антропоніма *Bytomь) і порівнюють із польським топонімом *Bytom* [270, с. 87], пор. ще *Bytom* (w *Bytomiu*), 1461 р. – місто (Długosz 150). Цей самий матеріал В.М. Топоров використовує для відновлення антропоніма *Byto-mirь [146, с. 29, 112]. Сюди форми **Βούταμον**, **Βούταμα** (Лаконія), які фонетично теж відповідають пол. *Bytom*. Його відмінювання (loc. w *Bytomiu*) дозволяє

передбачати закінчення **-iov** для балканських топонімів, однак відповідна назва відсутня у південних слов'ян, тому таке зіставлення видається М.Р. Фасмеру сумнівним [270, с. 165-166]. Але слов'янська топонімія Греції репрезентує солідний список назв, які мають аналоги лише у північнослов'янському словнику, і наведені форми, вірогідно, належать до цього реєстру.

Топонім **Vira**, XV ст. – місцевість, що належала поселенню *Tusi* (р-н Скадару), в якому жили слов'яни (Макушев 151), логічно розглядати як відбиття псл. **Vira* ~ **virь* ‘вир’ (: укр. *вир*) або з псл. **virati* (: хорв. діал. *viràti*, *vīrīti* ‘стискати, стягувати’; Jurišić 231), пов'язаним відношеннями чергування з **vbrati*, **verti* ‘гнути, скручувати’, ‘зачиняти’. Аналогічну форму знаходимо у східних слов'ян, пор., зокрема, укр. *Вира*, 1785 р. – рч. в кол. Харківському намісництві (ОХН 52), з іншим вокалізмом (плюс формант) макед. *Врач*, XVI ст. – ойконім (ТДИМН 2, 599) < **Vbr-ačь*.

Для топоніма **Βρόντιζα** (Македонія) у фаховій літературі запропоновано пояснення *Vronđžišta* (*Vraništa*) [270, с. 180: без подальших коментарів]. Гадаємо, що графіка назви дає підстави для іншої, вірогіднішої, як нам видається, інтерпретації, зокрема, йдеться про читання **Βρόντιζα** як псл. **Vbrqtica*. Реконструйований прототип репрезентує топонімізоване похідне на *-ica* від основи дієприкметника з формантом *-qt-* ~ **vbrēti* ‘вирувати’. Пор. стосовно структури ще чес. *Vrutice* – місцева назва та фессалійське **Vrondas** (**Βρόντας*), що його теж співвідносять із псл. **vbrqt-* ‘джерело’, д.-рус. **Вероутцѣ** – ойконім = **вьроуц-* ~ ст.-сл. **вьржшт-* [270, с. 87-88]. Пор. також (з іншими суфіксами) д.-рус. **в(ь)роуѣць**, рос. *врúтец* ‘джерело’, серб., хорв. *vrutak* ‘т. с.’, слвн. *vrótek* ‘т. с.’ < **vbrqt-ьсь*/**vbrqt-ькъ* (апелятиви наведені за Bezlaž SVI II, 319: стаття *Vročak*) і серб. *Врутак* – село, в якому знаходяться витoki річки Вардар (Гопчевич, 193: тут подано русифіковану форму *Врутокъ*).

На перший погляд, топонімічним гапаксом (до того ж, імовірно, спотвореним у документі) виглядає назва слов'янського поселення на території Делвинської обл. (окр. Маргарити) **Γλαπουτζάρι** (Макушев 158). На наш

погляд, існує значна ймовірність консервації в його основі ареально обмеженого псл. *xlěbo-žerъ (: серб., хорв. *hlebožder* ‘хлібоїд’; апелятив ексцерповано з: [270, с. 120]). Така образна номінація знаходить підтримку в типологічно спорідненому лит. *Klaiřėda* ~ лит. *kliėpas* ‘окраєць хліба’ і *ėsti* ‘їсти’, буквально – ‘місто-хлібоїд’ (ЭССЯ 8, 27). До цієї ж аналогії вдається М.Р. Фасмер, етимологізуючи беотійську назву **Χλεμποτσάρι**, **Χλεμποτσάριον**, проте для неї він пропонує читання *xlěborečari (плюрально форма) ‘той, хто випікає хліб’. Із цими ж формами в нього порівнюється й **Κλεμποτσάρ** (р-н Драми з боку Болгарії) [270, с. 120, 225]. Думаємо, що ці назви з більшою доказовістю пояснюються як запис псл. *xlěbožerъ, ніж як *xlěborečari. По-перше, відпадає потреба розглядати їх як синкоповану форму з втраченим складом (-*pe-*), існування котрого довести складно, а по-друге, для *xlěbožerъ існує реальне апелятивне підґрунтя в сербському та хорватському лексиконах.

Щодо інших етимологій **Χλεμποτσάρι** (нп. на схід від міста Фіви) пор. пояснення *Хлабочари (*p* < *n* на албанському ґрунті) ~ *xlěbokъ ‘маленька безодня’, *xlěbъ [63, с. 157], яке також має свої переваги (*xlěbočane), тим більше, що албанський етнічний елемент дійсно здавна поширений саме на сході Беотії (Фіви – її історичний центр). Стосовно структури пор. також **Γλουμπουτσάριον** (Епір, Яннина, окр. Філіати), яке вважається похідним від водної назви *Glqboka ‘глибока’, тому контактний з гідрооб’єктом нп. має назву *Glqbočane (~ чес. *Hlubočanu* – топонім), яка в умовах південноалбанського (тоскського) діалектного мовлення також зазнала змін, пор. перехід інтервокального *n* > *r* [270, с. 29].

З іншого боку, досить імовірно, що форма **Γλαπουτζάρι** може репрезентувати спотворене ***Γλουπατζάρπι** = *glubočerpi – рефлекс псл. діал. *glqbo-čьrpi (~ *glqboъ ‘глибина’; рефлекси див.: ЭССЯ 6, 144; друга частина співвідносна з *čьrpati ‘черпати’), пор. точний відповідник у західній частині слов’янської мовної області, зокрема чес. *Hlubočerpy* – топонім [262, с. 155: із поясненням ‘люди, що видобувають коріння’].

Форми **Γκρίμπιανη**, **Γρίμπιανη**, **Γρίπιανη**, **Γρύμπιανη**, **Γруπιανή** (Епір, Яннина), **Γριμπιανά**, **Γριπιανά** (Фессалія, Кардица) обґрунтовано тлумачать як назви, в основі яких похідні від *gribь ‘гриб’, і зіставляють із пол. *Grzybiany* – топонім [270, с. 28, 89]. Лишається тільки доповнити цей ряд білоруським ойконімом *Грибани* (*Hrybanie*, *Hrybany*; Вітеб. губ.; Vasmer RGN II, 549), припустивши, що для перелічених назв можливий не тільки прототип *Gribjane [так див.: 270, с. 344], але й *Griběne (пол. *ia* перед твердим *n* може сягати *ě, а **ia** часто позначає *ēa* < *ě).

Назва **Γοστόμι** (Епір, обл. Яннинська, окр. Венцький; Гильфердинг 1868, 288: читає *Гостимы*), з нашого погляду, відбиває псл. *Gostomjь (пор. укр. *Гостомель*, *Hostoml* – ойконім у Київ. губ., *Гостомля* – нп. у Кур. та Орл. губ.; Vasmer RGN II, 524) – утворення з індивідуально-посесивним формантом *-jь* від усіченого двоосновного антропоніма *Gostomь (другою частиною потенційно могли бути **-mьrь*, **-mirь*, **-milь* або **-mysь*). Сюди ж і *G^uostomé* – географічна назва у поморян [224, т. II, с. 48], а також пол. *Gostumia*, 1598-1605 р. (суч. *Gostomia*) – пр. Варти [246, с. 50: від антропоніма *Gostom*]. Пор. варіантне макед. **Γοστίμι** < *Gostimjь (< *Gostimь) ~ чес. *Hostim*, пол. *Gościmin* – місцеві назви [див.: 270, с. 181] і **Γόστιμες** – топонім, який також прочитують як *Gostimjь [228, с. 46]. Згадаємо ще один слов’янський відантропонімний топонім у Греції з **gost-* в основі, який, судячи з наявного на сьогодні матеріалу, має відповідники лише в північнослов’янській ономастиці, пор. **Μυλόγουστα** (Фессалія, р-н Ларисси) = слов’ян. *Milogošča ~ пол. *Milogoszcz* – топонім [див.: 270, с. 101], *Milhošć* – географічна назва в давній Німеччині < *Milgostjь [209, с. 214]. Отже, цілком реальні варіанти *Milogostjь/*Milogostja.

Γουρζούμισα (Морея, Ахая, окр. Патрський; Гильфердинг 1868, 293) можна з повним правом віднести до давньої слов’янської топонімічної спадщини в Греції. Враховуючи приклади запису слов’ян. *k* через *γ* (пор. **Γρεμμενίτσα** (Арта) = **Kremen(ьh)ica* [270, с. 293]), назву вірогідно читати як *Кърцьмішче, пор. укр. *Корчмище* (*Korczmiszcze*), блр. *Карчмішча* – ойконіми (Бойківщина;

кол. Київ., Мін. губ.; Vasmer RGN IV, 440), пол. *Karczmisko* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 135) < *kъrčьm-išče – похідне від реконструйованого в ЭССЯ *kъrčьта (ЭССЯ 13, 211-213).

У назві **Διάλτσα** (Епір, обл. Яннинська) М.Р. Фасмер убачав слов'ян. *Dělica ~ пол. *Dzielce, Dzielice* – топоніми [270, с. 31]. Лишається тільки акцентувати на певних деталях. По-перше, запис неоднозначний, тому за ним можуть бути приховані *Dělica або *Dělьca. По-друге, похідні від *dělъ (: болг. діал. *дел* ‘підвищення’, пол. *dział* ‘частина’, ‘поділ’ і под.; ЭССЯ 5, 9-10) з суфіксами *-ica, -ьca* фіксуються (і лише в ономастиці!) тільки у слов'ян, які мешкали в середньовічній Греції, у поляків і давніх лужичан, пор. *Delitzsch* (на північ від Лейпцига), *Delitz* – топоніми, споріднені з *dělъ*, в.-луж. *džěl*, н.-луж. *žěl* ‘частина’ [208, с. 62] < *Dělica (?).

Δόριζα (О. Гільфердінг прочитує як *Дворица*), **Dorica**, **Δόριτζα** – місцеві назви в Морей (Лаконія, окр. Лакедемонський) та Елладі (Етолія, окр. Мисолунгський; Фокида, окр. Парнассидський; Гільфердінг 1868, 292, 295), сюди ж ойконім **Ντόριζα** (обл. Авлонська, окр. Теплени; Макушев 158). Очевидно, консервація в ономастиці зниклого топографічного терміна *dorica *‘розкорчоване (під поселення) місце’ (> *Dorica), похідного на *-ica* від *dorъ (: *Dor* – топоніми в Сербії, Словенії, рос. діал. *дор* ‘знову розчищене місце’ і т. ін.; див.: ЭССЯ 5, 79, рос.-ц.-сл. *доръ* ‘земля, розчищена під ріллю’; ПЦСС 151, ст.-рос. *Дор*, 1482 р. – топонім; Копанев 214, *Доръ*, 1567-1568 рр. – місцева назва в кол. Рязанському краї; ПКРК 450). Апелятив *дорица зберігається у ст.-рос. *Дорицы* – ойконім (НПК IV, 31), що свідчить про його вжиток на цій території в досить пізню добу.

Варіантне за суфіксацією похідне *dorьсь (можлива й плюральна форма *dorьсі) репрезентоване в назві **Darci**, XV ст. – селище зі слов'янською назвою, заселене албанцями (Скадарський окр.; Макушев 151). Стосовно відбиття в слов'янській топонімії інших дериватів з основою **der-/dor-/dъr-* пор. ще: рос. *Дорице* – гідронім (р-н Новгорода; Vasmer I, 632) < *дорице, блр. *Доркі* – назва

поля серед лісу (Яшкін 1971, 60) < *дорка з іншою суфіксацією основи *dor-*, пол. *Odoryca/Odorica*, 1886 р. – місцева назва (SG VII, 385) < **o(b)-dor-ica*, укр. *Раздор*, XVIII ст. – нп. (ГО 120) ~ рос. діал. астрах. *раздóр* ‘розгалуження річки на кілька рукавів, проток’, ‘місце, де в річку впадає інша річка’ (СРНГ 33, 330) < *orz-dorъ ~ *orz-derti; болг. *Подеръ* – ойконім (Григорович 180) < *po-derъ; серб. *Óдър* – місцева назва (Кожеляц 277) < **o(b)-dъrъ*, укр. закарп. *Видрань (Vidrány)* – нп. у кол. Земплинській жупанії (Гнатюк 32) < *vydъranъ (: блр. діал. туров. *вúдрань* ‘нива, незоране поле’; ТС I, 157) ~ *vy-dъrati ‘видерти’ (: блр. діал. туров. *вúдраць* ‘видерти’; ТС I, 158 < *выдраць) та ін.

Назву **Δοχώριον**, 1361 р. (Епір, Яннина) М.Р. Фасмер орієнтує на ст.-сл. **дъхорь**, рос. *хорь* та ін. ‘Itis’ і наводить польський топонімний аналог *Tchórz*, зазначаючи, що не може вказати суч. південнослов’янських паралелей [270, с. 31]. Не заперечуючи такого тлумачення, вважаємо, що форма назви може пояснюватися в інший спосіб, зокрема, як синкоповане *Dobrochor-jъ < *Dobrochorъ – особова назва. Пор. відповідник у ст.-рос. *Доброхоръ*, 1603 р. – ойконім (ДТП 611) < *Доброхоръ (докладніше див. у статті **Λιποχώρι**).

Δρεστένᾱ (Еллада, Фокида, окр. Доридський; Морея, Ахая, окр. Патрський; Гильфердинг 1868, 292, 293), **Drisetina**, XV ст. – виноградник у підгірській частині Скадарського окр. (Макушев 155). Очевидно, запис псл. *Drъstьna. Стосовно графічного боку: **i** в латинській нотації, певно, відбиває *ь, а не *i, тобто графема **i**, яка в латинському алфавіті позначала коротке *i*, тут була вжита для фіксації артикуляційно близького йому слов’янського редукованого. Звук *e* в **Drisetina** – засіб фонетичної адаптації слов’янської назви в албанському мовному середовищі.

Відновлене *Drъstьna має ознаки ад’єктива (fem.) на *-ьn-* ~ **drъstati. Реконструкція відповідного дієслова доцільна з огляду на *dristati (: в.-луж. *dristać* ‘струмувати’), яке, разом із *driskati, репрезентує ступінь подовження кореневого вокалізму в слабо засвідчених *drъstati/*drъskati (ЭССЯ 5, 116: *drъstati тут відсутнє). Ад’єктив *drъstьna (пор. варіант із подовженням ступеня

редукції **dristьna* < **dristati*; ЭССЯ 5, 116) функціонує в топонімії інших слов'янських ареалів, пор.: рос. *Дресна* – поселення (Смолен. губ.; Vasmer RGN III, 93) < **Дрестьна*, укр. *Дрѣстна* – гідронім (бас. Десни; Vasmer I, 640), також (neutr.) пол. *Drzesno* – оз. (бас. Вісли; NWP 74) < **Drьstьno*. Сюди ж і дериваційно вторинне **drьstьn-ikъ*, яке реконструюється на основі (тоῦ) **Δρεστενίκου** (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289) ~ серб. *Дрьстьникъ*, 1343 р. (Флоринский 37), *Дрстник*, XV ст. (р-н Горньої Метохії (Старо Хвосно); Пешикан 96), *Drsnik* (Im. m. 152) – ойконіми. Запропонована етимологія балканських назв доцільна лише в тому разі, коли вони вторинні щодо незафіксованих гідронімів (пор. семантику 'струмувати' у співвідносних дієслів).

По-іншому про **Δρεστενά**, **Δρεστενίков** див. [270, с. 32-33, 115]: реконструкція південнослов'янського **Trьstěnikъ* 'укріплення з очерету' ~ болг. *Трьстеник*, серб., хорв. *Trstènik* – топоніми та **Trьstěno* чи **Trьstěna*. Пор. ще тлумачення форм **Δρεστενά**, **Ντρεστενίков** як *Трьст-* у [61, с. 128: **Δρωλιανῶν**]. У принципі, таке пояснення можливе: слов'ян. *t* іноді записувалося через гр. **δ** (М.Р. Фасмер пояснює це грецьким фонетичним зрушенням) [270, с. 33]. Однак не можна ігнорувати формально близький сербський ойконім і північнослов'янський матеріал. Для повноти списку етимологічних версій наведемо ще цікаве зауваження А. Ломи, згідно з яким **Δρεστενά** сягає **dьrstьna* ~ д.-чес., словц. *drs(t)ny* 'нерівний' та ін. [111, с. 497; див. ще виноску 63]. Якщо так, то ця назва засвідчує форму з проведеною метатезою *trьt > trьt*, яка збігається з питомим *trьt* у **Drьst-* ~ **drьstati*, а значить, у цьому топонімі могли збігтися похідні різних словотвірних гнізд.

Δρίτσα (Еллада, Беотія, окр. Фівський; Гильфердинг 1868, 293) = псл. **Dьrica*, тобто топонімізоване **dьrica* (: блр. **дріца*, збережене в ойконімі *Дрица* (*Дрица*) у кол. Вітеб. губ.; Vasmer RGN III, 95, а також у давньопольській особовій назві *Drica*; SSNO VII/1, 47), пропущене в реєстрі ЭССЯ. У структурно-дериваційному відношенні апелятив сформований на базі основи інфінітива **dьrati* 'дерти' хоча не виключена його залежність і від презентної

основи *dyrɔ (: укр. діал. *дру* ‘деру’, зафіксоване у с. Угринів Долішній Тисменицьк. р-ну Івано-Франк. обл.; усне повідомлення В.П. Шульгача). Пор. інші форми цієї парадигми, якими оперує система дієслова карпатських діалектів української мови: «деркач *дре*», «кóны *друт* зéмлю» при інфінітиві *dérти* ‘рити’ [Верхратський 262], сюди ж префіксальний варіант, відбитий у рос. діал. *вы́дру* (Підмосков’я – запис наш).

Із архаїчних топонімів подібної структури відзначимо *Dyrina (< *dyrina), **O(b)dyra*, *Vudyra та ін. вже частково описані в літературі [175, с. 84-85]. Пор. ще укр. *Дрець* – оз., п. Сожу л. Дніпра, рос. *Дрея* – рч. (ОКІУМ), для котрих імовірні прототиби *Dyrьсьь, *Dyrěja (або *Dyreja).

Заї́ми (Еллада, острів Еввія), **Заї́μη** (Морея, Аркадія, окр. Мегалопольський; Гильфердинг 1868, 293, 294: прочитано як *Заимы*) = *Zajьта, *Zajьтъ ~ *za-jьтɔ, *za-jęti. Таким чином, обидві назви з формального погляду логічно зіставляти з рос. діал. (говірки Красноярського краю) *займа* ‘річкова заплава’, (ворон.) ‘хутір’ (СРНГ 10, 106), пор. також похідне *займка* ‘нещодавно заселена ділянка землі’, ‘підготовлене під ниву поле’ (Фасмер II, 75: *за* + *jьтъка : *jęti*).

За́млотъ (Епір, Яннинська обл.) формально співвідносне з блр. *Жабот* – місцева назва (р-н Мозиря) і далі зводиться до слов’ян. *žaba [270, с. 34]. Зовнішній бік такого зіставлення не викликає жодних сумнівів, проте в основі топоніма, первісну форму котрого доцільно відновлювати як **Žab-ot-*, логічніше вбачати дериват від основи **žab-* (< **gēb-*). Йдеться про репрезентант, варіантний за вокалізмом щодо **gab-* (< **gōb-* ~ і.-є. **g(h)eub(h)-* ‘гнути, кривити, кривизна’; праформа **gōb-* виведена Ф. Безлаєм; детальніше про похідні від **gab-* див. [175, с. 92-93: з літературою]).

Пор. деривати з іншими формантами *žab-ina (: рос. діал. симб. *жа́бина* ‘ямка, вибоїна, осередок взагалі’; СРНГ 9, 50; орл. ‘заглибина в землі, ямка’; СОГ 3, 105), *žab-ica (: смол. *жа́бица* ‘частина жорна [яка?]’, пор. блр. *жабі́ца*; СРНГ 9, 50) ~ *žabiti se (: рос. діал. костр. *жа́биться* ‘деформуватися від спеки (про дерево)’, яросл. ‘злитися’; СРНГ 9, 50). Відтак, цілком закономірна мотивація топоніма апелятивом із топографічною семантикою. Див. ще [83а, с. 57].

Ζερέτζι (Епір, обл. Авлонська, окр. Преметський; Гильфердинг 1868, 285) = слов'ян. *Zbrъсьь ~ *zbrěti, **zbr'q* 'дивитися'. Рефлекс структурно тотожного апелятива реально засвідчений в російських діалектах – *зрец* 'свідок, очевидець; пройдисвіт' (СРНГ 11, 349). Його агентивна семантика не може бути перешкодою для пояснення мотивів номінації згаданої назви, а значить – і для її етимології в цілому. Опорний апелятив, імовірно, вживався в значенні, близькому до серб., хорв. *прòзор*, *прóзор* 'вікно', 'пусте місце' (СХРС 756) та укр. діал. *прозір* 'просвіт; [отвір у дахові для диму; просвіт між складеними колодами]', основа якого пов'язана зі *zbrěti на основі кількісно-якісного чергування кореневого голосного (ЕСУМ 2, 280). Пор. також хорв. *Prozor* – географічна назва, що часто використовується для позначення сухопутних об'єктів [наведена за: 253, т. I, с. 41] ~ серб., хорв. *прòзор*, *прóзор*.

Пор. ще: з варіантним вокалізмом укр. *Зорець (< *zorъсьь) > *Зорецький* – руч. (бас. Дніпра; СГУ 217), серб. *Obzir* – ойконім (Воєводина; Marković 135) < *ob-zirъ ~ *ob-zirati (пор. укр. *визирати* < *vy-zirati); з іншою афіксальною частиною *zbrě-n-ikъ > хорв. *Zrenik*, 1080 р. – антропонім та ін. [259, с. 71], *O-zbrě-n-ъсьь > ***Ὠσρεάντζος**, 1327 р. (Македонія, р-н Атоса) ~ серб., хорв. *Ozrenovići*, пол. *Ozrzanów* < *Ozbrěнь – особове ім'я [270, с. 214: без деталізації структури], болг. *Озрен* – особова назва [259, с. 72]. Останні дві назви демонструють словотвірну структуру, подібну до спільнокореневого ст.-сл. **прѣзьрѣник** 'недогляд' – рефлекс деривата із формантом *-ъje* від партиципіума на *-n-* від *per-zbrěti > ст.-сл. **прѣзьрѣти** 'подивитися на когось; лишити без уваги' (СС 541, 542). Пор. ще безпрефіксне *zbrě-n-ъje (: рос. *зрѣние* та ін.).

У графічно подібному топонімі **Ζερέτσι** (Епір, Арта) М.Р. Фасмер вбачає слов'ян. *Zarěčъje ~ *rěka 'річка', хоч при цьому він із долею сумніву припускає відбиття тут *Ezerъсьь ~ псл. *ezerъ 'озеро' (?) [270, с. 91]. Важко не погодитися з логікою такого тлумачення, що спирається на співвідношення назви зі слов'янською гідрографічною номенклатурою, тому етимології М.Р. Фасмера мають в цьому свої переваги. Проте все впирається у формальний бік, точніше –

в графіку топоніма, котру важко ігнорувати, і котра все-таки дає певні підстави для тлумачення обох форм у тому числі як слов'ян. *Zьrьсьь.

Ζηλεούστη (Епір, Арта) зіставлене з польською місцевою назвою *Żelgoszcz* (⟨ *Želigostjь) відантропонімного походження [270, с. 58]. Ряд топонімних відповідників може бути продовжений за рахунок н.-луж. *Žalgošć*, *Salgast*, а також чес. *Žalhostice* [231, с. 150: **жел-**; серед відантропонімних утворень] ⟨ *Želigost-itji. Можливо, сюди ж належить і рос. *Желегозка* – рч. (Твер. губ.; Vasmer II, 9) ⟨ *Желигоз – спотворене через деетимологізацію *Желигощ.

Форми **Ζητούνι**, **Ζητουνίω** (Фессалія) переконливо визначено як давнє слов'ян. *Žityni (похідне з формантом *-yni* від *žito ‘хліб (у полі), зерно’) й співвіднесено зі слов'ян. *Žitava* (*Zittau*) – місцева назва [270, с. 105]. Додамо, що ця цінна для якомога повнішого відновлення праслов'янської групи дериватів на *-yni* назва не існує ізольовано, пор. ідентичні блр. *Жытынь* (*Žytyń*) (3) – ойконім (Гроднен. губ.), укр. *Житинь* (*Žytyń*) (2) – місцеві назви (р-н м. Рівне; SG XIV, 914). Вони підтверджують правильність реконструкції. Сербський ойконім *Žitinje* (Im. m. 494), із нашого погляду, не може бути однозначно ототожнений з наведеними вище формами через неоднозначність *i* у формантній частині, яке може сягати етимологічних *y та *i. Із цих міркувань у назві з високим ступенем імовірності можна бачити дериват на *-in-ьje* (*Žit-in-ьje), побудований за тим же зразком, що й лексеми на зразок укр. *лушпіння*, *горохвіння* і под.

Ἰερομέρι, **Ἰερομήριον**, **Γερομήρι**, **Γερομέρι** (Епір, обл. Яннинська) у літературі логічно інтерпретується як слов'ян. *Jaroměrjь (⟨ *Jaroměrь – особова назва) ~ чес. *Jaroměr*, пол. *Jaromierz* – місцеві назви [270, с. 36]. Репрезентант твірного антропоніма представлено в д.-пол. *Jaromiar*, *Jeromiar*, *Jeromier* (*Jaromarus*, 1182 р., *Jaromarus*, 1290 р.; SSNO II/3, 442).

Καρδίτσα (Еллада, Беотія, окр. Фівський) – назва, яку О. Гільфердінг прочитував як *Гардица* (Гильфердинг 1868, 293). В аналогічному топонімі, зареєстрованому в Фессалії та Беотії, М.Р. Фасмер бачив слов'ян. *Gordьсьь ‘місто’ [270, с. 91, 119]. Із нашого погляду, **Καρδίτσα** консервує псл. *kordica,

утворене від *korda (: пол. діал. *króda* ‘купа снопів’, укр. діал. *корода* ‘дерево з великою кількістю сучків’; реконструкцію останнього див. [88, с. 147]). Пор. ще рос. *Корода* та *Кородица* (*Балима*) – гідроніми (Новг. та Арханг. губ.; Vasmer I, 80; II, 459), а також з іншою суфіксацією *Kordyni/**Kordynь* (: ст.-рос. *Кородыни*, *Кородыня* – ойконіми в Новг. землі; НПК III, 369, 392, *Кородынь*, *Кородыня* – руч. в Новг. губ.; Vasmer II, 459).

Очевидно, варіантну щодо **Кардітса** суфіксальну форму репрезентує епірська назва **Кардікі** (обл. Яннинська). Як і для попередньої, М.Р. Фасмер пропонує для неї тлумачення *Gordьсь ~ серб., хорв. *Gradac*, болг. *Градец* [270, с. 36], проте графіка топоніма, швидше, свідчить про *kordika (*kord-ica співвідноситься з *kord-ika так само, як псл. *čьrn-ica/**čьrn-ika*; див.: ЭССЯ 4, 151-152, 153).

На певну увагу заслуговує назва слов'янського поселення в Делвинській обл. (окр. Аргірокастро) **Κατούνα** (Макушев 158). Вона цікава тим, що може відтворювати один із нечисленних дериватів від *kotь (: серб., хорв. діал. *kôt* ‘закут для домашніх тварин, для молодняка’, д.-чес. *kót*, *kot* ‘конура, «лавка» (приміщення) на базарі’ та ін.; ЭССЯ 11, 211: *kotь III), а саме – *kot-una чи *kot-унь/**kot-uni*. Пор.: пол. *Kotuń* (2) – водні об'єкти, *Kotunia* – озера в бас. Вісли та ін. (NWP 148), кашуб. *Kotyńa* – гідронім у пов. Картузи, віднесений до неясних назв [218, с. 259], рос. *Котынино* – нп. у Волог. губ. (Vasmer RGN IV, 482). З огляду на семантику основи **kot-*, яка унеможлиблює використання похідних від неї апелятивів як засобів ідентифікації особи, зробимо припущення: російська назва, ймовірно, представляє словотвірну трансформацію первісного *Котыня, що внаслідок народної етимології було осмислене як похідне від антропоніма на *-ин-*).

Існують формальні підстави для розгляду **Κατούνα** як *kat-una чи *kat-унь/**kat-uni*, і для цього, начебто, знаходиться логічне обґрунтування: прозорий зв'язок із дієсловом *katati(*se*) ‘катати, рухати, пересувати’ (рефлекси див.: ЭССЯ 9, 162-163) й східнослов'янські топоніми, які репрезентують відповідні прототипи. До них належать: рос. *Катунь* – рч. (Vasmer II, 291) < *kat-унь (пор. ще рос. антропонім *Катунин* Устин, XVII ст., Курськ; Раздорский 665 <

*Катуня), *Катынь* – нп. (Смолен. губ.; Vasmer RGN IV, 110), що в документах згадується під 1660 р. «къ мѣстечку *Катынь*» (АМГ III, 144), ст.-рос. *Катыня* – рч. (бас. Дніпра; КБЧ 99). Отже, двозначність гр. **α** дозволяє прийняти обидва пояснення як однаково можливі. З погляду географії форм їх об'єднує одна особливість: слов'янські топоніми Греції (а значить – твірна для них апеллятивна лексика) мають відповідники переважно на сході Славії і частково (пор. вище польський та кашубський) на заході.

Завершуючи цей етюд, відзначимо, що зовнішня подібність розглянутого **Κατούνα** до вживаних у болгарських і македонських діалектах (болг.) *катун* 'легка дерев'яна будівля, в якій жили вівчарі ще у XII ст.' (наведене за Христов 214: *Катуни*), *катун* 'табір кочівників' (пор. ще болг. *Катунци* – ойконім < *Катун) [61, с. 205], (макед.) *катун* 'кошара, літнє помешкання для пастухів' ~ ст.-сл. **κατούνη** 'місто', рум. *sătun* 'село', албан. *katund* 'т. с.' (Ив., 294: *Катуно*) може виявитися результатом випадкового збігу, оскільки графіка першого неоднозначна в плані відображення слов'янських фонем (що фіксує **ού**: *и* чи *у*?). Пор. у зв'язку з цим ще приклади нотації слов'ян. *у* (*ы*) цим диграфом: **μαγούλα** = **могыла**, **καρούτα** = **корыто** та ін. З огляду на мовну ситуацію на середньовічних Балканах такі випадки, на думку К. Мирчева, пояснюються сприйняттям слов'янського *у* (*ы*) як *и* (*у*) автохтонним населенням (грецьким, албанським; див. приклади), звідки відповідне його позначення на письмі [121, с. 45].

Κερκίνη – гірський хребет, який розмежовував землі фракійців та іллірійців. Його назва *Καραδαγα* (XIX ст.) [43, с. 2; 44, с. 2] – ймовірний турцизм. В. Томашек розглядав оронім як етимологічно пов'язаний з лат. *quercus*, герм. *faurhus [31, с. 55]. Із нашого погляду, це відбиття псл. *Κърк-уни – дериват від основи, представленої в *κъркъ > серб., хорв. діал. *кърк* 'шия, горло' і под. (див.: ЭССЯ 13, 218), тобто маємо справу з прикладом вжитку в топонімії похідного від назви шиї, пор. аналогію в рос. *перешеек* (як географічний термін) ~ *шея*. Стосовно позначення гр. **ε** псл. ***ь** у структурі **τърτ** пор. далі **Κερνίτσα** (= *Κърница), **Κερτέζα** (= *Κъртыца). За межами слов'янських діалектів Балкан

достовірних структурно тотожних утворень на топонімному рівні не виявлено. Можна припустити (робоча версія), що рефлекси псл. *Kьrkyni та його варіанта *Korkyni / *Korkunь консервуються:

1) у ст.-рос. *Коркиничи, Киркиничи, Большие Киркиничи*, XVI ст. – місцеві назви (кол. Обонез. п'ятина; ПКНЗ 2, 83, 230) – топонімізована плюральна форма слов'янської особової назви *Kьrkyn-itji і, можливо, у польському лімнонімі *Korke(y)n* (NWP 146) – певно, фонетично спотворена форма.

2) Як аблаутна паралель – у назві міста і річки в нижній частині течії Дніпра **Καρκινίτις**, яка у фаховій літературі порівнюється з вірмен. *Qarqe* – назва гори. Автори версії слушно зазначають, що ці топоніми нагадують численні похідні від **kark-* [70, с. 123]. На нашу думку, **Καρκινίτις** – грецький запис місцевого псл. *Korkyniti (до проведеного повноголосся) – ойконім (> гідронім), утворений на базі плюральної форми катойконіма *korkyn-itь, тобто мешканець місцевості/нп. *Korkyni / *Korkunь. Щодо словотвірної моделі пор.: **Βερζήται**, 676 р. – слов'янське плем'я, що брало участь в облозі м. Солунь разом із македонськими слов'янами [44, с. 163: *Берзиты*], тобто – дометатезне *berz-iti (мешканці місцевості, де росте береза) ~ «των [...] Βερζητῶν» [92, с. 12: виділяє корінь **berz-* (врѣз-)], **Ἐζερίται** – слов'янське плем'я на території Греції (Ливада, Морея) [44, с. 174: *Езерци*], фактично – *ezer-iti (мешканці місцевості біля озера), див. ще [155, с. 314-315], де **Ἐζερίται** зіставлено не з *ezero* ‘озеро’, а з назвою племені *Oseriates* (р-н оз. Балатон). Цілком можливе грецьке переосмислення слов'янських назв на *-iti* як похідних із формантом **-ίτις** (включення їх до ряду грецьких утворень із цим суфіксом).

Імовірно, від згаданої назви не можна відривати **Κερκίνης** – гірський масив на кордоні Македонії та Фракії (нині – Пирин-планина). У спеціальному дослідженні оронім, разом зі структурно близькими формами, співвідносять з і.-є. **k^werk^w*- ‘короковий дуб’ (пор. вище позицію В. Томашека щодо фрак. **Κερκίνη**), мотивуючи таку етимологію тим, що ці топоніми пов'язані з горою, порослою дубовим лісом, з культом гірського бога-громовика, перуновим

дубом. Висловлюється думка про реконструкцію і.-є. діал. **kerkin-/korkin-* ‘дубова діброва, дубняк’. Разом із балканською топонімією з основою **Керкін-** розглядають топонімію і гідронімію Каркинитської затоки, апелюючи до тюрк. *Джарылгач* (< діал. *jaryl-agač ‘обпалене блискавкою дерево’), що ніби калькує відповідну індоєвропейську назву. Припускають й інше тлумачення таких назв, а саме – інтерпретацію їх як похідних від гр. *καρκίνος* ‘краб’ [166, с. 39; див. ще на с. 40-41]. Визнаючи переконливість такої аргументації, вважаємо, однак, що слов’янська етимологія має не менш міцні позиції як із фонетичного боку, так із погляду на словотвір (див. вище).

Загалом достатньо вірогідно, що реліктове **Καρκινίτις** у бас. Дніпра належить до небагатьох мовних слідів достатньо давнього освоєння слов’янами цього ареалу, і сам факт наявності тут слов’янського інгредієнту в I тисячолітті до н. е. вже підкреслювався в літературі з археології. Так, М. Гімбутас відносить до протослов’ян «скіфів-землеробів» (заселяли р-н Дніпра), котрі згадуються у Геродота у зв’язку із походом Дарія проти скіфів у 515 р. до н. е. [29, с. 52-53]. Тут же доцільно пригадати й наведену Геродотом назву міста *Каркинитида* (р-н течії Гипакириса західніше Перекопу) на території питомої (давньої, початкової) Скіфії [136, с. 108] – форма, яка цілком укладається в рамки словотвірної адаптації слов’янського топоніма в грецькому документі під впливом аналогії географічних назв на *-ιδα*. Нащадками того протослов’янського населення потенційно могли бути слов’яни, які мешкали на частині території, котру в спеціальній літературі визначають як Чорноморську Русь [див.: 154].

Риси явного посесивного похідного на *-ja* демонструють топоніми **Κερτέζα** (Морея, Еліда, окр. Елейський) та **Κέρτεζη** (окр. Калавритський; Гильфердинг 1868, 294). Реконструйована з достатнім ступенем вірогідності слов’янська форма *Къртъца дериваційно залежна від антропоніма *Кърт-ьць – демінутив щодо відновленого в спеціальній літературі *Къртъ > *Krt* – бог світла у давніх чехів, *Krt* – бог у хорватів і словенців, *Kirt* – божество у давніх західних слов’ян [88, с. 127]. Цю ж особову назву (певно, топонімізована форма множини)

вбачаємо у слов'ян. *Kortitz*, *Kortecy* (*Gorticz*, 1441 р., *Curtitz*, 1635 р., *Kurtiz*, 1689 р., *Cortitz*, 1744 р.) – географічний об'єкт на території давньої Саксонії (Eichler, Walther I, 517: із поясненням як **Chortic-* < *chort 'назва породи собак' + *-ica*). Пор. аналогічний демінутив, утворений від форми цієї ж основи з *s-mobile*, *skъrtьсь (: серб., хорв. діал. *šrtac* 'скнара') [88, с. 127, 134], а також суфіксальний варіант до *Къrtьсь – *Къrt-ica, законсервований у хорв. *Krtica* – особова назва (Leksik 340).

Кірплітца (Епір, обл. Авлонська, окр. Томарицький; Гильфердинг 1868, 284: читає *Гръбина*) = псл. *Къrbica, мотивоване апелятивом *къrbica (: рос. *корбица* 'риба елець'). Стосовно ономастичних паралелей пор.: *Korbitz*, 1354 р. – географічна назва у слов'ян Саксонії (без спеціальних коментарів розглянута як *Chrbici*, *Chorbici* ~ чes. *chorobec*) [215, с. 85], рос. *Корбицы* – ойконім, *Курбица* – рч. в бас. Волги (з у-рефлексациєю ь в групі *tъrt* під впливом сусіднього задньоязикового; детальніше про реконструкцію апелятива *къrbica див.: [88, с. 110]). Балканський та саксонський оніми цікаві тим, що досі для російського (власне, всього східнослов'янського) фактажу, здається, не знаходилося інослов'янських відповідників для *къrbica. Відтак, йдеться про давню діалектну лексему.

Ще один епірський топонім **Котбртци** (обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289) логічно витлумачити як псл. *Котърць. В ЭССЯ формально тотожний апелятив реконструйовано лише на західнослов'янському матеріалі (пор.: чes. діал. *kotrč* 'розгалуження; пагін; жмуток; недорозвинене деревце, кущик; гриб *Clavaria*', слвц. *kotrč* 'бадилля; розгалуження; вид грибів') і кваліфіковано як поєднання префікса *ko-* з основою дієслова *tъrčati (ЭССЯ 11, 213). Таким чином, введення в науковий обіг топоніма з території Балкан, поперше, розширює наше уявлення про ареал *котърць, по-друге, свідчить про давність *котърць (в ЭССЯ 11, 213: давність проблематична через експресивний характер). Нарешті, архаїка цього слова підтверджується функціонуванням у давнину його алодеривата *патърць (: слвн. *patrč* 'оцупок дерева, палиця', хорв.

patrč ‘деревице, що стирчить із землі, і через яке легко перетнутися’) [102, с. 191]. Про архаїчні похідні з коренем **trč-* див. ще [83а, с. 63-64].

На завершення відзначимо, що в болгарському топоніміконі функціонує назва, зовні схожа з **Котóртџи**, пор. *Кутурци* – поселення < *Которци, *Котурци (~ *Котора, *Котура – топонім ~ болг. діал. *котура* ‘свинарник’) [61, с. 206]. Її інтерпретація підказує можливий альтернативний напрямок пошуків етимології **Котóртџи**, тому розгляд його в межах цього розділу певною мірою умовний.

Κούδεσι – слов’янське селище (обл. Делвинська, окр. Делвино; Макушев 158: читає *Кудесы*). Ойконім репрезентує псл. *Kudo, *-ese*, що у фахових дослідженнях відновлюється на східнослов’янському матеріалі плюс фонетично вторинний польський рефлекс: д.-рус. *кудєсь* ‘чари, чаклунство’, пол. діал. *kudyś* ‘злий дух, диявол’ та ін. (тільки рос. діал.) (ЭССЯ 13, 83-84). Діалектне серб., хорв. *кѹдош* ‘порушник, винуватець’ (там же) може виявитися похідним із формантом *-ošь* від основи **kud-*, тому однозначно зараховувати його до вказаної праформи, як нам видається, проблематично. Отже, в цій назві проглядає ще одна вузька ізолекса, котра обминає південнослов’янські мови, пов’язуючи давні слов’янські діалекти Греції безпосередньо з ідіомами східних і західних слов’ян. Теоретично серед репрезентантів *Kudo, *-ese* можливо розглядати такі форми, як ст.-рос. *Кудась* – рч. і нп. у кол. Нижегородському пов. (АЮБ Указатель 117). Суфіксальне *a* тут, швидше за все, виникло під впливом аналогії похідних із формантом *-asь*. Сюди ж і похідне *Kudes-ьсь (> *Kudes-ьс-ево), відновлення котрого стає можливим завдяки давньому слов’янському топоніму (р-н Дрездена) *Kautzsch* (in alio *Cudescowe*, 1288 р., *Kuschicz*, 1350 р., *Kauschicz*; форми наведено за Eichler, Walther I, 478: автори пропонують реконструкцію **Chudošov-* > *Kauscha*).

Стосовно інших випадків онімізації апелятивів з основою **kud-* пор. рос. *Кудо* – оз. (Псков. губ.; ЭССЯ 13, 83), ст.-рос. *Кѹдосна*, 1506 р. – рч. (ПРП 17) < *Кѹдєсьна < *Kudes-ьна – ад’єктив, похідний від основи форми непрямих відмінків, а також варіантні за вокалізмом рос. *Чудца* – нп. (Костр. губ.; Vasmer

X, 173) < *Čud-ьsa, ст.-рос. *Чюдница*, 1462-1464 pp. – рч. (Пехорська вол.; АЮБ 1, 165) < *Čud-ьn-ica – топонімізація похідного на *-ica* від ад'єктива **čudьnъ(jь)* (в ЭССЯ статтю *čudьnica пропущено). Додамо, що для афіксальної частини розглянутого ст.-рос. *Кѹдосна* існує альтернативне тлумачення, котре значно поглиблює хронологію всієї форми. Так, у названому гідронімі ймовірно вбачати збереження псл. *kudosna, тобто рефлекс і.-є. *koūd-os-nā, що складається з кореня **koūd-*, форматива *-os-* (показник типу консонантної основи пом.-accus., варіантний щодо *-es-* у решті відмінкових форм) із долученим суфіксом *-n-*. Оскільки нанизування консонантних елементів у праслов'янську добу з її законом відкритого складу було неможливе (тим більше *-s* в кінці слова мало зникнути), псл. *kudosna логічно визначати як релікт індоєвропейської доби, побудований аналогічно до *ložesno (див. ЭССЯ 16, 125-126).

Деталізуючи особливості структури слов'янської лексеми, записаної як **Κουΰδεσι**, відзначимо, що перед нами інноваційне (у межах праслов'янської доби) граматичне переоформлення, подібне до рос. діал. *күдесъ* 'чаклунство' і, очевидно, пол. діал. *kudyś* (ЭССЯ 13, 83) < *kudoś, тобто – *kudesъ. Власне – наслідок переходу іменника з парадигми відмінювання на приголосний (*s*-основа) до відмінювання на *-ŷ* (тематизація атематичної основи).

Κουΰνᾱ (Морея, Ахая, окр. Егіалейський; Гильфердинг 1868, 293), котре можна розглядати як псл. *Kunina < *kunina – дериват від *kuna *'стовп, колода' як важливе свідчення давньої техніки будівництва житла на вбитих в землю стовпах, див.: [155, с. 213], а також (ЭССЯ 13, 104-105: *kuna II; лише північнослов'янська лексика). Форма назви **Κουΰνᾱ** дозволяє деяким дослідникам тлумачити її як топонімізацію посесивного прикметника від слов'янського зооніма *kuna* чи як дериват від особового імені, ідентичного зооніму. Таким чином Ф. Малінгудіс пояснює не тільки згаданий топонім (подає **Κουΰνᾱ**), але й аналогічне утворення, засвідчене на Пелопоннесі (**Κουΰνᾱ** = *Kunina*). Детальніше див. [228, с. 58: із порівнянням з назвами на зразок болг. *Кунина Ливада*, рос. *Кунина*, *Кунин* та ін.; думку Ф. Малінгудіса

використовує й А. Лома, пор.: 109, с. 19, виноска]. Так само (*Kunina чи *Kunьna ~ *kupa ‘куниця’) див. [270, с. 135]. Лишаючи осторонь російські назви типу *Кунина*, *Кунин* як неоднозначні в етимологічному плані (можлива їх вторинність щодо *Акунин*, *Акунина*), відзначимо, що зведення грецького топоніма до *kunina проблематичне з боку семантики його рефлексів, які позначають лише хутро куниці (ЭССЯ 13, 106).

Κυρακαλίτζα (Епір, обл. Яннинська, окр. Гревенський; Гильфердинг 1868, 288). У назві ймовірно вбачати псл. *Къракалица. Топонім утворено на базі апеллятива, похідного на *-ica* від основи **кърак-al-*, що, в свою чергу, дериваційно залежить від іменника *къракъ/**кърака* (: укр. діал. *крак* ‘гілка’, рос. діал. *крак* ‘кущ’ [175, с. 144], укр. діал. *рак* ‘одне з кількох дерев, що виростають із спільного кореня’; Никончук 1989, 86 < *крак, карп. *крáка* ‘термін в групі лексики лісосплаву на позначення якості деревини’ [115, с. 5] і особливо (має географічну семантику) бук. *крак*, *-á* ‘гілка’, ‘притока річки’; СлБГ 230). Пор. ще варіантний дериват *кърак-at-ica, репрезентований в укр. *Кракатици* – ойконім (Херсон. губ.; Vasmer RGN IV, 507).

З похідних від основи **кърак-* пор. ще **кърак-ьl'a* > укр. діал. поліс. *l'ракл'a*, *l'рагл'a* ‘одне з кількох дерев, що виростають із спільного кореня’ (Никончук 1989, 86) – форма зі зруйнованим анлаутом *кp-* > *p-* і результатом діалектного розвитку етимологічного *к* > *g*. Таким чином, на поліській території зберігається словотвірна пара *къракъ > **кърак-ьl'a*.

Κουσκόν – слов'янське поселення в Яннинській обл., окр. Гребінь (Макушев 158: *Кусково*) = псл. *Кускъ, що репрезентує основу **kusk-* (пор. *kuska > пол. діал. *kuska* ‘гуля’; SJP II, 649), варіантну (із формативом *-sk-*) до етимона, представленого в *kustь (**коу-* ‘гнути, згинати’ + розширення *-st-*) [174, с. 255: із критикою версії авторів ЭССЯ]. Проте, враховуючи можливість позначення псл. *ь через гр. *ου* (пор. вище **Πουργούβίτσα**), не виключена й реконструкція **къsk-*. Таким чином, **Κουσκόν** дозволяє відновити праслов'янський діалектизм *kuskъ чи *къskъ, який сягає і.-є. **коу-sk-ǫ-* або **кū-sk-ǫ-*. Кінцевий сегмент **-ǫ-v** –

показник *ǫ*-основ + флексія середнього роду, за допомогою котрих слов'янський ойконім адаптувався до граматичної будови грецької мови. Пор. аналогічний випадок із **Δίγγιον** (< псл. *Dežь; див. вище 2.1.), а також назви на зразок **Κοτσανόπουλον** (слов'янське поселення в Яннинській обл., окр. Превеза), котре прочитується В. Макушевим як *Кочанополе* (Макушев 158), **Μοκρὸν** – назва жупи в землі *неречан* чи *поган*, яку ще М.С. Дринов читав як слов'ян. *Мокрь* [44, с. 159] < *Мокрь ~ **токръ(јь)* ‘мокий’.

Κρά – слов'янське поселення в Делвинській обл. (окр. Аргірокастро; Макушев 158: як *Край*). З урахуванням графіки, ойконім доцільно читати як *Къра ~ *кърь (: чes. *keř* ‘кущ’, д.-рус. *корь*, *кърь* ‘місце, розчищене під оранку’ та ін.; ЭССЯ 13, 242; у південнослов'янському ареалі не відзначене).

Імовірно, наслідком графічного спотворення в грецькому документі первісного *Kromja (точніше – з результатом йотації **Kroml'a*) слід вважати **Κρανλά** – назва ще одного слов'янського поселення в Делвинській обл. (окр. Делвино; Макушев 158; слово тут прочитано як *Крайна*) ~ ст.-рос. *Кромля* – рч. (АММГ 606). Ойконім відтворює основу, що належала до м'якого варіанта відмінювання стосовно реконструйованого в спеціальній літературі *kroma (: в.-луж. *kroma* ‘край’, д.-рус. *кромъ*, 1404 р. ‘зовнішнє міське укріплення у Пскові; фортеця’, рос. діал. *крóма* ‘бокова поверхня, край’, ‘кінець, край земельної ділянки’ та ін.; ЭССЯ 12, 185). Пор. ще: ст.-рос. *Кром*, XV ст. – місцевість на території Івангорода (ПЛ 342), *Кромь*, XVII ст. – нп. і рч. (бас. Оки; КБЧ 114), пол. *Kromno* – місцевість на південь від Кросна (Długosz 92) < *Krom-ьно, а також з іншим вокалізмом *kremjь (: д.-рус. *кремль* ‘внутрішня міська фортеця’, рос. *кремль* ‘фортеця всередині міста’; ЭССЯ 12, 117-118), ст.-рос. псков. *крём* ‘внутрішня частина міста’ (пор. у «Писцовых книгах г. Пскова» топонім *Кремь*, XVI-XVII ст.); сучасному псковському діалекту це слово невідоме, проте на колишню його наявність у словнику місцевого ідіома вказує похідний ад'єктив *крёмный*, *кремной* ‘корінний, питомий, місцевий’ [105, с. 176].

Κριμλάτσι (Еллада, Беотія, окр. Фівський; Гильфердинг 1868, 293) репрезентує псл. *Кърбаць. Рефлекс формально тотожного апелатива представлений у чес. діал. *krbač* ‘пошкоджений глек чи горщик’ [див. про нього: 20, с. 33], рос. діал. *корбач* ‘пристосування для розвішування неводу’ [88, с. 113-114]. По-іншому беотійське **Κριμλάτσι**, разом із **Κουρμλάτσι** (Евбея), прочитує М.Р. Фасмер, який бачить у цих формах слов’ян. *Гърбаць [270, с. 112, 119]. Зважаючи на зафіксовані в його дослідженні випадки нотації слов’ян. *g* грецькою літерою **κ**, така версія має свої підстави.

Λάβδανη – слов’янське поселення в Авлонській обл. (окр. Погоняне; Макушев 158). Спотворене *Laboděne < *Olboděne – топонімізована назва осіб за місцем проживання *olbod-ěne < *olboda ‘лобода’ (рефлекси див.: ЭССЯ 32, 50-51), пор. варіантне *elbed-ěne > рос. *Лебедяны* – ойконім (В’ят. губ.; Vasmer RGN V, 78).

Λαζιανά (Епір, окр. Яннина) зіставляють із македонською географічною назвою *Лажане* (р-н м. Скоп’є) ~ серб., хорв. *lǎž* ‘стежка, пусте місце’ і под. [270, с. 38], із чим можна погодитись. Проте в **Λαζιανά** однаково ймовірно бачити похідне з формантом *-ěne* від основи, представленої в псл. *lagъ (: рос. діал. *лаг* ‘байрак, видолина, ліг’; ЭССЯ 14, 15), тобто *Lažane (< *Lažěne). Пор. його аналог у північнослов’янському ареалі – луж. *Lažany* (< *Lažěne) [209, с. 214]. Відтак, доцільно розширити давній ареал географічного апелатива *lagъ, що нині відновлюється тільки завдяки російському матеріалу (макед. *Лажане* взагалі може бути реліктом доби слов’янського заселення Балкан, а не пізнім македонським похідним).

Λεδέοδα (Епір, Яннина) зіставляють із болг. *лебед*, рос. *лебедь* і передбачають тут ад’єктив, що в давньоболгарській мові мав би виглядати як *ЛЕБЕЖДА ~ рос. *Лебяжье* – топонім [270, с. 39]. Балканська форма розширює ареал псл. **elbed(j)ьjь*, відновлення котрого здійснюється на підставі рос. *лебяжий*, *-ья*, *-ье* та укр. *лебедій* (ЭССЯ 6, 19). Сюди ж рос. *Лебежа* – ойконім (Псков. губ.; Vasmer RGN V, 78) < *elbedja.

Форму **Λεπούνια** Ф. Малінгудіс прочитує як слов'ян. *Lěpunija* – посесив на -j- від антропоніма *Lěpuniъ* (~ *lěръ* ‘гарний’, укр. *Лепуново* – оз. в кол. Харків. губ.) [228, с. 61-62]. Однак графіка назви (диграф **оу**, який часто використовувався для запису давнього слов'янського *у, взагалі ряд випадків, коли за **-оуния** стоїть слов'ян. -уни) дозволяє варіантне тлумачення – *lěpuni (~ *lěръ ‘клей’), рефлексі котрого на сьогодні засвідчені лише в російській мові, пор. діал. *лепынь* ‘реп'ях’ (ЭССЯ 14, 230). І навіть за умови виділення в **Λεπούνια** суфіксального -un- посесивна деривація зовсім не обов'язкова через те, що існує відповідна апелювативна слов'янська лексика, котра могла бути використаною в топонімії, пор. псл. *lěpuniъ (: слвн. *lepûn* ‘назва рослини *Alisma plantago*’, рос. діал. *лепун* ‘мокрый сніг’) < *lěpiti (ЭССЯ 14, 224: лише словенський та російський фактаж). У такому разі **Λεπούνια** відбиває просто граматичний варіант **lěpuni'a* чи *lěpuniъ.

Топонім **Λιάντανη** (Епір, обл. Авлонська, окр. Скрапарійський; Гильфердинг 1868, 284) належить до слов'янських похідних на -*ěne*, утворених від назв населених пунктів чи певної території. У цьому випадку йдеться про псл. *Leďěne < *leď-ěne *‘вихідці/мешканці території *Leďo/**leďo*’ (: болг. *ляда* ‘пустище, нива, поле’, д.-чес., чес. *lado* ‘пустище, земля, що не обробляється, заросла травою’, д.-рус. *лядо* ‘місце, розчищене під луг чи оранку’), пор. пол. *Leźzianie* – назва слов'янського племені (< *leďěne; ЭССЯ 15, 44, 45).

Λιγούστιανα (Еллада, Етолія, окр. Трихонійський; Гильфердинг 1868, 291). Імовірно, графічно спотворене ***Λιγούστιανα** = псл. *Lьgostajьna як форма жіночого роду adj. **lьgostajьnъ(jь)* (: чес. *lhostejný* ‘байдужий’, слвц. *l'ahostajní* ‘т. с.’) < *lьgostajь (: д.-чес. *lhostaj* ‘неекономна людина’, рос. діал. *лигостай* ‘худа, худорлява, безсила людина’, *легостай* ‘слабосильна, квола людина; ледар’; ЭССЯ 17, 65-66). Семантика іменника підказує відповідь на питання про мотивацію розглянутого топоніма: поселення *Lьgostajьna було розташоване на непридатній для обробки, тобто «знесиленій» від постійного використання

або неплідній, яловій землі. Можливо, рисою номінації було сусідство цього топооб'єкта із незайнятими рослинністю пустими землями.

Не виключене, однак, інше читання назви – як псл. **Lьgostjane* (ще один приклад реєстрації назви на стадії йотації) *‘мешканці землі **Lьgostь*’. Топонім **Lьgostь* < **lbg-ostь* – дериват із формантом *-ostь* від згаданої вище основи **lbg-* (пор. **lbgovь(jь)* > слвн. *lágov* – прикметник = *lagoj* ‘поганий’ та ін.; докладніше про похідні з коренем **lbg-* див.: ЭССЯ 17, 64-79). З топонімів із цією основою пор. ще **Jьz-lьgost-ja* – прагідронім [див.: 180, с. 55]. Обидва тлумачення (**Lьgostajьna* та **Lьgostjane*) дозволяють розглядати грецький топонім в межах цього параграфу, оскільки співвідносна з ним слов'янська лексика локалізується лише у східних і західних слов'ян (пор. ще відновлення **lьgostь*; ЭССЯ 17, 66-67).

По-іншому див. [111, с. 497], де пропонується читання **Λιγούστjана** як **L'ubogoštane* (як найвірогідніше пояснення), хоч дослідник пропонує і варіант **Lьgost'ěne* (пор. форму **Λιγούστjενα**).

Λιμπόνια (Епір, обл. Авлонська, окр. Преметський; Гильфердинг 1868, 286: як *Любоня*). Топонім дозволяє відновити граматичний варіант на *-on'a* **Lybon'a* (< **lybon'a*) до відновленого в літературі **lybonь* (: рос. діал. *лыбонь* ‘тім'я у тварини’; ЭССЯ: 17, 14). Щодо рефлексів основи **lybon'*- пор. ще рос. *Льбоньское* – оз. (НПК I, 83). Назва могла відбивати якісь особливості географічного об'єкта, наприклад, наявність підвищень. З іншого боку, її однозначній інтерпретації заважає можливість консервації в ній **Libon'a* (< **L'ubon'a*) ~ **l'ubiti*, **l'ubь*. Пор. пол. *Lubonia*, *Lubonь*, (похідні) чес. *Libonice*, *Libonov* – топоніми [231, с. 159: серед похідних від особових назв на **ЛЮБЪ**]. Див. ще матеріал, наведений в [84, т. II, с. 65].

Λιποχώρι (Македонія, Пелла) прочитується як *Lipoor*. М.Р. Фасмер зазначає, що цей онім – адаптація слов'ян. **Lipa* ‘липа’ [270, с. 199]. Однак у польському гідроніміконі реєструються форми, котрі підказують інше трактування балканської назви, пор. *Lubchora* (2), *Lubchorz* – оз. (бас. Вісли; NWP 162) – деривати від антропоніма **L'uboxorь* (у першому випадку маємо

родовий належності, в другому – дериват на *-jъ*), від якого утворене і **L'uboxor-jъ* (точніше – **Liboxor-jъ* як варіант із делябіалізацією *ü > i*) у грецьких слов'ян. Аналогічні назви зі згаданою фонетичною особливістю репрезентовано в пол. *Libuchora*, *Libuhora*, *Libochora Wyżna* і *Niżna* – ойконіми (Vasmer RGN V, 133). Сюди ж укр. *Любохора* – назва пр. Опору та ін., другий компонент яких трактують як змінене *гора* [84, т. II, с. 76], що не зовсім переконує, як не переконує віднесення укр. *Libuchora* до молдавських гідронімів, пор. ще варіант *Ливихора* [149, с. 159], явно фонетично вторинний. Гадаємо, твірне особове ім'я складається з основ, представлених у **l'ubiti*, **l'ubъ(jъ)* та **xor-*, очевидно, варіантному за вокалізмом щодо **xarati*, укр. *xáritи* ‘чистити’ (відновлення див. ЭССЯ 8, 20: **xarati*). Пор. інші композити з постпозитивним *-*xorъ*: **Dobroxorъ > *Dobroxorъjъ > ст.-рос. *Доброхоръ > Доброхоръ*, 1603 р. – ойконім (ДТП 611) зі ствердінням кінцевого *-р* подібно до *Владимиръ > суч. рос. Владимир* – назва міста, **Kъrstoxorъ > *Kъrstoxorъjъ > Крстохор*, XIX ст. – нп. на межі Сербії та Македонії (Григорович 179) ~ і.-є. **(s)ker-* ‘різати’. Пор. також чес. *Chořěl'ut*, *Chor* – особові назви ~ **xorъjъ* ‘темний, чорний’ або укр. *хорий* = *хворий*, чес. *choryú*, *chvorý* ‘худий, виснажений’ і под. [182, с. 220], див. ще [173, с. 44], де другий компонент у **L'uboxorъ* зіставлено з чес. діал. *chory* ‘темний, чорний’. По-іншому твірний для пол. *Lubchora* (1252 р.) антропонім (як похідне від **Lubich/*Lubiech + -or- ~ Lubomir*) розглядає Є. Дума [202, с. 74].

Стосовно використання графеми π для запису слов'ян. *b* пор., наприклад, **Τερπίτσα** = **Terbica* (див. далі). Графіка топоніма свідчить про його народноетимологічне зближення з гр. $\chi\omega\rho\acute{\iota}\beta$ ‘село’ в грецькому мовленні, звідки ω в другій частині.

Λογγίτσι (Еллада, Фокида; Гильфердинг 1868, 292), аналогічну назву в Фессалії (Фтіотіс, Фаларон) М.Р. Фасмер кваліфікує як новотвір від гр. $\lambda\acute{o}\gamma\gamma\acute{o}\varsigma$ ‘ліс, гай’ [270, с. 106]. Однак у слов'янській топонімії (тим більше зафіксованої в неслов'янських пам'ятках) часто трапляються випадки формального збігу етимологічно різних форм, тому для **Λογγίτσι** ймовірно альтернативне

пояснення. Йдеться про відбиття в ньому **Lq̣žica* < **lq̣žica* (його реконструкцію пропущено в ЭССЯ; у [231, с. 275] фокидську назву без коментаря її будови також подано серед похідних від **lq̣gь*). Відповідниками з інших слов'янських територій виступають: в.-луж. *Łužica*, н.-луж. *Łužyca* – місцевість у суч. Німеччині, де живуть серби-лужичани (БЕР 3, 491), чes. ойконім *Lužice* (Šmilauer 1960, 186), *Lužice*, 1631-1632 pp. – місцева назва (PJJ 65), а також слов'ян. *Lunsiz*, 1181-1214 pp., *Lusicz*, 1413 p. – місцеві назви під Альтенбургом ~ **lq̣gь* 'луг' [235, с. 177]. Тут псл. -q̣ž- фіксується як -oγγi-. З огляду на кінцеве -i імовірний ще прототип з іншим формантом – **Lq̣ž-ьсь* < **lq̣ž-ьсь* (~ д.-пол. *łęczec* 'ліс, поле, луг, найчастіше – над річкою чи в низовині'; ЭССЯ 16, 153).

Лужицькі та чеські топоніми можуть відбивати й **Lužica* ~ **luža* 'калюжа', 'бруд', 'яма з водою', **lužica* 'калюжа' (ЭССЯ 16, 217-219; лужицькі назви, власне, й розглядають у зв'язку з луж. *luža* і псл. **lugь* 'болото, болотиста низовина'; БЕР 3, 491, не припускаючи варіантного тлумачення у зв'язку з **lq̣gь*), тому залучення їх як паралелей до балканської назви дещо проблематичне через неоднозначність кореневого вокалізму. Проте й проігнорувати їх було б необачно.

Λοσνά (Морея, Лаконія, окр. Итильський; Гильфердинг 1868, 296), **Λοσνά**, **Λοσνί** – місцеві назви на Пелопоннесі [228, с. 65], які репрезентують **Losьna*/**Losьnь* < псл. **Olsьna*/**Olsьnь* – adj. на -ьn- від **olsь* 'лось' (рефлекси цієї лексеми послідовно демонструють розвиток olt > lot у всіх слов'янських мовах; див.: ЭССЯ 32, 78-80). Балканські топоніми мають аналог у рос. *Лосно* – нп. (Псков. губ.; Vasmer RGN V, 217) < **Лосьно* (место). По-іншому, як відбиття слов'ян. **lozьna* ~ **loza* 'лоза', серб., хорв. *Lozna*, *Lozno* та ін., див.: [270, с. 170; 228, с. 65-66].

Μάντετσι (Фессалія, Фтіотіс) переконливо зведене до слов'янської водної назви **mq̣tьсь*. Серед наведених М.Р. Фасмером споріднених утворень буквальною відповідником балканській назві виступає лише рос. *Мутец* – рч. (бас. Дніпра) [270, с. 106].

Μηλίτσα (двічі) – ойконім (Морея, Мессенія, окр. Пилійський; Гильфердинг 1868, 295: як *Милица*). Гадаємо, в назві можна бачити псл. *Mēlica. Твірний для *Mēlica апелятив – похідне з формантом *-ica* від тієї самої кореневої основи, що й *měl-ъкъ ‘мілкий’. Додатковими ресурсами для відновлення *mēlica виступають аналогічні назви на західнослов’янській території: *Milica* – руч. у Східній Лужиці (Бауцен), що розглядають у гнізді з коренем **měl-* (Schuster-Šewc 12, 897: співвідношення з *mělъкъ / *milъкъ), пол. *Melitze* – гідроніми в бас. Одери та ін. (NWP 175). Стосовно мотивації географічних назв апелятивами, похідними від основи **měl-*, пор. рос. *Мелкая* (Яросл. і Новг. губ.), а також *Мелкая Губа* (Арханг. губ.), *Мелкий Ложек* (Волог. губ.; Vasmer RGN V, 512, 513).

Μοτρίτζα (Епір, обл. Авлонська, окр. Тепеленський; Гильфердинг 1868, 285). Назва цікава тим, що консервує діалектний суфіксальний дериват *Motr-ica ~ *motriti (: болг. *мóтрьж*, *-ишь* ‘дивитися, гледіти’, серб., хорв. *мòтрити* ‘дивитися, спостерігати’, рос. діал. *мoтpи́ть* ‘дивитися’; ЭССЯ 20, 65). Пор. варіантне похідне *motr-ьсь, засвідчене в ст.-рос. *Μοτpeц – місцева назва (> *Μοτpeцкoe* – нп. в «Новгородских писцовых книгах»; НПК V, 329). Щодо кореневої основи пор. рос. *Μοτpa* – гідронім (бас. Оки; Vasmer III, 321) < псл. *Motra (якщо це не форма, співвідносна з ***motr-* > рос. діал. *мóтpовой* ‘в’язаний’; див.: ЭССЯ 20, 64). Типологічно (і це вказівка на мотиваційні засади) *Motrica можна зіставляти зі слов’янськими ойконімами на зразок ст.-рос. *Глядець*, 1556 г. (р-н Білоозер’я; АИ I, 310) ~ *глядéть* ‘дивитися’, рос. *Видная*, *Видное* (кол. Єкатеринослав. та Кур. губ.; Vasmer RGN II, 88, 89). Запропонована етимологія можлива лише за умови, що τ перед ρ в **Μοτρίτζα** передає слов’ян. *t*. Коли ж розглядати його як один із засобів нотації слов’ян. *d*, то назву слід читати як *Modrica (див. вище **Μουντρίτζα**).

Реконструкція ще однієї праслов’янської діалектної лексеми стає можливою завдяки ойконіму **Μουκοβίνα** (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289: читає *Муковина*). Він ілюструє псл. *tokъv-ina – похідне від *току, *-ъve* (пор. словин. *токва* ‘сльота, болото’, укр. *мокв́а*

‘оболонь, лука’ та ін.; ЭССЯ 19, 149: наявне лише у частини західних і східних слов’ян). Аналогічне пояснення (*Moкy, ген. -ъve) раніше запропонував М.Р. Фасмер, який порівнював згаданий топонім з укр. *Моквин* (Волинь), *Моква* – річкова назва [270, с. 41].

У назві **Μουκαβίτσα** (Еліда) М.Р. Фасмер вбачає форму на зразок серб., хорв., словн. *Vukovica*, болг. *Буковец*, серб., хорв. *Vukoves* [270, с. 143]. Спостереження над засобами нотації слов’янських звуків у грецьких документах підтверджують можливість такого пояснення, однак не виключають альтернативної етимології цього топоніма. Вона передбачає читання **Μουκαβίτσα** = псл. *tokav-ica (приклад позначення диграфом **ou** слов’янського *o*) – дериват від *tok-avъjъ (пор. в.-луж. *tokawu* ‘який вбирає вологу’; Трофимович 125) ~ *toknqti ‘мокнути’.

Μουσοτίτσα – нп. в Епірі (обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289). У назві вбачаємо спотворене на письмі псл. *Moskotica < *moskot-ica, похідне на *-ica* від *moskota (: д.-пол. *Moskota* – особова назва, укр. діал. *москóта* ‘неясна вимова’) ~ *moskotati/*moskotěti* (: в.-луж. *moskotać* ‘бурчати’, рос. діал. *москотáть* ‘довго стукати’; укр. діал. *мускотіти* ‘шарудіти’; ЭССЯ 20, 19). Топонім цікавий своїми зв’язками з апелятивною лексикою інших слов’янських ареалів: не маючи аналогів на південнослов’янській території, він безпосередньо пов’язаний зі східно- й західнослов’янськими формами, котрі, до того ж, і в цих зонах засвідчені дуже слабо (більшою мірою – у східних слов’ян, із західних – тільки у поляків (давньопольський антропонім) й у верхньолужицькій мові (*moskotać*)).

Μπαλαμούτι (Фессалія, Ларисса) переконливо співвіднесено з рос. *баламút* ‘базікало’, укр. *баламút* ‘шахрай’, пол. *balamącić* ‘верзти нісенітниці, засуджувати’ [270, с. 101: із зауваженням, що це слово у південнослов’янських мовах не засвідчене; див. ще: 155, с. 329]. Псл. *Balamqtъ (відновлюється на матеріалі західно- і східнослов’янських мов, як і споріднені утворення; ЭССЯ 1,

145-147) на топонімному рівні має точний відповідник (у М.Р. Фасмера наведені відантропонімні похідні) в рос. *Баламут* – нп. (Псков. губ.; Vasmer RGN I, 247).

Назву слов'янського поселення в Яннинській обл. (окр. Яннина) **Μπεζάνου** (τοῦ) (Макушев 158) імовірно розглядати як ойконімізацію апелятива *běžane – дериват на *-ěne* ~ *běgati ‘бігати’. Пор. його відповідники в східнослов'янській зоні: д.-рус. **бѣж-ан-инъ** ‘утікач’ [приклад наведено за: 151, с. 11], ст.-рос. *Бежани* – топонім («пожня наволочек в *Бежанех*»; ПКНЗ 1, 365), рос. *Бежаны* (*Бежана*) – ойконім (Vasmer RGN I, 303). Тобто йшлося про населений пункт, заснований переселенцями з іншої території. Сюди ж євбейський ойконім **Μπεζάνοι**, який зіставляється з серб., хорв. *Bežanija* [270, с. 112: без коментарів щодо походження назви і співвідношення з конкретним рядом апелятивів; стосовно належності *Bežanija* власне до рефлексів основи **běžan-* виникають певні застереження].

Μπέλεσι – слов'янське поселення в Делвинській обл. (окр. Параміфія; Макушев 158: прочитує як *Бѣлѣши*), назва якого виникла шляхом топонімізації ад'єктива *bělesъjъ (: рос. *белесый* ‘тьмяно-білий, світлуватий’; ЭССЯ 2, 63; тільки рос. і блр.). Оскільки комбінація графем **σι** неоднозначна в плані фіксації слов'янських звуків, принципово можлива похідність від йотованої форми **běles-*, тобто від *bělešъ (: чes. *běleš* ‘кінь білої масті’, діал. ‘певний вид виробів з тіста’; ЭССЯ 2, 63; тільки серб., хорв., чes., слвц.). Стосовно мотивації географічних назв апелятивами з подібною основою пор. ще деривати на *-(ьн)-іса*: с.-болг. *Бѣласица*, XIV ст. – топонім (р-н Габрова) [113, с. 239], болг. *Белàсица* – назва гір на південний захід від міста Петрич, рч., пр. Црни [63, с. 156: до *bělasъ ‘білуватий’], серб. *Беласица* – нп. в р-ні Косова (Урошевић 9), *Бьелàсица* – полонина вище від Шекулара (Цоговић 1983, 315) як форма з новою йотацією, спричиненою *je*-рефлексом псл. *ě, *Бѣласница* – назва гори (Гильфердинг 1873, 20) та ін. (див. ЭССЯ 2, 62: **bělasъ(jъ)*).

Μπεντένι – назва нп. в Мореї (Еліда, окр. Елейський; Гильфердинг 1868, 294: порівнює з *Бьдынь*). За умови, що сполучення графем **ντ** грецького запису

відбиває псл. *d, можлива реконструкція псл. діал. *Bъd-enъ, варіантного до **bъd-olъ?* / *bъd-olъ (: слвц. *bdol* ‘вулик’) ~ і.-є. **bud-* ‘пухнути, здуватися’ (: лит. *budẽ* ‘трут, губка (на дереві)’; ЭССЯ 3, 110-111). З іншого боку, **ѵт** у сполученні з попереднім голосним використовувалося й для запису псл. *-qd-* та *-ęd-*, тому не виключене читання назви як *Bqdinjъ (***Μπαντίνι**) – посесив на *-jъ* від *Bqdinъ – гіпокористична форма особової назви *Bqdinęgъ (~ *bqdi – імператив до *byti та **nęg-* ‘ніжність, знемога’), пор. (з іншим порядком компонентів) *Nęgobqđъ > *Nęgobqđjъ > ст.-рос. *Негобужъ*, XVII ст. – топонім (Рязан. край; ПКРК 727).

Μπίσολος (Мессенія) – ручай. Для гідроніма відновлюється слов’янська форма *Pъsolъ* (анлаутне слов’ян. *P-* > гр. *B-*, редукований *ъ* > гр. *i*). Ф. Малінгудіс зближує цю назву з рос. *Псёл*, укр. *Псьол*, *Псел* і відзначає, що всі форми мають корінь **pъs-* і *-l-* у суфіксальній частині (*Псёл*: *-ьль*, *Pъsolъ*: *-olъ*). Дослідник розглядає дві версії походження *Pъsolъ* (аналогічно і для східнослов’янського *Pъsьль*): 1) як похідне з формантом *-olъ* від слов’ян. *pъsъ* ‘собака’, маючи певні сумніви щодо цієї етимології; 2) як похідне від основи, спорідненої (не запозиченої) з балт. *pīśā* (засвідчене як апелятив і річкова назва), пор. лтс. *pīśā* ‘бездонна трясовина, болото’ та ін. – до і.-є. *pīd-sā (< **pī-d-*; похідні від цієї основи часто мають значення ‘джерело’) [228, с. 94-95].

Не сумніваючись у спорідненості всіх названих гідронімів, вважаємо доцільним висловити іншу версію їхнього походження, тим більше, що в спеціальній літературі східнослов’янські назви досі не мають загальноприйнятої етимології [див.: 234, с. 178-179; 147, с. 220], а також (Фасмер III, 397; ЕСЛГН 113). Кожна з версій лишає без відповіді достатньо питань стосовно нюансів структури східнослов’янських назв, спонукаючи до пошуків нових пояснень, одним із яких може бути зведення найдавнішої (з відомих на сьогодні) форми гідроніма **Пъсьль**, 1153 р. (варіанти назви див.: Фасмер III, 397; ЕСЛГН 113) до псл. *pъstlъ < і.-є. **pik’-lo-*. Йдеться про структуру, варіантну щодо відновленого в етимологічних словниках і.-є. **pik’-ro-* ‘строкатий’ (пор. його рефлекси в слов’ян. *pъstrъ ‘т. с.’, гр. **πικρός** ‘гіркий’;

Pokorny 794: 1 **peig-*, **peik-*). Будова **р̥stl̥* має аналогію в д.-інд. *śilpá-* ‘строкатий’ (якщо з **piślá-*), гр. ποικίλος ‘т. с.’ (Pokorny 794). Сказане дозволяє говорити, по-перше, що псл. **р̥stl̥* співвідноситься з **р̥str̥* приблизно так само, як гр. ποικίλος із πικρός, а по-друге, що ми маємо справу з граматичним архаїзмом – залишком гетероклізії на *-r/-l*, як у випадку з псл. **debel̥* та **dobr̥* ~ *doba (ЭССЯ 4, 202-203). Щодо номінації пор. рос. *Пестра* – річка (Казан. губ.), *Пестрое* – гідронім (Vasmer III, 635), а також одну з версій тлумачення *Псел* як імені, що сягає слов’ян. **pis-/р̥s-* ‘строкатий’ [234, с. 178-179: як зоровий образ у рос. *вѣтер рябѣт вѣду*].

Збережене в ономастиці реліктове **р̥stl̥* фонетично змінилося внаслідок спрощення на східнослов’янській території групи *tl > l* (***Пьслъ**), що компенсувалося розвитком призвуку (= ь) між *s* и *l* (вторинна вокалізація), тобто появою форми **Пьслъ**. У грецьких слов’ян **р̥stl̥* після спрощення *tl > l* зазнало впливу структури похідних із суфіксом *-ol-*, що й призвело до виникнення *Рьsol̥*.

Для **Μπόρνιτσα** (гірська вершина в р-ні м. Драма), що пояснюють як псл. **bor̥nica* ‘сосновий ліс’ ~ рос. *Борницы* (Кіров., Ленінгр. обл.) – ойконім [63, с. 157], існує варіантна за суфіксацією форма, локалізована в цьому ж р-ні (Македонія, Драма) **Μπόρνικ** [270, с. 227] < **bor̥nik̥* ~ рос. діал. волог. *борнік* ‘сосновий ліс, місце з соснами’ (СРНГ 3, 102). Однак з огляду на те, що ознаки давньої *й*-основи тут знівельовано (маємо не **borov̥nica*/**borov̥nik̥*, пор. серб., хорв. *borónnica*, слвн. *borovnica* ‘*Vaccinium myrtillus*’ [234, с. 284: до **bor̥*], рос. діал. *боровніца* ‘лікувальна рослина, яка росте на берегах борових озер, використовується в народній медицині’; СРНГ 3, 105), обидва топоніми можуть бути відносно пізніми утвореннями.

Μπρλος (Еллада, Фокида, окр. Парнассидський; Гильфердинг 1868, 292). Грецька граматична адаптація псл. діал. **B̥rlo*/**b̥rlo* ‘сиря місцевість, болото’, що досі, наскільки нам відомо, в чистому (безсуфіксному вигляді) не відновлювалося, пор. лише **b̥rloga*/**b̥rlog̥*, **b̥rlati*/**b̥rl’ati* (ЭССЯ 3, 169, 170, 167). Білоруський гідронім *Берло*, локалізований у р-ні Вітебська (Vasmer I,

149), а також староукраїнська назва річки *Берло* (у фрагменті документа «А от речки Коратожа к речке *Берлу*») та ін. (ОКІУМ) дозволяють зробити висновок про колишній вжиток апелятива **берло* у місцевих діалектах. Про приклади функціонування основи **bьrl-* у складі географічних назв див. спеціально статтю Й. Маленинської [227, с. 99-103].

В ойконімі **Νεμνίτσα** (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294), на наш погляд, слід бачити консервацію псл. діал. **Nemьnisa*. Твірний для цього оніма апелятив – дериват на *-isa* від імені **ne-тьна* (: укр. *Немна* – антропонім; КПУ 1, 1065, д.-пол. *Niemna* (?) – антропонім; SSNO IV/1, 49), основа якого співвідносна з презентною формою дієслова **meti* ‘м’яти’, тобто **тьпѣ*. Пор. ще варіант **ne-тьпъ* (: пол. **Niemien* в основі ойконіма *Niemnowo* – топонім; SG VII, 97). Версія, згідно з якою в **Νεμνίτσα** і в формі **Νιμνίτσα** слід бачити слов’ян. **Njivьnisa* ~ **njivьпъ*, **njiva* ‘нива’ [270, с. 156], нам видається менш переконливою з формального боку.

Для визначення кола давніх сепаратних ізоглос, що пов’язували діалекти грецьких слов’ян з іншими слов’янськими ідіомами, корисним було б звернення до назви **Ντόβλα** (Акарнанія-Етолія), в якій вбачають слов’ян. **dьbьlь*, **dьbьolь* (> слвц. *dbol* ‘вулик’) [270, с. 74]. Якщо прийняти таку інтерпретацію топоніма (а для цього існують всі підстави), то для розширення ареалу давніх **dьbьolь*/**dьbьolь* (в ЭССЯ 5, 175-176 вони відновлені лише на підставі словацької форми) з’являється новий важливий ресурс. До топонімів цього ж розряду належить і **Ντικάρ** – гірська вершина північніше міста Драми, що переконливо пояснюють як псл. **dikarь*, подаючи як відповідник рос. діал. *дикарь* ‘камінь вапняк, який використовують для будівництва’ [63, с. 157].

Епірську географічну назву **Ντομπλίτσα** (Яннина) у М.Р. Фасмера віднесено до **Ντόβλα** (навіть чи як **Dobьnisa* ~ **dobь* ‘дуб’ ~ серб., хорв. *Dubnica*) [270, с. 44]. Графіка топоніма дійсно не виключає можливості трактування його як форми на *-isa* від **dьbьolь*/**dьbьolь* (пор. вище статтю **Ντόβλα**). Однак графіка назви дає підстави й для розгляду її як псл. **Doblica* – субстантивоване за

допомогою форманта *-ica* **dobľ(jь)*, рефлексі котрого демонструють семантику ‘сильний’, ‘мужній’, ‘здібний’ (ЭССЯ 5, 40). Реконструйоване балканське *Doblica має відповідник у чес. морав. *Dobelice* – місцева назва [231, с. 146: серед антропонімів на **доб-**] < *Doblice (коли не з *Debelice ~ *debelica). Співвідношення структури *dobl-ica : **dobľ(jь)* нагадує структурне співвідношення споріднених із ними (**dob-/deb-*) *debel-ica : **debelь(jь)*, пор. щодо рефлексів серб., хорв. *дебѐлица* ‘плідний ґрунт, що довго тримає вологу’ та ін. (див.: ЭССЯ 4, 201-203). Можливо, сюди ж слвн. *Dobliče* – ойконім (Im. m. 128), однак ця форма ще потребує перевірки, тому остаточно зближувати її з *Doblica зарано.

Фракійську річкову назву ’**Ολγανος** В. Томашек уперше пояснив як форму, утворену в гнізді і.-є. **velg-* ‘мочити’, і порівняв її з д.-в.-н. *wolchan* ‘випаровування’. Решта дослідників, які зверталися до ’**Ολγανος**, фактично повторювали цю етимологію [31, с. 56], зіставляючи фракійську форму з балтійськими гідронімами на зразок лтс. *Valga*, ятв. *Welzowe*, котрі дозволяють відновити прототипи **Volg-/Volg-in-* [145, с. 75], а також порівнюючи її з апеллятивами типу лтс. *valgs* ‘вологий, сирий’, ст.-сл. **влага** ‘сирість, волога’ < і.-є. *wolg-ā [212, с. 25; 213, с. 166, 168], ст.-сл. **вльгъкъ** [200, с. 340].

Погоджуючись із тим, що перед нами вторинна (а можливо – графічно спотворена) форма стосовно базового **Volg-*, водночас вважаємо, що пояснення історії потамоніма **не обмежується лише порівнянням** його з балтійським чи слов’янським матеріалом. Назва без натяжок **етимологізується за допомогою ресурсів слов’янського словника**, тому в розглянутому ’**Ολγανος** однаково ймовірно вбачати псл. *Volg-anь чи, зважаючи на випадки позначення гр. **α** слов’янського *o*, *Volg-onь ~ *volga ‘волога’ (: рос. *волóга* ‘рідина, рідкий жир як спеція; страва’, укр. *волóга* ‘жирна рідина’ та ін.; Фасмер I, 340). Для *Volgonь існує балтійська паралель – лтс. *valgans* ‘сирий, вологий’ (Walde I, 306: **uelq-/uelg-*), але цей факт ще не свідчить про неслов’янський характер лексеми: обидві форми можуть бути паралельними (незалежними) рефлексами однієї індоєвропейської основи. В усякому разі, *Volganь/*Volgonь відповідають всім

характеристикам слов'янської фонетики й афіксального інвентаря. До того ж **ῚΟλγανος** вже давно було залучене до етимологізації власне слов'янських лексем з основою **volg-* на правах їхнього генетичного відповідника (Фасмер I, 340). Додамо, що **ῚΟλγανος** має аналог у вигляді варіанта з редуційним вокалізмом у східнослов'янському гідроніміконі, пор. ст.-рос. озеро *Вол'ган* (*Волгань*, *Волган*), 1530 р. (ПРП 27) < **Vьlganь*. Про формально близький східнослов'янський матеріал як підставу для реконструкції аналогічного архетипу див. [91, с. 95-96]. Включення до списку рефлексів псл. **Vьlganь* фрак. **ῚΟλγανος**, запропоноване в цій праці, вважаємо сумнівним: редукований заднього ряду в символах грецької графіки позначався як **ου**, **ε**, **ι**, **υ**, **α**, а також як **ω** (у формах із метатезою *tьlt > tьt*), але не **ο**, тому в цьому топонімі логічніше бачити відбиття дометатезного псл. *tolt* (у діалектах, де метатеза не була проведена). Відсутність на письмі початкового **В-** (**V-*) свідчить не про його втрату, як думає Р.М. Козлова, а про діалектну білабіальну вимову анлаутного слов'янського *V-*, яке в комбінації з наступним голосним часто записувалося через **ῚΟ-** або **Ου-**.

Ομπρᾶ – ойконім (Морея, Мессенія, окр. Олімпійський; Гильфердинг 1868, 295) = **O(b)-bьra* ~ відповідною префіксальною формою щодо **bьrati* 'нести, брати' (пор.: серб., хорв. *òbrati* 'зібрати, обібрати (плоди, листя)', д.-рус. **обрати** 'зібрати; зняти (врожай з поля)'; ЭССЯ 26, 129-130). На інших територіях відповідниками цієї назви виступають пол. *Obra* – давнє місто в Познанському воєводстві (Linde 3, 406), рч., л. Варти (SG VII, 343), пр. Одери (NWP 191) ~ рос. діал. *óбра* 'невелика мережа, якою ловлять рибу вздовж берега, там де зарості очерету' (СРНГ 22, 189) < ***'те, чим беруть рибу', яке, наскільки нам відомо, ще не було об'єктом етимологічного аналізу. Пор. ще дериват з іншим префіксом і кореневим вокалізмом **jьz-bora* (~ **jьzbьrati*, **jьzberq*), законсервований у словц. *Zbora* – місцева назва (Petrov 74).

Οϋγγρα (Еллада, Беотія, окр. Фівський; Гильфердинг 1868, 293) = псл. діал. **ogьra* ~ **ogьlbь* 'кут' (~ лат. *angulus*, гр. *ἀγκύλος* 'кривий' та ін., похідні від і.-є. **ang-* 'кривий'; Фасмер IV, 145). Псл. **ogьra* утворює ізоглосу з рос. *Угра* –

населені пункти (Смолен. губ.; Vasmer RGN IX, 264), ст.-рос. *Угра* – рч. (бас. Десни; КБЧ 101), пол. *Wegra* – гідрооб’єкт у бас. Вісли (NWP 313), а також із топонімом *Ugra* (Petrov 111) на території Угорщини, що також має слов’янське походження (ареал із мадяризованими слов’янами). Так само, як і словотвірна структура **qǫǫľь*, структура нашого **qǫǫra* пояснюється не на слов’янському ґрунті, а на індоєвропейському, оскільки обидві форми – частина індоєвропейської спадщини в слов’янському словнику. Тобто досить імовірно відновлення на підставі псл. **qǫǫra* і.-є. **ang-ŷr-* ~ **ang-ŷl-*. Стосовно суфіксальних дериватів від основи **qǫ-* див. [175, с. 91].

Іншу думку щодо тлумачення **Оўγυρα** див. у М.Р. Фасмера, котрий спирається на серб., хорв. *ùgār* – термін підсічного землеробства, проте остаточний висновок дослідника – «ненадійне» [270, с. 119].

Πάλτιζα, Μπάλτιζα (Епір, обл. Авлонська, окр. Бератський; Гильфердинг 1868, 284) = псл. **Boltica* ~ **boltica* (< **bolto* ‘болото’), пор. рос. діал. арханг. *болóтице* ‘сире, грузьке місце, вільне від лісу’ (АОС 2, 59) < **болотица* під впливом граматичної аналогії демінутивів на зразок *болотце, озерце* та ін., пол. **Błocica*, збережене в основі гідроніма *Błociczny* (NWP 50; цю праформу пропущено в ЭССЯ). Пор. варіантні **Βάλτσα** (Коринф) = *Balt̥sa* – plur. до **bolt̥se* (з відповідниками типу *Bla(t)ca* на теренах кол. Югославії) [214, с. 22], макед. *Blatec* – ойконім (Im. m. 83) < **Bolt̥se*. Реконструкція **Boltica* передбачає попередній аналіз графічних засобів грецького алфавіту щодо нотації ними слов’янських звуків. Тому зробимо кілька коментарів.

По-перше, відображення слов’ян. *B-/b-* здійснювалося не лише за допомогою гр. **Β/β** чи **Μπ/μπ**, але й гр. **Π-**, пор. **Πρέστjανη** (Епір, обл. Авлонська, окр. Бератський; Гильфердинг 1868, 284: читає *Брестяни*) < **Berstjane* ~ **berst̥ь* ‘берест’ (пор. близьке укр. діал. *берестяни* ‘жителі, які мешкають у березовому лісі’; Шульгач 12). По-друге, слов’янський формант *-ica* позначався не тільки комбінацією літер **ιτσα, ιτζα**, а й **ιζα**, пор. назви

слов'янських поселень: **Ντόριζα** (Епір, обл. Авлонська, окр. Теплени) < *Dorica (див. вище), **Τριζα** (Епір, обл. Авлонська, окр. Бератський) < *Trica (див. далі).

Πέλιστα (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 1868, 292) = псл. діал. *Pel-išče – дериват із формантом імен категорії *nomina loci* ~ *pelti, *pelvq ‘різати’. Імовірно, йдеться про термін, що позначав ділянку з викорчуваними (‘корчувати’ < ‘різати’) для звільнення місця під поселення деревами. Однак існує ще один шлях етимологізації топоніма, зокрема, орієнтація його на східнослов'янські лексеми, котрі функціонують у поліському ареалі, пор.: укр. діал. *пел'* ‘чисте, не поросле рослинністю болото’, *пел'á* ‘низька, незорана ділянка поля, де звичайно стоїть вода’, *пел'á* ‘низьке мокре місце в лісі, поросле травою, мохом’, *пéл'a* ‘більш сухе місце в оточенні болота, іноді поросле хмизом, вереском чи березняком’, *пеля* ‘велика яма, колобаня з водою’, блр. діал. *пель* (*пéль*) ‘лука серед поля, звичайно кругла чи овальна’, *пеля* ‘глибоке місце у застійній воді’. Це додатковий доказ слов'янської генези (< псл. **pel'a*, *pelv; належність їхніх семантичних різновидів зі значенням ‘ковш для черпання води’ до слов'янського автохтонного словника довела Л.В. Куркіна, обґрунтувавши формування на основі *pelti, *peljq ‘про вичерпування води, коливання, хвилювання води’, пор. слвн. діал. *morje pole*) вказаних лексем, які раніше пояснювалися як регіональні запозичення з балтійських мов (~ лит. діал. *pélkė* ‘болото’, д.-прус. *pelku* ‘дреговина, болотисте місце, болотистий ґрунт’) [матеріал подано за: 142, с. 168-169; спростування балтійської етимології див. у: 99, с. 13]. Утворення на їхній основі давнього слов'янського топоніма на Балканах свідчить про належність зазначених лексем до старожитнього слов'янського словника і унеможлиблює пізню балтійську інфільтрацію.

Перѣмтѣкѣ, **Періміскѣ** – місцева назва [270, с. 246], що становить особливий інтерес своїми зв'язками з російською топонімією, зокрема з назвою міста *Пермь*, gen., loc. -и, д.-рус. **Перѣмь** (Фасмер III, 242) і похідним від неї ад'єктивом *Пермский*, діал. *Перемский* [270, с. 246]. Наведена М.Р. Фасмером, ця паралель лишилася без подальшого коментаря, що, гадаємо, був би необхідним. Вже сам факт такого зіставлення і потенційна ймовірність відбиття

в балканських формах прикметника, генетично тотожного російському, дають підстави для слов'янської етимології рос. *Пермь*, тим більше, що розгляд його як елемента словника комі (*parma* 'ліс') чи фінської (*Perämaa* < *perä* 'задня, крайня частина') мов проблематичний з фонетичних причин (див.: Фасмер III, 242). Варіант **Перемь**, певно, демонструє діалектний розвиток другого повноголосся (***Пьрьмь**), тому зосередимо увагу на більш архаїчному *Пермь*, фонетика якого відповідає слов'янським лексемам, побудованим за формулою *tyrt*. Пошуки відповідників серед апелювальної індоєвропейської лексики приводять до системи похідних від і.-є. **per-* 'переводити на інший бік', 'переправляти, перевозити' у ступені редукції апофонії, пор. **pr_o-tu-* 'прохід; брід' і под. (Walde II, 39-40). Отже, йдеться про варіант із *m*-розширенням кореня (можливо, суфікс дієприкметника), тобто базове **pr_o-mi-* (*ī*-основа) > псл. *Рьрть, *-i*, *Рьртьскъ. Словотвірна структура балканського топоніма свідчить про його похідність від форми, аналогічної до російської, отже, логічно припускати наявність *Рьрть в топоніміконі давніх слов'ян Греції. Звідси закономірний висновок про перенесення назви на Балкани і в північну частину східнослов'янського ареалу з якоїсь однієї території, з якої відбувалося розселення слов'ян. Рос. *Пермь*, швидше за все, спочатку існувало десь на периферії Східної Славії, і лише під час колонізації нових територій потрапило на місце, де його фіксують перші пам'ятки. З огляду на відсутність апелювальної опори в російському словнику, топонім уже в ту віддалену добу міг бути етимологічно непрозорим і відтворюватися за традицією, разом з іншою топонімією, що переносилася під час етнічних міграцій.

До ізоглас аналогічного типу належать і згадані в дослідженні М.Р. Фасмера 'Ομπτόρτζικι ~ рос. *Обдорск* (р-н течії Обі), Ούντόρτζικι ~ рос. *Удорск* (Сибір), 'Ρετζάντζικι ~ рос. *Рязанский* [270, с. 246]. Незважаючи на тотожність твірних основ і словотвірної структури балканських та російських назв, вони мають різну хронологію: коли перші умовно можна кваліфікувати як (пізньо)праслов'янські **Obdor-ьsk-*, **Udor-ьsk-*, **Rězan-ьsk-*, то другі – це власне

російські відтопонімні похідні, пор. *Удора* – гідронім (Волог. губ.; Vasmer IV, 666) ~ пол. *Udorz* – водна назва (NWP 306) < *Udora, *Udorь [див. 19, с. 42: *udorь] < *uderti ‘дерти’, *Обдора чи *Обдор < *Obdora/**Obdorь* *‘розкорчована ділянка, місце під оранку’, ‘місце, де водою змило землю’ ~ серб., хорв. *Odor* – назва гори і под. < *obderti ‘обдерти, зідрати’ (ЭССЯ 26, 149, 163), рос. *Рязань*, д.-рус. **Рязань** – ойконім (< ***Рѣзань** – особова назва; Фасмер III, 537), *Рязанский*. Однак самі твірні топоніми достатньо давні; їхня користь у тому, що вони дозволяють відновити відповідні твірні основи для балканських назв і поповнити список тополексем, перенесених на східнослов’янські землі з території слов’янської прабатьківщини.

На завершення відзначимо, що форма **Періміокη** – наслідок народноетимологічної адаптації слов’янської назви на грецькому мовному ґрунті, зокрема, вона була зближена з гніздом слів із першим компонентом *περί* ‘навколо’, ‘біля’, що відбилося в графіці.

Назва **Прάμαντα** (Епір, Арта) вводить у науковий обіг ще один приклад сепаратних зв’язків топонімії грецьких слов’ян із топоніміконом північнослов’янського ареалу. Зокрема, М.Р. Фасмер (щоправда, без спеціального коментаря стосовно промовистості розглянутих ним форм у плані географії) зіставляє **Прάμαντα** з такими місцевими назвами, як пол. *Przemęt*, з.-слов’ян. (германізоване) *Priment*, пояснюючи їх як *prēmqtь ~ *mqtiti ‘каламутити’ [270, с. 60] < *per-mqtь. Ізогласа продовжується на українських теренах, де знаходимо *Перемут* – оз. в бас. Прип’яті ~ укр. сх.-поліс. *омут* (*амут, воммут, оммут*) ‘глибоке місце в річці’, ‘вир’, ‘яма в болоті’, ‘болотяна трясовина’ [докладніше див.: 177, с. 124].

Ραδοβόλη (М.Р. Фасмер бачить в ньому *Radoborь < *Radoborь з дисиміляцією *r-r* > *r-l* [270, с. 48]), із нашого погляду, ймовірно розглядати як *Ordobol-ь/**Radobol-ь* – посесив від антропоніма з другим компонентом ~ **bol’ь* ‘кращий, ліпший, більший’, пор. приклади з препозитивним **bol’*- **bol’e-borь*, **bol’e-čajь* та ін., зібрані в ЭССЯ (2, 185-186), а також форму з іншим

порядком компонентів **Bol'e-radъ* > д.-пол. *Bolierad (Balyarad)* – антропонім, чес. мор. *Boleradice, Boleradici* – місцеві назви [231, с. 35, 132: **болъ, болк**]. За межами Балкан буквальный аналог знаходимо в ст.-рос. *Радоболь* – нп. (Новгородщина; НПК III, 482) < **Радоболь*.

Етимологічно неоднозначним через двоплановість графічного боку нам видається топонім **‘Радобісти** (Македонія). Його прочитують як *Radovište* (~ макед. *Радовиште* – топонім у р-ні Брегалниці), *Radovišta* і подають в одній статті з **‘Радобіоди**, 1371 р., **‘Радободіон** < **Radovižď* < **Radovidъ*. Оглушення *žd* > *št* пояснюють кінцевою позицією після занепаду **ь* [270, с. 186]. Не сумніваючись у доцільності такого тлумачення, вважаємо все-таки, що існує альтернативний шлях пояснення будови топоніма: **Radovištъ* (із рефлексом *tj* болгарського типу) < **Ordovit-jъ*/**Radovit-jъ* < **Ordovitъ*/**Radovitъ* – особова назва, пор. чес. *Radovít, Radouit* [231, с. 91: **радъ**].

Аналіз Епірської місцевої назви **‘Расовіста**, 1321 р. (окр. Яннинський) у дослідженні М.Р. Фасмера зводиться до зіставлення з болгарським топонімом *Расово* [270, с. 49], чого, з огляду на складнішу структуру, недостатньо. Наведена форма (пор. ще фіксацію **Расовіста**, 1319 р.; Гильфердинг 1868, 290), із нашого погляду, репрезентує псл. **Rosovišče*, в основі якого апеллатив із суфіксальним комплексом *-ov-išče* ~ **rosa* ‘роса’. Кореневе **α** тут, як і в багатьох розглянутих вище випадках, позначає псл. **o*. З літератури див. ще [274, с. 63: до *Rašo* – особова назва].

‘Рѣди – назва слов’янського поселення в Албанії (територія, що первісно належала Греції, кол. обл. Авлонська окр. Белград; Макушев 158), яка відтворює псл. **Rěďь*, gen. *-i* (*ĩ*-основа) < **rěďь* (рос. діал. *редь* ‘частина поля з рідкими пагінцями зернових’; СРНГ 35, 23, блр. діал. поліс. [*редь*] *рэдз’* ‘рибальська мережа з крупними осередками’, ‘тенета’; Кривицкий 172) ~ **rěďькь(jь)* ‘рідкий, проріджений’. Ойконім має паралель за межами Балкан, пор. *Редь* – нп. (Бесараб. губ.; Vasmer RGN VII, 558).

Ῥεκούνη (Аркадія) у дослідженні М.Р. Фасмера розглядається як слов'ян. **Rěkunь* ~ пол. *Rzekuń* – географічна назва [270, с. 158]. Із таким висновком варто погодитись, проте суфіксальну частину цієї, потенційно давньої, назви з огляду на неоднозначне щодо нотації слов'янських звуків **ou** можливо трактувати й по-іншому, тобто як *-uni/-unь*, пор. **Βούτσι** (Аркадія) = **Bucъje*, **Μπούστρι** (Акарнанія) = **Bystra* [270, с. 240]. Отже, однаково ймовірний прототип **Rěkyni/*Rěkunь*. Стосовно форми пор. ще пол. антропонім *Rekuń* (~ *Rekun*) (Rymut VIII, 80), хоч тут імовірний також зв'язок із дериватами власне від **rekt'i* 'ректи, говорити', пор. (похідне) **rek-un-ъкъ* (: *Рекунков* – поширене на теренах Росії та України прізвище).

Ῥίμπανη – слов'янський населений пункт (обл. Авлонська, окр. Премети; Макушев 158) < **Ryběne* – ойконімізація назви групи людей за родом діяльності **ryběne* ~ **ryba* 'риба' (буквально – 'рибари') або етноніма, мотивованого відповідною назвою. Пор. словацьку ойконімну паралель *Rybanu* (ASJ 322), яка фігурує у Й. Заїмова як відповідник до *Ribani* (*Рибани*; Берат), 1431 р. [61, с. 166]. Стосовно деривації похідних категорії *nomina agentia* за моделлю на *-jane/-ěne*, більш властивої назвам осіб за місцем проживання, пор. д.-рус. **кличанинъ** 'людина, що під час полювання лякає звірів криком, шумом', **бѣжанинъ** 'утікач' та ін. [див.: 151, с. 11] (~ **бѣгъ**, **кличь**). До речі, слов'янський топонімікон Греції репрезентує ще одне похідне такого розряду, яке також має паралель за межами балканського ареалу. Йдеться про назву **Κοβίλιανη, Κοβελιανή** (Епір, обл. Яннинська), що її прочитують як слов'ян. *Kobyljane*, порівнюючи з польським топонімом *Kobylany* [270, с. 37] < **Kobyl'ane* < **kobyl'ane* (< **kobyl-jane*) ~ **kobyła* 'кобила' (група слов'ян, основним заняттям якої могло бути розведення коней; у М.Р. Фасмера – назва осіб, що жили в «кобилячому» поселенні «Stuten (dorf)» [270, с. 37]).

Σανταμέρη, Σανταμέρι – назва гори і міста в Ахаї, яку з урахуванням фонетики ототожнюють із такими місцевими назвами: пол. *Sandomierz*, чес. *Sudoměř* < **Sqdoměрь* – антропонім [270, с. 138]. До речі, польська форма у

давніх документах фігурує і як *Zudomer* [231, с. 105: сждъ]. Місцеве псл. **Sḡdoměryjь* < **Sḡdoměryь* належить до назв, які мають відповідники у північнослов'янському ономастиконі й позбавлені аналогів у південнослов'янському. Подібний стан демонструють і варіантні **Sḡdomirь*, **Sḡdimirь*, котрі відновлюються на західно- і східнослов'янському матеріалі (єдиний виняток – серб., хорв. топонім *Sudimira*) [див.: 146, с. 56].

Σειστρούνη (Епір, Яннина) зіставлене з формально близькими географічними назвами на зразок хорв. *Sestrunj* (Спалато) та чес. *Sestrouň* [270, с. 49-50]. Звідси абсолютно закономірний висновок про реалізацію в топонімі діалектної лексеми **sestr-unь* ~ **sestra* 'сестра'. Однаково ймовірне і варіантне тлумачення формантної частини як *-yni/-unь* (про можливість нотації цього суфікса грецьким **-ούνη** вже неодноразово йшлося), тим більше, що відповідне утворення дійсно функціонує у слов'янській апелятивній лексиці, пор. (похідне) рос. діал. урал. *сестрынька, сестрынька* 'сестра' (СРНГ 37, 237; звичайно, коли ці форми не вторинні фонетично до **sestronьka*, пор. еволюцію в діалектному мовленні *глазоньки* > *глазыньки*). Тому, реконструюючи архетип розглянутої лексеми, слід передбачати альтернативне **sestryni/*sestryнь*.

Уточнимо, що при будь-якій реконструкції хорв. *Sestrunj* (*Sestrûnj* – острів у Адріатичному морі) **не належить** до утворень, споріднених із **Σειστρούνη** та чес. *Sestrouň*, будучи омонімічною формою, пор. найдавнішу фіксацію цього топоніма під 1420-1479 рр. у Млетському землішнику, де він фігурує як *Sestrugn* [253, т. I, с. 100-101: із зауваженням щодо проблематичності аналізу *Sestrûnj* та його мовної атрибуції через брак давніх фіксацій].

Σερβοτά (Мессенія, окр. Олімпійський; Гильфердинг 1868, 295) репрезентує псл. **Serъv-ota* – похідне з формантом *-ota* від **sery*, *-ъve* (давня *ū*-основа) ~ і.-є. **ser-* 'текти, струменіти' (про це гніздо див.: Walde II, 497-505). Пор. пол. *Serwy* – оз. (р-н оз. Нецко в бас. Вісли; HW 166) як наслідок граматичного переосмислення (причина – деетимологізація) **Serew* < **Sery*, *-ъve*. За цією ж моделлю з подібним значенням твірної основи утворене ст.-рос. *волгота*

‘вогкість, сирість’ (СРЯ XI-XVII вв. 2, 313) ~ рос. діал. *во́лга* ‘ручай, який утворюється під час повені; гирло такого ручая’ (АОС 5, 35). Стосовно слов’янської гідронімної лексики з коренем **ser-* див. ще [171, с. 74-76]. До речі, географічні назви, похідні від кореня **ser-*, реєструються не лише у давньому слов’янському топоніміконі, пор. авест. річкову назву *Harōuy-* та д.-перс. назву країни *haraiva*, які сягають арійського **saraīu-a-*, також сформованого в генетичному гнізді з чільним етимомом **ser-* ‘швидко рухатись; текти’ (Расторгуева, Эдельман, 370).

По-іншому до генези **Σερβοτά** (р-н Трифолі) підходив М.Р. Фасмер, який зіставляв цю форму з назвою сербів *sr̂b*, серб. *Srbotina* – топонім [270, с. 149].

Топонім **Σέτομα** (Македонія, Флорина) у М.Р. Фасмера прочитується як *Setoma, Setmo* [270, с. 195]. В.М. Топоров бачив у назві відбиття псл. **Sěto-mirь* (~ **sětiti* : **sěta* ‘скорбота’, ‘журба’), до рефлексів якого дослідник зарахував і рос. *Сѣтомль* [146, с. 55, 112]. Ця версія цікава потенційними можливостями, що відкриваються при такому підході до, на перший погляд, непрозорих топонімів Греції з кінцевими сегментами **-оμα, -ομη**. Отже, **Σέτομα** (**Sětom-ja*) – посесив від особової назви **Sětomь*. Однак нема достатніх підстав для реконструкції другого компонента обов’язково як **-mirь*, оскільки *-ть (-mjь)* в усічених антропонімах-композиціях однаково може відбивати й постпозитивні **-měрь, *-milь* і **-mysль*.

Варіантна щодо *Сѣтомль* форма д.-рус. **Сѣтома** – водний об’єкт (р-н Києва) у літературі орієнтується на слов’янське словотвірне гніздо з основою **sět-* ‘плести, зв’язувати’ [55, с. 25-28], і як підсумок такого розгляду для гідроніма пропонується прототип **Sět-om-ja* [175, с. 241: без коментаря щодо сегмента *-om-*]. Про можливе альтернативне тлумачення структури деяких слов’янських лексем (у тому числі й перелічених вище) з ауслаутом *-ома, -отја* (> *-om’a*) див. [83, с. 86].

Топонім **Στέρνα** (Морея, Аргоський окр. Арголіди; Гильфердинг 1868, 294) може бути ототожнений зі слов’янськими назвами стерні, рештків колосся,

соломи та ін., що залишилися після збирання врожаю та його обробки. Пор.: укр. діал. закарп. *сте^uрн'а*, *стерня*, *стерн*, *стерень* ‘стерня (взагалі), рештки стебел, скошених чи зжатих злакових на полі’ [40, с. 80], поліс. *стерно́*, *сте́рна*, *стерн'а* ‘т. с.’ (Никончук 1985, 220), блр. діал. *сцёран* ‘поле, з якого зжато хліб; покіс’ (Яшкін 1971, 185), серб., хорв. *стрн* ‘солома, поле, на якому колосся вже прибране’, чes. *strní* ‘т. с.’, *ścierń* ‘т. с.’ та ін. (Фасмер III, 759). Отже, йдеться про давню топонімізацію апелятива *stьrna ‘стерня; місце, де було скошено злакові культури’ > *Stьrna. За межами Балкан точний відповідник у топонімії знаходимо у східних слов'ян, пор. ст.-рос. *Стерна* – рч. (КБЧ 324).

Походження **Στρούνι** (Епір, Яннина) пояснюється як можливо аналогічне до **Σειτρούνι** (див. вище) [270, с. 52]. Не заперечуючи категорично таке пояснення, вважаємо, однак, можливим висловити ще одну версію тлумачення форми топоніма. Зокрема, достатньо ймовірно відбиття в епірському **Στρούνι** псл. *рьstr-yni/*рьstr-унь* < **рьstrъ(jь)* ‘строкатий’ (щодо номінації пор.: рос. *Пестра* – рч. на території Казан. губ., *Пестрое* – водний об'єкт; Vasmer III, 635 ~ *пéстрый*). Тобто маємо справу з неточним записом (очікувалося б ***Πιστρούνι**, ***Πεστρούνι** чи ***Ψτρούνι**) або із записом фонетично модифікованої форми зі зруйнованим анлаутом (афереза цілого складу). Отже, потенційно вірогідна реконструкція ще одного слов'янського деривата, утвореного за архаїчною моделлю на *-yni/-унь*. Імовірним відповідником псл. *рьstryni/*рьstryнь* за межами Балкан виступає слвц. *Psztrina* – історичний топонім (Majtán 613), який, з уваги до графіки, ексцерповано з угорських документів (*sz* – угорський диграф на позначення *s*). Ця обставина, а також можливість нотації слов'ян. у мадярською графемою *i* дозволяють припустити, що первісна форма словацької назви – **Pstr-yn-* (проте лише в тому разі, коли це неточний запис замість **Psztrinya!*). Кінцеве *-a* може вказувати на переоформлення під впливом імен на *-n'a*.

Назва поселення **Ζάβιτσα** (Еллада, Акарнанія, окр. Воницький), гори **Zavitsa** (Морея, Аркадія; Гильфердинг 1868, 291, 294) репрезентує *Zavit-ьса,

співвідносно з апелятивним похідним від *part.* на *-t-* до **za-viti* ‘звити, закрутити’. Серед споріднених утворень на топонімному рівні знаходимо лише варіантні демінутиви **zavit-ьсьь* (: пол. *Zawiciec* – ойконім; SG XIV, 490) і **zavit-ькь* (: макед. *Завиток* – назва повороту на дорозі, *Завитокон* – назва долини ~ діал. *závitok*, *-ци* ‘поворот, кривизна річки’; Видоески 60), пор. ще твірний апелятив, представлений у чес. *závit* ‘звиви дороги чи річки’ (Малько 90).

З дериватів від інших префіксальних дієслів пор. **pri-vi-t-ьса* (~ **priviti*) › *Privice*, XVII ст. – топоніми у Словаччині та Угорщині (територія зі слов’янським населенням, асимільованим угорським етносом) (Kameníček 253). Пор. ще похідні від безпрефіксних дієприкметників:

*Vit-oša / *Vit-ošь: с.-болг. **Витоша**, до 1277 р. – оронім (одна з найдавніших згадок Софійської Гори) [76, с. 100], болг. *Витош* – назва гори (Григорович 134), серб. *Витош*, XV ст. – місцева назва (Новаковић 364);

*vit-ьса (: рос. діал. *ви́ца* ‘гнучка лозина, гілка; невелика лозина, різка; (звита) скручена, тонка лозина, що використовується для скріплення загорож, колод у плотах; одна з двох гілок, зв’язаних верхівками при виготовленні «волокуши»; мотузок, звитий з осоту, для зв’язування снопів’; СРГС 156), болг. *ви́ца* ‘гнучка палиця’ ‹ **витьца* (думка про похідність російських діалектних лексем такого типу від дієприкметникової основи вперше була висловлена А.І. Федоровим [159, с. 187-188], болгарських – укладачами БЕР (1, 156); пізніше вона була доповнена ономастичним матеріалом Р.М. Козловою [84, т. I, с. 92-93]). Цього ж архетипу, на нашу думку, сягає слов’янський топонім, відзначений в Епірі (обл. Яннинська) **Βεῖτσα**, **Βίτσα**. Таке тлумачення (принаймні, з формального боку) виглядає переконливішим, ніж реконструкція **Věžica* ~ рос. *Бѣжъ*, укр. *Біж* – потамоніми (див. [270, с. 22], де згадані форми розглядаються разом із **Βεζήτζα**, **Βεζίτσα**).

*vit-ьль (: макед. *Вител* – топонім ~ діал. *вител*, *-тли* ‘місце в річці чи в озері, де є вир’, ‘вир’, *вітэл* ‘вир’, ст.-сл. **ВИТЬЛЬ**, болг. *вітел*, серб., хорв. *вѣтао*; Видоески 32).

По-іншому назву **Ζάβιτσα, Ζαβίτσα** (територія Аркадії, Акарнанії, Етолії, Арголіди) прочитує М.Р. Фасмер, який бачить у ній слов'ян. *Žabica ~ болг., серб., хорв., словн. *žaba* 'жаба', наводячи відповідники з різних слов'янських мов [270, с. 70, 126, 153]. Обидві версії мають під собою ґрунт, але віддати остаточну перевагу якійсь одній заважає неоднозначність графеми **β**, яка часто використовувалася для нотації обох слов'янських губних звуків.

Τερμπούνι (Морея окр. Мегалопольський в Аркадії; Гильфердинг 1868, 285, 294) = *Terb-unь (або *Terb-unь) ~ *terbiti: словн. *trébiti* 'очищати, корчувати' (Kotnik 614), укр. діал. гуц. *теребі́ти* 'очищати (ліс, поле від чагарників)' (ГГ 183), поліс. *теребі́ть* '(про гілля) обрубувати; (про поле, сінокіс) розчищати' (Лисенко 64). Про рефлексі **terbiti* і споріднених утворень див.: [3, с. 70-75]. Перелічені лексеми перебувають у зв'язку з географічними апелятивами та залежною від них топонімією Полісся, частково проетимологізованою у спеціальній літературі [10, с. 18]. Механізм називання ґрунтувався на розгляді місцевості як очищеної від дерев та інших рослин або розкорчованої території. На східно- й західнослов'янських землях паралелями до *Terbunь виступають блр. *Церабу́нь* – ойконім (Рап. Бр. 132), *Třeb^uúň* – топонім (р-н Помор'я) [224, т. II, с. 48] і *Trebunestorf* – географічна назва у слов'ян давньої Тюрингії, що пояснюється як слов'ян. *Trěbun*, германізоване за допомогою терміна адміністративно-територіального поділу *Dorf* [приклад подано за 209, с. 214: із виділенням суфіксального *-un-*]; див. ще східнослов'янські та польські топоніми, подані під архетипом **Terbun'a* [175, с. 292]. Однак сегмент **-о́υνι** у **Τερμπούνι** можна розглядати ще як нотацію псл. *-uni*, тому достатньо вірогідна реконструкція лексеми з іншою словотвірною структурою. Праформу з саме таким суфіксом (*terbyni 'розчищене місце') пропонує М.Р. Фасмер для пояснення **Τερμπούνι** ~ серб., хорв. *Trebinja* – місцева назва [270, с. 152]. Коли прийняти таке трактування балканського топоніма, то логічно зіставляти його ще з хорв. *Trebinja (Travunja)* – пр. Купи (бас. Сави), пол. *Trzebinia* (<

*Trzebynia), рос. *Теребынь, Теребынка* – гідроніми (докладніше див. 3.1., стаття *Terbyni/*Terbyнь). Див. ще [214, с. 28].

На завершення цього етюдю для повноти відновлення списку давніх слов'янських географічних назв на *-yni/-ynь* наведемо ще один балканський топонім (щоправда, не з грецької території, а з Іллірії) – **Γορτυνία**. У В. Георгієва назва подана зі знаком питання і позначками «мак.?», «фриг.?» [212, с. 33]. За формальними показниками топонім із високим ступенем імовірності можна трактувати як слов'янський, зокрема як *gьrtyni/*gьrtynь – похідне від основи дієслова *gьrtati 'гортати' чи спільнокореневого імені (достатньо поширена в топонімії мотивація, мета котрої підкреслити особливості місцевого рельєфу). Відновлене *gьrtyni/*gьrtynь має відповідники в східнослов'янській та польській ономастиці, пор. такі назви, як (похідні) ст.-рос. *Гортынский*, пол. *Gortynski* – особові назви, утворені від топонімів, та ін. [див. 184, с. 132: балканська форма тут відсутня]. Похідність цих слів від географічних назв особливо важлива, оскільки вказує на існування в північнослов'янському топоніміконі буквального відповідника балканському **Γορτυνία**.

Τερπίτσα (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 1868, 292). Аналогічну форму (Акарнанія-Етолія) М.Р. Фасмер трактує як слов'ян. *terbica чи *terbьca ~ *trěbiti* [270, с. 76]. Цілком приймаючи таке пояснення, вважаємо доцільним навести буквальний відповідник із польської території – *Trzebica* (бас. Вісли; NWP 303). Пор. ще похідне на *-ina*, представлене в *Trebičina* – ойконім (Боснія; Im. m. 439).

Τσερβίκος (Морея, Аркадія, окр. Гортинський; Гильфердинг 1868, 294) = посл. *Ārv-ikъ – похідне від основи, представлені в *Ārviti (*se*), одним зі значень якого було 'фарбувати в червоний колір, червоніти' (ЭССЯ 4, 169-170), і спільнокореневих утвореннях. Очевидно, мотивація передбачала вказівку на колір ґрунту місцевості (можливо, на наявність тут червоної глини). Пор. відповідник за межами Балкан – пол. *Ārvik* – гідронім (бас. Одеру; NWP 67).

Формально близькі зіставлення з **Τσερβίκος** (серб., хорв. *Crvica*, болг. *Цървиште* – топоніми) див. [270, с. 159: без коментаря].

Τσερενίστι – місцева назва в Епірі (обл. Авлонська, окр. Скрапаритський; Гильфердинг 1868, 284), яку можна тлумачити двояко.

1. Як псл. *Čerěnišče < *čerěn-išče – дериват від *čerěнь/*čerěнь* (: слвн. *čerěn*, gen. -*éna* ‘скелясте місце’, чес. *čeřen*, *čeřen* ‘гірський хребет’ та ін.; ЭССЯ 4, 64-65) ~ *Czheryn*, 1405 р., *Czherin*, 1454 р., *Czeryn*, 1473 р. – топонім у давніх слов’ян Саксонії (прочитується як слов’ян. *čeren* ~ чес. *čeřen*) [215, с. 227]. Стосовно запису псл. *ě графемою **ε** в грецьких пам’ятках пор. **Βελοσέρβλοι** – назва слов’янського племені, яке мешкало на півночі, за Татрами в VII ст. < *bělo-sъrbi (див. вище).

2. Як псл. *Čьrnišče < *čьrn-išče – похідне від **čьrnъ(jь)* ‘чорний’, пор. аналогічний апелатив, законсервований у блр. *Чернище Якубовщина* – ойконім (Могил. губ.; Vasmer RGN X, 106). Номінація протилежна *Čьrnišče репрезентована в рос. *Белище* – назва нп. (Новг., Псков. губ.; Vasmer RGN I, 323) < *Bělišče < *běl-išče < **běľъ(jь)*. Обидві лексеми, враховуючи часте використання моделі з формантом *-išče* для утворення *nomina loci* (пор. укр. *пύστιще*, *млинище*, рос. *пепелище* і под.), можна визначати як давні утворення з топографічною семантикою. Графема **ε** між **ρ** та **ν**, певно, відображає фонетичну адаптацію слов’янського слова в грецькому мовленні, належним чином зафіксовану на письмі. Пор. аналогічний випадок у **Τεπελένη** (Епір, обл. Авлонська, окр. Тепеленський; Гильфердинг 1868, 285: прочитує *Тепльни*) < *Teplěne < *tepl-ěne *‘вихідці/мешканці території/нп. **Teplъ(jь)*/*teplъ(jь)* ‘теплий’.

Τύλις – місто у Фракії (р-н верхньої частини течії суч. Тунджи), яке пізніше стало зватися *Tulovo*. Д. Дечев припускає зближення з фракійським топонімом **Τουλεούς** [200, с. 528], однак графіка назви вказує ще один напрямок етимології – зіставлення зі східнослов’янськими формами на зразок рос. *Тула* – місто (Тул. губ.), рч. (В’ят. губ.; Vasmer RGN IX, 208), які репрезентують псл. *tula [докладніше про *Тула* див.: 157, с. 546-548]. Отже, балканський відповідник

вказує на псл. *Tulь (основа на -ї або м'який варіант відмінювання на -ō). Щодо запису слов'ян. *u* через гр. *υ* пор. місцеву назву **Λυκόβη** (Македонія, Халкидика) = *Lukovo* [270, с. 207].

Χωροβίστα (р-н Серреса і Сидерокастрон), прочитане як *Choravište, Oravište* [270, с. 223: без пояснення], має ознаки похідного на -*ov-išče* ~ псл. **horъjь?* (пор. чес. діал. *chory* 'темний, чорний'; ЭССЯ 8, 83: тільки чес. і пол.). Написання через **ω** зумовлене впливом орфографії гр. **χωρίο** 'село', з яким слов'янський топонім був зближений на грецькому ґрунті внаслідок народної етимології.

2.4. Слов'янські топоніми Греції без точних слов'янських

відповідників за її межами

Βαρδάταις (Еллада, Фокида; Гильфердинг 1868, 292) з огляду на структуру консервує ад'єктив *vordata, похідний із суфіксом -*at-* від імені *vorda, генеза якого тлумачиться в етимологічному гнізді з чільною основою **vord-*. Її семантичний спектр ('гнути, крутити') передбачав і конкретне значення 'височина' (детальніше про етимологічну групу з цим архетипом див. [81, с. 41-42: з літературою]). Щодо запису графемою **α** слов'ян. *o* пор. **Γαρδενά** = псл. *Gordьna (див. вище). Сюди ж відносимо і **Βαρδάτες** (Фессалія), котре в дослідженні М.Р. Фасмера, разом із формою **Βαρβάταις**, пояснюється на основі слов'ян. *bradatъ 'бородатий' [270, с. 103]. Ще одна лексема з основою **vord-* засвідчена в назві **Βαρδουβά** (Морея, Арголіда, окр. Аргоський; Гильфердинг 1868, 294). Тут можливі варіанти тлумачення: 1) як *vordy, -*ъve*; 2) як ад'єктив із суфіксом -*ov-*, тобто *vordova. По-іншому див.: [270, с. 126], де констатується проблематичність форми, передбачається можливість зближення її з похідними від *brdo 'пагорб'; [214, с. 20], де пропонується зіставлення зі ст.-сл. **брады**, -**ъве**, болг. *брадва* та ін. 'сокира'.

Так само й назва гори **Vardousia** в Елладі (Фокида; Гильфердинг 1868, 292) поповнює реєстр слов'янських суфіксальних похідних від **vord-*, зокрема, вона фіксує іменник *Vorduša. Проте можлива й варіантна реконструкція, коли

припустити, що латинські літери *ou* відображають графічну сполуку *ou* якоїсь грецької форми: оскільки *ou* позначало не лише псл. *u, але й *o, то потенційно ймовірний і архетип *Vordoša.

Топонім **Βαρπόβα** в Епірі М.Р. Фасмер розглядає в парі з **Βαρμπόμπα** (Епір), пропонуючи тлумачити обидві назви як слов'ян. *Varibobъ [270, с. 22]. Таке пояснення, в принципі, можливе для другого слова. Графічний же бік **Βαρπόβα** спонукає до інших висновків щодо його етимології, а саме – до бачення в назві запису псл. *Vorpoва. Формально – це ад'єктив на *-ov-* від *vorpa/*vorpъ* (: слвц. *vrap* 'вузька складка на матеріалі як деталь давнього жіночого народного одягу', слвн. *vrâpa* 'зморшка' та ін.; перелік форм із рефлексами **vorp-* див. [120, с. 97-101; 81, с. 84: з літературою]).

Ойконім **Βετούλι** (Еллада, Фокида; Гильфердинг 1868, 292) відображає псл. *Větulь, що репрезентує втрачене *větulь, утворене від тієї самої основи, що й *větьka 'гілка'. Це похідне на *-ul-* первісно, ймовірно, мало значення викривленості, розгалуженості, що й зумовило його перенесення в царину географічної номенклатури, а згодом і топонімізацію. Як типологічну паралель пор. використання укр. *гілка* в функції топографічного терміна, про що свідчить назва заболоття *Гілка* на Ровенщині (Пура 1990, 89: із сумнівним виведенням з антропоніма *Гілько*). З огляду на неоднозначний щодо нотації слов'янських фонем характер диграфа **ou** (ним позначалися *o, *u, *ъ, *y, *ь) й **e** (відбиває *e, *ь, інколи *ě, *ь) принципово можливі альтернативні читання: *Vět-olь (суфіксальний варіант до *Vět-ulь) або *Vьt-ьlь – консервація в ономастиці парадигматичного варіанта до *vьt-ьla.

Βορδῶ (Епір, Превеза; на пізніших картах – *Brodo*) у дослідженні М.Р. Фасмера ототожнюється з **Βροντόν** (Епір), *Vürdu* (як *Vordo у греків) і співвідноситься з топонімами на зразок серб., хорв. *Brdo*, болг. *Бърдо* ~ болг. *бърдо* 'пагорб' і под., хоч при цьому лінгвіст зазначає, що назва може походити й зі слов'ян. *brodъ* 'бхід' [270, с. 62]. Ми дотримуємося іншого погляду щодо генези топоніма, зокрема, вбачаємо в ньому відбиття дOMETATEЗНОГО псл. *vordь

чи **vorda* ~ і.-є. **uordos* ‘наріст’ (Mann 1577), **uerd-* ‘підвищуватися, виступати’ (архетип наведено за: ЕСУМ I, 352). Пор. споріднені укр. *Вородка* – потамонім (бас. Десни), який обережно виводять із балтійського джерела на зразок д.-прус. *Wardo*, лит. *Varduva* [147, с. 181], а також (з іншим вокалізмом) рос. *Верда* – гідронім (бас. Оки), пол. *Warda* – місцева назва < **Vьrda* та ін. (польський приклад може сягати як власне **Vьrda* з рефлексом групи *ьr* > *ar* перед *d*, так і **Vьrda*). Докладніше про назви з основою **Vьrd-* див.: [81, с. 40-41; 71, с. 164-165].

Ворδονιά (Морея, Лаконія, окр. Лакедемонський; Гильфердинг 1868, 295: прочитує *Бьрдоня*) розширює парадигму дериватів від базового **vord-* і кваліфікується як **Vord-on'a* ~ **vorda* (див. вище).

Назву слов'янського селища **Γκλόντζα** (обл. Авлонська, окр. Белград; Макушев 158; напевно, первісне ***Γκλόντζα**) прочитуємо як **Glod-ica* ~ **glodati*, рефлекси якого мають семантику ‘гризти’, ‘терти, подрібнювати’, пор. ще споріднене рос. діал. *гλόдва* ‘нора в береговому урвищі, в якій знаходиться гніздо стрижа’ (ЭССЯ 6, 135). Щодо словотворення пор. похідне від варіантного **glob-* ~ **globati* (спорідненість констатується в: ЭССЯ 6, 135) **Glob-ica* > серб. *Глобица*, XIV ст. – поселення (Флоринский 90). Стосовно спорадичної відсутності *-i-* у грецькій нотації слов'янських топонімів на *-ica* пор. **Γγούριτζα** (слов'янський нп.; обл. Авлонська, окр. Белград) і **Γκούρτζα** (слов'янське поселення; обл. Делвинська, окр. Філіати; Макушев 158: як *Горица*) < **Gorica*.

Γκριμπάνος – рч. в Епірі, в назві котрої вбачають слов'ян. **Gribanъ* < **gribъ* ‘гриб’ ~ рос. *Грибановка*, *Грибаниха* – річки (Тамб. та Волог. губ.) [270, с. 28]. Хоч таке зіставлення і лежить на поверхні (слов'янській гідронімії відомі назви з основою **grib-*), все-таки воно значною мірою спирається на випадковий формальний збіг наведених назв. Тому в **Γκριμπάνος** можна бачити й відбиття іншої слов'янської лексеми – **Grьb-anъ*? Це утворення з формантом *-anъ* від тієї самої основи, що стала твірною для **grьb-ьть* (: чес. *hřbet* ‘хребет’, ‘спина’, полаб. *gréb'ât* ‘т. с.’, д.-пол. *grzebiet*, *grzebt* ‘спина’), тобто від варіанта зі ступенем редукції вокалізму щодо **grebti* ‘гребти’ (ЭССЯ 7, 162).

Зареєстрований в Епірі (Делвинська обл., окр. Філіати) ойконім **Γλοῦστα** (Гильфердинг 1868, 287) відбиває слов'ян. *Glusta, яке за структурними показниками належить до рефлексів і.-є. **ghlōu-* (пор. різновиди **ghleu-/ *ghlū-*) ‘жовтий; зелений’, ‘сяяти, блискотіти’ (Walde I, 627: як варіант до **ghel-* ‘т. с.’) із *st*-розширенням. Відновлене *glusta має паралель в ірл. *gluss* ‘світло; вогонь; яркість; блиск’, герм. *glosten* ‘сяяти; горіти, палати’ (Walde I, 627). Таким чином, топонім міг позначати особливості кольору ландшафту, на якому було розташоване поселення (наприклад, наявність тут жовтої глини).

Можлива також інша генеза *glusta. Зокрема, його можна розглядати ще як варіант із *st*-детермінативним комплексом стосовно *d-* і *ĝ(h)-* (> *z-*)-детермінативних розширень і.-є. **glo(u)-* ‘пухнути’. Пор. їхні репрезентанти в псл. *gluda, *gluza із загальним значенням ‘гуля, жовно; будь-яка опуклість’ (пор. ще різновид останнього *glyza ‘брила; грудка’ з подовженим вокалізмом; див.: ЭССЯ 6, 144-145, 155, 160). Однак незалежно від того, з якою із двох перелічених основ пов'язана ця назва, вона консервує давню індоєвропейську лексему *ghlōu-st-ā чи *glou-st-ā.

Гомоостѣн – ойконім (Морея, Ахая, окр. Патрський; Гильфердинг 1868, 293) = псл. діал. *Gomostь < *gom-ostь – дериват, спільнокореневий з *gom-ъкъ (: укр. діал. (на території Східної Словаччини) *гѣмок* ‘дрібний пісок’; Дуйчак 1995, 331; закарп. *гомѣк* ‘купа землі’; Верхратський 1899, 211). Пор. інші топоніми з формантом *-ostь*: *Мъркость, *Вьлгость – прагідроніми східнослов'янської зони [див.: 84, т. I, с. 53, 145]. Щодо інших похідних від незасвідченого, за твердженням укладачів ЭССЯ (7, 21), *гомъ пор.: **gomola/ *gomula/ *gomyla* з основним значенням ‘купа; грудка; пагорб’, **gomota/ *gomotь* (ЭССЯ 7, 18, 20). Основа **Gom-* виявилася досить продуктивною в царині слов'янської топонімії, пор.: *гомъѣ (: д.-рус. **Гѣмин** – назва міста; ЭССЯ 7, 21), серб. *Gòmelja* – місцева назва в Боснії (ЭССЯ 7, 18), словн. *Gomila, Gomile, Gomilica, Gomilsko* – місцеві назви (1291 р.; Bezlaj I, 160), хорв. «*i nad Gomile dva oklada*» – місцева назва (1250 р.; Skok I, 588).

Γούστjανη (Еллада, Етолія, окр. Трихонійський; Гильфердинг 1868, 291), **Γούστjανη** (Акарнания-Етолія) [270, с. 69] мають виразно слов'янську будову і загалом обґрунтовано прочитуються як *Gqščane < *gqstь* 'густий' [270, с. 69]. Зробимо єдине уточнення щодо відновлення первісної форми: з огляду на графіку, тут, швидше, йдеться про *Gqstjane (правильним був би запис ***Γούνστjανη**), про що свідчать *j* та *ι*, котрі відображають таку архаїчну фонетичну рису, як наявність *j* у структурі слова. Це означає, що топонім потрапив у документи, перебуваючи на архаїчній стадії – стадії йотації, тому його віднесення до комплексу слов'янських старожитностей Балкан цілком виправдане. Пізня форма з *šč* (> *št*) мала б вигляд ***Γούστjανη**.

Місцева назва **Δελβίνα**, зафіксована в Авлонській обл. Епіру (Гильфердинг 1868, 285), може розглядатися в двох аспектах. Перший передбачає тлумачення топоніма як форми, похідної на *-ina* від *dely, *-ъve* – назва певного виду посуду, вжита в топонімії, пор. ще болг. *Делвите* – мікротопонім (с. Гега, бас. Середньої Струми; МАСС 12), *Девла* – назва поля між двох полонин (Ковачев 1965, 97: із зауваженням про сумнівність виведення з тур. *deve yöl* 'кам'яний шлях'), в якій наявна метатеза *-lv-* > *-vl-* (первісно *Делва), макед. *Делвата* – назва лісу, яку зводять до *делва* 'глек' ~ ст.-сл. **ДЕЛЪВА**, **ДЕЛЪВЪ** 'бочка' (Ив., 174; про назви посуду, співвідносні з псл. *dely/**dъly*, *-ъve*, див. [148, с. 241-250]). Стосовно переходу «назва посуду» > «топографічний термін» пор. тезу М.І. Толстого про зв'язок географічної термінології з назвами посуду в смисловому відношенні [142, с. 246]. Отже, можливе відновлення *delъvina.

Другий аспект тлумачення назви ґрунтується на розумінні її як *Dъlbina ~ *dъlba/**dъlbъ* (*b*-розширення і.-є. **del-* 'розбивати, різати' у ступені редукції). Пор. у зв'язку з цим: слвн. *izdolbina* 'западина, дупло' (Kotnik 106) < *jъzdъlbina, укр. *Довбинка* – рукав Ворскли, л. Дніпра (СГУ 175) < *Довбина. Стосовно графічно близьких форм пор. першу частину топоніма **Δελβοτζιάνους** (Фракія, Марица), в якому вбачають слов'ян. *Dъlbočane 'населення *Dъlboka (водойми чи місцевості)' ~ болг. *дълб*, *дълбѣй* 'заглибина', *Дълбоки* [270, с. 231].

Топонім **Δερμπούνι** (Аркадія) М.Р. Фасмер розглядає разом із назвою **Τερμπούνι**, справедливо передбачаючи відбиття в них слов'ян. **terbyni* ‘очищене місце’ ~ ц.-сл. **трььвити** [270, с. 152] (Ю. Шевельов реконструює архаїчнішу фонетичну форму **T_earbūnī* [252, с. 416]). Дійсно, відомі випадки, коли автори грецьких документів використовували **δ** для позначення слов'ян. *t*, проте ця обставина не знімає можливості відображення в **Δερμπούνι** псл. **d_ьrb-yuni* ~ **d_ьrbati*, **d_ьrbn_oti*, пор. чes. *drbati* ‘чесати, шкрябати’, укр. *дєрбати* ‘знімати дерен’ і под. (ЭССЯ 5, 219), чes. *drbnouti* [про дієслова див. ще: 19, с. 78]. Пор. ще безсуфіксне **d_ьrba*, збережене в ст.-укр. *Дерба*, 1552 р. – оз. в р-ні Чернігова (у грамоті Новгород-Сіверського монастиря; ОКІУМ) ~ рос. діал. *дєрбá* ‘цілина, яку колись орали’ ~ **der-* ‘дерти’ (Фасмер I, 499-500), *дєрбá* арханг., волог. ‘підсіка’, ‘невелика ділянка під посіви льону, на якій випалено ліс’ (ЭССЯ 5, 219: **d_ьrba*), якщо ст.-укр. *Дерба* не помилка в записі замість **Дєбря*.

Форми **Δραγαμέστον**, **Δραγάμεστος** (Акарнанія-Етолія) у М.Р. Фасмера співвіднесені з серб.-ц.-сл. **драга** ‘долина’, серб., хорв. *dràga* ‘т. с.’ та слов'ян. *město* ‘місце’, власне, ‘місто в долині’, ‘низовина, низькоділ’ [270, с. 70]. Однак існує ще один шлях тлумачення цих назв, а саме – як **Dragomъstjъ* < **Dorgomъstjъ* < **Dorgo-mъst-* – особова назва (~ **dorgъ(jъ)* ‘дорогий, милий’ та **mъstъ* ‘помста’, **mъstiti(se)*).

Балканську річкову назву **Δρογοβίτης** (наприкінці ХІХ ст. – *Драговица*), відзначену в північно-західній Фракії [44, с. 169], можна ідентифікувати як слов'янську і реконструювати для неї прототип **Drogovitъ(jъ)*. Формально – ад'єктив зі словотвірною структурою, аналогічною до слов'янських лексем на зразок серб. *блатòвит* ‘болотяний’, *брдòвит* ‘гірський’ (Ристић, Кангрґа 31, 41), рос. *домовітый*, укр. *гордовітий* та ін. Основа **Drog-* співвідносна з норв. діал. *dragen* ‘сирість, вологість, волога’, інший ступінь репрезентовано в лит. *drėgti* (*drėgau*) ‘відсиріти, промокнути’, ‘почати танути’, лтс. *drėgs* ‘сирий, вологий’ (Fraenkel I, 103). Прототип можна відновлювати і як **Drъgvitъ(jъ)* – ад'єктив, похідний на *-it-* від основи, репрезентованої в псл. **drъgvā* ‘болото,

дреговина' (реконструкцію див.: ЭССЯ 5, 139). Форма *Драговица*, зважаючи на *ο* в *Δρογοβίτης*, вочевидь, виникла пізніше під впливом структурної аналогії поширеної у південнослов'янській топонімії основи *Драг-*.

Καρπενήσιον (*Karpenitza*) (Еллада, Етолія, окр. Евританійський; Гильфердинг 1868, 291: онім подано як слов'ян. *Карпеница*), швидше за все, репрезентує дOMETATEЗНЕ псл. **Korpen-ica* чи **Korъn-ica* ~ **korp-en-* чи **korp-ьnъ(jь)* < **korp-*, тобто етимона, сформованого на базі варіанта з повним тембровим ступенем щодо і.-є. **(s)ker-* 'гнути, крутити', 'різати', розширеного *p*-детермінативом. Щодо можливого мотиваційного підґрунтя назви пор. семантику континуантів форми з мобільним *s-*: макед. діал. *скранја* 'неродюча земля, кам'янистий ґрунт' (Видоески 143), серб., хорв. *škrapa* 'яма, заглибина', словц. *škrapy* 'борозни на поверхні карстових скель, утворені потоками дощової води' < **skorpa* [88, с. 61] / **skorpja*.

Κουκουλίστα (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289: як *Кукулисте*) репрезентує псл. **Kukъlišče*. Твірний апелятив не відзначено в доступних джерелах, формально він – похідне на *-išče* зі значенням місця від **kukъla* (: болг. діал. *кўкла* 'могильний камінь', 'окремих великий камінь чи скеля', серб., хорв. *кўкла* 'скеля'; ЭССЯ 13, 94).

Реконструкція праслов'янського лексичного діалектизму **kypri-ina* (**kypri-ьna* ?), співвідносного з **kypriti/*kypřeti* (: чes. *kypřeti* 'ставати пухким, сипким', *kypřiti* 'робити пухким' та ін.) та **kypръ(jь)* (: словц. *kypръ* 'пухкий, сипкий, м'який', в.-луж. *kipry* 'слабий, безсилий, розпещений' та ін.; ЭССЯ 13, 266-267, пор. ще чes. *kypръ* 'округлий', словц. *kypръ* 'пухкий (про землю); легкий, крихкий, сипкий (про сніг)' [164, с. 349-350]), стає можливою завдяки ойконіму **Κύπρινα** (Лаконія, окр. Гіфійський; Гильфердинг 1868, 296: як *Копрьна*). Стосовно відбиття в слов'янській топонімії основи **kypri-* пор. ще в.-луж. *Kipra* – руч. (у німецькому записі – *Kipperbach*) ~ *kipry* (Мука SZS 31).

Варіантна щодо **Kukovica* (див. далі) за суфіксацією (-ev-) форма **Kučevica* законсервована в **Kutzowitza** – рч. в Епірі (Гильфердинг 1868, 290). Для нотації

слов'янських *č* (*ч*) і *c* (*ц*) у документі використана комбінація графем **tz**, що, загалом, достатньо часто спостерігається в текстах, написаних латинським алфавітом (особливо, виконаних німецькими авторами).

Λέβανη (двічі) (Епір, обл. Авлонська; Велика Музакія, Мала Музакія; Гильфердинг 1868, 284) належить до кола назв, утворених за моделлю на *-ěne*, тобто **Lьběne* < **lьb-ěne* ‘вихідці/мешканці території **Lьbь/*lьbь*’ (: слвн. *leb* ‘лоб; череп; підвищення’, рос. діал. *лоб* ‘мис; стрімкий берег’ і под.; ЭССЯ 16, 225-228). Що стосується запису псл. **b* за допомогою **β**, то це не єдиний випадок, пор. **Βεργουβίτσα** = **Bergovica* (див. вище).

Назва **Λιγοβίτσι** – руїни монастиря у Воницькому окр. Акарнанії (Еллада; Гильфердинг 1868, 291) – може бути пояснена як псл. **lьgov-ica* чи **lьgov-ьсь* ~ **lьgovь(jь)*, пор.: слвн. *lágov* – adj. = *lagoj* ‘поганий’, пол. *lgowy* – adj. від *lgi*, рос. діал. *легóвый*, *-ая*, *-ое* ‘легкодосажний, який дається без праці’ (ЭССЯ 17, 69). Про гніздо з коренем **lьg-* див. (ЭССЯ 17, 64-79), а також [180, с. 55].

Пор. ще такі деривати: **lьgon-ьсь* (: ст.-рос. *Легонець* – нп. на Новгородщині, «в *Легонцехъ*», XVI ст. – назва озер там же; ПКНЗ 1, 147, 151) ~ **lьgon'a*, **lьgon-ькь(jь)* (ЭССЯ 17, 65), **lьgušь*, реконструкція котрого здійснюється на основі пол. *Ligusze* – місцева назва (SG V, 229), укр. *Легуши* – ойконім у Сумській обл. (ИМС, 394), **lьgnava* (: укр. *Легнава* – ойконім у кол. Шаришській жупанії, що в австро-угорських джерелах фіксувався у вигляді *Lagnó*; Гнатюк 35) – ад'єктив на *-av-*, похідний від втраченого іменника ***lьgna/**lьgno/**lьgnь*. Від нього ж утворено **lьgnica* (: чes. *Lehnica* – місцева назва; PJJ 93). Елемент *n* в **lьgn-* – наслідок перерозкладу в основі дієслова на *-nq-*, пор. **lьgnqti* (: серб., хорв. *л̀анути* ‘стати легшим’, *л̀агнути* ‘відчути полегшення; зупинитися’, пол. *lgnąć*, що відновлюється з огляду на дієприкметник *lgły* ‘м'який, легкий’; ЭССЯ 17, 65; українська та чеська форми розширюють наше уявлення про давню ізоглосу **lьgnqti*, яке відновлене на сербсько-хорватсько-польському матеріалі).

Λιτόσιλον, (в іншому джерелі) **Λιτόσελον** (Фессалія, Фтіотіс) пов'язують зі слов'ян. *selo* ‘село’. Перша частина вважається менш ясною, однак загалом

припускається: «Швидше, з **Ljuto Selo* до *ljutъ* ‘дикий’» [270, с. 105; 92, с. 25: від *Љутосело*]. Визначення першого компонента назви як **L’ut-* (точніше, як вторинного **Lit-* із діалектною делабіалізацією *ü > i*) не викликає сумнівів, однак інтерпретація другого як *selo* ускладнюється наявністю **ι** в **Λιτόσιλον**. Можна спробувати пояснити його наслідком редукції *e > i*, проте невідомо, чи була властива редукція такого типу місцевим слов’янським говіркам. Можлива причина появи **ε** – вплив аналогії правопису тих складних слов’янських топонімів, які дійсно мають у другій частині *selo*.

Отже, коли брати за первісну форму **Λιτόσιλον**, логічно припускати відображення в ньому **Litosiljъ < *L’utosil-jъ* – посесив від **L’uto-silъ*, пор. варіантне **Lьgъko-silъ* (**lьg-ъk-* ‘легкий’ + **sila* ‘сила’) > хорв. *Lakosil* – особова назва (Leksik 356) ~ рос. діал. арханг. *легкоси́лый* ‘фізично слабкий’ (СРНГ 16, 313).

Для форми **Lodani**, XIV ст. – земля у слов’янській області Албанії (Макушев 39) пропонуємо тлумачення **Loděne*. Назва маніфестує наслідок розвитку (з метатезою *olt > lot*, що нагадує випадки типу рос. *ло́дка* ‘човен’) псл. **Olděne* – топонімізована плюральна форма назви особи за родом діяльності (наприклад, майстер, що будує човни). Приклади похідних із формантами *-ěne/-jane* саме з таким словотвірним значенням зібрані в [151, с. 11], пор. ще розглянутий М.Р. Фасмером топонім (р-н місцевості Фокіс) **Κάνιανη** = слов’ян. **Konjane* ~ **konjъ* ‘кінь’ [270, с. 116]. Форма топоніма з основою типу *lot* навряд чи свідчить про спотворення його в місцевому неслов’янському середовищі, оскільки слов’янські лексеми з коренями на плавний сонант після проведення метатези *ol > la* в албанському діалектному мовленні зазнавали зворотньої метатези *la > al*, так що потрібно було б очікувати **Aldani*, пор. ще випадки на зразок албан. *bältë* ‘бруд, глина’, *daltë* ‘долото’ і под. із південнослов’янських форм *blato*, *dlato* [див. 169, с. 305: із посиланням на дослідження О.М. Селіщєва]. У зв’язку із цим актуальною лишається реконструкція **Olděne > *Loděne*.

Назва **Μέλιγος** (Фессалія, Триккала) визначена як така, що належить до слов’янських іменних основ типу **Μιληγγοί** (порівняння останньої з рос.

топонімом *Меленки* вважається помилковим через його пізню хронологію) [270, с. 94]. Думаємо, що **Μέλιγος** надійно пояснюється серед утворень із суфіксом *-igъ/-iga* (**mel-ig-*). Твірною була основа дієслова *melti ‘молоти, подрібнювати’.

Μερδενίκου (Еллада, Акарнанія, окр. Воницький; Гильфердинг 1868, 291) = посл. діал. *Merd-en-ikъ або *Merd-ъn-ikъ ~ **merd-*, погано збереженим слов’янським словником. Останнє – різновид з *e*-апофонією стосовно **mord-* (*d*-детермінативація і.-є. **mer-* ‘терти, розтирати’, ‘подрібнювати’, ‘бити’), пор. *šitord-ъje (: блр. діал. *шы́мородьде* ‘дрібниця, сміття (скалки, гілочки та ін.)’) [праформу подано за: 132, с. 65-67], *xa-mordъ (: чес. *chamrad’* ‘хмиз’, ‘дрібниця’, укр. діал. *х́мородь* ‘тінь, темне місце’ та ін.; ЭССЯ 8, 18).

Μοκίνα (**Мокина**), XIV ст. – місцевість у Албанії (Макушев, 40: припускає читання *Мокрина?*). Враховуючи відсутність результатів першої палаталізації *k* > *č* перед *i*, доцільно припускати розвиток останнього з посл. *у і відновлювати первісне *tokuni/*tokupъ* – утворення з формантом *-uni/-upъ* від основи **tok-*, представленій в **-mokati*, *moknōti ‘мокнути’.

Μολιανᾶ (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289) = посл. **Mol’ane* < **mol’ane* *‘вихідці/мешканці території/нп. *Mola/*Μολъ*’ ~ *mola/*molъ* (: слвн. *mōl* ‘річковий пісок’, чес. діал. *тоца* ‘вимоїна у потоці, струмку’; ЭССЯ 19, 203). Структурно тотожний ойконім засвідчено на території суч. Румунії (ареал, здавна заселений слов’янським етносом), пор. *Molani* (DTR 100).

Μπεσίτσι (Епір, обл. Авлонська, окр. Авлонський; Гильфердинг 1868, 285) = посл. *obъ-šъstъ, *-i* – дієприкметник на *-t-* від *obъšъsti (~ **šъd-*/*xod-* ‘ходити’), оформлений як іменник з *й*-осною. Пор. варіантні структури: *šъstъ (: ст.-сл. *шьстъ – партиципій від безпрефіксного дієслова; на базі дієприкметника утворилося *шьстник* ‘подорож’), *po-šъstъ (: слвн. *pošâst*) [124, с. 142]. Фактично – ***Ομπεσίτσι**, пор. аналогічний випадок, представлений у **Στροβίτσι** (Беотія) < ***’Остроβίτσι** (втрата *o-* після артикля τὸ) = слов’ян. *Ostrovъсь* < *ostrovъ* ‘острів’ [270, с. 120]. Наявність редукованого після *-b-* чітко підтверджується літерою **ε**. Стосовно мотивації назви місцевості апелятивом, співвідносним із дієсловом зі

значенням ‘ходити’, пор. укр. діал. *обихідка* ‘хата без огорожі’, *обиходи* ‘те, що належить до маєтку і його межі’ (ЕСУМ 4, 134), а також *Wochus* – географічна назва у давній Саксонії, ідентифікована як слов’ян. *ochoz* ~ чес. *Wochos* чи *Ochoz* – топонім = чес. *ochoz* ‘обхід, об’їзд’, *ochod*, ст.-сл. *оходъ* [215, с. 273]. Пор. ще д.-луж. *Ochoža*, в.-луж. *Wochozy*, н.-луж. *Hochoza* (Коттбус) – топоніми < *o-xod-ja ~ *xoditi* [208, с. 63]. Див. ще [246, с. 103: *Ochodza*].

Мпра́ти (Ахая) порівнювалося О.Л. Погодіним зі ст.-сл. *братъ* ‘брат’, що заперечувалося М.Р. Фасмером, який припускав зв’язок із основою албан. *Berat* < слов’ян. *Běľgradъ [270, с. 136]. Гадаємо, графіка назви дає підстави для висновку про відбиття в ній ад’єктива *bratъjь – синонім до *bratъskъjь, пор. щодо словотвору псл. *отьцьjь (: рос. *отчий* ‘батьківський’) < *отьсь поряд із *отьцьskъjь (: рос. *отеческий*). Щодо позначення слов’ян. *-ьj-* як **ι** пор. **Βούτσι** (Аркадія) = *Вуцьje [270, с. 240].

Періста (Еллада, Етолія, окр. Лепантський; Гильфердинг 1868, 292) = псл. діал. *Per-išče ~ *perti, *рьрϩ (чи *рьрати, *perϩ) ‘бити (> прати)’. Враховуючи відбиті у слов’янській топонімічній лексиці архаїчні похідні від цієї дієслівної основи та її різновиду зі ступенем подовження редукції (пор. псл. *per-adlo/*pira-dlo ~ *pirati, *ьра-tva), реалізовані в українській, білоруській та польській гідронімії (і географічній номенклатурі) з імовірною семантикою номінації ‘місце для прання’ [детальніше див.: 80], доцільно припускати подібний стан речей і з мотивацією балканської назви. Проте не виключено, що для неї можливий відповідний твірний апелятив зі значенням ‘тік, місце для обмолоту (тобто, де «б’ють» колосся)’.

По-іншому див. [274, с. 56]: *Perišta ~ *Pero, *Pere – особова назва < болг. *Пётър*, пор. *Пёро*.

Петоотá (Еллада, Фокида; Гильфердинг 1868, 292) = **Pekt’-eta*, в основі котрого похідне з формантом *-eta* від **pekt’ь*. Сполучення графем **тσ** у грецьких записах слов’янських лексем використовувалося для позначення слов’ян. *с* або *щ*. Відтак, маємо справу з пізньопраслов’янською формою з результатом зміни

групи *-kt'*- у *c* чи *č*, що вказує на належність слов'янського ідіому, в якому функціонувала ця назва, до діалектних угруповань неболгарської гілки. Щодо типології словотворення пор. серб. *Lazetine* – топонім (Halilović 423) (форма множини) < **laz-et(-in)a* ~ *lazъ, *laziti.

Πηνειός – назва річки у Фессалії, що в дослідженні В. Георгієва зіставлена зі ст.-сл. **пѣна** ‘піна’, **пѣнити** ‘пінитися’ та македонським потамонімом *Пена* [211, с. 8]. Гадаємо, що версію зближення цієї форми зі слов'янським матеріалом можна розвинути й конкретизувати, а саме: за нотацією **Πηνειός** слід бачити псл. *rěn-ějъ або ж *rěn-ejъ – дериват із суфіксом *-ěj-* чи *-ej-* від *rěna. Щодо словотворення пор. *kъn-eja, *kъn-ěja (ЭССЯ 13, 198-199), *molt-ěja < *moltiti (ЭССЯ 19, 191).

Пѡбла – слов'янське поселення на території Делвинської обл. (окр. Філіати; Макушев 158). В топонімі консервується псл. діал. *po-vъla, варіантне стосовно **o(b)-vъl-* (: серб., хорв. *òbao*, *òbal* ‘круглий’ – сполучення префікса **o(b)-* з рефлексом і.-є. **uel-* ‘повертати, вертїти; валяти, катати’ у ступені редукції ~ лит. *arvalus* ‘круглий’, лтс. *apals* ‘т. с.’; Skok II, 535). Не виключений також зв'язок *po-vъla з формами типу *q-vъlъ (пол. *Wawel*) та деякими іншими слов'янськими словами зі значеннями ‘пагорб’, ‘місцевість із пагорбами’, спорідненими з і.-є. **uelu-n-* ~ хет. *uellu-* ‘пасовисько, луг (померлих)’ [див. про них: 155, с. 429-430].

За топонімом **Порторáџ** (Македонія, Козані) бачать слід турецького заселення Греції, тому цій назві близькі тур. *Putaras*, *Pitarasta* [270, с. 186]. Це припущення, як нам видається, не зовсім відповідає графічному оформленню назви: одразу постає питання про причини виникнення плавного **р** перед **т**. Воно знімається, коли наведену форму розглядати серед слов'янських похідних від *rъrtъ ‘товста тканина з льону’, ‘назва різних виробів із цієї тканини’ ~ *porti, *porjъ ‘різати, розпорювати’ (прототипи наведено за: Фасмер III, 332, 334: статті *порѡтъ*, *порю́* й *порт* I), тобто як діал. *rърто-rěзь із другою частиною ~ *rězati ‘різати’. Отже, характер комбінації згаданих компонентів спонукає до висновку

про метафоричну онімізацію назви особи за родом діяльності, семантично – ‘кравець’ (?). Звертаючись до типології номінації в топонімії, акцентуємо на рос. *Портомой* – нп. (Костр. губ.; Vasmer RGN VII, 299) ~ рос. діал. *портомой* ‘хто пере, заробляє пранням одягу, білизни’ (Даль III, 323) < *pъrto-myjъ ~ *myjъ, *myti ‘мити’.

Македонська місцева назва ‘**Радиүкóсδη** (Флорина) в літературі дістає кваліфікації як слов’ян. *Radigože*. Вважається, що в ній відбито форму на зразок ст.-сл. ***Радигождь** [270, с. 195: без коментаря структури топоніма]. Деталізуючи це твердження, відзначимо: *Radigoždъ – форма з результатом йотації дентального (болгарський тип реалізації сполуки *-dj-*) стосовно псл. *Radigodjъ. Маємо посесив на *-jъ* від особової назви, перша частина якої співвідносна з *raditi ‘радити’, а друга репрезентує основу **god-* ~ *goditi (*se*), *godъ (щодо їхньої семантики див.: ЭССЯ 6, 188-190, 191-192). Пор. з іншим складом серб. *Годомир* – особова назва (Венелин 352).

Для групи епірських топонімів ‘**Радоβίτσι**, ‘**Радоβύτσι**, ‘**Радоβίσδι** (Яннина) виводять первісні форми *Radovišti (~ серб., хорв. *Radovići*) і *Radoviždъ, розцінюючи останню як давньоболгарський ад’єктив, похідний на *-jo-* від особової назви *Radovidъ [270, с. 48: без пояснення складників назв]. Пор. ще ‘**Радоβίσδιον** як *Радовижд* [231, с. 170: **радъ**]. На наш погляд, похідність від *Radovidъ чи *Ordovidъ (+ *-jъ*) приймається для всіх трьох топонімів, різниця між якими полягає в тому, що вони демонструють різні типи (норми) реалізації сполуки *-dj-*: ‘**Радоβίσδι** – болгарського типу, ‘**Радоβίτσι**, ‘**Радоβύτσι** – як (*dž* >) *ž* або (*dz* >) *z*, тобто типу, властивого північнослов’янським мовам. Див. ще наступний параграф (пункт 4). З літератури пор. [274, с. 61].

Σέλγου (του̃) – ойконім (обл. Авлонська, окр. Премети; Макушев 158). Оскільки в тексті документа слово, адаптоване до граматики грецької мови, було вжите у формі родового відмінка (γενική πτῶσις) парадигм відмінювання імен середнього або чоловічого роду (на це вказує флексія *-ου* і артикль του̃), реконструювати ауслаут слов’янської лексеми не видається можливим. Можна

лише відновити основу **Selg-/ *sel-g-*, варіантну за типом детермінатива до **sel-p-/ *sol-p-*, що репрезентуються в *selpati (: ст.-сл. **слѣпати** ‘άλλεσθαι, рос.-ц.-сл. **слѣпати** ‘текти’), *solpъ (: ст.-сл. **слапъ** *fluctus*, болг. *слан* ‘хвиля’, діал. *слан* ‘водойма з кам’янистим руслом, куди зверху падає вода’) та ін. [докладніше див.: 3, с. 23-28].

Σεμάνι – слов’янське поселення в Авлонській обл. (окр. Белград; Макушев 158), назва котрого відтворює псл. *Sedmanъ. Йдеться про лексико-семантичне похідне на базі відповідного апелятива, утвореного від основи числівника *sedmъjъ ‘сьомий’, пор. реалізацію в східнослов’янській топонімії деривата з іншим формантом – *Sedm-унь [див.: 183, с. 79], а також рос. *Семьяня* – гідрооб’єкт у кол. Тверській губ. (р-н Великого Волочка; Vasmer IV, 231). Наведена форма засвідчує результат спрощення групи *dm* > *m*. За межами Балкан буквальных відповідників ойконіму зібраний на сьогодні матеріал не засвідчує.

Σεργούνι (Еллада, Фокида, окр. Парнассидський; Гильфердинг 1868, 292) = псл. діал. *Sergunъ або **Sergyni/ *Sergunъ* – утворення з формантом *-унь* або ж *-yni/ -унь* від основи **serg-* (*g*-детермінативне розширення і.-є. **ser-* ‘серп, гачок’, ‘плести, зв’язувати’, ‘текти, струменіти’), слабо засвідченої в слов’янському лексиконі.

Σέσλοβον (Македонія, р-н Халкидики, Салоників) – нп. із болгарським населенням. М.Р. Фасмер прочитує назву як *Seslovo* [270, с. 212]. Гадаємо, топонім репрезентує слов’ян. *Seslovjъ (***Σέσλοβιον**) – порівняно пізня форма зі зруйнованим анлаутом стосовно первісного *Vьseslovjъ, пор. ще **Σένεζα** – слов’янське поселення (Епір, обл. Авлонська, окр. Белград; Макушев 158) = *Seněža < *Vьseněža < *Vьseněg-ja – похідне від особової назви *Vьse-něgъ (про приклади такого типу див. ще [172]). Реконструйоване *Vьseslovjъ – посесивне похідне на *-jъ* від *Vьse-slovъ, що виступає варіантом до відомішого *Vьse-slavъ. Пор. ще такі варіантні утворення, як *Ča-slovъ (збережене в похідному топонімі *Časlovcy* на Закарпатті; Petrov 42) поряд із *Ča-slavъ (реконструйоване в ЭССЯ 4, 27), *Vetje-slovъ (: ст.-рос. *Вечесловъ*, 1560 р. – антропонім; Строев I, 437 <

*Вячесловъ) поряд із *Veŕtje-slavъ (: рос. *Вячеслав* та ін.; докладніше див.: Фасмер I, 378).

Syrnota – географічна назва (Філіппополіс), подана серед фракійських топонімів [200, с. 487]. Онім формально відповідає групі слов'янських лексем, утворених за моделлю з суфіксом *-ot-*, у ролі твірного слова, певно, був ад'єктив **sr̥-ьnъ* ~ **sr̥o*, *serti (гніздо і.-є. **ser-* 'текти, струменіти'), пор. варіант із повним ступенем апофонії, відображений в пол. *Sierzno* – оз. (NWP 268) < *ser-ьno, а також похідне *serьn-ica > пол. *Sernitz* (бас. Одеру; NWP 267). Отже, балканський топонім ймовірно читати як псл. **Sr̥ьnota*.

Назви географічних об'єктів на території Епіру (Арта) **Σκλοῦπος** та **Σκλοῦπον** М.Р. Фасмер трактував як відображення давнього слов'янського **stl̥pъ* 'стовп' [270, с. 60]. Гадаємо, існують реальні підстави й для іншого пояснення структури топоніма. Зокрема, в ньому ймовірно вбачати відбиття лексеми, формально відповідної праслов'янському апелятиву *klorъ ~ псл. *klorьka (пор. болг. *клонка* 'пастка', макед. *клонка* 'т. с.' та ін.; ЭССЯ 10, 72). Анлаутне **Σ-** в графіці з'явилося подібно до **Σ-** в **Στρεβίνα** (Епір, Арта) = слов'ян. *Trěbьna: у тексті грецького документа нова форма слов'янського слова виникла через перерозклад прийменника εἰς 'у, на' в межах виразу *εἰς Τρεβίνα [див.: 270, с. 60-61]. Стосовно позначення слов'ян. *o* грецьким диграфом **ou** пор. **Μουτσιάρα** (Епір, Арта) ~ болг. *мочар*, серб., хорв. *тòс̄ар* [270, с. 63].

Σκόμιον – давня назва Курбетської Планини, яка на заході розділяла землі фракійців та іллірійців [43, с. 3]. Оронім формально відповідає групі слов'янських лексем, утворених від основи **skom-/ščet-* 'стискати, щеміти'. Зокрема, можна говорити про фіксацію грецькими документами слов'ян. *Skomjъ (м'який варіант відмінювання *ǫ*-основ) ~ *Skomja (: болг. *Скомља* – рч., пр. Дунаю в р-ні Таловиці; див. далі). Формально близький античний топонім **Σκόμιος** в літературі подано разом зі **Σκόμβρος** та *Scorpius*, які виводяться з і.-є. **skab-* + суфіксальні *-io-*, *-ro-*, властиві прикметникам [45, с. 241]. Однак його структура дозволяє варіантне тлумачення, аналогічне **Σκόμιον**.

Ойконіми **Σούρπη** (Еллада, Фокида), **Σούρπι** (Еллада, Беотія, окр. Лівадійський; Гильфердинг 1868, 292) прочитуємо як **Sq-rъpъ*, точніше – як секундарну форму з втраченим ринезмом **Si-rъpъ*. Основа репрезентована в псл. **rъpati*, пор.: (префіксальне) укр. *пóпати* ‘порпатися, розгрібати, ритися в чомусь’, болг. діал. пирдоп. *р̀нам* ‘різати тупими ножицями чи серпом, різати погано, нерівно’ [про дієслово див.: 17, с. 6-7]. До її рефлексів імовірно зараховувати макед. діал. *р̀на* ‘земля з ямами від потоків води’, *р̀она* ‘яма; насип із дрібним камінням; глибока яма’, ‘улоговина, низовина’ (Видоески 136) < **rъpa*. Стосовно словотвірної моделі пор.: **sq-bodъ* (укр. *Субодъ*; бас. Росі), **sq-rъdja* (укр. *Суржа*; бас. Дністра) і под. – гідроніми [149, с. 264].

Τερμλάτζι (Епір, окр. Авлонський Авлонської обл.; Гильфердинг 1868, 285, 294) = **Terb-aць* ~ **terbiti* ‘чистити, корчувати’.

Назву **Τούβι** в Морейі (Лаконія, окр. Лакедемонський; Гильфердинг 1868, 295) можна розглядати як запис псл. **Tunъ* ~ блр. *тўнны* ‘даремний, неробний’, рос. *тўне* ‘даремно’ (Фасмер IV, 121). Фактично, апелятив-мотиватор міг позначати необроблену, невикористану чи непридатну під випас худоби або під посіви землю, землю, якою не користуються (теоретично – скомпактифіковане в одній лексемі поняття **tun-ъna(ja) zemja*; пор. вище блр. *тўнны*). На імовірність вжитку такого слова вказує рефлекс похідного слвн. *Tunjice* – ойконім (Im. m. 445) < **tun-ica*. Типологічними паралелями виступають рос. *Напрасное*, *Напрасная* – ойконіми (Кур. губ.; Vasmer RGN VI, 89), укр. *Напрáсна* – гідронім (бас. Дніпра; Vasmer III, 372) ~ рос. діал. *напрáсный* ‘некорисний, непотрібний’ (ЭССЯ 22, 229). По-іншому (як слов’ян. *тунъ* ‘паркан, загорожа, тин’) див. [270, с. 174].

Ураховуючи випадки позначення диграфом **оў** слов’ян. *о*, ймовірно ще одне тлумачення **Τούβι**, а саме – як **Tonъ* < **tęti*, **тъnq* ‘тягнути’ (: блр. *тонь* ‘місце на озері чи ріці, заросле очеретом’ – варіант до **ton’a* > чес. *tuně* ‘глибоке місце в ріці, озері’ та ін.) ~ лит. *tenė* ‘глибоке місце в річці, де не видно течії’ [див.: 175, с. 295-296].

Тріγαρδov – назва міста в Елладі (Акарнанія, окр. Воницький; Гильфердинг 1868, 291: читає *Trigardie, Trigradie*) < *Trigordъ, що складається з числівника *tri, поєднаного з іменником *gordъ. Щодо типології словотворення ойконімів такого типу пор.: блр. *Тривежа* (*Trzywieża, Trywieża*) у Гродненській губ. (Vasmer RGN X, 163) ~ блр. *вежа* ‘башта’, пол. *wieża* ‘дім’ та ін. (див.: Фасмер I, 285), блр. *Трилес* (*Tryles, Trylesie*) у Мінській губ. (Vasmer RGN X, 164) ~ *лес* ‘ліс’.

Трѡβιστα (Епір, обл. Яннинська, окр. Яннинський; Гильфердинг 1868, 289) являє похідне (*Trovišče) з формантом *-išče* від основи дієслова *trovq (праес. *truti), одним зі значень якого було ‘спустошувати, розоряти’, пор. вторинне російське дієслово *травить* ‘т. с.’ (Даль 4, 425), утворене на базі презентної основи шляхом подовження кореневого вокалізму (*trovq ~ *traviti). Пор. типологічні паралелі, сформовані в іншому етимологічному гнізді: рос. *Зарной* – ойконім (В’ят. губ.), укр. *Раззореная* (Харків. губ.) – ойконіми (Vasmer RGN III, 449; VII, 512), утворені шляхом онімізації рефлексів псл. *zar-ьпъжь, **orz-zor’-еньжь* (< *orzzoriti) ~ **zoriti/zariti* (: рос. діал. *зорить* ‘розоряти, винищувати’, *зърить* ‘розоряти’) [про дієслова див.: 19, с. 36].

По-іншому див. [270, с. 61], де назва тлумачиться як *Trěbišče, що, з огляду на нюанси структури, вважаємо менш переконливим.

Слов’янський топонім в Македонії (р-н Флорини) **Тсерноліста** М.Р. Фасмер прочитує як *Їьрновишта* [270, с. 196: без коментаря структури назви]. Погоджуючись із відновленням першої частини як **Їьrn-* (точніше – **Їьrn-*, очевидно, малася на увазі основа прикметника зі значенням ‘чорний’), висловимо своє бачення генези другого компонента. Зокрема, його фонетика (принаймні, так це відбито грецькою графікою) свідчить про псл. **list-* ‘рослинний лист, листя’ (пор. семантику рефлексів *listъ в: ЭССЯ 15, 147-148). Зрештою, виходимо на давнє **Їьрно-list-* (*Їьrnolist-ьје чи *Їьrnolista, пор. стосовно другої частини рос. діал. арханг. *листа́* ‘різновид дерева’; ЭССЯ 15, 148). Дещо по-іншому див. [274, с. 76]: від особової назви *Їьrnol ~ серб., хорв. *Crnoljevo* – топонім та ін.

Висновки до розділу

Етимологічне дослідження праслов'янського шару слов'янської топонімії Греції дає підстави для певних узагальнень:

а) найдавніше слов'янське населення грецької території в мовному відношенні не було однорідним. Відновлений реліктовий лексикон місцевих слов'ян поділяється на кілька частин, які, в основному, пов'язують його, з одного боку, **лише** з лексиконами болгарської та македонської, з іншого – **тільки** зі словником північнослов'янських мов;

б) поширене у палеославістиці твердження про **суто** болгарський характер давнього слов'янського населення Греції, таким чином, не підтверджується;

в) оскільки в багатьох випадках грецька нотація слов'янських фонем неоднозначна (одна графема, комплекс графем можуть використовуватися для запису різних слов'янських звуків) і часто зазнає впливу орфографії власне грецьких слів, велика група топонімів може мати кілька варіантів тлумачення. Узагальнення результатів спостереження над всіма можливими грецькими засобами запису тієї чи іншої слов'янської фонем (чи групи фонем) розширює діапазон можливостей у процесі пошуку ймовірних шляхів тлумачення форми слов'янських лексем, адаптованих у грецькому (інколи албанському) мовленні;

г) реконструйована на базі топонімії лексика давніх слов'янських діалектів грецької території демонструє різні результати розвитку праслов'янських звуків, звукосполук, що дозволяє частково відновити картину фонетичної еволюції місцевих (пізньо)праслов'янських ідіомів. Цей факт дає поштовх для подальших досліджень історії слов'янських діалектів Греції, відбитої в місцевій топонімії.

РОЗДІЛ 3

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКА ГІДРОНІМІЯ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

3.1. Праслов'янський шар у гідронімії

західної частини південнослов'янського ареалу

*Agodьna(ja): серб. *Јагодња* – рч., л. Дрини (Павлович 1996, 140), пол. *Jagodna* (3) – гідронім (бас. Одеру, Вісли; NWP 107), укр. *Ягідна* (*Ягодная*) (2) – гідрооб'єкти (бас. Дніпра, Дону; СГУ 633), рос. *Ягодная* – гідронім (бас. Оки; Смолицкая 185) ~ **agodьnъ(jь)* ‘ягідний’ (ЭССЯ 1, 61).

*Ala(ja)/*Jala(ja): *Jala* – п. Босни в Боснії (Головацкий 368), *Jala* – рч., пр. Спречі (Харузин, карта). Якщо не йдеться про топонімізацію тур. *ala* ‘різнокольоровий, строкатий’, ‘плямистий, смугастий’, ‘світло-каштановий’ (TRC 41), що сумнівно з огляду на *J*-анлаут наведених назв, то, певно, маємо справу з гідронімізацією форми жіночого роду ад'єктива **alь(jь)/*jalь(jь)*: слвн. *jâl* ‘яловий, безплідний, порожній’, рос. *ялая* ‘молода корова, «нетель»’ (ЭССЯ 1, 67: наведені в статті **alovьjь/*jalovьjь*). Можливо, сюди ж укр. *Яле* (*Jale*) – назва двох потоків у бас. Лімниці (SG II, 386) < **Ялоε*. Мотивація за типом, якістю ґрунту, землі, суміжної з течією гідрооб'єкта.

Етимологічно тотожна безсуфіксна структура репрезентована в укр. *Яль*, ген. *Ялі* – пот. (бас. Тиси; СГУ 635). Щодо обох гідронімів, враховуючи факт відсутності в діалектах балкано-карпатського ареалу відповідних форм (проте нові лексикографічні джерела можуть внести певні корективи у таке твердження), доцільно припускати достатньо давні випадки лексико-семантичної деривації – деривації праслов'янського рівня. Тобто маємо справу, з одного боку, з псл. **Ala(ja)/*Jala(ja)*, а з другого – з **Alь/*Jalь, -i* (ї-основа) – прагідронім, мотивований **alь/*jalь, -i*.

У принципі, не виключена залежність гідронімів від місцевих апелятивів ~ укр. закарп. *ялівий* ‘хвойний ліс’ (Жегуц, Піпаш 171).

Зробимо останнє зауваження стосовно ймовірних шляхів альтернативного пояснення генези гідронімів: потенційно не виключено, що деякі з них (це стосується й східнослов'янських) репрезентують сліди і.-с. **H₁el-/*H₁ol-* ‘бігти; текти, пливти’ ~ лит. *alėti* ‘текти, капати’, *Ala* – назва річки [форми наведено за: 202, с. 31]. Тобто можлива праслов'янська основа з варіантним (ō-вокалізмом) щодо лит. *alėti*.

*Alovica/*Jalovica: д.-серб. **Јаловица** – гідрооб'єкт (річка?), в р-ні котрого воєвода Янкул (Іоанн Гуніад) розбив турецького пашу Хадума (в Дечанському літописі; Махров 58). Аналогічні гідроніми засвідчені на інших слов'янських територіях: болг. *Јлѡвица* – рч. (Берковско; Михайлова 150: виведене з *јловица* ‘неродюча земля’), *Јловица (Јѡлуицѡ)* – рч. в Габровско (Ковачев 1965, 185), пол. *Jałowica* – водна назва (бас. Одеру; NWP 107), укр. *Јловиця* (бас. Стиру) ~ слвн. *jálovica* ‘неврожайна земля’ тощо [175, с. 37: без сербського відповідника].

*Alovьсь/*Jalovьсь: серб. *Јаловац* – гідронім (обл. Подибар; Павловић 1996, 140), слвц. *Jalovec (Jalovčianka)* – пот. (р-н Ліптова) [266, с. 217], пол. *Jałowiec* (3) – водні об'єкти (бас. Вісли, Одеру; NWP 107), укр. *Јлівець (Јловець)* – рч., пр. Пруту (СГУ 635), *Јловець* – л. Жадунки п. Бесіди л. Сожу л. Дніпра (ОКІУМ) ~ **alovьсь/*jalovьсь* ‘ялова вівця’, ‘ялівець’ (ЭССЯ 1, 69-70). Стосовно семантики апелятива пор. ще укр. діал. поліс. *яловець* ‘болото’ (Черепанова 1983, 181), тобто вологе місце з поганим ґрунтом, де нічого не росте.

*Aр̑narica/*Aр̑norыtica (?): слвн. *Abn̑rsa* – пр. Ріки при Церклях на Гореньському, назву котрої прочитують як *Aȓnarica* ~ *арно* (щодо фонетичної еволюції гідроніма див. Bezlaј SVI I, 35: із посиланням на версію Ф. Рамовша). Значні звукові трансформації (зокрема, синкопа кількох складів), що мали місце в словенських діалектах (див. багатий ілюстративний матеріал у граматиці Ф. Рамовша [244]), не дозволяють упевнено говорити про первісну форму розглянутої назви. Якщо за початкову брати **Aр̑narica*, то виникає думка, про похідність його від назви іншого географічного об'єкта (наприклад, населеного пункту) на зразок **Aр̑nare* (онімізована плюральна форма назви особи за родом

діяльності **арьнаръ* ~ **арьно* ‘вапно’), пор. похідні на зразок *Івані* › *Іваніця*. Але ця словотвірна модель стала продуктивною вже у період самостійного розвитку окремих слов’янських мов, тому праслов’янська хронологія потамоніма в цьому випадку викликає певні сумніви. Коли ж етимологічною вважати форму **Арьнорыtica*, то висновок про глибоку архаїку назви був би логічним уже тільки з огляду на реліктовий характер твірною апелятива (сполучення основи **арьн-* з **рыт-іca* < **рытъѣ* – part. perf. pass. до **рыти* ‘рити’), що ніде, наскільки нам відомо, не зафіксований. Пор. щодо структури укр. діал. *водоріця* ‘вир у річці’ (СНГТК 51) < **водоритця* < **vodo-ryt-ьca*.

*Арьнѣница/ *Арьнѣникъ: слвн. *Арпенік* – пр. Сави на захід від Радеч, *Арпенк* – гідрооб’єкт у Мочвир’ї, *Арпенса* – пр. Мури. Перелічені форми Ф. Безлай логічно орієнтував на слвн. *арпо*, ст.-сл. **ВАПНО**, слвн. *арпеніca* ‘місце, споруда, де гасять вапно’ (Bezłaj SVI I, 37-38), пор. ще: серб. *jàпненица* (з XII-XIII ст.) ‘піч для гашення вапна’ (ЭССЯ 1, 72: дефініція **арьно?*/**варьно*), серб., хорв. діал. *jàпненица* ‘т. с.’, ‘яма для гашення вапна’ (СХРС 302), а також хорв. *Јарпеніca* – топонім (р-н острова Паг) [253, т. I, с. 72].

Для гідронімів не знаходимо точних відповідників на інших слов’янських територіях, тому їхня праслов’янська давнина дещо непевна. Проте привертають увагу твірні апелятиви **арьнѣница/ *арьнѣникъ* спільні для західної частини південнослов’янського ареалу (пор. ще середньовічні топоніми на території Далмації *Āрпеніce*, *Јарьпеніce*, XIII ст. ~ слвн. *арпо* ‘вапно’; Bezłaj I, 5) і східнослов’янської території (: укр. *вапня́ник*, *вапня́ниця* ‘вапняковий шар землі’; наведені за ЕСУМ 1, 329-330). Наскільки нам відомо, в болгарській, македонській та західнослов’янських мовах названі форми (дериваційно залежать від ад’єктива **арьн-ѣпъѣ* < **арьно* ‘вапно’) не представлені.

*Asena(ja)/ *Asenъ: серб. *Јасена* – рч., пр. Морави (Головацкий 370), *Јасен* (5) – потоки (Павловић 1996, 142), пол. *Јасіона* – гідрооб’єкти в бас. Одеру та ін., *Јасієн* – назва кількох озер (NWP 109), *Јасіона* (*Јасона*, 1373 р.) у бас. Сяну [245, с. 67] та Варти [246, с. 57], блр. *Јасен*, *Јасин* (*Јасієніка*) – водна назва (Мін.

губ.; Vasmer V, 385) ~ блр. *Ясено* – гелонім (бас. Прип'яті) [4, с. 150] < **Aseño(je)*. Лексико-семантичні похідні на базі відповідних форм ад'єктива **asenъ(jь)* ~ *asenъ / *asenъ 'ясен' (архетипи див.: ЭССЯ 1, 79). Реконструкцію **asenъ(jь)* в ЭССЯ пропущено.

*Asenica: д.-серб. «рекомь **Ѣтоуденіцѡмь оуправо на рекоу **Іасеніцоу****», 1222-1228 pp. [47, с. 187], серб. *Јасеница* (3) – назва річок (бас. Колубари, Дрини; Павловић 1996, 142), *Јасеница* – рч., пр. Морави (Вукичевич, Семиз 6), *Jasenice*, діал. *Jesanica* – гідрооб'єкти в Далмації та Герцеговині, болг. *Јасеница* – руч. [231, с. 256], *Jasenica* (*Jesenica*, 1106 p.) – пр. Сави (Dickenmann I, 155), чes. *Jesenice* – рч. (Dickenmann I, 156), слвц. «fluuium *Jezenitha* (*Yezenitha*)» – назва водного об'єкта (Šmilauer 1932, 54, 55), *Yasenitze*, 1260 p., *Jasenitz*, 1237 p. – назви водних об'єктів у слов'ян, що населяли узбережжя Ельби [264, т. II, с. 43: подані поряд із серб., хорв. *Jasenica* – рч.], *Jöβnitzbach*, 1244 p. – гідронім у давніх саксонських слов'ян [215, с. 246], *Jasenitze*, *Jasenitz*, 1237 p., *Jacenitze*, 1274 p., *Jaznice*, 1227 p. – рч. [217, с. 37: з архетипом *jasenica], в.-луж. *Jaseńca*, *Jasońca*, н.-луж. *Jaseńca* – гідроніми [47, с. 187], пол. *Jasienica* – гідрооб'єкти в бас. Одери, Вісли та ін. (NWP 109), *Jasienica* (*Iassenycza*, 1446 p.) у бас. Сяну [245, с. 66: від *jasień* 'ясен'], укр. *Ясеніця* – назва кількох потоків (бас. Дніпра; СГУ 638), рос. *Ясеница* – рч. [47, с. 187]. Можливо, сюди ж і слвн. *Jesenica* (*Jesenice*) – гідронім (Згорне Гореньско) [197, с. 33].

Гідронімізація праслов'янського апелютива, відновлення котрого в ЭССЯ здійснюється на підставі однієї словенської лексеми – *jaseńca* 'ясен *Fraxinus ornus*' (ЭССЯ 1, 78). Список рефлексів *asenica поповнюється завдяки таким слов'янським топонімам, зібраним Ф. Міклошичем: слвн. *Jesenice* (Країна), слвц. *Jesenice* – місцевість, пол. *Jasienica*, в.-луж. *Jessnitz*, (Саксонія) *Jessinitz*, *Jessinetz*, укр. *Ясениця* – місцева назва в Галичині [231, с. 256], слов'ян. ¹*Jefnitz* (*Jaseńca*, *Jesnicz*, 1365 p., *Gessenicz*, 1427 p., *czug Jessenicz*, 1456 p., *Jesnitz*, 1529 p.) – місцева назва (р-н Бауцена; Eichler, Walther I, 456: читають *Jesenica / *Jasenica < *jaseń / *jeseń). Отже, ареал цієї лексеми в давнину був ширшим.

***Asenovъсь**: серб. *Јасеновац* (3) – потоки (бас. Зах. Морави, Колубари, Дунаю; Павловић 1996, 143), *Jasenovec* (*Jascenouies*, 1334 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 155), словц. *Jasenovec* (Šmilauer 1932, 481: (*j*)*asenъ*), пол. *Jasionowiec* (бас. Одеру; NWP 109) – водні об'єкти, укр. *Ясенóвєць* (5) – потоки (р-н Закарпаття, бас. Пруту, Дністра; СГУ 639). Топонімізація ідентичного апелятива, утвореного від прикметника **asenovъ(jъ)* ‘ясеновий’ (ЕССЯ 1, 78-79), або суфіксальна деривація гідронімного рівня, пор. назви типу *Jasenov*, *Jasenova* (бас. Сави; Dickenmann I, 155).

***Asenъкъ**: серб. *Јасенак* – пот. (обл. Лепениця; Павловић 1996, 142), рос. *Ясенок* (*Есенок*) – правий рукав Упи (Смолицкая 81). Лексико-семантичне похідне від демінутива на *-ъкъ* до *asenъ/**asenъ* ‘ясен’.

***Avъпъjъ**: серб. *Јавни* – пот., л. Півд. Морави (Павловић 1996, 139) ~ рос. *Явна* (*Явне*) – рч. (Рязан. губ.; Vasmer V, 345) < **Avъna(ja)*. Гідронімізація ад'єктива **avъпъ(jъ)* ‘явний, який добре видно’ (семантику див.: ЕССЯ 1, 99-100), фактично – ‘прозорий’.

***Baranica**: серб. *Бараница* – п. Трговишкою Тимока п. Княжевачкою Тимока п. Тимока (Павловић 1996, 26), пол. *Baranica* – назва двох гідрооб'єктів (NWP 44). Лексико-семантичний дериват від структурно тотожного апелятива, похідного на *-ica* від партиципіумної основи **bara-n-* ~ псл. *barati (: словц. *bárat* ‘ламати, пронизувати’, д.-рус. **барати** ‘битися, pugnare’; ЕССЯ 1, 158-159). У чистому вигляді дієприкметник, гадаємо, представлений у східнослов'янських гідронімах: укр. *Барáн*, *-á* (*Баранъ*, 1825 р.) – рч., п. Півд. Бугу (СГУ 33), рос. *Баран* – оз. (Рязан. губ.), також водний об'єкт (Твер. губ.), блр. *Баран* (Вілен. губ.) (Vasmer I, 84).

***Varica**: серб. *Бáрица* – назва кількох джерел із замуленими берегами (Маринковић 108: автор зіставляє з *бара* ‘мала протічна вода, потік’, відзначаючи, що цей апелятив не властивий діалекту, де функціонує гідронім), словц. *Varica* (Šmilauer 1932, 469: *bara*; тут же згадано сербську та польську форми, а також пол. *Varysz*), пол. *Varusa* (бас. Одеру; NWP 45) – водні назви. Гідронімізація структурно тотожного апелятива, похідного з формантом *-ica* від

*bara (: серб., хорв. *bàra* ‘калюжа’, ‘луг’, чes. діал. *bara* ‘велике болото’; ЭССЯ 1, 153-155, рос. діал. новг. *барá* ‘болото’; НОС 1, 31). Реконструкцію форми *barica в ЭССЯ пропущено.

***Варіць**: серб. *Барич* – рч., п. Сави (Павловић 1996, 26), пол. *Varycz* – гідрооб’єкти в бас. Вісли, Одери, Варти (NWP 45). Прагідронім відтворює похідне з формантом *-іць* від псл. *bara (див. вище матеріал до статті *Varica). Польська назва вже зіставлялася з лексемами типу болг. *bàra* ‘невелика річка, вода; мокре, вологе місце’ (БЕР 1, 32), пор. ще орієнтацію аналогічного гідроніма (бас. Сяну) і ойконіма на *bara ‘мочар, болото, багно’ (зауважується, що суфікс *-ucz* давній та рідкісний) [245, с. 21]. Див. ще [246, с. 18, 19]. Стосовно суфіксації: *vrb-іць > укр. діал. заст. *вѣрбич* [вѣрбич’] ‘холодний вітер, що дме в дні вербного тижня’ (Чабаненко I, 133), ц.-сл. **каторичь** ‘сварлива, задерикувата людина’ ~ **катора, каторити** [271, с. 462].

***Варина**: серб. *Барина* – пот., л. Тамнави п. Сави (Павловић 1996, 26), слвц. *Varina* – гідронім (бас. Нітри; Hladký 39-40) ~ *barina ‘вологе, болотисте місце’ (реконструкцію див.: ЭССЯ 1, 159-160; зведення словацької назви до аналогічної форми див.: Hladký 40).

***Ващъра**: *Baštra* – водний об’єкт (бас. Сави; Dickenmann I, 45: етимологічно темна назва). Гідронім репрезентує давній дериват із префіксом **ba-* від основи **šъr-* ~ і.-є. *(*s*)*ker-* ‘гнути, викривляти; різати’ (ступінь редукції).

***Bergana**: хорв. *Bregana* (*Брегана*) – пот. (Липовский 3), слвн. *Bregana* – рч. (бас. Сави), рч. між Словенією та Хорватією (1209 р. – *Brigana*, 1251 р. – *Bregana*) (Bezljaj SVI I, 83) ~ (похідне) хорв. *Breganica* – гідронім [форму наведено за 250, с. 446: стаття *Drögnitz*].

Ці назви звичайно виводять зі слов’ян. *brěgъ, хоч припускають і дослов’янське походження, порівнюючи з баденським гідронімом *Brege* < д.-в.-н. *Bregana*, англ. *Brent*, *Braint* герм. *Purgund* ~ пракельт. *brigā ‘гора’ (докладніше див.: Bezljaj SVI I, 83; [189, с. 200-201]; Dickenmann I, 62-63). Лишається тільки уточнити, що в цьому випадку доцільно припускати

праслов'янську хронологію форми (~ *bergъ), оскільки, по-перше, відповідного апелятива у південних слов'ян, наскільки нам відомо, поки що не засвідчено, а по-друге, формант *-ana* часто фіксується в реліктових утвореннях. Сюди ж хорв. *Bregana*, (похідне) *Breganica* – місцеві назви [231, с. 228].

Проте, незважаючи на все сказане, існує ще один шлях інтерпретації походження назви, зокрема – припущення її зв'язку зі словотвірною парадигмою дієслова **bergt'i* 'зберігати, охороняти', пор. хорв. особове ім'я *Bregan* (Leksik 70) < *berganъ, яке навряд чи залежить від *bergъ 'гора, височина, берег'.

***Bergava**: серб. *Брегава* – рч. в р-ні Мостара (Гильфердинг 1873, 29). Топонімізація відповідного апелятива, похідного з формантом *-ava* від *bergъ 'берег; гора' (можливо, синонім до *bergatъ > слвн. *bregat* 'скелястий', чес. *břehatý* 'такий, що має береги'; ЭССЯ 1, 189). Віднесення лексеми до найдавнішого слов'янського прошарку сербської гідронімії можливе як з огляду на значну архаїку дериватів із цим суфіксом (і залежною від них ономастикою), так і на підставі факту відсутності апелятива в доступних словниках апелятивної лексики. Пор. ще похідне з цим же формантом від семантично близької лексеми *gora 'гора' > *gor-ava (: чес. *horava* 'високий ліс'; Малько 20).

***Bergovica**: серб. *Бреговица* – пот., п. Тимоку (Павловић 1996, 46), пор. ще болг. *Брегòвица* та **Верγουβίτσα, Верγουβίτσα** – топоніми (Греція; див. 2.2.). Топонімізація відповідного апелятива, варіантного за суфіксацією щодо *bergovina > блр. діал. *берагаві́на* 'край улоговини, берег річки, озера' (Яшкін 1971, 23) або дериват онімного рівня від **Bergovъ(jь)*, **Bergova(ja)* > укр. *Береговая* (бас. Дніпра; Vasmer I, 125).

***Berstovica**/**Berstovъсь**: серб. *Брестовица* – назва річок (бас. Вел. Морави, Дунаю, також в обл. Доня Ясениця; Павловић 1996, 48), *Brestovica* (*Breztouicha*, 1339 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 63), укр. *Берестови́ця* (*Берестовица, Берéствиця*) – рч. (бас. Дніпра; СГУ 45); серб. *Брестовац* – назва кількох потоків у різних частинах Сербії (Павловић 1996, 47), *Brestovac* – гідронім (Боснія) [199, с. 59], *Brestovac, Brestovec* (ad aquam *Breztouch*, 1244 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 63), слвн. *Brestovec* – пр. Незбишкового Поток (Bezljaj SVI I, 84),

укр. *Берестовець* («do rzeczek Wachtyna u Berestowcza», 1607 р.) – рч. (бас. Дністра; СГУ 45).

Топонімізація відповідних апелютивів (пор. серб., хорв. *брєстовац* ‘кийок із берестового дерева’; РСКНІ 2, 151, укр. діал. поліс. *берестовиця* ‘ліс’; Черепанова 1983, 188) або похідне онімного рівня від **Berstovъ* (-a).

*Berstovъ(jъ): *Brestova* – пр. Сави (Dickenmann I, 63), болг. *Брестовото дерє* – рч. (р-н Пирдопско), укр. *Берестовá* (бас. Стиру), рос. *Берестов* (бас. Оки) та ін. ~ **berstovъ(jъ)* [175, с. 40].

*Berstъna(ja): серб. *Бресна* – рч. (Сокобанська Котлина; Павловић 1996, 47), рос. *Берестна* – рч. (Калуз. губ.; Vasmer I, 145) ~ укр. *Бєрестний* (*Берестный*) – гідронім (бас. Сухої (Гнилої) Плотви, бас. Дону; СГУ 44) < **Berstъnъ(jъ)*. Похідне від структурно ідентичного ад’єктива, рефлекс якого представлений в основі укр. діал. *берестнік* ‘берестовий гай’ (ЕСУМ 1, 173).

*Berstъnica: серб. *Бресница* – назва річок (бас. Півд. Морави, Зах. Морави, Вел. Морави, також в обл. Тамнава; Павловић 1996, 47), *Brestnica* (*Breznica*, 1339 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 63), словн. *Bresnica* – пр. Лешниці, пот. при Польчанах (Bezljaj SVI I, 84: до adj. **bres(t)ъno*), пол. *Brzeźnica* – гідронім (NWP 55) ~ болг. *Брестница* – географічна назва (Кюстендилско; БЕР 1, 85). Похідне від аналогічного апелютива, пор. варіантне за суфіксом укр. *берестнік* ‘берестовий ліс’ (Грінченко 1, 52). З літератури див. ще [246, с. 26].

*Berzica: *Брезица* – водна назва (бас. Вардару) [204, с. 105: до слов’янської назви берези], луж. *Brězysa* (Šmilauer 1932, 479: *berza*), рос. *Брезица*, *Сухо-Брезица* (Vasmer I, 129) – гідроніми ~ **berz-ica* – похідне від **berza* ‘береза’ (семантику рефлексів див. ЭССЯ 1, 204).

*Berzovica/*Berzovъсь: словн. *Brezovica* – пр. Топольщиці, чес. *Březovice* – гідронім (Bezljaj SVI I, 85, 86), *Brezovica* (*Breszovica*, 1222 р.) – назва пр. Сави (Dickenmann I, 65), зіставлена з укр. *Березовиця* – гідронім (Житомир. р-н і обл.) [57, с. 117]; серб. *Брезовац* – пот. (бас. Дрини; Павловић 1996, 46), *Brezovac* (*Berzouch*, 1249 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 65), словн. *Brezovec* – пр. Фрамського Поток (Bezljaj SVI I, 85), болг. *Брєзовец* – гідронім

(Михайловградско) [175, с. 41], слвц. *Brezovec* (*Brezou*, 1334 р., *Brezovec*, 1868 р.) – гідрооб'єкт (бас. Сланої; Sičáková 19: як похідне від *brezový*), пол. *Brzozowica*, *Brzozowiec* (бас. Сяну) [245, с. 29: до *brzóz*], *Brzezowiec* (2) (NWP 55) – водні об'єкти, ст.-рос. *Березовець*, 1623 р. – рч. (р-н Москви; АИ III, 183), оз. на Новгородщині (НПК II, 250), рос. *Березовец* – назва річок (Кур., Москов., Влад., Волог. губ.; Vasmer I, 134), укр. *Березовець* – лімнонім (Ровен. обл.), блр. *Бярóзавец* – гелонім (Мін. обл.) [175, с. 41-42].

Топонімізація формально тотожних апелятивів, що відтворюються в: слвн. *brézovica* ‘березовий сік’, рос. діал. *берёзовица* ‘березовий сік, що цідять восени, який, коли перебродить, утворює солодкуватий напій’ і под. (ЭССЯ 1, 205; без відповідників у болгарській та македонській мовах); слвн. *brézovec* ‘стовбур берези’, чес. діал. *březovec* ‘березова лозина’, пор. ще д.-рус. **Березовьць** – назва міста (ЭССЯ 1, 206-207; польські, сербські та хорватські приклади тут відсутні), а також блр. діал. *бярóзавец* ‘березовий гай’ [175, с. 42: тут спеціально див. про реконструкцію *Berzovьсь].

***Berзь** (?): слвн. *Brezzi* (?) – пот. у Карнійських Альпах (Бодуэн де Куртенэ 228). Можливо, результат переоформлення *berza ‘береза’ як *й*-основи.

***Berзьnica**/**Berзьнікъ**: слвн. *Breznica* – назва приток Сеянського Потoku, Любляниці, Градащиці, *Frießnitz* (після 780 р. – *Prießnitz*, *Wrießnitz*) – гідронім у Корошко (Bezlej SVI I, 85), *Breznica* (*Bresniza*, 1201 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 64), серб. *Брезница* – річкова назва (бас. Дунаю та Дрини; Павловић 1996, 46) і гідрооб'єкт у бас. Вардари, чес. *Březnice*, слвц. *Březnica* – водні назви [204, с. 105: до *Březьnica ~ *berza], *Kysbriznicze*, 1454 р. (*Mala Breznica*, 1773 р., суч. *Brezovsko*) – гідрооб'єкт (бас. Іпля; Majtán, Žigo 14), пол. *Brzeźnica* – гідронім (NWP 55), *Brzeszniczia*, 1345, 1466 pp. (суч. *Brzeźnica*) – пр. Варти [246, с. 26: до *brzóz*, д.-пол. *brzeźnica* ‘березовий ліс’], *Bresnitz*, 1240 р., *Breseniz*, 1313 р., *Brezenitz*, 1314 р. – гідронім, *Briesenitz*, *Bresnizca*, 1254 р., *Briesenicza*, 1303 р., *Bresnitz* – оз. й руч. (Західне Помор'я; Lorentz 13: до слов'ян. *berza* ‘береза’, слвн. *Brézьnica*, чес. *Březnice*, пол. *Brzeźnica*), укр. *Березница* (*Березница*) – пот., п. Бобра п. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ 42), ст.-рос. *Березница*,

1606 р. – оз. (р-н Суздаля; АИ II, 99), рос. *Березница* – рч. (Псков. губ.), блр. *Бярозніца* (*Березница*) – рч. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 130-131). Сюди ж *Bersnicha*, 834 р. – рч. в Нижній Австрії, що розглядається як слов'ян. *Běrzьnicā [185, с. 84]; *Breznik*, *Briznik* (*Brisnich*, 1158 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 64), слвн. *Breznik* – пр. Радули (Bezljaj SVI I, 85, 86), луж. *Brěznik* (Šmilauer 1932, 479: *berza*), пол. *Brzeźnik* (4) (бас. Одеру, Вісли; NWP 55), *Brzeznik*, 1629-1670 рр. (суч. *Brzeźnik*; бас. Варти) [246, с. 26: до *brzóz*, *brzeźnik* ‘березовий гай’], укр. *Березник* (*Bereźnik*; Косів; Vasmer I, 130) та деякі інші [див.: 175, с. 42] – гідроніми. Стосовно структури пор. ще болг. *Брезник* – назва гори (Григорович, 134).

Назви такого типу тлумачать як похідні від аналогічних апелютивів, пор. д.-пол. *brzeźnica* ‘березовий ліс’, пол. *brzeźnik* ‘березовий гай’ [246, с. 26], укр. *березніця* ‘березник’ або як деривати онімного рівня від *Bezьnъ (-a) [175, с. 42]. З літератури див. ще [245, с. 29].

***Bezďьbnica**: серб. *Безданица* – рч. (бас. Тимока) (Павловић 1996, 29), хорв. *Brezdanica* – пр. Корани (бас. Сави; Dickenmann I, 64: до серб., хорв. *brezdan*, *bèzdan* ‘який не має дна’), слвн. *Beznicā* – пот. (Жалнь; Bezljaj SVI I, 60: з архетипом *bezďьbъnъ), пол. *Bezednica*, *Bezodnica* – водні об’єкти в різних частинах Польщі (NWP 47) ~ *bezďьbnica > серб., хорв. *bèzdanica* ‘безодня’ (ЭССЯ 2, 22; польські репрезентанти тут відсутні), або дериват гідронімного рівня на -ica від *Bezďьbъnъ (див. наступне). Про деякі слов’янські топоніми з основою **ďьbn-* див. ще [179, с. 177-178]. Пор. ще пол. *Bezelnycia* (бас. Сяну) < *bezednica [див.: 245, с. 23].

***Bezďьbъnъ**: серб. *Бездан* – пот., п. Пасячки л. Расниці л. Нишави п. Півд. Морави (Павловић 1996, 29), рос. *Бездон* – оз. (Калуз. губ.; Vasmer I, 100) ~ слвн. *Bezdena*, *Bezđena* – водний об’єкт (Номень) [197, с. 32, 33], *Bezna* – пр. Оплотниці (Bezljaj SVI I, 60: *bezďьbъnъ), пол. *Bezedno* (бас. Одеру), *Bezodnia* – гідрооб’єкти (NWP 47).

Топонімізація відповідного ад’єктива, пор. його рефлекс типу чорногор. *бèздан* ‘безодня’ (ЭССЯ 2, 22; східнослов’янський матеріал тут відсутній). Слвн. *Bezđena* Д. Чоп тлумачив у зв’язку з діалектними рефлексами апелютива

*bъzъ (*bǝz, bǝzǎ*), елемент *d* він пояснював як вставний, апелюючи до форм із аналогічним епентетичним звуком після *z*, пор. *stǝzdǎ* < *stǝzǎ*, *grǝzda* < *grǝza* [197, с. 32]. Проте прикладів відповідного твірного апелятива в його матеріалах не знаходимо, тому цей факт, а також близькі відповідники з інших слов'янських мов дають підстави розглядати словенську назву серед репрезентантів псл. **Bezďbn-*, в у всякому разі, така етимологія досить імовірна.

***Běla(ja) (Voda/Rěka)**: серб. *Бела* (13) – річки в різних частинах Сербії, *Біјела* (5) – річки (бас. Дрини) (Павловић 1996, 29, 35), *Белая* – гірська річка в Чорногорії (південна частина Дурмитору; Ровинский 114), *Bela*, 1283 р., *Bijela* та ін. – водні назви (бас. Сави; Dickenmann I, 48), хорв. *Бела* – рч. (бас. Сави; Липовский 6), макед. *Бéла Рéка* (6) – рч., *Бéлата Вóда* – дж. (бас. Брегалници; Ив., 43), чес. *Bělá, Bílá, Bílá voda*, слвц. *Bělá* (Šmilauer 1932, 464: *běľ*), пол. *Biała* – водойми в різних регіонах Польщі (NWP 47), *Byala*, 1493-1498 pp. (бас. Варти) [246, с. 20], укр. *Біла* – назви різних водойм (СГУ 52-53), ст.-рос. *Белая* – рч. (Кусов 121), рос. *Белая* – назви різних гідрооб'єктів (Арханг., Калуз., Костр., Кур. та ін. губ.), блр. *Белая* – гідронім (Гроднен. губ.; Vasmer I, 105-108).

Лексико-семантичне похідне на базі форми жіночого роду відповідного ад'єктива. Номінація за оптичним ефектом (наприклад, блиском води, блискучістю поверхні).

***Běl^(o)ava**: серб. *Бјелава* – рч. в бас. Дрини, *Бельава* – рч., п. Вел. Морави (Павловић 1996, 32), пол. *Bielawa* (4) – водна назва (NWP 48), *Belawe*, 1321 р. – болото (р-н Зах. Помор'я; Lorentz 7) ~ *Bielawy* – пр. Варти [246, с. 21]. Назва сягає відповідного ад'єктива (fem.), пор. його рефлексі: серб., хорв. діал. *бјѐлав* 'тварина (самець) білої масті', *бѐлав, -а* 'білуватий, недостатньо білий', пол. діал. *bielawa* 'невеликий став' та ін. (ЭССЯ 2, 62-63). Сюди ж топоніми: *Vielau* (*Bilau*, 1312 р., *Filaue*, 1555 р., *Vielaw*, 1590 р.; Eichler, Walther II, 536: як **Běl'ava* ~ *běly 'білий'), пол. *Byelawa (Welawa)*, 1461 р. – місто (Długosz 147).

***Bělīca**: серб. *Белица (Бјелица)* (2) – річки (бас. Зах. Морави, та Тимоку; Павловић 1996, 31), *Belica* – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann I, 48), болг. *Белица*

– рч. (бас. Вардару) [204, с. 60], *Belīta* – гідронім слов'янського походження на румунській території [240, с. 38], пол. *Bielica* (NWP 48), укр. *Білиця* (*Белица*; бас. Сожу), рос. *Белица*, блр. *Белица* (Кур., Рязан., Смолен., Мін. та Могил. губ.; Vasmer I, 110) – водні об'єкти ~ *bělīca (: серб. *бјелица* ‘різновид ґрунту’, укр. діал. *біліца* ‘біла глина’ та ін.; ЭССЯ 2, 64-65: до рефлексів тут зараховано і сербський потамонім *Бјелица*). Достатньо ймовірна й універбація *Běla voda чи *Běla řeka = *Bělīca [204, с. 60].

Bělīga**/Bělyga** (?): слвн. *Bieliga* – назва потоку, гори, пасовиська в долині річки Дони, раніше заселеної слов'янами, які належали до резіянського племені (Бодуэн де Куртенэ 227). Варіантність архетипу зумовлена збігом псл. *i та *y в одному слвн. *i*, що не дозволяє точно визначити суфіксальний вокалізм. У будь-якому разі назва сягає апелятива, похідного від **bělъ(jь)* ‘білий’, пор. семантично протилежне, проте словотвірно ідентичне *čьrnīga/*čьrnuga (?), похідне від ад'єктива **čьrnъ(jь)* ‘чорний’ (: укр. *Чернига* – гора в р-ні м. Мукачєво на Закарпатті; ОАІУМ). Якість голосного в суфіксі можна визначити в д.-рус. **Чьрнигъ** – особова назва (Фасмер IV, 345: від **чьрнъ** ‘чорний’) < *čьrnīgъ.

***Bělīna**: серб. *Белина* – рч. (бас. Колубари; Павловић 1996, 33), пол. *Belina*, 1427 р. (суч. *Bielina*) – пр. Варти [246, с. 20: *Viala*], рос. *Белина* – назва річок (Перм., Смолен. губ.; Vasmer I, 109), укр. *Білина*, -и (*Билина*) – рч. (бас. Дніпра, також як пр. Локні; СГУ 55) ~ *bělīna, пор. серб., хорв. *бјеліна* ‘білизна’, укр. *білина* ‘т. с.’, ‘рослина жерех *Aspius aspius*’ та ін. (ЭССЯ 2, 67).

***Bělovъсь**: серб. *Беловац* – назва потоків (бас. Вишки, також в обл. Подибар; Павловић 1996, 31), пол. *Bielowiec* – гідронім (бас. Одєру; NWP 48). Топонімізація ідентичного апелятива, похідного з формантом -*ьсь* від прикметника *bělovъ > серб. діал. (Космет) *belōv* – вторинний ад'єктив до *bela* ‘біла’ (Skok I, 153).

***Běluxa**: серб. *Бјелуха* – рч., л. Печкої Бистриці п. Білого Дриму (Павловић 1996, 37), пол. *Białucha* – гідронім (бас. Вісли; NWP 47) ~ *běluxa (: рос. діал.

белуха ‘піщаний ґрунт’; ЭССЯ 2, 78: сербські та польські репрезентанти тут відсутні).

*Вёсьна(ја)/*Вёсьнь(јь): серб. *Бесна* – річкова назва (бас. Вел. та Зах. Морави; Павловић 1996, 34), словц. *Besná voda* – водний об’єкт (бас. Турця) [221, с. 71], пол. *Biesne* (2) – озера (NWP 49) ~ **běsнь(jь)* (: серб., хорв. *бијесан, -сна, -сно* ‘скажений’, ‘пихатий’, чes. *běsný* ‘скажений’; ЭССЯ 2, 91). Мотивація передбачала образну характеристику швидкого руху течії, пор. також тлумачення словц. *Besná voda* як назви гідрооб’єкта з сильною течією, яка спричиняє часті повені [221, с. 71].

*Вёсьница: словн. *Besnica* (3) – назва приток Сави, Шуїці, Мури, пол. *Bieśnica* – гідронім. Обидві назви визначені як похідні від **běsнь* < **běsь* ‘демон’ (Bezlaј SVI I, 57). В основі назви відповідний апелятив, похідний від **běsнь(jь)* (див. вище **Вёсьна(ја)/*Вёсьнь(јь)*). Теоретично ймовірна деривація гідронімного рівня від основи **Вёсьн-*.

*Blizna/*Blizьna (?): серб. *Близна* – рч., л. Шасики л. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 38), *Blizna* (*Blizna*, 1201 р.) – водний об’єкт (бас. Сави; Dickenmann I, 55), пол. *Blizna* – назва гідрооб’єктів (бас. Вісли, Одеру), укр. *Близна* (*Blyzna*, 1565 р.) – оз. на Волині, блр., рос. *Близна* – гідронім (бас. Ловаті, Оки), *Близна* – рч. (бас. Сожу), що вже були предметом окремого дослідження і витлумачувалися на основі псл. **blizna* (: рос. діал. *близнá* ‘мілина на річці уздовж берега’ та ін.). Детальніше див. [175, с. 44-45]. Про формально подібні східнослов’янські назви див. ще [85, с. 21-25].

Альтернативна реконструкція гідроніма як прикметника (fem.) з основою **blizьn-* ~ **blizьne, -ete* ‘близнюк’ (див. ЭССЯ 2, 122-123: рефлексі власне **blizьn-* тут не наведені) можлива з огляду на макед. діал. *близна вода* ‘річка, що ділиться на два басейни (течії)’ (Видоески 22), тобто на рукави-близнюки.

*Bliznica/*Blizьnica: хорв. *Bliznica*, 1251 р. – водна назва [260, с. 188], рос. *Близница* – гідронім (бас. Оки; Смолицкая 196). Дериват гідронімного рівня від **Blizna/*Blizьna* (див. попередню статтю).

*Blizoradъ/*Blizoordъ: серб. *Близурад* – назва джерела (Петровић 1972, 50), водний об'єкт у Требесині (Пујић 884). Гідронім утворено від особової слов'янської назви **Blizoradъ/*Blizoordъ* за нерегулярною словотвірною моделлю, котру характеризує відсутність формальних (афіксальних) ознак похідності у дериватів (мають семантику належності, функціонально дублюючи посесиви на *-jъ, -ja, -je*). Пор. ще фонетико-граматичний варіант цього ж гідроніма *Бизурادا* (Главска; Пујић 884) – приклад вжитку антропоніма у формі родового належності як географічної назви.

Твірний антропонім утворено сполученням основ **bliz-* ‘близько’ і **radъ/*ordъ* (складова частина архаїчних слов'янських антропонімів-комполіти типу **Milo-radъ, *Rado-slavъ*) із поєднувальним голосним *-o-*. Стосовно препозитивного компонента пор. відантропонімі гідроніми *Близумила* (Дублєвичі), *Бизумила* (Гола Главица) (Пујић 884: із зауваженням про оптативну мотивацію назв). Типологічно споріднену словотвірну структуру репрезентують посл. **dal'e-vojъ, *dal'e-borъ*, перша частина яких (компаратив зі значенням ‘далі’; див. ЭССЯ 4, 185) семантично протилежна компоненту **bliz-* у **Blizoradъ/*Blizoordъ*.

*Воха: слвн. *Vocha*, 1335 р. – пот. (р-н Ідрії), що нині не існує (Bezlaј SVI I, 73: як неясне ім'я; припускається можливість читання *Voка*), болг. *Boxa* – водний об'єкт (р-н Хотниці) [272, с. 47: стаття *Бóхот ~ боx-*], слвц. *Vocha* (rivulus *Vocha*), *Vacha*, 1285 р., *Vucha, Voca, Vócza* – пот. (Кральовани; Šmilauer 1932, 314). Гідроніми співвідносні з основою дієслова **bahati* ‘бити, стукати’ (ЭССЯ 1, 134), репрезентуючи варіантний кореневий вокалізм, наявний в **boxotěti/*boxъtěti* (ЭССЯ 2, 163). Імовірність колишнього існування аперлятивів **boxъ, *boxa* була передбачена І. Дуридановим, який, розглядаючи групу слов'янських гідронімів з основою *Vox-/Voš-* (серед них і словенський), відновлював для них базові **boxъ, *boxa* [204, с. 115].

Вокалізм *u* в одному з варіантів словацької форми – вторинне явище, зумовлене впливом попереднього губного, що підвищило ступінь лабіалізації

голосного *o*. Варіант *Bacha*, ймовірно, існував як паралельний до *Bocha*, будучи залежним від **baxati*. Форми *Vosa*, *Vócza* репрезентують адаптацію слов'янського гідроніма в мадярських документах.

*Вохань: серб. *Vòhān* – дж. (Halilović 438). Гідронімізація апелює до **boxanь*, співвідносного з псл. **box-otěti*/**box-ъtěti* (: слвн. *bochotěti* ‘буйно, пишно рости’, *bochtěti* ‘бути пишним, рясніти, буюти’; ЭССЯ 2, 163). Таким чином відзначався повноводний, бурхливий характер джерела. Пор. ще: пол. *Bochot* – назва озера в бас. Вісли (NWP 51) < **Vохотъ* (~ **boxotěti*), давність якого зумовлена фактом відсутності в польському словнику співвідносного дієслова (воно зафіксоване тільки в словенському й українському), а також ст.-рос. *Boхотъ*, 1567-1568 рр. – рч., пр. річки *Тысья* в Борисоглебській вотчині Рязанського краю (ПКРК 441).

*Воїяна: *Vojna* (*Вауна*, 1230 р.) – рч. (бас. Сави), укр., рос. *Бойна* – річки (Твер. та Черніг. губ.), пояснені у зв'язку з серб., хорв. *bôj* ‘бій’, adj. *bôjna* ‘військовий; страшний’ (Dickmann I, 59). Отже, йдеться про топонімізацію відповідного ад'єктива, рефлексів котрого мають ще семантику ‘буйний’ (ЭССЯ 2, 169), достатньо актуальну для номінації в царині гідронімії.

*Boletъjъ: серб. *Болеч* (*Болечица*, *Болечка*) – рч., п. Дунаю (Павловић 1996, 41), *Бол'еч'* – дж. й пот., що витікає з джерела (р-н Гори) (Цоговић 1996, 89). Субстантивація йотованої форми дієприкметника на *-et-* (act. praes.) ~ **bolěti*. Сучасне кінцеве *-ч* замість закономірного *-ћ* пояснюється діалектним переходом *ć* > *č* (тобто первісно все-таки **Boleћ*), пор. хорв. діал. (Водиця, Істр) *boleč*, gen. - *i* як вторинний фонетичний варіант стосовно діал. (Космет) *boleć* ‘ніжний’, що генетично партиципійум на *-eć-* до *boljeti* (Skok I, 184). Реконструкція праслов'янської форми проблематична з ареальних причин.

Сумнівною виглядає інтерпретація топонімів з цією основою як *j*-ових посесивів від особової назви з основою **Bolet-* (тобто **Bolet-jь*). Так, наприклад, І. Попович пояснював однойменний сербський ойконім *Bòleč* (фактично – як **Bolećь* < **Bolećьь*) як утворений від антропоніма на *-et-* за цією ж моделлю [242,

с. 103-104]. І хоч дослідник наводить цікаві приклади реалізації цього ж словотвірного типу в іллірійських топонімах на *-ent-jo-*, що свідчить про значну хронологічну глибину такого способу індоєвропейської деривації (пор. *Bolentium* та ін.), все-таки у випадку з утворенням посесивного прикметника від особової назви на *-eta* логічно було б очікувати **Bolet-inъ* (пор. російські прізвища *Путят-ин* < *Путята*, *Вышат-ин* < *Вышата* та ін.). Це регулярна модель. Словотвірний же тип «субстантив з формантом *-et-* + *jъ*» репрезентується в апелятивній деривації, як, наприклад, у д.-рус. *ХОЛОПЯ* > *ХОЛОПЯЧЬ* [приклад подано за: 116, с. 46: із цитати С.В. Фролової], а також в українських ад'єктивах (повні форми) типу *кур'ячий*, *риб'ячий* і под.

*Bolna: *Blana* – пр. Драви (бас. Сави; Dickenmann I, 54) ~ пол. *Błonia* – водна назва (бас. Вісли; NWP 50) ~ **bolna* ‘луг’, ‘поле’ (див. Dickenmann I, 54; пор. ще матеріал статті **Bolnica*).

*Bolnica: *Blanica* (ad caput *Blanice*, 1256 p., ad fluvium *Blanyscha*, 1278 p.) – пр. Сави (Dickenmann I, 54), слвн. *Blanca* (die *Blanitz*, 1441 p.) – пр. Сави, чес. *Blanice* – гідронім, *Flanitz*, 1150 p., *Vlaenz*, *Flenitz* – рч. у Верхній Австрії (Bezlej SVI I, 65-66: тут же див. споріднену топонімію із зауваженням про рідкісність і територіальну обмеженість назви у південних слов'ян), пол. *Błonica* (3) – гідронім (бас. Одеру та Вісли; NWP 50) ~ **boln-ica*, похідного від **bolna* ‘дерен’, ‘луг, вигін’ (див. ЭССЯ 2, 175-177), пор. болг. *бланица* – демінутив до *бланда* ‘сира ділянка землі з травою, дерном’ (БЕР I, 54: *бланда*¹), пол. *błonica* ‘рослина з класу водоростей’ (SJP I, 175), тобто модифікація первісної семантики назви рослини, що росте у вологих місцях взагалі (наприклад, на лузі). Пор. ще пояснення південнослов'янських форм у зв'язку з д.-рус. **БОЛОНЬ** ‘розлив, паводок’ і чес. *blana* ‘луг, долина’ Ф. Міклошичем (Bezlej SVI I, 66).

Не виключена й деривація топонімного рівня на *-ica*, див., наприклад, вище водну назву *Blana*.

*Bolto: серб. *Блато* – пот. (обл. Пожаревачка Морава; Павловић 1996, 38), *Blato* – пр. Сави (Dickenmann I, 54), макед. *Блатото* – мочар (бас. Брегалниці;

Ив., 53), болг. *Блато* – рч., л. Іскра, *Блато*, *Блатото* – мікрогідроніми (Маданско, Долна Струма), пол. *Włoto* – назва озер (бас. Вісли, Одеру), укр. *Болото* – болота, потоки тощо (Полісся, Закарпаття), рос. *Болото* (бас. Оки), блр. *Балота* – рч. на Гродненщині та ін. ~ *bolto ‘болото’ [175, с. 46].

***Волтьсь**: серб. *Блатац*, *Блатец* – пр. Пчиня (бас. Вардару) [204, с. 131: як *Влатьсь ~ ст.-сл. **БЛАТО** ‘болото’], пол. *Włociec* (2) – гідронім (бас. Одеру; NWP 50). Демінутив на -ьсь від *bolto ‘болото, дреговина’. Пор. ще болг. *Блатца* – рч., л. Чорної Мести [175, с. 47: *Волтьсь/*Волтьсе].

Волъница**/Волъникъ**: хорв. *Blatnica* – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann I, 54), слвн. *Blatnica* (bei der *Blatnicz*, 1436 р.) – пот. при Бегунях, також як назва пр. Зилі, чес. *Blatnice*, слвц. *Blatnica* – гідроніми (Bezlej SVI I, 66-67: до слвн. *blato* ‘мул, твань, бруд’), *fluuium Blatnicza*, 1294 р. (Себеславце), *Blathnica*, *Blathnica*, 1252 р. (Šmilauer 1932, 57, 59), пол. *Włotnica* (бас. Варти) [246, с. 23: до *włota*] – гідроніми, укр. *Болитниця* (*Болотниця*) – рч. (бас. Дніпра; СГУ 62), блр. *Балотниця* (*Болотниця*, *Wolotnica*) – водна назва (бас. Березини; Vasmer I, 182); слвн. *Blatnik* – назва приток Сави і Руповщиці (Bezlej SVI I, 66-67), *Blatnik* (бас. Сави; Dickenmann I, 54), рос. *Болотник* (Новг. губ.; Vasmer I, 182) – водні об’єкти.

Прагідроніми сягають аналогічних апелятивів, пор. такі їхні рефлексиві, як слвн. *blâtnica* ‘болотна вода’ (ЭССЯ 2, 182: тут же наведені деякі назви населених пунктів; праформа *bolъникъ відсутня), рос. діал. арханг. *болотник* ‘гриб підберезовик’, твер. ‘рослина *Sagittaria sagittifolia* L.’ (СРНГ 3, 79), чес. *blatník* ~ *bláto* (Machek 1957, 33). Див. ще (Dickenmann I, 54-55).

***Волтьпсь**: серб. *Блатанац*, *Блатенец* – пр. Пчиня (бас. Вардару) [204, с. 131: з архетипом *Влатьпсь ~ ст.-сл. **БЛАТО** ‘болото’], пол. *Włoteniz* – гідронім (NWP 50). Гідронімізація похідного на -ьсь від прикметника **bolъпъ(jь)* ‘болотний, болотяний’ (ЭССЯ 2, 182-183).

***Ворčina**: серб. *Брачина* – рч., л. Дрини (Павловић 1996, 45), пол. *Wroczyzna* (2) – гідронім (NWP 54). Гідронім утворено від апелятива, похідного на -ina від основи **borč-* < **bork-*, варіантної за кількістю голосного щодо *brkъ ‘пагінець’,

‘стебло’ (реконструйоване в ЭССЯ 3, 128-129). Пор. споріднене в ономаціологічному аспекті рос. *Ветка* – гідронім (Кур., Орл., Смолен. та Ворон. губ.; Vasmer I, 304) ~ *vétka* ‘гілка, відгалуження’.

***Borina**: серб. *Борина* – рч., л. Тамнави л. Колубари (Павловић 1996, 42), пол. *Borzyna* – гідронім (NWP 53). Похідне від структурно тотожного апелятива, пор. такі його рефлексі: серб., хорв. *бòрина* ‘смерекова скіпка для освітлення’, чес. діал. *bořina* ‘смерековий ліс’ і под. (ЭССЯ 2, 202-203: польський рефлекс тут відсутній).

***Borna**: хорв. *Brana* – пр. Уни (Bezljaj SVI I, 79: *Branica*), рос. *Борона* – рч. (Пенз. губ.; Vasmer I, 199) ~ псл. *borna ‘захист’, ‘захисна споруда’ (див.: ЭССЯ 2, 204-206; Dickenmann I, 61), пор. ще зведення відповідних словенських топонімів до слвн. *brana* ‘укріплення’ (Bezljaj SVI I, 79).

***Bornica**: *Branica* – водна назва (територія Боснії) [199, с. 60], слвн. *Branica* (*Breniz*, 1200 р., *die Wrenitz*, 1758 р.) – пр. Випави (Bezljaj SVI I, 79: зіставлене з д.-чес. *brána* ‘земляне укріплення; ворота’), пол. *Bronica* (3) – лімнонім (NWP 54). Гідронім сягає структурно тотожного апелятива ~ псл. *borna ‘захист’, ‘захисна споруда’ (семантику континуантів див. ЭССЯ 2, 204-206: архетип *bornica тут відсутній). Номінація гідрооб’єкта, напевно, була зумовлена однією з його функцій, із якою його використовувала людина, а саме – функцією природного водного захисту укріплених поселень від набігів. До речі, ця ж обставина змушує припустити ще одну можливість трактування історії *Bornica як деривата з формантом *-ica* від топоніма (ойконіма?) *Borna, хоч хронологія словотвору не обов’язково сягає праслов’янської доби, оскільки може йтися про незалежні відтопонімні утворення в різних слов’янських мовах. Пор. ще безсуфіксне хорв. *Brana* – пр. Уни (Bezljaj SVI I, 79: *Branica*).

***Ворогъсь**: серб. *Боровац* – пот., л. Княжевачкого Тимоку п. Тимоку (Павловић 1996, 43), пол. *Borowiec* (2), *Borovec* (бас. Одери) – гідроніми (NWP 52), укр. *Боровец* (варіант до *Боровá*, *-óї*) – балка (бас. Дону; СГУ 65: *Боровá*) ~ *borogъсь (: серб., хорв. *бòровац*, ген. *-òвца* ‘ялівець *Juniperus communis*’, слвц.

borovesc ‘т. с.’ і под.; ЭССЯ 2, 211, пор. ще укр. бойк. *боровиць, боровець* ‘південний вітер’; Онишкевич 1, 66).

***Вороньніца**: серб. *Боровница* – пот. (бас. Дрини; Павловић 1996, 43), д.-слвн. *Borovnica* – руч. (Каринтія) [220, с. 105], слвн. *Borovnica* (bach *Worranitza*, 1491 р.) – пр. Башкого Єзера, Драви, чес. *Borovnice* – гідронім (Bezlaј SVI I, 77: до *borъ ‘сосна’), пол. *Borownica* – водна назва (бас. Одеру, Вісли та ін.; NWP 52; пор. ще пол. *Borownica* в бас. Сяну ~ пол. *borówka* ‘чорна ягода’, укр. *боровниця* ‘сосновий ліс’ і под. [245, с. 26]). Топонімізація апелятива, похідного з формантом *-ica* від **borovъnъ(jъ)* > рос. *Боровна* – назва річок (Новг., Псков., Тул. губ.), рос., блр. *Боровно* – озера (Новг., Псков., Твер., Вітеб. губ.; Vasmer I, 196) < **Боровна(я) река*, **Боровно(е) озеро*. Твірний ад’єктив походить від **borovъ(jъ)* (: болг. *бóров* ‘сосновий’, д.-чес. *borovú* ‘т. с.’ та ін.; ЭССЯ 2, 210-211). Апелятив-мотиватор представлений у: слвн. *borovnica* ‘чорниця’, серб., хорв. *борóвница* ‘т. с.’, чес. діал. *borovnice* ‘т. с.’ [52, с. 31], *borovnice*, діал. *barovnice* ~ *borovice* ‘сосна’ (Machek 1957, 38), укр. діал. *боровниця* ‘*Vaccinium myrtillus*’ [52, с. 31].

Сюди ж слвн. *Borovnica* – місцева назва [244, с. 144]. Аналогічна лексема колись вживалася на північному заході давнього східнослов’янського ареалу – на території Новгородської землі, пор. ст.-рос. *Боровницы* – ойконім (НПК I, 295).

***Ворькъ**: серб. *Борак* – пот. (Бачина, окр. Ягодина) (Павловић 1996, 42), пол. *Borek* – гідронім (бас. Одеру; NWP 52), укр. *Борóк*, ген. *Бірка* – рч., п. Прип’яті п. Дніпра (СГУ 65), блр. *Борок* – руч. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 199). Утворення на основі апелятива *borъкъ (: серб., хорв. *бóрак*, *-рка* – похідне від *бор* ‘дерево *Pinus*’; РСКНІ 2, 64, рос. діал. *борóк*, *-рка* ‘хвойна діброва на пагорбі’; СРНГ 3, 114). Сюди ж місцеві назви: *Bohrke* (р-н Зах. Помор’я), чес. *Borek*, пол. *Borek* (Lorentz 10: стаття *Bohrke* ~ *borъкъ* – демінутив до *borъ*).

***Borzda**: серб. *Брзда* – пот. у нп. Любошта (р-н Гори) (Цоговић 1996, 120), *Brazda* – гідронім слов’янського походження в Румунії [240, с. 39], рос. *Борозда* – гідрооб’єкт на території кол. Ставропольської губ. (Vasmer I, 199), укр.

Борозда – рч., п. Борозенки (бас. Дніпра; Черепанова 1984, 44) ~ **borzda* ‘рів з водою, канава’, ‘глибоке місце на річці’ і под. (див.: ЭССЯ 2, 220).

*Вобьнь: слвн. *Voben* – пр. Сави, хорв. *Vuban* – мікрогідронім (Bezlaž SVI I, 69), укр. *Бубен*, *-бна* – пот. на Закарпатті (СГУ 72). Назву утворено шляхом використання в гідронімії відповідного апелятива, похідного від звуко-наслідувальної основи **bqb-*, пор. його репрезентанти типу слвн. *bôben*, ген. *-bna* ‘риболовецька верша’ і под. (ЭССЯ 2, 232-233), *bobenj* ‘барабан’ ~ *bobnėti* ‘глухо гриміти, лунати’ (Bezlaž SVI I, 69: із констатацією зв’язку з **bqb-*). Пор. деривати з іншими суфіксами **Bqb-ol’a*, **Bqb-elъ*, **bqb-en-*, що відновлюються з урахуванням польських гідронімів *Bąbola*, *Bębola* (2; бас. Вісли), *Bąbel*, *Bębenek* – оз. (NWP 45, 47), хоч без форм непрямих відмінків важко однозначно витлумачити первісний суфіксальний вокалізм *Bąbel*, тобто гідронім може відбивати і псл. **Bqb-ьль* чи **Bqb-ьль* (пор. відповідні апелятиви в ЭССЯ 2, 231-232).

*Brava: серб. *Брава* – рч., л. Білого Рзава п. Рзава п. Дрини (Павловић 1996, 44), пол. *Brawa* – гідронім (бас. Вісли; NWP 53). Назва формально тотожна серб. *bràva* ‘замок (внутрішній)’, ареал якого, між іншим, не охоплює всієї території, на якій функціонують сербські та хорватські діалекти (відсутнє у чакавських і хорватських кайкавських говірках). Досі вважалося, що за межами сербської та хорватської діалектних зон лексема представлена тільки у болгар, пор. *брàва* ‘замок на дверях’ (Skok I, 203), проте польський гідронім розширює наші уявлення про давній ареал лексеми, виступаючи водночас ключем до вирішення питання про походження складу *bra-*, а значить – ключем до етимології слова взагалі (пор. висновок П. Скока про те, що з огляду на лінгвістичну географію *brava* могло бути іллірійсько-фракійським словом; Skok I, 203, а також визначення як неясного болг. *брàва*; БЕР 1, 72). Думаємо, що перелічені форми відтворюють питома псл. **brava* – лексему зі слідами глибокої архаїки, оскільки вона репрезентує і.-є. **bhrōu-*, пов’язане відношеннями якісного чергування з відновленим у словнику А. Вальде **bhrēu-* ‘балка, колода’, ‘палиця’. Пор. його рефлекс у гал. *briva* ‘міст’ (< **bhrēva*) (Walde II, 207), який демонструє близьку

паралель до псл. **brava*. Така етимологія підтримується можливістю еволюції семантики ‘балка, палиця’ > ‘засув’ > ‘замок’ (примітивний внутрішній замок на дверях – це засув, тобто прикріплена скобами до дверей довга товста палиця, що впирається у спеціальний паз в одвірку і таким чином не дозволяє дверям відчинитися).

Стосовно фігурального вжитку назв замка як термінів народної гідрографічної номенклатури пор. серб., хорв. *кључ* ‘замок’ і ‘вигин річки’ (СХРС 332).

Сербський дослідник А. Лома висловлює іншу думку щодо етимології серб. шток. *брава*. Він розглядає лексему серед форм із результатом перерозкладу префікса *об-*, кваліфікуючи її як рефлекс **ob-vorva* – девербатив з *о*-вокалізмом і *-v* від **ob-verti* ‘зачинити, закрити’. Структурну аналогію для *брава* він бачить у формально близькому серб. діал. (Банат) *брав* ‘частина ткацького верстату, куди пересуваються і де збиваються нитки, бердо’ (< **о-брав* < **ob-vorvъ* ~ рос. *воровина* = *веревка*) [110, с. 608]. Авторська етимологія останнього цілком імовірна й не викликає жодних сумнівів, але прийняти пояснення *брава* ‘замок’ із **ob-vorva* нам заважає ряд структурних нюансів (семантичний бік достатньо прозорий ‘закрити, зачинити’ > ‘замок’). Незрозуміла функція *-v-* (вона не пояснюється) при словотворі від **ob-verti*. Між іншим, наскільки свідчать дослідження з праслов’янської граматики та словотвору, *-v-* як суфікс віддієслівних імен у праслов’янську добу не вживалося (форми типу **vъrstva* ~ **vъrsta*, **korstva* ~ **korsta*, де *-v-* диференціює варіанти суфікса [19, с. 217], до яких, на перший погляд, можна було б звернутися як до прикладів функціонування такого форматива, ймовірно, виникли внаслідок впливу аналогії похідних на *-tva*). Крім того, варіювання *e* : *o* (аблаут) саме по собі виступало засобом деривації, тому не потребувало додаткових афіксальних ресурсів. Апеляція до структурної аналогії в розвитку *брав* ‘бердо’ < **ob-vorvъ*, на наш погляд, нічого не дає, оскільки тут маємо справу з успадкованою праслов’янським словником індоєвропейською основою **уor-у-* ~ **уer-* ‘гнути, крутити’ (> ‘звивати’ > ‘нитка, мотузок’), а зовсім не з похідним праслов’янської доби на *-v-*. Отже, пояснення серб. *брава* ‘замок’ як результату розвитку **ob-vorva* < **ob-verti* сумнівне.

***Broďь**: серб., хорв. *Brod, Brod reka* (бас. Сави, Вардару), пол. *Brod* (бас. Одеру), укр. *Брід* (бас. Случі), рос. *Брод* (бас. Оки) та ін. ~ *broďь* ‘брі́д’ [175, с. 50].

***Broďьсь**: хорв. *Brodec* – гідронім, слвн. *Brodec* – пр. Мури (Bezljaj SVI I, 90: *Brod*), пол. *Brodzies* (3) – гідронім (NWP 54), укр. *Бродéць* (*Brodec*) – гідронім (бас. Прип’яті), рос. *Бродец* – руч. (Яросл. губ.), водний об’єкт у бас. Десни (Орловщина; Vasmer I, 210). Демінутивний словотвір гідронімного рівня від *Broďь (див. попереднє) або топонімізація апелятива на -ьсь від *broďь ‘брі́д’ (інші значення див.: ЭССЯ 3, 36-37), пор. болг. *бродец* ~ *брод* (БЕР 1, 80).

***Brusьnica**/**Brusьникь**: слвн. *Brusnica* – пр. Ратешкого Поток (Bezljaj SVI I, 92), серб. *Брусница* – п. Озремиці л. Дичини л. Чемерниці л. Зах. Морави (Павловић 1996, 50), *Brusnica* – л. Пакри л. Требешу; рукав Лоні пр. Сави п. Дунаю, зіставлене з укр. *Брусница* – л. Хинівки л. Лісної Кам’янки л. Тетерева п. Дніпра [57, с. 117], чes. *Brusnice* (пізніше – *Bruska*) – пот. у р-ні Бревновського монастиря, пол. *Bruśnica, Brusnica* – пр. Єнжи, що їх пояснюють як ‘«точильна (brusna)» вода’, тобто сильна, різка [262, с. 155]; серб. *Брусник* – назва потоків (бас. Зах. Морави, Дунаю; Павловић 1996, 50), слвн. *Brusnik* – пр. Сочі (Bezljaj SVI I, 92), слвц. *Brusnik*, луж. *Brusnik* (Šmilauer 1932, 468: *brusь*), пол. *Bruśnik* (4) (NWP 55) – гідроніми ~ слвц. *Brusnica* (*Brusnyicza*, 1773 р, *Brusnycze*) – ойконім (Земплин), *Brusnik* (*Borosznok*, 1773, 1786 pp.) – ойконім (Majtán 77). Пор. ще назву водного об’єкта в р-ні Ліптова *Brúsna voda* [266, с. 217], а також східнослов’янські гідроніми типу рос. *Брусна* (бас. Оки) та укр. *Брусна* (бас. Десни) [див. про них: 85, с. 229-239], які вказують на відповідний ад’єктив.

Лексико-семантичні деривати на базі апелятивів *brusьnica/*brusьникь*, пор. такі їхні рефлекси, як: серб., хорв. стар. рідк. *brùsnica* ‘місце, де видобувається камінь для виготовлення гострильного бруса’, чes. *brusnice* ‘корито для гострильного бруса’; серб., хорв. *брусник* ‘брусниці’ та ін. (ЭССЯ 3, 51, 52), а також блр. діал. *брусніцы* ‘кущі брусниці’ (Яшкін 2005, 108).

***Brьnica**/**Brьникь**: серб. *Бреница* – рч., л. Грзи л. Црниці п. Вел. Морави, *Брњица* – назва річок (бас. Зах. Морави, Дрини, Дунаю; Павловић 1996, 47, 49),

слвн. *Břnca* – рч., що витікає з Зильської Долини поряд із Лашко і Крмине [244, с. 94], *Brnica* (*Byrntz*, 1286 р., *Berrntz*, 1322 р.) – п. Песниці, пр. Бобнариці (*Bezlaј SVI I*, 89, 90), болг. *Бѣрница* [64, с. 73], слвц. *Břnica* (*Šmilauer* 1932, 469: *brъньје, бърньје*), пол. *Brenica* (2) (бас. Вісли; NWP 54), *Brynica* (бас. Варти) [246, с. 26: від **Brenica* ~ **brъn-* ‘болото’] – гідроніми ~ *Brenica* – топонім у давніх західних слов’ян [264, т. II, с. 19: як **Brenica* ~ слов’ян. **brъna* ‘бруд, річковий мул’]; хорв. *Brnjik* – гідронім, слвн. *Brnik* – пр. Крки, Пшати (*Bezlaј SVI I*, 89, 90), болг. *Бърник* – гідронім (Прилеп) [64, с. 73], чes. *Brník* (*Šmilauer* 1932, 469), пол. *Brenik* (2) (бас. Вісли; NWP 54), *Brnik* (*Brückner* 40: стаття *Breń*) – гідроніми. Сюди ж болг. *Бреница* (Белослатинско), *Бърник* (Прилепско) – місцеві назви (БЕР 1, 77: *брeнѐ*).

Словенська назва вже привертала увагу етимологів, зокрема Ф. Рамовш розглядав її як вторинну форму щодо **břnica* й зіставляв потамонім з аналогічною словенською ж місцевою назвою *Brnca* ~ ст.-сл. **БРЪНЪНЪ** ‘глинястий, глеїстий’. Таким чином учений відновлював псл. **Břъnъnica* ‘брудний, болотистий потік’ [244, с. 93-94], пор. ще (*Bezlaј SVI I*, 89, 90: до **brъньје, *bърньје* ‘болото’). Думаємо, що реконструкція базової форми може бути скорегована завдяки зібраним в ЭССЯ матеріалам. Тобто первісно вона мала вигляд **Břъnъnica*. Це гідронімізація структурно тотожного апелятива, засвідченого в слов’ян. *brnitsa* ‘болотиста місцевість’ [216, с. 69: подане поряд із *brn(a)* ‘грязь, багнука на дорозі’], слвн. *brnica* ‘горщик’ ~ слвн. стар. *brnja* ‘глина’, серб., хорв. стар. *brna* ‘бруд’ (тільки в XVI ст.), ст.-сл. **БРЪНА** ‘т. с.’, блр. діал. *брына* ‘сирість, вода’ (матеріал ексцерповано з ЭССЯ 3, 69-70; дефініція **břъnъnica* тут відсутня). Польські гідроніми бас. Вісли *Brenica*, *Brennica*, *Brenna* й под. вже розглядалися у спеціальній літературі як похідні від **brъnъ* ~ ц.-сл. **БРЪНИКЪ** ‘болото’ [247, с. 292; 127, с. 334], також (*Brückner* 40: стаття *Breń*). У той же час, як зазначає В.Е. Орел, для окремих форм цього ряду не можна виключати належності до «давньоєвропейського» шару водних назв з основою **bhren-* (~ албан. тоск. *bri*, гег. *brj* ‘ріг’ < **bhřno-*) [127, с. 334].

*Вгвѣнѣса/*Вгвѣнѣкъ (***Вьгвѣнѣса/*Вьгвѣнѣкъ**) (?): серб. *Брвеник* (*Брвеница*) – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 45), словц. *Beruenche* (варіант – *rivus Bowenche*; інша назва *Drevenica*), 1229 р. – пот. (Hladký 69), пол. *Bierzwnik, (Jezioro)* (3) – гідронім (NWP 48). Утворення від апелятива, похідного з формантом *-ікъ* від реконструйованих у спеціальній літературі **brъvъno/*brъvъnъ/*brъvъna* II ‘колода’, ‘брус’, ‘балка’ (ЭССЯ 3, 72-73). Щодо підгрунтя номінації пор. значення ‘місток’, ‘берегова загата’ у **brъvъ*, твірного для **brъvъn-* (ЭССЯ 3, 71). Відновлення варіантних прототипів **Вьгвѣнѣса/*Вьгвѣнѣкъ* можливе з уваги на псл. **Вьрва* – прагідронім ~ лит. *Birvā* – лімнонім [див.: 175, с. 57]. Аналогічну апелятивну форму (*bъrvъ* ‘балка; колода; місток’) Ф. Лоренц вбачав в основі ойконіма *Birwenitz*, 1333 р., *Berwenitz*, 1337 р. (Lorentz 8). Сюди ж і *Birmenitz (Pirmiz)*, 1200 р.; *Birmiz*, 1203 р.; *Birmitz*, 1315 р.; *Purmenitz*, 1583 р.; *Birmenitz*, 1791 р.) – місцева назва у давній Саксонії, що її тлумачать як **Bir'mica* з давнішого **Bir'vnica* (Eichler, Walther I, 74).

*Вуѣа: словн. *Виѣа* – п. Сотли (Bezljaj SVI I, 93), укр. *Буѣа (Buczа, Bucz, Бучь;* бас. Дніпра), рос. *Буѣа* (Vasmer I, 239) ~ пол. *Bucz* (NWP 56) – гідроніми ~ псл. **biѣa* ‘шум’, **biѣati* ‘шуміти’ (див.: ЭССЯ 3, 73, 74).

*Вуѣadlo: серб. *Буѣало* – гідронім (Ћирић 476), макед. *Буѣало* – рч. (р-н Охрида; Пјанка 329) ~ (похідне) рос. *Бучалка* – водний об’єкт (Тул. губ.; Vasmer I, 239). Сербська назва маніфестує регулярну в сербсько-хорватському ареалі фонетичну рису – перехід етимологічного *ч > џ* (пор., наприклад, ще *џрн* ‘чорний’). Лексико-семантичний дериват на базі відновленого у спеціальній літературі апелятива **biѣadlo* (: серб., хорв. діал. *буѣало* ‘водоспад’, рос. діал. *буѣало* ‘вир’ та ін.; ЭССЯ 3, 73). Пор. з іншою суфіксацією макед. діал. *бучава* ‘місце, де шумить вода’ (Видоески 27).

*Вуѣина: серб. *Бучина* – потоки (бас. Вел. Морави, Дунаю; Павловић 1996, 56), пол. *Buczyna* (2) – гідронім (NWP 56). Із формального боку **Вуѣина* можна визначити як онімізацію апелятива, похідного від назви дерева **bukъ*, пор.: серб., хорв. *бучина* ‘буковий ліс’, словин. *bъѣина* ‘т. с.’ і под. (ЭССЯ 3, 75), а

також пояснення назви потоку *Vuczyna* (бас. Сяну) від *buk*, *buczyna* ‘буковий ліс’ [245, с. 30]. Проте тлумачення генези гідроніма не обмежується зближенням його з такими лексемами, оскільки потенційно ймовірно пояснення твірного апелятива **bučina* як деривата від **bučiti* ‘ревти; гриміти; створювати шум’ (семантику рефлексів див.: ЭССЯ 3, 75), пор. похідне на *-in-*, збережене в макед. діал. *бучин* ‘місце в річці, де шумить вода; водоспад’ (Видоески 27) та рос. діал. *бучіна* ‘водоверть’ (СРГНО 49).

*Buna: серб. *Буна* – рч., п. Чехотини п. Дрини (Павловић 1996, 54), хорв. *Vuna* (*Vuna*, 1249 р.) – пр. Одри (бас. Сави; Dickenmann I, 73), *Буна* – рч. в Боснії (Мостар; Харузин 72, Гильфердинг 1873, 30). Пор. ще її притоку *Буница* (Боснія; Харузин 121) ~ укр. *Буня* – гідрооб’єкт у бас. Прип’яті (Vasmer I, 228) < **Bun’a*.

Хорватський гідронім і споріднені утворення вже розглядалися в етимологічній літературі. Зокрема, в дослідженні Е. Дікенманна припускається можливість тлумачення їх як слов’янських лексем, співвідносних із особовими назвами типу серб., хорв. *Bun*, *Bunj*, чес. *Bun*, рос. *Буня*, *Бунко* – демінутивні форми щодо *Bunimir* (Dickenmann I, 73-74: відзначається відсутність зв’язку з романським *bona = voda*). Ми дивимося на генезу перелічених назв дещо по-іншому. З формального боку їх логічно трактувати як топонімізацію **buna/*bun’a* (: серб. діал. *буна* ‘хвилювання, війна’), похідного від звуконаслідувальних дієслів **buněti/*buniti* ‘дзижчати, ревти, підбурювати’ (див.: ЭССЯ 3, 95-96).

*Bьldajь: серб. *Bùdāj* – назва водного об’єкта (Halilović 423). Назва має точні відповідники в північнослов’янському діалектному словнику, пор. пол. діал. *baldaj*, *bołdaj* ‘польова рослина *переліт*’, блр. діал. *балдай* ‘великий хлопець’, а також східнослов’янські топоніми, похідні від особових імен, співвідносних зі структурно тотожними апелятивами. Загалом ця група лексем етимологізується в гнізді і.-є. **b(h)el-* ‘здуватися; щось опукле’ (ступінь редукції, розширений *d-* показником кореня, див. [84, т. I, с. 31]: із реконструкцією **bьld-ajь*). До континуантів псл. **bьldajь* імовірно зараховувати й сербську назву.

*Bьlvanь: серб. *Бован* – рч., л. Моравиці п. Півд. Морави (Павловић 1996, 39), укр. *Болван* – пр. Лані (бас. Прип’яті), що вже було предметом етимологіч-

ного аналізу, зокрема його зводили до апеллятивної лексики на зразок рос. діал. *балван* ‘місце в озері, невелика затока, заросла очеретом’, укр. діал. *бовван* ‘підводний камінь, хвиля’ та ін. [175, с. 52-53: сербський гідронім із абсорбованим -л- тут відсутній, проте серед рефлексів *Bьlvanъ наведений ойконім *Bovan*].

***Вьlzeta**: *Buzeta* (*Bulzeta*, 1284 р.), *Blzeta* – гідронім (бас. Сави). Е. Дікенманн відзначає ненадійність, сумнівність тлумачень назви, припускаючи однак можливість її романського походження (Dickemann I, 74-75). Наведені варіанти гідроніма вказують на відбиття в ньому основи, побудованої за формулою *tylt* (усі три форми ілюструють нормативний розвиток структур такого типу в сербсько-хорватському ареалі). Зокрема, це псл. **bьlz-et-* ~ і.-є. **b(h)el-* ‘опуклий, нерівний’. Докладніше про основу **bьlz-* див. [175, с. 53-55]. Щодо суфіксації пор. псл. *kьrb-eta, *kьrč-eta [88, с. 120, 231].

***Вьrzava**: серб. *Брзава* (5) – річки (р-н Банату) [44, с. 65], також у бас. Дрини, Дунаю (Павлович 1996, 48), *Brzava* – водний об’єкт (бас. Лиму) [198, с. 41: зі співвідношенням із *brz* та формально ідентичним ойконімом]. Буквальний структурний відповідник сербському гідроніму знаходимо в чеській місцевій назві *Brzawa*, XIX ст. (Jungmann I, 193).

Відновлене *Вьrzava належить до ряду архаїчних похідних, в основі котрих репрезентується формант *-ava*. Твірний апеллятив дериваційно залежить від псл. **bьrzь(jь)* (: ц.-сл. *БРЪЗЪ*, *-ьни* ‘швидкий, жвавий’, слвн. *brz* ‘швидкий, жвавий, живий’, пол. рідк. *barzy* ‘швидкий, поривчастий’ та ін.; див.: ЭССЯ 3, 137-139). Враховуючи болг. діал. *бързав* [*бó^aрзав*, *бóрзаф*, *бóрзьф*] ‘бистрина’ (Григорян 32), обидві форми доцільно характеризувати як граматичні варіанти одного ад’єктива (*bьrzava / *bьrzavь).

***Вьzenica**: слвн. *Bezenica* (pach *Weschenitza*, 1589 р., pach *Welika Wesnitza*) – пр. Градашчиці, *Fifnitz* (*Visinissa*, 1125 р., *Vsnitz*, 1445 р.) – пот. в Австрії. Обидва гідроніми слушно розглядаються у зв’язку зі словенським апеллятивом *bəz*, *bəzà* ‘бузина’ (Bezljaj SVI I, 59). Пор. ще *Bzennica* – водний об’єкт у лужицьких сербів (Šmilauer 1932, 483: *bьzь*), д.-рус. **Бьзяница**, 1161 р. – водна назва (бас. Дніпра), що, разом зі спорідненою українською гідронімією,

пов'язується з укр. *бзина* 'бузина, *Sambucus ebulus* L.' і под. [56, с. 88-89] < ***Бъзеница**. Гідронім утворено на базі відповідного апелятива на *-ica*, дериваційно залежного від ад'єктивної основи **bъz-en-* ~ *bъзь 'бузина' (стосовно прикладів творення слов'янських прикметників за моделлю з суфіксом *-en-* див. вище статтю **Витривітоа**).

***Вульница**: слвн. *Bilnica* – пр. Сочі. У дослідженні Ф. Безлая назва кваліфікується як форма з не зовсім ясною основою. Найімовірнішою автор вважає похідність від *byľь чи *byľь 'рослина' (Bezłaj SVI I, 61), що виглядає переконливим, тому лишається конкретизувати деталі словотвірної структури: гідронім має риси деад'єктива на *-ica* (пор. **byľнь(jь)* 'хороший', 'справжній', 'великий', 'рослинний'; ЭССЯ 3, 150-151: у словенців не відзначене). Праслов'янська давність утворення проблематична.

***Bustra(ja)**: хорв. *Bustra* – пр. Драви (Липовский 6), *Bistra* – рч. (бас. Сави; Dickenmann I, 52), пол. *Bustra* – пр. Варти [246, с. 28], ст.-рос. *Быстрая* – рч. (бас. Дону; КБЧ 77), укр. *Бу́стра* – потоки в бас. Тиси, Дніпра, Дністра (СГУ 48-49) ~ **bystrь(jь)* 'швидкий'. Див. ще (Dickenmann I, 52-53).

Bustrica**/Bustrьсь**: серб. *Bustrица* – гідронім, хорв. *Bistrica* – рч. на території Загір'я (Gušić 104), аналогічний гідронім у пам'ятках фіксується під 1277 р. [260, с. 188], *Bistrica* – водний об'єкт у Боснії [199, с. 56], *Bistrica*, *Bustriza*, 1209 р. – рч. (бас. Сави; Dickenmann I, 52: тут же див. пізніші фіксації), слвн. *Bistrica* (*Vistriza*, 1040 р.) – пр. Сави, також як назва пр. Кокри, потоку (р-н Рибниці) та ін. (див.: Bezłaj SVI I, 62-64), *Bistrica*, 1040 р. – гідронім (Bezłaj I, 22), *Bistrița*, *Bistreț* – гідроніми слов'янського походження в Румунії [240, с. 38], болг. *Bustrица* – рч., пр. Струми (Чанков 446), макед. *Бу́стрица* – рч., л. Пчиня (Станковска 147), *Bustrица* – рч. в південній частині Внутрішньої Албанії (Луи 143), д.-чес. *Bustrьce* – назва річки й потоку, д.-рус. **Быстрица** – назва водоймища (ЭССЯ 3, 151), слвц. *Bustrica* (> *Bistrice*), *Byztrice* (*Bisztritze*, *Bisztrice*) – л. Турці, *Biztricza*, 1281 р. – водний об'єкт (Šmilauer 1932, 56, 327), полаб. *Buistrizi* (*Быстрица*) – місцева назва [168, т. II, с. 201], пол. *Bustrыca* – пр. Варти

[246, с. 28], *Weißeritz* (*Bvistrizi*, 1068 p.; flumen *Bistrice*, 1206 p.; *Wistrize*, 1284 p.) – рч. на території давньої Саксонії (Eichler, Walther II, 568: із праформою *Bustrica), рос. *Быстрица* – рч., руч. (Нижегород. губ.; Vasmer I, 245); серб. *Бистарац* – пот., п. Ресави п. Вел. Морави (Павловић 1996, 36), пол. *Bystrzec* (з 1253 р.) – пр. Варти [246, с. 28], д.-чес. *Bystřec* – пот. і нп., д.-рус. **Быстрец** – рч. в Рязанському князівстві (ЭССЯ 3, 154), ст.-рос. *Быстрецъ*, XVII ст. – рч. (Рязан. край; ПКРК 629). Стосовно подібних гідронімів див. ще: [175, с. 56].

Топонімізація структурно тотожних апелятивів (реконструкцію див.: ЭССЯ 3, 151, 154) або словотвір гідронімного рівня від *Bustraja). Див. ще [155, с. 251-252], де констатується давність таких гідронімів.

***Bystriкь**: серб. *Бистрик* – пот., л. Увца п. Лиму п. Дрини (Павловић 1996, 36), пол. *Bystryk* – гідронім (бас. Одеру; NWP 58), також як пр. Варти [246, с. 29], укр. *Бістрик* (17) – потоки (СГУ 49), рос. *Быстрик* – рч. (Смолен. губ.; Vasmer I, 245). Демінутивне похідне онімного рівня від **Bustrъ(jь)*/*Bustraja) або топонімізація відповідного апелятива, пор. такі його рефлексі: серб., хорв. *бистрик* ‘місце в річці, потоці, де швидка вода’ (РСКНД 1, 575), пол. *bystryk*, -и ‘смола з березової кори’, *bystryk*, -а ‘риба *phoxinus rivularis*’ (SJP I, 248).

Bystrъ(jь)**/Bustraja**): серб. *Бистар* (бас. Півд. Морави), *Бистри* (бас. Зах. Морави) – потоки (Павловић 1996, 36), болг. *Бистра* – рч. (Пирдопско), пол. *Bystry*, *Bustraja* – гідроніми (бас. Вісли, Одеру), укр. *Бістрий* (бас. Стиру) та ін. ~ **bystrъ(jь)* ‘швидкий’ [175, с. 56-57].

Сѣтynи**/Квѣтynи** (?): д.-серб. **Цѣтинѣ** – назва річки, яка пізніше зникла, серб. *Цетинѣ* – назва водотоку в межах Валецької Підгорини в літературі порівнюються з пол. *Cetynia* – гідронім, чес. *Cetyně* – місцева назва та ін., які, на думку А. Ломи, вказують на якусь праслов’янську (водну?) назву *cět-yni [109, с. 3]. Це пояснення виглядає цілком переконливим із формального боку, тому наступним кроком логічним було б висвітлення генези твірної основи. Із нашого погляду, реконструйоване **cět-* закономірно відтворює і.-є. **kāi-* з *t*-розширенням, пор. його рефлекс у лит. *kaitaĩ*, *kaistù*, *kaĩsti* ‘ставати гарячим’ і под.

(Pokorný, 519), пор. ще семантику ‘грітися, нагріватися’, репрезентовану в балтійських дієсловах, як, наприклад, у лит. *kaĩsti* (Karulis, 369: *kaist*; тут же див. докладніше про балтійські континуанти і.-є. **kāi-*/**kāi-*). Отже, *cēt-yūni – слов’янське похідне від якогось незасвідченого імені *cēta чи *cěť, і семантика цього утворення, вірогідно, була близькою до *teplyni/**teplynъ* (пор. рос. *теплѣнь* ‘про теплу погоду’) ~ **teplъ(jь)* ‘теплий’.

З іншого боку, для серб. *Цетиња* може бути запропоноване інше тлумачення, зокрема, як вторинної форми щодо *Цветиња (достатньо давній випадок спрощення **Цв-* > *Ц-*, оскільки в такому вигляді гідронім фігурує вже в давньосербську добу) < *Květ-yūni ~ *kvěť ‘яскравий колір, світло’ (ЭССЯ, 13, 163), пор. його рефлекс у ст.-рос. *Цветынь*, XVII ст. – річка, котра витікала з-під Болховських польових доріг (КБЧ, 115), рос. *Цветынь* (*Цветынка*) – гідронім (Орл. губ.; Vasmer V, 75) – номінація за кольором води (оптичним ефектом, створеним її поверхнею). Однак для пол. *Cetynia* і чес. *Cetyně* з огляду на збереження в західнослов’янському ареалі анлаутного псл. **kv-* лишається можливою тільки етимологія *cětyni.

***Їајьна(ја)**: слвн. *Їајна* – назва пр. Зили, що для неї пропонують два тлумачення: від *čad*, *čadjьna чи від прикметника *(*ne*)*čajьna*. При цьому друга версія видається переконливішою, оскільки Ф. Безлай наводить явно споріднений матеріал із західнослов’янської території, який не можна пояснити як рефлекс *čad*, *čadjьna. Пор. пол. *Czajna*, *Nieczaj* – гідроніми (Bezlej SVI I, 109). Сюди ж (похідні) рос. *Чаен-ка* – рч. (Орл. губ.; ТОУАК 30) < *Чайна та пол. *Czajn-ik* – оз. (бас. Вісли; NWP 64) ~ рос. *Чайная Кимшина* – ойконім (Новг. губ.; Vasmer RGN X, 40); пор. ще префіксальні форми на зразок *Оčajно* (*Očajno*, 1319 р.) – назва пр. Сави ~ *оčajan*, *оčaj* (Dickenmann II, 55). Отже, в основі наведених назв зберігається прикметник **čajьнъ(jь)*, похідний від *čajati, *čajiti se ‘чекати’, ‘підстерігати’ (відновлення див.: ЭССЯ 4, 10-11).

***Їеригъ**: серб. *Ч’онур* – сухий пот. у Драгаші (р-н Гори; Цоговић 1996, 97). Топонімізація незасвідченого в доступних джерелах апелюєтива, формально співвідносного з *čepuriti se (: болг. діал. *чанури* 3 ос. одн. ‘про людину, що

починає сваритися без причини’, пол. *czupurzyć się* ‘бундючитися’, рос. діал. *чену́рится* ‘здійматися’ і далі тільки східнослов’янські рефлекси; ЭССЯ 4, 56; сербський матеріал тут відсутній). Імовірно, образна, метафорична мотивація.

Стосовно відбиття цієї ж основи в слов’янській топонімії пор., наприклад, пол. *Czempurka*, 1827 р. – місцева назва (SG I, 795), рос. *Ченурка* – ойконім (кол. Твер. губ.; Vasmer RGN X, 73).

*Їермъшьна: *Čremušnja* (*Chermosni*, *Cherimosni*, 1249 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 92: до серб., хорв. *čremuš* ‘*Allium ursinum*’), чes. *Třemešná*, *Třemošná* (Šmilauer 1932, 482: *čermъxa*), слвц. *Čřemošná*, рос. *Черемошна*, *Черемошня* (Bezlej SVI I, 120-121: до слвн. *črêmoš* ‘ведмежий часник’), пол. *Trzemeszna* (2) (бас. Одера, Вісли; NWP 304) – водні назви ~ *čermъšь-na – ад’ектив, похідний від реконструйованих в ЭССЯ *čermъša/ *čermъшь ‘черемуха, черемша’ (ЭССЯ 4, 68). Сюди ж *Czeremoszna* (*Czyremosna*, 1488 р.), *Czeremuszna* (бас. Сяну) ~ укр. *черемуха*, *черемха* і под. [245, с. 38]. Пор. ще **Їермъшьнь(jь)* у [175, с. 61-62].

*Їермъшьница: слвн. *Čremošnjica* – пр. Радечі (Bezlej SVI I, 120-121), чes. *Třemošnice* (Šmilauer 1932, 482: *čermъxa*), пол. *Trzemesznica* (4) (NWP 304) – водні назви. Похідне на *-ica* від *Їермъшьна (див. вище).

*Їерпадла: *Црèпала* – гідрооб’єкт у р-ні Биоча (Герцеговина; Пујић 877). Пор. форму з варіантним вокалізмом *čьrpadlo, відображену в болг. діал. *чepнáло* ‘водне джерело (колодязь, річка)’ (ЭССЯ 4, 158), чes. *čerpadlo* ‘місце в річці, звідки черпають воду; пристань’ (Малько 12; в ЭССЯ 4, 158 наявний чеський рефлекс має значення ‘черпак’, ‘насос’). Топонімізація девербатива на *-dla* від *čerpati (: серб. діал. *чрèпати* ‘черпати’, слвн. *črépati* ‘жадібно пити, сьорбати’ та ін.; ЭССЯ 4, 71). Стосовно вживання похідних такого типу як *nomina loci* пор.: чes. *stavidlo* ‘загата, гребля’ (Малько 67), укр. діал. *ставідло* ‘місце, де раніше був став’ (Марусенко 250; з огляду на групу *-dl-* – очевидний полонізм) та згадані вище болг. діал. *чepнáло*, чes. *čerpadlo*. Пор. ще пол. *Czerpadlo* – гідронім (бас. Сяну) ~ укр. діал. *черпак* ‘пристосування для ловіння

риби' [245, с. 39]. Вузький ареал назви, на території котрого вживається рефлекс твірного дієслова, робить проблематичною праслов'янську давність форми.

***Їезава**: серб. *Чезава* – рч., п. Дунаю (Павловић 1996, 345). Гідронім сягає апелютива, похідного з формантом *-ava* від основи псл. *čeznŕti 'зникати', 'тьмяніти' (рефлекси див.: ЭССЯ 4, 100). Назва з розряду тих, що позначають водні об'єкти, які можуть зникати під землею на певних ділянках течії.

***Їудьна**: слвн. *Їудна* – назва пр. Камнишкої Бистриці, рос. *Чудня* – гідронім, які зводяться до особової назви *Їудо* (Bezlaј SVI I, 125), що сумнівно з огляду на словотвір. Отже, йдеться про топонімізацію форми жіночого роду **Їудьнь(ь)* 'дивний, чудовий' (ЭССЯ 4, 129-130). Сюди ж похідне ст.-рос. *Чюдница*, 1462-1464 рр. – рч. у Пехорській волості (АЮБ 1, 165).

***Їукапъ**: хорв. *Їукапатака* (*Chukanpathaka*, 1374 р.) – рч. (бас. Сави), назву якої порівнюють із угор. *Csuka* – особова назва, *csuka* 'щука' (славізм), відзначаючи проблематичність пояснення кінцевого *-n* в *Їукап* (Dickemann I, 94). Топонімізоване похідне на *-an-* від псл. *Їука 'високе місце, верхівка' (відновлене в ЭССЯ 4, 131)? Можливий місцевий новотвір історичної доби.

***Їькадльја**: серб. *Чкаља* – пот. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 348) ~ рос. *Чкола* (*Змейка*) – гідронім (Vasmer V, 191) < *Їьkola. Гідронім сягає апелютива *Їька-dl-ьја < *Їька-dlo – девербатив від *Їьkati ~ *Їьknŕti (: серб., хорв. *čàknuti* 'вдарити, видати звук', рос. діал. *чкнуть* 'штовхнути, вдарити когось, щось' та ін.; ЭССЯ 4, 141). Первісно – назва діяча від назви інструменту, знаряддя праці, пор. словотвірно тотожне псл. *ььradl-ьја < *ььradlo < *ььrati (ЭССЯ 3, 160). Тобто фігурально 'та, що б'є, штовхає'. Російська назва відтворює похідне з формантом *-ola* від основи **Їьк-*.

***Їькла**: серб. *Цкла* – затоплене джерело колишнього водотоку в р-ні Скадарського озера (Радусинович 72). Сучасна форма гідроніма демонструє регулярний у сербських і хорватських діалектах процес субституції *č* > *c*. Його врахування дозволяє побачити у вторинному *Цкла* первісне *Чкла, звідки закономірна наведена вище реконструкція. Псл. *Їькла – субстантивований

дієприкметник (perf., act.) ~ *čьk-nqti* (: серб., хорв. *čàknuti* ‘вдарити, видати звук’, рос. діал. *чкнуть* ‘штовхнути, вдарити когось, щось’; ЭССЯ 4, 141, кур. *чькнۇть* ‘влучити в ціль, вдарити, поранити а також про акт coitus’; Халанский 377). Пор. з іншим ступенем **čeklь/ь*, відображене у слвн. *čékelj*, gen. *-klja* ‘ікло’ та ін. – похідне від атематичної дієслівної основи щодо *čekati ‘колоти’ (ЭССЯ 4, 37).

Для сербської назви знаходимо відповідник тільки в західнослов’янському ареалі, пор. (похідне) слвц. *Čeklis*, 1231 р. – гідрооб’єкт (у Павецькому Штвртку; Šmilauer 1932, 6). Ця форма сама по собі відтворює архаїчний ендемізм *čьkl-isъ (чи **čekl-isъ?*), на що вказує реліктова модель із суфіксальним формантом *-isъ* ~ лит. *-ysas*, *-eisas* (пор. ще чес. діал. валас. *urvis* ‘негідник, бешкетник, шахрай’ ~ *urvač* ‘зробити щось з метою розлютити; зіпсувати’) [254, т. II, с. 33].

***Їьртмьль**: слвн. *Črmlja* – назва приток Любниці, Оплотниці (~ *Črmlja*, 1430 р. – топонім), слвц. *Črmeľ* – пот. (Кошице), співвіднесені з *сьртмьль ‘червоний’, слвн. *črmljèn* ‘т. с.’. Звук *l* у словенських формах пояснюється через дисиміляцію *n* (Bezlej SVI I, 116). Дериваційна залежність всіх назв від основи **сьрт-* не підлягає сумніву, проте їхня словотвірна структура тлумачиться дещо по-іншому: маємо справу з похідним із формантом *-ьль*. Ауслаут *-lja* у слвн. *Črmlja* – явище вторинне, що виникло через вирівнювання за топонімами, похідними з посесивним формантом *-ja* від особових назв із кінцевим *-m*.

***Їьртмьніса**: *Цр̀мница* – рч. в Чорногорії (ЭССЯ 4, 149), *Цермница* – рч. в Чорногорії, що у витоках має назву *Лимска Река* (Ровинский 1), *Цр̀мница* (*Чермница*, *Црница*) – рч. в Чорногорії, яка впадає в Скадерське оз. (Головацкий 344), хорв. *Crpnica* (*Churumnycha*, 1357 р.) – водний об’єкт (бас. Сави; Dickenmann I, 79), пол. *Czermnica* – гідронім (бас. Одери; NWP 65), рос. *Черемница* (2) – водна назва (Твер. губ.; Vasmer V, 117).

Чорногорський та хорватський гідроніми вже розглядалися серед лексем, на підставі яких відновлюється псл. *сьртмьн-іса < *сьртмьль ‘червоний’ (ЭССЯ 4, 149), див. ще (Dickenmann I, 79). Але не йшлося про реконструкцію праслов’янського гідроніма. Російський відповідник (через стадію другого

повноголосся **Чьрьмьница*) дає можливість ідентифікувати **Їьртьніса* як архаїчну водну назву, перенесену в давнину на сучасні російські землі з території первісної локалізації слов'ян. В основі номінації – вказівка на колір берегів (наприклад, акцент на наявності тут покладів червоної глини). Однак не виключена й деривація на *-іса* від топоніма з основою **Їьртьн-*.

*Їьрна(ја)/ *Їьрно(је): серб. *Черна* – рч., л. Дунаю, *Црна* (22) – річкова назва (Павловић 1996, 341-342, 346), слвн. *Їрна* – назва приток Савини, Межи (Bezljaj SVI I, 122), болг. *Черна* – рч., л. Арди (Христов 330), д.-макед. *Тџернџс потџмџс*, XI-XII ст., «*на рџцџџ Чьрнои*», 1380 р., макед. *Цьрна* (*Црна*, *Черна*) – рч., п. Вардару [47, с. 182], пол. *Czarna*, *Czerna* – назви багатьох водних об'єктів (NWP 64, 65), «оу влост Ѡрхенскому на рџци *Чорна*», 1622 р. (територія суч. Молдавії; Мурзакевич 840: «Грамота Воеводи Евстратія Дабижи монастирю Кипріана на селище Попоуци»); хорв. *Церно* – оз. поблизу міста Оточац (Березин 25), рос. *Черное* – оз. (Смолицкая 111), блр. *Чорнае* – оз. в бас. Прип'яті [4, с. 192] ~ **цьртнь(јь)* 'чорний'. Зважаючи на те, що антична (дослов'янська) назва македонської річки *Ἐριγών*, *Ἐριγών* – дако-мізіійський рефлекс і.-є. **(e)reg^w-* 'темний' [47, с. 182: із посиланням на В. Георгієва], можлива слов'янська калька субстратного імені. Теоретично ймовірний збіг у наведених формах основ **цьртн-* 'чорний' та **цьртьн-* 'червоний', пор. випадки на зразок субстантивованого слвн. *џън* 'набряк' < **цьртнь(јь)* (ЭССЯ 4, 149). З літератури див. ще [246, с. 33-34; 175, с. 69].

*Їьрнава: слвн. *Їрнава* – пр. Ложниці (Bezljaj SVI I, 122-123: до **цьртнь* 'чорний'), пол. *Czernawa* (5), *Czarnawa* (5; бас. Одеру, Вісли та ін.), *Czarnau* (3) (NWP 64, 65), рос. *Чернава* (Šmilauer 1932, 465: *цьртнь*) – гідроніми ~ **цьртнавъ(јь)* 'чорнуватий, темний' (ЭССЯ 4, 151). З літератури див. ще [245, с. 39].

*Їьрніса/ *Їьртньсь: *Черница* – рч. в Чорногорії (витікає з-під гори Суторман; СЧ 15), серб. *Црница* – назва двох річок (бас. Півд. та Вел. Морави; Павловић 1996, 343), хорв. *Їьрнецџ* – назва річки *Їьрнец* (бас. Сави), адаптована в угорському мовленні шляхом долучення апелятива *тџ* 'стовбур; гирло річки'

(Dickenmann I, 82), слвн. *Črnica* – пот. (Камна Горица; Bezlaž SVI I, 122: до *čьrnъ ‘чорний’), слвц. *Cherniche*, (в угорських джерелах) *Csernice* – пот. (Šmilauer 1932, 381: прочитує *Črnica*), в.-луж. *Čornica* – рч. (Muka SZS 32), пол. *Czernica* (10) – гідронім (бас. Одеру, Вісли та ін.; NWP 65), ст.-укр. *Черница*, 1660 р. – рч. (бас. Дніпра; АМГ III, 243), укр. *Черніця* – рч., л. Корчика (Пура 1985, 104: до *чорний*), також як назва лівої притоки Стиру [171, с. 49], блр. *Чарніца* – лімнонім [4, с. 58]; хорв. *Cernez*, *Chernech* – водні назви (Šmilauer 1932, 465: *čьrnъ*), слвн. *Črnes* – назва приток Драви, Песниці, Полскави (Bezlaž SVI I, 122), пол. *Czerniec* (2) – назва озер (бас. Вісли, Одеру; NWP 65) та ін. [175, с. 68-69]. Пор. ще д.-рус. **Черница** – місто зі списку міст Залісся (Псковська земля?) (Указатель 559).

Топонімізація апелятивів *čьrnica/*čьrnъсь* (: серб., хорв. *црница* ‘садова чорна земля’, чес. діал. *černica* ‘чорнозем’, д.-чес. *črnes* ‘чорний, чорношкірий’ та ін.; ЭССЯ 4, 151-152, 157) або деривація онімного рівня на *-ьсь/-ica* від **čьrna(ja)*/*čьrno(je)* (див. вище). У деяких із наведених вище назв принципово можливо бачити універбацію первісних *čьrna voda, *čьrna řeka, пор.: слвн. *Črna voda* – гідронім (зильсько-корошська частина долини Верхньої Сави) [197, с. 34], укр. *Чорна ріка* – інша назва п. Стиру *Чорна* [171, с. 49]. Тобто не виключені приклади дії суфіксальної універбації на гідронімному рівні. Про реалізацію основи *чорн-/черн-* у слов’янському гідроніміконі див. ще [171, с. 49-50; 175, с. 68-69].

***čьrnovica**: *Черновица* – рч. в Чорногорії (СЧ 14) ~ *Cernoveț* – слов’янська водна назва в Румунії [240, с. 38], пол. *Czarnowiec* – гідронім (NWP 65) < *čьrnovъсь. Лексико-семантичні деривати на базі відповідних апелятивів (пор. макед. діал. *чърновица* ‘чорна земля’; Видоески 174), утворених за допомогою формантів *-ica/-ьсь* від ад’єктива **čьrnovъ(jь)*, пор. рос. діал. *черновъый* ‘з чорним відтінком’ (Даль IV, 595). Давність назв проблематична з ареальних причин.

***čьrňakъ**/**čьrňькъ** (?): хорв. *Čeršak* – пр. Сави (р-н м. Загреб). Е. Дікенманн сумнівається в надійності форми й кваліфікує її як темну

(Dickenmann I, 89). Досить імовірно, що в гідронімі консервується давній дериват на *-akъ* чи *-ьkъ* від основи **čьrš-*, співвідносний за вокалізмом щодо **kьrš-akъ* < **kьrx-* ‘лівий’ (< **‘кривий’*; відновлення див.: ЭССЯ 13, 215, 241).

*Їьrv(j)enica: серб. *Crvenica* – пр. Півд. Морави [238, с. 145], макед. *Чрвѐница* – рч., п. Дриму (Пјанка 465), пол. *Czerwieńnica* (3) – водна назва (бас. Одери, Вісли; NWP 66) ~ **čьrv(j)enica* (: серб. діал. *чрвеница* ‘гатунок землі’, укр. діал. закарп. *червеніца* ‘червоний ґрунт із домішками глини’ та ін.; ЭССЯ 4, 167-168: польський рефлекс тут відсутній).

*Derežьnikъ: слвн. *Derežnik* – пр. Велки (Bezłaj SVI I, 130) ~ пол. *Dzierżęznica* – водна назва (NWP 77) < **Derežьnica*. Ф. Безлай виводив словенську форму від назви рослини типу серб., хорв. *derezga, dereza* ‘*nasturbium officinale*’, рос. *дереза*, зіставляючи з польськими гідронімами *Dzierżazna, Dzierzezna* і відзначаючи рідкісність вжитку основи у слов’ян (Bezłaj SVI I, 130). На наш погляд, обидві назви логічніше пояснювати у зв’язку з псл. **deregа* (пор. пол. *dzierzęga* ‘різновид трави’, рос. діал. смолен. *деряга* ‘дереза, рослина *Lycium*’ і под.; ЭССЯ 4, 207), точніше – як утворення з формантами *-ikъ/-ica* від прикметника на *-ьn-*, похідного від **deregа*. Цей ад’єктив також збережено в таких водних назвах, як: пол. *Dzierżazna, Dzierżaznia* (бас. Вісли), *Dzierżezna, Dzierżazna* (бас. Одери; NWP 77), укр. *Деряжна* (бас. Десни), *Деряжна (Deražnia)* у бас. Неману (Vasmer I, 583) < **derežьna/*derqъьna* (пор. варіант **deroga*; ЭССЯ 4, 207). Південнослов’янський гідронім свідчить про колишній вжиток в цьому ареалі лексем з основою **dereg-* (в ЭССЯ реконструкція **deregа* здійснюється лише на підставі польського та російського матеріалу, південнослов’янський фігурує під прототипом **deroga*). Не виключена деривація онімного рівня від незасвідченого слвн. **Derežna*. Стосовно польських форм (констатація зв’язку з назвою рослини *dzierzęga*) див. ще [246, с. 42].

*Дерновъ(јь): серб. *Дренов* – пот. (бас. Зах. Морави), *Дријенови* – пот. (бас. Сави; Павловић 1996, 110, 111), чес. *Dřínov* – гідронім (Šmilauer 1932, 482: *dernъ*), слвц. *Drieňový potok* (бас. Нітри; пояснюється у зв’язку з ад’єктивом

drieňový; Hladký 70), *Drieňov* (*Dreno*, 1291 р.) (2) – потоки (бас. Іпля; Majtán, Žigo 25) ~ **dernovъ(jь)* ‘тереновий’ (ЭССЯ 4, 208).

***Dělina**: серб. *Дѣлина* – л. Сербської Морави (Головацкий 110) ~ *dělina – дериват із формантом *-ina* від *dělъ (: серб. діал. *дел* ‘гора, верхівка’, ‘круча, крутизна’; ЭССЯ 5, 8). Пор. аналогію в українському гідронімі *Дільна* (*Дѣльна*, *Dzielna*; бас. Дніпра; СГУ 173) < *Dělъna.

***Dětina**: серб. *Дѣтина* – рч., на якій стояло укріплене місто Ужиця (Головацкий 327) ~ *dět-ina – похідне від дієприкметника (pass. perf.) на *-t-* від **dě(ja)ti* ‘діяти, робити’ (для позначення будь-якої дії). Пор. похідне від його рефлексу рос. діал. *детінец* ‘внутрішня воронка у верші’ (у давньоруських документах ця лексема вживалася зі значенням ‘внутрішня міська фортеця’; Лаврентіївський літопис, 1152 р., Псковський І літопис, 1320 р.) [159, с. 211-212].

***Děvica**: серб. *Devica* (варіант до *Golema Reka*) [242, с. 110], *Девица* (бас. Морави) [45, с. 240] – назва річки, словц. *Dyuiche*, 1256 р. (*Dyuicha*, 1273 р., *Dyuiche*, 1275, *Devicze*, 1323 р., суч. *Devičiansky potok*) – пот. (бас. Іпля; Majtán, Žigo 22), пол. (в німецькій графіці) *Dewitz* (бас. Одери), *Dewitz See* – оз. (NWP 69), рос. *Девіца* – гідронім (Тамб. губ.), ст.-укр. *Дѣвица*, 1659 р. – рч. (АМГ II, 679), укр. *Дівіця* – пот. (бас. Десни), блр. *Дзевіца* (*Девица*) – назва річок (Могил. губ. та в бас. Сожу; Vasmer I, 567-568).

Наявні в літературі спроби пояснити сербську назву й гідроніми типу болг. *Девня*, ст.-сл. **Дѣволъ** у зв’язку з і.-є. **dhǵu-* ‘текти, лити, струїтися’ (Ст. Младенов), а також версії його фракійського й протоіндоєвропейського походження [242, с. 110; див. також: 45, с. 240] суперечать формально тотожному слов’янському пропріальному (знаходиться поза зоною фракійського ареалу) й апелятивному матеріалу (пор.: словн. *devica* ‘дівчина’, рос. *дѣвица* ‘будь-яка незаміжня жінка’, укр. *дівіця* ‘дівиця’ та ін. < *děvica; ЭССЯ 5, 19-20), від якого, на нашу думку, не можна відривати серб. *Devica*. Семантика апелятивів ніяк не перешкоджає використанню їх у галузі гідронімії, оскільки йдеться про досить давній випадок метафоричної мотивації, що може бути підтверджений близьки-

ми аналогіями, пор. укр. *Дівка, Девочка (Dzieweczka)* – гідроніми (Херсон., Поділ. губ.; Vasmer I, 568). Пор. ще вжиток цього апелятива як епітета води у російському фольклорі (смоленські й амурські діалекти; див. *девіца* в СРНГ 7, 315).

Так само не переконує етимологія, згідно з якою в назвах типу рос. *Девуца* (бас. Дону), блр. *Дзевіца* (бас. Сожу) виділяється **dĕva*, що не ідентичне слов'ян. **dĕva* 'дівчина', а сягає і.-є. **deīeцо-*, тобто **doivā* і далі – до кельтських назв на зразок **dĕvā* < **deivā* [247, с. 57, 59, 60, 61]. До речі, східнослов'янські гідроніми типу *Девуца* (л. Дніпра) нещодавно вже пояснювалися як **Dĕvica* ~ **dĕvica* [36, с. 66].

Отже, достатньо ймовірний лексико-семантичний словотвір сербського потамоніма на базі відповідного апелятива, проте не слід остаточно відкидати можливість збігу в деяких слов'янських водних назвах з основою *Дев-* двох різних етимонів – **dĕv-* (див. вище) та рефлексів і.-є. **d^hew-*, пор. **d^hew-īnā* чи **d^hew-eynā* 'потік, струмінь' (~ санскр. *dhavate* 'тече, ллється'), на які орієнтовано генезу південнослов'янського гідроніма *Девина* [213, с. 346].

*Dīčina: серб. *Дичина*, 1725 р., суч. *Дічина* – рч. (Руднички окр.), л. Чемерниці (бас. Зах. Морави), болг. *Дичина* (у візантійських джерелах – *Διτζίνα*) – рч. (Ізточна Стара планина), чес. *Dičina* (суч. – *Jičina*) – пот. Пор. ще укр. *Дичина* – місцева назва (Закарпаття). Всі ці форми пояснені як похідні від основи **dik-* 'дикий' [див.: 48, с. 189-191]. Очевидно, гідронім сягає апелятива з географічним значенням, який вказував на дотичність річки до «дикої» землі, власне – землі, на якій нічого не росте. Пор. нетопографічну семантику, з якою апелятив **dičina* ('м'ясо звіра', 'тканина у смугу чи клітину') відновлюється в ЕССЯ лише на східнослов'янському матеріалі (ЕССЯ 5, 29).

*Dikava: серб. *Дикава* – пот., п. Козниці п. Півд. Морави (Павловић 1996, 102). Гідронім належить до групи давніх слов'янських водних назв, які мають в основі суфікс *-av-*. Його доцільно тлумачити в межах етимологічного гнізда з основою **dik-* ~ **dikъ(jь)* 'дикий', 'дивний' (ЕССЯ 5, 29-30). Щодо номінації пор. пол. *Dzika Rzeka* (бас. Сяну), *Dzika Woda* [245, с. 46].

*Divora: серб. *Дивора* – пот., л. Ясиковачки л. Тимоку (Павловић 1996, 102). Назва репрезентує утворення з формантом *-ora* від основи прикметника **divъ(jь)* ‘дикий’, ‘дивний’ (ЕССЯ 5, 35-36). Суфікс *-or-* міг додавати експресивного забарвлення (експресивну функцію *-ora* відзначає Ф. Славський [254, т. II, с. 25]; пор. далі ще **Gabora*). Орієнтувати ж пояснення назви на формально близьке серб., хорв. *divōr*, *-ōra* з неясним значенням (імовірно, як *divān* < тур. *divan* ‘турецьке віче, влада, рада’, ‘приміщення, де засідає зібрання’; РСКНД 4, 282), гадаємо, було б не виправданим з огляду на мотивацію.

Відзначимо ймовірність ще одного шляху тлумачення структури **Divora*: сегмент *-or-* тут може відтворювати давній показник *r*-основ (пор. псл. **kamorъ* ‘камінь’; ЕССЯ 9, 137), і цей факт значно поглиблює хронологію утворення (і.є. **dīuor* (?), пор. лат. *soror*, gen. *sorōris* [268, с. 257]), яке пізніше перейшло до парадигми відмінювання на *-ā* (*ā*-тематизація). Власне, факт формування на базі етимона **dīu-* консонантної *s*-основи **dīuos*, *-es-* > псл. **divo*, *-ese* (див. матеріал ЕССЯ 5, 33) і спонукає до припущення можливості паралельного розвитку тут *r*-основи, пор. також зауваження Е. Бенвеніста про те, що утворення на *-s-* часто з’являлися поряд із давніми іменами на *-r/n-* (санскр. *ójas* ~ авест. *aogar*, гр. *ῥδος* ~ *ῥδωρ*) [7, с. 147]. Щоправда, без відповідників за межами слов’янської території викладена версія лишається лише констатацією потенційних можливостей, закладених у давньоіндоєвропейській граматичній системі.

*Dobliva: словн. *Debliva* (?) – назва пр. Пшати, для котрої передбачається (коли запис не помилковий, то *e* < *o*) основа **Dobl’-* ~ adj. **doblъ* ‘хоробрий, сміливий’ (Bezlaј SVI I, 128, 134-135). Отже, назва тотожна гіпотетичному ад’ективу з суфіксальним *-iv-*, утвореному від **doblъ(jь)* (ЕССЯ 5, 40). У принципі, може йтися про місцевий новотвір, однак у ***dobliva* вірогідно вбачати й сліди давньої словотвірної кореляції ***doblivъ* ~ **doprivъ* (: чес. *Dobřív* – ойконім; Trávníček 258), подібної до відношень **dobl’estъ* (ЕССЯ 5, 40) ~ **dobroestъ* (: чес. **dobrost* – похідне від *dobrý*; Trávníček 257, укр. *добрість*, рос.

діал. дон. *добрость*, смолен. *добрóсть* ‘добрість’; СРНГ 8, 78) і под. (пор. констатацію спорідненості **doblъ* і **dobrъ*; ЭССЯ 5, 40: стаття **doblъ(jь)*).

*Doblъ: слвн. *Dobel* – пр. Ледави (Bezlej SVI I, 134-135: до adj. **doblъ*). Сюди ж, можливо, пол. *Dobiel Mały* і *Wielki* – назви водних об’єктів (бас. Одеру; NWP 70), первісний ад’єктивний характер яких знівелювався через наявність додаткових лексичних ресурсів – прикметників *Mały* і *Wielki*. Онімизація **doblъ* (в ЭССЯ 5, 40 під архетипом **doblъ(jь)*) польські репрезентанти відсутні).

*Dobra(ja) (Voda/Rěka): серб. *Добра* – рч., пр. Преконоги л. Свлішкового Тимока л. Княжевачкого Тимока (Павловић 1996, 103), хорв. *Добра* (*Dobro reka*, XIII ст.) – рч., п. Купи [47, с. 185], болг. *Добра* – рч., п. Іскра [175, с. 73: **Dobrъ(jь)*; тут же див. споріднену топонімію], макед. *Добра Вода* – дж. із лікувальною водою у р-ні Брегалниці (Ив., 183), слвц. *Dobrá* (Šmilauer 1932, 463: *dobrъ*), н.-луж. *Dober*, слов’ян. (територія Саксонії) *Doberpfuhl* – назви водних об’єктів [231, с. 239] – германізована за допомогою нім. *Pfuhl* ‘калюжа, болото’ форма, пол. *Dobra* (8) – гідронім (NWP 70), укр., рос. *Добрая* – назва гідрооб’єктів у різних частинах України та Росії (Vasmer I, 597) ~ **dobra(ja)* ‘добра, хороша’. Пор. прямо протилежний за мотивацією болгарський потамонім *Зла река* – л. Видима [47, с. 185]. Див. ще [245, с. 42; 246, с. 39].

*Dobrava: серб. *Добрава* – рч., п. Сави (Павловић 1996, 103), пол. *Dobrawa* (3) – гідронім (бас. Одеру, Вісли; NWP 70) ~ *villa Dobrawe*, 1247 р. – топонім у давніх слов’ян Саксонії (Eichler, Walther I, 194: стаття *Dobra*; автори вбачають у назві основу **Dobr-ov-* ~ **dobry* ‘хороший’). В ЭССЯ сербська назва *Добрава* подається на правах рефлексу прототипу **dobrava* (< **dobrъ*) поряд із чеським і російським діалектним матеріалом (ЭССЯ 5, 40), польські рефлексії цієї праформи тут не наведені. До рефлексів наведеного архетипу належить і *Dobrawe* – географічна назва у давніх західних слов’ян Саксонії [231, с. 239].

*Dobrica: серб. *Добрица* – пот. (обл. Горне Драгачево; Павловић 1996, 104), пол. *Dobrzyca* (11) – гідронім (NWP 71), укр. *Добрица* – рч. (бас. Горині) [175, с. 72], рос. *Добрица* (бас. Оки), рч. (Твер. губ.), блр. *Добрыца* (*Добрица*) – гідронім (Мін. губ.; Vasmer I, 599) ~ **dobrica* < **dobrъ(jь)* ‘добрий’ (ЭССЯ 5, 41:

без польського і російського репрезентантів). Можлива деривація з суфіксом *-ic-* від **Dobra(ja)* (див. вище). Щодо континуантів **dobrica* пор. ще *Dobritz, Döberitz* – місцеві назви у давніх слов'ян Саксонії [231, с. 239]. Пор. ще [246, с. 39].

*Dobrikъ: серб. *Добрик* – пот. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 103), укр. *Добрик* (*Dobryk*, 1390 р.) – пот. і суміжні з ним нп. (*Добрик*) та долина (*Добрик*) (СГУ 175). Топонімізація відповідного апелютива чи демінутивний словотвір (на *-ikъ*) гідронімного рівня від **Dobra(ja)*.

*Dobročъ: серб. *Доброчь* – пот. (бас. Тимока; Павловић 1996, 104) ~ слвц. **Dobroča* (*rivulus Dobracha*, 1286 р.) – неідентифікований потік в Текові (Hladký 65), *Dobrocha*, 1393 р. (*Dobrocs*, 1773 р., суч. *Dobročský potok*) – пот. (бас. Іпля; Majtán, Žigo 24), пол. *Dobroczna* (бас. Одеру), *Dobrocznia* – гідроніми (NWP 70) < **Dobroč-ьна*.

Незважаючи на достатньо прозору словотвірну структуру, яка вказує на похідність від основи **dobr-* ‘добрий’, гідронім усе-таки доцільно розглядати як елемент праслов'янської спадщини в сербській гідронімії саме через його дериваційні характеристики. Маємо на увазі наявність в його основі рідковживаного форманта *-očъ* (< *** -okje*) [16, с. 94], що виділяється в реліктових похідних (детальніше див. нижче в статті **Myročъ*). Пор. ще ст.-рос. *Дорогучь*, 1581 р. – рч. (р-н Нижнього Новгорода; АИ I, 401) < **Дорогочь* < **Dorg-očъ* ~ **dorgъ(jь)*. Польські відповідники консервують топонімізовані ад'єктиви на *-ьна-*, утворені від основи **dobroč-*. На завершення розгляду історії згаданих назв скажемо декілька слів про слвц. **Dobroča*. У профільній літературі його розглядають як дериват від особової назви *Dobroč* ~ **dobrъ* (напевно, мається на увазі топонімізація форми родового відмінка антропоніма, тобто родовий належності) і як формально співвідносний з **dъbrъ* ‘долина, яма’ (Hladký 65). Таке пояснення виправдане і може бути прийняте як одна з імовірних версій за умови, що **Dobroča* не вторинна граматична форма щодо **Dobroč*, яке в такому разі (без антропонімної стадії) виступає точним аналогом сербського гідроніма. На етимологічне ж **Dobroč* вказує ще ідентичний словацький ойконім *Dobroč* (*Dobroc*, 1773 р.; Majtán 106).

*Dobruša: серб. *Добруша* – рч. (обл. Косова; Павловић 1996, 105), слвн. *Dobruša* – назва гідрооб’єкта (Згорне Гореньско) [197, с. 33] ~ слов’ян. *Dobruša* – місцева назва на території Румунії [216, с. 111], *Dobruša* (германізований варіант – *Doberschau*) – топонім у давніх слов’ян Саксонії (Heidenricus de *Dobirus*, 1221 р., burgwardus *Dobruss*, (1230) 1241 р., de *Dobrusch*, 1363 р.) (Eichler, Walther I, 192). Топонімізація відповідного апелютива, похідного з формантом *-uša* від основи ад’єктива **dobrъ(jь)*, або словотвір (за цією ж моделлю) гідронімного рівня від **Dobra(ja)*. Суфіксальне *-uš-* додавало назві зменшувально-пестливого забарвлення.

*Dobrynъ: *Добриња* – рч. і нп. у Боснії (Головацкий 101), пол. *Dobrzyń* – гідронім (бас. Варти), укр. *Добри́ня* – пр. Горині, рос. *Добрынь* – водні об’єкти в бас. Оки і на Новгородщині [175, с. 73: сербський гідронім тут відсутній, проте фігурує формально ідентичний хорватський ойконім]. Пор. ще пол. *Dobrynya*, 1437 р. (суч. *Dobrzynia*) – пр. Варти [246, с. 39: із виділенням суф. *-in-*]. Для уточнення географії згаданої форми, утвореної за давньою моделлю, що з різним ступенем продуктивності діяла в праслов’янських діалектах, важливий факт реєстрації ідентичних українських гідронімів у бас. Тиси (*Dobriń*, 30 рр. XX ст., суч. *Добронь*; СГУ 175) і Черемошу (*Добринь* – інша назва Черемошу; Желехівський I, 188), а також наявність відповідника в н.-луж. *Dobryń* (2) – топонім (Мука SZS 94). Цікава і кореляція, утворена, з одного боку, назвою **Dobrynъ*, а з другого – **Zьlynъ* і **Zьlobynъ* (< **Zьl-oba*), пор. укр. *Злинь*, *-і* (*Злынъ*) – рч., п. Чортівця п. Звіздали п. Ужа п. Прип’яті п. Дніпра (СГУ 215), рос. *Злынъ* – рч. й нп., *Злобиня* – водний об’єкт (бас. Оки; Смолицкая 27, 123) ~ рос. діал. яросл. *злыня* ‘скнара’ (СРНГ 11, 295), серб., хорв. *злыња* (*злыња*) ‘злість; капость’, ‘нешастя’, ‘злий дух’, ‘чудовисько; дракон, змії’, *злѡбиња* ‘недолік, хиба’, ‘помилка, провина’ (РСКНІ 7, 68, 70). У [149, с. 233] лише констатується слов’янська форма укр. *Злинь* і припускається наявність в ньому суфіксального *-j-*. Українську форму можна було б розглядати як похідну від **jьzlinqti* чи

*sъlinqti (із перерозкладом *-nq-*; так див. [175, с. 270: *Sъlinьka]), проте наявність близького рос. *Злынъ* дещо знижує вірогідність такого пояснення.

***Добръна**: слвн. *Debrin-Bach, Dobryn*, 1243 р. – водні об'єкти в долині Мури (Bezłaj SVI I, 140: до *dobrъna). Топонімізація відповідного ад'єктива, похідного на *-ьп-* від **dobrъ(jь)* 'добрий'.

***Добръніца**: слвн. *Dobrnica (Dabernicza, 1500 р.)* – п. Худині (Bezłaj SVI I, 139, 140: до *dobrъna ~ пол. *Dobiernica* – топонім), пол. *Dobrznica, Dobernitz, Dobrzenica* (3) – водні об'єкти в різних частинах Польщі (NWP 70-71). Похідне гідронімного рівня від *Dobrъna (див. вище).

***Дола**: серб. *Доља* – рч., п. Врмоші (Павловић 1996, 106), пол. *Dola* (2) – гідрооб'єкти в різних частинах Польщі (NWP 71) ~ *dola 'долина' (див. ЭССЯ 5, 59: польські рефлексі тут не представлені). Сербська форма засвідчує діалектне пом'якшення плавного.

***Доліна**: серб. *Долина* (5) – потоки (Павловић 1996, 105), *Доліна* – дж. [175, с. 74], слвц. *Dolina* (2) – гідронім (бас. Нітри; Hladký 65, 66), пол. *Dolina* (7) – назва водних об'єктів (NWP 71), укр. *Доліна (Dolina)* – пот. (бас. Дністра; СГУ 180), рос. *Долина* (кол. Кур. губ.), блр. *Даліна (Dolina; кол. Гроднен. губ.)* – гідроніми (Vasmer I, 622), *Доліна́* – болото [175, с. 74: тут див. і споріднений топонімний матеріал] ~ *dolina 'долина, улоговина' (ЭССЯ 5, 61-62).

***Доля**: серб. *Дол* (3) – потоки в бас. Півд. Морави та в окр. Коритниця (Павловић 1996, 105), укр. *Діл*, ген. *Долу (Доля, 1862 р.)* – гідронім (бас. Дніпра; СГУ 172), рос. *Дол (Верх Дол в Тул. губ., Липовый Дол у бас. Дону, Сухой Дол* – рч. у Ворон. губ.; Vasmer I, 603) ~ *dolъ 'долина, заглибина, яма' (ЭССЯ 5, 64-65).

***Доляна(ја)/Долянь(јь)**: серб. *Доња* (3) – річки в бас. Півд. Морави, Дунаю, а також в обл. Топлиця, *Доњи* – пот. у цій же обл. (Павловић 1996, 106), слвц. *Dolnapatakato* – пот. (Šmilauer 1932, 460: *dolъňь*), пол. *Dolna* (4), *Dolny (Potok)* (5) – гідроніми (NWP 71) ~ **dolънь(jь)* (: серб., хорв. *доњи, доња* 'нижній', пол. *dolny* 'т. с.'; ЭССЯ 5, 65-66). Див. ще [245, с. 43].

*Dorga: серб. *Драга* – рч., п. Тари п. Дрини (Павловић 1996, 107), пол. *Droga* (*Zimna*) (2) – гідронім (NWP 73), також як пр. Варти [246, с. 41] ~ **dorga* ‘затока, улоговина, дорога’ (див. ЭССЯ 5, 74-75).

*Dorgorъ: серб. *Драгор* – рч., що протікає через Битоль; на території Македонії перетворюється на річку (Гопчевич 112; Стаматоски 66), макед. *Драгор* (*Драгоор*, *Драговор*) – водний об’єкт в гідросистемі Црної, в документах також як *Dragor*, 1839 р. – рч., *Dragorbach*, 1861 р. (бас. Вардару) [204, с. 228].

У літературі наявні кілька пояснень назви *Драгор*: її виводять безпосередньо з південнослов’янського (макед.) *драга* ‘розрите місце’, **draga* ‘байрак, балка; долина’ + *-orъ*, тобто **Dragorъ* (Стаматоски 66; [204, с. 228]) і говорять про співвідношення з особовою назвою *Драгорад* [204, с. 228].

Очевидно, йдеться про архаїчний місцевий дериват (**dorg-orъ*) від **dorga* (: серб., хорв. *дрàга* ‘вузька затока’, діал. ‘морська затока’ та ін.; ЭССЯ 5, 74). Форми ж на зразок *Драгоор*, *Драговор*, інтерпретовані як сполучення **draga* з **vorъ*, **verti* [204, с. 228], можуть бути пізніми, тобто наслідком народноетимологічного переосмислення *Драгор*, тому їхня авторитетність для етимології назви сумнівна.

*Dorguъ: серб. *Драгуш* – пот., п. Брезовиці п. Башки верхньої течії Лігу п. Колубари (Павловић 1996, 108) ~ ст.-рос. *Дорогуша* – ойконім (Новгородщина; НПК III, 832). Топонімізація відповідного апелятива, похідного від основи прикметника **dorgъ(jъ)* ‘дорогий’, пор. його рефлекс у серб., хорв. *дрàгуша* – кличка корови у виразі «милушу за *драгушу*», тобто «мило за *драго*» (РСКНІ 4, 651). Праслов’янська хронологія гідроніма непевна з огляду на ареал.

*Dqbica: серб. *Дубица* – пр. Црної (бас. Вардару) [204, с. 247: до ст.-сл. *ДЖБЪ* ‘дуб’], макед. *Дабѝца* – назва джерела в р-ні водозбору Брегалниці (Ив., 165), чес. *Doubice*, луж. *Dubica* (Šmilauer 1932, 479: *Dqbъ*), пол. *Dębica* (3) (NWP 69), укр. *Дубиця* (*Дубица*, *Dubica*) (бас. Дністра; Vasmer I, 648) – водні назви ~ **dqbica* (: чес. *dubice* ‘дубова діброва’ та ін.; ЭССЯ 5, 91). Див. ще (Вербич 27).

*Dqbovica: словн. *Dobovica* – пр. Сопоту (бас. Сави; Bezlaj SVI I, 136: до **dqbъ*), *Dimbovița* (Румунія) [240, с. 38], пол. *Dębowica* – гідронім (NWP 69), укр.

Дубóвиця – торфовище (Волинь), блр. *Дубовица* – рч. (бас. Сожу) [175, с. 75: *Dqbovisa], рос. *Дубовица* – водна назва (Bezłaj SVI I, 136: *Dobnica*) ~ *dqbovisa, пор. болг. діал. *дѣбóвица* ‘дубові дрова’ (ЭССЯ 5, 92: стаття **dqbovъ(jь)*). Можлива похідність від гідроніма *Dqbovъjъ (див. нижче).

***Dqbovikъ**: серб. *Дубовик* – пот. (бас. Дрини; Павловић 1996, 112), укр. *Дубовик* – торфовище (Ровенщина) [175, с. 75: *Dqbovikъ], рос. *Дубовик* – назва двох водних об’єктів (Перм. та Орл. губ.; Vasmer I, 653) ~ *dqbovikъ (: укр. діал. *дубовік* ‘лящ’; Желехівський I, 208, рос. діал. *дубóвик* ‘риба *Abramis Brama L.*, лящ малий’, *дубóвик*, *дубовік* ‘гриб *Boletus edulis*, білий гриб’; СРНГ 8, 238). Варто враховувати ймовірність демінутивної деривації (на *-ikъ*) гідронімного рівня від *Dqbovъjъ.

***Dqbovъjъ**: серб. *Дубови* – назва кількох потоків (бас. Дрини; Павловић 1996, 112), словц. *Dubovú potok* (бас. Орави) [175, с. 75-76: **Dqbovъ(jь)*], пол. *Dębowu* (2) – гідронім (NWP 69), укр. *Дубовій* – пот. (бас. Тиси; СГУ 186), рос. *Дубовый* – водний об’єкт (Vasmer I, 653) ~ *dqbovъjъ ‘дубовий’.

***Dqbovъсь**: серб. *Дубовац* – пот. (обл. Златибор; Павловић 1996, 112), словн. *Dobovec* – пр. Сави (Bezłaj SVI I, 136: до *dqbъ ‘дуб’), словц. *Dubovec* (*Doboucha*, 1336 р., *Dobowcha*, 1460 р., *Dubowecz*, 1773 р., суч. – *Dubovský potok*) – пот. (бас. Сланой; Sičáková 30: до *dub*), пол. *Dębowiec* (6) (NWP 69), також у бас. Сяну [245, с. 42: до *dqb*], укр. *Дубовéць* (5) – потоки (СГУ 186), рос. *Дубовец* – рч. (кол. Кур. губ.; Vasmer I, 653). Див. ще [246, с. 38].

Сягає відповідного апелятива (< **dqbovъ(jь)*), пор. такі його репрезентанти, як чес. *dubovec* ‘дубова палиця’ (ЭССЯ 5, 92: стаття **dqbovъ(jь)*), укр. діал. *дубовéць* ‘різновид дуба’ (Желехівський I, 208). Не виключена похідність на *-ьсь* (демінутивна форма) від гідроніма *Dqbovъjъ. Про споріднені топоніми див. [175, с. 76: *Dqbovъсь].

***Dqbovъnica**: серб. *Дубовница* – рч., л. Ресави п. Вел. Морави (Павловић 1996, 113), пол. *Dębownica* – гідронім (NWP 69) ~ *dqbov-ъn-ica, **dqbovъ(jь)* ‘дубовий’.

***Dqbrava**/**Dqbrova**: серб. *Дубрава* (8) – назва потоків (бас. Півд. Морави, Зах. Морави, Колубари, Тимоку, Дрини; Павловић 1996, 117), хорв. *Dubrava*, *Dubrova*

(бас. Сави; Dickenmann I, 110), пол. *Dąbrowa* – назва озер (бас. Вісли; NWP 68), укр. *Дубрѡва* – гелонім, рос. *Дуброва* (бас. Оки) та ін. ~ *dąbrava / *dąbrova [175, с. 76].

***Dąbrovica**: серб. *Дубровица* – рч., пр. Кривої Ріки (бас. Вардару) [204, с. 144: зіставлено зі ст.-сл. **ДЖБРОВА** ‘ліс’], пол. *Dąbrowica* – водна назва (NWP 68), укр. *Дубрѡвиця* – пр. Латориці (бас. Тиси), рос. *Дубровица* – рч. (Смолен. губ.), блр. *Дубровица* (*Дубровица, Dubrowica*) – гідронім (Мін. губ.; Vasmer I, 658). Гідронім сягає апелятивної форми, похідної від *dąbrova ‘дїброва’, пор. ст.-укр. *доубровица*, 1415 р. ‘дїбровка’, блр. *дубрѡвица* ‘невеликий дубовий ліс; гай’ [175, с. 77: тут же див. споріднену топонімію].

***Dąbrovnikъ**: слвн. *Dobrovník* (?) (*Dobonuch*, 1236 р., *Dobronuc*, 1239 р.) – пот. (р-н Добровника, Прекмур’я; Bezlaј SVI I, 142: від *dąbrova), пол. *Dąbrownik* – водна назва (NWP 68) ~ *dąbrovń-ikъ, пор. пол. *dąbrownik* ‘місцевість із дубовими лісами’ (ЭССЯ 5, 94: стаття **dąbrovńъ(jъ)*).

***Dąbьnica**: серб. *Дубница* – рч., л. Ядра п. Дринячі л. Дрини (Павловић 1996, 112), *Dubnica* (суч. – *Duben*) – водний об’єкт (бас. Сави) [175, с. 77-78], слвн. *Dobnica* (р-н Доба), чес. *Dubnice* – гідроніми (Bezlaј SVI I, 136: до *dąbъ ‘дуб’), слвц. *Dubnica* (2) (*terra Dubniche*, 1244 р., *Dubnicze*, 1261 р.; *terra Dubnice*, 1244 р., суч. *Dubnička*) – гідрооб’єкти (бас. Нітри; Hladký 71, 72, 73: до *dubny* < *dub* ‘дуб’), пол. *Dąpnica, Dępnica* (5) – гідроніми (NWP 68, 69), *Dambnicia*, 1136 р. (суч. *Dępnica*) – пр. Варти [246, с. 38: від *dębów*], укр. *Дубница* – рч. (бас. Корчика л. Случі п. Горині п. Прип’яті п. Дніпра; СГУ 185) ~ *dąbьnica (: укр. діал. *дубница* ‘рослина *Ajuga, Ajuga laxmannii*’; Кобів 532) < **dąbьнь(jъ)* ‘дубовий’.

***Drěta** (?): слвн. *Dreta* (*Driethbach; super fluvio Driete*, 1243 р., *die Driet*, 1340 р., жива діалектна форма *Dretja*) – п. Савині. Ім’я вважається неясним і зіставляється з хорв. *Dretulja* – рч. (Капела), назву якої Т. Маретич пов’язував із рос. *Друть* (за М.Р. Фасмером, із *Drъjutъ). Ф. Безлай наводить думку Е. Дікенманна щодо походження словенської форми (орієнтується на *dreta, dretva* ‘застїбка черевика’ < с.-в.-н. *drāt* і на особову назву *Dretillo*, 1080 р.; Далмація) і (з долею сумніву) зіставляє зі слвц. *Drietoma* (*Driétoma, Dřitoma, Dřýtoma*) – гідронім, *Drietoma* – місцева назва, в яких виділяють дослов’янський

суфікс *-oma*. Загальний висновок дослідника – ці назви, вірогідно, дослов'янський релікт (Bezlej SVI I, 154-155). З літератури див. ще (Dickenmann I, 106). Формально переліченим назвам відповідає польський гідронім *Dreta* в бас. Одеру (NWP 73), який, можливо, репрезентує трансформоване **Drzeta* < **Drzata*, як у прикладах типу пол. діал. *drzezga* 'тріска, скалка' поряд із нормативним *drzazga* 'т. с.' < **drězga*, пор. також подальшу еволюцію групи *rze* > *re* у рефлексах псл. **drěšť*: пол. *drzest* і *drest* 'рослина Nectris' (ЭССЯ, 5, 110, 111).

Цей етимологічно складний гідронім імовірно відносити до групи реліктових індоєвропейських назв водних об'єктів, збережених слов'янським словником і перенесених на нові території під час міграцій слов'янських племен, пор. поширення основи *Dret-*. Його генезу доцільно тлумачити в межах генетичного гнізда з коренем **der-/ *drē-* 'здирати; зтягувати; відколювати, відокремлювати' (матеріал див.: Rokorny 206-211), зокрема, як рефлексу основи з *t*-розширенням (дієприкметниковий суфікс?), тобто і.-є. **drētā*. Для відновленої лексеми існує форма з варіантним вокалізмом – **drō-t-* (пор. **drō-to-m* > д.-норв. *trođ* 'планка, підставка, жердина', с.-в.-н. *truoder* 'планка, жердина'; Rokorny 207), яка свідчить про правильність реконструкції слов'янського прототипу. Включенню до кола рефлексів псл. **drět-* словацьких назв не заважає сегмент *-oma*, що надійно пояснюється на слов'янському ґрунті як ад'єктивний формант (див. вище статтю Σέτομα). Отже, у формі слвц. *Drietoma* умовно можна бачити місцевий випадок переведення первісного **Drěta* (на онімному рівні?) в особливий тип ад'єктивів. Про потенційно близькі онімні відповідники див. [83а, с. 182]. Щодо мотивації пор. слов'янську топонімію, залежну від апеллятивної лексики з коренем **der-/ *dor-/ *dъr-* 'дерти, рвати' і под.

*Drěždžьnica/ *Drěždžьникъ: *Drěžnica* – назва річки (також іншого топооб'єкта) у Герцеговині, хорв. *Drežnik* (*Dresnuk*, 1261 р., *Dresnek*, *Dereznek*, *Dresnik*, 1292 р.) – рч., пр. Корани у бас. Сави (Dickenmann I, 106), пол. *Drażnica*, *Drażnik* – водні об'єкти (бас. Одеру; NWP 73). Південнослов'янські форми переконливо тлумачать як реалізацію первісного **Dręzg-ьникъ* ~ серб., хорв.

drēzga ‘*Nasturtium officinale*’, ст.-сл. **ДРАЗГА** ‘ліс’ (Dickenmann I, 106-107), пор. ще пояснення слвн. *Drežnica*, *Drežnik* – топоніми як **drēzgniko-* ~ *drēzga* [244, с. 283, 333]. Польські та давньолужицька (пор. *Drieschnitz* < **Drēžd'nica* ~ рос. *дрязг* ‘поламани вітром дерева; хмиз’ [208, с. 62]) паралелі доповнюють цей ряд, вказуючи на західно-південнослов'янську ізоглосу, в основі якої форми на *-ьnica/-ьnikъ* ~ *drēzga (його репрезентанти мають семантику ‘ліс, чагарник’, ‘дзвін’, ‘дреговина’, ‘імла’; ЭССЯ 5, 113-114).

***Дръстьникъ**: хорв. *Dršnik* – гідронім (Пласи), слвн. *Destrnik* – п. Рогозниці (бас. Драви). Словенська форма пов'язується з лексикою на зразок ц.-сл. **дърсть**, рос. *дресва́* ‘гравій’, хорватська (версія П. Скока) виводиться з *Drъstьnikъ (Bezlaј SVI I, 158: *Drstven*). Версія П. Скока пояснює і слвн. *Destrnik* (явно вторинний фонетичний варіант із метатезою щодо *Drestnik), від якого не можна відривати пол. *Drzesno*, *Drześno* – озера в бас. Вісли (NWP 74), укр. *Дрѣстна* – пр. Снову (бас. Десни), рос. *Дресна* (*Дросна*) – водний об'єкт (Смолен. губ.; Vasmer I, 640) – форми прикметника *drъstьnъ, варіантного щодо *dristьnъ ~ *dristati (: в.-луж. *dristać* ‘струмувати’ і под.; ЭССЯ 5, 116). Отже, південнослов'янські форми репрезентують деад'єктив на *-икъ*, що має еквівалент у чес. *Dršnik* – місцева назва (Bezlaј SVI I, 158).

***Dudrežь**: слвн. *Dudrež* – пр. Більської. Ім'я вважається неясним, ізольованим. Ф. Безлај припускав деривацію від особової назви *Duda (~ чес. *Duda*) з гіпокористичним формантом *-r-* (Bezlaј SVI I, 160). Гідронім демонструє ознаки похідного з формантом *-ežь* від основи звуконаслідувального дієслова **dud(o)rati* (реконструкцію див.: ЭССЯ 5, 150). Щодо словотвору див. статтю *Rybežь. Можливий місцевий новотвір.

***Dula** (?): слвн. *Dula* – п. Молни, що на давніх австрійських картах фігурує у формі *Dullabach*. Назву визначено як неясну, ізольовану, можливо, співвідносну зі слвн. *dol* (Bezlaј SVI I, 160). Формально гідронім схожий з основою *dulēti ‘товстіти’, ‘горіти’, ‘гнили’ (ЭССЯ 5, 154: словацький та російський матеріал).

***Дур(ь)л'а**: слвн. *Duplja* – пр. Габерниці (Bezljaj SVI I, 161: до слвн. *dúpralj* ‘порожній, пустотілий’ і под.), рос. *Дупля* – оз. (Твер. губ.; Vasmer I, 667) ~ **dur(ь)l'a* ‘порожнина’, ‘печера’, ‘дупло’ (див.: ЭССЯ 5, 159).

***Душьница**: хорв. *Dušnica*, пол. *Dusznica* – гідроніми (Bezljaj SVI I, 127: *Dašenca*) ~ *dušьn-ica (: болг. діал. *ду̀шница*, *ду̀шнѝца*; БЕР 1, 451, рос. діал. *ду̀шнѝца* ‘назва деяких рослин із сильним запахом’; СРНГ 8, 285) < **dušьнь(jь)* (ЭССЯ 5, 165-166). Пор. рос. *Душная Балка* – гідронім (Кур. губ.; Vasmer I, 670). Щодо спільнокореневих гідронімів спеціально див. [112, с. 56], де пояснення будується на географічних термінах типу пол. *duchowina* ‘вологий, болотистий ґрунт’, укр. *здуха* ‘непрохідне болото’ та ін.

***Дьга**: *Duga* – рч. (бас. Сави), болг. *Длъгата в̀а̀да* (Долна Струма), пол. *Długa* – рч. і став (бас. Вісли, Одеру), укр. *Довга* – рч. (бас. Стиру) та ін. ~ **dьlgь(jь)* ‘довгий’ [175, с. 80-81: **Dьlgь(jь)*].

***Дьшьница/Дьшьникь**: хорв. *Dašnica* – пр. Сави, слвн. *Dašenca* (in der *Dasnicz*, 1348 р.) – п. Сельської Сори, *Dašnik* – пр. Сави (Bezljaj SVI I, 127), пол. *Dosznica* (2) – гідронім (NWP 72) < *Desznica.

Ф. Безлай характеризує південнослов'янські форми як недостатньо ясні, відзначаючи можливість похідності їх від: 1) основи *dьхь, *dьхnqti; 2) антропоніма **Dach(a)*, **Daš(a)* + *-ьnica* та *-ьникь* (Bezljaj SVI I, 127). Другий варіант пояснення викликає серйозні сумніви щодо словотвору, а перший заслуговує на пильну увагу: в основі гідронімів ад'єктив на *-ьn-*, утворений від *dьхь, *dьхnqti ‘дихнути’ (мотивація за шумом чи запахом), пор. його відбиття в пол. *Deszna* (2) – водна назва (бас. Одеру; NWP 69). Для аналогічного гідроніма в бас. Варти пропонується зв'язок із пол. *desek* [246, с. 38]. Як імовірний рефлекс праформи з *-икь* пор. рос. діал. волог. *дошнік* ‘отвір для самоварної труби’ (СРНГ 8, 166), тобто отвір для гарячого повітря. Не виключена деривація на *-икь*, *-ica* від незасвідченого *Dašna чи його граматичних варіантів.

***Дьрць (?)**: слвн. *Dors* (?) – водна назва без локалізації (*fluuius Dors*, 1341 р.), визначена як неясне ім'я. Порівнюється зі слвн. *Dornik* – гідронім < *dvorьnikь (Bezljaj SVI I, 145). Наведена праформа – лише умовність, оскільки ми не

впевнені в точності запису оніма. Можливо, маємо справу зі спотвореним у латиномовному документі похідним (форма типу слвн. **darč* або **derč*) від **dvrčati*, пор. слвн. *dřčati* ‘ковзати, послизнутися’, ‘бігти’ і под. (ЭССЯ 5, 220). Праслов’янська хронологія гідроніма проблематична.

*Дьгтьпль: серб. *Дрман* – пот., п. Пусты л. Півд. Морави (Павловић 1996, 111). На користь реконструкції форми зі зредукованим у суфіксальній частині свідчить похідне типу *Дрмник* – пот., л. Дрини (Павловић 1996, 111), інакше слід було б очікувати **Дрманик*. Гідронім репрезентує архаїчний ад’єктив на *-ьп-*, утворений від основи дієслова **dvrmati*, пор. його реалізацію в серб., хорв. *дрмати* ‘трусити, качати’ та ін. (етимологію дів. ЭССЯ 5, 223-224). Щодо типології номінації пор. блр. *Трэмля* (*Трёмля*) – гідрооб’єкт (бас. Прип’яті) < **Tremja* ~ **treměti* зі значенням, близьким до ‘дрижати’, що засвідчене у споріднених індоєвропейських формах [84, т. I, с. 204-205].

*Edlaja: слвн. *Jela* – пот. (Єсениці; Bezlaј SVI I, 238: до слвн. *jěla* ‘ялина’), пол. *Jodła* – водна назва (бас. Вісли; NWP 127). Субстантивіація в ономастиці прикметника ~ **edla* ‘ялина’ (сучасні форми – результат контракції голосних після втрати інтервокального *j*).

*Edlovica/*Edlovьсь: серб. *Јеловица* (2) – річкова назва (бас. Півд. Морави, Дрини; Павловић 1996, 147), *Jèlovica* – гідронім (бас. Лиму) [198, с. 40: співвіднесене з *jěla*], слвн. *Jelovica* – п. Рибнишкої Бистриці (Bezlaј SVI I, 238), болг. *Еловица* – рч., л. Брзия п. Огосту (Михайлова 84), *Еловица* (*Илѡицѡ*) – рч. (р-н Габровско; Ковачев 1965, 106), рос. *Еловица* – рч. (кол. Костр. губ.; Vasmer I, 689); серб. *Јеловац* (4) – назва потоків (бас. Зах. Морави, Вел. Морави, Дунаю; Павловић 1996, 147), *Jelovac* (Боснія) [199, с. 59], хорв. *Jelovec* (бас. Сави; Bezlaј SVI I, 239), пол. *Jedlovec* (бас. Одеру; NWP 110) – гідроніми, рос. *Еловец* – водний об’єкт (Калуз. губ.), оз. (Новгородщина), рч. (Твер. губ.; Vasmer I, 689).

Лексико-семантичні деривати від ідентичних апелятивів ~ **edlovь(jь)* ‘що стосується ялини’ (ЭССЯ 6, 15) або похідні онімного рівня від **Edlovь* (див. наступну статтю).

***Edlovъ**: серб. *Јелов* – пот. у бас. Вел. Морави (Павловић 1996, 147) ~ пол. *Jedłowy* – водна назва (NWP 110) < *Edlovъjъ. Гідронімізація прикметника **edlovъ(jъ)* (ЭССЯ 6, 15). Пор. ще пол. *Jodłowy potok* (бас. Сяну) [245, с. 69].

***Edlovъnikъ**: слвн. *Jelovnik* – п. Трнавського Потоку, пр. Сельшкої Сори (Bezłaj SVI I, 238: до слвн. *jěla* ‘ялина’), пол. *Jodłownik* – водна назва (бас. Одеру; NWP 127). Лексико-семантичний дериват від *edlovъnikъ, пор. рос. діал. перм. *еловник, еловник* ‘ялиновий ліс’ (СРНГ 8, 344).

***Еленьjъ (потокъ)**: слвн. *Jelenji Potok* – водна назва (Bezłaj SVI I, 239), пол. *Jeleni potok* (бас. Одеру; NWP 110) – назва з розряду *Turъja, Vьlъbja/*Vьlъbъjъ* та ін. Пор. варіантне *Eленьja [див.: 175, с. 85-86].

***Ельšanica**: д.-серб. *Jelšanica*, XIII ст. – рч. (суч. *Jošanica*; Skok I, 772: серед похідних від *jelha* ‘вільха’) ~ пол. *Olszanica* (5) – гідрооб’єкти в бас. Вісли та Одеру (NWP 194), д.-рус. **Ольшаница**, 1150 р. – гідронім (бас. Стугни п. Дніпра), ст.-укр. *Ольшаница*, 1569 р. – рч. < *Oльšanica [форми й архетипи наведено за: 175, с. 87], укр. *Ольшаниця* – рч., п. Корчика (Пура 1985, 103: зіставлено з *ольшина* ‘вільшина’), блр. *Альшаница (Ольшаница, Olszanica)* – рч. у кол. Мінській губ. (Vasmer III, 493). Топонімізація структурно тотожного апелютива, похідного на *-ica* від **elъšanъ(jъ)* ‘вільховий’ (реконструкцію див.: ЭССЯ 6, 25). Див. ще [245, с. 114].

***Ельšava**: серб. *Јошава* – рч., л. Дрини (Павловић 1996, 149), слвц. *Jelšava* (бас. Сланой; Sičáková 41), *Jal’šava* ~ чes. морав. *Olšava* (Šmilauer 1932, 479, 480: *jelъxa*) – гідроніми. Назва належить до старожитнього шару слов’янської гідронімії на *-ava*. В основі реконструйованої форми ад’єктив, похідний від *elъša ‘вільха’ (наведено за ЭССЯ 6, 25).

***Ельšavica**: хорв. *Jalšavica (Jalsaycha, Jelsouycha, 1269 р.)* – рч. (бас. Сави), *Jošavica* – пр. Сави, слвц. *Jal’šavica* – гідронім (Dickenmann I, 151, 152, 161). Дериват на *-ica* від *Elъšava (див. вище).

***Ельševa**: серб. *Јошева* (2) – річкова назва (бас. Колубари; Павловић 1996, 149), хорв. *Jalševa, Jelševa (Yelsoua, 1232 р.)* – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann I, 151: до кайк. *jalša, jelša* ‘вільха’) ~ слвц. *Ol’šová* (Šmilauer 1932, 479: *jelъxa*),

пол. *Olszewa* (2), *Olszowa* (4) – гідроніми (бас. Одеру; NWP 194) < *Olševa ~ слвц. *Jelšový* (*Jalšov*, 1895 р.) – пот. (Hladký 102: до *jelša*, тобто ‘потік, що тече по вільхових заростях’), рос. *Ольшево* – оз. (Твер. губ.; Vasmer III, 498). Гідронімізація прикметника (fem.), похідного на -ev- від назви вільхи *elša/*olša* (ЭССЯ 6, 25: без російського й польського). Див. ще матеріал у [246, с. 105].

***Ельševica**: слвн. *Ajševica* – пр. Ліяка на захід від Гориці (пор. ще місцеву назву *Ajševica*) (Bezljaj SVI I, 37), серб. *Јошевица* – назва річки (ЭССЯ 6, 25). Словенську назву Ф. Безлай кваліфікує як неясну і (з долею сумніву) припускає вторинність її форми щодо незафіксованого *Alševica ~ *Aleš* – гіпокористик від *Albertus* (Bezljaj SVI I, 37). Гадаємо, в гідронімі можливо бачити вторинну (діалектну) форму щодо етимологічного *Elševica – топонімізація деривата з суфіксом -ic- від ад’єктива **elševъ(jъ)* (: слвн. *jélšev* ‘вільховий’; ЭССЯ 6, 25). Стосовно наявності *j* на місці етимологічного *l* скажемо, що перехід пом’якшеного *l’* в *j* – звичайне явище у словенській діалектній фонетиці [див.: 244, с. 61]. Можлива деривація на -ica онімного рівня від *Elševa (див. вище). Щодо серб. *Јошевица* див. також (Dickenmann I, 151, виноска 1).

***Ельševъсь**: *Jalševac*, *Jelševac* (*Jelseuz*, *Jelshewec*, 1217 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 151), слвн. *Jalševac* (бас. Сави; Bezljaj SVI I, 232: до слвн. *jálša* ‘вільха’) ~ чес. морав. *Olšovec* (Šmilauer 1932, 480: *jelъxa*), пол. *Olszowiec* (5) (NWP 194) – гідроніми < *Olševъсь. Словотвір онімного рівня на -ъсь від *Elševa/*Olševa* (див. вище).

***Ельšьница**/**Ольšьница**: серб. *Јелашица* (4) – річки (бас. Півд. Морави, Тимоку, Дрини; Павловић 1996, 146), *Јелашица река* – потамонім (Павловић 2002, 190), слвн. *Olšenica* (*Ovš ņca*) – пот. на Корошському (*Olsanitzen*, 1709 р.), *Olschnitz* – пот. (р-н Ленза), *Oischnitz*, *Eischnitz* – пот. на території Австрії (Bezljaj SVI II, 60: до слвн. *jelša*), болг. *Елешица* – рч., пр. Речиці (Чанков 185), чес. морав. *Olešnice*, луж. *Wolešnica* (Šmilauer 1932, 480: *jelъxa*), слвц. *Jelešnica* (бас. Нітри) [267, с. 350, 354] – гідроніми, рос. *Олешица* – рч. (бас. Волги, р-н Мологи; Vasmer III, 478) ~ *elšьnica/*olšьnica* < *elšьnъjъ/*olšьnъjъ*

‘вільшаний’. Пор. ще розгляд слвц. *Jelešnica* у зв’язку з назвою вільхи (Hladký 101), а також лужицький топонім *Olesnice*, 1169 р., *Olessnicz*, 1358 р. ~ *jelьcha [251, с. 62: як первісне **Ol'ešnice*].

***Ezerica**: хорв. *Jezerica* (*Yezercha*, 1296 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 160), болг. *Езерица* – гідронім (Кюстендил) [64, с. 70], пол. *Jezieryca* (бас. Одеру; NWP 111) – водні назви ~ рос. *Озерица* – рч. (Яросл. губ.; Vasmer I, 464) < *Ozerica. Топонімізація апелятива, варіантного щодо *ezer-ъn-ica (див. нижче), або відтопонімний словотвір на *-ica* від *Ezero.

***Ezerišče**: серб. *Језериште* – пот. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 145), пол. *Jezierysko* – назва озера і става (NWP 111) ~ укр. *Озерішце* – гелонім (Волинь) та ін. < *Ozerišče ~ серб., хорв. *jezerište* ‘озеро’ і под. [175, с. 87-88].

***Ezero**: серб. *Језеро* (4) – річки (бас. Півд. Морави, Дрини; Павловић 1996, 145), болг. *Езерото* (Пирдопско) – гідронім [175, с. 88: тут див. про східнослов’янські форми], макед. *Езере* – назва невеликого озера (бас. Брегалниці; Ив., 219), пол. *Jezioro* – водна назва (NWP 111) та ін.

***Ezerьse**: серб. *Језерце* – назва джерела, слвн. *Jezerce*, макед. *Езерце* – гідроніми, болг. *Езерце* – оз. (Шар планина) та ін. рефлекси, добре засвідчені у слов’янській гідронімії [175, с. 89].

***Ezerьnica**/**Ezerьnikь**: серб. *Језерник* – пот. (бас. Вел. Морави), *Језерница* – рч. (бас. Дрини; Павловић 1996, 145), слвн. *Jezerica* – пот., пр. Врбського Єзера (Корошко), також як назва Зилиці у верхній течії, пр. Заблатнишкового Єзера (Корошко), пр. Кокри та ін. (Bezlej SVI I, 242-243), болг. *Езерник* (2; Рила, Кюстендил), *Езерница* (Петрич) – назви гідрооб’єктів [64, с. 70], макед. *Езернік* – місце з маленьким озером у бас. Брегалниці (Ив., 220: від *езерник* ‘місце з озером’), чес. морав. *Jezerica*, слвц. *Jazernica* (Šmilauer 1932, 474: *jezero*), пол. *Jeziernica* (2), *Jeziornica* (бас. Вісли), *Jeziernik Nowy* і *Stary* – водні об’єкти (NWP 111) ~ рос. *Озерница* (3) – гідрооб’єкти в бас. Ками, рч. (В’ят. губ.; Vasmer III, 467), блр. *Возерніца* (*Езерница*) – рч. (Гроднен. губ.; Vasmer I, 681).

Назви мотивовані апелятивами, похідними з формантами *-ica/-ikъ* від прикметника **ezerънь(jь)* (відновлення див. ЭССЯ 6, 34). Пор. щодо семантики рефлексів наведене вище макед. *езерник*, укр. діал. *озерніця* ‘озерна, лиманна сіль’ (ЕСУМ 4, 166), рос. діал. псков., твер. *озерніца* ‘озерна вода’, *озерник* ‘луг, на якому затрималася вода’ (СРНГ 23, 91, 92). Не виключена похідність від гідроніма з прикметниковою основою, пор. водні назви типу чес. морав. *Jezerná*, пол. *Jeziorna, Jezierna* (Šmilauer 1932, 474: *jezero*) < **Ezerъnaja*.

*Ěsknica: серб. *Јесница* – рч., п. Увца п. Лиму п. Дрини (Павловић 1996, 147), пол. *Jasnica* – водний об’єкт (бас. Одери), *Jasnitze* – гідронім (NWP 109). Певно, сюди ж *Esna* – водна назва (Румунія) [240, с. 38] < **Ěskna*. Гідронімізація апелятива, утвореного з суфіксом *-ic-* від **ěskъ(jь)* ‘чистий, світлий, ясний’ (ЭССЯ 6, 51-52: статтю **ěsknica* пропущено).

*Ěstjъjъ: хорв. *Ješći (Iezchi, 1461 p.)* – водний об’єкт у бас. Сави. Е. Дікенманн подає гідронім під знаком питання й відзначає сумнівність його читання (Dickenmann I, 160). Із нашого погляду, номен задовільно тлумачиться на слов’янському ґрунті як ад’єктивований шляхом долучення *-jъ* (пор. повні прикметникові форми) давній дієприкметник на *-t-* від і.-є. **ēd-* ‘їсти’, тобто **ēd-tjō-*. Пор. його збереження в апелятивному словнику, де він також перейшов до прикметників: блр. діал. *éшчы* ‘неперебірливий у їжі’ (Салавей 9), слвц. діал. *ješčí* ‘жадібний (?)’ (ЭССЯ 6, 55: стаття **ěstъje*). Реліктовий характер партиципіумного **ēd-t-* як віддієслівного похідного фактично довів О.М. Трубачов, що відновив цю індоєвропейську конструкцію на основі псл. **ěstěja, *ěstь, *ěstъje* [148, с. 318-319]. Отже, в цьому випадку варто припускати фігуральну мотивацію водної назви на зразок **‘жадібний’, ‘ненажера’,* пор. аналогію в укр. *Ненажóra* (бас. Дніпра; СГУ 385) ~ *жертти* ‘їсти, жертти’.

*Ězovikъ: серб. *Јазовик* – пот. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 140), рос. *Язовик* – рч. (Волог. губ.; Vasmer V, 354). Назву сформовано на основі апелятива **ěz-ov-ikъ* ~ **ěзь* ‘загата, перетинка на річках і ставках для затримання риби’ (рефлекси див. ЭССЯ 6, 59: архетип **ězovikъ* тут відсутній).

***Їзь**: серб. *Jaz* – пот. (обл. Тамнави; Павловић 1996, 140), словц. *Jaz* – водна назва (Šmilauer 1932, 457: до *ěзь*), пол. *Jaz* (2) – гідронім (NWP 110) ~ *ěзь ‘загата, перетинка в річках і ставках для затримання риби’ (ЕССЯ 6, 59).

***Їза**: словн. *Jeza* – назва л. Местині, яка вважається ізольованою. Для гідроніма припускається міфологічна мотивація, пор. чес. *jezinka* ‘господиня лісу’, пол. *jeźza* ‘фурія’, рос. *яга-баба* (Bezłaj SVI I, 242). Форма назви дозволяє бачити в ній псл. *ęza (: словн. *jéza* ‘гнів’) ~ лит. *éngti* ‘душити, тиснути, мучити’ (ЕССЯ 6, 68-69: серед його рефлексів наведені й згадані апелятиви). Про споріднені утворення див. [175, с. 90-92]. Праслов’янська давність гідроніма не обов’язкова.

***Gabora**: серб. *Габора* – рч., п. Црнайки п. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 79). Похідне від апелятива, варіантного щодо явно експресивного *gab-orъ (: серб., хорв. *gábor* ‘мерзота, гидота’; РСКНІ 3, 138) ~ *gabiti ‘викликати огиду’, ‘вимочувати, труїти’, *gabati (ЕССЯ 6, 76-77: в обох дефініціях сербський матеріал не представлено). Щодо суфікса *-or-* див.: [271, с. 432-433].

***Gadъсь**: словн. *Gadec* – п. Радовлі (Bezłaj SVI I, 170: від основи *gadъ ‘гидота, мерзота’) ~ рос. діал. *gadéц* ‘лайливе слово’ (СРНГ 6, 91). В обох словах репрезентоване демінутивне похідне від псл. *gadъ, *gadъ ‘гидота’, ‘змія’ і под. (твірна основа відновлена в: ЕССЯ 6, 81, 82-83).

***Gatъ**: серб. *Gat* – пот. у р-ні Банату (Станојев 181), пол. *Gac* (10) – гідрооб’єкти в бас. Одери й Вісли [175, с. 93], укр. *Гать* – потоки (Івано-Франк. і Хмельн. обл.), річки (бас. Дніпра; СГУ 129), рос. *Гать* – гідронім (ЕССЯ 6, 109), блр. *Гать* – пр. Березини, *Гать* – оз. на Берестейщині [175, с. 93: тут же див. споріднену топонімію] ~ *gatъ ‘загата’, ‘гребля’ (рефлекси див.: ЕССЯ 6 109).

***Glinica**: хорв. *Glinica* – пр. Сави (Dickenmann I, 121: *Glina*), пол. *Glinica* (3) (бас. Одери; NWP 88), також як пр. Варти [246, с. 45: до *glina*], укр. *Глиниця* (*Hlinica*; бас. Пруту), рос. *Глиница* (бас. Оки) – гідроніми (Vasmer I, 436) ~ *glinica ‘глиняна яма’, ‘місце, де брали глину’ та ін. (ЕССЯ 6, 126; серед рефлексів наведено російський гідронім). Не виключена відгідронімна деривація, пор. такі назви водних об’єктів, як словн. *Glina* (Bezłaj SVI I, 177), пол. *Glina* – оз. і став (бас. Вісли; NWP 88) тощо.

***Glogovъсь**: серб. *Глоговац* (4) – потоки (Павловић 1996, 82), пол. *Głogowiec* (бас. Одеру; NWP 89) ~ *glogov-ъсь (пор. серб., хорв. *глоговац* ‘рід тернових кущів (рідше дерев) *Grataegus*’; РСКНІ 3, 355) < **glogovъ(jь)* (про ад’єктив див.: ЭССЯ 6, 136).

***Głomъnica**: хорв. *Гловница* – рч. (бас. Сави) (Липовский 6) ~ *glom-ъn-ica ~ *glota (: серб., хорв. *глом* ‘що-небудь громіздке’; ЭССЯ 6, 137). Сучасна форма – наслідок дисиміляції групи з двох носових *mn* > *vn*, пор. серб., хорв. *lotnica* > *lovnica* ~ *lotača* ‘купа, щось велике’ [100, с. 191: із посиланням на словник П. Скока]. Можливо, сюди ж пол. *Głomnica* – пр. Варти ~ *Głomia* (дістає кваліфікації «неясне») [246, с. 47].

***Głobočica**/**Głobočъсь**: слвн. *Globočec* – п. Крки, *Globočica*, *Globočas* (бас. Сави), рос. *Глубочец* – водні назви (Bezłaj SVI I, 178-179), рос. *Глубочица* (2) – річки (Псков. губ.), оз. (Твер. губ.) та ін., блр. *Глубочыца* (*Глубочица*) – рч. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 446). Деривати на *-ica*/*-ъсь* від **Głoboka(ja)*/*Głobokъ(jь)*. Про інші похідні з цією основою див. [84, т. I, с. 110-112].

***Głoboka(ja)**/**Głobokъ(jь)**: слвн. *Globoka* – інша назва Песниці, рос. *Глубока*, *Глубокая* (бас. Дніпра) – гідроніми (Bezłaj SVI I, 178-179), ст.-рос. *Глубокая*, XVI ст. – рч. (Рязанщина; ПКРК 493), чes. *Hluboká*, слвц. *Hluboká*, *Hľboká* (Šmilauer 1932, 460: *glōbokъ*), пол. *Głęboka* (NWP 89) – водні назви; хорв. *Gluboki*, *Globoki* (*Golobug*, 1257 р.) – рч. (бас. Сави; Dickenmann I, 123), чes. *Hluboký* (Bezłaj SVI I, 178-179), пол. *Głęboki* (NWP 89) – гідроніми ~ *glōbokъ ‘глибокий’. Див. ще: (Bezłaj SVI I, 178), а також [231, с. 243; 245, с. 50-52, 59; 246, с. 46].

***Gnilъсь**: хорв. *Gnjilec* – пр. Сави (Dickenmann I, 124), слвц. *Hnilec* – водна назва (Šmilauer 1932, 467: до *gnilъ*), пол. *Gnilec* – оз. (бас. Одеру; NWP 90), укр. *Гнилéць* – оз. та ін. назви [див.: 175, с. 96].

***Gnilъna**: серб. *Гниона* – рч., п. Врелини п. Сави (Павловић 1996, 84), пол. *Gnilna* (2) – гідронім (NWP 90) ~ **gnil-ъnъ(jь)*, пор. укр. *гнильний* ‘підгнилий’ (ЕСУМ 1, 537: *гни́ти*) < *gnilъ (ЭССЯ 6, 176: прототип *gnilъnъjь тут відсутній).

***Gnojńnica**: хорв. *Gnojńnica*, чes. *Hnojńnice* (Šmilauer 1932, 467: *gnojъ*), пол. *Gnojńnica* (3) (бас. Вісли; NWP 90), також у бас. Сяну [245, с. 53: від *gnój*] – водні назви ~ *gnojńnica, деякі рефлекси котрого маніфестують значення ‘брудна речовина від продуктів життєдіяльності тварин’ (ЕССЯ 6, 179-180).

***Golęma**: серб. *Голема* (16) – річки (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 85-86), болг. *Голяма* – рч., пр. Мариці (Чанков 139), рос. *Голема* – рч. (Тул. губ.; Vasmer I, 470) ~ **golęmъ(jъ)* ‘великий’ (ЕССЯ 6, 202-204).

***Golqъbъсь**: серб. *Голубац* – пот. (бас. Колубари; Павловић 1996, 87), рос. *Голубец* – гідронім (Новг. і Яросл. губ.; Vasmer I, 477) ~ *golqъbъсь ‘голуб’, ‘рослина’ (реконструкцію див. ЕССЯ 6, 218).

***Golvaĉa**: серб. *Главача* – пот., л. Брезовиці л. Дрини (Павловић 1996, 82) ~ пол. *Głowacz* – оз. (бас. Вісли; NWP 89), укр. *Головач* – пот. (бас. Тиси), рч., л. Сумки п. Псла л. Дніпра (*Головачь*; СГУ 145), блр. *Галавач* (*Головач*) – руч. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 473). Гідронімізація відповідного апелятива, варіантного щодо *golvaĉъ < *golva ‘голова’, пор. назву цілого ряду гідрооб’єктів на території Росії *Голова* (ЕССЯ 6, 221: *golva).

***Golvica**: слвн. *Glavica* – назва джерел (Кнежина у Білій Країні), невідомий нині потік у Лютомері (Waßer *Gläwethkha*, 1690 р.; Bezlaј SVI I, 175: до слвн. *glava* ‘голова’), укр. *Головиця* (*Hołowica*) (4) – ручаї в р-ні Косова (Vasmer I, 474) ~ *golvica ‘пагорб, купина’, ‘голівка’ тощо (див.: ЕССЯ 7, 8-9). Лексема *golva іноді функціонує як термін народної гідрографічної номенклатури (пор. рос. діал. урал. *головá* ‘витік річки, ручая’ і под.; СРНГ 6, 300, 301), тому логічно припустити топонімізацію її похідного з близькою семантикою. Не виключена й деривація на *-ica* від гідронімів типу рос. *Голова*.

***Golvńnica**: хорв. *Glavnica* (*Glauniza*, 1217 р.) – рч. (бас. Сави; Dickenmann I, 120-121: до серб., хорв. *gláva* ‘голова’, ‘джерело’), aqua *Glovenitza*, *Glawnitz*, 1301 р. (Помор’я) – гідроніми (Bezlaј SVI I, 176), пол. *Głównica* (3) – водна назва (NWP 89) ~ *golvń-ica (пор. болг. діал. *главница* ‘наречена’; БЕР 1, 244) < **golvńъ(jъ)* ‘головний’ (відновлення див.: ЕССЯ 7, 13-14).

*Golyni/*Golynь: хорв. *Golinja* (*Golina mlaca*, 1231 р.) – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann I, 125), пол. *Gołyn* – оз. (бас. Одеру; NWP 91) ~ **golyni* (пор. рос. діал. *голынь* ‘піщана мілина, що з’являється після відходу води’; ЭССЯ 7, 16: польський матеріал тут відсутній). Пор. ще виділення суфіксального *-inja* у хорватській назві ~ рос. *Голая* і под. (Dickenmann I, 125-126).

*Gon’a: слвн. *Gonja* – назва потоку (Шкоф’я Лока), орієнтована на слвн. *gónja* ‘дорога, шлях’ ~ **gъnati*, **ženq* (Bezljaj SVI I, 184) і зіставлена з укр. *Гоня* – рч. (бас. Зах. Бугу) ~ **goniti*, **gon’q* [175, с. 97]. Пор. префіксальне утворення в пол. *Pogona* – пр. Варти ~ *Honia* (бас. Вісли) [246, с. 118: ‘річка, що швидко тече’].

*Gorěľjъ: серб. *Горели* – пот., п. Алоги л. Півд. Морави (Павловић 1996, 87), укр. *Горілий* – рч. (бас. Сіверського Дінця; СГУ 149), рос. *Горельий*, блр. *Гарэлы* – гідрооб’єкти (Тул. та Вітеб. губ.; Vasmer I, 488-489) ~ **gorěľjъ* – дієприкметник на *-l-* від **gorěti* ‘горіти’.

*Gorica: серб. *Горица* – пот., л. Ралі л. Єзави п. Дунаю (Павловић 1996, 87), *Gorica* – гідронім (бас. Сави), слвн. *Gorica* – л. Грачниці у верхній течії (Bezljaj SVI I, 185: до слвн. *góra* ‘гора’), болг. *Горица* – рч., пр. Джермана (Чанков 141), словц. *Horica* – пот. (Bezljaj SVI I, 186), пол. (германізована форма) *Goritzbach* (2) – гідронім (NWP 91) ~ **gorica* ‘невеликий ліс’, ‘пагорб’ (ЭССЯ 7, 45).

*Gostinica: серб. *Гостиница* – рч., п. Лужниці, п. Скрапезу л. Джетині л. Зах. Морави (Павловић 1996, 89), укр. *Гостіниця* (*Гостиница*, 1887 р.) – рч., пр. Ворскли л. Дніпра (СГУ 151), рос. *Гостиница* (*Гостинница*, *Гостянка*, *Гостёнка*) – гідронім (Кур. губ.; Vasmer I, 506) ~ **gostinica* в значенні, близькому до д.-рус., рос.-ц.-сл. **гостиница** ‘дорога’ (ЭССЯ 7, 64).

*Gostjъ: слвн. *Goš* – гідронім (бас. Сави), для котрого припускається давніша форма **Gošč* < **gostъ-jъ* – посесив від особової назви **Gostъ* (Bezljaj SVI I, 189), рос. *Гошь* – водний об’єкт і поселення (бас. Оки; Смолицкая 34) ~ пол. *Goszcza* (3) – назва озер (бас. Вісли, Одеру; NWP 92), блр. *Гоца* (*Goszcza*) – оз. (Мін. губ.; Vasmer I, 508) < **Gostja*. Стосовно прикладів ужитку **Gostъ* власне як антропоніма пор. чes. *Host*, пол. *Gosc* [231, с. 51].

*Grabova(ja)/*Grabovъ(jь): серб. *Грабов* – пот. (обл. Златибора), *Грабова* – рч., л. Пека п. Дунаю (Павловић 1996, 90), *Grabov potok* – пот. у Боснії [199, с. 59], хорв. *Grabova Rijeka* – пр. Корани (бас. Сави; Dickenmann I, 127), пол. *Grabow, Grabowa (Struga)* (3) – гідроніми (NWP 96), *Grabowa*, 1512 р. – пр. Варти [246, с. 52: від *grabów*], укр. *Грабовая* – рч. (бас. Дніпра), рос. *Грабовый* – оз. (бас. Дону; Vasmer I, 509). Похідні від граматичних форм відповідного ад’єктива.

*Grabovica/*Grabovъсь: серб. *Грабовица* (10) – річки в різних частинах Сербії (бас. Півд. Морави, Зах. Морави, Дрини та ін.; Павловић 1996, 90; Головацкий 88), хорв. *Грабовица* – пр. Неретви (Харузин 66), *Grabovica* – пр. Сави (Dickenmann I, 127), *Grabovica* – водний об’єкт у Боснії [199, с. 59], *Gràbovica* – водна назва (бас. Лиму) [198, с. 40: до *grab*], словц. *Grabovica* – пр. Ондави (в угорських документах – *Garaboncha, Garboncha*; Šmilauer 1932, 421), укр. *Грабови́ця* (*Грабовица, Hrabowica*) – рч. (бас. Дністра; СГУ 152); серб. *Грабовац* (6) – потоки (Павловић 1996, 90), *Grabovac* – гідронім (територія Боснії) [199, с. 59], хорв. *Grabovac* – пр. Сави (Dickenmann I, 127), словц. *Grabovec* (Šmilauer 1932, 480: *grabъ*), пол. *Grabowiec* (9) (NWP 96) – гідроніми, укр. *Гра́бовець* (5) – потоки (бас. Тиси, Черемошу), рч. (бас. Дніпра; СГУ 152).

Гідронімізація ***grabovica/*grabovъсь** (пор. серб., хорв. *gràboвац, gràboвац* ‘грабова палиця, кий’; РСКНІ 3, 536) < ***grabovъ(jь)** ‘грабовий’ (реконструкцію ад’єктива див.: ЭССЯ 7, 98-99). До ряду цих форм належить і *Grabitz* (*Grabowice*, 1156 р.; *Grabuwizze*, 1290 р.) – місцева назва в давній Саксонії (прочитується як ***Grabovica** ~ слов’ян. *grab* ‘граб’; Eichler, Walther I, 347). Можлива деривація гідронімного рівня (на *-ica/-ьсь*) від ***Grabova(ja)/*Grabovъ(jь)**. З літератури див. ще [175, с. 99].

*Grabovъnica: серб. *Грабовница* (2) – річки в бас. Півд. Морави (Павловић 1996, 91), хорв. *Grabovnica* – пр. Сави та ін. (Dickenmann I, 127-129: до серб., хорв. *gràb* ‘*Carpinus betulus*’), словц. *Grabov(n)ica* (Šmilauer 1932, 480: *grabъ*), пол. *Grabownica* (7) (NWP 96), *Grabovnycza*, 1466 р. (бас. Сяну) [245, с. 55: до

назви дерева]. Гідронімізація тотожного апелятива, варіантного (з наявністю суфікса *-yn-*) щодо **grabovica* (див. вище статтю **Grabovica*).

*Grabyni/*Grabunь: хорв. *Rabinja* – пр. Глини (бас. Сави). Гідронім виводять із апелятива *rabinja* ‘рабиня’ (Dickenmann II, 85). Із формального боку таке пояснення цілком задовільне, проте незрозумілим лишається характер мотивації, тим більше, що така модель номінації нетипова для слов’янської гідронімії. Отже, в цьому випадку логічно припустити приклад омонімії назв – рефлексу псл. **orbyni* та діалектного репрезентанта **grabyni/*grabunь* < **grabь* ‘граб’, збереженого в гідроніміконі бас. Сави, тобто суч. *Rabinja* < **Grabinja*. Таке тлумачення форми *Rabinja* досить імовірно з огляду на випадки спрощення анлаутної групи *gr-* > *r-* у слов’янських ідіомах, пор., наприклад, чес. *Rabyně* – місцева назва, яка має давніший варіант *Hrabyně* [201, с. 29]. Див. ще аналогічний матеріал, зібраний в [72, с. 98]. Пор. і топонім **Γραβούνα** (Фракія, Каліполі) = **Grabyni* ~ слов’ян. *grabь* [270, с. 234], а також похідне пол. *Hrabyńka* – водна назва (бас. Одеру; NWP 105).

До репрезентантів **Grabyni/*Grabunь*, можливо, належить і ст.-укр. *Рабынь*, XVII ст. – рч., пр. Ворскли (КБЧ 63). Свого часу належність українського гідроніма до давніх лексем на *-ынь* піддавалася сумніву з огляду на варіанти суч. *Рабынь* (*Рябина/Рабиня/Рабинка/Rzebница*) [149, с. 233]. Однак їхня наявність не виключає можливості бачити в них саме **Грабынь*, **Грабыня*, реально ж зафіксовані форми ілюструють спотворення назви внаслідок народної етимології, що загалом часто трапляється в топонімії.

*Grabьсь: хорв. *Grabac* – рч. (бас. Сави; Dickenmann I, 127), пол. *Grabiec* (бас. Вісли; NWP 96), також як пр. Сяну [245, с. 54: від *grab*]. Гідронім відтворює демінутивне похідне на *-ьсь* від **grabь* ‘назва дерева’.

*Grabьnica: серб. *Грабница* – рч., л. Ябланиці л. Вапи п. Увця п. Лиму п. Дрини (Павловић 1996, 90), слвн. *Grabnica* – пот. у Блоках (Bezljaj SVI I, 192: до слвн. *gráben* ‘яруга, яр’), д.-полаб. *Grab'nica* [250, с. 449: до *grab* ‘граб’], *Grabenitz*, 1274 р., *Grävenitzen* – водні назви (р-н м. Бранденбург) = **Grab'nica*

(BN 94: до топонімів типу *Grabow* ~ *grab), пол. *Grabnica* (Šmilauer 1932, 480: *grabъ*) – гідронім ~ *grab-ъn-ica (~ *grabъ ‘граб’), відсутнє в реєстрі ЭССЯ. Вірогідна й деривація онімного рівня на *-ica* від *Grabъno/*Grabъnъ (див. вище).

Grabъno**/Grabъnъ**: слвн. *Grabno* – пр. Песниці, *Graben* – пр. Драви (Bezłaj SVI I, 192), пол. *Graben* – назва численних водних об’єктів (NWP 93-96) тощо ~ **grab-ъnъ(jъ)* < *grabъ ‘граб’.

***Granica**: слвн. *Granica* – л. Драви, *Granica* – пр. Сави, *Gerence* (*Grenice*, 1086 р.) – пр. Раби (в Угорщині; Bezłaj SVI I, 197), пол. *Granica* – назва багатьох водних об’єктів (NWP 96), [245, с. 55] ~ *granica ‘межа’. Східнослов’янські відповідники див. [175, с. 102].

***Grudъnica**: слвн. *Grudnica* – пр. Колпи (Bezłaj SVI I, 203: співвіднесене зі слвн. *grúda* ‘брила, грудка; шар землі’), рос. *Грудница* – назва водного об’єкта (Смолен. губ.), блр. *Грудница* (*Грудница*) – рч. (Могил. губ.; Vasmer I, 529) ~ *grudъn-ica < **grudъnъ(jъ)* ‘нерівний, з видолинами; жорсткий’ (див. ЭССЯ 7, 153: **grudъnъ(jъ)* I).

***Grъmętјica**: слвн. *Grmečica* (*Grmačica*) – пот. (р-н Бохиня; Bezłaj SVI I, 200), *Grmečica* – гідронім (SO II, 289), рос. *Грeмeтuцa* – водний об’єкт (р-н Мсти, біля Новгороду; Bezłaj SVI I, 200: зіставлено зі слвн. *Grmečica*) ~ пол. *Grzmiąca* (бас. Вісли, Одеру), *Grzmiący* (NWP 101), рос. *Грeмeчuй* (бас. Оки; Смолицкая 183) – гідроніми.

Ф. Безлай зробив логічний висновок про залежність гідроніма від партиципіума до слвн. *grmęti* (< *grъmęti), тобто від **grъmęt-* (Bezłaj SVI I, 200). Отже, назва утворилася на базі структурно тотожного апелятива, похідного з формантом *-ica* від основи йотованого дієприкметника на *-ęt-* (пор. польські форми як наслідок його онімізації) ~ *grъmęti ‘гриміти, гуркотіти’ (репрезентанти див.: ЭССЯ 7, 163-164). Мотивація передбачала вказівку на акустичні характеристики водного об’єкта [див. ще: 246, с. 54]. Буквальним (цільнолексемним) аналогом словенської форми виступає, певно, фонетично модифіковане рос. *Грeмeтuцa* < *Грeмeчuцa з дистантною дисиміляцією за

способом творення *ч-ц* > *т-ц*. Суфіксальне *e* тут – діалектний рефлекс псл. *e, що інколи спостерігається в деяких російських говірках. Аналізуючи словенський гідронім, Ф. Безлай відзначає, що для словенських місцевих назв звичайне *Šum*, а не **gr̥m-* (Bezljaj SVI I, 200), і цей факт дозволяє виключити пару слвн. *Grmečica* (*Grmačica*) ~ рос. *Грeметица* зі списку випадкових збігів і внести її до групи вузьких ізолекс, які з'єднують словенську мову зі східнослов'янськими.

***Gubavica**: серб. *Губавица* – гідрооб'єкт поблизу Книня (Мичатек 699), *Губавица* – пот., л. Грошниці п. Лепениці л. Вел. Морави (Павловић 1996, 96) ~ *Губавица* – топоніми, зафіксовані В.Ст. Караджичем на території Далмації (Карацїћ 105) ~ *gubavica (: серб. *губавица* ‘прокажена’, ‘жаба’; Лавровский 82) < **gubavъ(jь)* (: слвн. *gúban* ‘складчастий, зморшкуватий’; SSR 77). Твірне *gubavica потенційно могло мати топографічну семантику, котра фіксується у дериватів з основою **gub-*, пор. рос. діал. *губа* ‘смуга землі, що вдається в річку’ (ЭССЯ 7, 164: стаття *guba/*gubъ*). У принципі, ймовірна й пізня (історичної доби) топонімізація відповідного сербського апелютива.

Gubьно**/Губьнь**: слвн. *Gubnò* – назва водної безодні (р-н Заднього Краю), *Gebèn* – пр. Мошеника (Bezljaj SVI I, 205: стаття *Gubnò*) ~ рос. *Губной* – водний об'єкт у кол. Курській губ. (Vasmer I, 542). У дослідженні Ф. Безлая словенські гідроніми подані в рамках однієї дефініції – *Gubnò*, і саме ця форма стає основним об'єктом уваги автора, який пояснює її як наслідок дисиміляції групи *-mn-* > *-bn-* у місцевому рефлексі псл. *gubьно ‘тік, гумно’. Деталі фонетики варіанта *Gebèn* тут не обговорюються (Bezljaj SVI I, 205). Гадаємо, що для назви водного об'єкта з безоднею логічніше тлумачення як ад'єктива середнього роду з суфіксальним *-ьн-*, похідного від основи дієслова *gubiti, але не в етимологічному його значенні ‘гнути, згинати’, а у вторинному ‘гинути, бути причиною загибелі’, власне – *‘місце, в якому гинуть’, пор. (з іншою суфіксацією) укр. діал. поліс. *губиловка* ‘дуже заболочене місце, дреговина’ (Черепанова 1984а 67), а також (з іншим вокалізмом) ст.-рос. *Губно* – нп. (Новгородщина; НПК Указатель 119) < *Губьно.

Назва *Gebèn* – топонімізований короткий прикметник (masc.) з кореневим вокалізмом у ступені редукції **gьbьnъ ~ *gьbьnъti* (ЕССЯ 7, 189: **gьbьnъjь*). До речі, ця форма утворює ізоглосу із чes. *hebny* ‘гнучкий, м’який’, діал. *hebno* ‘швидко’, що також сягають **gьbьnъjь* (в ЕССЯ 7, 189 реконструкція відповідного архетипу ґрунтується лише на згаданих чesьких прикладах). Семантика номінації в цьому випадку – ‘гнучкий, нерівний’.

*Gьbanica: серб. *Баница* – рч., пр. Колубари (Павловић 1996, 24), пол. *Banica* (3) – гідронім (NWP 44). Сюди ж полаб. *Cubanze*, 1177 р. (*Gobange*, 1186 р., *Gobanze*, 1197 р., *Cobanze*, 1230 р.) – місцева назва [134, с. 200], що репрезентує германізовану слов’янську форму – місцевий рефлекс **Gьbanica* (**Gьbanьсь?*). Нотація слов’янського редукованого заднього ряду чи його рефлексів у давніх слов’янських діалектах як *и, о* в німецькомовних документах – явище відоме.

В основі гідроніма апелює **gьbanica* ‘зігнутий, нерівний предмет’ (реалізувався в кулінарній термінології) *~ *gьbati* ‘гнути, згинати’ (реконструкцію див. ЕССЯ 7, 187-188; сербський та польський репрезентанти у статті **gьbanica* відсутні, пор. ще серб., хорв. *баница* ‘різновид пирога (звичайно з сиром)’; РСКНІ 1, 288). Наведені сучасні форми – результат фонетичної еволюції гідроніма, пор. ідентичний розвиток **gьbanica* в болг. *баница*, макед. *баница* – назви пирога (ЕССЯ 7, 187). З огляду на семантику твірного дієслова логічно припустити, що назва відображала особливості форми русла, берегової смуги гідрооб’єктів (нерівність, зігнутість, звивистість тощо). Пор. з іншим вокалізмом укр. діал. поліс. *загіб, загібень, згиб* ‘річкове коліно’ (Черепанова 1983, 183). Стосовно відбиття основи **gьb-* у старожитній слов’янській гідронімії пор. ще **Gьbaць* > рос. *Гбач* (Арханг. губ.; Vasmer I, 426). Див. також [56, с. 53-54].

*Gьdynь: хорв. *Gdinj* – гідронім (Хвар), пол. *Gdynia* – гідронім (р-н Гданьської Бухти) *~ *gьd-унь*, пор. хорв. *gad* (< **gьdъ* ‘бруд, твань’) (SO II, 280: без реконструкції суфіксальної форми й пояснення кінцевого сегмента слова), **gьd-* ‘сльота, сирість’ (саме цю основу П. Шимунович бачить у хорв. *Gdinj, Dinjiška* та в апелює *gdinjica*, розглядаючи топоніми серед таких, що

зберігають основи, майже втрачені в апелятивному словнику [260, с. 188]). Щодо історії тлумачення пол. *Gdynia* пор. [191, с. 183], де семантика кореневої частини не наводиться, проте чітко проведене морфемне членування **gьd-yn-* із кваліфікацією постпозитивного компонента як форманта), [201, с. 22], де топонім також віднесено до похідних на *-yn-* від основи **Gьd-*.

Польську назву пояснюють як дериват від основи балт. *gudde* ‘простір, вкритий кущами, лісом’ (SO I, 158), що менш імовірно через наявність ідентичної лексеми в південнослов’янському ареалі при чітко вираженій слов’янській морфемній будові гідроніма.

***Гьlna**: хорв. *Гуна* – рч. (Березин 411) ~ *gьlna – парадигматичний варіант до *gьlnь (: н.-луж. *gelń* ‘окраєць хліба’, пол. стар. *gielń* ‘кірка’ ~ і.-с. **gel-* ‘стискати’; ЭССЯ 7, 192).

***Гьlša**: серб. *Гуша* – рч. (Станковска 157), *Гуша (Gusha)* – рч. нижче Кошара (витікає з полонини і вливається в Єреник; Цоговић 1983, 247), блр. *Говша* (варіант – *Гевша*) – рч. у бас. Німана [84, т. II, с. 117]. Назва задовільно пояснюється в рамках словотвірної-етимологічної гнізда з основою **gьlš-* із семантичним діапазоном ‘щось опукле, грудка’ ~ слвн. *golša, guša* ‘воло’, укр. діал. бойк. *говша* ‘брила’ та деякі інші вторинні форми (реконструкції парадигми слів із цією основою присвячене спеціальне дослідження [84, т. II, с. 114-122]; тут див. і ономастичний матеріал).

***Гьrbelь**: серб. *Грбель* – пот., л. Ветерниці л. Півд. Морави (Павловић 1996, 93), блр. *Горбель* – гідронім (Вітеб. губ.; Vasmer I, 485). Назва походить від регіонально обмеженого апелятива *gьrb-elь, утвореного від псл. *gьrbь/*gьrba ‘спина, горб’ (про семантику їхніх рефлексів див.: ЭССЯ 7, 199-201). На колишнє існування такого деривата вказує десубстантивне дієслово серб., хорв. *г̀рбелити* ‘ставати, робити горбатим’ (РСКНЈ 3, 587). Щодо мотивації пор. укр. *Горбáч* – рч., л. Ірпи п. Снова п. Десни л. Дніпра (СГУ 148). Про близьку в аспекті семантики номінації слов’янську топонімію див. [87].

***Gьrdlo**: серб. *Грло* – пот. (Враня; Павловић 1996, 94), болг. *Гòрло* – рч. (Смолянско), *Г̀рлото* – рч. у Зах. Болгарії та ін. [41, с. 93], укр. *Гòрло* – лімнонім (Ровенщина) та ін. ~ укр. діал. *гòрло* ‘устя річки’ [175, с. 112].

***Gьrl'a**: серб. *Грља* – рч. (р-н Гусиня); у нижній течії – *Вружа* (Цоговић 1983, 284), також річки в бас. Дрини та Білого Дрима (Павловић 1996, 94). Гідронім формально співвідносний з псл. **gьrl'a* – парадигматичний варіант до *gьrль (: слвн. діал. *grlj* ‘сук у дощі; соснова гілка’; у *Bezljaj* 1, 178 цей вузький словенський діалектизм кваліфіковано як неясний). Твірний апелятив сформувався у межах етимологічного гнізда з чільним і.-є. **ger-* ‘вертати, повертати’, ‘намотувати; плести; звиватися’ у ступені редукції плюс суфікс *-l-* (реалізація основи реліктового індоєвропейського партиципіума на *-l-* **gr-l-* (?), що можливо, оскільки часто дієприкметники минулого часу творилися саме від варіанта кореневої основи у ступені редукції, пор. **-mertl* ‘вмирати’ та *mrьlь ‘померлий’). Пор. з іншим формативом *gr-nó-s > д.-інд. *gṛṇá-ḥ* ‘мотузок’ (Pokorný 385).

Не можна ігнорувати альтернативну можливість інтерпретації слвн. *grlj* (а відтак – і сербського гідроніма), зокрема, як форми з пізнім діалектним одзвінченням етимологічного анлаутного **k-* > *g-*. У такому разі *grlj* – рефлекс псл. *kьrль, як і слвн. *krlj*, *krlj* ‘короткий стовбур, пень’ ~ і.-є. *(*s*)*ker-* ‘гнути; вертати; обертати’ [про ці форми див.: 88, с. 278].

***Gьrtнь**: серб. *Гартнь* – пот., л. Црнайки п. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 81). Лексико-семантичний дериват від апелятива, похідного від основи псл. *gьrtnqti ‘збирати’, ‘йти, рухатися’, ‘хапати’, ‘завертати’ (про дієслово див.: ЭССЯ 7, 214-215) з результатом перерозкладу в суфіксальній частині (*n* в *-nq-* відійшло до твірної основи).

***Gьržакь**: слвн. *Gržak* – пр. Браниці. Назва зіставляється з хорв. *Grža* – пр. Црниці (вірогідно, тут друкарська помилка замість *Grža*, бо далі наведена ономастика із *ž*) і робиться припущення про спорідненість із рос. *грѣза* ‘мрія, видіння’ (< *grьza; *Bezljaj* SVI I, 204-205). На наш погляд, обидві форми логічно кваліфікувати у зв'язку з псл. *gьrgati (: слвн. *grgati* ‘клекотіти’, рос. діал.

górgать ‘стукати’ і под.), реконструйованим у спеціальній літературі (ЭССЯ 7, 208). Розвиток словотвірної структури опорного апелятива нагадує розвиток *vodj-akъ (: рос. *вожак*) < *vodjъ (: ст.-сл. **вождь** і под.) < *voditi, тоді доводиться припускати існування форми **gъržiti, варіантної до *gъrgati, на початку словотвірного ланцюжка, тобто *gъržiti > *gъrža (: хорв. *Grža*) > *gъrž-akъ (: слвн. *Gržak*).

***Gybavica**: серб. *Гибавица* – рч., л. Вел. Морави (Павловић 1996, 81). Похідне на базі структурно тотожного апелятива, пор. такий його рефлекс, як серб., хорв. *гѣбавица* ‘різновид пирога’ (РСКНІ 3, 252) ~ *gybati (*se*) ‘гнути, згинати; ворухитися’ (ЭССЯ 7, 216-217). Твірний апелятив, імовірно, мав географічну семантику, що ґрунтувалася на поняттях, окреслених значеннєвим спектром співвідносного дієслова (див. вище *Gubavica), пор. спільнокореневі лексеми: чес. *úhyb* ‘щось зігнуте: вигин, поворот’ (Малько 76), укр. діал. *зэгѣб* ‘поворот річки’, *згиб* ‘поворот русла річки’ (СНГТК 76, 84). Пор. ще географічні назви з варіантною за вокалізмом основою **gъb-* ~ *gъbnqti в [207, с. 64]. Праслов’янська хронологія гідроніма проблематична з ареальних причин.

***Хлѣвьсь**: *Lebac* – назва пр. Сави. У дослідженні Е. Дікенманна вона кваліфікована як одинична, неясна й зіставлена з топонімами, в яких виділяється основа *Leb-* (пор. *Lebani*, *Lebina*; сюди ж слвн. *Lebica*; Dickemann II, 11: констатує невірність етимології словенського гідроніма у Ф. Безлая). Й. Заїмов розглядав цю назву в межах групи топонімів, що зберігають псл. *xlѣbъ ‘безодня, прірва’ (: серб., хорв. *хлеб* ‘т. с.’, рос. *хлябъ* ‘безодня, глибина’) [63, с. 157], що виглядає переконливо. Отже, гідронім репрезентує похідне з формантом *-вьсь* від основи *xlѣbъ. Відсутність анлаутного **X-* пояснюється тенденцією до втрати фонем *x* у південнослов’янських мовах у різних позиціях.

***Xodynĭ**/**Xodynъ**: д.-слвн. *Chodinię*, 1025 р., *Chodiniaę*, 1028 р. та ін. –п. Воглайни (суч. *Hudinja*; Bezlaĭ SVI I, 220), ст.-рос. *Ходыня*, 1410-1431 рр. – рч. (АЮБ 2, 563; у [201, с. 18] цей гідронім подано без коментарів щодо його етимології), рос. *Ходынь* – рч., пр. Москви (Смолицкая 107). Сюди ж похідне ст.-рос. *Ходынка* – рч. (КБЧ 333), а також такі географічні назви, як пол. *Hodinia*, 1565 р., *Hodynie*, 1646 р. – нп. («w *Chodyniach* [...], we wsi *Chodyni*»),

укр. *Ходині*, 1851 р. – топонім, зіставлені з укр. *Хода, рос. *Ходно*, 1539 р. та пол. *Goda* ~ пол. *Godzi-mir*, *-slaw* [225, с. 91], що проблематично з причини невідповідності анлаутних *X-* і *G-*.

Вокалізм *-o-* в корені словенського гідроніма дав Ф. Безлаю підстави для висновку про первісну форму *Hodinja. У його дослідженні зі словенської гідронімії серед наявних тут версій фігурує одна про виділення у назві суфікса *-unja* і похідності від слов'янського антропоніма *Ходъ, проте сам автор кваліфікує гідронім як посесив із формантом *-jъ* від зниклої особової назви *Chodina чи *Chodin (Bezljaj SVI I, 220). На наш погляд, у гідронімах імовірно бачити консервацію апелятива (коли не йдеться про генуїнну структуру), похідного з формантом *-yni/-unъ* від основи *xoditi, *ходъ. Стосовно деяких східнослов'янських рефлексів наведеного прототипу див. [183, с. 75].

***Холдънікъ**: слвн. *Hladnik* – пр. Сави (Bezljaj SVI I, 208: порівнюється зі слвн. *hláden* ‘прохолодний, холодний; свіжий’ та спільнокореневою гідронімією), рос. *Холодник* – водний об'єкт (Смолен. губ.), блр. *Халоднік* (*Холодник*) – гідронім (Вітеб. губ.; Vasmer V, 48). Пор. ще у Ф. Безлая згадку про відповідний російський гідронім (Bezljaj SVI I, 208). Топонімізація структурно тотожного апелятива, похідного з формантом *-ikъ* від прикметника **холдънь(ъ)* ‘холодний’.

***Хотун'а**: слвн. *Hotunja* (?) (wasser gen. *Hotynam*, 1500 р.) – п. Сломського Поточу, *Hotunja* (bach *Hatuna*, 1459 р.) – л. Ложниці, пол. *Chotunia* – річкова назва (Bezljaj SVI I, 213) ~ чес. *Chotouň* (rivulus *Hotunie*, XIV ст.) – потамонім (Bezljaj SVI I, 213-214) < *Хотунъ. Сюди ж і ст.-рос. *Хотунъ* («до Хотуни»), 1497 р. – місто (р-н Москви; АИ I, 151).

Наведені гідроніми трактуються як похідні від антропоніма *Хоть, зокрема, назви типу слвн. *Hotenja* (п. Требуші) виводять із антропоніма *Chotěn, а форми на *-unja* – від гіпокористика *Chotun (Bezljaj SVI I, 213-214). Проте останні варто розглядати серед топонімізованих апелятивів з основою *xotěti + *-un'*-, пор. блр. *Хотынь* – гідронім (бас. Дніпра) < *xot-yni (ЭССЯ 8, 85).

***Хотьна**: хорв. *Chotnja* (бас. Сави), рос. *Хотня* – гідроніми (Bezlej SVI I, 214: з виведенням від антропоніма *Хоть), пол. *Chotna* – водна назва (бас. Одеру; NWP 61) ~ **хотьнь(ь)* ‘приємний’, ‘жадібний’ (ЭССЯ 8, 86).

***Хвојьніца**: *Вòјница* – рч. в Боснії (Головацкий 62) < *Хвојница (один із випадків утрати *х*- як прояв загальної для слов’янських діалектів Балкан тенденції руйнування цієї фонему), серб. *Хвојница*, *Фòјница*, словц. *Chvojnica*, пол. *Chojnica* (бас. Вісли) [204, с. 108: *Bela voda*; топонім *Vojnica* (бас. Вардару) тут кваліфіковано як трансформоване *Хвојьніца], чес. морав. *Chvojnice*, луж. *Khójnica* (Šmilauer 1932, 478: *xvoja*) – водні назви. Прагідронім репрезентує відповідну апеллятивну форму, рефлексами якої виступають н.-луж. *chójnica* ‘невеликий сосновий ліс’, полаб. *ch’üöjnéic(a)* – похідне від *ch’üöja* ‘сосна’ (ЭССЯ 8, 127: стаття **хвојьнь(ь)*), тут же наведено серб. *Фòјница* – топонім). Пор. ще укр. діал. поліс. *хвóйница* ‘ліс за породою дерев’ (Черепанова 1983, 179).

Боснійська форма *Вòјница* може мати інші пояснення: 1) зіставлятися з рос. *Войница* – оз. в Карелії (КОРК 76) < *Војьн-іца ~ **вој-ьнь(ь)* < *војь < *viti ‘вити, звивати’, пор. чес. *Vojnice Velika* – назва кількох нп. у Лютомерицькому й Песецькому пов. (Головацкий 62); 2) розглядатися як утворення на базі діалектної лексеми на зразок серб. *вóјница* ‘війя для другої пари волів’ (Томић 129) – форма з протетичним *в-*, пор. серб., хорв. *ojnica* ‘частина борони, плугу’ при інших слов’янських формах як із *в*-протезою, так і без неї (їхнє основне значення ‘війя’; ЭССЯ 32, 39: *ојьніца). У такому разі доводиться припускати ймовірність образної номінації для *Вòјница* (позначення місця, де водойма з’єднується чи перетинається, «впрягається» з якимось іншим географічним об’єктом?).

***Јуна(ја)**: хорв. *Una* (*Vn*, 1240 р., *Wn*, 1249 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 150-151), пол. *Una* – рч. (NWP 306), *Vna*, 1136 р. (суч. *Unia*) – пр. Варти [246, с. 167-168], рос. *Уна* – водна назва (Арханг. губ.; Vasmer IV, 687). Хорватська лексема в літературі розглядається: а) як репрезентант і.-є. **ouн-* ‘розгалуження’ (SO II, 280); б) як рефлекс *ǫnā, де *ǫ* відбиває іллір. *ō* чи дифтонгічне *u* (назву зіставляють із балтійськими та слов’янськими потамонімами *Une*, *Unia*, *Unawa* і

под., лит. *Aunupis* < і.-є. **ōin-* ~ авест. *unā* ‘дірка, отвір’) [211, с. 14]. Проте існує альтернативне рішення, котре передбачає прив’язку назви до словника певної індоєвропейської мови, а саме – до слов’янської. Зокрема, перед нами рефлекс ад’єктива (fem.) псл. *juna ‘молода’. Щодо відсутності початкового етимологічного *j-* у гідронімах пор. спорадичну втрату його в слов’янських діалектах: серб., хорв. діал. *užina* ‘обід’, *ужина* ‘полуденок’ поряд із *jūžina* ‘закуска, кава після обіду’ < *južina (так само і в болгарській, македонській; ЭССЯ 8, 203). Стосовно відбиття в гідронімії похідних імен з основою **jun-* пор.:

укр. *Унеча* – гідронім (бас. Дніпра) < *junetja/**junotja* ‘молодість, юність’ (версія О.М. Трубачова; ЭССЯ Пр. 60) ~ серб. *Јунота* – пот. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 150);

ст.-рос. *Уньца*, 1588 р. («через рѣчку *Уньцу*»; Рязанська земля; ПРП 46), рос. *Уница* – пр. Онезького озера (Карелія; КОРК 214), а також однойменний гідрооб’єкт (Рязан. губ.; Vasmer IV, 690) < *Junьса, *Junica;

блр. *Унея* (*Unieja*), *Уней* (*Uniej*) – водні об’єкти у кол. Мінській губ. (Vasmer IV, 689) < *Juněja/**Junějъ*. Пор. також аналогічні в плані номінації назви гідрооб’єктів типу *Молода*, *Молодая*.

З історії вивчення названих гідронімів: М. Павлович констатував балто-слов’янський характер хорв. *Una*, хоч і лишив свою тезу без пояснення [237, с. 31]. Я. Розвадовський дотримувався іншої думки, вважаючи, що *Ūna* (пр. Сави, котра в нижній течії розмежовує Боснію й Хорватію) й д.-пол. *Una* (*Unya*, *Une*, XIV ст.; *Vna*, 1136 р.) мають різне походження. Перше, можливо, пізніє переоформлення давнього *Oineus* (у Птолемея – *Oivéως*; однак із цього приводу було кілька версій), друге ж порівнюється з лит. *Aun-upis* – гідронім [247, с. 222-223]. Див. ще (Dickemann II, 151: як дослов’янське). Однак відсутність чіткої локалізації *Oivéως* (чи дійсно ця назва відповідає сучасному *Ūna*?), а головне – фонетична невідповідність цих гідронімів (у мовленні римських колоністів *oi* мало б реалізуватися як *ī* і далі в давніх слов’янських діалектах – як **Iu-*) не

дозволяють ототожнити *Ūna* й *Oivέως*. Крім того, *Oivέως*, *Oiveύς* народноетимологічно включається до групи грецьких водних, місцевих та особових імен типу *Oivoύς*, *Oivη* і под. [211, с. 14], тому ступінь надійності його форми викликає сумніви. Зіставлення ж польського гідроніма з литовським так само ймовірно, як і слов'янська етимологія. Див. ще [246, с. 168].

*Junota: серб. *Јунота* – пот. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 150). Гідронім архаїчного вигляду, який репрезентує відповідний апелятив зі значенням ‘юнак, молода людина’ (див. ЭССЯ 8, 195). Пор. вище укр. *Унеча* – гідронім (бас. Дніпра) < **junetja*/**junotja* ‘молодість, юність’, де основа ускладнена структуральним *-j-* (див. статтю **Juna(ja)*).

*Їдърѣја, ***Їдърѣса**: слвн. *Idrijca* (*Hydra*, 1335 р., *Idrisca*, 1337 р.) – п. Сочі, у верхній течії – *Idrija*, в р-ні Бачі – *Idria*, 1086 р., *Ledra* (*Edre*, 1254 р., *Idriae*, 1274 р.) – рч. в Хумині (Bezljaj SVI I, 222-223), пол. *Idryca* – пот. (пов. Себеський), також як назва пр. річки Великої, що впадає в оз. Пейпус (SG III, 243), блр. *Идрия* – оз., *Идрица* – рч. (р-н Вітебська; Bezljaj SVI I, 223).

Етимологічно складні назви, які неодноразово привертали увагу фахівців: перелік версій походження див. (Bezljaj SVI I, 222-223), а також [58, с. 21: з акцентом на формах *Hydra*, *Sidrisca* та схваленням версії Ф. Безлая про відбиття в *Idrija* іллір. **Iudria*]. Запис *Hydra*, 1335 р. не підтверджується в похідному на *-ica*, тому його точність викликає певні сумніви, так само з формою *Ledra*. Варіант *Sidrisca* важко пояснити, хоч можливе спотворення первісної форми через деетимологізацію назви. Гадаємо, існують підстави для пояснення наведених форм як питомих елементів слов'янського словника, котрі доцільно відокремлювати від інших індоєвропейських топонімів, із якими їх порівнюють різні дослідники. Варіанти на зразок слвн. *Idrija* та блр. *Идрия* відтворюють **Їдърѣја* – префіксальне похідне (пор. **jь-verbь*/**jь-vero*, **jь-вьlga*; ЭССЯ 8, 250-252) від основи **dъr-* ‘дерти, роздирати’, граматично оформленої під впливом лексики на *-ъја* типу **oldъја*. Решта назв сягає похідного гідронімного рівня на *-ica* (демінітив), твірنا основа при цьому усикається.

*Jьlovica/*Повіса: слвн. *Повіса* – пр. річки Драгонє, чес. *Jilovice* – пр. Влтави [52, с. 37], укр. *Ловіця* (*Иловица*, 1855 р.) – рч., п. Горині л. Тарташки (Пура 1985, 101: зіставлено з рос. *иловый* ‘що стосується мулу’), рос. *Иловица* (*Иловка*) – гідрооб’єкт (Смолен. губ.; Vasmer II, 135), *Иловица* (бас. Оки; Смолицкая 44) ~ слов’ян. (субстратне) *Повіта* – географічна назва на території суч. Румунії [216, с. 79].

Дериват від апелятива **jьlovica* (: слвн. *ilovica* ‘глина, глиниста земля’, болг. *іловица* ‘різновид глини’, в.-луж. *jilosu* < *jilowicy* ‘шматки глини’; матеріал наведено за [52, с. 37]) чи **ilovica*. Анлаут слов’янських слів може відбивати як первісне *jь-*, так і *i-*. Власне, Р. Еккерт, посилаючись на думку Ю. Покорного, подає архетип **ilovica* < і.-є. **il-* (пор. його рефлексі в лтс. *ils* ‘абсолютно темний’, гр. *ἰλύς* ‘мул, бруд’) [52, с. 37], автори ж ЭССЯ відновлюють форму **jьль*, не передбачаючи альтернативного **иль* (ЭССЯ 8, 221-222). Не виключена деривація на *-ica* гідронімного рівня, пор. назви типу хорв. *Пова* (*Пиа*, 1275 р.; бас. Сави), чес. *Jilový* – річки (Dickmann I, 146, 147).

*Jьловьсь/*Повьсь: хорв. *Повес*, 1277 р. – рч. (бас. Сави), чес. морав. *Jilovec* – гідронім (Šmilauer 1932, 468: *иль*), слвц. *Повес* – рч. (Dickmann I, 146, 147: до ст.-сл., д.-рус. *илъ* ‘твань; глина’), пол. *Повіес* – водна назва (бас. Одери; NWP 106), рос. *Иловец* – гідронім (Bezlaј SVI I, 225: до слвн. *il* ‘глина’), *Иловец* – оз. (бас. Оки; Смолицкая 18). Топонімізація апелятива, варіантного за суфіксацією (*-ьсь*) щодо **jьlovica*, або деривація онімного рівня, пор. такі водні назви, як хорв. *Пова* і под. (див. вище **Jьlovica/*Повіса*).

*Jьzgarъ: серб. *Изгар* – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 136), ст.-укр. *Згаръ*, 1430 р. – рч. у Подольській землі (ЭССЯ 9, 27), укр. *Згар* (*Zhar, Car*) (3) – водні об’єкти у Вінницькій обл. й бас. Горині (Vasmer II, 78). Топонімізація відповідного апелятива ~ **jьzgorěti* ‘згоріти’ (реконструкцію див. ЭССЯ 9, 27-28).

*Jьzkonica (?): слвн. *Sconica* (?) – у документах XVI ст. невідома нині пр. Грачниці (*Sconiza* (*Sconicha*), 1577 р.; Bezlaј SVI II, 177: із кваліфікацією непевності запису) ~ рос. *Искона* (*Изькона*) – рч. у бас. Оки (Смолицкая 103) < **Jьzkona* (субстантивований короткий прикметник жіночого роду?).

Гідронімізація відповідного апелятива, похідного з формантом *-isa* від основи **jъz-kon-* ~ **kopsъ* ‘кінець’ (із топографічним значенням), або деривація онімного рівня від назви географічного об’єкта, пор. вище **Jъzkona*.

*Jъzъžnikъ/*Sъzъžnikъ (?): слвн. *Šlážinik (Lasnich)* – рч., пр. Білої (Резія; Бодуэн де Куртенэ 236). Анлаутне *š-* тут, імовірно, вторинне щодо **S-*, в якому ймовірно бачити результат фонетичної еволюції слов’янських префіксів **jъz-* або **sъ-*. Отже, потамонім відтворює префіксальну форму дієслівної основи (пор. безпрефіксне **lъžiti (se)* › в.-луж. *lôžić* ‘полегшувати, пом’якшувати’ та ін.; ЭССЯ 17, 109: лише у лехітській підгрупі), від якої утворився ад’єктив на *-ьn-*, а згодом – іменник з формантом *-ikъ*.

*Jъznikъ: хорв. *Zmick*, 1263 р. – водний об’єкт (бас. Сави; Dickenmann II, 112: подано як *Smik* із висновком «читання непевне»). Вірогідно, похідне від посл. **jъzniknqti* (пор. серб., хорв. *izniknuti* ‘здійнятися, прорости’ і под. зі значеннями ‘з’явитися’, ‘зникнути’, ‘вирости’; ЭССЯ 9, 52). Наявність *m* в записі вказує на змішування носових сонантів, що часто трапляється у слов’янських діалектах. Давність гідроніма сумнівна.

*Jъzterbyni/*Jъzterbyнь: серб. *Истребиња* – рч., л. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 138). В основі назви структурно тотожний апелятив із формантом *-yni/-унь*, співвідносний з дієсловом **jъzterbiti* ‘очистити’, ‘вирвати, вирубати (ліс чи іншу рослинність)’ (відновлення дієслова див. ЭССЯ 9, 77).

*Jъztokъ: серб. *Исток* – рч., л. Білого Дрима (Павловић 1996, 138), макед. *Исток (Сток)* – гідронім (Стаматоски 224), пол. *Istok* – водна назва (NWP 106).

*Jъzvirъ/*Jъzvorъ: слвн. *Izvir* – назва потоків у різних частинах Словенії (Bezlaž SVI I, 228: **jъz-virъ*), рос. *Извер* – витік Зирянки у Пермській губ. (ЭССЯ 9, 96: **jъzvirъ*); серб. *Извор* (2) – водна назва (Павловић 1996, 136), болг. *Извор* – рч., пр. Струми (Чанков 207), притока Вардару [204, с. 63: до слов’ян. *izvorъ* ‘джерело’], макед. *Извор, Изворо* – джерела у водозборі Брегалниці (Ив., 249), пол. *Izwor, Izwór* – назва багатьох гідрооб’єктів (NWP 107), укр. *Извір* (30 рр. ХХ ст. – *Извор*) – пот. (бас. Дунаю; СГУ 220), а також як назва річок та струмків

у бас. Дністра (ЭССЯ 9, 100) ~ *jьzvoryь ‘джерело’ (ЭССЯ 9, 100-101: серед рефлексів подано й український гідронім), *jьzviryь ‘т. с.’ (ЭССЯ 9, 96). Див. ще [245, с. 64, 192].

***Kalica/Кальсь**: хорв. *Kalica* (*Kalicha*, 1209 р.), *Kalac*, *Kalec* (*Calech*, 1284 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 164; Bezlaj SVI I, 246: до слвн. *kâl* ‘бруд’), пол. *Kalica* (3; бас. Одеру), *Kalec* – оз. (бас. Вісли; NWP 129), укр. *Калець* – водна назва (Єкатеринослав. губ.; Vasmer II, 196). Гідронімізація апелятивних форм на *-ica/-ьсь* зі словотвірною структурою, варіантною щодо *kalьnica (див. *Kalьnica/**Kalьnikь*).

***Kališće**: хорв. *Kališće* (бас. Сави; Bezlaj SVI I, 246), чес. *Kaliště* (Šmilauer 1932, 469: *kaľь*), пол. *Kalisko* (2) (NWP 129) – гідроніми, укр. *Калуїце* (бас. Десни), рос. *Калици* (Кур. губ.) – річки ~ *kališće ‘бруд; глина; калюжа’ (ЭССЯ 9, 122-123).

***Kaluža**: слвн. *Kaluža* – гідронім, пол. *Kaluža* – рч. (бас. Вісли), укр. *Калюжа* – оз. (Ровенщина) та ін. [175, с. 117] ~ слвн. *kalúža* ‘(брудна) калюжа’ і под., пор. ще семантику рефлексів на зразок рос. діал. тул. *калюжá* ‘багнисте місце, дреговина’ (ЭССЯ 9, 126).

***Kalьnica/Кальникь**: серб. *Калница* – рч. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 151), хорв. *Kalnica* – водна назва (бас. Сави; Bezlaj SVI I, 246), болг. *Калница* – рч., л. Тунджи (Чанков 225), слвц. *Kalnich*, 1287 р. (Горне Ясено; Šmilauer 1932, 62), пол. *Kalnica* (NWP 129), блр. *Кальница* (*Кальница*; бас. Неману; Vasmer II, 209) – гідроніми; болг. *Калник* – рч., пр. Виту (Чанков 224), хорв. *Kalnik*, слвц. *Kalnik*, *Kálnik* («de *Kalnok*»; р-н Заборі) – гідроніми (Šmilauer 1932, 62, 469: *kaľь*), пол. *Kalnik* – оз. (бас. Одеру; NWP 129). Назви сягають апелятивів, похідних із суфіксами *-ic-*, *-ik-* від **kalьнь(jь)* ‘земляний, глиняний; брудний’ (відновлення див. ЭССЯ 9, 129: тут подано і сербський гідронім), пор. континуанти *kalьnica: болг. діал. *калнѝць* ‘брудний ґрунт’, пол. *kalnica* ‘Limnadia’ та ін. (ЭССЯ 9, 129). Див. ще [245, с. 70].

***Kamenica**: серб. *Kàmenica* – дж. (Halilović 433), *Сamenica* – гідронім (Šmilauer 1932, 467), хорв. *Kamenica* – водний об’єкт (бас. Сави), слвн. *Kamenica*

– л. Колпи (Bezljaj SVI I, 248), болг. *Каменѝца* – пот. під Волаком (Иванов 1982, 133), *Каменица* – рч. (витікає з озера Брезнишки; Чанков 227), макед. *Каменица* – пр. Црної (бас. Вардару) [Duridanov, 1975, 258], *Camenița* – гідронім (Румунія) [240, с. 38], чes. *Kamenice*, слвц. *Kamenica*, луж. *Kamjenica* – водні назви (Šmilauer 1932, 467), в.-луж. *Kamjenica* (*Kemnitz*) – рч. (Muka SZS 31), *Caminizi fluvius*, *fluvius Caminici* – гідронім у Саксонії (згадується Титмаром у його «Хроніці») [215, с. 249: як *kamenica*], пол. *Kamenitza*, *Kamienica* – водні назви (NWP 129, 130), укр. *Каменица* – гідрооб'єкт (бас. Дністра), рос. *Каменица*, блр. *Каменица* – назви річок (В'ят. та Могил. губ.; Vasmer II, 213) ~ *kamenica (: серб., хорв. *камѐница* 'кам'янисте місце', слвц. діал. *камеїса* 'кам'яна дорога'; ЭССЯ 9, 130).

***Каменьсь**: серб. *Каменац* (4) – потоки (Павловић 1996, 153), болг. *Каменец* – рч. (БД 477), пол. (німецька адаптація) *Kamenz Fluss*, *Kamenz See* – водні назви (NWP 129, 130), укр. *Каменець* – пот. (бас. Тиси) ~ *каменьсь, пор. чes. діал. *kamenec* 'каменясте річкове русло' та ін. (ЭССЯ 9, 134).

***Клобаša**: слвн. *Klobaša* – назва пр. Савині, що невідома з інших джерел і не має опорного апелятива. Ф. Безлай посилається на думку Келеміні, який розглядав гідронім як *klobas-ja (Bezljaj SVI I, 263). Цю форму можна розглядати як йотовий дериват від основи, варіантної щодо відновленого в літературі **kolbos-*, пор. звуконаслідувальне *kolbositi (: чes. *klábositi* 'п'ятякати, теревенити'; ЭССЯ 10, 121), а також приклади варіантності типу **pold-/ *plod-*, **solp-/ *slop-* і под. Оскільки на словенському ґрунті назва ізольована і, разом з тим, демонструє структуру, властиву слов'янським лексемам, в ній логічно вбачати реліктове діалектне похідне, деетимологізоване через втрату відповідної групи спільнокореневих апелятивів. Формально близьким відповідником для *Klobaša виступає *Klobasa, реконструкція котрого можлива з урахуванням чes. *Klobása*, XVI ст. – топонім (Nováček, 167).

***Кобгъšница**: серб. *Кубришница* – рч., пр. Ясениці. Назву пояснюють як рефлекс *kubra ~ лит. *kūbris*, *Kūbris* – рч. (SO II, 273). При такому тлумаченні незрозумілими лишаються деталі структури назви, і в першу чергу, функція

елемента *-ш-*, відсутнього в балтійських формах (якщо йдеться про видозміну сигматичної флексії з паралельною синкопою попереднього *i*, то цей факт лишився без аргументації, до того ж тоді довелось б припустити долучення суфіксального комплексу *-н-иц-* безпосередньо до флексії, що викликає сумніви). Потребує спеціального коментаря і хронологія приєднання суфіксів *-н-* та *-иц-*.

Із нашого погляду, сербський потамонім репрезентує діалектну праслов'янську лексему **ko-brъš-ъn-ica*, котра відбиває префіговане (**ko-* > серб. *ку-* як наслідок підвищення ступеня лабіалізації *o* під впливом наступного губного приголосного) **brъš-*. Основа **brъš-* (< **brъx-*) сягає індоєвропейського етимона **bhrus-* (пор. варіанти з іншим ступенем апофонії **bhreus-/ *bhrūs-*) 'кипіти', 'шуміти', 'клекотіти', 'хвилюватися (про воду)' (форми наведено за: Rokony 171-172). Щодо префіксації пор. форму **ko-bъlš-* (~ і.-є. **b(h)el-* 'здуватися; щось опукле'), яка консервується в основі хорватського антропоніма *Potkuboušek* (Leksik 526). Це останнє – фонетична модифікація первісного **Potkubolšek* (із діалектним розвитком етимологічного *l* в нескладове *u*, загалом формули *tъlt* > *toцt*) < **rodъ-ko-bъlš-ькъ*.

*Коџуръ (?): хорв. *Коџур* (*Cocur*, 1299 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 178), рос. *Кочур Большой, Кучур, Кочюр* – водні назви (Vasmer I, 492). Хорватський гідронім вже був об'єктом уваги науковців, зокрема, Е. Дікенманн порівнював його з назвою російської річки в бас. Дону *Кочур* та формально тотожними антропонімами рос. *Кочур, Кочура*; гідронім зводиться до основи відповідної особової назви **Kok-* (Dickenmann I, 178). Їхня форма відповідає структурі слов'янських суфіксальних дериватів на *-уръ* ~ відновленими в літературі **koč-erā/ *koč-erъ* (: рос. діал. костр., влад. *кочѣра* 'крива ялина', влад. 'оцупок сукуватого дерева', влад. *кочѣра* 'купина', *Кочера* – рч. у Костр. губ. тощо; ЭССЯ 10, 105). До апелятивних рефлексів **koč-ur-* імовірно зараховувати рос. діал. рязан., костр. *кочѣра* 'купина', блр. діал. *качѣр* 'колода', які в (ЭССЯ 10, 105) наведені під архетипами з суфіксальним *-er-*. Саме ж **koč-ur-* потрібно розцінювати як утворення від основи **koča/ *kočъ* (: рос. діал. *коча* 'купина',

кочь ‘т. с.’ та ін.) – похідні з суфіксом *-j-* від кореня **kok-* (ЭССЯ 10, 103, 106), звідки й *-č-* (у разі безпосередньої деривації від **kok-* очікувалося б **kok-ur-*).

Однак до потенційних рефлексів **Кошурь* беззастережно можна віднести лише хорватський гідронім, структура ж російських форм, судячи з варіантного вокалізму основ (*o-y/y-y/o-ÿ*), може свідчити про їхнє тюркське джерело, тобто про вірогідність відбиття в них якогось діалектного тюркського (татарського?) апелятива ~ кар. (крим.) *куцур* ‘кислий’ (Радлов 1012). Отже, ступінь імовірності виведення російського матеріалу з псл. **Кошурь* дещо знижується.

*Коцьна: слвн. *Коцьна* – назва правої притоки Верхньої Кокри. Щодо її походження існує кілька версій, серед яких найприйнятніша версія Ф. Безлая про похідність від тієї самої основи, від якої утворене слов’ян. **kočanь* ‘стеблина, качан’ ~ пол. *Koczna* – топонім (Bezłaj SVI I, 269). Слвн. *Коцьна* в польському гідроніміконі відповідають *Koczna* (2) (бас. Одеру; NWP 143) і *Soczna*, 1434 р. (суч. *Kaczana, Koczna*) – пр. Варти [246, с. 60: загалом «неясне»; тут же див. решту форм]. Приклад субстантивації в ономастиці adj. на *-ьн-* від **kok-* ~ **kočanь*. Номінація відбиває уявлення про нерівний, викривлений географічний об’єкт.

*Koldьnica/*Koldьнікъ: серб. *Кладница* – рч., л. Колубари (Павловић 1996, 159), *Klådnicа* – водна назва (бас. річки Лим) [198, с. 40: співвіднесене з *klada*], слвн. *Kladenca* – пот. (Толминський Ліг; Bezłaj SVI I, 257: до слвн. *kláda* ‘колода’), болг. *Кладница* – рч., пр. Матниці (Чанков 235), пол. *Klodnitz* (бас. Одеру), *Kłodnica* (в різних частинах Польщі) – гідроніми (NWP 141, 142), укр. *Колóдниця* (2) – річкова назва (бас. Дністра; див.: Вербич 39-40); слвн. *Kladnik* – назва лівих приток Бистриці (бас. Сотли), Любениці, Лучниці, *Kladnik (Kladnikg*, 1444 р.) – нелокалізована водна назва, хорв. *Kladnik (Cladnik*, 1209 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 174: до серб., хорв. *klàda* ‘колода’), пол. *Kłodnik* (2) – водна назва (бас. Вісли; NWP 142) ~ **koldьnica/*koldьнікъ* (: серб., хорв. діал. *klådnicа* ‘гриб’, болг. діал. *клáдниць* ‘гриб, що росте на гнилих деревах’ та ін.; ЭССЯ 10, 126-127).

*Kolovortь: серб. *Коловрат* – пот. (Проклет; Павловић 1996, 166), хорв. *Kolovrat (Kolowrat*, 1408 р.) – пр. Сави (Dickenmann I, 179: до серб., хорв.

kòlovrat ‘водоверть, вир’), пол. *Kolovrat* (бас. Одеру; NWP 144) – гідроніми ~ *kolovortь ‘вир, круговий рух і под.’ (ЭССЯ 10, 149). Пор. ще укр. *Коловорот* – правий рукав Дніпра та ін. [175, с. 122].

***Кольніца**: слвн. *Kolnica* (*Konic*) – гідронім (Згорне Гореньско) [197, с. 27], пол. *Kolnica* (3) – назва водних об’єктів у різних частинах Польщі (NWP 144). Прагідронім консервує апелятив на *-ica*, утворений від реконструйованого в спеціальній літературі *kolьna (: чес. *kolna* ‘легка сільськогосподарська споруда, звичайно на стовпах, відкрита чи закрита; сарай’ та ін.; ЭССЯ 10, 168-169: тільки західнослов’янський матеріал). Мотивація – вказівка на суміжність гідрооб’єкта з господарськими будівлями. Однак не виключено, що твірне **kolьn-* репрезентує ранній випадок нерегулярного словотвору прикметника з суфіксом *-ьn-* від *kolo, *kolese ‘коло’ (замість нормативного **koles-ьn-*), як у випадку з д.-рус. **КОЛЬНЫЙ** ‘колесний’ (наведене за ЭССЯ 10, 169), рос. *окольный*. Щодо позначення водної поверхні з колами, які робить водоверть, пор. ще назву *Kolodějь (див. 3.2.).

***Кораніца**: слвн. *Koranjica* – студенець (Чрномель; Bezlaј SVI I, 280: зі зведенням до основи слвн. *koránja* ‘корито’, пол. *koranica* ‘т. с.’ і под.), пол. *Koranica* (3) – гідронім (NWP 145), блр. *Капаніца* (*Копаница, Кораніца*) – рч. (Мін. губ.), водний об’єкт (Гроднен. губ.; Vasmer II, 441) ~ *koranica у значеннях типу ‘яма’, ‘рілля’, ‘розкорчоване місце’ (відновлення див.: ЭССЯ 11, 14-15).

***Корана**: хорв. *Корана, Кòрана* – рч., п. Купи (Липовский 6; Мичатек 702), *Корана* – річки в Паннонії (пр. Козяка, Купи; бас. Сави), що в пам’ятках фігурують як *Koranna*, 1224 р., *Sorana, Corona* 1292 р., пор. ще похідне *Soranicza*, 1224 р. (Dickenmann I, 184) ~ д.-рус. **Корань**, 1139 р. – рч. (Лаврентіївський літопис; ОКІУМ), укр. *Корань* (*Карань, Карань, Каронь, Курань, Кираń*) – рч., пр. Трубежу (Vasmer II, 265) < *Koranь. Фонетично близьку до цих топонімів назву гідрооб’єкта на території Боснії *Karan* [199, с. 61] слід розглядати окремо з огляду на можливість її турецького походження, пор. тур. *каран* ‘темний’,

‘темрява’ (Радлов 155: ⁵*каран*), що типологічно узгоджується з водними назвами (у різних мовах), мотивованими прикметниками зі значенням ‘темний’.

Формально – гідронімізація апелятива з основою **koran-*, що виглядає як достатньо архаїчний дериват із суфіксом *-an-* від кореня **kor-* із широким семантичним діапазоном ‘гнути, згинати; рубати, різати’, пор. аналіз паннонської назви як похідної з формантом *-ānā* від і.-є. **(s)ker-* ‘вертати, повертати, згинати’ ~ авест. *skarəna-* ‘круглий’, гр. *κορώνη* ‘будь-який вигин, нерівність’ [204, с. 277]. Власне, відсутність цієї лексеми в апелятивному словнику вказує на давність залежного від неї гідроніма. Його сліди знаходимо в хорв. *Korana* – ойконім (Im. m. 233), *Korana*, *Koran* – антропоніми (Leksik 70), пол. *Koranziv* – гідронім (NWP 146) – спотворене **Koranców* < **Koran-ies*, ст.-укр. *Корань* (*Коронь*, *Карань*) – урочище у Переяславській землі (ОКІУМ). Стосовно апелятивної семантики пор. варіант із *s-mobile*, відображений у словц. діал. *skořaňik* ‘жіночий кожух, кожушанка, шуба’ (Hořák 1955, 168) < *‘шкіряний, хутряний одяг’ < **skor-an-* < **skora* ‘шкіра; зрізана поверхня’ ~ чес. *Skoran-ov*, 1437 р., *Skoranov-ice*, 1534 р. – ойконіми (Šmilauer 1960, 169, 170).

Не виключена ймовірність глибшої хронології псл. форми **korana*, яку можна розглядати серед реліктових (індоєвропейських) лексем праслов’янського словника. До такого висновку спонукає наведене вище гр. *κορώνη*, фонетика якого дає підстави для реконструкції варіантного щодо **kor-ānā* індоєвропейського прототипу **kor-ōn-*. Його логічно трактувати як первісний ад’єктив жіночого роду, похідний від **kor-on-* за давньою моделлю, при якій засобом словотворення було подовження суфіксального вокалізму, пор. приклад із подовженням *e* > *ē* в: **kamen-* (**kamy*) > **kaměнь* ‘кам’яний’, ц.-сл. **мождени** ‘мозок, мізки’ > прикметник **можданъ** (**mozgěno-*) ‘мізковий’ (ЭССЯ 9, 136). Таким чином, досить імовірно, що в цьому випадку маємо справу з субстантивованим в ономастиці прикметником, вторинно зближеним із власне слов’янськими (утвореними в праслов’янському мовленні) дериватами з формантом *-ana*.

Інші погляди на етимологію південнослов'янських форм (виділення тюркського суфікса *-ana*, зіставлення з ономастикою іллірійського походження тощо) зібрано в (Dickenmann I, 184-185) та [204, с. 277].

*Koryto: серб. *Koríto* – пот., болг. *Koríto*, макед. *Koríto*, пол. *Koryto* (бас. Одеру), укр. *Koríto* (бас. Прип'яті) – гідроніми та ін. ~ *koryto *‘русло річки’ [175, с. 127].

*Korytńica: серб. *Korítница* (2) – річки (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 170), словц. *Korytnica* – пот. (р-н Ліптова) [266, с. 217], пол. *Korytnica* (5) – назва водних об'єктів (бас. Вісли, Одеру; NWP 146), укр. *Korítница* (*Korytnice*, *Korýtница*) – пот. (бас. Ужа; СГУ 271) ~ *korytńica (: серб., хорв. *kòritница* ‘лавка для учнів із коритоподібною заглибиною’; РСКНІ 10, 267, словн. *korítница* ‘корито’, ‘русло’; SSR 137, рос. діал. *коры́тница* ‘жінка, що порається біля корита, миє, пере’; Даль II, 171) < *korytńьjь (: серб., хорв. *kòritнї* ‘що стосується корита’; РСКНІ 10, 267, рос. діал. *коры́тнїй* ‘т. с.’; Даль II, 171) < *koryto ‘корито’.

*Kropa: *Krupa* – руч. (бас. Сави; Dickenmann I, 196), словн. *Kropa* (rach *Khrappa*, *Khroppa*, *Khropa*, 1481 р.) – п. Липниці (бас. Сави), *Krupa* (*Crop*, 1312 р.) – л. Лахини, словц. *Krupá* – гідронім (Bezlaј SVI I, 311-312), пол. *Krepa* – водна назва (Šmilauer 1932, 468: *krupь*), укр. *Kpyна* (бас. Стиру), рос. *Kpyна* – рч. (Твер. губ.), водний об'єкт (Новг. губ.; Vasmer II, 547) ~ *kropa (: словн. *kropa* ‘водне джерело’ ~ ц.-сл. *крѣпъ* ‘маленький, слабкий’; Bezlaј SVI I, 311-312: із констатацією типовості цієї бази для слов'янської гідронімії). Можливо, первісно короткий прикметник жіночого роду, пор. masc. *крѣпъ*.

Про польську назву (бас. Варти; історично – *Crampa*, 1422 р.) див. ще [246, с. 73-74], де пропонується зв'язок із *krapa ‘пагорок, невеликий пагорб’ або з *krepy*. Східнослов'янські гідроніми без урахування етимологічної двозначності у-вокалізму розглядалися як рефлекси *Krupa ~ укр. *крупні* ‘атмосферні опади у вигляді зернят’, блр. *крупá* ‘град’ [175, с. 140]. Аналогічним чином пояснювалося *Krupa* (бас. Сави), яке зіставлялося з серб., хорв. *krúpa* ‘град’ (Dickenmann I, 196). Гадаємо, що генетична неоднозначність кореневого голосного у цих фор-

мах (може сягати як *o, так і *u), а також більш імовірна для водних назв семантика номінації ‘маленький, слабкий’ (пор. вище ц.-сл. **кpжпъ**) чи ‘водне джерело’ (пор. вище слвн. *krōpa*) дещо зменшують імовірність такого тлумачення.

*Kpōpina/*Krupina (?): серб. *Kрупина* – рч. в сербському Подринні [109, с. 14], пол. *Krapina* – назва гідрооб’єктів у різних частинах Польщі (NWP 149), словц. *Krupina* – руч. [231, с. 270: серед форм, співвідносних зі слов’ян. *krарь*], ст.-рос. *Крупина* – рч. у кол. Московській державі (АММГ 606).

Кореневий *u*-вокалізм назв етимологічно неоднозначний, звідки варіантна реконструкція. Сербський потамонім А. Лома пов’язав із основою **krōp-* ‘риба Влісса’ (: пол. *krар*, укр. *крупел*) [109, с. 14], із чим можна погодитися з урахуванням можливості альтернативної праформи з основою **krup-*. Відтак, **Kpōpina/*Krupina* – топонімізація відповідних апелятивів, похідних із формантом *-ina* від **krōpъ(jь)/*krupъ(jь)*, пор.: болг. *крупный* ‘крупний’, діал. *кръп* ‘короткий’, пол. *krępy* ‘невисокий’ та ін. (ЭССЯ 13, 27-28: без сербських рефлексів). Однак двозначність *u* в корені може бути підставою і для зарахування деяких назв до дериватів від **krup-* зі значенням ‘дрібна частка, крихта’ (див. нижче *Krupьсь).

*Kpōtъnikъ: слвн. *Krōtnjek* – пот. в р-ні Родкорена (інша назва – *Цауштѡа*) [197, с. 24] ~ пол. *Krętnica* – водна назва (NWP 150) < *Kpōtъnica. Гідроніми сягають апелятивів, похідних із суфіксами *-ik-/ic-* від основи ад’єктива **krōtъль(jь)* (деякі з його континуантів мають значення ‘вир’) < *krōtiti ‘крутити’, **krōtъ(jь)* (див. ЭССЯ 13, 35), пор. в апелятивному словнику (з іншою семантикою) рос. діал. *крутнік* ‘молодий чагарник’ (СРНГ 15, 329), тобто зарості кущів із молодими, а тому гнучкими гілками. Суфіксальний *e*-вокалізм словенської форми – наслідок діалектного перезвуку *i* > *e*, як у випадку зі слвн. *Rákoуnek* – гідронім (р-н Добрави) [197, с. 33] < *Rakovnik.

*Krupьсь: серб. *Крупѡц, -ѡца* – оз. в Никшичком Полі (Петровић 1966, 132), пол. *Krupiec* (3), *Krupes Bach* – гідрооб’єкти в різних частинах Польщі (NWP 151; друга назва виявляє сліди німецької адаптації – приєднання нім. *Bach*

‘ручай’), *Krupiec* (*Krupic*, 1554 р.; бас. Сяну) [245, с. 82: до *krępy* ‘товстий та низький’ або до *krąp* ‘різновид коропа’; з акцентом на *krępy*], укр. *Крупéць* (3) – річкова назва (пр. Снову, Десни, Псла в бас. Дніпра; СГУ 294), рос. *Крупица* (*Krupiz*) – водний об’єкт у бас. Мсти (Новг. губ.; Vasmer II, 548), що, вірогідно, репрезентує діалектну огласовку первісного *Крупец.

Утворення варіантне щодо суфіксації (-ьсь) стосовно *krup-ica (: ц.-сл. **крупіца** ‘крихта’, чес. діал. *krupica* ‘каша’, рос. *крупіца* – зменш. до *крупа* ‘дрібна частка якоїсь речовини’ та ін.; ЭССЯ 13, 45) ~ ст.-рос. *Крупица* – рч. (Новгородщина; ПКНЗ 1, 327). Мотивація – вказівка на невеликі розміри гідрооб’єкта чи на його невелику глибину. Зведення до форм із носовим вокалізмом (див. вище в Я. Рігера, який, однак, згадує і *krupes* ‘студня, джерело’) вимагає додаткових фонетичних аргументів.

***Крѣвѣца**: слвн. *Krvica* – гідрооб’єкт у Церово та пр. Радули (Bezljaj SVI I, 315: до слвн. *krī* ‘кров’ і под.), пол. *Krzewica* – назва водного об’єкта (NWP 152) ~ *krѣvica (: укр. *крово́ця* ~ *кров*; ЕСУМ 3, 99, рос. діал. сарат. фолькл. *крово́ця* ‘кров’; СРНГ 15, 267) – демінутив до *кry, -ьве ‘кров’. Для таких назв Ф. Безлай припускає мотивацію за кольором каміння (Bezljaj SVI I, 315).

***Kukavica**: серб. *Кукавица река* – л. Півд. Морави (Павловић 2002, 198) ~ укр. *Кúковиця* [*К’уковиц’я*] – пот., л. Терешілки л. Тересви п. Тиси л. Дунаю (СГУ 300)? Пор. ще хорв. *Kukavica* – назва географічного об’єкта (р-н Врґаде) [253, т. I, с. 141]. Гідронім імовірно тлумачити:

1) як топонімізацію назви зозулі *kukavica (реконструкцію див.: ЭССЯ 13, 90), тобто в основі номінації лежить звичайна метафора;

2) як лексико-семантичний дериват на основі апелятива *kukav-ica, похідного від *kukavъ II (: серб. стар. *ку̀кав*, -а, -о ‘зігнутий гачком’) < *kuka ‘гак’, ‘поворот’, ‘зігнутий предмет взагалі’ (ЭССЯ 13, 86-87). Із цього погляду сербський гідронім логічно порівнювати з українським на правах давніх утворень із варіантною словотвірною структурою -av-ica/-ov-ica (~ *kuka),

якщо, звичайно, укр. *Куковиця* не дериват онімного рівня на *-ica* від якоїсь незасвідченої географічної назви типу **Кукове*.

*Кълѣница/*Кълѣница (?): слвн. *Kočenica* – п. Ойстриці, *Culzanitschen*, 1576 р. – пот. (Словень Градец), для котрих припускається первісна форма **кълѣница ~ *кълѣти, *кълѣц* ‘корчувати’ (Bezljaj SVI I, 268: із констатацією зміни **кълк-* > **кок-* у словенській мові). Варіантність відновленої праформи зумовлена неоднозначністю суфіксального *e*, що може сягати як редукованого під наголосом (сильна позиція), так і етимологічного **e* (ад’єктивний суфікс *-en-*). Думаємо, що до близьких *гідронімних* відповідників наведених форм можна віднести пол. *Kielcznica* (бас. Вісли, Одеру; NWP 137), стосовно інших споріднених географічних назв пор. чес. *Klučenice* (Bezljaj SVI I, 268). З літератури див. ще [Казлова 2003, 218: розглянуто польську форму].

*Кълкъ: слвн. *Kolk* – гідронім (р-н Ржища), *Kuk* – назва правих приток Сочі та Верхньої Бачі (Bezljaj SVI I, 271), пол. *Kolk* (бас. Сяну) – пот. і поле [245, с. 77: неясне], *Kolk* (2) (бас. Вісли), *Kalk* (2) – озера (NWP 129, 144) тощо. Топонімізація **кълкъ*, яке, судячи з семантики репрезентантів, позначало зігнуті, викривлені предмети, стегна, суглоби (ЭССЯ 13, 188), звідки закономірний вжиток апелятива у гідронімії. Пор. болг. діал. *кълка* ‘стегно; вигин річки’ (ЭССЯ 13, 188), а також трактування словенських форм, разом з іншими (словенськими та хорватськими) топонімами, у зв’язку зі слвн. *kòlk* ‘стегно’ (< **кълкъ*; Bezljaj SVI I, 271-272). Докладніше про відбиття в топонімії похідних від основи **кълк-* див. [Казлова 2003, 210-227]. Приклади реалізації сполуки *ьл* > *оѣ* на польській території наведено в спеціальному дослідженні М. Суліша (посилання на нього наведено в [90, с. 61, виноска 24]).

*Кълра: хорв. *Кира* (варіант – *Kulpa*) – назва річки (Березин 12), серб. *Кира* (в історичних джерелах – *Kulpa*) – пр. Сави в бас. Дунаю, слвн. *Kolpa, Kulpa* – назви потоків та інших гідрооб’єктів, рос. *Колпа* – рч. в системі Десни, блр. *Кульпа* – пр. Муси, генеза котрих логічно пояснюється в етимологічному гнізді з коренем **(s)kel-* ‘гнути, кривити, вертіти’ ~ в.-луж. *skalna kolpa* ‘підводна

скеля, риф' [див.: 84, т. II, с. 162-163; Казлова 2003, 24]. Пор. ще розгляд слвн. *Kolpa* (*Culpa*, 799 р.) як слов'янської назви з порівнянням із рос. *Колпа* вже у А. Шембери (Bezlej SVI I, 273).

Додамо, що територією, з якої **Kьlpa* було перенесене в межі інших слов'янських ареалів, так званим осередком, потенційно могла бути Паннонія, де варіант цієї назви з іншим вокалізмом фіксується з перших століть н. е. Див. тут потамонім *Colapis* (пор. давню версію П.Й. Шафарика, що прочитував його як *Кульпа*, зіставляючи з російськими гідронімами *Колп*, *Коллика*) [168, т. I, с. 122], *Κόλαπις* (*Κόλοψ*, *Κόλοπος*, *Κόλοπα*), кваліфікований як іллірійський ~ і.-є. **(s)kel-* чи **(s)kul-* 'світлий, ясний' + **ǵp(i)-* 'вода, річка' [211, с. 13]; у першому компоненті бачать ще і.-є. **quel-* 'повертати, вертити' + **ap-* 'вода' (Bezlej SVI I, 274). На перший погляд, це дійсно неслов'янська форма, що нагадує деривати з другою частиною **ap-/ *up-* зі значенням 'вода', які часто трапляються в гідроніміконах інших індоевропейських мов. Однак ця річкова назва відзначена в тому самому ареалі, де П.Й. Шафарик і пізніше О.М. Трубачов локалізували слов'янську прабатьківщину, і де фіксується невелика (проте дуже промовиста для вирішення питання слов'янського етно- і глотогенезу) група давніх топонімів, що за всіма показниками належать до слов'янського словника (див. 1.1.). Тому чи не доцільніше бачити за формами *Colapis*, *Κόλαπις* первісне псл. **Koləpa* (наступна стадія розвитку **Kolpa*; той самий механізм, за яким відбувався розвиток повноголосся в східнослов'янських мовах, пор. його реконструкцію як *tǎlət* > *tolot* у Х. Шустера-Шевца [185, с. 79]), адаптоване в мовленні етносу, якому були властиві похідні з **ap-/ *up-* (наприклад, іллірійському)? На реальність же псл. **Koləpa* (< **Kolpa* ~ **Kьlpa*) вказують варіанти *Κόλοψ*, *Κόλοπος*, *Κόλοπα*, пізніше переосмислені як назви з **ap-/ *up-*. Пор. етимологічно тотожні слов'янські апелятиви з рухомим *s-*: макед. діал. *склап* 'загата на річці' (Видоески 142), болг. діал. фолькл. *склап* 'хвиля' (Божкова 267) < **skolpъ*, а також макед. *Клѧпа* – місцева назва (Пјанка 382) < **kolpa*.

По-іншому *Colapis*, як форму з основою **kǫl-* або **kǎl-*, співвідносною із зовні близьким першим компонентом серб. *Кол-уб(а)ра*, розглянуто у Е. Дікенманна [подано за 107, с. 103: із посиланням на дослідження Е. Дікенманна]. Погляди щодо генези слівн. *Колра* та ін. див. ще: (Bezlaј SVI I, 273-274; Dickenmann I, 198-202).

*Къпеја/*Къпѣја: хорв. *Кпеја* – гідрооб’єкт у бас. Сави (Dickenmann I, 177: зі співвідношенням із пол. *knieja* ‘ліс, мисливські угіддя’ та ін.), укр. *Кнія* – назва річки у бас. Дністра, чес. *Кніје* – місцева назва ~ **къпеја/*къпѣја*, континуанти яких демонструють семантику ‘ліс, хащі’, ‘рибальська мережа; лантух’ (ЭССЯ 13, 198-199).

*Кърбан’а: *Крбања* – дж. (Чорногорія; Радусинович 70), пол. *Karbania* – гідронім (бас. Одру; NWP 134) ~ **кърb-an’а* (: *крбања* ‘оцупок, шматок дерева’, чес. діал. *krbaňa* ‘глиняний глек для води; черепок’; ЭССЯ 13, 206; див. статтю **кърбанъ/ь*, оскільки варіант **кърban’а* пропущено).

*Къркуша: *Krkuša* – водна назва (територія Боснії) [199, с. 63] ~ пол. *Karkosza* – гідронім (бас. Одру; NWP 135) < *Къркоша. Псл. *Къркуша, *Къркоша сягають апелятивів, генезу яких, враховуючи форму, логічно орієнтувати на основи двох дієслів:

1) звуконаслідувального *кърkati ‘хрипіти, бурлити’ (семантику його континуантів див.: ЭССЯ 13, 216);

2) *(*s*)*кърknoti(se)* > серб. *скркнути се* ‘зіщулитися, стати цупкішим’, рос. діал. *о-коркнутъ* ‘змерзти’ (< *‘зігнути, зіщулитися’) і под., пор. ще відповідні апелятиви *къркошь (: слвц. діал. *krkoš* ‘засохла гілка’, ‘сук’ та ін.), *къркуша (: рос. діал. *коркуша* ‘у замовляннях – назва лихоманки’, ‘жінка, що уособлює лихоманку’) [відновлення див.: 88, с. 232-233, 213-214]. У цьому разі рисою номінації була вигнутість, нерівність гідрооб’єкта.

*Кърметја: *Krmeća voda* – водний об’єкт у Боснії [199, с. 59]. Гідронімізація йотованої форми дієприкметника на *-et-* (praes. act. fem.) ~ *кърmiti ‘годувати’ (семантику рефлексів див. у ЭССЯ 13, 225-226: стаття *кърmiti II). Близьку

аналогію щодо мотивації знаходимо в укр. *Годованик (Півна)* – рч. (Хмельн. обл.; СГУ 144) ~ *годувати*. Різниця тільки в тому, що цей останній демонструє апелюватив, похідний від дієприкметника пасивного стану *годованийий*.

*Кърмохъть (?): слвн. *Karnahta* – л. Теру у Бенешкій Словенії. Ф. Безлай упевнено визначає гідронім як дослов'янський і навіть дороманський (без ранніх фіксацій). Принагідно він згадує думку С. Рутара, що бачив у цій формі первісне **Kornat*, та інші версії (Bezlej SVI I, 253). Однак досить імовірно, що маємо справу з фонетично модифікованим варіантом, який сягає **Karmohta* (граматично переоформлене **Karmohet*?) < псл. **кърмо-хъть*, утвореного сполученням основ дієслова **кърмити* 'годувати' та субстантивного **хъть* ~ **хътѣти* 'хотіти'. Пор. щодо структури рос. *Березохоть*, ген. -хти – рч. (бас. Волги, Яросл. губ.; Vasmer I, 144) < **berzo-хъть* ~ **berza* 'береза'. Формальний бік запропонованого пояснення не викликає побоювань з огляду на поширену в слов'янських ідіомах заміну *m > n*, а також словенський діалектний перезвук *o > a*.

*Кърševica: серб. *Кршевица* – рч. (р-н Клиновца; Маринковић 51). Назва репрезентує давній вузький діалектизм із точним відповідником лише в кашубському ареалі, де відзначено *Kârševica* – гора під Верхутином ~ (з іншою суфіксацією) слвн. *krševina* 'каменяста земля' < **кърšev-ina* < **кърš-evъ(jь)* ~ і.-є. **ker-* 'гнути', 'різати' у ступені редукції (форми наведено за: [88, с. 268]; архетип **кърšev-ica* тут відсутній).

*Кърzava/*Кърzавъ: серб. *Рзава* – рч. (р-н Вишеграду; Гильфердинг 1873, 75), *Рзâв*, ген. *Рзâва* – рч. в Ужицькому окрузі (Мичатек 710), *Рзав* (2) – річкова назва (бас. Зах. Морави, Дрини; Павловић 1996, 279), *Rzav* – рч. (бас. Дрини) [242, с. 112]. Всі названі джерела, очевидно, фіксують один гідрооб'єкт.

Гідронім виводять з і.-є. **ard-* 'текти, лити, струменіти' (: д.-інд. *árdati* 'тече', гр. ἄρδω 'зрошувати, поливати'), порівнюючи з назвою річки в Болгарії *Арда* й албанським потамонімом *Arzën*. Звук -z- (-z-) при цьому пояснювали як наслідок розвитку сполуки **-dī-* [242, с. 112]; аналогічне зіставлення болг. *Арда* з д.-інд.

árdati та ін. див. [211, с. 10; 45, с. 239]. Проте навряд чи можна задовольнитися таким тлумаченням, оскільки воно багато в чому виглядає натягнутим:

1) незрозуміло, в мовленні якого етносу відбувся перехід *-dī-* > *-z-* (якщо мається на увазі слов'янський, то для сербів і хорватів тут закономірним був би рефлекс *ĥ* (*đ*) або (в деяких діалектах, як у словенців) *j*);

2) і.-є. **ard-* з початковим коротким *a-* в умовах слов'янської фонетики мало б реалізуватися як **ord-* із подальшим розвитком **rad-*, як у всіх південних слов'ян; тоді очікувалася б форма **Радава*, натомість же спостерігаємо *Рзава*;

3) при такому трактуванні незрозуміла природа, хронологія і функції сегмента *-ава*.

Із нашого погляду, сучасні форми – результат метаплазу первісних **Крзава/ *Крзав* (*Kp-* > *P-*). В основі реконструйованих гідронімних архетипів – субстантивовані ад'єктивні форми з суфіксом *-ав-* від **kъrz-* (~ і.-є. **(s)ker-* ‘гнути; різати’), пор.: серб., хорв. *кр̑зав* ‘пошарпаний’ < ‘нерівний, кривий’, блр. діал. *кірзавы* ‘хто має криві ноги’. Детальніше див. [88, с. 197]. Реконструкція прагідронімів проблематична з ареальних причин.

*Kyselica: серб. *Киселица* – пот. (бас. Колубари; Павловић 1996, 158), хорв. *Kiselica* – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann I, 173: до серб., хорв. *kisel* ‘кислий’), макед. *Киселица* – пр. Злетовської Реки в гідросистемі Брегалниці (під 1347 р. – «оу Кисѣлицоу и низъ Кисѣлицоу») [67, с. 92], *Kúselica* – рч., пр. Злетовиці (бас. Брегалниці; Ив., 301: до *kisel*), *Seißlitz*, *Kislica* – гідронім (прочитується як *kyselica* ~ ст.-сл. **кыселъ** ‘кислий’) [215, с. 256] ~ **kyselica*, континуанти якого демонструють семантику ‘кисла вода’, ‘мінеральна вода, мінеральне джерело’ (див. ЭССЯ 13, 270). По-іншому (як **Kysělica* ~ ст.-сл. **кысѣлъ** ‘кислий’) серб. *Kyselica* (назва річки) розглядається в [204, с. 144]. Сюди ж болг. *Kúselica* – місцева назва (р-н Пирдопско; БЕР 2, 386).

*Ledьnica: слвн. *Lednica* – л. Єзери (р-н Солчави; Bezlaj SVI I, 334: зі зведенням до **ledь* і зауваженням про складність розмежування основ **ledь* і

*ledo в топонімах), пол. *Lednica* – оз. (бас. Одеру; NWP 157) ~ *ledьnica ‘місце для зберігання льоду’ (див.: ЭССЯ 14, 93-94).

***Леژیць**: слвн. *Ležič* – назва правої притоки Глобачі, походження котрої орієнтується на **legt'i*, *legq ‘лягти’ (див.: Bezlaj SVI I, 340). Отже, йдеться про похідне за моделлю з суфіксом *-ič-* від **legt'i*, *ležati. Як близький гідронімний відповідник за межами словенської мовної зони наведемо укр. *Леглич* (*Легинь*; бас. Дніпра) [149, с. 233] із дещо відмінною словотвірною структурою. Зокрема, коли припустити вторинність форми на *-инь* (можливо, наслідок вирівнювання за топонімами з кінцевим *-инь*), *Леглич* (*legličь) репрезентує дериват від основи дієприкметника на *-l-* ~ **legt'i* (див. про нього: ЭССЯ 14, 97; укр. *Леглич* уже пояснювалося І.М. Желєзняк як *Legličь ~ **legt'i*; див. Вербич 44: стаття *Легіня*). Щодо номінації пор. водні назви типу *Poniky, *-ьve*, *Nikno ~ *niknqti ‘схилитися, притиснутися до землі’ (див. нижче).

***Лєраја**: серб. *Ленаја* – рч., п. Клисуре (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 189), *Лена вода* – дж. (Рожаце; ЭССЯ 14, 226) ~ пол. (германізовані) *Liepen Fliess*, *Liepen See* – водні об'єкти (бас. Одеру; NWP 159) < *Lepa, *Lepu? Пор. аналогічну адаптацію носіями германського мовлення слов'ян. **Bālt-* ‘болото’, відбитого в місцевій назві *Paltenbach* на території Норика (давній слід перебування тут слов'ян) [170, с. 71: із посиланням на дослідження І. Поповича].

Гідронімізація форми жіночого роду ад'єктива *lěръjь ‘гарний, чудовий’ (в ЭССЯ 14, 225-228 під архетипом *lěръjь II польський матеріал не представлений).

***Лєрјеница/Лєрјеньсь**: *Лепеница* – рч. у Боснії (Гильфердинг 1873, 47), болг. *Лепеница* – рч. (ИБИ 13), також рч. у Зах. Родопах (Чанков 272); серб. *Лепенац (instr. *Лепенцем*) – рч., пр. Вардару (Гильфердинг 1873, 160; на с. 537 початкова форма *Лепенць*), *Лєпенац* – рч. в Косово [204, с. 76], болг. *Лепенец* – пр. Вардару (під 1308 р. – **Лєпеньць**) [204, с. 75-76: як *Лерепьсь ~ болг. *лепен* (*лопен*) ‘назва рослини *Conium maculatum* L.’ і под.], макед. *Лєпенац* – рч. (Мичатек 704). Пор. ще д.-серб. **Лєпеница**, XIII ст. – місцева назва (у тексті хрисовули; Григорович 36).

Гідроніми сягають *lěrjenica (: серб., хорв. *лепєница* ‘різновид виноградної лози та її плодів’, чes. *lepenice* ‘липкий, предмет; глиняний мур’; ЭССЯ 14, 220) та *lěrjenьсь. Відсутність у доступних лексикографічних джерелах відповідного апелятивного матеріалу для реконструкції *lěrjenьсь вказує на потенційну давність гідроніма.

***Lěskovъ/*Lěskova**: серб. *Лесков, Љесков* – потоки (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 190, 199), хорв. *Ljeskova (Leskowa, 1210 p.)* – пот. у бас. Сави (Dickenmann II, 12: до серб., хорв. *lijèska* ‘ліщина, горішник’), словц. *Lieskov(y)* (Šmilauer 1932, 482: *lěska*), пол. *Laskowa, Laskowy* – гідроніми (NWP 157) ~ *lěskovъjь ‘який стосується горішника’ (ЭССЯ 14, 242).

***Lěskovъсь**: серб. *Лесковац* – пот. (бас. Колубари; Павловић 1996, 190), хорв. *Ljeskovec (Lescouc, Lescoues, 1201 p.)* – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 12), словн. *Leskovec (Leskowetz, 1404 p.)* – п. Воглайни, словц. *Lieskovec* – гідронім (Bezlej SVI I, 337: як похідні від *lěska ‘ліщина’), чes. морав. *Liskovec* – гідронім (Šmilauer 1932, 482: *lěska*), пол. *Laskowiec* (3) – озера, *Leskowiec* – гідронім (NWP 157, 158), укр. *Ліско́вець (Ліскове́ц)* – пот. (бас. Дунаю), *Лісківець (Ліск'овец, Лісківе́ць)* – рч. (бас. Дунаю; СГУ 320) ~ *lěskovъсь ‘горішник’ (ЭССЯ 14, 243). Можливий і демінутивний словотвір гідронімного рівня (пор. вище **Lěskovъ/*Lěskova*). Для деяких прикладів не виключена відносно пізня деривація від інших топонімів, пор. хорватські місцеві назви типу *Leskova (Bara)* (Dickenmann II, 12).

***Lěsъna(ja)**: хорв. *Lesna (Lesna, 1256 p.)* – пр. Сави, рос. *Лѣсна, Лѣсная* – річки в бас. Дніпра (Dickenmann II, 13: до серб., хорв. *ljes* ‘ліс’), пол. *Leśna* – назва водних об’єктів (бас. Вісли, Одери; NWP 158), укр. *Лісна́* – гідронім і под. ~ *lěsъnъjь. Можливо, еліпсис первісного **Lěsъna(ja) Rěka*, пор. *Lěsъnъjь Potokъ [див.: 175, с. 153-154].

***Lěsъnica/*Lěsъnikъ**: хорв. *Lesnica (Lesnissa, 1210 p.)*, *Lesnik (Lesnek, 1255 p.)* – пр. Сави (Dickenmann II, 13), *Lisenik, Lizenik, Liznik, Leisnig, Lesnyk, Lesnitz* – назви водних об’єктів (Саксонія), *Lesniz* – оз. (Рюген) [231, с. 277: *lěsъ*],

пол. *Leśnica*, *Leśnik* – гідроніми (NWP 158), *Lesnica* – пр. Варти [246, с. 77] ~ *lešьnica/*lešьnikъ* < *lešьnъjь (рефлекси див.: ЭССЯ 14, 254-256). Можливий словотвір онімного рівня від **Lěšьna(ja)* (див. вище).

***Lěščakъ**: серб. *Lešhak* – пот. (обл. Колубари; Павловић 1996, 191), пол. *Leszczak* (2) – гідронім (NWP 158), укр. *Лещак* – водний об'єкт (бас. Дністра; в ЭССЯ 14, 262 розглядається під праформою *leščakъ) ~ *leščakъ ‘горіховий чагарник’ (ЭССЯ 14, 262). Наявність у сербському гідронімі сполуки *sh* замість очікуваної *st* (пор. *leštatъk* та ін.; ЭССЯ 14, 262) пояснюється збереженістю тут архаїчної стадії розвитку групи псл. *skj > *šč*/*šč* > *št'* > *št* (за ЭССЯ, *leščakъ – похідне з формантом *-jakъ* від *leška), тобто фонетично [*štš'*], як у шакавських говірках (це стосується й еволюції *stj, **sk'*). Пор. форми типу діал. щак. *dvorišće* замість *двориште* [див.: 170, с. 85].

***Lěščьnica**: серб. *Lešница* – рч., що вливається в Шибенац у Мачві (пор. ще аналогічний ойконім поблизу Ядра), *Лујeшница* – рч. в Боснії (Мичатек 704), *Lešница* (3) – назва річок (бас. Дрини, Дунаю), *Љeшница* – рч. (бас. Дрини; Павловић 1996, 190, 199), *Lěšnica*, *Ljěšnica* – гідроніми (бас. Лиму) [198, с. 40: зіставлено з *lešnik*, *lješnik*], слвн. *Lešnica* (die *Lesnicz*, 1300 р.) – л. Драви, л. Лешаньщиці, *Liesing*, 860, 890, 915 pp., *Liestinicha*, 984 р. – рч. (Штаерско; Bezlaj SVI I, 338: до *leščьnica; на с. 339 зауважується значна давність таких утворень), болг. *Lešница* – рч., л. Тунджи (Чанков 274), д.-слвц. *Lěščnica* – гідронім [204, с. 40], слвц. *Liešnica* – водний об'єкт у бас. Сланой (Sičáková 51-52: до слвц. діал. *liešnica* ~ *lieština*), чес. морав. *Leštnice*, луж. *Lěšnica* (Šmilauer 1932, 482: *leška*), пол. *Lesznica*, *Leschnitza* (бас. Одери; NWP 158) – гідроніми.

Лексико-семантичний дериват від структурно тотожного апелятива, похідного з формантом *-ica* від прикметника *leščьnъjь (пор. чес. *lišný* ‘горіховий’; див. ЭССЯ 14, 264, де стаття *leščьnica відсутня; пор. ще розгляд аналогічної топонімії як рефлексу *Lěštьnica ~ слов'ян. *leška* ‘горіховий куш’ [204, с. 39-40]). Див. також польські деад'єктивні гідроніми *Leszna*, *Leszny* (NWP 158).

*Lěva: серб. *Лева* (10) – назва водних об'єктів (бас. Півд. Морави, Вел. Морави, Тимоку, Дунаю; Павловић 1996, 188), болг. *Левà рекà*, *Лева* (*Ливь*) – п. Словиці (Ковачев 1965, 124), пол. *Lewa*, *Lieva* – гідроніми (бас. Вісли; NWP 159). Мусимо зважати на можливість кількох шляхів інтерпретації назви, зумовлену формальною неоднозначністю матеріалу.

1) Субстантивація форми жіночого роду ад'єктива **lěvь(jь)* 'лівий' (ліва притока, власне – **Lěva(ja) rěka*). Пор. у такому разі повну форму в рос. *Левая* – назва кількох гідрооб'єктів (бас. Дону, а також у Тамб., Волог. та Ворон. губ.; Vasmer III, 32) ~ серб. *Леви* – пот. (обл. Топлиці; Павловић 1996, 188) < **Lěvьjь*.

2) Лексико-семантичний словотвір від **lěva* 'злива', 'потік; калюжа' (ЭССЯ 15, 26: **lěva* III). Пор. ще матеріал дослідження Й. Заїмова, наприклад, болг. *лева* 'річка', 'злива' [273, с. 226-227], відсутнє серед рефлексів **lěva* III в ЭССЯ.

*Lěvica: слвн. *Levica* – л. Савині, слвц. *Levice* – гідронім (Bezlej SVI I, 339: до **lěvь* 'лівий'; припускається й можливість відбиття в назвах антропоніма **Lěvь*), болг. *Левіца* (4) – назва річок (р-н Михайловграда, також як праві притоки Очушниці та Мариці) [273, с. 227]. Топонімізація **lěvica* 'ліва рука', 'лівий бік' (відновлення див. ЭССЯ 15, 27: словенська форма відсутня), що цілком логічно для образної номінації лівої притоки, рукава, або деривація ономастичного рівня на *-ica* від **Lěva* (див. вище).

Болгарську форму Й. Заїмов трактує у зв'язку з болг. *лева* 'річка', 'злива' + *-ица*, порівнюючи з такими місцевими назвами, як *Λέβιτσα* (Пелопоннес), пол. *Lewice* [273, с. 227], що не зовсім переконує, враховуючи формальну й акцентологічну тотожність гідроніма болгарському *левіца* 'ліва рука', діал. *левіца* 'лівий бік' (ЭССЯ 15, 27).

*Lěvoša: серб. *Левòша*, *Левòша рїјека* – рч. (тече через Лієви Метех і вливається в Комарачу; Цоговић 1983, 266). Як і для попередньої назви (див. **Lěva*), для цього гідроніма ймовірні два варіанти тлумачення.

1) Як топонімізація девербатива, похідного від **lěvati* (: серб., хорв. *лєвати* – iter. до *литу*, *лєвати се* 'впадати, вливатися (про річку)'; ЭССЯ 15, 27). До

спільнокореневих дериватів з огляду на семантику належить і болг. діал. *лѣвище* ‘місцевість біля річки, яка заливається водою; болотисте місце’ (Григорян 116).

2) Як топонімізація імені **lěv-oša*, варіантного до **lěv-uša* (: серб., хорв. *лѣвуша* ‘лівша’). Пор. аналогію в **Desnica* > серб. *Десница* – потамонім у Гориці (тільки в пісні «Дочка короля Бодина» в уривку «... бистра река *Десница*»; Гопчевич 360) < **desn-ica* (: серб., хорв. *дѣсница* ‘права рука, десниця’; ЭССЯ 4, 218). Відновлене **lěvoša* становить певний інтерес із огляду на структуру, оскільки може відтворювати й давніше похідне, власне і.-є. **laiuos-iā* – йотове похідне від реліктового ж флективного **laiuos* ‘лівий’ (у словнику Ю. Покорного подано тільки основу **laiuo-*; Рокорну 652). Аналогічний розвиток пропонується для псл. **bělošъ* < і.-є. **bēlos*, **junošъ* < **iounos* (див.: ЭССЯ 2, 75).

*Lipa: серб. *Липа* – пот. (бас. Дунаю; Павловић 1996, 192), болг. *Липа* (Севлиєвско), пол. *Lipa* (бас. Вісли), укр. *Ліпа* (бас. Дністра, Стиру) та ін. – гідроніми ~ **lipa* ‘липа’ [175, с. 155]. Можливо, це субстантивація в гідронімії короткого прикметника (fem.) від назви дерева (**lipa(ja) rěka* = **lipna(ja) rěka?*).

*Lipica: серб. *Липица* – рч., п. Ралі п. Дунаю (Павловић 1996, 192), в.-луж. *Lipica* – рч. (Мука SZS 46), пол. *Lipica* – гідронім (Šmilauer 1932, 481: *lipa*), укр. *Липиця (Lipica)* – рч. (бас. Гнилої Липи; SG V, 253), д.-рус. **Липица**, 1216 р. – рч. (Ростово-Суздальська земля; Греков, Якубовский 194), рос. *Липица* – водний об’єкт у бас. Оки (Смолицкая 54) ~ **lip-ica* < **lipa* ‘липа’ (ЭССЯ 15, 121-122).

*Lipovica/*Lipovъсь: серб. *Липовица* (5) – назва річок (бас. Півд. Морави, Колубари, Дунаю, обл. Качер; Павловић 1996, 193), пол. *Lipowica* (3) – водна назва (NWP 160), рос. *Липовица* – рч., л. Цни (бас. Оки; Смолицкая 245), пор. ще аналогічні потамоніми, відзначені на інших територіях Росії (ЭССЯ 15, 125), і ст.-рос. *Липовица* – поселення (Новгородщина; ПКНЗ 1, 201); серб. *Липовац* (6) – річки (бас. Вел. Морави, Дунаю, Півд. Морави, обл. Колубара і Подгорина; Павловић 1996, 192), словц. *Lipoves* – пот. (бас. Сланой; Sičáková 52: до *lipovú* < *lipa*), пол. *Lipowies* – гідронім (Šmilauer 1932, 481: *lipa*), укр. *Ліповець* (2) – водна назва (Закарпаття; ЭССЯ 15, 128), також у бас. Сяну (*Липовець, Lipowies*;

Vasmer III, 72; див. ще [245, с. 88; 246, с. 79]), рос. *Липовец* – пр. Оки (Смолицкая 17) і однойменні потоки (Орл., Волог. губ.; Vasmer III, 72) ~ **lipov-*ьсь / *lipov-ica < **lipovъ(jь)* ‘липовий’ (ЕССЯ 15, 125, 127-128).

***Ліровікь**: серб. *Липовик* – пот., л. Пударачкого л. Ралі л. Єзави п. Дунаю (Павловић 1996, 193), рос. *Липовик* – оз. (Псков. губ.; Vasmer III, 72), а також ст.-рос. *Липовикъ* (2) – ойконім (НПК I, 734; VI, 523) ~ *lipov-ikъ < **lipovъ(jь)* ‘липовий’ (ЕССЯ 15, 125).

***Лір'ькь**: серб. *Липак* – пот., п. Црної л. Тимоку (Павловић 1996, 192), рос. *Липок* – пр. Цни (бас. Оки; Смолицкая 246) ~ *lip-ъкь < *lipa ‘липа’ (ЕССЯ 15, 131: архетип тут відновлено на підставі рос. діал. *липо́к* ‘липовий мед’, через що давність утворення кваліфіковано як проблематичну). Проте суфікс *-ак* у сербській формі може сягати й етимологічного *-ак-* (у джерелі, звідки взято назву, відсутня форма родового відмінка), тому прототип **Лір'ькь* для неї відновлюється умовно.

***Лір'ьніса**: серб. *Липница* (3) – назва річок (бас. Колубари, Дрини, а також в обл. Темнич), *Липњица* – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 192), словн. *Lipnica* – гідронім (Згорне Гореньско) [197, с. 33], *Lipnica* (*Libniza*, 1002 р.) – л. Сори, пот. (р-н Поднарта; раш *Lipnicz*, 1481 р.), також як назва пр. Ледави, Мури, Воглайни (Bezlej SVI I, 344), болг. *Липница* – л. Цибриці, укр. *Липница* – гідрооб'єкт на Закарпатті, рос. *Липница* – рч. (Орл. губ.; матеріал наведено за: ЕССЯ 15, 134), чес. *Lipnice* – гідронім (Bezlej SVI I, 345), пол. *Lipnica* – назва водних об'єктів на теренах Польщі (NWP 160), ст.-блр. *Липница*, XV ст. – рч. (р-н Полоцька; Матвеев 74), блр. *Липница* (*Липница*, *Lipnica*) – гідронім (Мін. губ.; Vasmer III, 69) ~ **lip'nica* > серб., хорв. *лѣпница* ‘липовий гай’ (ЕССЯ 15, 134).

***Літьсь** / ***Літіса**: серб. *Литец*, *Литец* – пот. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 194; Pavlović-Stamenković 86), *Литица* (2) – назва річок (бас. Колубари, Дунаю; Павловић 1996, 194). Топонімізація відповідних апелютивів, рефлексів яких засвідчено в: чес. *lites*, *-tse* ‘ливвар’, д.-рус. **литѣць** ‘т. с.’ (ЕССЯ 15, 160), укр. діал. *литѣць* ‘чавун’ (ЕСУМ 3, 246) ~ **liti(se)* ‘литися’. Етимологічно й

типологічно спорідненим сербським формам виступає рос. *Льтица (Ильтица)* – рч. (В'ят. губ.; Vasmer III, 156), котре репрезентує псл. **Lytica* – дериват на *-ica* від давнього дієприкметника (perf. pass.) із суфіксальним *-t-* від ступеня редукції і.-є. **lei-* (фактично – **l̥t-*). Анлаутне *И-* тут має статус вокалічної протези, що компенсувала занепад кореневого редукованого, взявши на себе функцію складового (пор.: рос. діал. *ржа, иржа́* ‘іржа’ при ст.-сл. *ръжда*; Фасмер III, 480). Кваліфікація сербської назви як *праслов'янського* гідроніма сумнівна з ареальних причин.

*L'ubanь: слвн. *Libojna* (an der *Lybon, Lyben*, 1322 р., *Loubuen*, 1430 р., die *Liban, Libon*, 1441 р.) – л. Драви (Bezljaj SVI I, 341), пол. *Lubań* – назва озер (бас. Вісли та Одери; NWP 162), рос. *Любань* – оз. (бас. Оки), рч. (Влад. губ.; Vasmer III, 156), укр. *Любань* – пр. Псла, оз. на Волині, блр. *Любань* – оз. (бас. Мухівця) та ін. [див.: 84, т. II, с. 63].

При вивченні наведених назв доцільно врахувати версію Ф. Безлая, що припускав можливість відбиття в словенському гідронімі (сучасна форма явно вторинна з огляду на давніші записи) антропонімної основи *Ljub-*, пор. *Ljuban, Ljubon* (Bezljaj SVI I, 341: із порівнянням з рос. *Любань* та поясненням структури словенської назви через діалектні фонетичні зміни). Аналогічної думки щодо ряду фонетично подібних топонімів дотримується й Р.М. Козлова, яка вбачає в них **L'ubanь* як дериват на *-j-* від особової назви **L'ubanь* [84, т. II, с. 64]. Загалом підтримуючи відновлення псл. **L'ubanь* як такого, вважаємо необов'язковою відантропонімну деривацію, оскільки тут може йтися і про генуїнний гідронім. Номінація в цьому випадку вказувала на характер течії (= *milý* ‘милий, приємний’), як це передбачається для слвц. *Lubus rothok, flumen Lubus*, 1222 р., *L'uba*, 1897 р. – пот. у бас. Іпля (суч. *Belujský potok*), тобто *L'ubuš, L'uba* (Majtán, Žigo 12). Це підтверджується й спорідненими гідронімами, котрі неможливо вивести з особових назв, пор., наприклад, рефлекси **L'ubica, *L'ubьнь* [Козлова 2002, 54-55].

*L'ubica: слвн. *Lebica* – водний об'єкт (р-н Цокловца), також як назва пр. Крупи в Білій Країні (Bezljaj SVI I, 332), чес. *Libice*, слвц. *L'ubica*, луж. *Lubica*

(Šmilauer 1932, 463: *l'ubъ*), пол. *Lubica* (бас. Одеру, Вісли), *Lubica Mała* (бас. Вісли; NWP 162), на rzese *Lyubiczi* (суч. *Lubica* у бас. Сяну) [245, с. 90], рос. *Любица* (Твер. губ.), блр. *Любица* (*Lubica*; Мін. губ.) – гідроніми (Vasmer III, 159), *Любица* – пр. Али (бас. Дніпра) та ін. [84, т. II, с. 55-56] ~ **l'ubica*, континуанти якого мають значення ‘люба’, ‘назва квітки Viola’ (ЭССЯ 15, 171). Так само див. уже у Ф. Безлая, що зводив слвн. *Lebica* до ад’єктивної основи **l'ubъ* ~ слвн. *ljúbica* ‘фіалка запашна’ (Bezlaј SVI I, 332). З літератури див. ще: [84, т. II, с. 55-56], де зібрано ономастичний матеріал із різних частин слов’янської території, [175, с. 158] із зауваженням про можливість формування таких гідронімів на базі структур на зразок *Ljuba vodica* (бас. Сави).

***L’ub(j)enica/L’ub(j)enikъ**: хорв. *Ljubenica* (ad rivum *Lubenizam*, 1201 р.), *Ljubenik* (*Lubenik*, 1209 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 24-25: до серб., хорв. *ljub* ‘любий’), слвн. *Libenica* – п. Ледави (бас. Мури; Bezlaј SVI I, 341: з виведенням від антропоніма **L’ubenъ*), пол. *Lubienica* (3) – водна назва, *Libenitz* – оз. (бас. Вісли; NWP 159, 162) ~ **l’ub(j)enica/l’ub(j)enikъ* ‘люба, мила’, ‘коханець, любий’ (ЭССЯ 15, 168: без словенських і польських відповідників, а також без хорватського для форми на *-ikъ*). Форми з кореневим *i* репрезентують діалектну зміну *’u (i) > i* (Bezlaј SVI I, 341). Безпосередня похідність слвн. *Libenica* від особової назви **L’ubenъ* сумнівна з огляду на правила топонімного словотвору. Щодо структурно близьких топонімів див. [84, т. II, с. 64-65]. Фігуральний вжиток відповідних апелятивів у гідронімії, пор. ще випадки типу *Milica (див. нижче).

***L’ubotica**: *Љуботица* – рч., пр. Дречки в Чорногорії (СЧ 15) ~ **l’ubota* (: рос. діал. *люботá* ‘про почуття задоволення, захоплення’; ЭССЯ 15, 179). Пор. з іншим формантом **l’ubot-uni/l’ubot-унь* > *Љуботињ* (Чорногорія; Радусинович 157), укр. діал. карп. *Люботиня* (**L’ubotińa*) (Petrov 45) – місцеві назви.

***L’ubъna**: хорв. *Ljubna* (*Lubna*, 1273 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 25), пол. *Lubna* (2) – гідронім (бас. Одеру; NWP 163), укр. *Любна* (бас. Дніпра), рос. *Любна*, *Любня* (бас. Оки), блр. *Любна* (бас. Прип’яті) та ін. – гідроніми [84, т. II, с. 54-55] ~ **l’ubъna* ‘кохання, кохана’ (ЭССЯ 15, 187-188).

*L'usta: серб. *Љушта* – рч., л. Ситниці п. Ібру п. Зах. Морави (Павловић 1996, 202), рос. *Люста (Лоста)* – рч. (Волог. губ.; Vasmer III, 165). Форма, варіантна щодо відновленого в ЕССЯ **lusta* ‘клапоть; лушпиння’ (ЕССЯ 16, 202-203: на підставі східнослов'янської лексики плюс діалектна польська лексема, яка, на думку Ф. Славського, запозичена з білоруської мови). Пор. ще *Liusta*, XV ст. – слов'янське поселення в Албанії (див. 1.2.4.; стаття **Liusta**). Проте коли сербська назва (із первісного **Љуста*) не викликає побоювань стосовно її етимології, то варіант російського гідроніма *Лоста* не дозволяє однозначно кваліфікувати його як рефлекс псл. **l'usta*, оскільки точно не відомо, яка з форм первісна.

*L'uta(ja): серб. *Љута* – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 201), хорв. *Ljuta* – рч. (бас. Сави; Dickenmann II, 25: до серб., хорв. *ljût, ljúta* ‘гострий; злий; дикий’), пол. *Luta* (3) – водна назва (NWP 164), *Lyuta*, 1540 р. (суч. *Luta*) – пр. Варти [246, с. 82: ‘холодна вода?’], укр. *Лютая*, 1546 р. (бас. Вижви), *Љота* (2; бас. Десни, Дніпра), рос. *Лютая* (2; бас. Оки), блр. *Лютая* (бас. Зах. Бугу) та ін. – гідроніми ~ **l'utъ(jь)* [175, с. 160]. Про реалізацію основи **l'ut-* в ономастиці див. [231, с. 159, 278; 84, т. II, с. 80-98; 171, с. 42-46].

*L'utava: хорв. *Ljutava* – пр. Сави, чес. *Litava* – річкова назва (Dickenmann II, 25-26: стаття *Ljuta*), слвц. *Litava* – рч. (бас. Іглави) ~ *Лютава* – топооб'єкт (р-н Дніпра) [84, т. II, с. 90]. Можливо, до рефлексів цього прототипу належить і укр. *Лутава* – назва урочища (с. Сохачі Бахмац. р-ну Чернігів. обл.; ОАІУМ), коли припустити тут депалаталізацію *л'* (**Лютава*). Гідронімізація ад'єктива (fem.), варіантного щодо **l'utovъ(jь)* < **l'utъ(jь)* (ЕССЯ 15, 230).

*L'utica: серб. *Љутица* – рч., п. Тур'ї л. Півд. Морави (Павловић 1996, 202), макед. *Љутица* – водна назва (бас. Вардару) [204, с. 268: до ст.-сл. **ЛЮТЪ** ‘жорстокий, лютий; дикий, різкий’], *Лутіца* – рч. в гідросистемі Брегалниці (Ив., 382: виведене з *Лута Река*), пол. *Lusica* – гідронім (NWP 163), укр. *Љотиця* («ко струзе *Лютице*», 1524 р.) – рч. (бас. Прип'яті; СГУ 333), рос. *Лютица (Lutica)* – водний об'єкт (Псков. губ.; Vasmer III, 167), блр. *Лютица* (бас. Зах. Двини) [175, с. 159: **L'utica*].

Назва сягає аналогічного апелятива (див.: ЭССЯ 15, 222: польські та східнослов'янські рефлекси тут відсутні; сюди ж віднесено ідентичні сербські ойконіми). Семантика його рефлексів дозволяє припустити, що номінація ґрунтувалася на значенні, репрезентованому формами на зразок серб., хорв. *љутица* 'піщаний, безплідний ґрунт' або ж хорв. діал. *ljùtica* 'отруйна змія, рогата гадюка', макед. *лутница* 'змія' і под. (ЭССЯ 15, 222), вжитими з метафоричною метою (акцент на рисі звивистості течії гідрооб'єкта, тобто 'річка, що звивається, як змія', пор. укр., рос., блр. *Змейка* – водний об'єкт (бас. Дніпра) та однойменні потоки (Калуз., Костр. і Мін. губ.; Vasmer II, 94).

До рефлексів означеного прагідроніма, гадаємо, належить і д.-пол. *Lutcisa*, 1229 р. (пізніші фіксації: *Luceza*, 1242 р., *Luthasa*, 1250 р., *Lucasa*, 1255 р., *Luticia*, 1262 р., *Łucięza*, 1315 р., суч. – *Luciąża*) – рч. У дослідженні Є. Думи потамонім кваліфікується як дослов'янський, його основа репрезентує і.-є. **leu-* / **lu-* плюс *-th-* (~ лит. *lutynas*, *-nė* 'калюжа, болото; бруд; мул', лат. *lutum* 'бруд; мул; глина') [докладніше див.: 202, с. 29]. Проте відомі записи дозволяють прочитати його форму саме як **L'utica*. Польська форма, власне, тим і цікава, що вказує на колишню наявність у лексико-семантичній системі частини слов'янських діалектів, що стали основою польської мови, слова **l'utica*. Воно було рано втрачене у польському й східнослов'янському апелятивному словнику (в ЭССЯ під праформою **l'utica* польський матеріал, як і східнослов'янський, відсутній), тому нині тільки свідчення топоніміки дають можливість чіткіше й повніше окреслити межі його давнього поширення (пор. згадані вище гідроніми польської, української та російської мов, а також ойконім *Лютница*, зафіксований в «Новгородских писцовых книгах»; НПК Указатель 159). Найцікавіше те, що Є. Дума слушно казав про можливість зв'язку польської назви з українськими гідронімами *Лютиж*, *Лутежа*, *Люта* [202, с. 29], але акцент на цьому як на перспективному напрямку етимології назви зроблено не було.

Поява носового голосного в суфіксальній частині розглянутої назви спричинилася внаслідок осмислення фінального сегмента як форманта *-ęza* / *-qza*

під впливом польських слів, які містять суфікс *-eg-*. Відбулося це через спотворення формального боку гідроніма, причиною якого стала втрата апеллятивної опори, яка забезпечувала прозорість мотивації. Зібрані Є. Думою численні фіксації назви чітко показують, як крок за кроком тривала зміна первісної форми до її сучасного вигляду.

*Lojъna: хорв. *Lonja* (*Lojna*; *Loigna*, 1209 р., *Logna*, 1242 р. та ін.) – пр. Сави (Dickenmann II, 19-20: до серб., хорв. *lono* або до *lijati*, adj. *lòjan* < *lojъnъ; наявні версії щодо етимології назви визначено як непевні), *Lonje* – рч. (фонетично вторинна форма з метатезою; SO II, 281: *loj-na), рос. *Лойня*, *Лойна* – рч. (Смолен. губ.), блр. *Лойна* – гідрооб'єкт в р-ні Могильова (Vasmer III, 101). Гідронімізація прикметника на *-ьн-*, похідного від *lojъ < *liti 'лити', пор.: серб., хорв. *lòjna* 'у кого чи на кому багато сала, жиру', рос. діал. новг. *лóйный*, *-ая* 'зливний (про дощ)' та ін. (ЭССЯ 15, 262-263).

*Loku, -ъve: слвн. *Lokva* – ручай у Країні [231, с. 278: *lokva*], макед. *Лóква* – гідрооб'єкт у р-ні водозбору Брегалниці (Ив., 378: від *локва* 'заглибина, в якій збирається вода; бара; озерце') ~ *loku, *-ъve* – назва калюжі, ями з водою, водойми, пор. ще серб., хорв. *Lokva*, *Lokvo* – топоніми (ЭССЯ 16, 10). Давність гідронімів сумнівна.

*Lomiga/*Lomigъ (?): слвн. *Lommig* – гідронім (Резія; Бодуэн де Куртенэ 236: прочитує як *Ломичь*; цю форму подає зі знаком питання). Графіка назви спонукає до висновку про топонімізацію *lom-iga /-ъ (: рос. діал. псков. *ломíги* 'нагромадження льоду на річці, озері'; СРНГ 17, 119), похідного від основи *lomiti, *lomъ. Пор. щодо словотвірної моделі псл. *šepiti 'зачепити' ~ *šep-iga [254, т. I, с. 66]. Сюди ж слвн. *Lommig* – пагорб у півніжжя гори Канина (Резія), що також прочитується як *Ломичь* (Бодуэн де Куртенэ 230). Запропоноване пояснення можливе лише за умови, що за нотацією *Lommig* не прихована форма на зразок *Laming, пор. річкову назву *Laming* (під 1023 р. фігурує як *Lomnicha fluvius*) < *lomъnika [241, с. 430].

***Ломьніца**: серб. *Ломница* (3) – назва річок (бас. Півд. та Зах. Морави, обл. Чорної Гори; Павловић 1996, 195), хорв. *Lomnica* (*Lumnichat*, 861 р., *Lumnicho*, 979 р., *Lomniza*, 1228 р. та ін.) – пр. Одри (бас. Сави; Dickenmann II, 17-19: до серб., хорв. *lôt* ‘зламане’, *lomiti*), *Ломница* (діал. *Ловница*) – водний об’єкт у північно-східній Боснії (ЕССЯ 16, 31), чес. *Lomnice*, слвц. *Lumnicha*, *Lomnicha* (в угорських документах), луж. *Łomnica* – гідроніми (Šmilauer 1932, 166, 467: *lomъ*), полаб. *Lumenitz*, 1237 р. – рч., що витікає з озера *Lomene*, 1227 р., *Lomen*, 1234 р. [134, с. 200], пол. *Lomnice*, *Lomnitz*, *Łomnica* – назви водоймищ (NWP 161, 166; SG V, 697), *Lomnicza*, 1245 р. (суч. *Łomnica*) – пр. Варти [246, с. 84], *Lumenitz*, 1237 р., *Lomenitce*, 1274 р. – рч. в р-ні Мекленбургу [217, с. 33: *ломьніца], укр. *Лімниця* (*Letnica*, *Ломниця*, *Ломница*) – річки в бас. Дністра (СГУ 319), рос. *Ломница* – гідронім [204, с. 44].

Назва сягає апелятива, до рефлексів якого залучають серб., хорв. *lôtница* ‘скирта сіна’, слвн. *lónica* ‘скирта сіна на лузі; схил гори’ та ін. (ЕССЯ 16, 31). В літературі мотивацію таких слов’янських гідронімів (для гірських р-нів) пояснюють як ‘річка, що долає (продирається через) перешкоди’, ‘річка, що плине через «zlomy skalne»’ [246, с. 84].

***Лорушьніца**: серб. *Лопушница* – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 196), болг. *Лапушница* – рч. (р-н Габрова; Григорович 144), *Лопушница* (*Лапушка*, *Лапушина*, *Валя-Лопушина*) – гідронім (Бесараб. губ.; Vasmer III, 114) ~ пол. *Łopusznica* – місцева назва (SG V, 730). Гідронім сягає відповідного апелятива, варіантного за суфіксацією щодо *лорушьникъ ‘реп’ях, чортополох; папороть; лопух’ (ЕССЯ 16, 75-76).

***Лошьніца**: серб. *Лошница* – рч., л. Увця п. Лиму п. Дрини (Павловић 1996, 196), *Lóšnica* – гідронім (бас. Лиму) [198, с. 41], блр. *Лошница* (*Лошница*, *Łosznica*) – водний об’єкт у кол. Мінській губ. (Vasmer III, 123). Сюди ж, імовірно, пол. *Łosznica* – місцева назва (SG V, 739). Гідронім перебуває в етимологічному зв’язку з основою праслов’янського прикметника, що реконструюють як **lošь(jь)* ‘поганий, кепський, негідний’ (див. ЕССЯ 16, 92-94). Отже, розглянута назва дозволяє відновити ще один елемент генетичного гнізда

з етимомом **loš-* (пор. наявні в ЭССЯ форми **lošavъ(jь)*, *lošina, **lošiti(se)*, **lošun'a*) – *loš-ьn-ica, який репрезентує сліди колишнього вжитку похідних цієї словотвірної парадигми не лише у словнику південних слов'ян і росіян (див. матеріал ЭССЯ), але й у польському та білоруському.

Серб. *Lóšnica* Д. Чупич, звертаючись до іншої назви цього гідрооб'єкта *Zlóšnica*, співвідносить із конструкцією *zlo + činiti* [198, с. 41]. Але тут може йтися не про формальну модифікацію *Zlóšnica* > *Lóšnica*, а про етимологічно різні позначення однієї річки на різних відрізках її течії, тому для кожного з гідронімів існує своє пояснення.

*Ловьсьја/*Ловьсьјь: серб. *Ловча* – рч., п. Трстени п. Вел. Морави (Павловић 1996, 194), серб., хорв. *Lovči Potok* (ЭССЯ 16, 115: *lovьсьјь), пол. *Łowczy* – гідронім (бас. Вісли; NWP 167), *Łówcza*, *Łowcza* (бас. Сяну) [245, с. 95: у зв'язку з ойконімом *Łówcza* ~ *łowiec* 'мисливець'], рос. *Ловча* (*Большая і Малая*) – назва гідрооб'єктів (Орл. губ.; Vasmer III, 90) < *Ловчья ~ *lovьсьјь – субстантивований прикметник на -ьјь від *lovьсь (ЭССЯ 16, 115-116).

*Lozica: серб. *Лозица* – рч. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 195), пол. *Łozica* (3) – гідронім (NWP 167) ~ *lozica – dem. від *loza 'лоза' (ЭССЯ 16, 120).

*Lozovikъ: серб. *Лозовик* (2) – назва потоків (бас. Вел. Морави, обл. Доня Ясениця; Павловић 1996, 195), укр. *Лозовик* – водний об'єкт (бас. Тетерева; Vasmer III, 99). Сюди ж блр. *Лазовікі* (*Лозовіки*) – гідронім (Вітеб. губ.; Vasmer III, 99). Назва сягає апелятива, похідного на -ікъ від прикметника **lozovъ(jь)* 'виноградний; вербовий; лозовий' (ЭССЯ 16, 121-122).

*Lqkavica/*Lqkavьсь: д.-серб. «оу рѣкѣ Лоукавицоу», 1358 р. – пр. Кривої Ріки (бас. Вардару) [204, с. 141-142: як *Lqkavica ~ *lqkavъ], серб. *Лукавица* – назва річок (бас. Півд. та Зах. Морави, Дрини, Тимоку; Павловић 1996, 197), хорв. *Lukavica* – пр. Сави (Dickmann II, 23), макед. *Лакавица*, *Лькавица* – пр. Пчиня [204, с. 133: до ст.-сл. *лжкавица], *Лакавица* – рч. (р-н Галичиці) [73, с. 457: зіставлене з *lqka та спорідненими формами], д.-макед. «прѣзь Лоукавицоу», 1293-1302 рр. – л. Брегалниці (суч. *Лакáвица*), *Лжкавица* –

гідронім (зіставлені зі ст.-сл. **лжквѣ** ‘кривий’) [67, с. 92], *Лакáвица* – рч., пр. Брегалниці («**И оу Лоукавици село Брѣсть**», 1328 р. < **Лжкавица** ~ **лжквѣ** ‘кривий’; Ив., 362), болг. *Лакавица* – пр. Малого Іскру (Дуриданов 171: із виділенням кореня *лък-* < ст.-сл. **лжк-** ‘звивати’), однойменний водний об’єкт у бас. Вардару (варіант – *Лакайца*) [204, с. 40], *Лькавица* – рч., пр. Іскру (Чанков 283: співвідносить із болг. *лъка* ‘місце, де річка вигинається’), чес. *Lukavice* – водна назва (Dickenmann II, 23), словц. *Lukavica* – гідронім (Šmilauer 1932, 463: *lǫkavъ*), пол. *Łąkawica* (2), *Łękawica* (бас. Одеру, Вісли) – водні назви (NWP 165, 166), *Lockwitz*, 1288 р., *Lucawitz*, 1311 р. – назва гідрооб’єкта (р-н м. Дрезден), в якій бачать слов’ян. *lukavica* ~ ст.-сл. **лжка** ‘болото, дреговина’ [215, с. 257] (вочевидь, пізня форма з втраченим ринезмом), укр. *Лукáвиця* – рч. (бас. Дністра; ЭССЯ 16, 143), рос. *Лукавица* – гідронім [204, с. 40]; серб. *Лукавац* (2) – назва потоків (бас. Дрини, обл. Метохія; Павловић 1996, 197), хорв. *Lukavec Mali* та *Veliki* (*Locauc*, 1201 р., *Lokauech*, 1229 р. та ін.) – пр. Сави (Dickenmann II, 23: до серб., хорв. *lukav*), болг. *Лькавец* – рч. (р-н Старої Планини; Дуриданов 171), чес. *Lukavec* – водна назва, рос. *Лукавец* – річки в бас. Дніпра, Дністра (Dickenmann II, 23, 24), *Lukavec* – гідрооб’єкт (бас. Одеру; NWP 163), укр. *Лукавѣць* – назва річок (бас. Прип’яті; СГУ 329-330; ЭССЯ 16, 144: *lǫkavъсь).

Гідронімізація структурно ідентичних апелятивів, пор. д.-пол. *łękawica* ‘дуга, вигин’, серб., хорв. *лукавац* ‘дурисвіт, хитрун’ та ін. (ЭССЯ 16, 143-144: під відповідними праформами тут подано деякі слов’янські місцеві назви). Аналогічний висновок щодо етимології болг. *Лакавица* та деяких інших слов’янських гідронімів (зведення до *lǫkavica ~ *lǫkavъ ‘звивистий, вигнутий’) зробив ще І. Дуриданов [204, с. 40].

***Łąkovica**: серб. *Луковица* – рч., п. Колубари (Павловић 1996, 198), рос. *Луковица* – гідрооб’єкт у бас. Волги, рч. (Смолен. губ.; Vasmer III, 138). Твірний апелятив утворено за допомогою форманта *-ica* від прикметника **lǫkovъ(jь)* (пор. рос. діал. *луковáя земля* ‘земля біля місця, де річка повертає; лугова земля’; ЭССЯ 16, 147-148: прототип *lǫkovica тут відсутній).

*Lǫžьnica/*Lužьnica (?): д.-серб. **Лоу́жьница** – руч., серб. *Лужница* – руч. [231, с. 274, 280], *Лужница* (4) – річкова назва (бас. Півд., Зах. та Вел. Морави; Павловић 1996, 197), *Лужница река* – рч. у р-ні Власини (Павловић 2002, 198), хорв. *Lužnica* – пр. Сави (Dickmann II, 24: до серб., хорв. *lùža* ‘калюжа’), германізовані західнослов’янські гідроніми *Lonsnice*, *Luonznica* [231, с. 275], слов’ян. *Lansnizhe*, 1232 р. – оз. в р-ні Мекленбургу (пояснюючи цю назву, М. Єжова під знаком питання наводить два прототипи – **lǫčьnica*, **lǫčьnica*) [217, с. 56], *Laubnitz* – водний об’єкт у давніх слов’ян Саксонії (порівнюється зі ст.-сл. **лоу́жа** ‘болото, дреговина’) [215, с. 265], чес. *Lužnice*, луж. *Łužnica* – водні назви (Šmilauer 1932, 477: *lǫgь*).

Кореневе *-y-* (*-u-*) в сербських та хорватській назвах етимологічно двозначне, звідки варіантність праформи (а значить – і порівняльний матеріал), котру ймовірно розглядати як похідну з суфіксом *-ica* від таких ад’єктивів, як:

1) **lǫžьнь(jь)* (: ст.-сл. **лѣжнь** ‘лісовий’, ‘польовий, луговий’, серб., хорв. *лу́жнї* – прикметник від *луг*, рос. діал. *лу́жнѡй* ‘луговий’ та ін.; ЭССЯ 16, 153-154: архетип **lǫžьnica* тут відсутній);

2) **lužьнь(jь)* > **lužьnica* (: слвн. *lůžnica* ‘вода з калюжі’, чес. діал. *loužnice* ‘вигрібна яма’; ЭССЯ 16, 220: реконструкцію тут здійснено тільки на основі словенського та чеського фактажу).

*Lubьсь: серб. *Лубац* – пот. (обл. Проклетія; Павловић 1996, 196), рос. *Лубец* – водний об’єкт у бас. Оки (Смолицкая 345). Пор. ще з іншого топонімічного класу пол. *Łubiec* – нп. (SG V, 772). Топонімізація демінутива на *-ьсь* від **lubь* ‘кора дерева; кошик, зроблений з цієї кори’ (ЭССЯ 16, 156-158).

*Lubьnica: серб. *Lubnica* – рч. (бас. Півд. Морави; Pavlović-Stamenković 83), д.-полаб. *Lub'nica* – гідронім [250, с. 450: до *lub* ‘кора дерева’], луж. *Łubnica* (Šmilauer 1932, 478: *lubь*), пол. *Łubnica* (NWP 167) – гідроніми, ст.-рос. *Лубница*, 1606 р. – рч. (Строев II, 88; НПК III, 778) ~ **lubьn-ica* < **lubьнь(jь)* ~ **lubь* ‘тонка кора дерев, береста’ (ЭССЯ 16, 156-158, 159-160; прототип **lubьnica* тут відсутній). Пор. з агентивною семантикою рос. діал. новг. *лубница* ‘жінка, що

виготовляє кошики з кори дерева' (СРНГ 17, 172), що може виявитися пізнім утворенням від прикметника *лубный*. Пор. ще гідронімізацію варіанта *lub-ica > *Łubica* – пр. річки Низа в нижньолужицькому ареалі (Мука SZS 90). Докладніше про пол. *Łubnica* й споріднені гідроніми див. [249, с. 188].

***Лу́ча**: серб. *Ључа* – рч. (бас. Дрини; Павловић 1996, 202), *Л`у́ча/Л`у́ча* – рч., що тече від Гусиня до Плавського озера (Цоговић 1983, 288), укр. *Луча* (*Łuczka*) – гідрооб'єкт на території сучасної Волинської обл. (ОКІУМ). Топонімізація псл. *luća, пор. такі його рефлекси, як: ст.-сл. *лоуча* 'промінь', серб., хорв. *lùća* 'т. с.', д.-рус. *луча* 'саяво, відблиск' та ін. (ЕССЯ 16, 160). Номінація за оптичними характеристиками водного об'єкта. Сербський гідронім репрезентує діалектне пом'якшення плавного, пор. аналогічний випадок із рефлексом *ludostь, що у пам'ятках фігурує як *Ljudost* і *prezumstvo*, XIV ст. (ЕССЯ 16, 168).

***Лькніца**: слвн. *Laknica* – л. Радули, луж. *Leknica*, пол. *Łoknica* – гідроніми (Bezłaj SVI I, 326: із реконструкцією *Лькніца), *Lekence*, *Lechnitz* – слов'янські гідроніми Угорщини (ЕССЯ 16, 242), укр. *Локниця* – назва річок (бас. Дніпра; СГУ 325), рос. *Локница* – рч. (Псков. губ.), блр. *Локница* (*Локница*) – гідрооб'єкти (Гроднен., Мін. губ.), рч. (р-н Полоцька; Vasmer III, 102) тощо. На основі топонімної лексики такої структури в ЕССЯ відновлюється зниклий слов'янський апелятив *лъкно (-а), *лъкніца 'болото; невелика річка' (ЕССЯ 16, 242-244). З літератури див. ще [175, с. 166].

***Лукодьра**: серб. *Ликодра* – рч., л. Ядра п. Дрини (Павловић 1996, 191). Назва відтворює псл. діал. *lukodьra, рефлекси якого досі реєструвалися тільки у чеському (*lykodra* 'дерево, подібне ільму, з нього робили чудові знаряддя праці') та (з іншим вокалізмом) східнослов'янському ареалах (рос. *лыкодёр* 'той, хто заробляє здиранням із дерев берести', укр. *ликодёр* 'хто здирає бересту'; ЕССЯ 17, 31). Щодо будови пор. луж. *Vukodry* – топонім [Eichler 53: зіставлене зі слов'ян. *dьrati 'здирати'] < *buko-dьra ~ *bukь 'назва дерева'.

***Лыска**: серб. *Ліска* – рч. у межах Буяновачкого та Прешевського країв, назву котрої в спеціальній літературі зараховано до топонімів із неясною

мотивацією (Маринковић 117). На наш погляд, сербський гідронім надійно пояснюється в межах архаїчного слов'янського словника, пор. формально співвідносні з ним апелятиви: болг. *лїска* 'іскра', макед. *лиска* 'слиуда' – континуанти **lyska* < **lyskati(se)* П. Основна семантика його рефлексів – 'сяяти, блищати, світитися' (ЭССЯ 17, 41: у статті **lyska* сербський матеріал відсутній). Отже, розглянута назва мотивована оптичними рисами водного об'єкта. Однак не варто відкидати можливості пізнього утворення гідроніма на базі якогось діалектного терміна географічної номенклатури типу болг. діал. *лїска́* 'слизке місце в річці', 'голе каменясте місце', 'липкий бруд' (Григорян 121).

*Льгуні/*Льгунь: слвн. *Lahinja* – гідрооб'єкт у Білій Країні [189, с. 203], пол. *Lgiń Duży, Lgiń Mały* – озера в бас. Одру (NWP 159), пор. ще пол. **Legiń* > *Legińska Struga, Legińskie Jezioro* – гідроніми (NWP 157), укр. *Легіня, -і* – рч. в бас. Дністра (ЭССЯ 17, 79). Лексико-семантичний дериват від аналогічного апелятива, що реалізувався у ст.-сл. **ЛЪГЪНИ**, **-НА** 'легкість, полегшення', серб. діал. *лѣгнѣ* 'полегшення', д.-рус. **ЛЪГЪНИ** = **ЛЪГЪНА** 'користь', 'полегшення' (апелятивний матеріал наведено за: ЭССЯ 17, 79; словенський та польський матеріал тут відсутній). Фонетика гідроніма відбиває субституцію етимологічного **g* > *h* в інтервокальній позиції аналогічно до *lahak* < **lǫgъkъ* 'легкий' [244, с. 229]. Щодо мотивації назв гідрооб'єктів апелятивною лексикою зі значенням 'легкий', 'легкість' пор.: слвн. *Lahka voda* [189, с. 203] < **Lǫgъka voda*, чес. *Lhoták* (варіант – *Lhotecký*) (Machek 1966, 84) < **Lǫgotakъ*.

*Мацель: слвн. *Macel*, 1400 р., *Metzel*, 1438 р., *Mecsel*, XV ст. (суч. *Macelčica*) – пот. (поріччя Крапивниці). У дослідженні Ф. Безлая наведені кілька версій щодо генези гідроніма, зокрема: 1) зіставлення з серб., хорв. *taca* 'кішка'; 2) *Maca* – гіпокористик від *Marija*; 3) *tacić* 'жах; душа нехрещеного немовляти'; 4) слвн. діал. *taca* 'гірська верба' (Bezljaj SVI II, 5). З огляду на кореневий а-вокалізм (*Macel, Macelčica*) та угорський запис *Mecsel*, в якому *cs* за правилами мадярського алфавіту відбиває *č*, видається доцільною реконструкція первісної форми **Mačel*, пізніше зміненої в *Macel* (пор. тенденцію переходу *č* > *c* у діалектах західної частини південнослов'янського ареалу). Форма **Mačel* –

рефлекс псл. *Mačelь, в якому консервується гіпотетичний апелятив, похідний з суфіксом *-el-* від основи **mačati(se)* ‘макати’ (див.: ЭССЯ 17, 116), *mačiti (: рос. діал. новг. *máčить* ‘макати, занурювати у щось’; НОС 5, 76). Втрата відповідного апелятива й зумовила затемнення внутрішньої форми назви.

Для слвн. *Mačel (< псл. *Mačelь) існує паралель із кореневим *o*-вокалізмом *močela/*močelь*/*močel'a* (~ *močiti ‘мочити’), репрезентована в укр. діал. закарп. *мочола, -лі* ‘місцевість з великою кількістю води в ґрунті (непрístupне грузьке місце)’ (Грицак 1971, 77) < *мочела, а також у польських гідронімах бас. Одера *Moczol* – оз., *Moczela* (NWP 179). Пор. ще аналогічні назви в бас. Варти [246, с. 92: від *toczyć*].

***Маку, -ъве**: серб. *Mâква* – рч. і пот. у північній частині Метохії (Стијовић 1998, 167, 230). Давня *ī*-основа ~ *makati, *močiti ‘мочити’, варіантна до відновленої в ЭССЯ **току, -ъве* (ЭССЯ 19, 149: лише у частини західних і східних слов’ян). Не виключена вторинність форми з *a*-вокалізмом щодо **току, -ъве* як результат впливу дієслова *makati.

***Malina**: слвн. *Malina* – пр. Тера (Bezljaj SVI II, 10), пол. *Malina* – гідронім (бас. Вісли; HW 361), рос. *Малина* – рч. у Тверській губ., також як водна назва у Курській губ., блр. *Маліна (Малина)* – гідронім (Мін. губ.; Vasmer III, 192) ~ *malina II (див. ЭССЯ 17, 158-160; Bezljaj SVI II, 10: констатація слов’янського походження назви ~ слвн. *malina* ‘*rubus idaeus*’).

***Malun'a**: хорв. *Malunje (Molun(n)a, Molona*, 1249 р., *Maluina*, 1345 р., *Molun, Moluna*), *Malunja* (суч. *Suha Malunja*) – пр. Купи (бас. Сави). Слід погодитися з думкою Е. Дікенманна про виділення в цій назві основи ад’єктива *mal* ‘малий’ (Dickenmann II, 30-31). Гідронім сягає апелятива **mal-un'a* – граматичний варіант щодо відновленого в ЭССЯ *malunъ (: болг. *Малу́н* – антропонім, рос. діал. *малу́н* ‘малюк’; ЭССЯ 17, 173).

***Marožica**: слвн. *Marožica* – пр. Камнолиці-Ідриці (Bezljaj SVI II, 12) ~ рос. *Маруга* – л. Оки в середній частині течії (Смолицкая 91), блр. *Маруга (Maruga)* – гідронім (р-н м. Каунас; Vasmer III, 214). Назва репрезентує утворення з формантом *-ica* від реконструйованого в ЭССЯ (17, 217: відновлюється лише на

словенському та давньоруському матеріалі) прикметника *maroga ‘строкатий’ (див. у Ф. Безлая констатацію похідності *Marožica* від слвн. *maroga* ‘пляма’ ~ пол. *morąg*; Bezłaj SVI II, 12).

По-іншому про рос., блр. *Маруга* (до рос. *мар* ‘сухий туман, імла’, блр. діал. *мара* ‘привид’ і под.) див. [84, т. I, с. 138-139].

***Masłnica**: хорв. *Màsaonica* – назва потоку (ЭССЯ 17, 223), д.-макед. **Масльница**, 1388 р. – пр. Брегалниці [204, с. 178: із відновленням *Masłnica ~ слов’ян. *maslo], макед. *Mácalница* (2) – пр. Брегалниці (Ив., 403), *Mасáлница* – пр. Брегалниці (у пам’ятках – «**прѣшьдъ Масльенцоу прѣко оу Брѣгалницоу**») [67, с. 92], пор. ще контексти «**прѣшьдъ Масльницоу**» та «[...] **на бродъ Масльници** [...]», 1388 р. (Ив., 403: від *масло* ‘масло’, буквально – ‘масляна річка’), пол. *Masłonica* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 174). Гідронімізація відповідного апелятива, пор. такі його рефлексии, як болг. діал. *мжсльжніцъ* ‘посудина для масла, яке видобувають із деревини’, пол. *masielnica* ‘посудина для зберігання масла’ (ЭССЯ 17, 223), тобто приклад використання назв посуду в гідронімії. По-іншому (номінація за характером води (каламутна) чи ґрунту (наявність глини)) див. [67, с. 92] та (Ив., 403).

***Medvědica**: серб. *Медведица* – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 215), слвн. *Medvedica* – пот. (р-н Гросупля; Bezłaj SVI II, 15: стаття *Medved*; до слвн. *medved* ‘ведмідь’), пол. *Niedźwiedzica* – гідронім (Šmilauer 1932, 483: *medvěď*), укр. *Медведица* (*Medwedzica*, *Медведья*) – гідронім (бас. Пруту; Vasmer III, 234-236), ст.-рос. *Медведица*, 1675 р. – рч. (бас. Дону; АД 89), рос. *Медведица* – гідронім (бас. Волги) та ін. (Vasmer III, 234-236). Гідронім із метафоричною номінацією (~ *medvědica ‘ведмедича’). У деяких випадках імовірна трансонімізація «ойконім» > «гідронім», пор. пол. *Niedźwiedzica* – пр. Варти, що пов’язують з однойменною назвою поселення [246, с. 97], хоч пор. тут же давню латинську кальку цього гідроніма як *Ursi rivus*, 1251 р.

***Medvěď**: слвн. *Medved* – пр. Сави (Bezłaj SVI II, 15), укр. *Медвідь* (*Medwedówka*) – гідронім (бас. Дніпра), рос. *Медведь* – назва водних об’єктів

(Курлянд. та Новг. губ.), блр. *Медвед* – руч. (Вітеб. губ.; Vasmer III, 237-238).
 Метафорична назва, мотивована назвою ведмедя.

***Metadlo**: слвн. *Mitalo* – гідронім [189, с. 205: із приміткою, що в назві відображене ім'я демона] ~ *metadlo (: серб. діал. *mètalo* ‘місце, куди кладуть їжу худобі’, слвн. *metálo* ‘пристрій для жбурляння’ та ін.; ЭССЯ 18, 109).
 Наявність у словенській мові етимологічно тотожного гідроніму активного апелютива зменшує ймовірність його праслов'янської хронології. Фонетика словенської назви репрезентує діалектний розвиток етимологічного *e* > *i*, як у резіян. *ričít* – третя особа однини дієслова *reči* [244, с. 177].

***Metava**: слвн. *Metava* – гідронім [189, с. 205: відзначено, що в назві відбите ім'я демона] ~ **met(j)ava* (: н.-луж. *tjatawa* ‘мітла, віник’, в.-луж. *tjetava* ‘мітла’) ~ *metjati (ЭССЯ 18, 119). Проекція словенської назви в праслов'янську площину логічна через те, що відповідного (фонетично тотожного) твірного словенського апелютива доступні джерела не фіксують. Натомість аналогічні форми засвідчені в лужицькому (західнослов'янському) ареалі.

***Mězurъ**: хорв. *Mezur* – пр. Сави (Dickmann II, 38: «неясне», без паралелей). Цю ізольовану форму вірогідно пояснювати як архаїчне утворення з суфіксом *-ur-* від основи **měz-* ‘маленький’ (первісно ‘великий’; див.: ЭССЯ 18, 229-230). Пор. похідне з іншим формантом, відбите в українській гідронімії *Старий Мізунь* та *Новий Мізунь* < *měz-unъ (ЭССЯ 18, 231). Формальна подібність хорватського гідроніма до рум. *miezúra* ‘вовна середньої якості’, ‘пшеничні висівки’ (РРС 831), очевидно, має випадковий характер.

***Mečyni**: серб. *Мекиња* – пот., п. Златної води л. Дрини (Павловић 1996, 216), хорв. *Mekin*, *Mekinja* (*Mequin*, *Mequyn*, 1256 р., *Mebkyn*, *Mekyn*, 1334 р.) – пр. Уни (бас. Сави; Dickmann II, 36-37: до серб., хорв. *mèkinje* ‘м'якина, висівки’), пол. *Miękinia* – гідронім (бас. Вісли; NWP 177) ~ *mękyna (первісно – іменник на *-yni*, що пізніше перейшов до основ на *-ā*), рефлексі якого мають семантику ‘дрібна солома; стеблиння; висівки; лушпиння’ (див.: ЭССЯ 18, 251-252).

*Meṭava: слвн. *Metava* – гідронім (р-н Птуйско; пор. також досить давні словенські топоніми на зразок *Metava*, 1265 р. і под.; Bezlaj SVI II, 18), пол. *Mątawa* – гідронім (бас. Вісли; HW 271), де *ą* може відбивати псл. *ę в умовах збереження довготи в давньопольську добу.

Словенська назва вже була об'єктом уваги дослідників, зокрема, Ф. Безлай справедливо розглядав її як похідне від *męsti, *męto 'плутати' (Bezlaj SVI II, 18: із позначкою «ізольоване ім'я»), тому логічно припускати її залежність від структурно тотожного апелятива. В аспекті типології номінації пор. *Sъvitьsa ~ *sъ-viti 'вити, звивати' (див. нижче статтю *Sъvitьsa), ст.-рос. *Плетеная*, 1567-1568 рр. – рч. (територія кол. Рязан. краю; ПКРК 467), «на рѣчке на *Плетенои*», 1574-1575 рр. (ПРП 52) ~ *плетеньй* – дієприкметник від *плести* 'плести'.

*Milica: *Milica* – пр. Великої (бас. Сави; Dickenmann II, 39: до серб., хорв. *Milica* – жіноче ім'я), пол. *Milica* (3) – водна назва (бас. Одери, Вісли; NWP 177) ~ *milica 'мила, люба' (ЕССЯ 19, 34-35: *milica I; польські репрезентанти тут відсутні).

*Milonь: слвн. *Milon* (?) – пот. у Карнійських Альпах (Бодуэн де Куртенэ 228) ~ пол. *Milona* – водна назва (NWP 177) < *Milona. Псл. *Milonь/*Milona* сформовані в межах словотвірного гнізда з чільною основою **mil-*, представленою в **milь(jь)* 'милий, приємний; дорогий' (значення рефлексів див.: ЕССЯ 19, 46-48). Проте не варто відкидати можливість зв'язку гідронімів зі спільнокореневими особовими назвами (пор. чес. *Milon*, *Milun* і под.; див. [231, с. 74-75]). Зокрема, не виключено, що польський репрезентує родовий належності від *Milon* (пор. відповідний польський антропонім у SNP 7253), тобто залишок складеного топоніма з еліпсисом другого компонента, котрим був якийсь термін географічної номенклатури. Саме виведення *Milona* (бас. Варти) від особової назви *Milon* (-о́н) запропоноване в [246, с. 91].

З іншого боку, обидва гідроніми з основою **Mil-on-* можуть пояснюватися у словотвірному гнізді псл. *milati (> чес. стар. *milati* 'молоти, подрібнювати'; ЕССЯ 19, 33: *milati I), пор. у зв'язку з цим обережне припущення Я. Рігера про

похідність іншого гідроніма (пол. *Milunia* у бас. Сяну) від *mleć* [245, с. 103: «неясне, може то *Mielunia*»].

***Млава**: серб. *Млава* – рч., п. Дунаю (Павловић 1996, 223). У слов'янських джерелах уперше засвідчене під 1378 р. «на **Млави** и **Доу^навоу Костольць**», пор. інші контексти в: [47, с. 183]. В етимологічній літературі наявні кілька поглядів на генезу сербської назви. Т. Маретич пов'язував її з лексемами на зразок укр. *млавий* 'слабкий', хорв. *mlaviti* 'бити' (тобто «слабка, ялова» річка). Близької думки дотримувався і Й. Шюц (спорідненість із серб., хорв. *млава* 'слаба вода, вода, яка повільно тече', укр. *млава*). П. Скок первісно теж вважав гідронім слов'янським, співвідносним із *melti 'молоти', а пізніше ототожнював його з міз. *Malua* [перелік версій див.: 47, с. 183]. Цей погляд дослідника про неслов'янський характер назви знайшов своє місце в його етимологічному словнику, де *Mläva* подається як назва дослов'янська, фракійська. У дефініції, присвяченій гідроніму, спеціально відзначається, що це сучасна форма римської назви (очевидно, йдеться про запис у римських документах) *Malua* (пор. *Dacia Maluensis*). Тут же згадується думка К. Іречека про зв'язок *Mläva* з ілліро-фракійським *Malua (Skok II, 441-442). З-поміж цих версій наявне й порівняння з пол. *Mlava*, 1426 р. (суч. *Mława*) – нп. (і, вірогідно, первісно річкова назва) на північ від Варшави [47, с. 183-184], пор. ще (Skok II, 442: зауважує, що пол. *Mlava* – двоскладова база **melā-* + *-va*). Форма польського топоніма, який не може сягати прототипу *Molva, дозволила І. Дуриданову зробити висновок про розвиток обох назв (південно- і західнослов'янської) на базі *Mlävā як форми, утвореної в гнізді з чільним і.-с. **mel-/ *mol-/ *mlā-* (пор. ст.-сл. *млѣти*, *мельж*, лит. *malù*, *malti* 'молоти' і под.). Зокрема, це рефлекс ступеня **mlā-* [47, с. 184].

Остання за хронологією версія належить Ж.Ж. Варбот, яка запропонувала для південнослов'янської лексеми *mlava* 'річка, вода, застійна чи така, що спливає повільно; річка, котра впадає у Фойницю' (курсив наш. – О.І.) зіставлення з чес. *mlov*, *vlov* і звела всі наведені форми до етимона **vьlov-* (< і.-с.

**uel(ə)*- ‘повертати, крутити, звивати’) ~ *vьlati (позначення хвилеподібного, плавного руху води?) [21, с. 275].

Етимологізація ономастичної лексики – справа досить делікатна, оскільки напряму залежить від промовистості апелятивного підґрунтя, що наводиться як доказ того чи іншого погляду. Відповідно, і вибір якогось одного рішення серед усіх можливих зумовлений тим, наскільки якісно обставлене апелятивним фактажем пояснення мотивації топоніма (як у нашому випадку), наскільки переконливо онім вписується дослідником в лексико-словотвірну систему мови. Якщо ж більшість із наявних у науці версій з огляду на запропонований в них для пояснення апелятивний матеріал однаково ймовірні як із ономасіологічного боку (образна номінація як «слабкої, ялової» річки чи води, що повільно або хвилеподібно, плавно тече, річки, яка сточує «перемелює» береги), так і з формального, виникає ситуація, коли потрібні додаткові аргументи для вибору якоїсь однієї.

Гіпотезу про дослов’янський характер потамоніма *Mlǎva*, не відмовляючись від неї зовсім, як нам здається, можна «відсунути» на другий план. По-перше, вона не гарантує тотожності географічних об’єктів, які фігурують під назвами *Malua* і *Mlǎva* (це лише моделювання, припущення можливості розвитку якоїсь місцевої назви *Malua* як *Molva > *Mlǎva* у слов’янському мовленні; не зрозуміло, чи ще застали її слов’яни). По-друге, не враховує польського топоніма, що звужує діапазон дослідження. Із цієї ж причини менш переконливою (лише стосовно гідроніма!) видається оригінальна етимологія Ж.Ж. Варбот. Проте запропоноване нею пояснення цілком імовірне (зрозуміло, як і для відповідної апелятивної лексики) для серб. *Mlǎv* – гірський хребет у Старій Сербії неподалік від Скоп’є (Мичатек 705). Зокрема, в оронімі можна бачити видозміну (під впливом структурної аналогії похідних на *-av-*) псл. *vьlovь – *ǫ*-тематизація форми непрямих відмінків *й*-основ (див. вище **vьlov-* < і.-є. **uel(ə)*-). Це підтримується і з погляду номінації: гірський хребет, нерівний рельєф

логічно позначати лексемою з етимологічним значенням ‘звивистий, нерівний, перекручений предмет/об’єкт’, пор. вище близькі за семантикою номінації *Vitoša/*Vitoš* (: с.-болг. **Витоша**, до 1277 р. – оронім, болг. *Vitoš* – назва гори) ~ *viti ‘вити, звивати’ (див. статтю Ζάβιτσα).

Польську і сербську назви можна розглядати окремо як омонімічні, але наскільки це логічно? Польська назва показує альтернативний (не обов’язково прив’язаний до групи слів, побудованих за формулою *tolt*) шлях тлумачення обох форм, дає ключ до кваліфікації серб. *Mlāva* і пол. *Mława* як рефлексів *Mlava. І хоч І. Дуриданов не робить спроби етнічної атрибуції гідроніма (сформувався у мовленні предків слов’ян чи був успадкований слов’янами від місцевого неслов’янського індоєвропейського населення), його трактування назви видається перспективним. По-перше, розглянута назва може репрезентувати давно втрачену слов’янським апелятивним словником реліктову, ареально обмежену лексему (приклади збереження в ономастиці того, що вже давно відсутнє серед апелятивів, слов’янській етимології відомі). По-друге, навіть за умови, що *Mlava успадковане від іншого контактного індоєвропейського етносу, важливе те, що на Балкани топонім був занесений слов’янами, а це, в свою чергу, вказує напрямок руху слов’янських етнічних хвиль.

***Моçava**: хорв. *Moçava*, 1072 р. – гідронім [260, с. 188]. Назва репрезентує субстантивований прикметник із суфіксом *-av-* ~ *moçati ‘мочити’ (див. ЭССЯ 19, 75-76: тут наведений і гідронім). Праслов’янська хронологія акту топонімізації проблематична.

***Močidla**/**Močidlo**: хорв. *Močila* – гідронім (Šmilauer 1932, 470), слвн. *Mucilla* – пот. у Залізній Долині (Резія; Бодуэн де Куртенэ 228: із читанням (?) *Мочила*), *Močila*, *Močilo* – гідроніми (Bezlej SVI II, 27-28), болг. *Мочило* – гідронім (Кюстендил) [64, с. 71], чес. *Močidla* – гідронім (Šmilauer 1932, 470: *moči(d)lo*), пол. *Moczydła* – назва водних об’єктів у бас. Одери, Вісли та ін. (NWP 180), укр. *Мочіла* ж. р. – гідронім (Закарпаття; ЭССЯ 19, 80: серед рефлексів *močidlo), *Мочіло* (2) – водна назва та ін. [175, с. 168-169: *Močidlo] ~

*močidlo ‘глибоке, сире місце’, ‘місце, де вимочують коноплі’, ‘дреговина, болото’ (див.: ЭССЯ 19, 78-80).

***Моцьнікъ**: хорв. *Močnik* – пр. Сави (Dickenmann II, 43: співвіднесено з *tok-* ‘сирий, вологий’), слвн. *Močnik* – пр. Сави (Bezljaj SVI II, 28: зіставлене зі слвн. *moča* ‘вологість, сирість’, *močen* ‘мокрый, сирий’), пол. *Mocznik* – гідронім (NWP 179), укр. *Мочник* (*Мазник*) – гідронім (бас. Дніпра; Vasmer III, 179, 329), рос. *Мочник* – гідронім (ЭССЯ 19, 84) ~ *моцьнікъ (: рос. діал. *мо́чник* ‘водойма, в якій вимочують льон, коноплі та ін.’ і под.; ЭССЯ 19, 84: словенські рефлексии тут відсутні).

***Mola**/**Mol’a** (?): слвн. *Mola* (*Molja*) – пр. Шкоциянської Ріки (Bezljaj SVI II, 31), рос. *Мола* (*Мала*) – гідронім (Волог. губ.; Vasmer III, 299) ~ *mola, пор. його парадигматичний варіант у слвн. *mòl* ‘річковий пісок’ (ЭССЯ 19, 203; зіставлення словенського гідроніма з *mòl* і под. див. у Bezljaj SVI II, 31).

***Morava**: серб. *Морава* – рч. (бас. Дунаю; Павловић 1996, 224), *Мóрава*, болг. *Морáва* – гідроніми [213, с. 352], *Morava* (*Морава*) – рч. у гідросистемі Вардару [204, с. 37], пол. *Morawa* (4) – водні об’єкти в бас. Вісли, Одери та ін. (NWP 181; тут же див. похідні гідроніми). Див. ще [245, с. 106].

У пам’ятках античної доби назва виступає як *Marus* (північна *Морава*; Тацит, Пліній) і *Margus* (піденна (сербська); Страбон, Пліній, Йордан), на підставі чого О.М. Трубачов робить висновок про розширення (тематизацію) первісного *Marus*, етимологічно спорідненого з і.-є. *mori ‘море’. Словотвірний розвиток (розширення, тематизація) *Marus* мав місце на слов’янському ґрунті, оскільки дослідник трактує слов’ян. *Morava* як випадок індоєвропейсько-слов’янської спадковості в середньодунайському ареалі. Очевидно, мається на увазі еволюція місцевої реліктової форми з гідронімікона давніх індоєвропейців у мовленні їхніх нащадків праслов’ян у добу формування власне слов’янського мовного типу [детальніше див.: 155, с. 265-269, 296]. Подальший розвиток структури (*Maru-s >) *Moru-ā > *Morva > *Morava, певно, пов’язаний з досить раннім переоформленням потамоніма внаслідок дії тенденції вирівнювання за

назвами на *-ava*, що, певно, й зумовило його розгляд у зв'язку з псл. **morava* II 'сира місцевість, вкрита травою' (ЕССЯ 19, 214-215: автори відзначають можливість віднесення сюди дунайського гідроніма *Morava*), **moravъ* 'темного кольору' (~ **morati*, **marati* 'замазувати, фарбувати', 'забруднювати, мазати') та **murava* (: рос. *муравá* 'дерен', слвн. *murava* 'трава, місце, поросле дерном') [про ці версії див.: 204, с. 37-38]. З літератури див. ще [213, с. 352] та (Dickenmann II, 45).

*Морґајь: *Mračaj* – руч. і місцевість (бас. Сави; Dickenmann II, 48: до антропоніма *Mrak*), *Mračaj* – назва водного об'єкта в Боснії [199, с. 59]. Форма гідроніма вказує на можливість пояснення його як псл. **morč-ajъ* – дериват із суфіксом *-aj-* (< *-ěj-*) від основи, представленої в **morka* I, **morkъ* 'темрява', **morka* II 'сира місцевість' (їх відновлення див.: ЕССЯ 19, 230-232, 234-236). Сюди ж серб. *Mračaj* – нп. і гора (для топоніма відновлюється аналогічний прототип ~ псл. **morka*, **morkъ* і далі – до і.-є. **mer-* 'темний') [84, т. I, с. 141].

*Мор'еніка (?): серб. *Реника* – гідрооб'єкт (злив Адриатичного моря; Павловић 1996, 277). Сучасна форма – результат руйнування анлаута, власне, – афези цілого складу первісного **Море-ника*. Реконструйована форма складається з основ двох лексем – **mor'e* 'море' і **niknōti* 'схилятися, притискатися' (логічна назва для річки чи потоку, що впадає в море). Стосовно прикладів такого роду звукової трансформації у південнослов'янській топонімії пор. хорв. *Tomišelj* < **Ljutomyśľ*, слвн. *Hinja* – пр. Сави < **Bychinja* (Bezlaј SVI I, 207-208).

*Морґтъ: хорв. *Maranth*, 1255 р. – пот. (бас. Сави). Назву подано як одиничне свідчення (нотація *Marauth* неясна; Dickenmann II, 31). Гадаємо, в документ згадана форма потрапила з давнішої пам'ятки, написаної в добу, коли у місцевих слов'ян ще існували носові голосні, що в латиномовних документах закономірно позначалися через сполуку «голосний + носовий сонант». Отже, гідронім сягає дієприкметника (praes. act.) ~ **moriti* 'вбивати, нищити, виснажувати'. Наскільки відомо, він реконструюється лише у складі похідної форми тільки на підставі чеської лексики, пор. архетип **morqъnъ(jъ)* (ЕССЯ 19, 240).

*Моґґеніка: серб. *Моштаница река* (*Моштаничка река*) – пр. Півд. Морави (Павловић 2002, 198), *Моштаница* – рч., *Mošćenica* (з XIII ст.) – гідронім (ЕССЯ

20, 40), хорв. *Moštanica* – пр. Купи, *Moščénica* (*Mos(c)aniza*, 1201 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 46-47: до серб., хорв. *môst* ‘мост’, *mošćen*), **Моштаница**, **Моцаница** 1358 р. – рч., пр. Кривої ріки (бас. Вардару; суч. *Моштаница*, *Мостаница*) [204, с. 148: з архетипом *Mostěnica ~ *mostь ‘міст’, adj. *mostěнь], *Mosteniz*, 1274-1275 рр. – рч. у слов’ян р-ну Ельби [264, т. II, с. 75: *Moščénica], пол. *Moszczenica*, *Moszczanica* – водна назва (NWP 181), ad flumen alias *Moszczeniczam*, 1461 р. (суч. *Moszczenica* у бас. Сяну) [245, с. 107], укр. *Моцани́ця* – рч., п. Норина л. Ужа п. Прип’яті п. Дніпра (СГУ 378) ~ *moščénica, пор. серб., хорв. *moštanica* ‘колода, перекинута через воду, щоб люди могли перейти’ та ін. (ЭССЯ 20, 40: прототип відновлено лише на сербському та хорватському матеріалі). Див. ще [246, с. 95].

***Мотъница**/**Мотъникъ**: серб. *Мутница* – назва двох річок (бас. Півд. Морави, злив Егейського моря; Павловић 1996, 227), хорв. *Mutnica* (*Muthniche*, *Muthnica*, 1278 р.) – пр. Корани (бас. Сави; Dickenmann II, 50: до серб., хорв. *mútan* ‘каламутний’), словн. *Motniščica* (*Mötnitz*, *Metnitz*; *Motniz*, 898 р., *Motniz*, 1043 р., пізніше – *Motnize*) – пр. Крки (Bezlaј SVI II, 37), болг. *Мътница* – рч. (р-н Драма; Иванов 1982, 163), *Матница* – рч., пр. Струми (Чанков 301; приклад діалектної реалізації *q як *a* в болгарських говірках, див. [141, с. 99, 120]), луж. *Mutnica* (flumen *Mantenitz*, 1271) – гідронім, рос. *Мутница* – водний об’єкт (бас. Дону; Bezlaј SVI II, 37), а також рч. (В’ят. губ.; Vasmer III, 350), укр. *Мутница* – пр. Прип’яті (СГУ 380); серб. *Мутник* – руч. [231, с. 281], хорв. *Mutnik* – руч. (бас. Сави; Dickenmann II, 50: стаття *Mutnica*), словц. *Mutnik* – пот. (Šmilauer 1932, 53).

Топонімізація відповідних апелютивів, пор. такі їхні рефлекси, як укр. діал. *мутник* ‘мутний струмок’ (ЕСУМ 3, 542), серб., хорв. *мутница* ‘скаламучена, мутна річка’, рос. діал. *мутница* ‘мутна вода (переважно в період повені)’ і под. (матеріал див. у [175, с. 174: *Мотъница]; зведення слов’янських гідронімів до посл. *motъnica ~ *motiti вперше здійснено у Bezlaј SVI II, 37). Для *Мотъница можлива й деривація гідронімного рівня від **Мотънь(ь)*.

***Мѡтъль(јь)**: серб. *Мутан, Мутни* – водні об'єкти у Метохійському Подгорі, у поріччі Топлиці (Павловић 1996, 227), пол. *Мѡтну* (бас. Вісли; NWP 175), укр. *Мутний* (бас. Дністра) та ін. ~ **мѡтъль(јь)* ‘каламутний’ [175, с. 174].

***Мун'ава**: хорв. *Мунјава* – гідрооб'єкт і місцевість (бас. Сави). Е. Дікенманн подає онім як неясний (Dickenmann II, 50), однак відомі сучасній етимологічній лексикографії слов'янські апелятиви дозволяють (в усякому разі, формально) пояснити його як субстантивовану в гідронімії форму жіночого роду ад'єктива **тун'авъ* ~ *туніті < *тупа, *тупъ ‘бруд’ (відновлення див.: ЭССЯ 20, 189, 190). Архаїка розглянутої назви може бути значною з огляду на відсутність рефлексів **тун'авъ* у західній частині південнослов'янського ареалу (тут воно представлене лише болгарським діалектизмом; з інших слов'ян ця форма реєструється у словінському й українському діалектному словниках; див.: ЭССЯ 20, 189, 190).

***Музга**: слвн. *Музге* – пр. Крки (Bezljaj SVI II, 45: назву співвіднесено зі слвн. *тузга, тозга* ‘сік дерева’), рос. *Музга* – гідронім (бас. Волги, також у Яросл. губ.; Vasmer III, 337) ~ *тузга (: рос. діал. *му́зга* ‘видолина на поверхні землі, яка часто заливається водою’, ‘калюжа’ і под.; ЭССЯ 20, 202).

***Мьлдана**: *Молдава* – рч. на території Чорногорії (Очерк 72), чес. *Moldava* – рч. в бас. Влтави, пол. *Moldawa* – пр. Вісли [84, т. I, с. 197]. Назва відтворює давній ад'єктив жіночого роду, похідний з формантом *-ава* від основи **мьлд-* [84, т. I, с. 197: без чорногорського потамоніма], пор. ще рефлeksi її варіанта з *s-mobile*: блр. діал. поліс. *смолда* ‘рослина смолка’, д.-чес. *smldie* ‘назва водних рослин і рослин, що люблять вологу’ та ін. (докладніше про етимологічно споріднений апелятивний матеріал див.: Machek 1957, 459: з архетипом *смьлдъ; щодо інших ономастичних дериватів із вказаною основою див.: [84, т. I, с. 191-200]; як апелятивну опору для онімних прототипів тут почасти використано фактаж зі словника В. Махека).

В архаїчному слов'янському гідроніміконі представлена й варіантна форма *Мьлдана (: укр. *Молдо́ва*, чес. *Moldóva* ~ лит. *mulde* ‘бруд, болото’) [175, с. 176-177].

***Мьрдана**: слвн. *Mrdava* – пот. у поріччі Песниці. Назву визначено як ізолювану, при цьому зроблено припущення про можливість спорідненості з

топонімами на зразок хорв. *Mr̂da* – водна назва і под. та словенською апелятивною лексикою типу *m̂rd* ‘гримаса’, *mrdati*, *mrdniti* (Bezlaј SVI II, 39-40). З огляду на формальні риси (формант *-ava*, виділення котрого дозволяє визначити твірну основу, наявність складового плавного, що дає підстави віднести цей етимон до основ, побудованих за зразком *tъrt*) логічно припустити, що гідронім репрезентує апелятив, утворений від базового **m̂rd-* (ступінь редукції і.-є. **mer-* ‘терти’, ‘подрібнювати’, ‘бити’ з *d*-розширенням; докладніше див. статтю **Мердевіку**; з літературою). Пор. споріднене псл. **M̂rd-asъ* (: рос. *Мордас*, *Мардас* – рч., л. Клязьми в бас. Оки; Смолицкая 220, ст.-рос. *Мордасъ*, XVII ст. – місцева назва в кол. Рязан. краї; ПКРК 740).

*Мугоць: серб. *Miroč* – гідрооб’єкт у бас. Сави, п. Дунаю, укр. *Мироч* (*Мирочъ*, 1880 р.) – руч. [54, с. 36]. Наведена пара гідронімів уже давно привертала увагу дослідників ономастики, зокрема І.М. Железняк висловила думку про їх формування в етимологічному гнізді з чільним і.-є. **m̂j-/ *m̂j-* зі звуконаслідувальним значенням, допускаючи можливість зведення до і.-є. **m̂jrrō-* ‘морда, рило’ [54, с. 34, 36].

Припускаючи таку інтерпретацію в принципі, думаємо, що для цієї конкретної назви може бути запропоноване інше джерело, а саме – парадигма форм із базовим і.-є. **mei-* ‘сирий, вологий; запліснявілий’ (Walde II, 249) у ступені подовження апофонії – **m̂j-*. Проте і в цьому випадку структура гідроніма потребує відповідного коментаря. Зокрема, **Myročъ* репрезентує апелятив (хоч може йтися й про гідронім, що виник без апелятивної стадії), похідний з непродуктивним формантом *-očъ* від бази **myr-*. Пор. аналогічні деривати: рос. *Белочь* – гідронім [149, с. 238] < **běl-očъ* < **bělъ(jь)* ‘білий’, діал. калуз. *рѣдочъ* ‘рідкий, не густий ліс’ [СРНГ 35, 21] < **rěd-očъ* ~ **rědъkъ(jь)* ‘рідкий’, *Иночь* – лівий рукав Москви < **Jьn-očъ* [84, т. I, с. 136], укр. *Височ* [*вѣсоч*, *вісоч*] – місцева назва (СММ 119) < **Vys-očъ* ~ **vysokъ(jь)* ‘високий’, див. ще приклади відбиття *-očъ* в основах українських гідронімів у [57, с. 114]. Слов’янський етимон відтворює і.-є. **m̂jrr* – форма номінатива гетероклітичної парадигми відмінювання на *-r/n-*. Основа форми непрямих відмінків також

засвідчена у слов'янській гідронімії, пор. укр. *Мин* (*Min*) – рч., л. Мошни п. Дніпра (Черкас. обл.), що також розглядається серед похідних в гнізді і.-є. **ti-* / **tī-* [54, с. 34: без пояснення функції -н-] < *Мунъ ~ і.-є. **tīn-*.

Сліди названого типу відмінювання зрідка трапляються в індоєвропейських мовах, пор.: гр. ἦμαρ, gen. -ατος (< -ητος) ‘день’, οὐρανός, -ατος ‘вим’я’ [165, с. 63-64], с.-ірл. *arbar* (*ar-ur), gen. *arbann* (*ar-uen-os) ‘хліба’ [7, с. 44; див. спеціальний розділ на с. 27-46], лат. *femur*, gen. *feminis* ‘стегно, ляжка, коліно’ [239, с. 106] та ін. (пор. ще деякий латинський матеріал у [256, с. 381], а також інші приклади [210, с. 343-344, 346-347, 348-350; 268, с. 178-181; 206, с. 878-892; 219, с. 278-322; 68, с. 13-18; 69, с. 43-48]).

Додатковими ресурсами для обґрунтування викладеної вище етимології виступають надійні структурні відповідники з кельтського словника, пор., зокрема, с.-ірл. *tīr* ‘мул, твань, баговиння’, *tīn* ‘сеча’ ~ **teu-* (Walde II, 249); кореневе *ī* тут – регулярний ірландський рефлекс і.-є. *ī.

***Мьртвіца**: *Мртвица* – рч. в Чорногорії (Мичатек 706), слвн. *Mrtvice* – назва рукавів Сави (р-н Кршко), *Mrtvica*, XIII ст. – назва шістьох річок (Bezljaj SVI II, 40-41: зводяться до **mr̥tvъ* ‘мертвий’), макед. *Мртвица* – водна назва (бас. Брегалниці) [67, с. 95: зіставляє з апелятивом *мртвица*], *Мртвица* – рч., пр. Црної (бас. Вардару) [204, с. 221], пол. *Martwica* – гідронім (Bezljaj SVI II, 40-41: стаття *Mrtvice*), укр. *Мертвіця* (*Merthuice*, 1248 р., *Meercice*; 20 pp. XX ст. – *Мертвіця*) – рч., рукав Латориці л. Бодрого п. Тиси л. Дунаю (СГУ 361), рос. *Мертвица* – гідронім (Смолен. губ.; Vasmer III, 261) ~ **mr̥tvica* (: болг. діал. *мрътвица* ‘застійна вода; болотисте місце’, укр. діал. *мертвіця* ‘болото взагалі’; ЭССЯ 21, 142-143). Пор. ще зауваження Ф. Безлая про вжиток лексеми **mr̥tvъ* зі значенням ‘мертва вода, сліпий річковий рукав, калюжа, поросла очеретом’ у слов'янській гідронімії (Bezljaj SVI II, 40-41).

Можлива й деривація гідронімного рівня від **Mr̥tva*, **Mr̥tvъ*, пор. серб. *Мртваја* (3) (Павловић 1996, 226), слвц. *Mor(o)tva* та ін. (Šmilauer 1932, 462: *mr̥tva*) – водні назви.

*Мьстynи/*Мьстynь (*Мьstinjь?): хорв. *Mestinja* – рч. (бас. Сотли в гідросистемі Сави; Dickenmann II, 38), слвн. *Mestinja* (*Mestin, Möstin*) – пр. Сотли, in der *Mestin*, 1404 р. – рч.. Ф. Безлай припускав імовірність деривації гідронімів від особової назви *Mьstinь – гіпокористик до якогось антропоніма з основою *mьstь (Bezljaj SVI II, 18; певно, мається на увазі похідне на *-jь* від усіченого імені *Mьstiněgь). Аналогічне пояснення знаходимо й у Е. Дікенманна (до *Mestin* ~ основою особової назви **Mьst-*), котрий припускав секундарність гідроніма щодо назви місцевості *Mestinje* (кінцеве *-ja* під впливом *voda*; Dickenmann II, 38). Така позиція логічна і формально виправдана, проте вона не виключає можливості варіантного трактування суфіксальної частини гідроніма як *-ун-* і реконструкції обмеженого локально псл. **mьstyni/*mьstynь* ~ **mьstiti(se)* ‘мститися’, *mьstь ‘помста’. Належність цієї лексеми до групи слів на позначення абстрактних понять не заважає використанню її в царині гідронімії, пор. вище **Льгynи/*Льгynь* ~ ст.-сл. **ЛЪГЫНИ, -НА** ‘легкість, полегшення’.

Можливе ще одне пояснення обох гідронімів – як рефлексів псл. **městyni/*městynь* (< *město), пор. його рефлекси в рос. діал. урал. *местынь* ‘місце; місцевість’ (СРНГ 18, 131).

*Мьжа: слвн. *Meža* (*Měža, Miža; Miss*, 1361 р.) – пр. Драви, чес. *Mže* (*Mžice; Msee*, 1158-1169 р.) – рч., укр. *Мжа* – пр. Сіверського Дінця, рос. *Межа* – назва приток Зах. Двини та Унжи (Bezljaj SVI II, 20-21: із реконструкцією псл. *Mьжа і розглядом діалектних рефлексів *ь > *э, і, а*), *Можжа* – рч. (Яросл. губ.), блр. *Можжа* – гідронім (Мін. губ.; Vasmer III, 292) < *Межа < *Мьжа, пор. ще укр. *Можжа* як варіант до *Мжа* (Vasmer III, 292), а також згадане рос. *Межа*, які вказують на саме такий розвиток фонетичної структури назв. Крім того, на кореневий редукований вказує форма «къ рѣчкѣ ко *Мжу*» (пом. *Можь*), відбита в російських документах Курського пов. під 1639 р. (АМГ II, 106).

Гідронім сягає відповідного праслов'янського апелятива, пор. такий його рефлекс, як укр. діал. *мжа* ‘мокра, сира погода з тривалими дощами’ та ін. (ЭССЯ 21, 179: сюди ж віднесено й аналогічні водні назви; детальніше про

етимологію словенської форми див.: Bezljaj SVI II, 20-21). Пор. ще пояснення номінації чес. *Mže* (рч. у Зах. Чехії) як ‘річка, вкрита туманом’ [262, с. 158].

*Nakъlo/*Nakъль: хорв. *Naklo*, 1080 р. – гідронім [260, с. 188], слвн. *Nakel* – гідронім (ЭССЯ 22, 145) ~ пол. *Nacla*, 1091 р. (суч. *Nakła*) – пр. Варти [246, с. 96: у зв’язку з топонімом *Nakel*, 1136 р., *Naklo* < *nakъль ‘вологе місце’] < *Nakъla. Гідронімізація формально ідентичних апелятивів зі значенням ‘застійна вода’, ‘болото’, ‘вигин річки’, ‘глибоке місце на річці’ та ін. (див. ЭССЯ 22, 144-147).

*Nečaja: хорв. *Nèčaja* (Шабач) ~ пол. *Nieczaj* – водні назви (Bezljaj SVI I, 109: *Čajna*). Сюди ж пол. *Nieczajna* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 188) < *Nečaj-ъna ~ *nečajъ (: пол. *nieczaj* ‘назва рослини’ та ін.; ЭССЯ 24, 110: лише польський та східнослов’янський матеріал). Дещо по-іншому на топоніми такої структури дивиться Ф. Безлай, зокрема, як на відантропонімні утворення *nečajъ-jъ (Bezljaj SVI I, 109).

*Nemel’a: слвн. *Nemelja* – пот. у Толминському Лозі (Bezljaj SVI II, 50) ~ рос. *Немелица* – гідронім (Смолен. губ.; Vasmer III, 394). Ф. Безлай пояснював словенську назву як поєднання *ne + *melti, **mel’o*, відносячи до типу гідронімів на зразок рос. *Невлага*, *Недно*, пол. *Nierub* і под. (Bezljaj SVI II, 50).

*Nerstъnica: хорв. *Мресница* – рч. (Липовский, карта), укр. *Нересниця* – рч. (територія Тячів. р-ну Закарпат. обл.; ОАІУМ) ~ *nerstъnica (: макед. діал. *нъришници* ‘місце, куди риба приходить на нерест’, серб., хорв. *trijesnica*, (Боснія) *trijestnica* ‘дрібна риба’, укр. діал. *мересніця* ‘різновид дрібної риби’; ЭССЯ 25, 11).

Пор. спільнокореневе блр. *Нéрасна* – рч. (бас. Прип’яті) [4, с. 23], укр. *Нересна* – рч., л. Уборті п. Прип’яті, а також верхньодніпровське *Нересно* [149, с. 149: як релікти балт. *Neresna ~ балт. *ner-/nar-*] < **Nerstъna(ja)*/**Nerstъno(je)*. Аналогічну думку щодо тлумачення укр. *Нересня* (бас. Прип’яті), *Нересний* (бас. Дунаю), рос. *Нересно* (Смоленщина) див. [181, с. 177]. У плані номінації близьку аналогію демонструє рос. *Икряная* – гідронім (бас. Самари; Vasmer II,

130) < *Jьkrěnaja – ад’єктив (fem.) з основою **jьkr-ěn-* < *jьkra ‘ікра’ (стосовно словотворення пор. *vedr-ěn-a ‘ясна’, *derv-ěn-ьпъjь ‘дерев’яний’ та ін.).

***Neznanь**: хорв. *Neznan* (*Neznan*, 1293 р.) – рч. (бас. Сави; Dickenmann II, 52: до серб., хорв. *něznân* ‘невідомий, незнайомий’) ~ пол. *Nieznana* – водна назва (NWP 189), ст.-рос. *Незнана*, XVI ст. – рч. в кол. Каширському пов. (ПМДВ 295) < *Neznana ~ **neznanь(jь)* ‘невідомий, незнайомий’ (ЕССЯ 25, 91-92). Мотивація синонімічна пол. *Bezimienny Rów* (бас. Одеру; NWP 47). Однак для північнослов’янських форм імовірно ще альтернативне тлумачення як родового належності від особової назви *Neznanь, пор., наприклад, пол. *Neznan, від якого утворено прізвище *Neznanów* [231, с. 152].

***Něgota**: слвн. *Negota* – пр. Сави (Bezljaj SVI II, 50), *Negota* – гідрооб’єкт на території Штаєрсько (SO II, 287) ~ рос. *Неготь* – водний об’єкт (Твер. губ., бас. Волги; Vasmer III, 385) < *Něgotь. Сюди ж пол. *Niegocin* – оз. в бас. Вісли (NWP 188) – дериват від особової назви *Niegota, пор. ідентичні антропоніми: болг. *Негота* (Венелин 347), д.-рус. **Нѣгота** [231, с. 82] ~ ст.-рос. *Нѣготино*, 1477 р. – місцева назва (р-н Клязьми; АЮБ 2, 560), укр. *Нігота > *Ніготин*, XVIII ст. – ойконім (ГО 17).

Топонімізація апелятивів, похідних із формантом *-ota/-otь* від основи **něg-*, пор.: чес. *něhota* ‘ніжність’, пол. *niegota* ‘рослина Euclea’, рос. діал. *негота* ‘знемога, млість’ (ЕССЯ 25, 98: з південнослов’янської лексики тут наявні лише сербські та хорватські форми). По-іншому, як **Něgot-ja (rěka)*, див. (Bezljaj SVI II, 50), що проблематично з фонетичного боку: очікувалося б суч. *Negoča.

***Něťсь**: слвн. *Netes* – гідронім (р-н Сопотниці; Bezljaj SVI II, 50), рос. *Немец* – водний об’єкт (бас. Півн. Двини; Vasmer III, 395). Словенська назва пояснюється серед місцевої топонімії, що вказує на етнічну належність населення певної території (пор. *Nemška Vas* і под.; див. Bezljaj SVI II, 50). Із нашого погляду, в цих водних назвах слід бачити метафоричну номінацію, пор. семантику ‘німий, німа людина’ в рефлексах псл. *něťсь (ЕССЯ 25, 103-104), тобто «німий» потік, ручай (водний об’єкт із тихою течією, що майже нечутна).

*Nikno (město): слвн. *Mikno* – пр. Воглайни. Гідронім визначено як ізольований з можливістю зв'язку з **-niknqti* ‘проростати’ та відновленням не відомого в топоніміці ад'єктива **nikъno* (Bezlaĵ SVI II, 22). Думаємо, що структуру назви вірогідніше трактувати не як прикметник на *-ъn-* ~ **-niknqti* ‘проростати’, а як дериват від основи **niknqti* ‘схилитися, притиснутися до землі’ (елемент *n* – наслідок перерозкладу в словотвірній структурі дієслова, пор. далі **Nyrnikъ*). Факт відсутності відповідного апелятива свідчить про потенційну давність гідроніма. В основі мотивації назви була вказівка на місце, де потік чи річка зникають під землею (досить поширена морфологічна риса водних об'єктів). Щодо типології номінації пор. співвідносні з **niknqti* прагідроніми **Po-niku*, *-ъve* (див. нижче), **Nik-l-ava* [135, с. 12: із зауваженням про український ареал річок, течія яких має характер «зникання, щезання»], а також польські назви водних об'єктів типу *Ponikly stok*, *Poniklystok* [наведені за: 236, с. 253].

*Nyrina/*Nyrъna (?): слвн. *Mirna* (*Nirine*, 1016 р., *Nirinae*, 1028 р.) – пр. Сави. Вважається, що сучасна назва виникла через дисиміляцію *n-n* > *m-n* у названих вище формах ~ ц.-сл. **нырѣти** ‘занурюватися, пірнати’. Окремо відзначається давність гідроніма (Bezlaĵ SVI II, 22). Все це дає підстави для припущення його праслов'янської хронології та відновлення деривата з формантом *-ina* чи *-ъna* від основи **nur-*.

*Nyrnikъ: слвн. *Mirnik* – гідронім (Бохинь), що розглядається як результат видозміни первісної форми з анлаутним *N-* ~ ц.-сл. **нырѣти**, **нырати** (Bezlaĵ SVI II, 23). Ця, загалом переконлива, думка потребує уточнення: гідронім репрезентує псл. **nur-n-ikъ* – дериват від **nur-nqti* ‘пірнути’, ‘швидко зникнути’ (в ЭССЯ 26, 65 відновлене на болгарському та східнослов'янському матеріалі, окрім білоруського; сюди ж блр. діал. *нырнуць* ‘пірнути’; СБГ 3, 238), в якому відбувся перерозподіл морфемної межі, внаслідок чого суфіксальне *n* стало частиною твірної основи.

*O(b)dъra/*O(b)dera: хорв. *Odra* – рч. (SO II, 229, 280; без деталізації мовної належності й зведенням до і.-є. **ad(e)r-* ‘рухати’), пол. *Odra* (*Odera*, 948 р., *Odere*, *Oddera*, *Odore*, 992 р.) – рч. (SO I, 157).

Зовсім не обов’язково тлумачити польську лексему як вторинно зближену з дієсловами *odrzeć*, *odzierać*, як це роблять деякі дослідники (див.: SO I, 157), оскільки вона, як і хорватська назва, з не меншим ступенем імовірності пояснюється за допомогою власне слов’янських мовних ресурсів. Річ у тім, що топоніми такого структурного типу вже аналізувалися у спеціальній літературі, пор. інтерпретацію хорв. *Odra* (ойконім) як репрезентанта псл. **O(b)-dъra ~ *dъrati* ‘дерти, рвати’ при наявності відповідників в укр. *Одра*, (парадигматичний варіант) блр. *Одр* – гідроніми. Саме таке морфемне членування (а значить – подальші шляхи генетичного тлумачення) перелічених назв підтверджується словотвірною паралеллю, репрезентованою в укр. *Відра*, рос., блр. *Выдра* – гідроніми < **Vu-dъra ~* рос. діал. *вы́дра* ‘заглибина в дереві, ямка, паз, жолоб’ [175, с. 84-85: без польського гідроніма]. Ще раніше до висновку про виділення в таких водних назвах слов’янської кореневої основи **dъr-* (**dъr-*) прийшов О.І. Соболевський, котрий бачив її у складі похідних типу рос. *Одра*, *Одровь*, *Кодра* та ін. [255, с. 53: із зауваженням про можливість співвідношення ще з д.-іран. *dhāra* ‘річка, потік’, д.-перс. *dar-* ‘річка’, гр. *ῥορ-οὖμα*].

Отже, співвідношення сегментів *O-* та *Вы-/Ви-* свідчить про варіювання префіксальної частини, тому не існує формальних перепон для включення в це коло лексем обох гідронімів як рефлексів **O(b)-dъra/*O(b)-dera ~ *dero, *dъrati*. Пор. ще похідні **o(b)der-ina* (: серб. діал. *одерина* ‘вибій, вибоїна’, ‘вимоїна, промивина’; Михаїлович 166), **o(b)dъr-ovъjъ*, збережене в *Wodrowilaz*, 1232 р. – місцева назва у мекленбурзьких слов’ян < **odъrovъjъ lěsъ* [217, с. 24].

З літератури див. ще: [222, с. 369-372], де *Oder*, *Odra* порівнюються з чес. *Wondreb* (під 1222-1223 рр. – *Wanderave*), які тлумачаться як слов’ян. **Vqdrava/*Vodrava* (пор. ще *Wądrówka* – топонім у Карпатах у р-ні Опору; із посиланням на О. Брюкнера). Таким чином, *Odra* виводиться з **Vodra* з

афезою **V-*. Зрештою, автор апелює до основи і.-є. *(s)цедh- ‘засихати, в’янути, вщухати’ (очевидно, маються на увазі варіанти з наявністю/відсутністю носового інфікса?), наводячи матеріал із дослідження В. Махека: чес. *vedro* ‘спека, спекота’, *vadnutí* ‘засихати; в’янути, вщухати’. Відсутність писемних форм, які б підтверджували наявність в давнину у назви *V*-анлаута, роблять таке тлумачення сумнівним. Стосовно літератури про хорв. *Ōdra* див. ще (Dickenmann II, 55-56).

***Obdъrina**/**Vadъrina** (?): серб. *Бадрина* – рч. (бас. Дунаю) (Павловић 1996, 22). Варіантність архетипу зумовлена генетичною двозначністю анлаутного *Ба-*, що може бути витлумачене як трансформоване **Ob-* або ж як питоме **Va-* (пор. пл. *ba-košъ > чес. діал. *bakoš* ‘великий кошик, куди складають яйця, подарені на Різдво’ та ін.; ЭССЯ 1, 7). Якщо прийняти першу реконструкцію, то етимологія назви зводиться до апелятива на *-ina* ~ *obdъrati, *obderq ‘обдерти’. Коли ж за базову прийняти форму з преформантом **ba-*, доцільно говорити про інший опорний апелятив із тим самим коренем і суфіксом.

***Обраїса**: серб. *Опачица* – гідрооб’єкт на території Никшичкогo Поля (Петровић 1966, 136). Лексико-семантичне похідне на базі апелятива **o(b)pač-isa*, варіантного щодо відновленого в ЭССЯ *obrač-ina ~ *ob rakъ (пор. позначення ним зворотного руху, руху в протилежний бік; ЭССЯ 28, 135-136). Може йтися про пізню топонімізацію місцевого рефлексу *обраїса. Пор. ще серб. діал. *Опачица* – місцева назва (Петровић 1972, 60). Див. також (Вербич 56: стаття *Опáка*).

***Obvъrtнаја**: серб. *Бернаја* – рч., л. Трудельської л. Качеру п. Лігу п. Колубари (Павловић 1996, 33) ~ укр. *Бёрний, -ого (Берны)* – пот., л. Свічі п. Дністра (СГУ 46) < *Obvъrtнъјъ. Сучасні форми виникли внаслідок перерозкладу префіксальної частини прикметника, похідного від дієслова *obvъrtnqti se (: серб., хорв. *obъrnuti se* ‘повернутися’, ‘погнати’, ‘увійти’, укр. *обернути* ‘повернути’ та ін.; ЭССЯ 31, 135-138). Результат перерозкладу спостерігаємо й у суфіксальній частині, де початкове *n* у *-nq-* було осмислене як частина твірної основи, пор. аналогічні випадки з іншими префіксальними формами **-vъrtnqti*,

збереженими південнослов'янським словником: слвн. *ká-vrna* 'вовна, нитки на полотні, що рухається', хорв. чак. *za-brnci* 'обрізки' та ін. (докладніше див. [102, с. 188-189], а також цілий розділ, спеціально присвячений цьому явищу, в дослідженні Ж.Ж. Варбот [19, с. 134-163]). Усі перелічені зрушення формального плану призвели до повної втрати зв'язку обох гідронімів з опорною апелювальною лексикою. Щодо реалізації формули *tyrt* > *tert* у сербському ареалі пор. діал. *overit* 'дати відповідь, пояснити' паралельно з *ovrit* 'т. с.' < **obvrtiti(se)* (див.: ЭССЯ 31, 134).

***Obvrtnica**: хорв. *B(e)rnica* (*Berniche*, 1346 р.) – рч. (бас. Сави; Dickenmann I, 50) ~ пол. *Wiernica* (2) – гідронім (NWP 317) < *Vvrtnica.

Хорватський гідронім демонструє ознаки перерозкладу префікса в первісному псл. *Obvrtnica, що за походженням топонімізований апелювальною, утворений за допомогою суфікса *-ica* від основи *obvrtnqti se (пор. вище аналогічні структурні зрушення в *Obvrtnaja/*Obvrtnjь > серб. *Бернаја*, укр. *Берний*). Його відновлення, як і реконструкція безпрефіксної форми *vrtnica (> *Vvrtnica > пол. *Wiernica*), можливе з огляду на серб., хорв. *брњица*, *врњица* 'кільце, що вставляється ведмедю та іншим звірям (рідше бику) в ніздрі для приборкання' (РСКНІ 2, 193), пор. ще з іншою семантикою хорв. *obrtnica* 'дозвіл на звертання' (Skok III, 632), яке не зазнало змін. Із погляду мотивації пор. латинський переклад пол. *Bug* 'Західний Буг' як *Armilla* ~ *armilla* 'зап'ясток; браслет' (ЭССЯ 3, 78: *bugь), тобто 'кільце (навколо зап'ястка)'.

Інше пояснення генези серб. діал. *брњица*, *брња*, чак. *врњица* знаходимо у А. Ломи. Він пропонує три можливі напрямки пошуку етимології, і найімовірнішим вважає зв'язок цих лексем із псл. **brъn'a* 'панцир' (складається з металевих кілець). Інші два передбачають реконструкцію первісних *obrtъ-ица (~ *rъtь 'рот', рос. *обротить* 'гнуздати') і *obvrvъnica (~ *врвца*) [110, с. 616]. Визнаючи потенційну ймовірність наведених тлумачень, вважаємо все-таки, що наведене вище наше бачення етимології перелічених лексем не менш вірогідне з формального й семантичного боку (акцент робиться не на функції

кільця, а на способі його виготовлення: тонкі смуги розпеченого заліза загинаються, завертаються в дугу).

З огляду на викладені вище міркування етимологія хорв. *B(e)rnica*, орієнтована на особову назву *Berne* (гіпокористик щодо *Bernardo*; див.: Dickenmann I, 50), видається менш переконливою.

***Обьн(іс)а**: серб. *Обница* – рч., що вище від Вáлева з'єднується з Ябланицею, а нижче Вáлева вона зветься Колубáра (Мичатек 707), *Обница* – рч., пр. Колубари (SO II, 273), *Обн(иц)а* – пр. річки Яблоница [108, с. 201: див. виноску], пол. *Obnica* (3) – водні об'єкти в бас. Одеру та в інших частинах Польщі (NWP 191). Можливо, до цієї групи гідронімів належить і словн. *Цѡцрѣса* – водна назва (локалізується в р-ні Крми), віднесена до діалектних форм з регулярним розвитком звука *ô* > *оц* [197, с. 27] < *Vobnica – форма з протетичним *V-*.

Сербську назву, що у давніх документах згадується як *Обна* (цій формі віддає перевагу й А. Лома, оскільки вона багаторазово підтверджена пам'ятками XIV-XVI ст., а суфікс *-иц-* з'явився, коли *Обна* в понятійній ієрархії уподібнилася до Ябланиці [108, с. 201, виноска]), зводять до індоєвропейського прототипу *ab-nis 'річка' (і.-є. **ab-* 'вода' + суфікс *-n-*), пор. його рефлекс у д.-ірл. *abann* ~ *Abōna* – рч. на Британських островах. Таким чином, серб. *Обна* зараховують до кельтської спадщини в гідронімії Балкан (див.: SO II, 273; [107, с. 102]; тут же наведено версію І. Дуриданова про іллірійську мовну належність назви, хоч дослідник не знаходить для неї власне іллірійських паралелей). Пор. ще *Обна* – рч. в хорватському Посав'ї, котра згадується в середньовічних джерелах; для неї також припускають кельтське походження [107, с. 108, виноска 7: із посиланням на думку Е. Дікенманна], хорв. *Obna* – пр. Сави (у Е. Дікенманна – «неясне»), пор. варіант *Obona*, 1340 р. із вторинним *o* під угорським впливом (також «неясне»; Dickenmann II, 54).

Не заперечуючи формальної переконливості такої етимології, все-таки вважаємо, що ареал назви не виключає її слов'янської етимології, а саме – консервацію в ній рефлексу дофлексивного, пізніше граматично переоформленого

(осмисленого як ад'єктив жіночого роду **obьna*) і.-є. діал. **obhi-ni*. Не виключено також, що спочатку було ***obьнь*, в якому кінцеве *-ї-* (> *-ь*) в добу формування праслов'янської флективної системи сприйнялося як **тематичне** *-ї*, тобто лексема могла бути віднесена до парадигми відмінювання на *-ї* (nom. sing.). Типологічно однорідний випадок «граматикалізації лексичного» (визначення О.М. Трубочова) репрезентується у псл. **nozdrī* (: рос. *ноздри* та ін.) < і.-є. **nos-srī*, де «кореневе *-i* лише вторинно осмислене як граматична множина» [див.: 156, с. 8-9].

Перша частина реконструйованого прототипу дорівнює применнику **obhi* ~ псл. **ob* (див.: ЭССЯ 26, 73), а друга консервує ступінь редукції і.-є. **nai-/ *noi-* 'нести', пор. ще с.-перс. *nītan* 'вести, гнати', хет. *nāi-*, *ne-* 'спрямовувати, вести'. У слов'янському словнику повний ступінь репрезентований у псл. діал. **něti* (: серб., хорв. *nijeti* 'нести'), див. [150, с. 273-274] та (ЭССЯ 25, 105). Мотивація назви річки іменником, похідним від дієслова зі значенням 'нести', не потребує спеціального коментаря. Структурною аналогією до і.-є. **obhi-ni-* виступає псл. **obьdo* (: ст.-сл. **ОВЬДО** 'скарб, багатство, спадок'), будову котрого витлумачено як наслідок комбінації **obь* з рефлексом і.-є. **dhē-* 'ставити' (> **děti*) (ЭССЯ 31, 161). Оскільки поєднання таких компонентів у слов'янську добу мало ймовірно (праслов'янським діалектам невідома чиста коренева основа **-d-* як рефлекс варіанта з нульовим ступенем апофонії щодо і.-є. **dhē-*; вона фіксується тільки у зв'язаному вигляді в складі префіксальних форм), то в останньому випадку також йдеться про архаїчне похідне, успадковане з часів індоєвропейського стану, тобто і.-є. **obhi-d(om)*.

Слов'янська етимологія гідроніма має додатковий аргумент. Річ у тім, що польські відповідники функціонують поза межами ареалу, на території котрого колись мали місце інтенсивні контакти слов'ян із кельтами, тому вбачати кельтизм у пол. *Obnica* було б передчасним. Обґрунтованим такий висновок був би, якби західнослов'янська локалізувалася у басейні Вісли, де такі контакти дійсно відбувалися [див.: 155, с. 46], але натомість маємо зовсім іншу картину, що спонукає до кваліфікації назви як слов'янської. Обидва гідроніми мають яскраво виражені ознаки суфіксального похідного з формантом *-ica*, проте в

польській гідронімії твірна основа доступними джерелами не фіксується. І навпаки: сербський ареал засвідчує як твірне *Обна*, так і похідне *Обница*, що вважають пізньою формою. Чи не логічним було б припущення про давню словотвірну пару **Обьна* > **Обьница*? Сформована на території одного певного ареалу (припустимо, паннонського, що в спеціальній літературі аргументовано визначається як імовірна територія локалізації слов'янської прабатьківщини), ця пара під час розселення слов'ян була перенесена на нові освоєні землі. Таким чином у колонізованій зоні відтворювався топонімічний ландшафт тієї території, з якої здійснювалося розселення. Отже, досить імовірно, що, рухаючись у двома майже протилежними потоками із Середнього Подунав'я на Балкани і територію сучасної Польщі, слов'яни занесли сюди обидві назви. Різниця полягає тільки в тому, що на Балканах вказана пара зберіглась, а в Польщі – ні. Свідчення сербських пам'яток, де форма на *-ica* згадується пізніше за *Обна*, не обов'язково сприймати буквально через те, що будь-які фіксації умовні й далеко не завжди відображають реальну давність тієї чи іншої назви.

Завершуючи розгляд цієї назви, відзначимо, що при адаптації кельтських форм типу д.-ірл. *abann* ~ *Abōna* варто було б очікувати **Обона* (а не *Обна*), яке пізніше б добре «вписалося» в сербський гідронімікон, зокрема в групу назв із кінцевим сегментом *-она*, пор. *Штона*, *Каона* (Павловић 1996, 375). З літератури див. ще [73, с. 439], де викладена близька етимологія, що ґрунтується на виділенні і.-с. **ar-/ab-* ~ лит. *ūre* 'вода' та ін. в назвах сербських річок *Опеница* (ще як ойконім), *Обница* та *Обица*. Коректність зведення до спільного кореня двох останніх форм сумнівна, оскільки існує ймовірність консервації в *Обица* псл. **obvit-ьса* < **ob-vitъ* – part. (perf. pass.) від **obviti* 'обвити'.

*Око: серб. *Џко*, болг. *Око̀то* (Разложко), пол. *Morskie Oko* (бас. Сяну), укр. *Око* (Волинь) та ін. – гідроніми ~ укр. діал. *око* 'озеро' [175, с. 188-189].

*Орава: серб. *Ораве* – рч. (р-н Нового Пазара) [73, с. 439], пол. *Orawa*, *Orava* та ін. (похідні) – водні назви (бас. Одеру; NWP 195). Пор. ще похідне чес. морав. *Oravice* – гідронім (Šmilauer 1932, 459). Форми обох ареалів у

спеціальній літературі розглядалися як утворення від і.-є. **ap-* ‘вода’ [73, с. 439: услід за І. Дуридановим] без уточнення хронології. Назва репрезентує дериват із формантом *-ava* від слов’янського рефлексу цього індоєвропейського етимона (псл. **op-*), рано втраченого в апелятивному словнику.

***Orčica**: серб. *Рачица* – рч., л. Пеку п. Дунаю (Павловић 1996, 275), пол. *Raczusa* – водна назва (бас. Одеру; NWP 229), укр. *Рáчиця* – рч. (Пура 1985, 103: співвіднесено з *рак*), рос. *Рачица* (*Рачеца*) – рч. (Псков. губ.; Vasmer IV, 31). Назва сягає демінутива на *-ica* від *orkъ ‘рак’.

***Orčja (rěka)**: серб. *Рача* – назва двох річок (бас. Вел. Морави та Дрини; Павловић 1996, 275), *Рàча* – рч. в кол. Сóкольській Нахії (Мичатек 710), слвн. *Rača* (*Racz*, 1347 р.) – пр. Радомлі (Bezlej SVI II, 132: як *rak-ja < *rakъ ‘рак’), пол. *Racza* (4), *Racza Struga* (2) – гідрооб’єкти (бас. Вісли, Одеру; NWP 229), також як пр. Варти [246, с. 128] ~ *orčъjъ < *orkъ ‘рак’ (відновлення див.: ЭССЯ 32, 138). Пор. ще граматичні форми: пол. *Racze* (*Jezioro*) (3), *Raczy* (NWP 229) < *Orčъje, *Orčъjъ.

Ordalica**/Radalica**: серб. *Радалица* – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 266) ~ рос. *Радаль* – гідронім (бас. Оки; Vasmer IV, 3) < *Ordalъ/**Radalъ*. У назві репрезентовано апелятив на *-ica*, утворений від *ord-alъ/**rad-alъ* ~ **ord-*/**rad-* ‘радісний, веселий’.

Ordavica**/Radavica** (?): серб. *Радавица* – рч., л. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 266), пол. *Radawica* – гідронім (бас. Вісли; HW 116; NWP 229; бас. Сяну [245, с. 134]). Назви відтворюють похідне з суфіксом *-ic-* від ад’єктива на *-av-* ~ **ord-*/**rad-* ‘радісний, веселий’. Можлива й пізня незалежна деривація гідронімів з формантом *-ica* від контактних топонімів у сербській та польській мовах (пор., наприклад, пол. *Radawa* – ойконім у Яросл. пов.; SG IX, 376), тому праслов’янська давність форм проблематична.

Ordešъ**/Radešъ**: серб. *Радеш поток* (*Радовац поток*) – пот. (Павловић 2002, 187), пол. *Radesch Fl(uss)*, *Radesch Flüsse* (3) – назви річок (NWP 229), германізовані за допомогою нім. *Fluss* ‘річка’. Аналогічну назву засвідчено в

ойконіміконі давньої Новгородської землі, де функціонувало ст.-рос. *Радешь Большая* (НПК IV, 218). Наведені топоніми репрезентують посесивний *j*-овий дериват від особової назви **Ordexь/*Radexь* – гіпокористик із формантом *-exь* від слов'янського композитного антропоніма з основою **Ord-/*Rad-* (Ф. Славський, розглядаючи похідні з цим суфіксом, наводить лише форму **Radexь* < **Radoslavь* [254, т. I, с. 72], автори ж ЭССЯ для основи **rad-* ‘радий, веселий’ реконструюють варіантне **ord-*, пор. ЭССЯ 32, 147-161, і особливо с. 151-152, де подані **Ordoslavь/*Radoslavь*). Отже, первісно – **Ordex-jь/*Radex-jь*. Жіночий рід східнослов'янської форми – результат осмислення *Радешь* як *й*-основи (як *мышь, ночь, кость*), звідки відповідні граматичні показники узгодженого з ним ад'єктива. Варіант *Радовац поток* потенційно міг виникнути внаслідок впливу структурної аналогії топонімів на *-овац* (< *-ov-ьсь*). Зі структурно близьких гідронімів пор. ще: пол. *Radisch, Radisz, Radiž* (бас. Одеру), *Radzisz* (2), *Radowiec* (NWP 229-230).

*Ordol'a/*Radol'a: слвн. *Radulja* – пр. Крки (*Raedel*, 1352 р., *Radel*, 1414 р., *Redel*, 1423 р., *Radoll*, 1484 р.) ~ рос. *Радоль* (*Редыля, Рядыля*) – пр. Ільмень-Озера (Vasmer IV, 5) < **Ordolь/*Radolь*. Сюди ж: ст.-рос. *Радола* – рч., *Радоль* – нп. (АММГ 619), (похідне) *Радолицы*, 1603 р. – ойконім (ДТП 608).

Словенська форма, судячи з фіксацій типу *Radoll*, може відбивати фонетично модифіковане **Radolja*, що, разом із рос. *Радоль*, відтворює давнє посесивне похідне з суфіксом *-j-* від особової назви **Ordola/*Radola*, пор. континуанти аналогічної форми в слвн. *Radola* (Bezljaj SVI II, 139) та в пол. *Radol-ino* (2) – лімнонім (бас. Вісли; NWP 229: тут же див. інші назви з цією ж основою), *Radol-in* – географічна назва [231, с. 169: віднесена до похідних від антропонімів з основою *радъ*] – явні утворення від антропоніма. Отже, первісно **Ordol-ja (-jь)/*Radol-ja (-jь)*. Варіанти російської назви свідчать про втрату твірного антропоніма в ареалі, де вона функціонує, що призвело до деетимологізації гідроніма, звідки й спотворення його форми.

*Ordomya/*Radomya: слвн. *Radomyja* – пр. Камнишської Бистриці, також як назва пот. у Шкоцияну (Bezlej SVI II, 137), пол. *Radomia* у бас. Вісли (HW 138), Варти (*Radomya*, XVI ст.) [246, с. 129] – гідроніми, укр. *Радомя* (*Родомя*) – пр. Ворскли (Vasmer IV, 5), рос. *Радомя*, *Радомяль* – ліві притоки Оки (Смолицкая 18). Посесив на *-ja* від **Ordomy/*Radomy* (пор. слвн. *Radom*; з нього, констатуючи тут суфікс *-j-*, і виводять словенську та ідентичні форми топонімів інших слов'янських територій; Bezlej SVI II, 137; сюди ж пол. *Radom*, слвц. *Radom* – антропоніми [231, с. 169]) – гіпокористик від двокомпонентного антропоніма з першою частиною **ord-/*rad-* ‘радісний, веселий’ і другою усіченою **mьrь*, **mirь*, **milь*, **mysь*. Не виключена вторинність гідронімів щодо іншого від-антропонімного топоніма, пор. географічний об'єкт *Radomyje*, 1353 р., *Radomel*, 1391 р. вище від течії слвн. *Radomyja* (Bezlej SVI II, 137). Див. також [246, с. 129].

*Ordovica/*Radovica (?): серб. *Радовица* – рч., л. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 268), пол. *Radowica* – л. Лютині (бас. Варти; SG IX, 446), також як назва водних об'єктів у бас. Вісли та Одери (NWP 230). Гідроніми репрезентують похідне з суфіксом *-ic-* від ад'єктива на *-ov-* ~ **ord-/*rad-* ‘радісний, веселий’. Не виключена й пізня деривація гідронімів з формантом *-ica* від контактних місцевих назв на *-ov-* у сербській та польській мовах. Пор. ще [246, с. 129], де припускається похідність *Radowica* (бас. Варти) від особової назви **Rad*, коли гідронім не наслідок спотворення *Radobia*, *Radobycz* (це назва того ж об'єкта).

*Ordyni (-ь)/*Radyni (-ь): серб. – *Радыня* – рч., п. Ядра п. Дринячи л. Дрини (Павловић 1996, 267), пол. *Radynia* – рч. (Bezlej SVI II, 137: стаття *Radna*), *Radyna*, 1462-1467 рр. – пр. Варти [246, с. 129: від антропоніма з коренем *rad-*], *Radyn* (в німецькому записі *Radine*) – ойконім (SG IX, 459), (похідне) рос. *Радынка* – рч. (бас. Оки; Vasmer IV, 7). Топонімізація деривата з формантом *-yni/-ynь* від основи **ord-/*rad-* ‘радісний, веселий’. Сюди ж випадки відбиття зазначеної лексеми в антропонімії, пор. пол. *Radyn*, *Radynia* (Bezlej SVI II, 137: стаття *Radna*). Див. ще [183, с. 78-79: **Radynь*], де наведені деякі східнослов'янські, чеський та нижньолужицький репрезентанти.

*Orkovica/*Orkovъсь: *Rakovica* – водний об’єкт у Боснії [199, с. 56], хорв. *Rakovica* (*Racouicha*, 1210 р.) – гідронім, слвн. *Rakovica* (*Rakhowicz*, 1486 р.) – пр. Сави (Bezljaj SVI II, 140-141), болг. *Ра̀ковица* – рч. між Разлогом и Банско (Попов 146), макед. *Раковица* – пр. Брегалниці [204, с. 175: до *ракъ* ‘рак’], слвц. *Rakovica* (Šmilauer 1932, 472: *ракъ*), укр. *Раковиця* (*Раковица*, *Rakowica*; бас. Дністра; Vasmer IV, 17) – водні назви; хорв. *Rakovac* – гідронім, слвн. *Rakovac* – назва приток Худині, Воглайни, Лочниці, Рижани (Bezljaj SVI II, 140-141), болг. *Ра̀ковец* – рч., пр. Дрещенця (Попов 146), макед. *Раковец* – гідронім (бас. Вардару) [204, с. 121: ст.-сл. ***Раковъць** ~ *ракъ ‘рак’], *Ра̀ковец* – рч., пр. Негрескої Реки (Ив., 536), слвц. *Rakovac* (Šmilauer 1932, 472: *ракъ*), пол. *Rakowiec* (бас. Вісли; HW 38, бас. Одери та ін.; NWP 230), укр. *Раковець* (*Раковец*, *Rakowiec*; бас. Пруту, Серету, Дністра; Vasmer IV, 16) – водні назви ~ *orkov-ica/*orkov-ъсь < **orkovъ(jь)* ‘раковий’, пор. тлумачення словенських форм як дериватів від слвн. *rak* ‘рак’ (Bezljaj SVI II, 140-141). Див. також [246, с. 130]. Можливе пізнє утворення деяких гідронімів від інших місцевих назв на -ov.

*Orkovъnica/*Orkovъникъ: слвн. *Rakovnica* (*Rogkonighk*, *Rakoneckh*, 1477 р.) – пр. Петелинця, *Rakôvnica* (*Racounitz*, 1142 р.) – пот. (Bezljaj SVI II, 140-141), пол. *Rakownica* – гідронім (бас. Вісли; HW 259), *Rakownicza*, 1387 р. (бас. Варти) [246, с. 130: від *raków*]; хорв. *Rakovnik* – гідронім, слвн. *Rakovnik* – пр. Ябланишської Ріки (Bezljaj SVI II, 140-141), *Rákounek* – водна назва (р-н Добрави) [197, с. 33] < *Rakovnik, пол. *Rakownik* – гідронім (Šmilauer 1932, 472: *ракъ*) ~ *orkov-ъn-ica/*orkov-ъn-икъ, **orkovъ(jь)* ‘раковий’, пор. орієнтацію словенських назв на слвн. *rak* ‘рак’ (Bezljaj SVI II, 140-141).

*Orkyta: хорв. *Rakita* – рч. (бас. Сави; Dickenmann II, 89), слвц. *Rakattya* (в угорській нотації) – гідронім (Šmilauer 1932, 480: *orkyta*), пол. *Rokita* (2), укр. *Рокі́та* (Полісся), *Рокі́та* (бас. Пруту, Дніпра), блр. *Рокі́та* та ін. ~ укр. діал. *рокі́та* ‘болото, заросле кущами’, ‘мокра заболочена низовина’ [175, с. 192-193].

*Orkytъnica: серб. *Ракитница* – рч., п. Прачі л. Дрини (Павловић 1996, 271), *Rakitnica* – руч. в Герцеговині [231, с. 306], хорв. *Rakitnica* (*Raquitnica parva*,

1232 р., *Rakytnice*, 1300 р.) – рч. (бас. Сави; Dickenmann II, 89), слвн. *Rakitnica* (р-н Доленьої Ваци), *Röcknitzbach* (Німеччина; Bezlaј SVI II, 140: до слвн. *rakīta* ‘рокита’ у статті *Rakitnica*) – гідроніми, *Rāchitna* (< *Rakitnica*) – гідронім слов’янського походження на румунській території [240, с. 39], *Rögnitz* – рч. в Саксонії (Г. Хай розглядає як слов’ян. *rokitnica*) [215, с. 284], чes. *Rokytnice* (суч. *Rokytko*) – потік, порослий рокитою [262, с. 155], полаб. *Rokitniz*, 1178 р., *Rokenitze*, 1219 р. – рч. [134, с. 198], пол. *Rokitnica* – назва річок (пов. Блонський, Мазовецький; SG IX, 708-709), також як назва водного об’єкта в бас. Вісли (HW 165), *Rokythnicza*, 1430 р. (суч. *Rokietnica*; бас. Сяну) [245, с. 137: від *rokita*], чes. *Rokytnice*, 1109 р. – пот. на схід від Праги, укр. *Рокитниця* – гідронім (бас. Прип’яті) [175, с. 193: похідність від гідроніма **Orkutyňь(jь)* або від апелятива *orkutyňnica]. Докладніше про слов’янську топонімію з основою **orkyt-* див. [231, с. 306].

Ортъ**/Рать**: хорв. *Rat*, 1184 р. – назва гідрооб’єкта [260, с. 188], ст.-рос. *Рать* – рч. (бас. Семи; КБЧ 104) ~ пол. *Rata* (2) – водні об’єкти в бас. Вісли (NWP 231), також як рч., л. Бугу (SG IX, 537) < *Orta/*Rata (перехід імені до класу *ā*-основ відображає узгодження гідроніма із номенклатурним терміном *rěka). Прагідронім сягає апелятива *ortь/*ratь ‘ратиця’ (рефлекси див. ЭССЯ 32, 214-215: *ortь/*ratь II). Роздвоєність ратиці, вірогідно, й зумовила метафоричний вжиток її назви зі значенням на зразок ‘роздвоєний, розгалужений об’єкт’, звідки потенційна можливість використання *ortь/*ratь у гідронімії для позначення місця розгалуження річки, потоку, його рукавів.

По-іншому про ст.-рос. *Рать* див. [56, с. 119-120], де пропонується виведення цієї назви за межі слов’янських зв’язків і висловлюється кілька версій його походження (основна – зближення з кельтськими формами з основою *rat-*).

Ортъна**/Ратьна**: серб. *Ратна* – рч. (р-н Сириничкої жупи; Павловић 1996, 275) ~ рос. *Ратно* – оз. (Псков. губ.), *Ратное* – оз. (бас. Оки; Vasmer IV, 28) < *Ortъnoje/*Ratъnoje. Субстантивация в гідронімії прикметника, похідного з

суфіксом *-ьн-* від псл. **ortь/*ratъ* ‘ратиця’ (> ‘розгалужений водний об’єкт’). Див. вище статтю **Orть/*Ratъ*.

*Orьlica: серб. *Orlica* – назва дж. (Halilović 438), чес. *Orlice* – пр. річки Лаби (Головацкий 223), рос. *Орлица* – рч. в бас. Оки (Смолицкая 20), укр. *Орлица* – гідрооб’єкт у бас. Прип’яті, блр. *Арліца (Орлица)* – оз. (Вітеб. губ.; Vasmer III, 519). Топонімізація структурно тотожного апелятива – форми жіночого роду на *-ica* від **orьль* ‘орел’. Пор. російський народний географічний термін *орлицы* (множ.) ‘вузька частина гирла річки’, відзначений на території архангельських говорів (СРНГ 23, 344); стосовно акцентуації пор. уфим. *орличек* ‘орел’ (СРНГ 23, 344). Приклад метафоричного використання орнітоніма в галузі топографічної номенклатури, пор. у зв’язку з цим чес. *Orlice*, н.-луж. *Vorlice* – місцеві назви [231, с. 291]. Не завжди лексеми на позначення назв тварин чи птахів реалізувалися в гідронімії через стадію географічного терміна типу рос. діал. *орлицы*, оскільки серед способів слов’янської гідронімної деривації існує звичайний образний вжиток таких апелятивів (пор. укр. *Тетерев, Бобр*) як гідронімів, і ця модель демонструє архаїчні риси [149, с. 179-180].

*Orzsoša: *Rasoša (Razosan, 1238 p., Razosa, 1369 p.)* – пр. Сави (Dickenmann II, 90) ~ пол. *Rososz (2)* – назва озер, *Rososz Duży (2), Rososz Mały (2)* – гідроніми (бас. Вісли; NWP 235), укр. *Розціш*, ген. *-цощі* – балки, потоки, річки (бас. Дону, Дунаю, Дніпра; СГУ 469), *Россошь* – назва кількох водних об’єктів (бас. Сіверського Дінця), також як пр. Дону та ін. < **Orzsošъ* [див.: 14, с. 135]. Гідронім сягає відповідного апелятива, похідного на *-j-* від форми **orzsoxa*, пор. серб., хорв. *rasoha* ‘розгалуження’ (Dickenmann II, 90), укр. *розсоха* ‘місце, де що-небудь роздвоюється’, рос. діал. *россоха* ‘розтока річки; місце злиття струмків’ тощо [прикладі наведено за: 14, с. 134]. Щодо відбиття в гідронімії **orzsoxa* спеціально див. [14, с. 134; 175, с. 194].

*Orztoka: серб. *Растока* – пот. (р-н Шумадійської Колубари; Павловић 1996, 274), слвн. *Rasztoka* – пот. (*Rastoka, 1772 p.*), також як назва пр. Сочі при Десклах (Bezljaj SVI II, 145: до слвн. *ráztoke* ‘місце, де стікаються потоки’), болг. *Рàзтоке* – назва розгалуженого потоку [175, с. 195], пол. *Roztoka* – гідронім

(бас. Вісли; HW 398), також назва потоку *Roztoka*, *Rostoka* (бас. Сяну) [245, с. 140: від *roztoka*], укр. *Ростока* (*Rostoka*, *Roztoka*) – назва приток Черемошу, Сяну, Дністра (Vasmer IV, 92-93) тощо ~ *orztoka ‘місце розгалуження гідрооб’єкта, рукав річки’ [175, с. 194-195]. Див. ще [190, с. 78: *roztok].

***Orztonica**: серб. *Rastonica* – пот. (бас. Півд. Морави; Pavlović-Stamenković 86) ~ рос. *Ростоня* (*Овраг*) – гідрооб’єкт у межах кол. Курської губ. (Vasmer IV, 93). Лексико-семантичний дериват від структурно тотожного апелятива з суфіксом *-ic-*, сформованого на базі *orz-tonъ (: рос. діал. псков. *растѡн* ‘ряд невеликих ополонк із кожного боку від головної ополонки, що створюють пряму чи трохи зігнуту до середини тоні смугу, вздовж якої розтягається невід’; СРНГ 34, 262) < *orz-tęti, *orz-tъnъ ‘відрубати, відрізати’. Російські гідронім і апелятив репрезентують давню східнослов’янську діалектну рису відбиття початкового праслов’янського *ort* як *rat/rot*, як у випадку з *ракима/рокима* < *orkyta.

***Ostrovica**: *Островица* – рч. в Боснії, чес. *Ostravice* – пр. Одери в Моравії (Головацкий 225), *Wusterwitz* (*Wstervitze*, 1321 р.), *Wosterwitze*, 1456 р. – водні об’єкти на території західних слов’ян р-ну Ельби ~ *Vostrovec, *Ostrovite [264, т. II, с. 23: до слов’ян. *ostrovъ], сх.-полаб. *Woztrowitz*, XIII ст. – лімнонім [134, с. 199] – форма з протетичним *W-*, пол. *Ostrowica* – назва озер у бас. Одери та інших частинах польської території (NWP 197), блр. *Востравіца* (*Островица*) – гідрооб’єкт (Вітеб. губ.; Vasmer III, 545).

Гідронім сягає ідентичного апелятива, похідного на *-ica* від основи *ostrovъ, пор. рос. діал. *островица, засвідчене в похідному псков. *островіцкіе* (множ.) ‘жителі найближчих поселень на островах’ (СРНГ 24, 83) ~ новг. *островіна* ‘острів’, ‘відмілина’ (СРНГ 24, 83), серб. *Островица* (2) (Карацич 474), хорв. *Ostrovica* (Lorentz 138: стаття *Wösterwitz*) – місцеві назви, слвн. *Astaruiza* – місцева назва в Каринтії (Bezljaj II, 259), сх.-полаб. *Wostrowe*, *Wastriiw* – назви місцевостей, що трапляються в деяких грамотах XII-XIII вв. [134, с. 199], *Wösterwitz*, 1437 р. – топонім (Західне Помор’я; Lorentz 138: прочитує *ostrovica* ~ *ostrovъ* ‘острів’).

*Отъмѡтъ: слвн. *Udmat* (*Vodmat*, *Vurmat*; 1093 р. – *Vodmunt*, 1201 р. – *Wvdemunde*) – пр. Драви, пол. *Odmęt* – оз., *Gotmundsee*, *Gothman* – гідрооб'єкти на території суч. Німеччини (Bezlej SVI II, 283-285), пол. *Othmøth*, 1530-1535 рр. (суч. *Otmęt*) – пр. Варти [246, с. 109: від *odmęt*, діал. *otmęt* ‘каламутна вода; вир’], укр. *Ходумент*, блр. *Вѡтмут* – водні назви [175, с. 200; тут же див. аналогічні назви з інших топонімічних класів].

Щодо етимології названих гідронімів існує кілька поглядів, серед яких за формальними показниками найпринятніший (на нього спирається й Ф. Безлай) – погляд М.Р. Фасмера, який пояснював назви типу *Admont* (наведені в дослідженні Ф. Безлая) як слов'ян. **otъмѡтъ*, пор. пол. *otmęt* ‘вир’ (Bezlej SVI II, 283-285). Пор. також апелятивний фактаж у [175, с. 200]. Відзначені на німецьких теренах гідроніми *Gotmundsee*, *Gothman* континують протезовані (з G-) форми (пор. протетичне V- у словенському та білоруському словах і X- в українському), але цей факт не свідчить про їхню пізню хронологію: звукосполука *in* перед *d* в німецькому записі фіксує **ŋ*, а значить – назви сягають тієї давньої доби, коли у мовленні місцевого слов'янського населення ще існували носові голосні. Цінність такого роду фіксацій в тому, що вони реєструють відносно давні випадки протези у слов'янських діалектах.

*Отъталежь: слвн. *Otalež* – пр. Ідриці в нижній течії. У словнику Ф. Безлая наведено декілька версій щодо походження гідроніма (див.: Bezlej SVI II, 68-69). Нам же видається перспективним шлях тлумачення цієї назви у зв'язку з основою дієслова **tati*, **tajati*, **tanqti* ‘танути’, точніше – з його префіксальною формою на **otъ-*. Отже, маємо справу з онімізованим псл. діал. **otъталежь* – дериват із суфіксом *-ež-* від дієприкметника на *-l-* від **otъ-tanqti* ‘відтанути’ (достатньо логічна мотивація назви річки, котра вбирає воду що утворюється, коли тане гірський (і не тільки) сніг). Така етимологія знаходить формальну підтримку з боку рос. діал. *таля(е)жное* (сало) ‘чисте, краще сало, що першим відокремлюється й спливає при витоплюванні’, яке у словнику В.І. Даля вмі-

щене в гнізді рос. *тáять* (Даль IV, 393). Фактично, це перший (і головний) крок до його етимології, що передбачає відновлення псл. *talež-ьнъjь ~ *оть-taležь.

З огляду на звукову подібність можна було б спробувати пов'язати слвн. *Otalež* із псл. *taliti (пор. слвц. *tálit'sa* 'добре харчуватися'; див. про це дієслово у [19, с. 35]), проте відсутність його рефлексів у словенській мові (відновлюється на словацькому матеріалі), а також близький відповідник рос. діал. *таля(е)жное*, споріднений з псл. *tajati, *tanqti, роблять таку версію мало ймовірною.

***Qdъrežь**: слвн. *Vodrež* – пр. Воглайни. Ф. Безлай аналізує цей гідронім як псл. *q-dьr-ežь (?) ~ *dьrati, *derq, пор. ще хорв. *Udrežnje* – місцева назва. Анлаутне *V-* визначено як протезу (докладніше див.: *Bezljaj SVI II*, 305-306; тут же подано топонімічний матеріал із префіксальним *o-*). Відсутність цільнолексемних аналогів у слов'янській топонімії та в апелютивному словнику за межами західної частини південнослов'янської мовної зони сигналізує про потенційну архаїку водної назви.

Qкьrina**/Uкьrina** (?): *Укринa* – рч. в Боснії (Харузін, карта). Поза межами Балкан відповідники (безсуфіксні форми) існують лише в польській гідронімії та білоруській ойконімії: пол. *Wkra* (у пам'ятках – *Vcra*, *Ukera*) – рч., що впадає в Балтійське море, блр. *Укры* (3) – населені пункти ~ укр. *укро* 'важко, тяжко', *прикро* 'прикро' [88, с. 45: з оглядом інших версій]. Прагідронім відтворює похідне з формантом *-ina* від *qкьra [подано за: 88, с. 45] чи *укьra, котре містить корінь **кьr-* (ступінь редукції апофонії щодо і.-є. *(*s*)ker- 'гнути, крутити', 'різати', пор. нижче форму з *o*-вокалізмом). Базові *q-кьra/**u-кьra* можливо розглядати як *q*-префіксацію відповідного кореневого імені чи як девербатив щодо **u-кьrati (праес. ***u-kor-* (?), пор. дієслово аналогічної структури *u-бьrati, *u-berq).

Qskorь**/Uskorь** (?): серб. *Ускòр* – рч. (ґупић 359). У російській гідронімії функціонує паралель без *s-mobile*, пор. *Укор* – оз. (бас. Оки; Смолицкая 261) <

*Qkorъ/*Ukorъ. Через етимологічну неоднозначність початкового *У*- обидві назви можуть бути витлумачені як:

1) деривати *q-skorъ, *q-korъ, варіантні за вокалізмом до *q-ščerъ/*q-ščьrъ (▷ рус. *Ущер* – рч. в бас. Оки), пор. безпрефіксне слвн. *ščer* ‘обмілина, піщаний намул’ [про останні див.: 88, с. 55];

2) похідні від дієслівних форм із префіксальним **u-* ~ **ob-skoriti(se)* (: слвн. *oskórjiti* ‘вкрити кіркою’, в.-луж. *woskorić* ‘затвердіти’, рос. діал. *ошкóрить* ‘очистити від кори’) (ЭССЯ 29, 184).

***Радезь**: слвн. *Padež* – пр. Шкоциянської Ріки, назву котрої, разом з іншою топонімією, розглядають як залежну від *pasti, *padq. При цьому серед генетично спорідненого матеріалу наводиться російський діалектний апелятив *надеж* ‘водоспад, каскад’ (Bezljaj SVI II, 71-72). Відсутність у доступних джерелах словенської лексики відповідного твірного апелятива ~ рос. діал. *надеж* дозволяє припускати відносно давній вік словенського гідроніма, сформованого в той час, коли такий апелятив ще існував, тим більше, що аналогічна лексема функціонує у контактному сербсько-хорватському ареалі, пор. *pàdež* ‘падіння (про воду)’, adj. *pàdežna*, *Padežna* (*Padesna*, 1268 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 63). Сама ж форма *padežь – дериват із суфіксом *-ež-* від презентної основи *padq (див. Bezljaj SVI II, 71-72) чи від *padati.

***Пака**: *Paka* (бас. Сави), рос. *Пака* (верхня частина бас. Оки), блр. *Па́ка* – болото на Туровщині. Перелічені водні назви в літературі співвіднесено з укр. діал. *спачі́ти* ‘скривити, покосити’ [175, с. 11]. Достатньо ймовірно вбачати у цих формах субстантивовані короткі прикметники жіночого роду. Про слов’янську топонімію з основою **Pak-* див. ще у спеціальному дослідженні Й. Маленинської [226, с. 45-50].

***Ратоць** (?): слвн. *Patocco* – пот. і пасовисько у Карнійських Альпах (Бодуэн де Куртенэ 228). Топонімізація псл. *pa-toць ~ **po-tekt’i* ‘потекти’. Праслов’янська хронологія гідроніма проблематична з огляду на ареал.

***Pelva**: *Пьева* – пр. річки Врбас у Боснії (Головацкий 238), *Плїва* – рч. в Боснії (Мичатек 708), *Плива* – рч., пр. Врбаса (Харузин, карта), *Плива* – рч., що тече по долині в р-ні Врбаса (Гильфердинг 1873, 266), *Pelewa* (інша назва – *Gidra*) – рч. на території суч. Словаччини (бас. Дунаю, р-н Апки) у давніх документах (Šmilauer 1932, 27), пол. *Plewe Graben*, *Plewe See* – назви водних об'єктів (NWP 206) – германізовані (фонетично і дериваційно, пор. долучені німецькі географічні терміни *Graben* ‘рів, канава’, *See* ‘озеро’) форми.

М. Будимир, обґрунтовуючи свою думку нормами місцевої діалектної фонетики, вважає хибною форму *Плива*, що вперше з'являється у В.Ст. Караджича, визнаючи правильним варіант *Пьева* (*Pljeva*), тим більше що запис *Pleva* фігурує вже у Костянтина Порфірогеніта в його «De administrando imperio». Закріпленню в давнину цієї форми почасти сприяла її зовнішня подібність до назви римського вільного міста *Pelvensium* ([196, с. 22]; тут же висловлюються міркування щодо походження вульгарнолатинського *pelvis* ‘котел’ < *pelovis* ~ д.-інд. *palavi* ‘тип посуду’ в зв'язку з іллір. *Pelvilla* – топонім).

З огляду на елементарність структури (непохідна основа) доцільно казати про реліктовий характер форми, що відтворює і.-є. **pel-* (фактично – **pel-u-*), вживане в деяких індоєвропейських діалектах для позначення болота, дреговини, грузького місця, пор. д.-інд. *palvalá-m* ‘став, сажалка’, ‘калюжа’, ‘болото’, а також із модифікованою семантикою (назва дерева, що росте у вологих місцях) д.-в.-н. *fēl(a)wa* ‘верба’ (Walde II, 55). Якщо наше зіставлення слов'янських гідронімів із відповідним германським апелятивом (як структурно тотожним) не хибне, то псл. *pelva може розширити ареал давньої індоєвропейської лексеми, яка давно вже привертала увагу фахівців і була визначена як сепаратна скіфо-германська ізоглоса (осет. *færv/færvæ* ‘вільха’ ~ д.-в.-н. *felawa* ‘верба’) [1, с. 24]. Отже, цілком імовірний тричленний ряд осет. *færv/færvæ* ~ д.-в.-н. *felawa* ~ псл. *pelva. Принагідно відзначимо, що звукове оформлення давнього словацького потапоніма *Pelewa* (замість закономірного *Pleva) дає підстави бачити в ньому сліди германської адаптації під впливом

аналогії форми типу *fēl(a)wa* (якби йшлося про питому германську назву, слід було б очікувати **Felewa*). Проте не виключена й угорська фонетична адаптація **Pleva* › *Peleva*.

Обидві зони функціонування псл. **pelva* з'єднуються «мостом», в ролі якого виступає середньовічна (за часів римлян) назва місцевості у Нижній Паннонії *Pelva* (Головацкий 238) – дометатезна, власне праслов'янська форма лексеми.

*Peračica: слвн. *Peračica* – пр. Сави (Bezlaј SVI II, 81), також як назва водного об'єкта (Згорнє Гореньско) [197, с. 33], *Peračica* – гідронім, який співвідносять із псл. **pъrati*, **perq* 'швидко текти' (› 'стрімко падати') (SO II, 289). Лексико-семантичне утворення на базі структурно тотожного апелятива, похідного від **perачь* – форма, варіантна щодо **pърачь* (: чес. *práč* 'хто мие, пере', укр. *прач*, *-á* 'праник, прач' та ін.; див. нижче статтю, присвячену реконструкції **Pърача*). Пор. ще пояснення цієї назви у зв'язку з **pъrati*, **perti*, **pъrq* зі значенням 'бити, вдаряти' у Ф. Безлая (Bezlaј SVI II, 81).

*Perходъ: слвн. *Prehat* (*Prí^eχat*) – водний об'єкт в Авчах (Bezlaј SVI II, 118: із відновленням як **prě-ходъ*), слвц. *riuulus Prehod*, 1262 р. – водний об'єкт (бас. Вагу) ~ *Priechod* – топонім (Šmilauer 1932, 51), пол. *Przechód* – гідронім (Šmilauer 1932, 473: *prěходъ*), рос. *Переход* (*Гниловод*) – гідронім (Vasmer III, 619; I, 458) ~ **perходъ* (: слвн. *prehòd* 'перехід'; Хостник 229, укр. діал. *perexíd* 'переправа, брід, мілина'; СНГТК 142, рос. діал. *perexód* 'брід'; СРНГ 26, 262).

*Perqtjica/*Perqtjьсь: серб. *Перућица* – рч. (Петровић 1972, 61), *Перућица* – дж. в Чорногорії (Радусинович 68), *Peručica* – гідрооб'єкт (бас. Лиму) [198, с. 41: зіставлено з *perut*], болг. *Пéруицица* – пр. Струми [273, с. 235: до парт. *перџиит-*; тут наведено кілька тлумачень]; *Перућац* – дж. (Стаматоски 286: із посиланням на А. Лому й наведенням архетипу **Perqtj-ьсь*). Гідронімізація відповідних апелятивів, похідних на *-ica*, *-ьсь* від йотованого варіанта партиципіумної основи (act., praes.) на *-qt-* ~ **perq*, **pъrati* 'бити' (див. вище серб., хорв. *perut* – нейотована форма). Досить прозора мотивація для назви

водного потоку, що б'є, струмує, виривається з-під землі. Пор. ще укр. *Перу́ля*, -і – рч., л. Плотини л. Вілії л. Пруту л. Дунаю (СГУ 417) < **Per-ul'a*.

***Persyхъ**: слвн. *Presih* – назва пр. Велки, співвіднесена зі слвн. *presihati* ‘пересихати, вичерпуватися’ (наприклад, про озеро, що пересихає), хоч при цьому зауважується про можливість розвитку сучасної форми з первісного *prě-syхъ шляхом еволюції кореневого *u* > *ü* > *i* (Bezlaј SVI II, 119) ~ (з іншим вокалізмом) рос. *Пересуха* – гідронім (бас. Дону; Vasmer III, 618) < *Persuxa. Лексико-семантичні похідні від структурно ідентичних апелятивів, пор. такі їхні рефлекси, як: рос. діал. псков. твер. *пересы́х* ‘мілина’, том. *пересу́ха* ‘обмілина’ (СРНГ 26, 235, 237). Давність гідронімів проблематична.

Pertoča**/Pertoka**: слвн. *Pertocsa*, 1808 р., *Pertotsa*, 1829 р. – потік (р-н Дольньої Славечі; Верхнє Прекмур'я) [276, с. 462]; хорв. *Pretoka* (*Preteca*, 1201 р., *Pretoca*, 1240 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 80), пол. *Przetoka* – гідронім (NWP 226), ст.-рос. *Перетока* – рч. на Новгородщині (НПК Указатель 183). Назва сягає відповідного апелятива (у слвн. гідронімі представлено *j*-овий дериват *pertok-ja), пор. його рефлекси в хорв. *pretôka* ‘гирло річки’ (Dickenmann II, 80), а також граматичний варіант в рос. діал. *перетóк* ‘протічна калюжа, струмок’ (СРНГ 26, 241), пол. *Przetok* – гідронім (NWP 226), укр. *Перетік* – гелонім (Ровенщина) та ін. [175, с. 209-210: *Pertokъ].

***Pervolka**: хорв. *Prevlaka* (*Preulaka*, 1217 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 80), *Prevlaka*, 1250 р. – водний об'єкт [260, с. 188], пол. *Przewłoka* (2) – гідронім (NWP 226), укр. *Переволока* – назва правих рукавів Дніпра, блр. *Переволока* – л. Правої Лісної у бас. Зах. Бугу (р-н Брест. обл.) [14, с. 135], рос. *Переволока* – рч. (бас. Дніпра; Dickenmann II, 81).

Похідне від апелятива *pervolka, пор. такі його репрезентанти, як серб., хорв. *prèvlaka* ‘шматок землі між двома річками, перешийок’ (Dickenmann II, 81), рос. діал. *переволока* ‘межиріччя, смуга материка між двох річок, через яку перетягують човни або перевозять товар гужем’ [наведене за: 14, с. 135]. Однак семантика волокового судоплавства властива лише східнослов'янським

апелятивам з основою **volk-*, їхні відповідники з інших слов'янських мов позначають будь-який предмет, що перетягують, але не волок і суміжні реалії [153, с. 163], тому номінація гідрооб'єктів на різних територіях була різною. Можливо, східнослов'янські назви виникли вже в історичну добу в зв'язку із розвитком тут техніки згаданого волокового судоплавства.

*Регьна: хорв. *Perna* – пр. Сави (Dickemann II, 67), ст.-рос. *Перна* – рч. (р-н Москви; АММГ 616) < *Перьна (з депалаталізацією -*p'*-) ~ блр. *Пёрне* – гелонім (бас. Прип'яті; в літературі його віднесено до гідронімів із неясною мотивацією) [4, с. 179] < *Перьно < **Регьно(је)*.

Хорватську форму розцінено як похідне на -*ьн-*, її основу зіставлено з широко вживаною особовою назвою *Péro* (варіант до *Petar*; Dickemann II, 67). Прийняти це пояснення перешкоджають правила творення топонімів від антропонімів (сумнівність деривації особове ім'я + -*ьн-* = місцева назва). Нам видається доречним трактувати всі наведені лексеми як рефлексії ад'єктивної основи **per-ьн-* ~ *perq, *pъrati 'бити', 'прати'. У цьому випадку в них імовірно вбачати результат еліпсису другого компонента первісно складених назв на зразок **Регьна(ја) рѣка* й **Регьно(је) мѣсто*.

*Рѣсьчаніца: серб. *Пешчаница* – рч., п. Півд. Морави (Павловић 1996, 247), хорв. *Reščenica* (бас. Сави), укр. *Піщаниця* (бас. Стиру), рос. *Песчаница* – водна назва (кол. Арханг. губ.), блр. *Пешчаница* – оз. на Туровщині та ін. ~ серб., хорв. *пешчаница* 'піщаний ґрунт', рос. діал. *песчаница* 'т. с.' [176, с. 185].

*Рѣсьчанікъ: слвн. *Pescenik* – пр. Вишніці (Bezljaj SVI II, 87), болг. *Песчаник* – пр. Мариці [60, с. 152: до *песка* 'земля з піском'], блр. *Пяшчанік* (*Пещаник*; бас. Прип'яті; Vasmer III, 656) ~ *рѣсьчанікъ, пор. серб., хорв. *пешчаник* 'піщаний ґрунт', рос. діал. *песчаник* 'т. с.' [наведені за: 176, с. 185].

*Рѣсьчань(јь): серб. *Пештан* – рч., п. Колубари (Павловић 1996, 247), хорв. *Reščena* (бас. Сави), укр. *Піщана* – водна назва та ін. ~ **рѣсьчань(јь)* 'який містить пісок' [176, с. 185-186].

*Рѣсьчаньсь: серб. *Пештанац* – рч., п. Колубари (Павловић 1996, 247), укр. *Піщанець* (бас. Прип'яті) – похідне на -*ьсь* від **Рѣсьчань(јь)* [176, с. 186].

*Рѣсьница: слвн. *Pesnica* – рч. на кордоні з Австрією (в німецьких документах: 1020 р. – *Pistnicha*, 1035 р. – *Biesnicka*, 1190 р. – *Piznic*, *Pieznich*, на поч. XX ст. – *Piesting*) [244, с. 269: із прототипом *rěšьnica], луж. *Pesnica* – назва водного об’єкта, співвідносна з апелятивом *rěšnica* ‘різновид піщаного ґрунту’, ‘яма в піску’ [наведено за: 176, с. 189; 47, с. 187: із реконструкцією архетипу *Rěšьnica], в.-луж. *Pesnica* (*Pesnitz*), кашуб. *P’òšnica* (*Piasnicza*, 1219 р.) – річки, а також річки *Pösnitz*, *Pisnitz* у Східній Німеччині [47, с. 187-188], пол. *Piaśnica* – рч. в Гданьському Помор’ї (SO I, 160: укладачі зазначають, що це давня слов’янська назва), пор. ще її середньовічні фіксації *Pesnitz*, *Piaśnica*, 1235 р. [224, т. I, с. 126].

Топонімізація відповідного апелятива, похідного від прикметника **rěšьнь(jь)* (: ст.-рос. *Песна* – рч.; Кусов 310, *Песна*, 1674-1675 pp. – оз. в Торопецьк. пов.; АЮБ 2, 105), пор. згадане *rěšnica* (докладніше про словотвірне гніздо з основою **rěš-* ‘пісок’ див.: [176, с. 184-190], а також топонімний матеріал, зібраний в [231, с. 296]).

*Рівьница: серб. *Півњица* – л. Ібру (Ћупић, Корићанац 608), хорв. *Pivnica* – гідрооб’єкт (бас. Сави; Dickenmann II, 70-71: до серб., хорв. *pivnica* ‘льох, підвал’), пол. *Piwnica* – гідрооб’єкти в бас. Одери, Вісли (NWP 205), Варти [246, с. 116: порівнюється з *piwnica* ‘льох’]. Апелятив-мотиватор – похідне з формантом *-ica* від **rivьнь(jь)* ~ *privati – ітератив до *piti ‘пити’ (*‘місце водопою’?). Пор. македонський діалектний гідрографічний термін *niv* ‘джерело зі слабким струмом’, ‘яма з водою’, ‘ямка’, ‘вир’ (Стаматоски 224), а також типологічно та генетично споріднені чес. *Pivák* – назва рибника (Hogák 1964, 211) < *privakъ, слвц. *Ороу*, *Орој* – гідрооб’єкт у бас. Дунаю (Šmilauer 1932, 26) < **O(b)-rojъ* ~ *piti, *rojiti ‘пити’.

*Plava/*Plavъ: хорв. *Plāv* – оз. (р-н Цресу) [253, т. I, с. 41], укр. *Плав*, -у (*Плавъ*) – рч. (бас. Дніпра; СГУ 427); слвн. *Plava* (De *Plav*, 1200 р., in *Plav*, 1370 р.) – пр. Сочі, пол. *Pława* – гідронім (Bezłaj SVI II, 94), укр. *Плáva*, -и (*Pława*) – назва річок (бас. Південного Бугу та Уборті; СГУ 427), рос. *Плава*

(*Плова*) – рч., пр. Оки (Смолицкая 71; з огляду на форму з *o*-вокалізмом імовірний і варіант *Plova, пор. ще ст.-рос. *Плова*, XVI ст. – рч.; РП 140 ~ *plovъ › рос. *плов* ‘човен, судно’ ~ *plaviti/**plavati*; див. [19, с. 108]). Сюди ж *Plavis* (нині – *Piave*) – рч. на території венетів, назву котрої В. Ламанський вважає слов’янською [104, с. 184: без коментаря], *Plawis*, V-VI ст. – назва давнього міста (П.Й. Шафарик підкреслює, що вона має ознаки слов’янського походження) [168, т. I, с. 139] ‹ *Plavъ, -*i* (ї-основа).

Гідронімізація форм структурно тотожного апелятива (пор. його рефлекс в слвн. *plâv* ‘пліт’; *Bezljaj SVI II*, 94, слвц. діал. *plav* ‘місце для купання коней, качок’, чес. *ú-plav* ‘течія, відтік’, діал. ‘застійна вода в річці’; Малько 47, 77), співвідносного з дієсловом *plaviti/**plavati* ‘плавати, плисти’, пор. версію П. Скока й Ф. Безлая про зв’язок хорватської та словенської форм з основою хорв. *plàviti* ‘наводнювати, заливати’ [253, т. I, с. 41] і слвн. *plaviti* ‘купати, промивати, сплавлити’ (*Bezljaj SVI II*, 94). Детальніше стосовно репрезентантів зазначених вище форм у слов’янській топоніміці й апелятивній лексиці див. [175, с. 212-213].

*Плавъна (rěka): хорв. *Plavna* (*Plauna*, 1255 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 71), пол. *Plawna* (2), *Plawna Rzeczka* – водні назви (бас. Одеру; NWP 206) ~ adj. *plavъnъjъ, *plavati ‘плавати’. Очевидно, вказівка на можливість використання водних об’єктів для судоплавства.

*Плавъніца: хорв. *Plavnica* – рч. (р-н Цресу) [253, т. I, с. 41], *Plavnica* (*Plaunicha*, *Plaunycha*, 1268 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 71), чес. *Plavnice* – рч. *Bezljaj SVI II*, 94: стаття *Plava*), пол. *Plawnica* – гідронім (бас. Вісли; HW 385), рос. *Плавница* – гідронім (Новг. губ.; Vasmer III, 676) і под. назви, генетично орієнтовані на хорв. *plav* ‘човен’, *plàviti* ‘перевозити на паромі’, ‘наводнювати, заливати’, слвн. *plaviti* ‘купати, промивати, сплавлити’ (див.: Dickenmann II, 71; *Bezljaj SVI II*, 94, а також [253, т. I, с. 41]).

Лексико-семантичний дериват від аналогічного апелятива, пор. його рефлекс у чес. *plavnice* ‘бхід, калюжа’ [наведене за: 175, с. 213; тут же згадані

споріднені топоніми]. Не виключений словотвір гідронімного рівня (з формантом *-ica*) від **Plavьna* (див. вище).

*Plytvica: хорв. *Plitvica* (ad *Plitu(i)zam* rivum, *Plituize*, 1201 р.) – гідрооб’єкт у Посав’ї (Dickenmann II, 72: до серб., хорв. *plit*, *plítak* ‘неглибокий’ або до *plitav* ‘який плаває’ у різних дослідників), *Plitvica* – оз. й руч. (пор. ще аналогічну місцеву назву в латиномовних джерелах – *Plitucza*), слвн. *Plikwitz*, 1193-1200 рр. – гідронім (суч. – *Plitvički potok*; Bezlaž III, 58).

Хорватські топоніми Ф. Міклошич подає як співвідносні з апелятивами на зразок слвн. *plitev*, *plitek*, ст.-сл. **плытъкъъ**, серб. *plitak*, пол. *plytki* ‘неглибокий’ [231, с. 298]. В цьому випадку йдеться про гідронімізацію структурно тотожного праслов’янського апелятива, репрезентованого в слвн. *plítvica* ‘неглибоке місце’, ‘неглибока миска для молока’, ‘тарілка’ ~ (XVIII ст.) *plitve* ‘неглибокий’ < **plytvъ* – прикметник зі словотвірною структурою, аналогічною псл. **mьrtvъ* = лат. *mortuus*; загалом – до псл. **ply̅-ti* (версія Ф. Міклошича), проте не в значенні ‘плавати’, а в значенні ‘текти’. Семантика ‘неглибокий’ розвивається з ‘текти’, пор. рос. *полóй* ‘низовина, утворена повинню’ ~ *луть* (див.: Bezlaž III, 58). По-іншому етимологію основи псл. **plyt-* (**plytькъъъ* ‘неглибокий’ ~ і.-с. **pel-* ‘широкий, плескатий’ з подальшим розвитком семантики ‘тонкий’ > ‘неглибокий’) пояснює Ж.Ж. Варбот [18, с. 274-277], тому існують підстави для розмежування **plytvъ* (індоєвропейський релікт **plū-t-uo-*) і **plyt-ькъъъ* ‘неглибокий’ як омонімічних структур.

*Rojišče: серб. *Pojušite* – потік (обл. Иногоште; Павловић 1996, 252), макед. *Пошште* – назва джерел, які вливаються у Злетовську Реку (Ив., 499: від *пошште* ‘місце, де п’є худоба’), пол. *Poisko* (2) – водна назва (бас. Одеру; NWP 210) ~ **roj-išče* (пор. згадане макед. *пошште*), **rojiti*.

*Polna: серб. *Плана* – рч., п. Чемерниці л. Зах. Морави (Павловић 1996, 249), пол. *Plona*, 1176 р. (суч. *Plonia*) – рч. (SO I, 158), *Plona* (3) – водна назва (бас. Вісли, Одеру; NWP 206), д.-рус. «**пониѣ Володимерь из Галича ... и пришедъ ста. на Полонои**», 1149 р. – водна назва [цит. за: 175, с. 217], укр. *Полонá*, *-ої*

(*Polona*, 1321 р.) – пот. на Закарпатті (СГУ 435), рос. *Полона* – рч. (р-н Ладого; Vasmer III, 735).

Імовірно, лексико-семантичний словотвір від апелютива, рефлексами якого виступають чес. *pláně* ‘рівнина’, слвц. *plán* ‘т. с.’, слвн. *plánja* ‘міцевість, на якій не росте ліс’ і под. < **poln-* (етимологію апелютивів див. [74, с. 223, 224-225]; на споріднені форми орієнтовано генезу **Polnъ(jь)* в [175, с. 217-218]). Можливе інше трактування історії назви, зокрема, як одиниці, сформованої в гнізді з і.-є. **pol-* ‘плисти’ (див. SO I, 158: із паралельною версією про залежність від слов’ян. *plōna* ‘неврожайна, безрибна (річка)’).

***Роложъніса**: серб. *Положница* – рч., л. Сутески л. Лиму п. Дрини (Павловић 1996, 252) ~ рос. *Полойник* – назва гідрооб’єкта (Смолен. губ.; Vasmer III, 734) < *Роложънікъ (якщо останнє не співвідносне з діал. смол. *полóйник* ‘кухарська ложка для розливання рідких страв, «половник»»; СРНГ 29, 108). Гідроніми сягають апелютивів, похідних із формантами *-іса*, *-ікъ* від прикметникової основи **роложън-* (: рос. діал. *полóйный* – адж. до *полóй*; СРНГ 29, 108) < *роложъ, пор. серб., хорв. *пòлòј* ‘заливне місце з тванню’ (РСКНЈ 4, 656), укр. діал. *полій* ‘потік, течія води’ (ЕСУМ 3, 247), рос. діал. *полóй* ‘низьке заливне місце’, ‘річкова затока’ тощо (СРНГ 29, 107) < *ро-liti. Праслов’янська давність проблематична з ареальних причин.

***Polva**: серб. *Плава* – рч., л. Дрини (Павловић 1996, 248), укр. *Полова́* (бас. Прип’яті), *Полова* (бас. Дніпра) – гідроніми [175, с. 218: *Polvъ (-а), без сербської та білоруської форм], блр. *Палава* (*Полова*, *Полове*) – рч. на території кол. Вітебської губ. (Vasmer III, 731). Гідронім, очевидно, співвідноситься з ад’ективами типу серб., хорв. *plâv*, *pláva* ‘синій, блакитний; світлий, блідо-жовтий’ (пор. ще назви місцевостей у сербській та хорватській мовних зонах *Plav*, *Plavac*), рос. *полово́й*, ст.-сл. **плавъ** ‘т. с.’ (форми наведено за: Skok II, 679). Мотивація за кольором водної поверхні.

Коли взяти до уваги результат процесу перебудови у праслов’янську добу давніх основ на *-ī* (належали до м’якого варіанта відмінювання *ā*-основ) як *-ьji*, *-ьja*, то до кола репрезентантів **Polv-* можна зарахувати ст.-рос. *Половья*, 1609 р.

– рч. (кол. Порецька волость; АИ II, 217) < **Polv̆ja*, що, зрештою, сягає і.-є. **polŭtī* (пор. ще вед. *dēvī*, гот. *tawī* < *magw-tī та ін. [139, с. 204]). Пор. у зв'язку з цим відношення форм *oldi (архаїчна) та **old̆ji*, **old̆ja* (пізніші) – слов'янська назва одного з видів човна (ЕССЯ 32, 53).

***Роніку**, -ъве: хорв. *Ronikva*, 1312 р. – водна назва [260, с. 188], хорв. *Пониква* – рч. (Мичатек 709). Аналогічні гідроніми вже були предметом уваги дослідників. Зокрема, Г. Хай назву водного об'єкта у давнього слов'янського населення Саксонії *Ronickaui*, 1317 р., *Punicowe*, 1318 р., *Punekow* прочитував як *ronikva*, зіставляючи з топонімом *Ronikva* на території Сербії, Хорватії, Герцеговини й апеллятивом ст.-сл. **пониква** 'вир' [215, с. 281]. Пор. також пол. *Roniqua*, 1259 р. (суч. *Ponikwa*), *Ponik* – пр. Варти, пояснені як 'потік, який зникає' ~ *ronik* 'річка, що зникає під землею, в болотах' [246, с. 120], і реконструкцію для *Ronikva* (бас. Сави) праформи *Roniku, -ъве ~ укр. *Поні́ква* (бас. Стиру), рос. *Пониква* (бас. Оки) – річки, блр. *Пані́ква* (бас. Сожу), пол. *Ronikwa* (бас. Одери та Вісли) і под. ~ слвн. *ronikva* 'місце, де вода зникає під землею' та ін. [175, с. 219].

До цієї лексичної групи належить і чеська місцева назва *Ronikva* (в німецькому записі – *Poneggen*), будова котрої, як і походження, спеціально не коментуються [262, с. 159], а також моравський топонім *Punkva*, реконструйований саме як **ronik̆va* [155, с. 141]. Щодо слов'янської топонімії, мотивованої згаданим апеллятивом, див. ще: [231, с. 301] та (Šmilauer 1932, 471: *ronikva*).

***Ропогъ**: серб. *Понор* (5) – назва річок (бас. Півд. Морави, Колубари, Тимоку; Павловић 1996, 253), *Рòнор* – водний об'єкт (бас. Лиму) [198, с. 41: зіставлено з *ronirati*], болг. *Пòнор* – водна назва (межиріччя Долної Струми і Долної Мести) [наведено за: 175, с. 220] ~ укр. *Понóра* (*Ропора*, *Ропира*) – назва річок (бас. Прип'яті, Горині; СГУ 437), *Понора* – рч. (Херсон. губ.), рос. *Понора* – рч. (Москов. губ.; Vasmer III, 748) < *Ropora.

Гідроніми сягають псл. **po-nor̆*/*po-nora < *po-nerti, **po-n̆r̆o*, пор. вище зіставлення з варіантним за вокалізмом серб., хорв. *ronirati* у Д. Чупича, а також

такі рефлекси псл. **ropor-*, як: укр. діал. *понóри* ‘природні отвори, канали у вапнякових породах, якими поглинаються поверхневі води, проникаючи у глибші верстви землі’ (Пура 1985, 25-26: зіставлене з гідронімом *Понóра*), серб., хорв. *пòнор* ‘прірва, безодня; круча; місце, де річка зникає під землею’, ‘місце, де вирує вода’ та ін. [175, с. 219-220: з аналогічним висновком щодо генези топонімів з основою **Ropor-*]. Сюди ж і д.-серб. **Поноръ** – місцева назва [231, с. 301], хорв. *Ропòр* – географічна назва (р-н острова Раб) [наведено за: 253, т. I, с. 64].

***Porodimja**: серб. *Породимља* – давня назва (у Печському літописі XVIII ст.) річки *Неродимља* (Гильфердинг 1873, 185, 539), *Porodimlia* (8 **Нєродимли**, 1336-1347 pp.) – рч. (бас. Вардару) [204, с. 80].

Гідронімізація субстантива на *-ja* від дієприкметника *porodimъ < *po-roditi. Стосовно реалізації основи з такою семантикою в гідронімії пор. такі приклади: ст.-рос. *Непложа*, 1567-1568 pp. – рч. на території кол. Рязанського краю (ПКРК 446), рос. *Непложа* – рч. (бас. Оки; Смолицкая 185) < *Ne-plodja ~ *plodja, *ploditi, одним із основних значень котрого були ‘плодити, народжувати’. Пор. ще: блр. *Плода* (*Ploda*) – гідрооб’єкт (Вілен. губ.; Vasmer IV, 684) < *Ploda, рос. *Рожанец* – оз. (бас. Оки; Смолицкая 273) < *Rodjanъсь, яке за походженням – суфіксальне похідне від дієприкметника на *-n-* від *rodjati ‘народжувати’. Можливо, до цієї групи гідронімів належить і ст.-рос. *Жеворожъ*, gen. *-a*, 1674-1675 pp. – оз. (кол. Торопецький пов.; АЮБ 2, 104), що (як робочу версію) імовірно розглядати як спотворене через деетимологізацію чи неправильно записане *Живорожъ < *Živo-rodjъ з першим компонентом, співвідносним з **živъ(jъ)* ‘живий’.

Формально до цієї ж групи належить і болг. *Пóродим* (*Пóрдим*, *Пóродин*) – місцева назва (р-н Ломско; Дуриданов 88), проте наявні варіанти топоніма не дозволяють упевнено ототожнити його з похідними від кореня **rod-*.

***Posьranъ**: серб. *Посран* – пот., пр. Жупаниці, л. Ібру п. Зах. Морави (Павловић 1996, 255) ~ пол. *Posraczka* – назва двох озер (NWP 212) < **posьr-ač-*. Пор. ще блр. *Сранка* – пот. (Вітеб. губ.; Vasmer VII, 375). Гідронім репрезентує дієприкметник на *-n-* (pass. perf.) до *po-sьrati – префіксальна форма стосовно *сьrati, *serq ‘випорожнюватися; забруднювати’ (рефлекси див.: ЕСУМ 5, 386-

387). Номінація мала на меті вказівку на забрудненість води, її каламутність. Польська назва консервує дериват із суфіксом *-aĉ-* від тієї самої дієслівної основи. Праслов'янська хронологія гідронімів сумнівна.

***Ротокъ**: серб. *Поток* (50) – назва водних об'єктів у різних частинах Сербії (Павловић 1996, 255-256), макед. *Пóток* – потік у р-ні водозбору Брегалниці (Ив., 507), пол. *Rotok* – гідронім (бас. Одери, Вісли та ін.; NWP, 213), укр. *Пóтiк, Пóтóку* – назва потоків і річки у бас. Тиси та ін. (СГУ 384) і под. Потенційно давня назва (див. далі *Rěka), мотивована відповідним терміном гідрографічної номенклатури, пор.: макед. *поток* ‘маленька річка’ (Ив., 507), серб. *поток*, пол. *rotok*, укр. *поті́к*, рос. *потóк* тощо зі значеннями ‘потік’, ‘річка’, ‘струмок’ і под. Див. ще [155, с. 251-252], де констатується давність таких гідронімів.

***Роъп'а**: серб. *Поужња* – рч., п. Тари п. Дрини (Павловић 1996, 251), укр. *Пóжня* – назва водного об'єкта (бас. Дніпра; Vasmer III, 721) ~ **po-žьn'a* (: рос. *пóжня* ‘поле, луг, сіножать’; наведене за Фасмер III, 302: із поясненням від *жать, жну*; укр. діал. *пóжня* ‘стерня’; ЕСУМ 2, 188) – похідне на базі презентної основи **po-žьnq, *po-žęti*.

***Praga/Pragъ**: серб. *Прага* – рч., пр. Дрини (Харузин, карта), *Pràg* – дж. (Halilović 437), пол. *Praga* – гідронім (бас. Вісли; NWP 224), укр. *Пражéла* (*Pražela*, 1909 р.) – рч., л. Ропочева л. Сучави п. Серету л. Дунаю (СГУ 445) ~ **praga/pragъ*, які пов'язані відношеннями чергування з *prъžiti ‘палити’ (: серб., хорв. *prъžiti*) [19, с. 27], ‘сушити, висушувати’ [252, с. 98: тут подано варіанти *prъžiti ~ *pražiti]. Пор. ту саму основу в ойконімі чес. *Praha* ~ *pražiti* (позначення місця, випаленого сонцем, сухої місцевості; Profous 452-453).

Український рефлекс, можливо, відтворює вторинну форму, що виникла внаслідок адаптації питомо слов'янської назви в мовленні румунського етносу за допомогою суфікса демінутивності *-el-* (тобто первісне *Прага > **Пражел/Праджел* із подальшою граматичною зміною під впливом слів із кінцевим сегментом *-ела*). Щоправда, останній приклад може виявитися й

спотвореним рум. *пержол* (*пыржол*) ‘пожежа’ [приклад подано за: 140, с. 119] › *‘випалене вогнем, вигоріле місце, ділянка землі’. Тобто йшлося б про гідрооб’єкт, розташований поблизу такої ділянки. Така ймовірність не дозволяє впевнено розглядати укр. *Пражéла* серед рефлексів наведеного прототипу.

***Pravica**: серб. *Правица* – рч. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 258), хорв. *Pravica* (*Prouc(h)*, *Prouch*, 1258 р., *Prowcha potok*) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 77), укр. *Праві́ця* – рч., л. Путилівки (Пура 1985, 103: назву зіставлено з укр. *праві́ця* ‘права рука’).

Формально гідронім тотожний апелятиву з формантом *-ica*, похідному від **pravъ(jь)* ‘протилежний лівому’, пор. згадане вище *праві́ця* ‘права рука’, а також чес. *pravice* ‘т. с.’ (Trávníček 1237) і в.-луж. *prawica* ‘права рука, десниця’ (Трофимович 204). Однак семантика номінації не може бути пояснена однаково для всіх гідронімів: сербські та хорватські рефлекси основи **prav-* мають значення ‘прямий; той, хто правий (про людину)’, пор. adj. серб., хорв. *prāv* ‘прямий’, з яким зіставлено хорв. *Pravica* (Dickenmann II, 77), у східних же слов’ян ця основа функціонує як ‘п’равий’, що дало підстави для образного використання похідного *prav-ica в гідронімії для позначення правого рукава, притоки річки. Апеляцію до діалектної лексеми з іншим значенням (блр. діал. *праві́ца* ‘найкращий вид соломи’) при аналізі українського та південнослов’янського (савського) потамонімів знаходимо в дослідженні В.П. Шульгача, де викладається й альтернативна версія історії *Pravica як деривата від гідроніма **Pravъ(jь)* [175, с. 223].

***Priporъ**: серб. *Припор* – пот. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 261) ~ укр. *Припо́ра* (*Prupora*) – потоки (бас. Дністра, а також у Верховин. р-ні Івано-Франк. обл.; СГУ 446; пор. тут же назву гори *Припір*) ~ *pri-porъ / *pri-pora < *pri-perti. Пор. серб. *Prípor* – назва стрімкого, вертикального місця, через яке можна пройти тільки притримуючись руками (Stanić 72), укр. лемк. *Припо́р* (*Przypór*, *Pripor*), *Припір* (*Pripir*) – топоніми, бойк. *припір* (*prypir*) ‘вертикальний стік води, стрімка дорога’ (Stieber 61), а також (з іншою префіксацією) укр. *Попо́ра* – рч. (реєструється в с. Теремки Красилів. р-ну Хмельн. обл., раніше це була

Корчів. волость; ОАІУМ) < *Po-pora ~ *po-perti, болг. *Опòр* – гірський масив (р-н Середньої Гори), *’Ωλωρών* – оронім (р-н Драми) < *O-porъ ~ *o-perti (ст.-сл. *опрѣти, опьрж* ‘тиснути’) [63, с. 160].

***Prušćnica**: слвн. *Prušnica* – пр. Боровниці. В профільній літературі зазначається, що формально близька топонімія вказує на якийсь антропонім *Prušъ ~ рос. *Прухъ*, і заперечується можливість порівняння гідроніма з етнонімом *Prusi* (Bezlej SVI II, 124-125). Орієнтація гідроніма власне на гіпотетичну особову назву *Prušъ стикається з проблемою словотворення: відантропонімне похідне мало б вигляд *Pruš-eva/**Pruš-ev*. Тому пошук етимології вказаної назви має вестися в іншому напрямку, і першим кроком буде припущення розвитку сучасної форми *Prušnica* з первісного *Prušćnica < *Prušć-ъn-ica, основа якого (**prusk-*) витлумачується як варіант до **prъsk-*/**prysk-* (болг. *прѣскам* ‘бризкаю’, рос. *прѣска́ть*, укр. *прѣска́ти* ‘бризкати’ і под.; див. Фасмер III, 391), відбитий ще в основі н.-луж. *přuskel’* ‘смуга, рубець, мозоль’ (характеризується як ступінь чергування до рос. *прѣска́ть* та ін.; Фасмер III, 391).

***Purьnica**: *Purnica* – пр. Пакри (бас. Сави; Dickenmann II, 84), укр. *Пурниця* – рч. (бас. Сейму; СГУ 453). Етимологія хорватського гідроніма була обмежена віднесенням його до антропоніма *Púro* (Dickenmann II, 84), однак така версія не пояснює деталей словотвору, тому не виглядає переконливою. Гадаємо, обидві назви відтворюють псл. *pur-ъn-ica ~ *puriti ‘обпекти, зігріти’, що зберігається лише у зв’язаному вигляді – префіксальній формі, пор. *ob-puriti (: серб., хорв. *òpuriti* ‘обпекти’ та ін.; ЭССЯ 29, 36). Таким чином, відновлене *purьnica свідчить про колишній вжиток безпрефіксного дієслова.

***Рътина**: серб. *Тиња*, 1728 р. – рч. в р-ні Чорної Гори, що в давніших документах відзначена як *Ptina*, 1725 р., а турецькі записи XVI ст. передають її назву як *Петина*. Такий стан фіксацій гідроніма дав А. Ломі підстави для розгляду його як *Птина* ~ *рѣта ‘птах’ [109, с. 14]. Цілком приймаючи таку думку, вважаємо, що хронологія зазначеної назви може бути достатньо глибокою для того, щоб говорити про праслов’янську архаїку *Птина* і

відновлювати її первісну форму як **Pьtina*. Акт називання тут не обов'язково (проте не виключено й таке) ґрунтувався на співвідношенні цієї лексеми з «пташиними» топонімами: виступаючи апофонічним варіантом і.-є. **peu-/ *rou-* 'пухнути, здуватися' (плюс *t*-детермінатив), основа **pьt-* могла вживатися для позначення (як у нашому випадку) бурхливого плину води (пор. російський вислів *река вздулась* (наприклад, від дощів)). Пор. у цьому відношенні ще рос. *Пот-ица* – потамонім із цією ж основою [див.: 175, с. 231-232]. Близьку структурну аналогію до псл. **Pьtina* являє лит. *Pautiėnė* – гідронім ~ *paĩtas* 'яйце' (Vanagas 250), буквально – 'те, що набрякло, здулося'.

*Рьрача: хорв. *Prača* – назва гідрооб'єкта на території історичної Іллірії [237, с. 43], словц. *Práča* (в угорських пам'ятках – адаптоване до мадярської фонетики *Parachan*, 1304 р.) – гідронім (Šmilauer 1932, 10), пол. *Pracza, Pracz* – оз. і став у бас. Одери й Вісли (NWP 224). Друга польська назва відтворює форму **Pьраць*.

М. Павлович тлумачить хорв. *Prača* як іллірійський лексичний елемент у зв'язку з метатезою **Parti > *Prati-*. Таким чином дослідник намагається підтвердити думку Н. Вулича про локалізацію на цій території іллірійського племені *Partina* [237, с. 43].

Сумніви щодо такого пояснення викликають, по-перше, реально не зафіксовані, гіпотетичні іллірійські форми як можливі прототипи для гідроніма, по-друге, відсутність коментаря щодо природи кінцевого *-ča* в хорватській назві. На наш погляд, ніщо не заважає розглядати гідронім серед власне слов'янських лексем. Маємо справу з топонімізованим апелятивом **pьr-ača/ *pьr-aць* ~ **pьrati*, **perq* 'бити; прати', пор. ще чеський ойконім *Prač* (*Pratsch*) (Kott II, 876), а також чес. *práč* 'боєць, борець; той, хто постійно б'ється', 'хто миє, пере' (Jungmann 3, 426), укр. *прач*, *-á* 'праник, прач' (Грінченко 3, 403). До цього ж ряду належать особові назви: хорв. *Prač-ić* (Leksik 528), пол. *Pracz* (Rymut VII, 527) і чеський відантропонімний ойконім *Práčov*, 1720 р. (Šmilauer 1960, 331). Щодо функціонування в галузі народної географічної термінології (тут вони логічно набували топонімного статусу)

дериватів зі згаданою основою пор. болг. *перало* ‘місце на річці, де перуть’, *періло* ‘місце, де перуть’ та ін. (див.: БЕР 5, 166).

*Рьркозь (***Рьркозь?**): *Prkos* – водна назва (територія Боснії) [199, с. 61]. Вірогідно, вторинна форма щодо первісного **Prkoz* ~ пол. *Perkoz* – оз. (NWP 201). Прагідронім консервує похідне з формантом *-ozь* від основи **rьrk-*, що репрезентує ступінь редукції і.-є. **per-* ‘бити’ (пор. псл. **perti*, **rьrQ*) плюс *k-* детермінатив, тобто **pr-k-*. Пор. щодо суфіксації **kьrg-oz-* ~ і.-є. **(s)ker-* ‘гнути; крутити; різати’ [88, с. 260], **dorg-oz-a* (: макед. *Драгоза*, XV ст. – особова назва; Стаматоски 138: із виділенням суфікса *-za*) ~ **dorgь(jь)* ‘дорогий’ та ін. Стосовно номінації пор. вище **Рьраџа*.

Базове **rьrk-* можливо трактувати і як форму з розширенням на *-k-* і.-є. **per-* ‘згинати, робити нерівним’, яке в апеллятивному словнику представлено серб. *пркос* ‘впертість’ [271, с. 476: серед похідних із суфіксом *-os-*] – значення, котре часто виступає вторинним щодо ‘нерівність, вигнутий предмет’ (в основі мотивації – акцент на формі гідрооб’єкта). Щоправда, остаточному ототожненню серб. *пркос* із гідронімом *Prkos* і відновленню на їхній основі псл. **rьrk-osь* заважає вірогідність збігу кінцевих *-s* і (оглушеного) *-z* в одному *-s* у сербських діалектах.

*Ражьна: серб. *Ражна* – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 270), рос. *Райна* – рч. (гідросистема Унжи; Vasmer IV, 13), *Райня* – л. Оки в нижній течії (Смолицкая 193) ~ пол. *Rajna* – місцева назва (пов. Троцький; SG IX, 498). Гідронімізація гіпотетичного прикметника на *-ьн-*, утвореного від псл. **rajь*, котре, на думку О.М. Трубачова, мало значення ‘пов’язаний з течією, розміщений за річкою’ [155, с. 190: зі слов’янською етимологією апеллятива **rajь*].

*Рама: серб. *Ràma* – рч., пр. Неретви (Skok III, 105: уперше згадується в документах під 1103 р.), *Râma* (Головацкий 259), рос. *Рама* – оз. (бас. Оки; Смолицкая 101), що згадується після 1438 р. [143, с. 254]. Імовірно, сюди ж пол. *Ramia* (3) – гідронім (NWP 231) < **Ramja*, якщо ця форма не споріднена з пол. *rato*, *rane* ‘темрява, пільма’, в яких Ф. Міклошич (без коментаря кореневої частини) виділяв суфікс *-тъ* [230, с. 233].

Форма гідроніма дозволяє бачити в ньому реліктовий апелятив **rama*, ймовірно, генетично пов'язаний з основою дієслова **u-raměti(se)* (: д.-рус. *урамѣтися*) ~ і.-є. **rem-* 'перебувати у спокої, відпочивати; підпирати, опора', пор. відбиття одного з його ступенів у д.-інд. *rāma* 'задоволення, радість', н.-перс. *rām* 'спокій' та ін. [детальніше див.: 131, с. 187-189]. На колишню наявність у дослідженому ареалі відповідної дієслівної форми вказує серб. діал. *удра́мим* 'заспокою', зафіксоване у тимочських говорах (Станојевић 192) ~ inf. **otъ-ramiti*. У плані мотивації пор. аналогію, репрезентовану в блр. *Пакой* (*Покой*) – гідронім (Могил. губ.; Vasmer IV, 724).

Російський лімнонім у літературі розглядають як елемент балтійського гідронімікона басейну Оки, зіставляючи його з литовською назвою озера *Rāmė* ~ *ramùs* 'спокійний' [129, с. 86]. Однак наявність тотожної форми в гідронімії Сербії, що перебуває поза зоною балто-слов'янських контактів, а також наявність очевидного, на нашу думку, етимологічного зв'язку між переліченими назвами і відповідним дієсловом (до речі, спорідненим з лит. *ramùs*) дозволяє обстоювати слов'янську генезу рос. *Рама*, вірогідно, перенесеного в басейн Оки під час слов'янської колонізації її узбережжя. Крім того, пор. зауваження В.М. Топорова: «неясно, чи є зв'язок з лит. *Rāmis*, лтс. *Rameko*, *Rame*» та ін. < **Ram-* з рос. *Рама* [143, с. 254].

У словнику П. Скока етимологію сербської назви не визначено; йдеться лише про її належність до словника невідомої доримської та дослов'янської (можливо, іллірійської чи навіть давнішої) мови (Skok III, 105; з літературою). У принципі, таке твердження не знімає можливості зарахування гідроніма до ряду потенційно архаїчних *слов'янських* лексем, по-перше, з причини прозорого співвідношення його зі слов'янськими дієсловами та з формально тотожними гідронімами за межами Балкан (див. вище), а по-друге, через наявні сліди ранньої слов'янської хвилі на Балканах.

*Reva: серб. *Rěva* – дж. (Halilović 437), пол. *Rzewa* – гідронім (бас. Вісли; NWP 243), укр. *Réva* – рч., п. Стиру (Пура 1985, 55), рос. *Рева*, *Рев* – гідроніми

(бас. Оки; Смолицкая 180), з урахуванням яких можлива реконструкція пари **Reva/*Revъ*.

Топонімізація апелятива, похідного на базі **revq* – праес. щодо **r'uti* ‘ревти’ (: ст.-сл. **рюти**, слвн. *rjuti* ‘ревти’ [124, с. 114], *rjuti*, праес. *rjovem*, *revem* ‘ревти, кричати, репетувати, горлати, гарчати, рикати’, пол. *rzić*, *rzić* ‘т. с.’; Zajceva 103). Пор. такий його рефлекс, як укр. діал. *рэва* ‘бурхлива річка’, поліс. ‘течія на місці глибокої ями в річці, де крутиться вода’ (Пура 1985, 55: до *ревти* та гідроніма *Рэва*) ~ чес. *řev* ‘гучний звук’, ‘крик’ ~ *řvátí* ‘створювати сильний звук (про людину, оленя)’ (Trávníček 1363, 1368) < **revъ*. Мотивація за характером звука, який супроводжує плин бурхливої течії, пор. укр. *Гучало* – пот. на Закарпатті (СГУ 163) ~ *гучало* ‘невеликий водоспад у річку’ (ОАІУМ) < *гучати* ‘робити шум’.

*Revenikъ: серб. *Ревеник* – пот. (обл. Колубари; Павловић 1996, 276), рос. *Ревенек* – гідронім (Кур. губ., бас. Дінця; Vasmer IV, 33), яке, очевидно, з **Ревеник* (нечітка вимова ненаголошеного *и* призводить в діалектах до перезвуку в *e*). Назва сягає апелятива **reven-ikъ*, утвореного від основи терміна географічної номенклатури **revenъ* > укр. діал. *рэвен* ‘яма на болоті (звичайно наповнена водою)’, що вважається поліським локалізмом, можливо, перенесеним в болотну термінологію з річкової, де він міг позначати ‘глибоке місце з водою, що клекоче («реве»)’ ~ укр. *ревуча* ‘долина потоку’ [142, с. 236]. Докладніше про **revenъ* і залежну від нього топонімію див. [175, с. 234]. З огляду на похідну південнослов’янську форму логічно припустити існування тут місцевого рефлексу твірного **revenъ* (значить, його давній ареал був ширшим).

*Rěčica: хорв. *Rečica* (*Ryčusa*, 1269 р.) – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann II, 93), слвн. діал. *Rčica* – гідронім (р-н Бледа, Гор’я) [197, с. 27], *Ročica* – назва приток Песниці, Сочі, Башкого Озера (фонетично модифікований варіант із діалектним перезвуком ненаголошеного *e* > *o*; див. Bezlaž SVI II, 159), болг. *Речица* – рч. (р-н Осогівської Планини; Чанков 380), макед. *Рэчица* – рч. і нп. (Пјанка 434), слвц. *Riečica* – гідронім (бас. Сланой; Sičáková 70), чес. *Řečice* – водна назва (Šmilauer 1932, 456), пол. *Rzeczyca* – рч., пр. Гопла (SG X, 139), також як водний об’єкт у бас. Вісли (HW 401), *Řečusa* (бас. Одери; NWP 243),

укр. *Річиця* (*Reczysa, Rzeczysa*) – назва приток Дніпра і Прип'яті (SG IX, 583; X, 137), ст.-рос. *Речица*, 1577-1578 рр. – рч. в кол. Рязанському краї (ПРП 55), рос. *Речица* – назва багатьох водних об'єктів (бас. Оки; Смолицкая 43, 371), блр. *Рэчыца* – лімнонім [175, с. 234]. Див. ще [245, с. 144].

Демінутив на *-ica* від *Rěka або топонімізація відповідного географічного терміна [рефлекси див.: 175, с. 234-235].

***Рѣцька**: серб. *Речка* – рч., п. Дунаю (Павловић 1996, 279), *Rietschke*, 1430 р., *Ritzschke* – рч. в Саксонії (тлумачиться у зв'язку з чес. *řička* 'річка') [215, с. 285], чес. *Řička* (Šmilauer 1932, 456), пол. *Rička* (бас. Одеру), *Rzeczka* – гідроніми (NWP 241, 243). Гідронімізація відповідного апелятива, пор. такі його рефлекси, як чес. *řička*, укр. *річка*, рос. *рѣчка* та ін. Можлива похідність із суфіксом *-ьk-* від *Rěka. Див. ще [245, с. 144].

***Рѣка**: серб. *Рѣка*, сер. XIII ст. – назва річки, що служила однією з меж земель Дубровника (можливо, це *Требиништица* чи *Захлума*); у середині XIX ст. протікала по Поповській долині [113, с. 62], *Река* – рч. (р-н Гори, тече в напрямку Люми; Цоговић 1996, 87), *Рѣка* (*Рѣцина*) – рч., що впадає в Адріатичне море (витікає з-під Краських гір поблизу істрійського кордону; Липовский 5), *Рѣка* – одна з назв річки *Черноєвича* в Чорногорії (Аншукова 9), *Рѣка* – рч., що тече по Кульпській долині, також рч. в р-ні Істрії, *Ρήχιος* (*Ріка*) – рч. в р-ні міста Солунь (у Прокопія позначена як *Rechius*: «Haud procul Thessalonica flumen Rechius (Ρήχιος) latibur»; Очерк 103-104), хорв. *Reka* (*Rijeka*) – пр. Сави (Dickenmann II, 92), д.-слвн. *Reka* – назва двох ручаїв у Карінтії [220, с. 105], макед. *Réka* – рч. (Охрид; Пјанка 434), *Река* – водна назва (бас. Брегалниці) [67, с. 95], *Réka* – рч., пр. Злетовської Реки (Ив., 545), *Rěka* – водний об'єкт у лужицьких сербів (Šmilauer 1932, 456), пол. *Rzeka* – назва кількох річок (NWP 241), *Ріка* – старе русло Боржави (поч. XX ст.; Берегів. р-н Закарпат. обл.), *Ріка* – рч. (с. Олешник Виноградів. р-ну Закарпат. обл.; ОАІУМ) ~ *rěka 'річка'.

Цей різновид потамонімів заслуговує на окрему увагу. Називання річки *Рікою* без вказівки на особливості гідрооб'єкта, котрі звичайно проявляються в

його назві (пор., наприклад, численні *Криві, Глибокі, Мертві* та ін. річки в слов'янському ареалі), має давню традицію, сягаючи доби, коли будь-яка водойма осмислювалася людиною просто як *Ріка, Озеро, Потік* та ін. і не виділялася з-поміж інших. На цій підставі будь-який гідронім такого типу (так званий *Wasserwörter*), якщо він повторюється в різних частинах Славії, потенційно праслов'янський (глибоку архаїку гідронімів такого типу констатував О.М. Трубачов [265, с. 915]; див. ще [155, с. 251-252], а також [245, с. 144-145]).

*Rěžь: серб. *Реж* – пот. (бас. Тимока; Павловић 1996, 276), рос. *Реж* – гідронім (Перм. губ.; Vasmer IV, 37) ~ *rěžь (< *rězjь), *rěžq, *rězati. Твірний апелятив міг мати топографічну семантику на зразок спільнокореневого укр. діал. *віріз* ‘підмитий берег’ (СНГТК 43) < *vy-rěžь.

*Rešava: серб. *Ресава* – гідронім (бас. Вел. Морави), макед. *Ресава* (*Rezava, Résowa, Resava*) – рч., пр. Црної (бас. Вардару), пор. під 1503 р. «на **рѣцѣ Рѣсавѣ**». Обидві назви віднесено до дериватів псл. *rědsa ‘ряска’ [204, с. 259: без визначення хронології похідних]. Очевидно, давній випадок субстантивації у південнослов'янському ареалі форми жіночого роду ад'єктива *rěs-avь < *rěsa ‘назва водної рослини’.

*Rešьnica: хорв. *Resnica* (*Reznicha*, 1292 р.) – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann II, 94), *Řasnice* – пр. Одери (NWP 243). Прагідронім сягає апелятива, варіантного за суфіксом щодо *rěšьnikь (див. наступну статтю), пор. хорв. *resnica* ‘рослина’ (Dickenmann II, 94).

*Rešьnikь: слвн. *Resenik* (*Rešeniza, Rešenik*, 1751 р.) – пр. Копривниці (Bezljaj SVI II, 151), *Řasnik, Řasník*, пол. *Rzęśnik* – пр. Одери (NWP 243), рос. *Рясник* – гідронім (бас. Сейму; Орл. губ.; Vasmer IV, 139). Сюди ж пол. *Rzaśnik* (3) – ойконім (SG X, 127).

Найбільш імовірна думка Ф. Міклошича про відтворення в слвн. *Resenik* первісного *Rěšьnik ~ *rěsa (> слвн. *rěsa* ‘водна рослина; ряска’), і вокалізм російських гідронімів *Рясник, Рясна* та ін., котрі не можна відривати від словенського, засвідчує правильність такої етимології (див. Bezljaj SVI II, 151: із посиланням на Ф. Міклошича). Отже, твірним апелятивом для перелічених назв

був дериват на *-ikъ* від **ręsъnъ(jь)* < **ręsa* ‘зморшка; вія; сережка (на дереві); водорість’ (континуанти див. Фасмер III, 473-474, 538: *ресніца, рясá* I).

*R’utъna: *Rjutna* (*Riutna*, 1234 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 96) ~ (похідне) пол. *Rzytnica* (3) – назва водних об’єктів у різних частинах Польщі (NWP 243) – фонетично модифікований варіант стосовно первісного **Rzutnica* з діалектною зміною рефлексу псл. **’u* (**ü*) > *i* (у після шиплячого), пор. пол. діал. *libezny* ‘милий, любий’ < **l’ubezъnъ(jь)* (ЭССЯ 15, 170-171). Сюди ж, певно, *Reutnitz*, 1418 р., *Rewtenicz*, *Rutnitz*, 1421 р. – топонім (Саксонія), співвіднесений зі ст.-сл. **рЮТИТИ, роУТИТИ**, чес. *routiti, řtititi*, пол. *rzucić* ‘вергати, кидати, метати’ [215, с. 161].

Хорватську назву Е. Дікенманн подавав як ізольовану структуру й зіставляв із російськими потамонімами *Реут* (< **Ревут*), *Ревучи*, припускаючи зв’язок із серб., хорв. *rjùti* ‘ревти’ (Dickenmann II, 96: «непевно»). Етимологічно таке зіставлення виправдане, проте структура назви потребує певних коментарів, зокрема, південнослов’янська форма репрезентує ад’єктив жіночого роду на *-ъn-*, похідний від дієприкметника з суфіксом *-t-* (pass. perf.) від **r’uti* ‘ревти’ (див. вище **Reva/*Revъ*). Іншим перспективним напрямком етимологізації наведених назв може бути пояснення, запропоноване Г. Хаєм для саксонського топоніма, а саме – розгляд їх у межах словотвірного гнізда дієслівної основи **r’utiti* ~ **rutiti* (рефлекси див. вище). Щодо мотивації пор. вище **Metava*. В усякому разі, доводиться враховувати ймовірність збігу в **R’ut-* (а значить, і в його ономастичних рефлексах) двох омонімічних структур.

Для балканського **R’utъna* знаходимо відповідники в польському (**R’utъn-ica*), російському й білоруському топоніміконах, де основа **r’utъn-* консервується в основі назви двох нп. *Рютнево, Рютнява* (територія Яросл. і Вітеб. губ.; Vasmer RGN VIII, 23) < **Рютень* – антропонім < **r’utъnъ*. Сюди ж ст.-рос. *Рютенской*, 1585 р. – місцева назва (ДТП 150) < **Рютъно, *Рютъный*. Твірний партиципійум (або основа **r’utiti*) консервується в д.-рус. **Рюта (Рүта, Ротъ)** – пр. Росі (на початок XIX ст. – *Рутец*) (Указатель 410) (варіанти гідроніма репрезентують депалаталізацію анлаутного *P’*- і, певно, неточний запис із

кореневим *o* замість *y*, тим більше, що сучасна форма відбиває все-таки *y*), рос. *Рютино* – ойконім (Новг. губ.; Vasmer RGN VIII, 23) < *Рюта – особова назва.

***Rogozьna**: хорв. *Rogozna* (*Rogozna rivus*, 1244 р.; бас. Сави), укр. *Рогозна*, *Рогозная* (бас. Дніпра) – гідроніми (Dickenmann II, 97: до серб., хорв. *rògoz* ‘осока’; Bezlaj SVI II, 161: стаття *Rogoznica*), чес. *Rohozná*, н.-луж. *Rogozno* (Šmilauer 1932, 471: *rogozь*), пол. *Rogoźna* (бас. Вісли; HW 396) – водні назви, ст.-рос. «въ рѣчку въ *Рогожню*», «а изъ *Рогожны*», 1567-1568 pp. (кол. Рязан. край; ПКРК 447) із результатом діалектного розвитку пом’якшеного *з’* > *ж*. Прагідронім сягає прикметника *rogoz-ьna < *rogozьa/*rogozь* (: укр. *рогоза*, *рогіз*, слвн. *rógóz* ‘рогіз вузьколистий’; наведене за Bezlaj SVI II, 161: *Rogoznica*).

***Rogozьnica**: слвн. *Rogoznica* (*Račsnicz*, 1317 р.) – пр. Драви (Bezlaj SVI II, 161: до слвн. *rógóz*), чес. *Rohoznice* – гідронім (Šmilauer 1932, 471: *rogozь*), пол. *Rogoźnica* – пр. озера Хажиківського, рч. (пов. Вейхеров.; уперше згадане під 1277 р.; SG IX, 673) ~ *rogozьn-ica – деад’єктив від **rogozьnъ(jь)* ‘рогізний’.

***Rosul’a**: *Rosulja* – водна назва (Боснія) [199, с. 60]. Назва репрезентує утворення з формантом *-ul’a* від псл. *rosa ‘роса, волога’ (пор. серб., хорв. *росуља* ‘дрібний дощ’; СХРС 835), хоч з іншого боку пор. серб., хорв. *rosùlja* ‘різновид ґрунту’ (Schütz 18). Давність сумнівна.

***Rudьna(ja)**: серб. *Рудна* – назва двох річок (бас. Ібру, Дрини; Павловић 1996, 284), пол. *Rudna* – водний об’єкт (бас. Вісли; HW 399), укр. *Рудна* – рч. (бас. Зах. Бугу; СГУ 479), ст.-рос. *Рудна* – рч., пр. Алатиря (КБЧ 136), рос. *Рудна* – пр. Десни (Орл. губ.; Vasmer IV, 111) ~ **rudьnъ(jь)* < *ruda, рефлекс якого засвідчують семантику ‘болото’, ‘бруд’, ‘іржа’ і под., див. [175, с. 235-236, 237: *Ruda, **Rudьnъ(jь)*].

***Rudьnica**/**Rudьnikъ**: серб. *Рудница* – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 284), слвн. *Rudensa* – пр. Сотли, чес. *Roudnice* – гідронім, *Rudnicha*, 1034 р. – водний об’єкт в Австрії (Bezlaj SVI II, 167-168: до слвн. *ruda* ‘руда, метал’), луж. *Rudnica* – гідронім (Šmilauer 1932, 468: *ruda*), пол. *Rudnica* – назва двох річок (пр. Просни, л. Варти; SG IX, 930-931), рос. *Рудница* – пр. Оки (Vasmer IV,

111); слвн. *Rudnik* – пр. Паки (у верхній частині течії), також як назва потоку в р-ні Корошко (*Rudnig; Rodinge*, 1236 р.), слвц. *Rudnik*, пол. *Rudnik* – гідроніми, *Rudinich*, 991-1023 pp. – водний об'єкт у середньовічній Австрії (Bezlaј SVI II, 168: стаття *Rudensa*), рос. *Рудник* – руч. (Новг. губ.; Vasmer IV, 111) ~ *rudьn-ica/**rudьn-ikъ* < **rudьnъ(jь)*, пор. укр. діал. *руднік* ‘джерело з брудною водою’ (СНГТК 178). Матеріал див. ще в [246, с. 135-136].

***Ruja**: хорв. *Ruja* – гідронім (Bezlaј SVI II, 154-155: стаття *Rijan*), ст.-рос. *Руя* – рч. (Новгородщина; НПК 195), рч. (XVI ст.; кол. Балахол. (Балахин.) пов.; ПМДВ 290), рос. *Руя* – назва двох річок (Нижегород. та В'ят. губ.; Vasmer IV, 124) ~ *ruja – парадигматичний варіант до *rujъ, пор. його рефлексії в серб., хорв. *ruj*, слвн. *ruj*, болг. *руй* ‘фізетове («жовте») дерево, з якого видобувають яскраву померанцеву речовину для фарбування’ ~ серб., хорв. *rujan* ‘жовтий’ (наведені за Bezlaј SVI II, 154-155: стаття *Rijan*). Сюди ж рос. *Руя* – нп. (кол. Нижегород. губ.; Vasmer RGN VII, 723).

***Rujьnъ**: слвн. *Rijan* – водний об'єкт (р-н Трибучі). Для назви передбачається первісна форма *Rūjan, де *ū* – наслідок розвитку етимологічного *u* в діалектах, пор. його збереження в хорв. *Ruja*, *Rujište* – водна назва. Гідроніми пов'язують із серб., хорв. *rujan*, болг. *руен* ‘жовтий’ (Bezlaј SVI II, 154-155). Можливо, до групи дериватів з основою **Rujьn-* належить і серб. *Rūjnica* – назва скелі (Halilović 435). Праслов'янська хронологія (гідронімізація відповідного прикметника) проблематична.

***Rъdjavica**/**Rъdjavьсь**: серб. *Рђавица* – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 276), болг. *Ръждàвица* – рч., п. Мести (Попов 149), рос. *Ржавица* – назва водних об'єктів (Орл. та Смолен. губ.; Vasmer IV, 58); хорв. *Rdjavac* – пр. Сави (Dickenmann II, 92: як похідне від adj. *rgjav* ‘іржавий, поганий’), пол. *Rzawiec* – пр. Одери (NWP 241), ст.-рос. «на рѣчкѣ на *Ржавицѣ*», 1567-1568 pp. (Рязан. край; ПКРК 442), *Ржавец*, 1572-1573 pp. – рч. (ПРП 49, 167), рос. *Ржавец* – рч. (бас. Дніпра; Dickenmann II, 92).

Топонімізація структурно ідентичних апелятивів – дериватів на *-ica/-ьсь* від **r̥djavъjъ* ‘іржавий’, пор. такі їхні репрезентанти, як болг. діал. *р̆ждавица* ‘вид ґрунту’, рос. діал. арханг. *р̆жавец* ‘болото, що містить у собі залізну руду’, укр. *р̆жавець* ‘іржаве болото, іржава річка’ та ін. [142, с. 191], а також пояснення К. Поповим мотивації болгарської назви за характером кольору ґрунту (земля на узбережжі жовта; Попов 149).

*R̥dra(ja): слвн. *Artra* (*Ertra*, 1575 р.) – пр. Рачни (Bezlaј SVI I, 39), пол. *Rodran-See* (2) – гідрооб’єкти в бас. Одери (NWP 233) – германізована форма. Словенський потамонім виводили з **r̥dъrъ* ~ ц.-сл. *р̆дъrъ*, рос. *р̆дрый* ‘червоний’ (Bezlaј SVI I, 39), із чим слід погодитись. Таким чином, ідеться про топонімізацію форми жіночого роду відповідного ад’єктива. Зробимо уточнення щодо фонетики відновленого прототипу: первісну форму прикметника доцільніше реконструювати саме як **r̥drъ* > ст.-сл. *р̆дръ* (такий архетип знаходимо в А. Мейє), а не **r̥dъrъ*, оскільки *ь* перед плавним у ц.-сл. *р̆дъrъ* має статус секундарного фонетичного елемента. Пор. етимологічно й структурно тотожні слов’янській лексемі відповідники з інших мов лат. *ruber*, гр. *ῥουθρός* [119, с. 282], в яких нема нічого, що вказувало б на наявність рефлексу і.-є. короткого **и* (> псл. **ъ*) перед *r*.

*R̥venica: серб. *Рвеница* (2) – потоки (бас. Зах. Морави, Сави; Павловић 1996, 276), чес. *Rvenice*, д.-слвц. *Rvenica* (Šmilauer 1932, 485: від part. *r̆ven-*), рос. *Рвеница* (*Рвянка, Ревеница*) (бас. Волги; Твер. губ.; Vasmer IV, 32) – гідроніми. Назва репрезентує відповідний апелятив, утворений з формантом *-ica* від **r̆v-en-* ~ **r̆vŋ* ‘рву, роздираю’, пор. спільнокореневе **R̆va* [175, с. 237-238], а також споріднену слов’янську гідронімію [12, с. 17-25; 13, с. 12-24] й топографічну номенклатуру в [142, с. 202-203]. Російська форма *Рвеница*, певно, виникла під впливом аналогії гідронімів з основою *Рев-* ~ *реву́, реvéть*.

*Rybežь: серб. *Рибез* (*Рибеш*) – рч., л. Грузі л. Зах. Морави (Павловић 1996, 280), рос. *Большая* та *Малая Рыбежа* – гідроніми (Петерб. губ.; Vasmer IV, 125) < **Рыбеж* (поява флексії *-а*, певно, наслідок діалектної граматичної

перебудови) ~ *ryb-ežь – дериват від *ryba ‘риба’. Щодо словотвірної моделі пор. *čьrt-ežь, *rqb-ežь (ЭССЯ 4, 162: *čьrtežь) тощо.

***Rybica**: хорв. *Ribica* (*Rebuche*, 1273 р., *Ribica*, 1308 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 94), слвн. *Ribica* – водний об’єкт (Криж), пол. *Rybica* – гідронім (назви наведено за Bezlaј SVI II, 153-154: зі зведенням до псл. *ryba ‘риба’), рос. *Рыбица* – рч. (бас. Дніпра; Dickenmann II, 95) ~ *ryb-ica – дериват від псл. *ryba ‘риба’.

Рубьніца**/Рубьнікъ**: серб. *Рибница* (4) – назва річок (бас. Півд. та Зах. Морави, Колубари, Дрини; Павловић 1996, 280), хорв. *Ribnica* (*Ribnycha*, 1231 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 95: до серб., хорв. *rìba* ‘риба’), болг. *Рѝбница* – рч. (Маданско; Христов 289), макед. *Рибница* – пр. Брегалниці (бас. Вардару; Dickenmann II, 95), *Рѝбница* – рч., пр. Брегалниці (Ив., 549), слвн. *Rybница* – рч. в Нижній Країні (Головацкий 270), *Ribnica* (*Reifnitz*, 1493-1501 pp.) – пр. Сави, також як назва потоку (*Reiffnitz*, 1436 р.; Доленя Вас), слвц. *Rybница* – гідронім (Bezlaј SVI II, 153-154: до псл. *ryba ‘риба’), *Rebnyse*, 1337 р. – рч. («in fluvio *Rebnyseuizu*», «ubi fluvius *Rebnyse*»; Šmilauer 1932, 250; форма *Rebnyseuizu* – наслідок мадяризації слов’янської назви за допомогою угор. *viz* ‘вода’, ‘річка’), *Ribniche* – гідрооб’єкт (Šmilauer 1932, 254), чес. *Rybnice* – рч. (Dickenmann II, 95), пол. *Rybница* (бас. Одери, Вісли та ін.; NWP 240), *Rybeniz*, 1192 р., *Rybenitz*, 1210 р. – назва озера й місцевості у давніх слов’янських діалектах р-ну Мекленбургу [217, с. 52: із реконструкцією *rybenica], *Rubinicha*, 1143 р. – пр. Аніжи в Австрії (Bezlaј SVI II, 154: стаття *Ribnica*), *Рыбница* – рч. в бас. Дністра на молдавській території [53, с. 163], укр. *Рѝбница* [*Рѝбница*] – рч., пр. Льви (Пура 1985, 103: від назви урочища *Рибне*), *Рѝбница* (*Rybница*) – водна назва (бас. Дунаю; Vasmer IV, 127), ст.-рос. *Рыбница* – рч. (бас. Оки; Кусов 241), рос. *Рыбница* – річки (Арханг., Новг., Орл., Псков. губ.), блр. *Рыбница* (*Рыбница*, *Rybница*) – гідронім (Вітеб. губ.; Vasmer IV, 127); серб. *Рибник* (4) – потоки (бас. Дунаю, узбережжя Адріатики, Метохійський Подгор; Павловић 1996, 280), хорв. *Ribnik* (*Rybnych*, 1228 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 95), слвн. *Ribnik* – студник (Постойна), болг. *Рибник* – гідронім (Bezlaј SVI II, 154), макед. *Рибник*

– пр. Црної (бас. Вардару) [204, с. 214: із реконструкцією *Rybьnikъ], слвц. *Rybňík* – рч. (Dickenmann II, 95), пол. *Rybnik* – гідронім (бас. Вісли; HW 400), укр. *Рі́бник* (*Rybnik*) – гідронім (бас. Стрия), блр. *Ры́бнік* (*Рыбник*) – рч. (Вітеб. губ.; Vasmer IV, 127). Сюди ж *Rîbnița* – слов'янський гідронім (Румунія) [240, с. 46].

Похідні від апелятивів *rybьn-ica (: слвн. *rîbnica* ‘рибне місце’; Bezlaž III, 177, рос. діал. *ры́бница* ‘дерев'яна скриня для зберігання виловленої риби’; СРНГ 35, 297) і *rybьn-ikъ (: д.-серб. *ры́бникъ* ‘ставок для риби’, слвн. *rîbnik* ‘сажалка’, болг. *рибник* ‘т. с.’ [204, с. 214], чес. *rybník* ‘ставок (рибний)’, д.-пол. *rybnik* ‘яма, в якій розводять рибу’ [245, с. 143: *Rybnik*], укр. діал. *ри́бнік* ‘невелика штучна водойма для розведення й утримання риби’; СНГТК 169, блр. діал. *ры́бнік* ‘ водойма, де розводять рибу’; Яшкін 1971, 168). Пор. ще *Ribnic* (*Рибниця*) – слов'янське місто в місцевості, яку раніше називали Нижньою Саксонією [Раич 90]. Споріднені назви див. також у [204, с. 170: із відновленням *Rybьnica].

***Ryta**: серб. *Puta* – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 281), болг. *Puta*, пол. *Ryta*, укр. *Рі́та* (бас. Зах. Бугу) та ін. – гідроніми ~ *ryta – part. до *ryti ‘рити’ [175, с. 238].

***Serda**: серб. *Среда* – рч. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 304), рос. *Середа* – водна назва (бас. Оки; Смолицкая 132) ~ *serda ‘середина’ (таку семантику для праслов'янського слова подано в: Фасмер III, 607). Номінація передбачає вказівку на просторові характеристики водного об'єкта.

***Serdica**: слвн. *Sredica* – гідронім ~ слов'ян. (дометатезна форма) *Sardizza* – рч. в Італії (назва вважається одним зі слідів інфільтрації в італійський ареал слов'ян у VI-VII ст. н. е., де вони протрималися достатньо довго) [133, с. 38, 42, 49]. Заселення слов'янськими племенами Італії могло здійснюватися з території суч. Словенії, тому можна вважати, що назва була перенесена саме звідси. Гідронім сягає апелятива *serdica, рефлексами якого виступають слвн. *sredica* ‘внутрішня частина чогось: серцевина, м'якуш’ (Хостник 287), серб. *средуца* ‘стовбур; стрижень’ (Лавровский 660), діал. (Дубровник) *srèdica* ‘серце, серцевина’ (Skok III, 320), рос. діал. псков. *серéдица* ‘товар середньої руки’

(Даль IV, 177). За межами Словенії в топонімії знаходимо відповідник з іншим формантом – *serd-ьсьь: ст.-рос. *Cередецъ > *Cередецкой* – назва стану (КБЧ 321).

Serdьnica**/Serdьnikъ**: хорв. *Srednica* (*Zrednicza*, 1425 р.), *Srednik* (*Zrednik*, 1280 р.) – потоки (бас. Сави; Dickenmann II, 117), слвн. *Srednica* – пот. (р-н Радовлиці), *Srednik* – пр. Пшати, пол. *Średnica*, *Strednica*, *Średnik* – гідроніми (Bezłaj SVI II, 215), *Srednica* – рч. (бас. Сави), рос. *Середница* – рч. і нп. (В'ят. губ.) [175, с. 239; тут же див. аналогічні форми з інших топонімічних класів]. Онімизація відповідних апелятивів, похідних на *-ica/-ikъ* від *serdьньь ‘середній’, пор. орієнтацію наведеного матеріалу на слов'ян. *serda > слвн. *srěda* ‘середина’ у Ф. Безлая (Bezłaj SVI II, 215). Так само у (Dickenmann II, 118). Назви відображають вказівку на географічне положення певних водних об'єктів стосовно інших. Імовірна й деривація гідронімного рівня від *Serdьньь (див. наступну статтю). Споріднені топоніми див. [231, с. 319: *srěda*; 245, с. 148].

Serdьn'a(ja)**/Serdьньь**: серб. *Средња* (5) – назва річок (бас. Зах. та Півд. Морави; Павловић 1996, 304), хорв. *Sredna* (*Sredna Malaca*, 1228 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 117), укр. *Середняя*, рос. *Середня* – гідронім (бас. Оки), а також дві річки у Смоленській губ. поряд із *Середна* – гідронім (Калуз. губ.; Vasmer IV, 245, 246); серб. *Средњи* (3) – потоки (бас. Півд. та Вел. Морави; Павловић 1996, 304), пол. *Średni*, *Średnia* (бас. Сяну) [245, с. 165: ‘який тече по середині’], укр. *Середній* (*Середний*, *Seredny*) – пр. Стрв'яжу (Vasmer IV, 246) ~ укр. *Середне* (*Seredne*) – гідронім (р-н Коломиї), рос. *Середнее* – оз. (бас. Дону; Vasmer IV, 245). Гідронімізація граматичних форм ад'єктива на *-ьн-* ~ *serda ‘середина’ (пор. вище *Serda).

Sěča**/Sěčь**: серб. *Сеча* – рч. (бас. Зах. Морави), *Сеч* – пот. (бас. Колубари; Павловић 1996, 293, 294), хорв. *Seča* – пр. Сави (Dickenmann II, 102), чес. морав. *Seč*, слвц. *Sěč* – гідроніми (Šmilauer 1932, 477: *sěčь*), пол. *Sieczka* (2) – назва потоків (SG X, 496), укр. *Січ* (*Сечь*, *Раковая Сечь* (*Облив*), *Роковая Сечь*) – пр. Калитви, рос. *Сечь* (бас. Двини; Vasmer IV, 254) ~ *sěča/*sěčь*, пор. серб., хорв.

sječa ‘виріз’, ‘вирубка в лісі’ (Dickenmann II, 102), слвн. *sěč* ‘вирубання лісу’, ‘чагарник, діброва’ (Bezlaј SVI II, 178: стаття *Sečnica*).

***Sěčnica**: слвн. *Sečnica* (*Secznicz*, 1375 р.) – пр. Мислині, хорв. *Sječnica* – водний об’єкт (Bezlaј SVI II, 178), пол. *Siecznica* – пр. Сяну (бас. Вісли; HW 91). Назва сягає апелятива, похідного на *-ica* від adj. **sěčьnъ(jь)* ~ **sěkt’i*, *sěko ‘сікти’, пор. зіставлення південнослов’янських гідронімів із цим дієсловом та слвн. *sěč* ‘вирубання лісу’, ‘чагарник, діброва’ у Ф. Безлая (Bezlaј SVI II, 178). З літератури див. ще [245, с. 148].

***Sěnica**: слвн. *Senica* (2) – назва приток Грачниці та Сочі, пол. *Sienica* – водний об’єкт, рос. *Сеница* – гідронім (форми наведено за: Bezlaј SVI II, 181). Перелічені слова Ф. Безлай прочитував як *sěньніца ~ *sěno ‘сіно’, наводячи польський гідронім *Siennica* (Bezlaј SVI II, 178), проте досить імовірна реконструкція власне *Sěnica, залежного від апелятива, утвореного безпосередньо від *sěno, минаючи прикметникову ланку, тим більше, що у випадку похідності від *sěньnica російський гідронім мав би вигляд *Сенница.

***Sěrava**: серб. *Серава* – рч. (р-н Космая; Павловић 1996, 293), макед. *Серава* – рч. (бас. Вардару), пор. фіксації «**прѣмо Скопию градоу на Серавѣ**», 1300 р., **Сѣрава**, 1445 р. Щодо походження назви існує кілька версій, проте найбільш переконливою виглядає та, згідно з якою *Серава* сягає псл. *sěravъ ‘сірий’ > пол. *szarawy* ‘сіруватий’, діал. *šarav’i* ‘сірий, сіро-коричневий’ ~ *Szarawy* – топонім [204, с. 86-88]. Назва цікава своїми зв’язками з ареалом західнослов’янських мов.

По-іншому (як сполучення і.-є. **ser-* ‘текти’ + суфікс *-ava*; за Ст. Младеновим) див. [45, с. 238; 50, с. 110].

***Sěvica**: серб. *Sevica* – рч. у бас. Півд. Морави (Pavlović-Stamenković 86). У тлумаченні назви формально ймовірно припускати її походження від гіпотетичного апелятива на *-ica*, основа котрого (**sěv-*) пов’язана відношеннями чергування з псл. *sivati ‘бігати, квапитися, метушитися’ (: болг. діал. родоп. *сѣвам* ‘бігаю, поспішаю, кваплюсь’, рос. діал. *сѣвать > *сѣвкать* ‘бігати назад і вперед, метушитися’) ~ і.-є. **k’ē(i)-* / **k’ō(i)-* / **k’ə(i)-* [докладніше про дієслово див.: 35, с. 75]. Семантика номінації передбачала акцент на швидкоплинності річки.

За межами Балкан існує паралельна форма **Sěvьnica*, відзначена у середньовічних пам'ятках як *Seuniche*, *Seunichareu*, 1293 р. (бас. Вагу в Словаччині; Šmilauer 1932, 43). Твірний апелятив у цьому випадку сформовано на базі прикметника на *-ьн-* від основи **sěv-*.

*Sітьница: д.-серб. «и приобрѣте ... шть грѣчьскыѣ землк ... Ситницю», 1208-1215 рр. – рч. [47, с. 186], серб. *Ситница* – рч. (Ћупић 1990, 468), *Ситница* – рч., п. Ібру п. Зах. Морави (Павловић 1996, 296), *Sitnica* – пр. Пакри (бас. Сави; Dickenmann II, 107: до *sitan*, *sitna* ‘маленький’), пол. *Sitnica* – озера в бас. Одери, Вісли та ін. (NWP 269), *Sitnica* – оз. і нп. на Ельбі [264, т. II, с. 51], укр. *Ситница* – пот. (Закарпаття; Петров 204), рос. *Ситница*, блр. *Сітница* – річки (Псков., Вітеб. губ.; Vasmer IV, 278) ~ **sітьница* (: серб., хорв. *sitnica*, *sitnica* < *sītan* ‘маленький, дрібний’; Skok III, 246; тут див. етимологію слов'янського гнізда слів з етимоном **si-t-*). Мотивація – ‘мілина, щось дрібне’, яка вказувала на неглибокий характер водойми. Можлива демінутивна деривація на *-ica* від гідроніма **Sітьнь(јь)* (див. нижче).

Назва *Sitnica* вже порівнювалася І.Е. Бегленом (услід за Е. Дікенманном) із серб., хорв. *sitan* ‘дрібний’, однак семантична мотивованість гідронімної основи при цьому не була виявлена, тому для неї передбачалося дослов'янське походження [54, с. 59: тут див. інші версії генези гідронімів із кореневим сегментом *Sit-/Set-*]. Формально з урахуванням апелятивної лексики на зразок болг. *ситница* ‘рослина *Juncus compressus* Jacq.’ імовірна й рослинна мотивація, запропонована у [47, с. 186], а також (для пол. *Sitnica* у бас. Варти) в [246, с. 144].

*Sітьнь(јь): хорв. *Sitan* (*Zithan*, *Zithinpothoczy*, 1435 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 106), *Siethen* – оз. та нп. у давніх слов'ян, які жили в р-ні Ельби [264, т. II, с. 51: серед похідних від **sіть* ‘ситник, комиш’], д.-кашуб. *Sitno*, 1289, 1295 рр. – оз. біля Кишау в Берентському пов. (Лоренц 180), пол. *Sitny*, *Sitn(o)* – назви водних об'єктів, *Sitna* – озера в бас. Одери та ін. (NWP 269), ст.-рос. *Ситное*, 1589 р. – оз. в кол. Рязанському краї (ПРП 78), *Ситня* (*Ситна*), XV ст. – рч. (РК 241), *Ситна* – рч. й нп., *Ситно* – оз. (НПК Указатель 199), укр. *Ситна*

(*Ситня*) – рч., л. Ростовиці л. Росі п. Дніпра [149, с. 149], *Ситне*, XVIII ст. – оз., *Сітне* – болото, блр. *Ситно* – оз. [175, с. 242].

Прагідронім сягає відповідного ад'єктива (пор. серб., хорв. *sìtan* ‘маленький, дрібний’; Skok III, 246; так див. Dickenmann II, 107: *sìtan, sìtna*). Аналогічна думка стосовно прикметникового походження української назви (щоправда, без деталізації семантики основи) була раніше висловлена О.М. Трубачовим [149, с. 149], таке ж пояснення з реконструкцією архетипу див. у [175, с. 242]. По-іншому, серед гідронімів, які зводяться до назви водяної рослини, див. [54, с. 59; 56, с. 95; 246, с. 144].

*Skočьnikъ: слвн. *Skočnikę* – гідронім (р-н Мартулека) [197, с. 27] ~ пол. *Skocznia* – оз., *Skoczny Potok* – водна назва (бас. Одеру; NWP 270) < **Skočьna, *Skočьnъjь*. Назва сягає апелятива, похідного з формантом *-ikъ* від ад'єктивної основи **skočьn-* < **skokъ* (: макед. діал. *скок* ‘місце в річці, де вода вирує, «стрибає»; водоспад’; Станковска 178 і под.), пор. пол. форми, які сягають прикметника. Праслов'янська хронологія гідронімів проблематична.

*Skorbavica: слвн. *Škrabavica* (?) – назва невідомого нині потоку (Скомарі). Цей гідронім, зафіксований під 1500 р. як «*der rachs Schkrababicza*», у фаховій літературі не пояснюють, а лише припускають його спорідненість із топонімом *Skrabska* (Bezlaј SVI II, 243). Гідронім імовірно тлумачити як залежний від невідомого з доступних джерел апелятива **skorbav-ica*, похідного від ад'єктивної основи **skorb-av-* ~ **skorbъ* (: укр. діал. *скороб* ‘кошик’ і под.; розглядається як елемент етимологічного гнізда з чільним і.-є. **(s)ker-* ‘гнути; викривляти; крутити, вертати, повертати’ [88, с. 93]). Праслов'янська давність назви проблематична з огляду на відсутність гідронімних паралелей за межами Словенії.

*Skorobota / *Skorobotъ (?): серб. *Скроботуша* – рч., пр. Врмоші (Павловић 1996, 297), *Skrobotusha* – пот., південна пр. річки Врмош на албансько-сербському кордоні, де локалізується значний албанський мовний інгредієнт (Цоговић 1983, 342). Певно, позначення одного гідрооб'єкта, що на різних відрізках течії може ідентифікуватися і як потік, і як річка.

Вірогідно, вторинна форма щодо **Скороботуша*/**Skorobotusha*. Ця назва, що не має, наскільки нам відомо, відповідників у південнослов'янській лексиці, може бути витлумачена як наслідок складання основ імені **skora* ‘кора, шкіра’ (пор. укр. діал. закарп. *скора* ‘шкіра’ [42, с. 71]) і дієслова **botati(se)* (: серб., хорв. *бѡтати* ‘бити’, словн. *búitati* ‘штовхати, бити’; ЭССЯ 2, 224). Типологічною паралеллю до сербського гідроніма виступає укр. *Міхидра* – рч. (бас. Серету) < **Měxu-dьra*, де перша частина тотожна **měxь* ‘хутро’, а друга – **dьrati* ‘дерти, рвати’, тобто ‘та, що дере, рве міхи’ [див.: 152, с. 163]. Стосовно структури пор. ще лужицький топонім *Bukodry* [наведений за: 209, с. 217] < **buko-dьra*, перша частина якого формально співвідносна з назвою дерева **bukь*. У принципі, не виключена реконструкція **Skorq̌bota*/**Skorq̌botь* (препозитивний компонент у формі знахідного відмінка), коли припустити спотворення слов'янської лексеми в умовах іншомовного оточення.

Запропоноване пояснення видається ймовірним ще й з огляду на староросійський відповідник **Скоро-боть* – особова назва, засвідчена у складі ойконіма *Скороботово* (НПК VI, 861). Гіпотетичний антропонім, судячи з його морфемних складників, потенційно міг позначати особу за родом діяльності – когось на зразок *кожум'яки*, взагалі того, хто обробляє шкіру. Отже, окрім однакової форми основи, сербський гідронім і давній російський антропонім мали близьку мотивацію – ‘та/той, що дере, рве хутро, шкіру’.

Першим кроком до структурної видозміни гідроніма **Скороботуша*/**Skorobotusha* > *Скроботуша*/*Skrobotusha* був вихід із ужитку опорного апелятива, наступним – осмислення його носіями місцевих ідіомів у зв'язку зі словотвірною парадигмою звуконаслідувального дієслова типу серб., хорв. *škrobotati*, *škrebetati* ~ ст.-сл. *скрѡбѡтъ* ‘шум, гук, гуркіт, дзвін’ (лексеми наведено за: Skok III, 270). Сучасну форму *Скроботуша*/*Skrobotusha* навряд чи можна вважати питомою, оскільки гідронімікону дослідженого ареалу з огляду на зібраний матеріал не відомі назви з основою *Скробот-*/*Skrobot-*. Така водна назва реєструється лише на північному заході Росії, пор. *Скробот* – пр. Ільмень-озера

(Новг. губ.; Vasmer IV, 292), тому сучасну зовнішню схожість серб. *Скробот- /Skrobot-* із *škrobotati, škrobotati* доцільно визначати як вторинний фонетичний збіг, спричинений народною етимологією.

Що стосується сегмента *-usha*, то це іншомовний формант, який свідчить про словотвірну адаптацію слов'янської назви в мовленні місцевого албанського населення, де суфікс *-ush(e)* виконує демінутивну функцію [51, с. 45]. Користуючись нагодою, вважаємо за потрібне виправити дошкульний технічний огріх у нашій попередній публікації, присвяченій етимології серб. *Skrobotusha*. Зокрема, тут відновлену форму **Skorobotusha* наведено як сучасну замість *Skrobotusha* [72, с. 240-241]. Відповідно, причини структурної трансформації тут не викладено.

*Skorpežь: серб. *Скрапеж* – рч. в Ужицькому окрузі (нахії) (Мичатек 711), *Скрапеж* – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 297). Топонімізація апелятива, утвореного від основи **skorp-* ‘різати; крутити, гнути’ за допомогою суфікса *-ež-* (пор. нижче **Terbežь*).

*Skorьnica: слвн. *Škornjica* – гідронім (локалізовано в р-ні Грубу) ~ чес. *Skořenice* – рч. (Bezlaј SVI II, 244) < **Skorenica*. Словенський гідронім, разом із групою формально подібних назв, у літературі зіставлявся зі слвн. *škorenj* ‘чобіт’, загалом же вони кваліфікувалися як неясні (див.: Bezlaј SVI II, 244; тут же наведено інші версії). На наш погляд, його, як і чес. *Skořenice*, ймовірно розглядати як відбиття апелятивів на *-ica*, утворених від прикметникових основ **skor-ьn- / *skor-en-*. Названі основи можуть бути співвідносними з:

1) і.-є. **(s)kor-* ‘гнути; викривляти; крутити, вертїти, повертати’ (пор. семантику матеріалу відповідного розділу в [88, с. 37-54]);

2) псл. **skorь(jь)* ‘швидкий’, пор. **Skorenь* (: укр. *Скóрінь, Скорень* – гідронім ~ рос. діал. *ўскорень* ‘легкий на бігу, витривалий кінь’; див. про них: [175, с. 247]).

Точним аналогом слвн. *Škornjica* виступає пол. *Skórnicа* – місцева назва (Bezlaј SVI II, 244: стаття *Škornjica*). Для **Skorьnica* не виключена похідність гідронімного рівня від **Skorьнь(jь)*, пор. пол. *Skórnia* – рч. (Bezlaј SVI II, там само).

*Skopica: д.-серб. «при рѣцѣ глѣмѣи Скоупице» – пр. Кривої Ріки (бас. Вардару) [204, с. 142], слвн. *Skopica (Skarica)* – пр. Сави, пол. *Skopice* – рч. Обидва гідроніми, разом із генетично спорідненим слов'янським топонімічним матеріалом, логічно співвіднесено зі словенським ад'єктивом *skop* 'жадібний' < псл. **skopъ*. Отже, йдеться про метафоричну номінацію (див. Bezlaž SVI II, 186: без реконструкції суфіксальної форми).

*Skьrda: *Шкурда* – дж. біля Котора (Чорногорія; Радусинович 71), *Škurda* – рч. в Которі [форму подано за: 88, с. 157]. У спеціальній літературі сербський потамонім слушно розглянуто як репрезентант **skьrda* ~ і.-є. **(s)ker-* 'гнути; різати' і за фонетичними показниками зіставлено з російською назвою нп. *Шкурда* (В'ят. губ.) < **Скьрда* [88, с. 156-157]. Проте не обов'язково виводити для всіх репрезентантів **skьrda* загальну семантику 'натовп, купа', 'велика кількість' [так див. у: 88, с. 156], тим більше, коли йдеться про відбиття його рефлексів у топонімії. Думаємо, що перелічені топоніми з погляду мотивації логічніше пов'язувати з іншими дериватами від **skьrd-*, пор., зокрема, макед. діал. *скрѣдина* 'кам'янистий ґрунт, на якому нічого не росте' ~ *Скрѣдина, Скрѣдина* – топоніми (Видоески 143).

Сюди ж спільнокореневі префіксальні форми, засвідчені в слов'янській ономастичній лексиці: **O(b)-skьrda* (: слвц. *Oškrda* – місцева назва; Petrov 64), **Pa-skьrda* (: укр. лемк. *Паскорда* – антропонім; Панцьо 114) ~ **Skordъ, *Skordьнаја* (з повним ступенем апофонії), законсервованим у серб. *Skrad* – місцева назва (Гаврилович 299), ст.-рос. *Скородная*, XVI ст. – нп. (Каменськ. стан Орл. пов. і губ.; Смирнов 332).

*Skьrnikъ: хорв. *Skarnik* (варіанти: *Škrnik, Škarnik, Skernik, Škernik*) – пот. у р-ні Загір'я, слвн. *Skarnik* – водний об'єкт у бас. Шкоцьянської Ріки (Gušić 100-101, 111), пол. *Schernicke* – гідрооб'єкт у бас. Вісли (NWP 246), що, ймовірно, репрезентує германізовану форму, тобто **Skernik/*Skiernik*.

М. Гушич, відновлюючи для хорватської назви первісну форму *Skьrnik/Škьrnik*, убачає в ній збереження «старонордійської» (північногерман-

ської) основи **skarn-*, яка фіксується в готських словах. У складі місцевих назв вона позначає замулену, заболочену, темну течію (Gušić 100-101; подаючи на с. 111 словенську форму, автор наводить думку Ф. Безлая, котрий зіставляє *Skarnik* зі слов'ян. **skvьrn-*; сам Ф. Безлай, зауважуючи, що це ізольована назва, пропонував первісне *skrunik ~ *skruniti*, *skvьrn* 'нечистий, брудний' чи *skrovnik, що, зрештою, сягають *skvьrnъ, *skvьrna; Bezlaj SVI II, 187). Така версія не видається переконливою з фонетичних причин: германська форма **skarn-* з коротким *a* слов'янами засвоїлася б як **skorn-*, далі очікувалася б закономірна для південнослов'янського ареалу метатеза *tort* > *trat*, тобто в кінцевому рахунку – *Skranik. Насправді ж наявний ряд варіантів, які демонструють ознаки, притаманні слов'янським лексемам, побудованим за формулою *tъrt*: складовий плавний сонант і реалізація сполуки *-ьr-* як *-ar-/-er-*. Це дає підстави для кваліфікації наведених вище гідронімів як питомо слов'янських.

Псл. *Skьrnikъ – лексико-семантичний дериват на базі відповідного апелятива, похідного з формантом *-ikъ* від основи **skьrn-* ~ і.-є. *(*s*)*ker-* у ступені редукції плюс *n*-детермінатив (детальний опис словотвірного гнізда з основою **skьrn-* здійснено в: [88, с. 319-352]; див. ще в ономастиці [84, т. II, с. 150-161]). Пор. слов'янські континуанти архетипу без рухомого *s-*: ст.-рос. *корник* 'дерев'яна палиця над вікном' ~ пол. *Kiernik* – гідронім (бас. Драви) [приклад див.: 88, с. 327, 329; 84, т. II, с. 158]. Отже, в основі мотивації потенційно могла бути ознака розгалуженості течії.

Пор. ще такі праслов'янські деривати з базовими **skьrn-/kьrn-*, відбиті в хорватському антропоніміконі: **skьrn'-arъ* (: *Skrnjar*), **skьrn'-ugъ* (: *Skrnjug*), **kьrn'-eta* (: *Krnjeta*), **kьrn'-usъ* (: *Krnjus*) (особові назви наведено за: Leksik 338, 596; ці прототипи пропущено в неодноразово згаданому спеціальному дослідженні Р.М. Козлової, присвяченому гнізду індоєвропейської основи *(*s*)*ker-*). Останній з архетипів репрезентує дію архаїчної словотвірної моделі з рідковживаним формантом *-usъ*, пор. аналогічне утворення псл. *grt-usъ – експресивна назва дихального горла, горлянки, похідна від *grtъ [254, т. II, с. 34], болг. *дивус* 'дика людина, дикун' < *диві* 'дикий' [271, с. 476].

*Slivъnica: серб. *Сливница* – рч., л. Корбевачки п. Півд. Морави (Павловић 1996, 300), слвц. *Slivnica* – гідронім (бас. Нітри) [267, с. 350], пол. *Śliwnica* – рч. (Šmilauer 1932, 482: *sliva*), *Sliwnicza*, 1458 р. (суч. *Śliwnica* у бас. Сяну) [245, с. 165] ~ *slivъnica, пор.: болг. діал. *сливница* ‘слива’ ~ *Сливница* – ойконім у Софійско (БЕР 6, 873, 874), слвн. *slivnica* ‘місце, де сушать сливи’ (SSR 619), чes. *slivnice* ‘загорожа зі сливових дерев’ (Jungmann 4, 152), пол. *śliwnica* ‘рослина *ulva pruniformis*’ (SJP VI, 731) < *slivъnъjъ (: рос. діал. *сливный* ‘сливовий’; СРГП 277). Про відбиття основи **slivъn-* у слов’янській топонімії див. [216, с. 97].

*Smerčînъ: слвн. *Smrčîn* – пот. (Резія; Бодуэн де Куртенэ 301: прочитує *Смрѣчинъ*), пол. *Smreczyn* (2) – водна назва (бас. Вісли; NWP 272) ~ укр. *Смеречина* – місцева назва (Галичина) [231, с. 318; пор. ще топонімний матеріал на с. 317]. Назва сягає апелятива, похідного на *-inъ* від псл. *smerkъ/**smerka* ‘ялина, смерека’ (ЕСУМ 5, 318-319: з літературою). Словенський гідронім репрезентує перехід *ě > *i*, як у випадках типу (*žerbъсь >) *žrěbъсь > (Прекмур’я) *žrěbъc* при наявності в іншій говірці *shribetu* [244, с. 71]. Щодо словотвірної моделі пор. *bučînъ, *vugъrbînъ, *lisovînъ та ін. (див. вище *Bučînъ).

*Smol’eva: слвн. *Smoleva* (*Smoljeva*) – пр. Сельської Сори (пор. ще місцеву назву *Smoleva*, 1291 р.; Bezlaj SVI II, 198) ~ пол. *Smolowa* – оз. (бас. Вісли; НВ 410), укр. *Смолóва* – пр. Дніпра [наведено за 175, с. 251: стаття *Smolovica] < *Smolova. Назва мотивована відповідним ад’ективом на *-’ev-*, утвореним від *smolъ (пор. рос. *смоль*, блр. *смоль* ‘смола’; Фасмер III, 690) – форма з *й*-основою, варіантна до *smola (пор. зведення слвн. *Smoleva* до апелятива *smola* ‘смола’; Bezlaj SVI II, 198). Стосовно можливої номінації пор. апелятив на зразок укр. діал. *смолóве болóто* ‘болото з іржавою водою’ [175, с. 251].

*Sobina/*Sobjakъ: серб. *Собина* – пот. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 301), *Собина* – пот. у Такові (бас. Чемерниці), *Собљак* – пот. (р-н Качеру) [109, с. 14-15, 18], пол. *Sobina* – гідронім (NWP 273). Топонімізація відповідних апелятивів, похідних із формантами *-ina*, *-jakъ* від реліктової діалектної назви (північного) оленя *sobъ (д.-чes. *sob*, чes. *sob*; Machek 1957, 462). Можливо,

серед цих форм варто розглядати й ст.-рос. *Соб* «на *Собе* ручью» (ПKNЗ 2, 285), *Соба* – рч. (Кусов 322). Щодо словотвірної структури пор. лексеми типу чes. *Zubrř-ina* – назва місця, де водяться зубри, серб. *Вучак*, *Видрак*, *Свињак* – топоніми [наведені за: 109, с. 14-15, 18].

Праслов'янська хронологія гідронімів не викликає сумнівів, оскільки твірне *sobъ для опорних апелятивів, наскільки дозволяє судити зібраний на сьогодні матеріал, а також дослідження південнослов'янської лексики різними науковцями, збережене тільки чеським словником (Machek 1957, 462: із зауваженням про запозичення лексеми у верхньо- і нижньолужицький словник; [109, с. 18]). Відтак, онімізація відбулася тоді, коли *sobъ > *sobina/*sobjakъ* ще функціонували в словнику місцевих слов'ян, тобто в дописемну добу. Доцільність висновку про мотивацію гідроніма назвою оленя може бути підтверджена близькою типологічною аналогією типу рос. *Олень* – рч. на території кол. Калузької губ. (Vasmer III, 477), пол. *Jeleń* – водний об'єкт у бас. Вісли (NWP 110).

***Sokolica**/**Sokolъсь**: серб. *Соколица* – пот. (фіксується ще як назва лісу, скелі; Златановић 135), слвн. *Sokolica* – пр. Колпи (Bezljaj SVI II, 205: порівнюється з хорв. *Sokolac*, рос. *Соколец* – гідроніми та псл. *sokolъ 'сокіл'), рос. *Соколица* – гідронім (бас. Ками; Vasmer IV, 326); серб. *Соколац* – пот. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 302), рос. *Соколец* – водний об'єкт (Смолен. губ.), блр. *Соколец* – гідронім (бас. Сожу; Vasmer IV, 326), укр. *Соколéць*, *-ільця́* (*Соколецъ*) – рч., л. Кропивні п. Корчика л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ 515).

Топонімізація апелятивів, похідних із формантами *-ica*/*-ьсь* від *sokolъ 'сокіл', пор. серб. *соколица* 'самиця сокола' (Лавровский 654), укр. *соколиця* 'т. с.' (Грінченко 4, 165). Імовірно, метафорична номінація, хоча не виключений лексико-семантичний словотвір на основі апелятива з фітонімним значенням, пор. спільнокореневі похідні на зразок рос. діал. *сокольница* 'рослина *Delphinium Staphisagria*' (Даль IV, 262) та ін. Пор. ще в.-луж. *Sokolica* – місцева назва [231, с. 318].

***Soldъсь**: серб. *Сладац* – пот. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 297), блр. *Саладзец*, *Соладзец* (*Солодец*, *Солодчанка*) – гідронім (Могил. губ.; Vasmer IV,

336). Топонімізація похідного на *-ьсь* від **soldь ~ *solditi* ‘солодити’ (рефлекси імені див. у: Фасмер III, 712-713; ЕСУМ 5, 348). Найближчими апеллятивними відповідниками виступають укр. *солодéць* ‘солodka, *Glycyrrhiza* L.’, діал. *солодéць* ‘цукор’ (обидві лексеми, зрештою, зводяться до **soldь* ‘солод’, **soldькъ* ‘солодкий’); стосовно семантики пор. ще споріднене укр. *сóлоді* ‘грунти, що утворилися з солонців унаслідок їх промивання’ (ЕСУМ 5, 348: *сóлод*, [солода]).

*Solpъnica: слвн. *Slapnica* – пр. Сави (Bezljaj SVI II, 188), пол. *Stopnica* (*Stopnicki potok*) – пр. Лососини (SG X, 830) ~ чes. *Slapnice* – місцева назва (Bezljaj SVI II, 188-189). В основі назви відповідний апеллятив – дериват на *-ica* від прикметника **solpънь(jь)* < **solpъ* (: слвн. *slap* ‘водоспад’; наведене за Bezljaj SVI II, 189: тут уперше пропонується порівняння словенського гідроніма зі *slap* та генетично спорідненою слов’янською топонімією з основою **solp-*).

*Sopotъ: серб. *Conom* (2) – назва річок (бас. Вел. Морави, Колубари; Павловић 1996, 303), хорв. *Sopot* (*Zopothpotoka*, 1223 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 115), слвн. *Sopot* – пр. Великого Палежу, слвц. *Sopot*, пол. *Sopot* – водні назви (Bezljaj SVI II, 207-208: зі зведенням до відповідних словенських апеллятивів), укр. *Conom* (*Sopot*) – гідрооб’єкт (бас. Дністра; Vasmer IV, 355) ~ **sopotъ* (: серб., хорв. *sòpot*; Dickenmann II, 115, *sòpōt* ‘джерело’; Schütz 19, слвн. *sopòt*, *sópot* ‘водоспад, каскад’; Bezljaj SVI II, 207-208, болг. *conom* ‘джерело, труба джерела, звідки витікає вода; дерев’яний жолоб для води’; Симеонов 216, макед. діал. *conom* ‘сильне джерело’; Видоески 148, чes. *sopot* ‘вода, водоспад’ [264, т. II, с. 18]).

*Sopotъnica/*Sopotъnikъ: хорв. *Sopotnica* – пр. Сави (Dickenmann II, 115), також як назва потоку в р-ні місцевості *Velika Horvacka* (Gušić 33), слвн. *Sopotnica* (*Sopotniz*, 1253 р.) – пот. під Любелем, а також як назва пр. Полянської Сори, *Zopochniz*, 1280 р. – пр. Сави (суч. *Sopota*; Bezljaj SVI II, 207), чes. *Sopotnice* – гідронім [264, т. II, с. 18: до чes. *sopot* ‘вода, водоспад’], слвц. *Sopotnica* – назва приток Грону і Горняду (Šmilauer 1932, 462: *sopotъ*), пол. *Sopotnica* (2) (бас. Вісли; NWP 274); *Sopotnik* (*Zopotnika*, 1242 р., *Zopotnik*, *Zopotnyk*, 1382 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 115), слвн. *Sopotnik* – водна назва

(р-н Обрне) [197, с. 28], де кореневе *a*, певно, репрезентує приклад діалектного перезвуку *o* > *a*, що має місце в деяких словенських говірках, пол. *Sopotnik* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 274).

Гідроніми сягають апелятивів, похідних на *-ica/-ikъ* від **sopot-ьнь(jь)* < **sopotъ* (див. вище **Sopotъ*). Пор. рефлекс на зразок слвн. *sopōtnica* ‘місце падіння води’ (Bezljaj SVI II, 207: стаття *Sopota*). Див. ще [245, с. 154].

*Sovica: серб. *Совица* – пот. (бас. Дрини; Павловић 1996, 302), слвн. *Sovica* – пот. (Bezljaj SVI II, 211-212: співвіднесене зі слвн. *s'ova* ‘strix’), пол. *Sowica* – оз. (бас. Вісли; HW 277), укр. *Совиця* (*Sowica, Sovița*) – водний об’єкт (бас. Пруту; Vasmer IV, 321) ~ **sovica* – демінутив на *-ica* від **sova* ‘сова’. Назва з розряду метафоричних, пор. вище статтю **Sokolica/*Sokolъсь*. Про групу слов’янських місцевих назв, похідних від апелятива **sova*, див. [231, с. 319].

*Sqtěska: серб. *Сутеска* (2) – річки (бас. Зах. Морави, Дрини), *Сутјеска* (3) – назва приток Дрини (Павловић 1996, 316), макед. *Сáтеска* – рч., п. Дриму (Пјанка 437) ~ пол. *Sącieśnik* (2) – гідронім (бас. Одеру; NWP 246) ~ відповідним терміном гірського рельєфу, пор. його рефлекс у слвн. *sotěska* ‘межигір’я’ (Хостник 283).

*Sqtvara: серб. *Сѹтвара* – рч. в Боку (Мичатек 712) ~ **sqtvara* – дериват від дієслова **sъ-tvoriti* (пор. **sq-vora* < **sъ-verti*), хоч не виключена похідність із префіксальним **sq-* від імені **tvara* < **tvoriti* ‘створювати’. Пор. близьку аналогію в **Dětina* (див. вище).

*Sqvьr(ic)a: слвн. *Sora* – пр. Сави, що в пам’ятках фігурує як *Zouriza*, 973 р., *Zevra, Zewer*, 1263 р. У профільному дослідженні з етимології словенської гідронімії наведено кілька версій походження назви, і серед них привертає увагу припущення про утворення її від **so-vьreti*, тобто про первісне **sqvьra* ‘джерело’. Ф. Безлай відзначає проблематичність цієї етимології через те, що такий апелятив не засвідчено у слов’ян (Bezljaj SVI II, 208-210), але з огляду на відомі випадки консервації в ономастиці форм, утрачених в апелятивному словнику, логічно не відкидати таку версію, лишивши її як робочу гіпотезу. До

того ж словенська лексика репрезентує аналогічне слово з іншою семантикою *sôvra* ‘жердина, яка з’єднує передню частину воза із задньою’ (Хостник 283) < *sôvra – певно, наслідок перебудови апофонії реконструйованого у спеціальній літературі *sôvora ~ *sъverti ‘просувати; зв’язувати’ [див.: 102, с. 192]. Така лексема, вжита з метафоричною семантикою як географічний термін, потенційно могла стати основою номінації, пор., наприклад, типологічно споріднене *Vidlnica ~ *vidla ‘вила, розсоха’ (як місце злиття двох річок і под.; див. нижче).

***Stara (rěka)**: серб. *Стара* (5) – річки (бас. Півд. Морави, Білого Дриму; Павловић 1996, 307), болг. *Стара* – рч. в р-ні *Стара река* (БД 537), пол. *Stara* – назва різних водних об’єктів (NWP 276), укр. *Старá, -óї* – рч. (бас. Дніпра; СГУД, 261) ~ **starъ(jь)* ‘старий’. Можливо, йдеться про вказівку на старе річкове русло, пор. такий географічний термін, як укр. *старі́к* ‘старе русло річки’ (Грінченко 4, 198).

***Storža**: серб. *Стража* – назва двох потоків (бас. Вел. Морави, Дунаю; Павловић 1996, 310), словн. *Straža* – назва приток Воглайни та Ідриці (Bezljaj SVI II, 224), пол. *Stróža* – пот., п. Страдомки (SG XI, 410) ~ рос. *Сторож* – рч. (Орл. губ.; Vasmer IV, 404) < *Storžь. Назва формально співвідносна з похідними від дієслова *storžiti ‘охороняти’ (на це свого часу вказував Ф. Безлай, аналізуючи словенський гідронім; Bezljaj SVI II, 224: до словн. *stráža* ‘охорона’).

***Storpanь/*Storпунь (*Storпyni)**: серб. *Ступань* – рч., л. Брници п. Дунаю, *Ступиць* – пот. (бас. Вел. Морави; Павловић 1996, 313). Топонімізація дериватів з формантами *-ань/-унь (-yni)* від основи **storp-* ~ *stoptati ‘ходити, ступати’, пор. типологічно споріднене ст.-рос. *Ходыня*, 1410-1431 pp. – рч. (АЮБ, 2, 563) < **Hodyni/*Hodyнь* ~ *hoditi ‘ходити’. Принципово можлива й інша мотивація гідроніма на *-yni*, зокрема його співвідношення з серб., хорв. *stupinja, stupina*, похідними від *stupa* ‘ступка’ [апелятиви ексцерповано з: 201, с. 50]. Тобто не виключений фігуральний (метафоричний) вжиток назви ступи як географічного терміна з наступною його топонімізацією.

*Strašidla: *Strašila* (*Strazila, Strasyła*, 1207 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 121: до серб., хорв. *strašilo* ‘страховисько’), пол. *Straszyle* – назва водних об’єктів у бас. Вісли та ін. (NWP 285). Топонімізація девербатива на *-dla* від **strašiti*. Дериватам із цим інструментальним формантом, що визначав їх як назви знаряддя дії, властива одна особливість, а саме – можливість виступати у функції топографічних термінів (і далі – як топонімів). Стосовно використання дериватів із основою **strax-/*straš-* у топонімії пор. ще болг. *Страшлївец* – рч. (р-н Берско) ~ *страшлїв* ‘боязкий’, ‘який викликає страх’ (фігурально – бурхлива через опади річка; Михайлова 135), чес. *Strašnice* – місцева назва [262, с. 154].

*Stribogjь: д.-серб. *Striboz*, 1122 р. – гідронім, укр. *Стрїбож* – оз. (Волинь) ~ пол. *Strzyboga* – місцева назва. Похідне на *-j-* від антропоніма/теоніма **Stribogъ* [175, с. 259].

*Struga/*Strugь: хорв. *Struga* (*Ztrugua*, 1217 р., *Sotruga*, 1258 р., *Struga*, 1261 р.), *Strug* (*Strug*, 1239 р.) – гідроніми (бас. Сави; Dickenmann II, 122), в.-луж. *Struha* – рч. (Мука SZS 54), пол. *Strug, Struga* – розповсюджена назва водних об’єктів (NWP 285-288), болг. *Стрѹга* – водна долина (Троянско), укр. *Стрѹга* – рч. і струмок (бас. Прип’яті), оз. на Ровенщині та ін., рос. *Струга* – рч. (бас. Оки) [175, с. 260: **Struga*], рос. *Струг* – рч. (бас. Дніпра; Dickenmann II, 123). Гідронімізація відповідних апелятивів, пор. їхні рефлексиві: серб., хорв. *strùg, strùga* ‘водна течія; річкове гирло, рукав’, д.-рус. **строуга** ‘течія’ (Dickenmann II, 123). Матеріал див. ще в [245, с. 159].

*Stubьль: серб. *Стубаль* – гідронім [247, с. 202-204: тут же див. аналогічні слов’янські форми], макед. *Стубело* – дж. у р-ні водозбору Брегалниці (Ив., 622: від *стубел* ‘джерело’), словн. *Stubelj* – гідронім (Стоб), пол. *Stubiel*, рос. *Стубель* – назви водних об’єктів (Bezłaj SVI II, 229-230), укр. *Стубель* – л. Горині на Волині (Фасмер III, 786). Топонімізація відповідного апелятива, пор. такі його рефлексиві, як: словн. *stùbelj* ‘якась міра місткості’ (на нього й орієнтується генеза словенського й подібних гідронімів у дослідженні Ф. Безлая; Bezłaj SVI II, 229-230), серб. діал. тимок. *стубьл* ‘криниця у

порожньому стовбурі дерева' (Станоєвић 191), болг. *стубел* 'пусте дерево, зруб колодязь' (Фасмер III, 786; тут же див. детальніше про етимологію укр. *Стубель* і споріднених апелятивів).

*Studjena: серб. *Студена* – руч. (Герцеговина), хорв. *Studena* – руч. (Істар) [231, с. 323], слвн. *Studena* – пот. і місцевість у Карнійських Альпах (Бодуэн де Куртенэ 228), пол. *Studená voda, Studziena* (2) – водні назви (бас. Одеру; NWP 290). Гідронімізація дієприкметника (perf. pass.) від **studiti* 'студити, охолоджувати' (форми з *-d-* виникли внаслідок відновлення етимологічного кінцевого приголосного дієслівної основи, вирівнювання за інфінітивом), пор. ст.-сл. **стоуденъ** 'холодний' [231, с. 323], рос. *студёный* 'т. с.' (поряд із *про-стужен*, укр. *за-студжений*) та ін. Споріднені утворення див. [231, с. 323].

*Studjenica/*Studjenъcъ: серб. *Студеница* – рч. (Головацкий 305; згадується у пам'ятках XII ст.; див.: [113, с. 207]), хорв. *Studènica* – рч. (бас. Сави; Dickenmann II, 124), болг. *Студеница* – водна назва (бас. Вардару) [204, с. 59-60: тут див. деякі споріднені гідроніми; на с. 107-108 – до **studenъ* 'холодний'], макед. *Студеница* – дж. у водозборі Брегалниці (Ив., 623), *Studenița, Studineț* (Румунія) [240, с. 38, 45], пол. *Studzienica* (бас. Вісли, Одеру та ін.; NWP 290) – назва гідрооб'єктів, укр. *Студеніця* (6) – річки (СГУ 536), *Студеніця, Студениця* – рч., п. Ствиги (Пура 1985, 104: від *студений* 'холодний'), блр. *Студзеница* – рч. (бас. Зах. Двини) [36, с. 63]; серб. *Студенец* – великий пот. (р-н нп Брод у р-ні Гори, тече в напрямку до Ріки; Цоговић 1996, 77), *Studénac* – назва джерела (Halilović 427), *Studenes* (*Studens*, 1201 р.) – пр. Глиниці (бас. Сави; Dickenmann II, 124: до серб., хорв. *studénac* 'джерело, колодязь'), *Studenas*, 1184 – гідронім [260, с. 188], *Studenas* – назва потоку і джерела в Боснії [199, с. 59], слвн. *Studenes* – джерела в Країні та Каринтії [231, с. 323], с.-болг. **Студенець** (до 1277 р. у грамоті царя Костянтина Асеня Вірпійському монастирю) – колодязь [76, с. 98], болг. *Студенъц* – балка з двома холодними джерелами (Симеонов 220), макед. *Студенец* – дж. (Пјанка 449), *Студенец, Студењец* – джерела (р-н Брегалниці; Ив., 623, 624), пол. *Studzieniec* – водна назва (бас. Вісли, Одеру та ін.; NWP 290), ст.-рос. *Студенец* – рч., руч. (КБЧ

325), *Студенець*, 1609 р. – руч. у Щучейській вол. Смоленського пов. (АИ II, 249), рос. *Студенец* – водойма (бас. Оки; Смолицкая 383), укр. *Студенець* – рч. в бас. Півд. Бугу [117, с. 81], блр. *Студзенéц* – гелонім у бас. Прип'яті [4, с. 44]. Польський матеріал див. ще у [245, с. 160-161].

Топонімізація похідних із формантами *-isa*, *-ьсь* від дієприкметника на *-en-* ~ **studiti* ‘студити, охолоджувати’. Пор.: серб., хорв. *studènica* ‘холодна вода’ (Dickenmann II, 124), макед. *студеница* ‘джерело з холодною водою’ (Ив., 623), болг. діал. *студèница* ‘холодний потік’, укр. *студеніця* ‘криниця’ та ін. [175, с. 264], серб. діал. *studenas* ‘джерело’ (Stanić 70), макед. *студењец* ‘студенець’, *студенец* ‘джерело з холодною водою’, ст.-сл. *стоудєньць* ‘джерело’ (Ив., 623, 624), укр. діал. *студенець* ‘криниця’ [117, с. 81], а також ст.-рос. **Студенец* – топонім, що мотивував назву слободи *Студенецкая* в Новгородській землі (ПКНЗ 1, 227).

*Studьba: серб. *Студба* – рч. у Сремі, що впадає в Босут (Мичатек 712) – лексико-семантичний дериват від апелятива, похідного з формантом *-ьba* від дієслова **studiti* (П. Арумаа співвідносив гідронім безпосередньо зі *stūd* ‘холод, мороз’ [186, с. 26], що не зовсім точно з огляду на словотворення: суфікс *-ьb-* оформляв лише девербативи). Однак регулярність словотвірної моделі та обмеженість ареалу лексеми можуть вказувати на пізнє місцеве утворення.

*Suja: слвн. *Suja (Sûja)* – пр. Драгоні (Bezljaj SVI II, 234), рос. *Суя* – рч. (В'ят. губ.), блр. *Суя* – назва двох озер (Вітеб. губ.; Vasmer IV, 474) ~ (похідне) *Сујица* – водний об'єкт у бас. Вардари [204, с. 273]. Ф. Безлай подає слвн. *Suja (Sûja)* як ізольоване ім'я (з діал. *u* < *u* чи *o*, що не сягає **o*), відзначаючи можливість їх віднесення до топонімів типу **Sojьkь* чи **Svojьkь* (Bezljaj SVI II, 234). Іншого погляду на походження словенського гідроніма і форми *Сујица* дотримується І. Дуриданов, зводячи їх до **suja*, **sujь* ‘дірка, канава’ (: хорв. діал. *sûj*, gen. *sûja* ‘жолоб, борозна’, *sûjati*, *sûjām* ‘копати, розгрібати’ і под.) [204, с. 273].

Остання з версій не виключає альтернативного трактування гідроніма як рефлексу псл. **suja*, утвореного на базі презенса **sujō*, **sovati(se)* ‘сувати(ся)’. Стосовно відбиття в гідронімії апелятивів ~ **sovati(se)* пор. ще пол. *Przysowa*

(бас. Одеру, Вісли та ін.; NWP 227) < *Pri-sova. У цьому випадку значення ‘сувати(ся)’ було вжито як характеристика руху води.

***Sušica**: серб. *Сушица* – рч. у р-ні Никшичкогo Поля (Петровић 1966, 140), *Сушица (Шушица)* – рч. (злив Адриатичного моря; Павловић 1996, 358), хорв. *Sušica/Sušica* (3) – водні назви (бас. Зети), болг. *Сушица* – рч., л. Стрями [175, с. 265; тут див. аналогічні топоніми інших класів], макед. *Сушица* – рч., пр. Осойниці, *Шушица* – рч., пр. Осойниці, також як назва пр. Каменичкої Реки (Ив., 630-631, 752), *Șușița* (Румунія) [240, с. 38], пол. *Suszycza* (4) (NWP 292) – гідроніми, укр. *Сушиця* – назва річок (бас. Прип’яті, Дністра, Пруту), рос. *Сушица* (3) (бас. Оки) [175, с. 265]. Топонімізація апелятива, похідного на *-ica* від **suxъ(jь)* ‘сухий’, пор.: серб. діал. *сушица* ‘будь-який потік чи ручай, що не має постійної води, пересихає’ (Михаїловић 175), макед. *сушица* ‘суха річка’, ‘річка, що пересихає’ (Ив., 630-631), пор. ще з іншим значенням н.-луж. *sušyca* ‘сухе дерево, особливо суха сосна’ (Мука II, 568), пол. діал. *suszycza* ‘сухе дерево, яке ще стоїть’ (Кусаła 67), укр. діал. закарп. *сушиця* ‘висохлий ліс, висохла частина лісу’ (Грінченко 4, 234), лемк. *сушыця* ‘сушняк, сухе дерево або кущ’ (Пиртей 297) ~ макед. *Шушица* – місцева назва (суходіл; Пјанка 470) < *Сушица. О. Іванова відзначає для макед. *Сушица* можливість похідності від *Суша Река (Ив., 630-631).

***Съѣтъ**: хорв. *Zajut pataka*, 1250 р. – назва потоку (бас. Сави), яку Е. Дікенманн подає як *Sain (Saim?)*, зазначаючи, що читання непевне; далі порівнює з особовою назвою *Sain (Šain?)* і топонімом *Sainovac* (Dickenmann II, 99). Гадаємо, гідронім надійно пояснюється як рефлекс псл. *съѣтъ, проте не в такому поширеному його значенні, яке представлено в серб. *сајам, -јма* ‘сейм, собор; базар’ (Лавровський 615), серб., хорв. *сајам, -јма* ‘торгівля різним товаром і худобою в певну пору року на певному місці’ (РСКЖ 611), рос. *сойм, сойма* ‘селянське зібрання’ (префіксальна форма до **јтъ, *јѣти* ‘брати’; Фасмер III, 592, 707), а в його гідрографічному вжитку (наприклад, позначення місця, де зливаються, з’єднуються річки, потоки), пор. укр. діал. зах. *соймі* «де води

стикают ся, вода на соймах» (Верхратський 1908, 83), *сойми* ‘місце, де зливаються річки’ [наведене за: 126, с. 21]. Фіксація XIII ст. *Zajm* (*Sajam, *Sajm) добре підтверджує таке припущення, чітко демонструючи сербсько-хорватський рефлекс псл. *ъ як *a*. Гідронімним відповідником хорватській формі за межами Балкан виступає пол. *Seim* – оз. (бас. Вісли; NWP 266).

***Съррѣча**: *Spreča*, *Спреча*, *Спрѣча* – рч., пр. Босни (Мичатек 711; Харузин карта), назву якої в літературі співвідносять безпосередньо з гр. σπέρχω ‘приводжу в дію, жену, швидко рухаюсь’ [237, с. 32]. На наш погляд, потамонім можна розглядати серед слов’янської лексики, зокрема, як співвідносний з дієсловами *съ-perčiti (: серб., хорв. *spréčiti* ‘захистити, затримати’; Јуранчић 1036-1037 ~ серб. *спречица* ‘перепона, перешкода’; Лавровський 658, пол. діал. *sprzeczać* ‘каламутити, бовтати; чинити опір’, *sprzeka* ‘впоперек зорана частина поля’; Karłowicz 5, 210; див. ще Boguś 489), *perčiti (: болг. *прѣча* ‘створювати перешкоди дії’; БЕР 5, 685, 837, рос. діал. яросл. *перечить* ‘боронувати зигзагоподібно’; ЯОС 7, 100).

Ознакою номінації, напевно, була наявність у воді порогів або загат, які перешкождали руху води, чи вказівка на перетин річки, потоку зі шляхами сполучення. Пор. ще назви річок в Росії: ст.-рос. *Перечня* (АЮБ Указатель 132), рос. (бас. Півн. Двини) *Перечна* (Vasmer III, 619) < *Perč-ьна – прикметник на -ьн- ~ *perčiti (‘загороджена, перекрита?’), а також укр. *Суперечна* – балка, п. Інгульця п. Дніпра, *Суперечний* – руч. (СГУ 540) < *Sq-perč-ьна/*Sq-perč-ьнъь і безпрефіксне *Perč-ьн-іса > чес. *Přěčьnica* (германізована в документах форма *Preschnitz*) – місцева назва [262, с. 159: без коментаря], пол. *Przecznica* – пр. Варти ~ д.-пол. *przezny*, тобто про річку, що перетинає дорогу тощо [246, с. 124].

***Сътопика**: *Stopica* – гідронім (Боснія) [199, с. 60], пол. *Stopica* – водна назва (бас. Одери; NWP 284). Із формального боку прагідронім доцільно визначати як рефлекс апеллятивної лексеми з основою, варіантною за кореневим вокалізмом стосовно псл. *сътаръ ~ *сътепати (: серб., хорв. *stàp*, *stàp* ‘посуд для збивання масла’ ~ слвн. *stépati* ‘збивати масло’) ~ рос. *топачь* [див. про них: 19, с. 26].

Отже, мотивація ґрунтувалася або на семантиці ‘тупотіти’ (називання за характером створюваного течією звуку), або на фігуральному використанні в гідронімії назви кухонного начиння на зразок наведеного вище серб., хорв. *stàp, stàp*.

*Сьвітѣса: хорв. *Svica* – пр. Гачки (Bezljaj SVI II, 249-250), пол. *Świca* – пр. Дністра (SG XI, 642), укр. *Свица* – рч. (Галичина; Яснопольский 32) < **Свितѣца*. Південнослов’янську форму Ф. Безлай подав у статті, присвяченій тлумаченню слвн. *Šujca (Švica)*, навівши як потенційно споріднені словенські вирази *po ševi, s švico* ‘ухил, уклін’ (Bezljaj SVI II, 249-250). На наш погляд, цю назву не можна розглядати ізольовано від північнослов’янських гідронімів, які репрезентують псл. *sъvit-ьса – дериват від **sъ-vi-tь(jь)* – партиципійум на *-t-* до *sъ-viti ‘вити, звивати’ (аналогічний погляд стосовно первісної форми пол. *Świca* знаходимо у Р.М. Козлової [84, т. I, с. 93]). Пор. вище місцеву назву **Συβίτσα** (Еллада, Етолія) аналогічного походження (див. статтю **Συβίτσα**; 1.2.4.).

*Сьрхунь: *Srhinj-Flusses* – гідрооб’єкт у Боснії, назву якого подано в одній групі з ойконімами *Srh, Srhinje*, хорватськими антропонімами *Srha, Srhoj* < *Sьrһъ ~ ц.-сл. **срьсть**, рос. *шерсть* і под. [259, с. 69: без реконструкції *Сьрхунь]. Такий напрямок пошуків етимології перелічених онімів видається формально виправданим. Репрезентанти основи **sьrx-* (~ рос. *шерсть* ‘вовна’) позначають шерехуватість, нерівність (див., наприклад, Фасмер III, 608: *серехкий*), тому логічно припустити, що в основі номінації була вказівка на форму водойми чи на характер ґрунту в межах берегової смуги.

*Šujica: серб. *Шујица* – частина Скадарського озера з підводним виром (Радусинович 72), *Šuica* – пр. Ябланиці (бас. Сави; Dickenmann II, 136: до *šúj* ‘ліворуч’), *Šujica, Šuica* – гідроніми й хороніми, відзначені на території Герцеговини, Боснії, Славонії (Skok III, 421), слвн. *Šujca (Švica; Schevze, 1254 p., Rach Schutza, 1589 p.)* – пр. Градащиці (Bezljaj SVI II, 249-250), укр. *Шуйца* – рч., пр. Снопоті [наведене за: 118, с. 349].

Онімізація апелєтива *šujica (: ст.-сл. **шоуица** ‘ліва рука’; Фасмер IV, 484, д.-рус. **шѡица** ‘т. с.’; Срезневский III, 1599) < *šujь ‘лівий’ (на цю форму

орієнтовано етимологію словенського гідроніма у Ф. Безлая; *Bezljaj* SVI II, 249-250). Для слов'янських і споріднених із ними індоєвропейських лексем пропонується етимон і.-є. **seu̯ios*, **seu̯io-* (Skok III, 421; Pokorny 915), котрий, певно, передбачає розвиток етимологічного **s-* > **s'*- > **š-* у слов'ян. Мотивація назви достатньо прозора: наявна вказівка на просторову характеристику гідрооб'єкта, положення його щодо іншого водного джерела (ліва притока, ліве відгалуження). Пор. у зв'язку з цим поширену на російських теренах річкову назву *Шу́я* (Фасмер IV, 484: стаття *шуй*).

***Ščava**: серб. *Штава* – рч. (обл. Гора, Ополе; Павловић 1996, 356), пол. *Szczawa* – гідронім (бас. Вісли; HW 420). Сербський гідронім репрезентує модифіковану в діалектах форму з первісної *Шчава. Назва сягає апелятива *ščava, пор. його рефлекси в слвн. *ščava* 'поміи', *ščáva* 'щавель', слвц. *ščava* 'кисла, мінеральна вода', пол. *szczawa* 'мінеральна вода' тощо (докладніше див. нижче статтю *Ščavьnikъ / *Ščavьnica).

***Ščavica**: серб. *Шавица* – рч. (бас. Дунаю; Павловић 1996, 350), пол. *Szczawica* – гідронім (NWP 293). Південнослов'янська назва демонструє наслідок розвитку анлаутного **Шч-* > *Ш-*. Демінутив на *-ica* від *Ščava (див. попередню статтю).

***Ščavьnikъ** / ***Ščavьnica**: *Шавник* – гірська річка в Чорногорії (південна обл. Дурмитору; Ровинский 114), серб. *Шавник* – гідронім (бас. Дрини; Павловић 1996, 350), хорв. *Ščavnica*, *Štavnica* (*Seuniche*, *Seunicam*, 1248 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 133), слвн. *Ščavnica* – рч., п. Мури (*Stewitzen*, 1300 р., «an der Stentz», 1307 р., aqua *Zienitz*, *Zainitz*, 1322 р., die *Staentz*, 1336 р.) [47, с. 191: із посиланням на Ф. Безлая], *Ščavnica* (*Stainz*) – руч. [231, с. 327], слвц. *Schtewnicza*, 1261 р., *Štiavnica*, *Ščávnica*, *Ščavnik* – гідроніми (Šmilauer 1932, 466), пол. *Szczawnik*, *Szczawnica* – гідрооб'єкти в бас. Одери, Вісли та ін. (NWP 293), укр. *Щавник* (*Szczawnik*) – гідронім (бас. Дністра; Vasmer V, 306), рос. *Щавник*, блр. *Шчавнік* – гідроніми (Šmilauer 1932, 466). До рефлексів наведених архетипів належать і деякі гідроніми, що вказують на перебування слов'янського етносу в Греції (Στεβενίκων, Στεμνίτσα) й на території суч. Австрії (*Stanzbach*, *Stawenz*,

1150 p., fluuius *Stowencz*, 1290 p.; Bezlaj SVI II, 239). Черногорська і сербська назви демонструють вторинну форму зі спрощенням **Шч-* > *Ш-* (первісно – *Шчавник).

Топонімізація відповідних апелютивів, похідних із суфіксами *-ik-*, *-ic-* від ад'єктива на *-ьн-* (пор. його відбиття в пол. гідронімі бас. Вісли *Szczawna*; NWP 293), словотвірно залежного від *ščava (: слвн. *ščava* 'помії', яке Й. Льовенталь слушно зіставив із слвн. *Ščavnica*, а також з гр. σκούβαλον 'сміття; гидота' < і.-є. **skēu-* 'бути брудним' [223, с. 129]). Близької думки (якщо припустити зв'язок апелютивів зі значенням 'помії' і 'мінеральна вода' на основі семантичного розвитку 'мінеральна вода' > 'каламутна, непрозора вода' > 'брудна вода, помії' чи, навпаки, 'брудна, каламутна вода' > 'джерело з каламутною мінеральною водою') дотримувався й Ф. Міклошич, який розглядав словенський гідронім і спільнокореневу слов'янську топонімію як співвідносну з апелютивами на зразок слвн. *ščava* 'розлив' [231, с. 327], а також В. Шмілауер, Ф. Безлай та І. Дуриданов, які орієнтували генезу цих назв на форми типу слвн. *ščāv*, *ščáva* 'щавель', слвц. *ščava*, *ščavica*, *ščevica* і под. зі значенням 'кисла, мінеральна вода', пол. *szczawa* 'мінеральна вода' (докладніше див. Bezlaj SVI II, 239; [47, с. 191]). Див. також (Dickenmann II, 133; Šmilauer 1932, 466: *ščava*). Проте вірогідність омонімії наведених апелютивів також значна, тому однаково можливі два варіанти тлумачення гідронімів.

До гнізда цієї ж основи належать: пол. *Szczawa* – гідронім (бас. Вісли та ін.; NWP 293), укр. закарп. (Східна Словаччина) *ш'чава* 'мінеральна вода', відбите у численній місцевій топонімії (Дуйчак 1994, 270), а також н.-луж. *Tšawnica* – місцева назва (Мука SZS 106) – форма з модифікованим анлаутом ([**Štš-*] (графічно – *Šč-*) > [*Tš-*]). Див. ще слов'янський матеріал, зібраний у [47, с. 191].

***Ščema**: слвн. *Schoma* (?) – у середньовічних документах назва якогось потоку (aqua *Schōma*, 1265 p.; Bezlaj SVI II, 177) ~ рос. *Щёмля* – водний об'єкт у бас. Десни (Кур. губ.; Vasmer V, 309) < *Ščemja.

Стосовно словенської назви Ф. Безлай зауважує, що фіксація ненадійна, і будь-яка спроба пояснення була б ризикованою (Bezlaj SVI II, 177), проте цей гідронім (в усякому разі, з формального боку це досить імовірно) тлумачиться у

зв'язку з основою інфінітива псл. *ščemiti 'стискати' (пор. рос. *щеміть*), а рос. *Щемля* – у зв'язку з презентною основою *ščemjō. Пор. далі статтю *Skomja.

***Ščira(ja)**: серб. *Штура* – рч., п. Дрини (Павловић 1996, 356), пол. *Sczyre*, 1350 р. (суч. *Szczyra*) – пр. Варти [246, с. 158: від *szczyru*, первісно 'широкий'], рос. *Щура* – рч. (Орл. губ.; Vasmer V, 313) ~ рос. *Щур* – гідронім (бас. Оки; Смолицкая 16) < *Ščirъ. Гідроніми сягають форм субстантивованого прикметника **ščirъ(jь)* 'чистий', 'справжній' (семантику рефлексів див. Фасмер IV, 507: тут згадано й російський гідронім; прототип наведено за ЭССЯ 4, 117: стаття *čirъjь). Сербська назва вказує на колишню наявність репрезентантів **ščirъ(jь)* у південнослов'янському словнику (наприклад, у Фасмер IV, 507 згадано лише східно- й західнослов'янський матеріал).

***Ščьrbьсь**: серб. *Штрбац* – пот. (бас. Дрини; Павловић 1996, 357), макед. *Штрбац* – водна назва (Станковска 185), рос. *Щербец* – оз. (Псков. губ.; Vasmer V, 311) ~ макед. діал. *Штрбец*, *Стрбец* – місцеві назви (Видоески 177).

У літературі південнослов'янські гідроніми тлумачилися у зв'язку з основою псл. **ščьrb-* 'різати' (Станковска 185). Лишається деталізувати особливості структури прагідроніма (маємо справу з фонетично модифікованими рефлексами, де початкове *Šč-* змінилося у *Št-*), який сформувався на основі відповідного апелятива, варіантного за кореневим вокалізмом стосовно відновлених у літературі *skьrbьсь/*kьrbьсь*: пол. *Skarbiec*, *Karbiec* – ойконіми [88, с. 111]. Пор. з іншою суфіксацією *Ščьrb-аць > пол. *Szczerbacz* – оз. (NWP 293), а також *ščьrb-ina > макед. діал. *штрбина* 'уламок скелі, кам'яного блоку' (Видоески 177).

***Тажьна(ja)**: словн. *Tajna* – пр. Чадрамського потоку (Bezljaj SVI II, 253), болг. *Тайна* – рч., л. Іскру [273, с. 244: до adj. *таен*, fem. *тайна* 'таємний'], укр. *Тайна* (*Tajna*) – гідронім (бас. Дністра; Vasmer IV, 497). Пор. ще блр. *Тайно* – оз. і поселення [273, с. 244].

Ф. Безлай кваліфікує словенський гідронім як «неясне ім'я», проте висловлює слушне припущення про його зв'язок із *tajiti* 'приховувати, ховати' (Bezljaj SVI II, 253), і таке пояснення прийнятне для решти формально ідентичних назв. З огляду на семантику дієслова мотивація назви, вірогідно,

передбачала акцент на тихій, ледве чутній течії води чи на такій гідроморфологічній рисі деяких потоків, річок, як здатність зникати під землею на певних відрізках течії. Отже, прагідронім за походженням – онімізований прикметник на *-ьн-*, утворений від основи дієслова **tajiti(se)*, **tajq*. Давність цього ад'єктива як топонімної бази ілюструється численними прикладами зі словенської мовної зони (див. *Bezljaj SVI II*, 253: з датами фіксації). Пор. ще парадигматичний варіант **Tajьль(jь)*, відновлений у [175, с. 290-291].

*Terbežь: серб. *Требеж* – рч. (бас. Дунаю; Павловић 1996, 324), хорв. *Требеж* – рч. в гідросистемі Сави (Липовский 6), слвн. *Trebež (Trebisch, XV ст.)* – пот. у поріччі Ложниці, також як назва пр. Шкоциянської Ріки, *Trebesbach* – пр. Майна (*Bezljaj SVI II*, 269-270: стаття *Trebnik*), укр. *Теребіж, Тереб'єжу (Теребіи, Тер'єбіж, Теребижсь, Теребежсь, Terebeža, Terebieža, Terebesz)* – потоки, пр. Черемошу, Жвану (СГУ 558), *Terebesfejérpatak* – гідрооб'єкт на угорській території ([216, с. 25, виноска 2]; тут подане слушне зіставлення назви з угор. *Terebes = terebes* ‘викорчуване поле’ < слов'ян. *trěbiti*). Останнє репрезентує мадяризовану за допомогою апелятива *fej* ‘голова’ слов'янську форму **Trebež* (мається на увазі витік, початок потоку, пор. другий гідрографічний термін *patak* ‘потік’ в основі назви).

До кола споріднених назв належать ще: *Trebež* (Герцеговина) [231, с. 330], болг. *Треб'єжа* [273, с. 223], макед. *Требеж* (Стаматоски 224), чес. *Třebíz* [231, с. 330] – місцеві назви, ст.-рос. *Теребежсь* – ойконім (НПК V, 65), а також топонімний матеріал, поданий під аналогічним архетипом у [175, с. 291-292]. Пор. ще похідні: пол. *Trzebież-n-ica* (3) – озера в різних частинах Польщі (NWP 304), ст.-рос. *Теребеж-инская* – нп. (Новг. земля; ПКНЗ 1, 242), де спостерігаємо реалізацію **terbež-* в особовій назві **Теребежа (> *Теребеж-ин(о) > Теребежин-ская)*.

Згадані топоніми мають близькі відповідники у межах східнослов'янської діалектної зони, пор.: ст.-рос. *Теребожсь*, ген. *-и*, 1674-1675 pp. – оз. в кол. Торопецькому пов. (АЮБ 2, 105) < **Terbožь*, укр. *Теребуж* – назва гідрооб'єкта в бас. Сейму, що теж розглядається серед похідних від етимона **terb-* [9, с. 104: без відновлення прототипу], *Теребуж*, *-у* – гелонім (Київ. обл.; СМГУ), ст.-рос.

Теребужь – нп. (кол. Новг. земля; НПК III, 347), (похідне) *Теребужка* – рч. (р-н кол. Москов. держави; АММГ 624) < *Terbqžь або *Terbužь (пор. слов'ян. *Trebuša* – топонім у Румунії [216, с. 25, виноска 2]).

Перелічені назви репрезентують похідні з формантами *-ežь/-ožь/-užь (-qžь?)* від основи дієслова *terbiti ‘очищати, корчувати’ ~ *terba > рос. діал. *тереба* ‘галявина в лісі’, ‘болотисте, оточене лісом місце’ (докладніше про парадигму її дериватів див. [3, с. 75]). Пор. ще такі рефлекси *terbežь, як: словн. *trêbež* ‘корчування’ (Dickenmann II, 145: стаття *Trebeš*), серб., хорв. (похідне) *trèbežina* ‘т. с.’ (Schütz 19), блр. *церабэж* ‘місце, де викорчувано ліс, кущі під сінокіс, поле’ і под., зібрані в [175, с. 292] та (Bezlej SVI II, 269-270: стаття *Trebnik*).

***Terbišьnica**/**Terbyšьnica**: серб. *Trebišnjica* – рч. [233, с. 139], *Требишница* – рч. в Чорногорії (Ровинский 124), *Trèbīšnica* – рч. в Герцеговині та Південній Далмації (Halilović 420) ~ пол. *Trzebisz* – оз. (NWP 304), слов'ян. *T'iribiš*, *Trebišul* – місцеві назви в Румунії [216, с. 25, виноска 2]. Відновлення первісної форми назви ускладнюється збігом праслов'янських *у та *і в одному *і* у діалектах давніх південних слов'ян, звідси варіантність архетипу. Як можливу близьку структурну паралель за межами балканської мовної зони вкажемо ст.-рос. *Теребыш-*, наявну в основі антропоніма *Теребыша > *Теребышино* – нп. (територія кол. Москов. держави; АММГ 624).

Топонімізація апелятива, похідного на *-ica* від **terbiš-ьнъ(jь)*/*terbyš-ьнъ(jь)* < *terb-išь/*terb-yšь* ~ *terbiti. Пор. щодо **terbiš-ьн-* гідронім *Terebisznia*, *Terebisnia*, *Terebissnia*, 1554 р. (бас. Сяну) [245, с. 169: від *trzebiska*]. З уваги до суфіксальної частини серб. *Treb-iš-nj-ica* утворення цього потамоніма від ойконіма *Trebinje* [див.: 233, с. 139] вважаємо неможливим: очікувалося б *Trebinj-ica.

***Terbižеть** (?): *Требижат* – рч. в Герцеговині (Герцеговина 26) ~ *Trebižet* – місцева назва (Далмація) [231, с. 330: *trèbiti*]. Очевидно, поєднання основи дієслова *terbiti з дієприкметником на *-t-* віж *žeti, *žьnq ‘жати’.

***Terbyni**/**Terbyнь**: хорв. *Trebinja* (*Travunja*) – пр. Купи (бас. Сави; Dickenmann II, 145: до **trëb-* ~ ст.-сл. **трѣвити** ‘чистити, прокладати дорогу’),

пол. *Trzebinia* – гідронім (NWP 304) < *Trzebynia, пор. *Trzebinya*, 1532-1555 pp., *Trzebynyu*, 1557 p. (суч. *Trzebinia*) – пр. Варти [246, с. 164: як відойконімне похідне, пор. *Trzebina*, *Trzebyna*, 1532 p.], рос. *Теребынь*, *Теребынка* – гідроніми (Смоленщина; Vasmer IV, 546). Пор. ще *Trebinja* – місцева назва (Далмація) [201, с. 125: до серб., хорв. *trebiti*, *trijebiti*]. Похідне з формантом *-uni* від дієслова *terbiti ‘чистити; корчувати’.

***Тербьнікь**: слвн. *Trebnik* (1423 p. – «*der rachs Trebnik*») – пр. Трнавці (Bezlej SVI II, 269), ст.-сл. **Трѣвьникъ** (Τερβηνίκου ποταμός) – рч. (точне місцезнаходження невідоме) ~ *Trebnitz* – місцева назва в Німеччині [270, с. 222: як *Terbьnikъ], пол. *Trzebnik* – гідронім (бас. Вісли; HW 269). Онімизація апелятива, похідного з суфіксом *-ik-* від прикметникової основи **terb-ьn-* ~ *terbiti ‘чистити’ (див. у Ф. Безлая зведення до форми *trěbiti*; Bezlej SVI II, 269). Пор. ще [245, с. 170].

***Тѣхотина**: серб. *Те(х)отина* (*Тотина*, *Чаотина*, *Чионица*) – рч. (бас. Дрини; Павловић 1996, 345), *Тѣотина* – рч., пр. Дрини в Герцеговині (Мичатек 713). З-поміж сучасних форм первісна *Тѣхотина* (фонема *x* у мовленні південних слов'ян взагалі і сербів, хорватів зокрема руйнується, тобто втрачається чи замінюється іншою фонемою або сполукою фонем, тому варіанти без *x* пізніші). Первісний варіант зі збереженням *-x-* засвідчено ще на карті початку ХХ ст., де назва фігурує як *Чехотина* (Харузин, карта; оскільки російська графіка не має спеціального символу для позначення серб., хорв. *ć/ħ*, воно тут нотоване за допомогою графеми *ч*). Потамонім *Тѣхотина* – тільки одна з проміжних ланок у розвитку *Тѣхотина, причиною зміни етимологічного анлаутного **T-* > *Т-* була екавська (*je*) реалізація псл. *ě, і цей розвиток *ě > *je* зумовив дію так званої нової йотації, яка й спричинилася до переходу проривного в африкату, пор. серб. діал. *ћѣрати*, *ћескотà*, що сягають первісних форм, де після *m-* було *je* < *ě [163, с. 61-62].

Псл. *Тѣхотина сягає апелятива *těx-ot-ina, основа якого, на наш погляд, співвідносна з основами рос. *по-тѣха*, *у-тѣха* ‘радість’, ст.-сл. **оутѣха** ~ рос. *тіхуй* (див. про них Фасмер IV, 54, 63: *-тѣха*, *тіхуй*). У принципі, *Тѣхотина

можливо трактувати і як посесив на *-ina* від особової назви *Těxota, пор. пол. *Ciechota* – антропонім і похідний від нього топонім *Ciechocin* [214, с. 17], варіантні за вокалізмом *Tixota › чес. *Tichota* – антропонім [188, с. 89]. Додатковий матеріал див. у [231, с. 180]. Пор. ще **Тихота** (пізніше – *Tifuta*, *Tachuta*; Македонія, р-н Драми) – селище з болгарським населенням, назву якого виводять зі слов'янської особової назви *Tixota [270, с. 229], хоч теоретично можливий відповідний твірний апелятив.

***Topidlo**: серб. *Топило* – пот. (бас. Тимоку; Павловић 1996, 322), болг. *Топило* – гідронім (Панагюрско; Заимов 1977, 171), укр. *Топіло* – водна назва (бас. Дніпра; Vasmer IV, 592) ~ укр. *Топіла* – рч., л. Стиру (Пура 1985, 147: річка проходить через топкі місця). Назва сягає аналогічного апелятива, похідного з формантом *-dlo* від *topiti ‘топити, затопляти’, пор. такі його рефлекси, як укр. діал. *топіло* ‘озеро’, ‘місце, де збирається весняна вода і де вона застоюється’, *таніло* ‘трясовина’ (ЕСУМ 5, 598: *топіти*¹), блр. *таніла* ‘непрохідне місце на трясовинному болоті’, ‘трясовинна безодня’ (Пура 1985, 147).

***Toplica**/**Торльсь**: д.-серб. *Тѣпличѣ*, 1019 р. – рч., пр. Півд. Морави (у грамоті Василя II), *usque in Topliza*, 1200 р., **оу Топлици**, 1208-1215 рр. [47, с. 184], **Топлица**, 1387 р. – рч. (Вукичевич, Семиз 13), серб. *Топлица* – пр. Болгарської Морави в Старо-Сербії (Головацкий 313), *Топлица* (3) – річки (бас. Півд. Морави, Дрини; Павловић 1996, 322), хорв. *Toplica* (*Toplisse*, 1181 р.) – пр. Корани, рч. (р-н м. Загреб; бас. Сави; Dickenmann II, 142-143), словн. *Toplica* (*die Toplitz*, 1428 р., *Toplitz*, 1500 р.) – пот. (Добрня), також як назва приток Дравині та Савині («*der Toplicz rach*», 1470; Bezlaј SVI II, 265-266: стаття *Topla*), болг. *Топлица* – п. Белиці (Иванов 1982, 205: до болг. *топъл* + топонімний суфікс), *Топлица* – гідронім (бас. Вардару) [204, с. 43: до ст.-сл. **топлъ** ‘теплий’], *Toplița* – гідронім слов'янського походження в Румунії [240, с. 38], словц. *Toplička*, *Toplica* – гідрооб'єкти, *Taplička*, *Toplucha*, *Thuplička* 1281 р. – річки в бас. Вагу (Šmilauer 1932, 48, 56, 398), *Teplitz* – гідрооб'єкт у Східній Німеччині [47, с. 185]. Пор. з іншим вокалізмом словц. *Teplička*, 1281 р., *Tepliца* (Šmilauer 1932,

56, 398), укр. *Теплиця* (*Теплиця*, *Terpica*) (бас. Черемошу; Vasmer IV, 542) – гідроніми; серб. *Топлац* – пот., п. Півд. Морави (Павловић 1996, 322), *Тòпл'ец*, *Тòпл'ец* – джерела (р-н Гори; Цоговић 1996, 70, 145), макед. *Тòплец* – вир (Пјанка 452), пол. *Topielec* – оз. (NWP 302).

Прагідроніми сягають аналогічних апелютивів, пор.: серб., хорв. *tòplica* ‘тепле купання; баня’ (Dickenmann II, 143), словн. *toplica* ‘тепле джерело’ (Bezljaj SVI II, 265: стаття *Topla*), макед. діал. *топлица* ‘джерело з теплою водою’, *топлица* ‘джерело, яке не замерзає’ (Видоески 184) ~ словц. *s'eplice* ‘теплі джерела’ (Малько 11), укр. закарп. *теплица* ‘джерело, з якого витікає вода, що взимку не замерзає’ (Грицак 1965, 36). Пор. також апелютивну лексику, зібрану в [47, с. 185]. Щодо відбиття основи **topl-* у слов'янській топонімії див. [231, с. 329]. Принципово можлива деривація гідронімного рівня від **Topla* (: серб. *Топла* – рч. в обл. Донє Драгачево; Павловић 1996, 322, болг. *Топля* – рч., п. Виту; Чанков 459).

*Товья (***Товьји**): хорв. *Tavija* – пр. Уни (бас. Сави). У літературі назва вважається неясною (Dickenmann II, 138). Гідронім належить до репрезентантів і.-с. **teuǰ-* ‘набрякати, здуватися; наповнюватися’ (Рокорну 1080), оформлених як різновид *ǣ*-основ (м'який варіант) із кінцевим *-ī* (**toūī*), який у праслов'янський період еволюціонував як *-ǰja*, *-ǰji*, пор., наприклад, псл. **oldi*, **oldǰji*, **oldǰja* ‘різновид човна’ (ЭССЯ 32, 53), а також **Polǰja* ~ і.-с. **polūī* (див. вище статтю **Polva*). Отже, йдеться про ще один граматичний архаїзм. Вокалізм *a* в корені – наслідок спотворення гідроніма, результат його деетимологізації.

*Trava: серб. *Трава* – рч., л. Білого Дриму (Павловић 1996, 324), словн. *Trava* – пр. Чабранки (бас. Колпи), *Trauena flumen*, 1198 р. – рч. в Німеччині (Bezljaj SVI II, 267-268), рос. *Трава Худая* – пр. Ладоги (Vasmer IV, 604) ~ **trava*, **traviti* ‘вимищувати, труїти’ (пор. його рефлекс у Фасмер IV, 92: стаття *травитъ*), хоч можливий зв'язок і безпосередньо з **trava* ‘трава’ (пор. так у Ф. Безлая; Bezljaj SVI II, 267-268: до словн. *tráva* ‘трава’), спорідненим із **traviti* (див. Фасмер IV, 91-92). У назві *Trauena* як в одному зі слідів колишнього перебування слов'ян на теренах сучасної Німеччини можна вбачати й **Trav-ьна*.

***Trěska**: серб. *Треска* – рч. (бас. Дунаю; Павловић 1996, 325), болг. *Треска* – гідронім (бас. Вардару), пор. під 1687 р. «**на рецѣ Треске**», макед. *Треска* – рч. у гідросистемі Црної (бас. Вардару) [204, с. 58, 214], пол. *Trzaska* – водна назва (бас. Одеру; NWP 303), рос. *Треска (Тресна)* – рч. (кол. Псков. губ.; Vasmer IV, 607). Болгарська форма пояснюється у зв'язку з псл. *trěskati, серб. діал. (Дубровник) *трѣска* ‘шарудіння, легкий шум’ [204, с. 58], що з фонетичного боку ймовірно й для решти назв, які з огляду на поширення їх у різних частинах слов'янської мовної зони потенційно відтворюють праслов'янський гідронім.

***Trěsava**: серб. *Тресава* – рч. (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 325). Якщо йдеться не про генуїнне утворення, то гідронім сягає апелятива з формантом -*ava*, похідного від основи *trěsti, *trěsq ‘трусити’ (пор. його рефлексі в Фасмер IV, 113: стаття *трясу́, трястѹ*). Семантика цього деривата, можливо, була подібною до семантики рос. *тряси́на* ‘дреговина’ (акцент на такій рисі заболоченої ділянки, як поверхня, що здійсмається й опадає, ніби тремтить від поштовху чи коли на поверхню виривається болотяний газ) < *trěs-ina.

***Турья**: серб. *Турија* (7) – назва річок (бас. Колубари, Дунаю, Вел. Морави, Тимоку та ін.; Павловић 1996, 329), хорв. *Turja (Tvrya, Turia, 1258 р.)* – пр. Сави (Dickenmann II, 149: до серб., хорв. *tūr* ‘зубр’), словн. *Turja* – пр. Щавниці (Bezlej SVI II, 279-280: до словн. *tūr* ‘тур’), болг. *Турія* (4) – рч., пр. Струмиці, Болгарської Морави, Сврлішкового Тимоку, Замни [273, с. 246-247], пол. *Turza* – гідронім (NW 428), укр. *Турья* – водний об'єкт (Черніг. губ.), рос. *Турья* – гідронім (Арханг. губ.), рч. в бас. Оки (Vasmer IV, 643) та ін. ~ *turьja – ад'єктив на -*ьj-* від *turь ‘тур’ (щодо болг., хорв., словц. та деяких східнослов'янських гідронімів див. відповідну дефініцію в [175, с. 302-304]; основну увагу тут зосереджено на українських формах).

***Тьмна(ја)**: серб. *Тамна*, п. Топлиці л. Півд. Морави, *Тавна*, л. Дрини (Павловић 1996, 318) – річки ~ пол. *Ciemno* – оз. (бас. Вісли), *Ciemny (Potok)* – водна назва (NWP 62) та ін. Гідронімізація прикметника **тъмнъ(ь)* ‘темний’

(вказівка на колір води). Назва *Тавна* засвідчує дисиміляцію *mn* > *vn*, як у серб., хорв. *lomnica* > *lovnica* (див. *Glomьnica).

***Търbasъ**: серб. *Tr̃mbâc* – дж. і нп. вище від Крагуєвця (Мичатек 713). Похідне, варіантне за типом суфіксального оформлення (-*as-*) щодо серб., хорв. *tr̃b-onja* ‘череватий’, *tr̃b-uch* ‘черевко, кендюх’ < *tr̃ba* ‘т. с.’ [етимологію див. 101, с. 273-277: з історією питання]. Зрештою, може йтися про метафоризацію в галузі гідронімії псл. **tr̃b-asъ* як назви товстого живота, черева (~ **tr̃b-ухъ*), буквально – ‘ненажера’. Пор. аналогії, представлені в укр. *Ненажора* – пр. Дніпра (СГУ 385) ~ *жертви* ‘їсти, жерти’, укр. *Толба* – пр. Дніпра ~ укр. діал. поліс. *тельба* ‘нутроці тварини’, *тельбух* ‘людина з великим животом’ [89, с. 100-101], укр. *Черевач* (*Черевачь*) – рч. (бас. Дніпра; СГУ 603) < *červ-ačъ ~ *červo ‘черевко’ (про його значення див.: ЭССЯ 4, 82).

Імовірно ще інше тлумачення гідроніма, зокрема як похідного від апелятива зі значенням ‘нерівність’, пор. спільнокореневе серб. діал. *tr̃бух* (земля з *tr̃бухом*, тобто з нерівностями; П. Скок визначає це слово як таке, що не має певної етимології [Пецо 54]). Сучасна форма гідроніма репрезентує фонетичну модифікацію з пізньою м-епентезою перед губним.

***Търnava**: серб. *Tr̃nava* (4) – річкова назва (бас. Вел. Морави, обл. Ужичка Чорна Гора, Проклетія; Павловић 1996, 326), *Tr̃nava* – гідронім у Боснії [199, с. 59], хорв. *Tr̃nava* (*Tornawa*, 1201 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 146-147: до серб., хорв. *tr̃n* ‘терен’), словн. *Tr̃nava* – назва пр. Драви, пр. Ложниці (in der *Tornau*, 1436 р., die *Tarnau*), л. Більської, пр. Савині, чес. *Tr̃nava* (3), словц. *Tr̃nava* – гідроніми, *Turnau* – назва водного об’єкта в Австрії (Bezlej SVI II, 274-275: форми тут зіставлено з такими водними назвами, як серб., хорв. *Tr̃nava*, пол. *Tarnawa*, рос. *Тернава*), пол. *Tarnawa* (бас. Вісли; HW 424), укр. *Тернава* (*Тарнава*, *Тарнова*, *Tarnawa*, *Tarnowa*) (бас. Дністра; Vasmer IV, 551-552), рос. *Тернава* (разом із групою споріднених форм зведена до слов’ян. **tr̃nъ* ‘терен’) [204, с. 135] – водні об’єкти. Сюди ж *T̃rnava* – гідронім слов’янського походження на румунській території [240, с. 38].

Лексико-семантичний словотвір на базі апелятива, утвореного за допомогою форманта *-ava* від основи псл. **tarnь* ‘рослина терен’ (: серб., хорв. *tŕn*, пол. *tarn*, укр. *тэрен* та ін.; форми подано за Фасмер IV, 48). Пор. зведення словенських назв до слвн. *tŕn* ‘терен’ у Ф. Безлая (Bezlaĵ SVI II, 274-275).

*Тьrница: серб. *Трница* – гідрооб’єкт і ліс в Изморнику (Гирић 434), пол. *Tarnica*, *Tarnitz See* – водні об’єкти в бас. Одери й Вісли (NWP 299); останнє являє собою германізовану за допомогою німецького терміна гідрографічної номенклатури *See* ‘озеро’ форму. Топонімізація апелятива на *-ica*, похідного від **tarnь* ‘рослина терен’.

*Тьrновъѣ: серб. *Трнови* (4) – пот. (обл. Бихор, Корита; Павловић 1996, 327), укр. *Терновий* (*Терновий*) – гідронім (бас. Дінця), рос. *Терновий* – назва водних об’єктів (кол. Ворон. та Кур. губ.; Vasmer IV, 556), *Терновой* – гідронім (бас. Оки; Смолицкая 167) ~ **tarnovъѣ* ‘терновий’.

*Тьrtva: хорв. *Tortiva*, 1210 р. – гідрооб’єкт (бас. Сави). Е. Дікенманн кваліфікує назву як похідне від кореня *trt-* (*tort-*) і зазначає непевність семантики, як і читання гідроніма *Trtiva* (Dickenmann II, 148). Зафіксована в середньовічних пам’ятках форма логічно тлумачиться серед дериватів із формантом *-tva*, пор. аналогічні структури, представлені в псл. **bьrtva* < **bьrti*, **britva* < **briti*, **bitva* < **biti* (ЭССЯ 3, 132). Твірною основою в цьому випадку була **tьr-*, тобто основа дієслова **tьrti* ~ **tьrQ*, **terti* ‘терти, подрібнювати’.

*Удьrовъсь: серб. *Удровец* – пот. на південному сході від нп. Брод (р-н Гори; Цоговић 1996, 83). Топонімізація відповідного апелятива, похідного з формантом *-ьсь* від ад’єктивної основи на *-ov-* **u-dьr-ov-*, що містить варіантну стосовно **O(b)-dьra* (див. вище) префіксальну форму, пор. **udьrь* (: пол. *na udry* ‘всупереч, у бійку, у бій’ та ін.; тільки словацький та чеський приклади) [19, с. 80]. Пор. ще топоніми з варіантним вокалізмом: ст.-рос. *Удоры* – нп. (ПКНЗ 1, 206), рос. *Удора* – гідронім (Волог. губ.; Vasmer IV, 666), слвц. *Udoriná* – пот. (бас. Сланой; Sičáková 86: із констатацією неясності етимології), *Uderiná* – місцева назва (Petrov 71) < **udor-ina*/**uder-ina*, **Udora*, **udorь* ~ **uderQ*, **udьrati*. Щодо фонетичного боку гідроніма, то звук *ц* в діалектах, де зафіксовано назву,

виступає регулярним субститутом *в* в інтервокальній позиції, пор. тут же топоніми *Кл'єноци* (< *Кленови*), *Рідоци* (< *Ридови*) (Цоговић 1996, 52).

Реконструкція прагідроніма проблематична з причини ймовірності деривації назви за допомогою форманта *-ьсь* від якогось незафіксованого топоніма.

*Usežь: слвн. *Usez* (?) – пот. і місцевість у долині річки Раколяни (Резія; Бодуэн де Куртенэ 227: із зауваженням про заселеність цієї території в давнину слов'янами) ~ ст.-рос. *Усож*, XVI ст. – рч. (РП 141) < **Usožь*. Південнослов'янський гідронім відбиває фонетичну адаптацію в мовленні фурланського населення (перехід *ž* > *z*), що згодом стало превалювати на цій території. Обидві назви репрезентують апофонічні варіанти однієї основи, причому другий з огляду на *о*-вокалізм давніший, тобто **usožь* – дериват від префіксального ***u-segt'i* (оформлений як *ї*-основа?). Кореневе *e* словенського гідроніма – вторинне явище, спричинене впливом вокалізму твірного дієслова на вокалізм похідного імені (вирівнювання).

Гіпотетичні псл. ***u-segt'i*, **u-sežь* співвідносні з безпрефіксними лит. *sėgti* 'одне з другим підвішувати, зв'язувати, з'єднувати (гудзиком, гапником та ін.)', *sėgė* 'прикраса, яка приколюється до одягу' та ін., що сягають і.-є. **seg-* 'прикріплювати, чіплятися, торкатися'. Докладніше про гніздо і.-є. **seg-*, **seng-* див. [3, с. 51-67, спеціально 56]. Сюди ж рос. діал. *сеж*, *сєж* 'частина риболовної снасті, яка використовується у весінній час – мотня', 'загорожа в річці з кілків та лози для ловіння риби', *сєжа* 'риболовна мережа у вигляді мішка, який кріпиться до чотирикутної рами чи до палиці', 'пристосування для зберігання живої риби', 'перетинка в річці з кілків та лози для ловіння риби' (СРНГ 37, 120) < **seža* (< **seg-ja*), для котрого існують аналоги в кельтських і германських мовах, пор., наприклад, (похідне) с.-ірл. *sēn* (< **seg-no-*) 'мережа' і под. [3, с. 61: з літературою].

У принципі, не виключена орієнтація генези словенської форми на псл. **sęzati sę* (варіант до **sęgati* 'простягати руку, щоб схопити', 'хапати', 'досягати'), пор. його рефлекс у слвн. *sęzati* та ін. [див.: 3, с. 52].

***Uvorъ** (?): серб. *Увор* – рч. (р-н Пештера; зникає під землею біля с. Делимеді, а витікає, як кажуть, з іншого боку хребта під назвою *Рашка*; Гильфердинг 1873, 101) ~ пол. *Uwer* (NWP 307), ст.-рос. *Уверь* (КБЧ 155) – гідроніми. Перелічені форми сягають відповідних апелютивів, похідних від гіпотетичного *u-verti (> *u-vorъ, пор. серб., хорв. *ùvor* ‘річкове гирло’; Schütz, 19) ~ і.-є. **uer-* ‘згинати’, ‘зв’язувати’. Під впливом вокалізму твірного дієслова виник варіант **u-ver-*, представлений у північнослов’янських назвах (*Uverъ/*Uverь). Щоправда, структуру ст.-рос. *Уверь* можна пояснювати ще в інший спосіб [див.: 81, с. 27; 71, с. 164-165].

***Варьніца**: хорв. *Varenica* – гідрооб’єкт (бас. Сави; Dickenmann II, 152: до серб., хорв. *várno* ‘вапно’), словц. *Várenica* – пр. Нітри (Šmilauer 1932, 90), пол. *Warjenica*-(*Jasjenica*) (2), *Warpnica* – водні назви (бас. Вісли; NWP 310), *Вапеница*, *Вапеница* (*Warjenica*) – оз. (Сувалки; Vasmer I, 258) ~ чes. *Várenice* – ліс (Dickenmann II, 152). Топонімізація апелютива, похідного на *-ica* від *арьно?/*варьно ‘вапно’ (ЭССЯ 1, 72), пор. чes. *várenice* ‘піч для гашення вапна’ (Trávníček 1623), блр. діал. *vápnіца* ‘місце, де видобувають вапно’ (Яшкін 1971, 32). Збереження редукованого, певно, зумовлене його позицією під наголосом, утрата (пор. пол., блр.) – у ненаголошеному складі.

***Velestica**: серб. *Велестница* – рч., л. Йошаниці п. Ібру п. Зах. Морави (Павловић 1996, 59), рос. *Велестница* – рч. (бас. Зах. Двини; Vasmer I, 276) ~ укр. *Велесніця* (*Велесница*, *Weleśnica*) – рч. (бас. Дністра; СГУ 84). До цієї ж групи онімів, імовірно, належать: укр. *Weleśnica Górna* і *Dolna* – ойконіми (р-н суч. нп Надвірна Івано-Франк. обл.; Vasmer RGN II, 24), давнє східнослов’янське *Велесница* (*Wieliesnicze*), XVI ст. – нп. (Пін. староство; ПКПС I, 293), блр. *Велесніца* (*Велесница*, *Wieleśnica*) – ойконім (Мін. губ.; Vasmer RGN II, 24), *Велесто* (*Welesto*, *Welasto*) – оз. (Смолен. губ.; Vasmer I, 276), серб. *Велестово* – топонім [подано за: 130, с. 103], *Villestow*, 1356 р. (*Velastovo*, *Felstow*) – місцева назва у давніх слов’ян, що жили на узбережжі Ельби [264, т. I, с. 157: автор прочитує як *Velistovo ~ *Velistici, *Vylistyz*, 1236 р., *Vilist*, 1264 р., *Vielist* < *Velist і,

зрештою, зіставляє з померельським антропонімом *Welislaus*, не пояснюючи природи та функції *-t-*, без чого таке порівняння видається дещо сумнівним].

Гідронім репрезентує утворення (генуїнне?) із формантом *-ica*, долученим до основи індоєвропейського граматичного (словотвірного) архаїзму з коренем **uel-* ‘рвати, відривати; смикати’. Форма **uel-es-t-* відтворює давню (e)s-основу з долученим формативом *-t-*, який у різних індоєвропейських діалектах регулярно приєднувався до деяких консонантних основ, пор. флексію з розширенням *-τ-* у давньогрецькій атематичній іменній парадигмі взагалі і *τ-*розширення *s-*основ зокрема (*γελασ-τός*, *έρασ-τός*), *t-*розширення основ гетероклітичного відмінювання в давньогрецькій мові та санскриті й аналогічне розширення в суфіксі суперлатива *-τατος* [165, с. 56, 59, 63, 94], а також *t-*розширення *n-*основ [68, с. 17]. І навпаки, укр. *Велесніця* і давнє *Велесница*, зрештою, відтворюють праслов’янську лексему, в якій консервується варіантний індоєвропейський етимон **uel-es-n-*. Типовість такого розвитку структури індоєвропейського слова підтверджується надійною аналогією з литовської мови, пор. *kal̃bėsis* ‘мовлення, розмова’ (колишня (e)s-основа) і давні похідні форми *kal̃bestis*, *kal̃besnis* [наведені за: 195, с. 525]. Крім того, індоєвропейська лексика дозволяє відновити різновид із нульовим ступенем вокалізму суфіксальної частини стосовно **uel-es-n-*, тобто **uel-s-n-*, пор. архетип *uelsnos, реконструйований у словнику А. Вальде в рамках етимологічного гнізда і.-є. **uel-* ‘рвати, відривати; смикати’ разом з іншими можливими формами (Walde I, 305). Це ще одне підтвердження потенційності і.-є. **uel-es-n-*: оскільки нульовий ступінь вторинний стосовно повного, **uel-s-n-* не могло виникнути самостійно. Розглянуте структурне співвідношення **uel-es-n-* і **uel-s-n-* дублює кореляцію форм і.-є. *log-es-no і *log-s-no (> псл. *ložesno, *lono; ЭССЯ 16, 125-126: тут наведена основа **leghos-/loghos-*), відповідаючи нормам давнього індоєвропейського словотвору й граматики.

Отже, з огляду на сказане в перелічених вище східнослов'янських географічних назвах не обов'язково бачити еволюцію первісного *Велестьница (хоч, звісно, таку можливість остаточно відкинути заважає специфіка ономастичного матеріалу, який часто буває структурно неоднозначним). Крім того, етимологічний аналіз гідронімів типу серб. *Велештица* та рос. *Велестица* як рефлексів псл. **Velest-* < і.-є. **ϰelest-* дозволяє по-іншому глянути на походження рос. *Волоста* – назва водного об'єкта (бас. Оки), яку зіставляють із *Велеса* (бас. Зах. Двини) і кваліфікують як балт. *Val-asta/*Vel-ista/*Val-sta [143, с. 224]. Зокрема, у *Волоста* можна вбачати слов'янський рефлекс і.-є. **ϰol-os-t-*, варіантний за вокалізмом щодо **ϰel-es-t-* (обидві основи втрачені в апелютивному словнику).

Větrьnica**/Větrenica**: серб. *Ветерница, Ветреница, Veternica* – рч., л. Півд. Морави (Павловић 1996, 64; Pavlović-Stamenković 86) ~ словц. *Veterník (суч. *Wetterling*) – гідрооб'єкт у бас. Дунаю (Šmilauer 1932, 25) < *Větrьnikъ. Гідронімізація відповідних апелютивів, що відновлюються на підставі серб., хорв. *вѣтѣрница, вјѣтѣрница* 'місце, де дме вітер', *вѣтреница, вјѣтреница* 'підземна яма, печера із сильним протягом' (РСКНЈ 2, 553), болг. діал. *вѣтрѣница* 'повітряний млин' (БЕР 1, 218), чес. *wětrnice* 'різновид рослини', 'термін морської справи' (Jungmann 5, 84), пол. *wietrznica* 'отвір для повітря', 'міфічна істота' (SJP VII, 598), рос. діал. *вѣтреница, ветрѣница, ветреница* 'тонкі берези чи осики, пов'язані кінцями чи покладені на самий верх скирти сіна', 'дуже тонкий шар берести, що сходить з берести сам собою і, коли дме вітер, шарудить, ніби папір' (СРНГ 4, 199-200), рос. діал. *вѣтреник* 'поле, на якому віють (на повітрі) хліб' (СРНГ 4, 199). Реконструкція прагідроніма проблематична з огляду на ареал.

***Vidьnica**: серб. *Вионица* – пот. (обл. Доня Ясениця; Павловић 1996, 66), блр. *Вільница* (*Вильница, Wilnica*) – гідронім (бас. Березини; Vasmer I, 315). Топонімізація апелютива *vidl-ьn-ica ~ *vidla 'вила, розсоха', пор. укр. діал. множ. *віли* 'розгалуження русла річки', 'місце злиття двох річок' (детальніше про гідронім *Vidla й відповідний матеріал див. [175, с. 310]).

*Vidьna: серб. *Видна* – рч., л. Божички (впадає в Егейське море; Павловић 1996, 64), пол. *Widna* – гідронім (бас. Одеру; NWP 314). Топонімізація ад'єктива ~ *viděti 'бачити'. Щодо можливості подібної мотивації пор. такий народний слов'янський гідрографічний термін, споріднений з названим дієсловом, як серб., хорв. *видàрица* 'лікувальне джерело' (РСКНД 2, 587). На зв'язок останнього з *viděti вказує інше його значення – 'дружина знахаря, лікаря' (РСКНД 2, 586), тобто того, хто бачить, відає (те саме семантичне співвідношення, що й у парі рос. *ведун* 'знахар, чаклун' < *ведать* 'відати' ~ *видеть*). Докладніше про рефлексі **Vidьn-* див. [84, т. I, с. 81-82].

*Vija: серб. *Vuja* – рч., п. Расини п. Зах. Морави (Павловић 1996, 65) ~ (похідне) пол. *Wijka* – водна назва (бас. Одеру; NWP 318). Гідронім сягає відповідної апелятивної форми, похідної від основи *vijati – дієслово багатократної дії на *-ja-* ~ *viti 'вити, звивати' (аналогічно до *lijati ~ *liti 'лити', *bijati ~ *biti 'бити' і под.). Щодо типології номінації пор. нижче *Vitvьnica. Праслов'янська давність назви не обов'язкова.

*Virь: серб. *Vur* – пот., п. Болечиці п. Дунаю (Павловић 1996, 66), *Vir* (бас. Сави), болг. *Vur* (Берковско), пол. *Wir* (бас. Вісли), укр. *Vur* (бас. Горині) та ін. – гідроніми ~ *virь 'вир' [175, с. 311-312]. Сюди ж макед. *Búr* – водний об'єкт (Пјанка 333), *Vuró* – вир у водозборі Брегалниці (Ив., 91).

*Viselь: серб. *Vuselь* – пот., *Vuselьa* – рч., рукав Тамиша л. Дунаю (Павловић 1996, 66), пол. *Wisel* – гідронім (NWP 319). Гідронімізація реліктової регіональної лексеми *vis-elь, яка консервує основу і.-є. **u̯eid-s-ō* (: лат. *vīso*, *-ere* 'відвідувати') – форма до **u̯eid-* 'бачити, дивитися' (Walde I, 237). Мотивація ґрунтувалася на сприйнятті й оцінці водної поверхні як прозорої, такої, через яку можна побачити дно, чистої (пор. вище статтю *Vidьna).

*Vitvьnica: серб. *Витовница* – рч., п. Млави п. Дунаю (Павловић 1996, 67), пол. *Witownica* – гідронім (NWP 320). Аналізована назва репрезентує апелятив, похідний з формантом *-ica* від прикметникової основи **vitv-ьn-*, утвореної від *vitva/*vitvь (: слвн. *vítva* 'лозиння для плетення', пол. *witwa* 'різновид верби',

кашуб.-словин. *vjītev* ‘гілка’) ~ *viti ‘вити, звивати’ [матеріал подано за 19, с. 77: словотвірний засіб тут не конкретизується], пор. *bi-tva < *biti (ЭССЯ 2, 100-101). Голосний *o* в сучасних гідронімах має секундарний характер, розряджаючи консонантну сполуку *-твн-*, яка виникла після занепаду редукованого, пор. аналогічний фонетичний розвиток укр. *молитóв-ний* < *молі-тва* (< *моліти*).

***Vodica**: серб. *Водица* (10) – потоки (Павловић 1996, 69), болг. *Водица* (*Вадіца*) – гідронім (Маданско; Христов 155), *Водицата* (*Вудіцътъ*) – водна назва (р-н Троянско; Ковачев 1969, 107), макед. *Водица* – дж. в гідросистемі Брегалниці (Ив., 99: до *водица* ‘водичка; джерело’), укр. *Водіця* – рч., п. Дніпра (СГУ 115), рос. *Водица* – водний об’єкт (Смолен. губ.; Vasmer I, 331). Похідне від апелятива *vodica (: серб., хорв. *вòдица* – демінутив до *вода*; РСКНІ 2, 735, укр. *водіця* ‘т. с.’; Желехівський I, 114, пор. ще часто вживане в російському фольклорі *водіца* ‘т. с.’, а також наведене вище макед. *водица*). Не виключена деривація гідронімного рівня від *Voda, пор. макед. *Водата* – водна назва (бас. Брегалниці; Ив., 99). Див. ще [56, с. 131].

***Vodotečъ**: хорв. *Vodoteč* – назва водного об’єкта [233, с. 140] ~ блр. *Водотек* – рч. і руч. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 333) < *Vodotekъ. Гідроніми сягають апелятивів, реконструкція котрих можлива з огляду на лексеми типу рос. діал. *вòдомечь*, *водотéчь* (псков.) ‘струмінь води’, ‘жолоб для стікання води’, урал. ‘підземна течія води’, москов., калуз. *водотéк* ‘байрак, видолина, по якій тече ручай’ (СРНГ 4, 346).

***Vojuša** (?): серб. *Војуша/Вайуша* – рч., що локалізується на південь від Гусиня (Цоговић 1983, 284), *Vojuša* – водний об’єкт (бас. Лиму) [198, с. 44: виділяється суфікс *-uša*]. Назва виникла на основі апелятива *voj-uša, утвореного від *vojъ < *viti ‘звивати’. Очевидно, випадок гідронімізації географічного терміна, пор., наприклад, генетично споріднене макед. діал. *завиток* ‘поворот, кривизна річки’ (Видоески 60) < *za-vi-t-ъкъ < **za-vi-tъ(jъ)* < *za-vi-ti ‘завити’.

Однак існують формальні підстави для іншого погляду на генезу топоніма – як на фонетично модифікований діалектний варіант щодо первісного *Хвојуша ~

хвоја (пор. вище *Хвојьніса). Незалежно від вибору версії походження гідроніма форму *Вајуша* слід визначати як таку, що відбиває подальшу фонетичну еволюцію гідроніма, зумовлену його деетимологізацією.

***Voluja**: серб. *Волуја* – рч., п. Пеку п. Дунаю (Павловић 1996, 70) ~ укр. *Волуй*, XIX ст. – оз. (територія кол. Київ. полку; Лазаревский 365) < *Volujь. Топонімізація відповідних граматичних форм роду посесивного прикметника *volujь (: серб., хорв. *вѡлујѣ* ‘що належить воліві’; РСКНД 2, 775, макед. *волуј*, ст.-сл. **волоуѣ** ‘т. с.’; Ив., 84: тут же див. споріднену макед. топонімію).

***Vorna(ja)**: серб. *Врана* – рч., пр. Болгарської Морави (Головацкий 66), *Vrana* (*Wrana*, 1300 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 161-162: до серб., хорв. *vřana* ‘ворона’), болг. *Врана* – пр. Камчії (БД 527), також як гідрооб’єкт у бас. Вардару [204, с. 65: співвіднесене з болг. *вран* ‘чорний’, рос. *вороной* і подібною ономастикою], пол. *Wrona* – гідронім (бас. Вісли, Одеру; NWP 323), ст.-рос. *Ворона*, 1653 г. – рч. (р-н Сапури; АМГ II, 327), укр. *Ворона́* – рч., л. Десни л. Дніпра (СГУ 121) ~ **vorna(ja)* – ад’єктив зі значенням ‘чорна’. Пор. точний відповідник за межами слов’янської зони в лит. *Vaĩnas* – гідронім ~ *vārna* ‘чорний крук’ (Vanagas 365). Типологічно пор. **Ѓьрно(је)*/*Ѓьрна(ја)* (див. вище).

***Vornica**: серб. *Враница* – рч., п. Драгачиці п. Б’єлиці п. Зах. Морави (Павловић 1996, 71), хорв. *Vranica* (*Wranycha*, 1349 р.) – пр. Сави (Dickenmann II, 161-162), словц. *Vranica* – гідронім (Šmilauer 1932, 484: *vorna*), укр. *Ворони́ця* (*Вороница*) – рч. (бас. Дністра; СГУ 122), рос. *Ворони́ца* – рч. (Волог. губ.; Vasmer I, 375).

Похідне на базі апелятива *vornica (: серб., хорв. *вр̀аница* ‘птах *Corvus cornix*’; РСКНД 3, 4, укр. діал. *ворони́ця* ‘рослина *Veronica officinalis*’; Кобів 494, рос. діал. *ворони́ца*, *ворони́ца* ‘ворона’, *ворони́ца* ‘рослина *Empetrum nigrum* L., чорна ягода цієї рослини’; СРНГ 5, 115). Як і в попередньому випадку (див. **Vorna(ja)*), мотивація ґрунтувалася на кольорових властивостях водного об’єкта (наприклад, вода була темна, чорна, як вороняче крило). Можлива й деривація гідронімного рівня від **Vorna(ja)* (див. вище).

***Vьrdasъ** (?): серб. *Врдас*, 1404 р. – рч., у верхів'ях якої (р-н Середньої Албанії) локалізували гірську країну *Емафія* (*Ематія*) (Макушев 81: у тексті гідронім ніяк не виділено). Назва відтворює псл. *vьrd-asъ, де **vьrd-* репрезентує ступінь редукції стосовно і.-є. *ǫordos ‘наріст’, **ǫerd-* ‘підвищуватися, підноситися, виступати’ (індоєвропейські архетипи наведено за: Mann 1577; ЕСУМ I, 352). Щодо словотвірної моделі пор. далі статтю *Vьrbasъ.

Наведена праформа (відповідно – і її тлумачення) має право на існування лише в тому разі, коли це не друкарська помилка, тобто не йдеться про *Врбас*!

***Вьлїца**: серб. *Вучица* – п. Драви на території Славонії (Головацкий 64), хорв. *Вучица* – рч., п. Карашиці (Березин 16), *Виїца* – гідронім (Боснія) [199, с. 59], болг. *Волчица* – гідронім (бас. Вардару), луж. *Wjelčica* – гідронім [204, с. 70], пол. *Wilczyca* – гідрооб'єкт у бас. Одеру (NWP 318), блр. *Ваўчыца* (*Волчица*, *Wilczyca*) – оз. у Мінській губ. (Vasmer I, 362).

Топонімізація відповідного апелятива, пор. його рефлексі: серб., хорв. *vičica* – fem. до *vūk* ‘вовк’ (Skok III, 635), пол. діал. *wilczyca* [vɨlčica] ‘самиця вовка’ [Górniewicz II, 250], рос. діал. *волчица* ‘рослина *Geranium sanguineum* L.’, ‘рослина *Lonicera coerulea* L.’ (СРНГ 5, 81). В основі мотивації була метафора чи вказівка на рослинність, що траплялася на узбережжі гідрооб'єкта.

Вьлѣја**/Вьлѣјь**: серб. *Вуча* – рч., п. Расини п. Зах. Морави (Павловић 1996, 78), словн. *Učja* (1291 р. «prope aquam *Valfiam*») – гідронім (Bezlaј SVI II, 282-283: як *vьlčje < *vьlkъ ‘вовк’), пол. *Wilcza* (6) – гідронім (NWP 318), укр. *Вовча* – пот. (бас. Дунаю; СГУ 114), рос. *Волчья* – рч. (Ворон. губ.; Vasmer I, 364); хорв. *Vičji*, *Vlčji* (*Uulchi*, 1230 р.) – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 166), пол. *Wolczy* (бас. Сяну) [245, с. 181], кашуб. *Vuŕci* – став (Південна Кашубщина), що зіставляється з пол. *wilczy* (вокалізм пояснюють наслідком розвитку псл. *ǫ як -*uł-* у кашубів) [218, с. 252], чес. *Vlčí* – гідронім (Šmilauer 1932, 483: *vьlkъ*), словц. *Vlčí potok* (бас. Сланой; Sičáková 89: з *vlčí* ‘вовчий’). Стосовно структури пор. ще лит. *Vilkijà* – гідронім ~ *vilkas* [129, с. 87] ~ *vьlčьjь ‘вовчий’.

*Vьkovica/*Vьkovьсь: серб. *Вуковица* – пот., п. Уйчі п. Дринячі л. Дрини (Павловић 1996, 77), хорв. *Vukovica (Wolcouize, 1347 р.)* – пот. (бас. Сави; Dickenmann II, 165), рос. *Волковица* – рч. (В'ят. губ.; Vasmer I, 349); серб. *Вуковац (2)* – річки (бас. Дунаю, обл. Тамнава; Павловић 1996, 77), *Вуковец* – пр. Пчиня [204, с. 138: *Vьkovьсь ~ *vьkь 'вовк'], хорв. *Vukovec* – пр. Сави (Dickenmann II, 165), *Vukovac* – рч., п. Сави п. Дунаю, укр. *Вовковець* – л. Гнилоп'яті п. Тетерева п. Сави л. Дунаю [57, с. 117], рос. *Волковец* – гідронім (бас. Сожу; територія Смолен. губ.; Vasmer I, 349).

Топонімізація структурно тотожних апелятивів. Докладніше про слов'янську топонімію з основою *vьlk- див. [264, т. II, с. 54-55], а також (для польського ареалу) [248, с. 304-340: *vьkь], де припускається можливість змішування омонімічних етимонів *vьlkь 'вовк' і *vьlk- 'сирий, вологий' [248, с. 308]. Можлива пізня деривація гідронімів від назв типу хорв. *Vukov Potok* (бас. Сави; Dickenmann II, 165) і под.

*Vьrba: серб. *Врба* – рч., п. Белиці л. Вел. Морави (Павловић 1996, 72), болг. *Върбата* – пот. (Габровско), пол. *Wierzba* – рч. (бас. Варти), укр. *Вѣрба* – рч., л. Стиру п. Прип'яті, рос. *Верба* – рч. на Псковщині ~ *vьrba 'верба' [матеріал див. у: 175, с. 320].

*Vьrban'a: *Врбања* – пр. Врбаса в Боснії (Харузин 127) ~ хорв. *Vrbanja* – місцева назва [231, с. 339]. Топонімізація відповідного апелятива, похідного від *vьrba 'верба', пор. болг. діал. *върбан-ѝк* 'вербняк' (Іванов 1996, 87). Міркування ареального характеру не дозволяють упевнено зарахувати назву до праслов'янського гідронімікона.

*Vьrbasъ: *Вр̀бас* – рч. на території Боснії (Караціћ 74). Етимологізація цього потамоніма має свою історію: свого часу превалювала версія про неслов'янську генезу назви [див. 155, с. 383-384: із критикою цієї версії]. Остання відома нам етимологія *Вр̀бас/Vrbas* належить О.М. Трубачову, який обґрунтовує слов'янське походження потамоніма (має в основі *vьrba 'верба') і тлумачить його як реліктову й рецесивну форму місцевого відмінка множини *-an-s-*, як у

д.-чес. (безприйменникове) *Dol'as* 'в області долян', (прийменникове) *v Polas* 'у полян, серед полян' [155, с. 384].

Загалом приймаючи тезу про слов'янський характер *Vr̃bas/Vr̃bas* і зведення його до базового **vr̃ba*, все-таки вважаємо, що це не єдиний шлях інтерпретації словотвірної структури слова. Зокрема, ми схильні бачити в гідронімі дериват від **vr̃ba* з експресивним формантом *-asъ*, який у праслов'янській мові міг утворювати похідні категорії *nomina attributiva* [див. про нього: 254, т. II, с. 33; 271, с. 474]. Псл. **vr̃basъ* має аналог у давньопольському антропоніміконі, де відзначене *Werbas* (SSNO VI/1, 46), в якому важко побачити скам'янілу форму локатива множини на *-an-s-*. Розглядати ж окремо обидві назви при явній схожості їхньої структури було б нелогічно. До того ж варто пригадати сумніви Г.А. Ільїнського стосовно пояснення топонімів на *-asъ* як наслідку долучення до основ назв осіб за місцем проживання форматива *-sъ*: «із таким поясненням я тільки тоді б міг погодитися, якби була вказана задовільна причина зникнення *n* перед приголосними флексій» [78, с. 323-324].

Стосовно гідронімів на *-asъ*, побудованих за формулою *tъrt/tъrt*, пор. ще: *Vъrd-asъ (див. вище), *Mъrd-asъ (: рос. *Мордас, Мардас*; бас. *Оки*), *U-dъr-asъ (: рос. *Удрас*; Яросл. губ.) [див.: 83а, с. 323].

А. Лома, розглядаючи серб. гідронім *R̃bas* (дослідник вважає його відбиттям *Urbatio* з імовірною реконструкцією *Arbatio ~ 'Αρβατίας – назва ранньовізантійського замка біля Софії, що у свою чергу пояснюють у зв'язку з галльським хоронімом *Arbatilicus pagus* кельтського походження), подає його як паралель до *Vr̃bas* [107, с. 103-104]. Проте форма *R̃bas* із погляду етимології неоднозначна: враховуючи такий фонетичний процес, як діалектне спрощення анлаутної сполуки *kr- > r-*, у ній можна бачити пізню модифікацію первісного *Krabas < псл. *Korb-asъ ~ і.-с. *(s)*kor-b-* (пор. вище **Kрзава/Kрзав* > серб. *Рзава, Рзав*; див. статтю **Kъrzava/Kъrzavъ*). Відповідно, безпосереднє зіставлення *R̃bas* і *Vr̃bas* дещо сумнівне.

***Vъrbica**: серб. *Врбица* (7) – потоки (Павловић 1996, 73), болг. *Върбица* – рч. [211, с. 14: до ст.-сл. **ВРЪБА** 'верба'], макед. *Врбица* – дж. (бас. Брегалниці; Ив.,

104), чес. *Vrbice* (Dickenmann II, 163), словц. *Verbiche*, 1267, 1295 pp. (Šmilauer 1932, 40), пол. *Wierzbica* (4) (NWP 317) – гідроніми, рос. *Вербица* – рч. (Псков. губ.; Vasmer I, 285). Топонімізація відповідного апелютива (пор. його рефлекс у серб., хорв. *вр̀бица* ‘молода верба’; РСКНІ 3, 25) або дериват гідронімного рівня від **Vьrba* (пор. рос. *Верба* – водний об’єкт у Псков. губ.; Vasmer I, 284).

*Vьrbovica/*Vьrbovьсь: серб. *Врбовица* – рч., п. Беяниці п. Пештану п. Колубари (Павловић 1996, 73), хорв. *Vrbovica* (*Wrbovica*, 1268 p.) – пр. Сави (Dickenmann II, 163), укр. *Вербо́вица* – гелонім (Ровен. обл.) [175, с. 320]; серб. *Врбовац* (3) – потоки (Павловић 1996, 73), хорв. *Vrbovac* (*Orbolch*, 1255 p., *Vrbouch*, 1280 p.) – водна назва (бас. Сави; Dickenmann II, 163), болг. *Върбовец* – гідронім (р-н Годечко; Симеонов 136), чес. морав. *Vrbovec* (Šmilauer 1932, 480: *vьrba*), пол. *Werbowec* (3), *Wierzbowiec* (5) (NWP 312, 317), *Ўързбо́вец*, *-fca* (бас. Сяну) [245, с. 178], укр. *Вербо́вець* (Закарпаття; СГУ 97), *Вербовец* (*Wierzbowiec*) (бас. Дністра; Vasmer I, 286) – гідроніми.

Топонімізація апелютивів **vьrbovica* (детальніше про цю форму див. [175, с. 320] без сербського гідроніма) та **vьrbovьсь* (: серб., хорв. *вр̀бовац* ‘земля, обросла вербами’; РСКНІ 3, 27). Можлива деминутивна деривація від **Vьrbova(ja)*, пор. хорв. *V(e)rbova Potok* (*Wrbova*, *Wrbova*, 1250 p.) – пр. Сави (Dickenmann II, 163).

*Vьrbьnica: серб. *Врбница* (2) – потамонім (бас. Півд. Морави, Дрини; Павловић 1996, 73), словн. *Vrbnica* – рч. (Dickenmann II, 163), *Vrbnica* – водна назва (бас. Вардари) [204, с. 113: **Vьrbьnica*], *Wirbnicza*, 1342 p. – пр. Стольпи (р-н Зах. Помор’я; Lorentz 135: як *vьrbьnica* < *vьrba* ‘верба’ ~ серб. *Vrbnica* – топонім) ~ **vьrbьn-ica* < **vьrb-ьнъ(jь)* ‘вербний’.

*Vьrла(ja)/*Vьrль(jь): серб. *Врла* (2) – назва річок, правої та лівої приток Півд. Морави, *Врлаја* – пот. (бас. Колубари), *Врли* – пот. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 75), макед. *Врли* – пот. (Станковска 152) і под. ~ **vьrль(jь)* > болг. *върл* ‘лютий, злий; стрімкий’ та ін. (БЕР 1, 211). Східнослов’янські гідронімічні відповідники див. [175, с. 322-323].

***Вьрл'акъ**: серб. *Врљак* – пот. (р-н Ягодини; Павловић 1996, 75), макед. *Врљак* – пот. (Станковска 152) ~ **вьрл'-акъ* – суфіксальний дериват від **вьрлѣ(ь)*, пор.: хорв. діал. *vrľjak* ‘гірський схил’ (Schütz 17), болг. діал. *вьрлѣк* – географічний термін (БЕР 1, 211: *вьрл*). Давність утворення проблематична.

***Вьруја**: серб. *Вруја* – рч. (р-н Гусиня; Цоговић 1983, 284), *Vrùja* – водний об'єкт (бас. Лиму) [198, с. 41: зіставлено з *vreti*]. Топонімізація псл. *вьр-уја (: серб., хорв. *врùја* ‘водне джерело (звичайно сильне)’; РСКНЈ 3, 93) ~ *вьрѣти ‘кипіти’. Праслов'янська хронологія гідроніма проблематична з ареальних причин.

***Вьрул'а**: хорв. *Vrulja* – гідронім, який у грецьких пам'ятках відзначений у формі Βερούλλια, 949 р. [260, с. 188]. Назва сягає апелятива **вьр-ул'а* (пор. серб., хорв. *vrula* ‘джерело’; Schütz 19), варіантного за суфіксацією щодо *вьр-уја (див. вище).

***Zabava**: серб. *Забава* – рч., л. Градац ріки п. Колубари (Павловић 1996, 126), пол. *Zabawa* (2) – водні об'єкти (бас. Вісли; NWP 336), укр. *Забáва* – рч., л. Стиру (Пура 1985, 143: із виведенням від незафіксованої назви урочища *Забава ‘місце розваг’). Топонімізація девербатива від префіксальної (на **za-*) форми щодо псл. **baviti(se)* ‘затримувати’, ‘баритися’, ‘розважати’ (відновлення див. ЭССЯ 1, 168-170), пор. ст.-укр. закарп. (XVI ст.) *забавити ся* ‘затриматися’ (?) (Дэжэ 102), *забáва* ‘зволікання’ (Желехівський I, 229), *Забаві* – гірське пасовисько (с. Ділове Рахів. р-ну Закарп. обл.; ОАІУМ), блр. діал. *забáвіць* ‘затримати’, ‘відняти час’ (Арашонкава 17). Вказівка на повільність течії гідрооб'єкта?

***Zagoniĭčь**: слвн. *Žahuněč, Žahoněč* – водоспад у Резії (Бодуэн де Куртене 236: прочитує *Загоничь*). Вірогідно, сягає апелятивної (префіксальної) форми (~ *za-goniti > рос. діал. арханг., сиб., перм., новг. *загоніть* ‘загнати’; СРНГ 10, 18), варіантної щодо реконструйованого в спеціальній літературі *goniĭčь (: слвн. *goniĭč* ‘людина, що на полюванні жене звіра’ та ін.; ЭССЯ 7, 22). Можливо, приклад метафоричного вжитку назви діяча в гідронімії.

***Zamъna**: серб. *Замна* – рч., п. Дунаю (Павловић 1996, 128). Топонімізація іменника, утвореного від презентної основи *zamъnъ стосовно *zamęti ‘зібгати’.

*Zapada: серб. *Zapada* – пот., п. Дичини л. Чемерниці л. Зах. Морави (Павловић 1996, 129) ~ пол. *Zapad* – гідронім (NWP 329), рос. *Zapadъ* – гідронім (бас. Оки; Смолицкая 147) < **Zapadъ/*Zapadъ*. Перелічені форми сягають відповідних апелятивів ~ **zapadъ, *zapasti* ‘падати’, пор. апелятивну лексику на зразок гуц. *západъ* ‘снігопад; западня (для звірів)’ (Піпаш, Галас 63), а також (похідне) укр. діал. *zapáдина* ‘впадина земної поверхні непевної форми, заглиблення в місці водойми, долина потоку та ін.’ (СНГТК 78-79). Пор. форму з варіантною префіксальною частиною *Propad* (на острові Хвар; суч. – *Propôd*) < **Pro-padъ/Pro-padъ* (~ **pro-padъ, *pro-pasti*), відображену в хорватському Статуті (цей топонім рідко трапляється на Хварі, функціонує ще в Лумбарді, на Істрі й позначає безодню, прірву) [253, т. I, с. 186].

*Zmъjъna: серб. *Zmъjъna* – рч., п. Поречки п. Дунаю (Павловић 1996, 133) ~ блр. *Zmeино* – оз. (Вітеб. губ.; Vasmer II, 93). Похідне від ад’єктива на *-ъn-* від **zmъjъ/ *zmъja* ‘змія’.

*Zoltica: серб. *Zлатица* (5) – річки (бас. Півд. Морави, Дрини, Дунаю; Павловић 1996, 131), *Zлатица* – річки в кол. Зетському пов. Чорногорії та Банаті (Головацкий 125), болг. *Zлатица* – рч., пр. Огосту (Михайлова 87: із розглядом *злато* + *-ица*), укр. *Золотиця* (*Золотінка*) – рч., л. Десни л. Дніпра (СГУ 216), ст.-рос. *Золотица* – рч. (бас. Двини; КБЧ 158), рос. *Золотица* – гідрооб’єкт (Арханг. губ.; Vasmer II, 97) ~ **zolt-ica* (< **zolto* ‘золото’), відображене в серб. *златица* ‘рослина, лист якої з одного боку жовтий, як золото’ (Лавровский 181), рос. діал. (похідне) *золотич-ный, золотич-ная* трава ‘рослина *Dianthus deltoides* L.’ (СРНГ 11, 329). Мотивація вказує на оптичні характеристики водооб’єктів. Іншої думки щодо підґрунтя номінації таких гідронімів дотримується І. Дуриданов, який вбачає тут вказівку на домішки золотого піску на річковому дні. Звідси висновок дослідника про еквівалентність *Zлатица* сполученням **Zlata rěka* чи **Zlata voda* [47, с. 184].

*Zoltъna(ja): серб. *Zлатна* (*Zлатица*) – рч. (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 131), словц. *Zлатná* – гідронім (бас. Нітри; Hladký 213) ~ **zoltъnъ(jъ)* < **zolto*

‘золото’. Пор. щодо хронології *Zalatna, Zolotna* II ст. – місцевість у Дакії з копальнями, де видобували руду < *Zolǫtǫna (*Zǫlǫtǫna; див. вище 1.2.3.).

***Zqbrava**: серб. *Зубрава* – рч., л. Іванковачки п. Раваниці п. Вел. Морави (Павловић 1996, 134). Онімізація апелятива з формантом *-ava*, утвореного від *zqbrь ‘зубр’, пор. як структурну паралель (похідне) укр. діал. *зубравка* ‘рослина *Hierochloe odorata*’ (Кобів 560). Стосовно семантики основи **zqbr-* пор. ще серб., хорв. *зўбра* ‘різновид лікувальної трави *Galeopsis tetrahit*’ (РСКНІ 7, 179). Пра-слов’янська хронологія назви можлива з огляду на архаїку словотвірної моделі.

***Zvęćica**: серб. *Звечица* – пот. (окр. Обреновца; Павловић 1996, 129). Очевидно, похідне від структурно тотожного апелятива, дериваційно залежного від *zvęкъ ‘звук’ ~ *zvqкъ (пор. серб., хорв. *zvęk* ‘звук’; Skok III, 666, д.-рус. **ЗВѦКЪ** ‘т. с.’; Срезневский II, 967). Номінація за певними акустичними характеристиками. Пра-слов’янська давність не обов’язкова.

***Žabarъ**: серб. *Жабар* – пот., п. Млави п. Дунаю (Павловић 1996, 123) ~ *žabarъ (: укр. діал. *жабáр* ‘калюжа, в якій багато жаб’ ~ *жа́ба* < *žaba; ЕСУМ 2, 183: з літературою, блр. діал. *жа́бар* ‘мул, твань на дні водойми’ ~ *жабо́р*, *жа́бер* ‘ряска у вигляді пухких зелених грудок на поверхні водоймищ’, ‘рослина *Stratiotes aloides*’ ~ *жабнік*; Яшкін 2005, 255, *жа́бер* ‘ряска *Lemna minor* L.’, ‘схожі на нитки зеленуваті водорості в застійній воді’; Яшкін 1971, 63, (похідне) серб. *жаба̀рија* ‘твань, водяне моховиння’; РСКНІ 5, 270; значення всіх лексем зводиться до первісного ‘болото, де живуть жаби’ з подальшим звуженням до ‘твань, ряска, водорості на болотній поверхні’). Пра-слов’янська хронологія назви проблематична.

***Žabьnica**: слвн. *Žabьnica* – назва водного об’єкта (Згорне Гореньско) [197, с. 33], *Žabnica* (*Sabniza*, 973, 989 pp.) – пр. Сори, чес. *Žabnice*, пол. *Żabnica* – гідроніми. Всі форми витлумачено як співвідносні зі слвн. *žaba* ‘жаба’ (Bezlaј SVI II, 344). Сюди ж: пол. *Żabnica* (6; бас. Одеру, Вісли та ін.; NWP 335), укр. *Жабниця* – рч., п. Кормину (Пура 1985, 100: від *Жабне* – урочище), *Жабниця* – рч. (бас. Прип’яті), блр. *Жабніца* – гідрооб’єкт (Вітеб. губ.) [175, с. 327].

Прагідронім сягає апелятива, похідного на *-isa* від **žabъnъ(jь)* < **žaba*, пор. його рефлекс в укр. діал. *жа́бниця* ‘заболочена низовина’ [наведено за: 175, с. 328].

*Želěznica: слвн. *Železnica* – пр. Шиці (Bezljaj SVI II, 347), серб. *Железница* (2) – річки (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 124), болг. *Железница* – рч., пр. Єгулі (Чанков 192), макед. *Желѐзница* – рч., пр. Трсинскої Реки (Ив., 228: від *железен*), *Železnica* – рч., л. Кривої Ріки, л. Лепенця л. Вардару, хорв. *Željeznica*, пол. *Żeleźnica* (бас. Вісли, Одери), укр. *Желізниця* – л. Ваблі л. Здвижу п. Тетерева п. Дніпра, рос. *Железница* (бас. Волги) – назви гідрооб’єктів [наведені за: 57, с. 129], ст.-рос. *Желѣзница*, 1658 р. – рч. у Белевському пов. (АЮБ 1, 28). Про рефлекси псл. **želěznica* у слов’янській гідронімії див. ще спеціально (Bezljaj SVI II, 347) та [175, с. 329].

*Želěznikъ: серб. *Жельезник* – назва двох приток Дрини (Павловић 1996, 124), пол. *Żeleźnik* (2) – гідронім (NWP 335), рос. *Железник* – рч. (Смолен. губ.), руч. (Новг. губ.; Vasmer II, 10) ~ **želěznikъ*, пор. серб., хорв. *жѐлезнѝк*, *жѐльезнѝк* ‘копальня, де видобували залізну руду’ (РСКНІ 5, 333) і под. < **želěznъjъ* ‘залізний’.

*Žeravъсь: серб. *Жеравац* – пот., л. Лігу п. Колубари (Павловић 1996, 124), слвн. *Žerjavec* – пр. Сави (Bezljaj SVI II, 349: до слвн. *žerjáv* ‘журавель’), пол. *Żórawiec* – гідронім (Šmilauer 1932, 484: *žeravъ*), *Żurawiec* – пр. Варти [246, с. 188: від назви птаха], укр. *Жеравѐць* (*Жеравецъ*) – руч., л. Сожу л. Дніпра, *Жура́вѐць* – рч., п. Убеді п. Десни л. Дніпра (СГУ 195, 199). Пол. *Żurawiec* і укр. *Жура́вѐць* – вторинні форми з субституцією етимологічного **e* звуком *u* (*y*).

Пояснюючи походження гідроніма, потрібно враховувати два можливих джерела твірного апелятива. Перший – основа псл. **žeravъjъ* ‘журавель’ (пор.: серб., хорв. *жѐрāv*, ц.-сл. **ЖЕРАВЛЬ** ‘т. с.’; ЕСУМ 2, 210: стаття *журавель*). Аргументом на користь такого тлумачення служить точний структурний відповідник на *-ьсь*, представлений у рос. діал. сиб., іркут. *жеравѐцъ* ‘колодязний журавель’ (СРНГ 9, 129). Стосовно типології гідронімної мотивації пор. укр. *Журавель* – рч. (Вінниц. обл.; СГУ 199), рос. *Журавль* – л. Оки (Смолицкая 18).

З іншого боку, в ролі твірного апелятива міг виступити дериват на *-ьсь* від прикметника **žeravъ(jь)*, пор.: серб., хорв. *жѣрав*, чес., словц. *žeravú* ‘розпечений’, д.-рус. **ЖЕРАВЫН** ‘т. с.’ та ін. [форми подано за 19, с. 92: із прототипом **žer’avъ(jь)*]. Тут маємо на увазі вказівку на властивості прилеглої до потоку території, наприклад, випалену сонцем землю, пор. ще варіантне щодо суфіксації серб., хорв. *жѣравица* ‘вогонь, багаття’, ‘наполовину вигорелі залишки вугілля, дерева’ (РСКНІ 5,350) ~ (з іншим вокалізмом) ст.-рос. *Жаравица* (*Жаровица*, *Жаравкена*, *Жаравица*), XVI ст. – рч. (Новгородщина; ПКНЗ 2, 224) ~ **žarъ*, **žariti*.

*Žeravъja: серб. *Жерáвија* (*Жерáвиња*) – рч., пр. Дрини (РСКНІ 5, 350), *Жеравија* – пот. (бас. Дрини; Павловић 1996, 124) ~ *Soraue bloto*, 1236 р. – гідронім у слов’ян узбережжя Ельби [264, т. II, 63: серед похідних від **žeravъ* ‘журавель’] ~ ст.-рос. *Журавье* – ойконім (НПК V, 556). Відносно-посесивний прикметник із формантом *-ья* від **žerav-* ‘журавель’. Пор. вище статтю **Vьlčъja*. Варіант *Жерáвиња* має пізнішу хронологію, будучи переоформленим під впливом структурної аналогії власне сербських лексем із формантом *-иња* (модель із суфіксом *-уп-* тут зберігала свою активність і в історичну добу), пор. *жерáвињак* ‘рослина *Clusugrhiza echinata*’ (РСКНІ 5, 350), діал. *животиња* ‘тварини’ (РСГВ 47) та ін.

*Žilavica: серб. *Жилавица* – пот., л. Ярменовачки п. Ясениці л. Вел. Морави (Павловић 1996, 125) ~ пол. *Żyława* – водна назва (NWP 336). Утворення від апелятива (пор.: серб., хорв. *жѣлавица* ‘різновид виноградної лози’; РСКНІ 5, 403, болг. діал. *жилавица* ‘гнучка лозина’; БЕР 1, 545: стаття *жила*), похідного з формантом *-ica* від ад’єктивної основи **žilav-* (: серб. *жилав* ‘м’язистий’; Лавровський 131, укр. *жілавий* ~ *жілá* < **žila*; ЕСУМ 2, 197: з літературою, діал. *жилава* ‘рослини *Lamium album*, *Marrubium vulgare*, *Urtica dioica*, *Urtica urens*’; Кобів 541, бойк. *жілавий* ‘мускулястий’, ‘міцний’; Онишкевич 1, 251: зіставлення з серб., хорв., болг. *жилав*). Метафорична мотивація, що ґрунтується на суміжності значень ‘жила’ і ‘(будь-який) гнучкий, звивистий

об'єкт, предмет (наприклад, лоза)' > 'назва річки за формою русла, течії'.
 Праслов'янська хронологія гідроніма не обов'язкова.

*Žirovъсь: хорв. *Žirovac* – пр. Уни (бас. Сави; Dickenmann II, 176: до серб., хорв. *žir* 'жолудь' ~ 'жир'), *Жировац* – рч. поблизу селища Тргове (Березин 83) ~ *Žirovac* – місцева назва [231, с. 345], укр. *Жировец* (інші назви: *Жеревца*, *Грузька*, *Żyrowiec*, *Żerewiec*) – гідрооб'єкт у бас. Тетерева (Vasmer II, 26). Назва сягає апелятива, похідного з формантом -ьсь від **žirovъ(jь)* < **žirъ* 'жир', пор. у зв'язку з цим використання прикметника на -ьп- *жирный*, *жирной* для характеристики води в російських діалектах: орл. «Жирна была вода поляя в 1849 году», «Теперь вода-то не жирная, ступай, куда хочешь», тамб., ворон., сарат. про повінь, водопілля, каламутну, брудну воду (СРНГ 9, 183). Щодо номінації пор. також пол. *Żyrnica* (2) – водна назва (NWP 336).

*Žitъньь: серб. *Житни* (2) – потоки (бас. Півд. Морави; Павловић 1996, 125), укр. *Житній* (*Житной*) – пр. Сіверського Дінця (СГУ 196), рос. *Житный* – водний об'єкт (Олон. губ.; Vasmer II, 27) ~ **žitъньь* (: серб., хорв. *житан*, -нї 'хлібний, який родить хліб'; СХРС 178) < **žito* 'жито'.

*Živica: серб. *Живица* – рч. (бас. Вел. Морави; Павловић 1996, 124), болг. *Живіца* – рч. (р-н Осиковиці, Ботевградско; БЕР I, 540: стаття *жив* 'який існує, живий'), пол. *Żuwica* – гідронім (бас. Одеру; NWP 336). Назва сягає апелятива, утвореного з суфіксом -іс- від **živъ(jь)* 'живий', пор. такі його рефлексії: серб. діал. *живица* 'огорожа з дерев'яних планок; жива огорожа' (РСГВ 46), *živica* 'джерело з лікувальною водою' (Bezlaј SVI II, 354: стаття *Žvika*), макед. діал. *живица* 'місце, що постійно підтоплюється водою, де постійно волога земля' (Видоески 59), укр. діал. бойк. *живіця* 'живиця на хвойних деревах' (Онишкевич 1, 251), рос. діал. урал., том. *живіца* 1 'про непросохлий шар скошеної трави під підсохлою травою' (СРНГ 9, 150), (р-н Біломор'я) 'смола, смолистий сік сосни' ~ укр. *живиця* 'смола, що виступає від спеки на сосні', пол. *żuwica* 'смола', чес. *živice* 'т. с.' [159, с. 188]. Див. ще [246, с. 188], де пол. *Żuwica* пояснене як 'жива вода', тобто 'яка тече, плине'.

*Žuželica: серб. *Жужалица* – пот. (обл. Доня Ясениця, Поморавле; Павловић 1996, 125), макед. *Жужелица* (бас. Брегалници) [67, с. 94] ~ пол. *Żużel* – гідронім (NWP 336), рос. *Жужал* – оз. (бас. Оки; Смолицкая 66), блр. *Жужель* – оз. (Вітеб. губ.; Vasmer II, 31), *Жужаль* – гідрооб’єкт (бас. Дніпра; МБ 83) і, можливо, фонетично вторинне ст.-рос. *Жужль* – руч. (НПК V, 517).

Топонімізація відповідного апелятива, пор. його рефлекс, відбиті в рос. *жу́желица* I ‘комаха *Carabus*’, в.-луж. *žuželica* ‘комаха’ ~ з рос. *жуужж́ать* (Фасмер II, 63-64: без польських і білоруських відповідників). Див. аналогічне зіставлення македонських гідронімів *Жужел’а*, *Жужелица* з *жужел* ‘*Carabus*’ в О. Іванової [67, с. 94], див. ще (Ив., 230). Топонімізація назви комахи, мотивованої відповідним звуконаслідувальним дієсловом, тобто ще один приклад метафоричної номінації «назва комахи» > «назва водного об’єкта» (за подібністю звуку, що супроводжує плин течії (дзюркіт), до дзижчання комахи).

До праслов’янської спадщини у гідронімії сербської, хорватської та словенської мов можна залучати й ряд водних назв, широко представлених у слов’янському гідроніміконі взагалі. Це топонімізовані прикметники та географічні терміни, описані у спеціальному дослідженні (південнослов’янський матеріал тут подано як фоновий), присвяченій відновленню архаїчної української гідронімії межиріччя Зах. Бугу і Случі [175]: *Komarъnica (с. 122-123), *Kopadlo (с. 130-131), **Krasъnъ(jь)* (с. 132-133), *Lěščina (с. 154), **Lipovъ(jь)* (с. 155-156), *Lqъka (с. 161), *Lqka (с. 163), **Lqkovъ(jь)* (с. 164), *Matica (с. 167), *Močidlo (с. 168-169), *Mokrica (с. 170), **Mokrъ(jь)* (с. 170-171), **Moščepъ(jь)* (с. 172-173), *Netekja (с. 180), **Orkutyъnъ(jь)* (с. 193-194), *Persěka (с. 206-207), *Persъpa (с. 209), *Pervalъ (с. 210), *Pěsъčanica (с. 210), *Potokъ (с. 221), *Provalъje (с. 226), *Prqđbnikъ (с. 227), *Strъžъnъ (с. 262-263), *Trъstenica, *Trъstъnъ (с. 298), *Virъkъ (с. 312), *Želъ (с. 328). Болгарські та македонські **гідронімі** відповідники під цими праформами відсутні: вони фігурують (не завжди) лише як одиниці інших топонімічних класів.

3.2. Праслов'янський шар у гідронімії східної частини південнослов'янського ареалу

*Aščerica / **Aščerъсь*: *Ещерица, Ещерец* – рч. в горах у Північній Македонії, л. Злетовиці п. Брегалниці [272, с. 56], *Ештéрец* – рч., що витікає з Поникви й вливається у Злетовську Реку (Ив., 225: від **ештер* ‘ящірка’ < *аштеръ* ‘т. с.’), пол. *Jaszczeryca* – пр. Вісли (NWP 109) ~ пол. *Jaszczerek* – оз. (NWP 109). Македонські форми в літературі пов’язують із давньоболгарським апелятивом *аштеръ* ‘ящірка’, наводячи топонімні відповідники типу пол. *Jaszczurówka* – гідронім, болг. *Гуцерьак, Гуцерски дол* – назви поселень, *Гоубтера* – місцева назва у Північній Греції [272, с. 56]. Деякі з наведених Й. Заїмовим назв однозначно пов’язані з відповідними апелятивами, як, наприклад, *Гоубтера, Гуцерски дол, Jaszczurówka* – кінцева ланка словотвірного ланцюжка, на початку якого був антропонім, залежний від місцевої апелятивної форми ~ *аштеръ*. Однак структурний збіг основ макед. *Ещерица, Ещерец* із назвою ящірки не видається очевидним, оскільки в слов’янському лексиконі існувало ще словотвірне гніздо, одиниці якого могли послужити апелятивним підгрунтям для згаданих онімів так само, як і назви рептилії. Зокрема, йдеться про префіксальні (на **a-*) деривати з коренем **ščer-* (< і.-є. **sker-* ‘гнути, викривляти’, ‘різати’), пор. морфологічно елементарне псл. **ščera*, відбите в рос. діал. *щера* ‘камінь, плитняк’ [88, с. 55]. Додамо, що навіть побіжне зіставлення, з одного боку, назв типу макед. *Ещерица, Ещерец*, пол. *Jaszczeryca*, рос. *Ящера* – гідронім [272, с. 56], ст.-рос. *Ещера* – назва річки (кол. Москов. держава; АММГ 600) < **A-ščer-*, а з другого – рос. *Щерец, Щерка* – водні назви (бас. Дніпра) [272, с. 56] < **Ščer-* вказує на префіксальний характер початкового **A-* (> *Ja-/Я-* > *E-*), приєданого до основи **ščer-* зі значенням деструкції, деформації (лексеми, сформовані в етимологічних парадигмах із подібною семантикою, дуже продуктивні в топонімії). Отже, прагідроніми **A-ščerica* / **A-ščerъсь*, можливо, сягають апелятивів, які характеризували особливості топографії, гідроморфології річок (проте не виключена генуїнна природа назв).

***Bebrišь**: болг. *Бeбpиш* – рч. (витікає з-під гори Остриката) на схід від Ігнатиці й на південний схід від Врачі, п. Іскру, що зіставляється з рос. *Бобришка* – гідронім у бас. Дніпра [272, с. 46; статті *Бéбреш*, *Бeбpиш*: до ст.-сл. **БЕБРЬ** ‘бобер’ + суф. *-иш*] < *bobr-išь. Балканська форма має ідентичний відповідник у блр. *Бeбpиш* – оз. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 97). Очевидно, генуїнне утворення з суфіксом *-iš-* від *bebrь ‘бобер’. Зважаючи на змішування південними слов’янами рефлексів формантів *-ушь* та *-iшь*, у болгарській назві можна вбачати й *Vebrušь.

***Boboša**: болг. *Бобоша* – рч. і село (Григорович 133). Можливо, похідне з формантом *-oša* від звуконаслідувальної основи **bob-* ~ *bobotati ‘шуміти, гримати’ (ЕССЯ 2, 143), пор. у зв’язку з цим рос. діал. перм. *бобóша* ‘людина, яка «бобочет», базикає’ (СРНГ 3, 38), а також (похідне) *Бобошня* – гідронім (бас. Десни на території кол. Орл. губ.; Vasmer I, 166). З іншого боку, не виключений зв’язок зі словотвірним гніздом болг. *боб* – назва культурної рослини з родини бобових, в якому розглядають болг. *Бòбош* – топонім (Софійско), *Бòбошево* (Станкедимитровско) (БЕР 1, 59). У такому разі гідронім може виявитися секундарним щодо ойконіма. Давність утворення сумнівна.

***Bobrava**: *Боборава* – рч. в центральній Албанії [272, с. 46: стаття *Бéбреш* ~ ст.-сл. **БЕБРЬ**, **БЪБРЬ** ‘бобер’], чес. *Bobrawa*, *Bobrava* (Šmilauer 1932, 472), пол. *Bobrawa* (3) (бас. Одери; NWP 51) – водні назви, укр. *Бобрава* – рч. на Середньонаддніпряньському Лівобережжі ~ слвц. стар. *Vebrava* – рч., що кваліфіковані як похідні від *bobrь ‘бобер’ (ЕССЯ 2, 144).

***Boxotь**: болг. *Бóхот* – рч., що бере початок із джерела західніше Балвану (на захід від Тирново), також як назва п. Росиці та л. Янтри [Zaimov 1961a, 47], пол. *Boxot* – оз. (бас. Вісли; NWP 51), ст.-рос. *Boxotь*, 1567-1568 pp. – рч., пр. річки *Тысья* в Борисоглебській вотчині Рязанського краю (ПКРК 441). Як у випадку з *Boxanь (див. 3.1.), онімізація апелятива ~ *box-otěti / *box-ьtěti (: слвн. *bochotěti* ‘буйно, пишно рости’, *bochtěti* ‘бути пишним, рясніти, буюти’; ЕССЯ 2, 163). Як імовірний рефлекс (кінцеве *m’* – результат впливу похідних на *-оть*) пор. ще рос. діал. *бóхоть* ‘вода, що покриває лід на річці’ (СРНГ 3, 139). Цей діалектизм, разом із деякими гідронімами, вже залучався до аналізу болгарської

та польської форм, для котрих загалом припускаються базові **boxъ*, **boxa* [204, с. 115]. Пор. ще виділення в болг. *Бóхот* основи *бох-* + суфікс *-от* [Zaimov 1961a, 47]. З літератури див. ще [247, с. 299] із розглядом пол. *Bochotnica* (п. Віли) як похідного від звуконаслідувального *bochot*.

*Borovica: болг. *Боровица* – рч. (Ловча; Иванов 1982, 81: як *бор* + *-ов-ица*), словц. *Borovica* – водна назва (Šmilauer 1932, 478: *borъ*), укр. *Боровиця* – гідронім (бас. Росі), рос. *Боровица* – назва річок (Костр., Перм., Орл. та В'ят. губ.), блр. *Боровица* – рч. (Вітеб. губ.; Vasmer I, 194-195) ~ **borovica* ‘сосна’ (реконструкцію див. ЭССЯ 2, 209: болгарський, російський та білоруський репрезентанти тут відсутні).

*Bošavica: макед. *Бошавица*, XVI ст. – рч. на південний схід від Кавадарци (ТДИМН 3, 519). Топонімізація похідного з формантом *-ica* від **boš-ava* ~ **box-*, пор. псл. **box-otěti*/**box-ъtětī* (: слвн. *bochotěti* ‘пишно рости’, *bochtěti* ‘бути пишним, рясніти, буяти’; ЭССЯ 2, 163). Мотивація назви вказувала на характер річкової течії (пор. вище статтю **Вохань*). Апелятив **бошавица*, як і твірне для нього **бошава*, не відзначені в доступних джерелах, що дає підстави для висновку про значну давність гідроніма.

*Boturica: макед. *Бутурица*, XVI ст. – рч. (ТДИМН 2, 392). Топонімізація **botur-ica* – похідне від **bot-urъ* (: болг. діал. *бòтур* ‘пень, колода’, серб., хорв. *бòтур* ‘різновид очерету’; БЕР 1, 70). Перехід етимологічного **o* > *y* (*u*) зумовлений впливом попереднього губного, який підвищував ступінь лабіалізації голосного заднього ряду. Реконструкція праслов'янського прототипу проблематична з ареальних причин.

*Вицінь: болг. *Бучум* – рч., пр. Манджерину. Й. Заїмов трактує потамонім як похідне з формантом *-ин* від *бука* з подальшою зміною назви (**Бучин* > *Бучун* > *Бучум* під впливом турецької вокальної гармонії, як у випадку з *бурун* > *бурум* (Заїмов 1959, 126). Приймаючи такий висновок про вторинне спотворення слова, вважаємо ймовірним і дещо інше пояснення гідроніма, зокрема, як псл. **Вицінь*, що сягає апелятива, похідного на *-инь* від **bičiti*, **bičati* ‘шуміти; ревти; плакати’ (їхню реконструкцію див. ЭССЯ 3, 74, 75), пор. макед. діал. *бучин*

‘місце в річці, де шумить вода; водоспад’ (Видоески 27). Праслов’янська хронологія деривації потенційно можлива з огляду на непродуктивність словотвірної моделі, пор. інші похідні з цим суфіксом: *vy-gъrb-inъ (: рос. діал. новг. *выгорбин* ‘вигнута частина палиці’; НОС 1, 147) ~ *gъrbъ ‘горб, опуклість’, *lis-ov-inъ (: укр. діал. *лисовін* ‘хитрун’; Чабаненко II, 254) ~ *lisъ ‘лис’, *gospod-inъ < *gospodъ (ЭССЯ 7, 61-63) та ін. В історичну добу назва *Бучин зазнала впливу турецької фонетики, що призвело до виникнення сучасної форми.

***Вурънавѣса**: макед. *Бурнајца* (< *Бурнавица*) – назва водного об’єкта [122, с. 124] ~ рос. *Бурнавка* – гідронім (Новг. губ.; Vasmer I, 233). Назва сягає апелятива, похідного з формантом *-ѣса* від прикметника *burъn-avъ (пор. макед. *бурнав* ‘бурхливий’, *Бурнава Река* – потамонім, зіставлений з *Бурнајца* [122, с. 124]) < **burъnъ(jъ)* ‘бурхливий’ (ЭССЯ 3, 100-101). Праслов’янська хронологія гідроніма не обов’язкова, проте наведені слов’янські форми цікаві тим, що репрезентують, імовірно, ареально обмежений у давнину ад’єктив **burъnavъ(jъ)*.

***Върлога**: болг. *Върлога* – водний об’єкт (р-н Брезника) [64, с. 70], пол. *Barłoga* – пр. Вісли, пор. ще *Barłóg* – пр. Одеру (NWP 44) ~ блр. *Берложа* (*Берлянка*) – гідрооб’єкт (бас. Сожу; Vasmer I, 149) < *Vъrloža. Гідронімізація відповідного апелятива, рефлекс якого демонструють значення ‘дощова погода’, ‘сміття, помий’, ‘бруд’, ‘калюжа’, ‘нора, лігво, барліг’ (див.: ЭССЯ 3, 169-170).

***Dobroda** (?): *Добрѣда*, XIV ст. – назва джерела в горах Перистері, які відділяють Албанію від Болгарії (Макушев 52). Назва трансформована в мовленні грецького населення внаслідок її зближення з топонімами на *-ѣда*, звідки ауслат *-ѣда*. Ймовірним слов’янським прототипом могло бути утворення з формантом *-oda* від основи *dobrъ ‘добрий’ (вона достатньо поширена в гідронімії слов’ян), пор. аналогічне слов’ян. *svob-oda* ‘воля’ та ін. [138, с. 74], а також відантропонімне похідне чес. *Dobrod-in* – топонім [231, с. 147: **ДОВРЪ**].

***Dqboŝnѣca**: макед. *Дабошница*, *Дубошница* – водна назва (бас. Вардару) [204, с. 118], пол. *Dębosznica* (2) – гідронім (NWP 69). Гідронім консервує апелятив *dqboŝ-ъn-ѣca ~ *dqb-oŝъ – дериват від *dqbъ ‘дуб’. Пояснення структури македонських форм як еволюції ст.-сл. ***ДЖБОВЪШТИЦА** (~ *dqbъ) зі

зміною сегмента **-ьштица** > **-шница** [204, с. 118-119] не видається переконливим з фонетичних причин.

*Dqbrъ: болг. *Дъбар* – рч. (Луковец, р-н Водена), у назві якої вбачають псл. **dqbrъ* ‘дубовий ліс’, пор. ще ст.-сл. **ДЖБРЪ** ‘silva’ [63, с. 158] (в ЭССЯ 5, 95 цей архетип відновлено на підставі пол. стар. *dqbr* ‘дуб, дубовий ліс’ та похідних н.-луж., полаб. форм). Враховуючи відсутність відповідного апелютива в болгарській мові (його відновлено на підставі кількох місцевих назв) [63, с. 158], можлива відносно давня хронологія гідронімізації.

*Dьbr’а: макед. *Дебра* – рч. (р-н Охридського озера; Григорович, карта), пол. *Debrza* (4) – гідронім (бас. Вісли; NWP 68). Вторинна граматична форма до **dьbrъ*, пор. ст.-сл. **ДЬБРЪ** ‘байрак’, ‘долина’ та ін. Щодо функціонування цієї лексеми як річкової назви пор. генетично тотожний литовський потамонім *Duburyš* (ЭССЯ 5, 176). Східнослов’янські відповідники див. [175, с. 83].

*Ельховіса: болг. *Елховица* – рч., пр. Рили ~ укр. *Ульхóвиця* (Волинь), блр. *Аліхóвица* (Мін. обл.) – гелоніми < **Oльховіса* ~ **elъha*/**olъha* [175, с. 86].

*Ельховъ(јь): болг. *Елховия извор* – водний об’єкт ~ пол. *Olchowa* – річкова назва (бас. Вісли, Одеру), рос. *Ольховой* (бас. Оки) та ін. назви «вільхових» гідрооб’єктів < **Oльховъ(јь)* [175, с. 86-87].

*Езеръсь: болг. *Езерец* (2) – водна назва (Костур, Мелник) [64, с. 70], пол. *Jezierec* – гідронім (NWP 111). Топонімізація похідного на *-ьсь* від **ezero* ‘озеро’ або словотвір гідронімного рівня від **Ezero*.

*Galікъ: болг. *Галик* – рч. (вливається в Солунську затоку; БЕР 1, 225: до *гал* ‘птах *Corvus monedula*’, рос. *гáлиця* ‘т. с.’), *Галико* – рч. (бас. Вардару; Григорович 91). Гідронім репрезентує похідне з формантом *-ікъ* від основи **gal-* ‘чорний’. Давність утворення проблематична.

*Gatјьна: болг. *Гàшна* – л. річки *Въч* (р-н Батака; БЕР 1, 233), пол. *Gasna* (2) – водна назва (бас. Вісли; NWP 84). Топонімізація прикметника (fem.) **gatјьнь(јь)* < **gatјi* ‘штани’ (ЭССЯ 6, 108: болгарські та польські рефлексі тут відсутні; на псл. **gatja*, серб., хорв. *gàt* ‘гать’, рос. *гать* та ін. орієнтовано

генезу болг. *Гàшна*; БЕР 1, 233). Очевидно, фігуральний вжиток ад'єктива для позначення місця розгалуження, розділення річки на рукави, хоч не виключена реалізація в ад'єктиві давнішого значення, збереженого в назві гаті, дороги через болото, пор. вище серб., хорв. *gât*, рос. *гать* і под.

***Glazьna(ja)**: болг. *Глàзне* – рч. (Разложко) віднесене до слов'ян. *glazь* ‘камінь’, пор. пол. *glaz* ‘т. с.’ [65, с. 115], що переконує з огляду на існування гідронімів типу *Кам'яний* та ін. У зв'язку з цим пор. аналогічний гідронім (masc.) *Глазной* (2), відзначений в Росії (р-н Кисловодська; Vasmer I, 434).

***Gnilavica**: болг. *Гнїлавица* – водний об'єкт (Русе) [64, с. 70]. Назва репрезентує утворення на *-ica* від ад'єктива *gnil-ava, *-ъ* < **gnilь(jь)* ‘гнилий’.

***Gnilь(jь)**: болг. *Гнїле* – пр. Мести, н.-луж. *Gniela*, пол. *Gniła* (бас. Вісли, Одеру), укр. *Гнилé* – гелонім та ін. ~ **gnilь(jь)* ‘гнилий’ [175, с. 95-96].

***Gręznica**: болг. *Грезніца* – рч. (Белослатинско) [65, с. 115: до *gręзь, рос. *грязь* і под.]; так само див. (БЕР 1, 278: *Грезен*). Топонімізація *gręзьn-ica < **gręзьnь(jь)* ‘брудний’, ‘грузький’ (семантику рефлексів див.: ЭССЯ 7, 126), пор. варіантне за суфіксацією *gręзьn-икъ > рос. діал. олон. *грязнік* ‘багнисте місце’, ‘калюжа’ (СРНГ 7, 189), а також такі водні назви, як ст.-рос. *Грезно* – оз. (Новгородщина; НПК Указатель 124) із діалектним рефлексом *ę > *e*, рос. *Грязная* – рч. (ЭССЯ 7, 126). З іншого боку, болг. *Грезніца* може бути відтопонімним похідним, пор. назви на зразок *Грезна* – ойконім (Зайчарско) [65, с. 115], тому давня хронологія гідроніма проблематична.

***Grona**: болг. *Грона* – інша назва рч. *Колодей* (Григорович 92: виноска) ~ словц. *Hron* – рч., л. Дунаю (фіксація часів античності – *Γρανοῦας* у Марка Аврелія) [149, с. 142]. Обидві назви формально співвідносні з апелятивом, який реалізується в болг. діал. *грон* ‘гроно, кетяг’, серб., хорв. *грóња* ‘т. с.’ та ін. (див.: ЭССЯ 7, 139). Мотивація ґрунтувалася на фігуральному вжитку апелятива в гідронімії: оскільки гроно – сукупність ягід, з'єднаних одним «коренем» у жмуток, то лексема для позначення грона ідеально підходила для характеристики місця, де річка зливається з іншим водним об'єктом, або де вона розгалужується. Пор. аналогію, репрезентовану в рос. *Гнездна* – назва річки на

території кол. Жиздринської та Калузької губ. < *gnězdьna ~ рос. *гнезно* ‘гніздо’, пол. рідк. *gnieźny* ‘гніздовий’ (ЭССЯ 6, 173).

Словацьку назву дослідники кваліфікують як форму з вторинним *-o-*, апелюючи до варіанта *Grana*, XI-XII ст. і *Hranovnica* – витік Грона. У цілому, етимологія гідроніма визнається неясною, проте з огляду на його словотвірну структуру (*-ua-*) припускається можливість іллірійського походження [149, с. 142]. Однак аргументація, що спирається на кореневе *-a-*, певною мірою нівелюється через те, що варіант *Grana* міг з’явитися внаслідок впливу парадигми *grana ‘межа, кордон’, а графема α в $\Gamma\rho\alpha\nu\omicron\upsilon\alpha\varsigma$ неоднозначна в плані вираження, оскільки використовувалася для нотації слов’янських *a* і *o*. Щодо словотвірного оформлення гідроніма, то іллірійський маркер *-ua-* може вказувати на вторинну адаптацію слов’янської лексеми в мовленні неслов’янського етносу.

***Хлѣбница**: болг. *Лѣбница* – рч., л. Бистриці (Чанков 268), *Лѣбница* – назва річок у горах Огражден, лівої та правої приток Струми [63, с. 157: до *xlěbь ‘прірва, безодня’, ст.-сл. **ХЛАБЬ** ‘водоспад’; так само 65, с. 116]. Сучасні назви демонструють метапластичну форму щодо первісного *Хлебница. Гідронім сягає апелятива *xlěb-ьn-ica, співвідносного з реконструйованим в ЭССЯ *xlěbь (: ст.-сл. **ХЛАБЬ** ‘водоспад’ та ін.; ЭССЯ 8, 32), і такий висновок узгоджується з етимологією Й. Заїмова [63, с. 157; 65, с. 116].

***Јана**: болг. *Јана* – рч., л. Мариці (під цією назвою фігурує ще під. 1538 р.) [247, с. 119], пол. *Jana* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 108), ст.-рос. *Јана* – рч. (КБЧ 339; НПК V, 321), рос. *Јана* – назва водних об’єктів (територія Новг., Петерб. та Яросл. губ.; Vasmer V, 367). Можливо, в рос. *Јн* – назва річки (В’ят. губ.; Vasmer V, 367) консервується парадигматичний варіант *Јань.

Болгарський потамонім, разом із рос. *Јана* – рч. (Шелонська п’ятина), визначено як давню індоєвропейську назву, споріднену з д.-інд. *yāna-* ‘який проводить (дорога)’, *yāna-t* ‘дорога, колія, віз’, *yānī* ‘колія, дорога’ з дієслівним коренем **jā-*, що виступає в д.-інд. *yā-ti* ‘йде, їде’, лит. *jó-ti* ‘їхати (кінно)’, лтс. *já-t* = слов’ян. *ja-ti [247, с. 119-120; див. ще: 45, с. 238, 240]. Гідроніми репрезентують приклад збереження в слов’янській гідронімії реліктової

лексеми, втраченої в апеллятивному словнику. Принципово можливо, що слово як гідронім оформилося ще в індоєвропейську добу в мовленні предків слов'ян.

Для польської назви вірогідне інше тлумачення, зокрема, як відмінкової форми (родовий належності) антропоніма *Jan* (SNP 4158) – словотвірна модель, що часто реалізується в топонімії. Отже, західнослов'янська назва етимологічно неоднозначна. Так само до рефлексів основи **Jan-* не належать польські гідроніми *Jania* (бас. Одеру, Вісли), *Janica* (бас. Одеру, Вісли та ін.; NWP 108), перший з яких – посесив на *-ja* від згаданої особової назви, а другий – похідне з суфіксальним *-ic-* від гідроніма (чи від топоніма іншого класу) *Jania*.

*Камешьніца: болг. *Камешница* – рч. (р-н Нової Загори та Петрича), рос. *Камешница* (5) – назва різних водних об'єктів [63, с. 158], пол. *Kamesznica* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 130). Прагідронім сягає відповідного апеллятива на *-ьніца* ~ **kamešь* ‘кам'янисте місце’, реконструйоване на основі топонімічного матеріалу [див.: 63, с. 158], пор. ще похідну (демінітивну) форму в рос. діал. *каmeshек* ‘розпечений камінь, який з лікувальною метою занурюють у воду, щоб отримати пару’, ‘грузило з каменя чи обпеченої глини’ (СРНГ 13, 24).

*Каретјьсь: макед. *Капиштец, Капешт'ц* – назва трьох культових джерел (р-н Скоп'є), відомих із 1300 р. Гідронім орієнтовано на *kapiti* = *karati* (Стаматоски 286: як **каретј-ьсь*). **Каретјьсь* репрезентує похідне на *-ьсь* від **каретј-*, тобто йотованої форми дієприкметника на *-et-* ~ **kapiti* ‘крапати’ (рефлекси див.: ЭССЯ, 9, 146-147).

*Кліньсь: болг. *Клінец* – гідронім (Разложко), слвц. *Klines* (бас. Орави), рос. *Клинец* (бас. Оки) ~ **кліньсь* [175, с. 120].

*Klokotica: болг. *Клокотица* – рч. (Сяр) [273, с. 220] ~ пол. *Kłokocinka* – водна назва (бас. Одеру; NWP 142). Утворення, співвідносне з **klokotati* ‘клекотіти, вирувати, шуміти’ (ЭССЯ 10, 64-65), пор. ще (БЕР 2, 463: *клокот*).

*Kolodějъ: болг. *Колодей* – рч. на шляху до Битоля (Григорович 92), пол. *Kolodzeygrunder Fliess* (бас. Вісли; NWP 144) ~ *Kolodzeyi* – місцева назва у слов'ян р-ну Ельби [264, т. II, с. 101: до пол. *kołodziej* ‘колісник’]. Польська назва репрезентована в германізованій формі, зокрема до слов'янського

гідроніма долучено німецький апелятив, похідний від *Grund* ‘дно’, ‘долина’, ‘підгрунтя’, ‘основа’ (пор. ще *Gründer* ‘засновник’) плюс гідрографічний термін *Fließ* ‘ручай’. Назва, формально співвідносна з апелятивом *kolodějь (: д.-чес. *koloděj* ‘колісник’, в.-луж. *kolodžej* ‘т. с.; майстер, який лагодить вози’ та ін.; ЭССЯ 10, 145). Оскільки основне значення опорного апелятива ‘майстер, який виготовляє колеса’, можлива метафорична номінація на зразок ‘та, що робить кол(ес)а на воді’, що загалом логічно, коли взяти до уваги наявність вирів, які створюють ефект обертання води по колу на поверхні багатьох річок. Праслов’янська давність потамоніма не викликає сумнівів через те, що репрезентанти відповідної лексеми в межах південнослов’янського ареалу (в тому числі й болгарському) в доступних джерелах не фіксуються. Відсутні вони й в ЭССЯ. До того ж для болгарської назви існує польська гідронімна паралель. Стосовно слов’янських топонімів з основою **koloděj-* див. ще [215, с. 101-102].

***Kotica**: болг. *Котица* – рч. (Скопська Чорна Гора). Гідронім – слід псл. *kotica ‘загін для худоби’, що відновлюється на основі ще кількох слов’янських топонімів [див.: 63, с. 159]. Оскільки твірний апелятив у болгар (взагалі у слов’ян) не засвідчено, варто передбачати праслов’янську хронологію назви, що вказувала на суміжність водойми з господарськими будівлями.

***Кождьса** (?): болг. *Кожуца* (*Кòжуцъ*) – рч., пр. Паничарки (Ковачев 1965, 106), рос. *Кожуца* – рч. (бас. Півн. Двини; Vasmer II, 381). Сучасна форма обох назв – наслідок закономірних фонетичних змін в ауслауті: занепад зредукованого у слабкій позиції призвів до виникнення консонантної групи *dc* (> *tc*), яка згодом зазнала спрощення в *c* (*ц*). Прагідронім відтворює псл. діал. *ko-židьsa – сполучення префікса **ko-* займенникового походження з утворенням на *-ьса* від основи, представленої в *židькъь (: рос. *жидкий* ‘рідкий’), *židь (: укр. *Жидь*, gen. *-i* – рч., п. Роськи п. Росі п. Дніпра; СГУ 196). Похідні з названим префіксом і його варіантами часто мають експресивну семантику (див. матеріали ЭССЯ), яка, вірогідно, відіграла свою роль при номінації. По-іншому про укр. *Жидь* (співвіднесене з рос. діал. *жиди* ‘лісові чорти’) див. [56, с. 69-70].

*Кромьно/*Кромёно (?): болг. *Кромено* – інша назва річки Колодей (Григорович 92: див. виноску). Як близьку паралель (щоправда, з іншим вокалізмом основи) поза балканською мовною зоною ймовірно залучати ст.-рос. *Кремня* – рч. на території кол. Московської держави (АММГ 606) < **Кремьна* (основа **krem-* репрезентована в **kremjь*; див.: ЭССЯ 12, 117-118). Пор. також пол. *Kromno* – місцевість на південь від Кросна (Długosz 92) < **Кромьно*.

Слово з неоднозначною структурою. Якщо коректною вважати форму **Кромьно* (з вокалізацією **ь > e*), то її логічно розцінювати як варіантну щодо **кромьпъ(јь)* (: ст.-сл. *кромьпъ* ‘зовнішній’, д.-рус. *кромьпъни* ‘т. с.’, рос. діал. *кромный* ‘т. с.’; ЭССЯ 13, 6). Коли ж як етимологічно правильну розцінювати **Кромёно*, то доводиться припускати наявність вузького діалектного похідного від того ж етимона **krom-* з суфіксом *-ён-* (як у **kol-ёно*). Проте і на цьому можливості трактування формантної частини гідроніма не вичерпуються: сучасне *-ен-* потенційно вказує ще на ад’єктивний суфікс *-ен-* [див.: 268, с. 194-204], тому однаково можлива реконструкція **Кромено*.

Як у випадку з **Kolodějь* (див. вище), потамонім позбавлений апелювальної опори в болгарській (взагалі в південнослов’янській за винятком старослов’янської) лексиці. Оскільки словотвірне гніздо з базовими **krem-/ *krom-* репрезентоване переважно північнослов’янською лексикою (див. матеріали ЭССЯ), то безпосередні (без власне болгарських еквівалентів) зв’язки болгарського потамоніма зі словником західних і південних слов’ян викликають закономірну увагу. Сюди ж структурно близькі гідроніми: рос. *Крома* (Орл. губ.), *Кромница* – рч. (Твер. губ.), блр. *Кромонь* – оз. на території Віленської губ. (Vasmer II, 538) < **Кромонь*.

*Курьсь: болг. *Курец* – назва джерела (р-н Дебира), рос. *Курец* – рч. (Смолен. обл.) [63, с. 159], пол. *Kuritz* (3) – гідронім (бас. Одеру та ін.; NWP 154). Прагідронім сягає апелювального, похідного на *-ьсь* від **kurь* ‘(дикий) півень, глухар’ [про топоніми з цією основою див.: 63, с. 159]. Очевидно, метафорична назва. Щодо семантики рефлексів **kurьсь* I див. (ЭССЯ 13, 133).

*Къркорьникъ: макед. *Кркорник* – водний об’єкт, назву котрого зараховують до ономотопів (Стаматоски 224). На наш погляд, генезу гідроніма ймовірніше орієнтувати на ст.-рос. *коркорявий* ‘курчавий’, що походить від рефлексу псл. **къркорь* [див.: 88, с. 230-231]. У випадку з балканським **Къркорьникъ* йдеться про лексико-семантичну деривацію на базі аналогічного апелютива, утвореного від прикметника **къркорьнь(ъ)* < **къркорь*.

*Масълъ (?): макед. *Маслч*, XVI ст. – рч. (Кочанска нахія; ТДИМН 2, 368). Якщо запис правильний і назва не являє місцеву форму типу **masъльсь* ~ **maslo* ‘масло’, можна говорити про консервацію в гідронімі похідного за непродуктивною моделлю з префіксом **ma-* від основи **sъльч-* (*k*-розширення ступеня редукції і.-є. **sel-* ‘текти’).

*Nesla(ja): болг. *Несла* – річкова назва [145, с. 73], рос. *Несла*, блр. *Несла* (*Несловка*) – гідрооб’єкти в кол. Смоленській та Мінській губ. (Vasmer III, 405). Білоруський рефлекс має варіант, що виник, очевидно, внаслідок впливу словотвірної аналогії гідронімів на *-ов-ка*, в основі яких, у кінцевому рахунку, були особові назви. Тим більше, що структурно подібний (та етимологічно тотожний) антропонім колись функціонував у східних слов’ян, про що свідчить рос. **Несл(ый)* > *Неслово* – оз. (Vasmer III, 405).

На підставі болг. *Несла* відновлюють фрак. **Nestla*. Ця форма зіставляється з гідронімом *Несла* (верхня частина бас. Дніпра), для котрого припускається балтійське походження, й обидві назви зводять до кореневої основи **ned-/nad-*, пор. її репрезентанти в балтійській топоніміці: прус. *Nadeyn*, 1388 р., *Neydowe*, 1332 р., лит. *Nedingis* та ін. [див.: 145, с. 73]. Аналогічний болгарський ойконім *Несла*, який неможливо розглядати окремо від гідроніма, співвідносять із фрак. *Νέστος*, *Nestus* (рч. *Места*) та іллір. *Νέστος* – рч. в Далмації. При цьому В. Томашек порівнював фракійську назву з основою санскр. *nad-* ‘зрошувати’, А. Майер вбачав у іллірійському топонімі реалізацію і.-є. **ned-* ‘звучати’, а Н. Йокль при поясненні назв апелював до і.-є. **sn-ət-/sn-et-/sn-ot-* (відбилося в гр. *νοτέω* ‘крапаю, стаю вологим’). Нарешті, І. Дуриданов етимологію всіх цих

назв орієнтує на і.-є. **ned-* ‘гриміти, шуміти’, ‘вирувати’ ~ д.-інд. *nadī-* ‘річка, течія’. Суфіксальну частину топоніма він кваліфікує як і.-є. *-tlā*, тобто *Несла* < *Ned-tla (> *Nestla) ‘річка, що вирує, гримить’, взагалі ‘річка, вода’ (на нп. назву перенесено з водного об’єкта) [докладніше див. 46, с. 151-152: із переліком інших версій].

Нам видається, що генеза назви може бути витлумачена на власне слов’янському ґрунті. Зокрема, не існує формальних перешкод для розгляду болг. *Несла* як прикладу давньої гідронімізації дієприкметника на *-l-* (act. perf.) від *nesti ‘нести’ – **nesla(ja)*, тобто в цьому випадку первісно була складена назва **nesla(ja) rěka* чи **nesla(ja) voda* з пізнішим еліпсисом другого компонента. Цьому поясненню не протирічить факт наявності регулярного, більш звичного партиципіума до *nesti – **nes-ъša(ja)* (> рос. *несшая*, masc. *несший*), оскільки система слов’янського дієприкметника часто демонструє варіантність суфіксальних форм похідних від одного дієслова (тим більше, що part. *nesla, *neslo, *neslь, як і решта дієприкметників на *-l-*, в «чистому» вигляді нині функціонують як форма минулого часу відповідного дієслова, пор. укр. *ніс*, *не́сла*, рос. *нес*, *несла́*; у складі похідних основ **nes-l-* представлене в рос. діал. яросл. *несл-івая* ‘курка, що несе багато яєць’; СРНГ 21, 155). Це рівноправна варіантність дериватів із суфіксами *-l-* : *-(v)ъš-*, і вона ілюструється такими прикладами, як: *sъpasti ‘випасати (> ‘рятувати’)’ > *sъpas-ъšьjь (: рос. *спáсший*) і *sъpas-lьjь (: (із дещо модифікованою семантикою) блр. діал. *спáслы* ‘неперебірливий у їжі, котрому все йде на користь’; Салавей 14; фігуральний вжиток слова, яке спочатку, певно, позначало худобу, що пасеться, як засобу характеристики людини); *minqti ‘минути’ > *minq-vъšьjь (: рос. *минúвший*) і *minq-lьjь (: слвц. *minulý*, 1573 р. [258, с. 443], укр. *минúлий*); *rodjati ‘народжувати’ > *rodja-vъšaja (: рос. *рожáвшая*) і *rodja-laja (: рос. діал. *рожáлая* ‘яка вже народжувала’; СРНГ 35, 147) та ін. [див.: 82, с. 270-271].

Ще одним прикладом використання в слов’янській гідронімії лексеми з основою псл. **nes-/nos-* виступає рос. *Скороносная* – водний об’єкт (Смолен. губ.; Vasmer IV, 290) < *Skoro-nos-ьnaja ~ **skorь(jь)* ‘швидкий’.

***Nurъ**: болг. *Нурон* – водний об’єкт у Ресені [64, с. 72], пол. *Nur* (3) – гідронім (бас. Вісли; NWP 191) ~ ст.-рос. *Нура* – рч. (кол. Москов. держава; АММГ 613) < *Nura. Сюди ж чес. *Nura*, 1636 р. – ойконім (PJJ 103). Прагідронім відтворює ім’я, співвідносне з псл. *nuriti (*se*) (його рефлексі мають значення ‘занурювати в воду’, ‘пірнати’, ‘виснажувати’), *nura / *nurъ (ЭССЯ 26, 45-46).

***Obrěxavica**: макед. *Орејавица* – гідронім (бас. Вардари) [204, с. 121], пол. *Orzechawica* – оз. (NWP 196). Лексико-семантичний словотвір на базі апелятива, похідного з формантом *-ica* від прикметникової основи **obrěx-av-* ~ **obrěx-ovъ(jь)* ‘горіховий’ (реконструкцію див. ЭССЯ 29, 69-70: *obrěxavica тут відсутнє). Аналогічно [204, с. 121], де макед. *Орејавица* зведене до *Orěxava ~ *orěxъ ‘горіх’.

***Оць**: макед. *Оча* – водна назва (бас. Вардари) [204, с. 73], рос. *Оч* – гідронім (бас. Півн. Двини; Vasmer III, 555). Македонський гідронім розглядають як дослов’янське *Akis ~ лит. *Akis* – гідронім, *Akūs, akis* ‘джерело, колодязь’, серб., хорв. *òko* ‘водне джерело’ і под., зауважуючи, що трансформація *Оць > *Оча* відбулася під впливом слов’ян. *rěka [204, с. 73]. Приймаючи в цілому орієнтацію назви на вказані індоєвропейські форми, вважаємо ймовірним трактувати обидва гідроніми як релікти власне слов’янської лексеми ~ серб., хорв. *òko*, законсервованої в топоніміконі.

***Ольšana**: макед. *Олиána* – рч. (бас. Брегалниці) [67, с. 93], укр. *Ольшана*, *Вільшана* – гідрооб’єкти (бас. Дніпра; Vasmer IV, 492). Топонімізація відповідного прикметника зі значенням ‘вільшаний’, тому цілком логічне відхилення О. Івановою версії І. Дуриданова про зв’язок македонського гідроніма з ад’єктивом типу *осльъь* < ст.-сл. *осльъь* ‘віслук’ і доречна орієнтація етимології назви на ст.-сл. *ольха* [67, с. 93].

***Орьља**: макед. *Орла* – рч. (р-н Брегалниці) [204, с. 200: як **Orьl’a* ~ ст.-сл. *орьльь* ‘орел’], пол. *Orla* – назва озер та інших водоймищ (NWP 195). Можливо, сюди ж полаб. *Orle* – географічна назва (західна частина правобережжя річки Ільмени; Павинский 167) < *Orьlъe. Субстантивізація форми жіночого роду

відносно-посесивного прикметника *orьl-ьjь (пор. укр. *орлій* паралельно до *орл'овий, орлячий* ‘орлиний’; ЕСУМ 4, 211) < *orьль ‘орел’. Див. ще [246, с. 106].

***Ostra(ja)**: болг. *Остра бара* – рч. (Борковско), пол. *Ostra* (бас. Вісли), укр. *Г'остра* (бас. Стиру) та ін. ~ **ostrь(jь)* ‘гострий’ [175, с. 199].

***Qča**: болг. *В'ьча* – рч. (Середні Родопи), також велика п. пр. Мариці. В літературі зі слов'янської топонімії фігурує кілька етимологій гідроніма, згідно з якими його зведено до: ***жча** – похідне від ***лчати**, ***лчж** ‘лунати, звучати’; ***жча** – рефлекс і.-с. *ank-ja ‘кривий’ (думка В. Георгієва; І. Дуриданов ще приймає як відповідники хорв. (кайк.) *Voča* – топонім ~ рос. *Уча* – рч. в р-ні Москви); ст.-сл. ***жча** ‘ткач’ ~ ***жчити** ‘вбивати, встромляти’ (пор. болг. *в'ьча*). Завершує перелік версій припущення розгляду *В'ьча* як ад'єктива від діалектної форми *в'ьк* ‘вовк’ [272, с. 48-50]. З огляду на мотивацію, а більшою мірою – географію споріднених утворень (болг., хорв., рос.) найбільш переконує пояснення від і.-с. *ank-ja (власне – *ank-ĭā), що передбачає консервацію в зазначених топонімах реліктової слов'янської водної назви, перенесеної на нові території (з якогось епіцентру) під час переселення слов'ян. Зона рефлексів ***Qča** розширює свої межі за рахунок блр. *Уча* – рч. (бас. Прип'яті) [50, с. 111: як *ank-ĭā ~ *qkь ‘кривий’], укр. *Уча* – л. Птичі л. Прип'яті = *Qk-ja ~ *qkь (пор. пол. діал. *węka* ‘западина, заглибина’) – дериват від **ekt'i* [див.: 179, с. 181].

***Perdiměrjь**: болг. *Предимер* – рч., пр. Пирніскої Бистриці, орієнтоване на д.-пол. *Przedmir*, 15 ст., *Pritmir*, 1221 р. (Мекленбург) – особові назви [65, с. 117]. Посесивне похідне на *-jь* від антропоніма *Perdiměrь, пор. слвц. *Predmír* – топонім (Petrov 66) < **Perd(ь)měr-jь* (щодо рефлексії *ě > слвц. *í* пор. слвц. діал. *míra* ‘міра’ < *měra; ЭССЯ 18, 179). Пор. з іншим постпозиційним компонентом **Perd(i)-mirь* > серб., хорв. *Predimir* – антропонім та ін. [146, с. 51-52].

***Pěna**: *Пена* – рч. у Східній Македонії [211, с. 8], слвц. *Pěna* – пр. Шопорни (Šmilauer 1932, 334), укр. *Піна* (XVII ст. – *П'ьна*) – рч. (бас. Дніпра), рос. *Пена* (*П'ьнка*) – рч., л. Сейму л. Десни л. Дніпра (Кур. обл.) [56, с. 110] ~ *pěna ‘піна’,

пор. зіставлення македонської назви з Πηνεῖός – рч. (Фессалія) і розгляд їх у зв'язку зі ст.-сл. **пѣна** ‘піна’, **пѣнити** ‘пінитися’ [211, с. 8]. Можливо, сюди ж *Pinum* – назва місцевості у давній Дакії (Очерк 38: порівнюється з *Пѣна*, *Пинск*), хоч цей факт ще потребує перевірки (не виключено, що консервує **Pin-* ~ **-pinati* › укр. *на-пинати* чи **Рьп-* ~ *рьпѡ, *рѣти).

Зарахування до рефлексів прагідроніма *Рѣна деяких зовні схожих слов'янських назв (генетично різних) пов'язане з певними труднощами, зокрема, як зазначає І.М. Желєзняк, їхня подібність до псл. *рѣна виникла пізніше на семантичному рівні в результаті народної етимології [56, с. 112]. Звідси й підлаштування їхньої форми під структуру справжніх репрезентантів *рѣна. Слвц. *Рѣна* кваліфіковане як чужа назва неясної етимології (порівнюється з *Pinnaui* – пр. нижнього Лабу), проте подане окремо від явно неслов'янських, судячи зі структури, гідронімів типу *Pinna*, *Runna*, *Penna*, *Rynna* (Šmilauer 1932, 334). Отже, зважаючи на відсутність варіантів назви, можливе умовне зведення її до *Рѣна.

***Рѣсьчівьсь**: болг. *Песчѣвец* (Габровско) ~ блр. *Песчиво* (Вітеб. губ.) – водні назви [176, с. 186: **Рѣсьчівь(ь)* ~ *рѣськъ ‘пісок’]. Назва засвідчує дериват із формантом *-ьсь* від **рѣсьчівь(ь)*.

***Ріжавіца**: макед. *Пијавица* – пр. Брегалниці (бас. Вардару) [204, с. 164: зводить до *ріжавь ~ ст.-сл. **пити**, **пѣж** ‘пити’], *Пијайца* – рч., пр. Вачин Дол (бас. Брегалниці; Ив., 490: від *нијав ~ *ниј або від *нијавица* ‘різновид паразита, який присмоктується до тіла’ чи *нијавица* ‘вид рослини *Lolium temulentum*’), пол. *Pijawica* (2) – гідронім (NWP 203). Лексико-семантичний дериват від апелятива, похідного з формантом *-іца* від прикметника *ріј-авь ~ *ріјати – дієслово багатократної дії стосовно *пiti ‘пити’, як *біјати – *біти і под.

***Ролвіца**: макед. *Плавѣца* – дж. у р-ні водозбору Брегалниці (Ив., 493-494: виведене з *плав* ‘який має колір неба, синій’), укр. *Половіця* – назва трьох водних об'єктів [175, с. 218: до укр. *половий* – синонім до *жовтявий* та ін.; стаття *Ролвь (-а)]. Гідронім сягає апелятива, похідного на *-іца* від основи прикметника *ролвь, пор. згадане макед. *плав*, а також. серб., хорв. *плáв* ‘блакитний’, укр. *половій* ‘жовтий, червоно-жовтий’ та ін. (Фасмер III, 313).

Можливий і словотвір гідронімного рівня від **Polva* (пор. вище відповідну статтю). Про споріднені гідроніми див. [175, с. 218].

*Ponika: болг. *Поника* – рч., пр. Теаречкої реки (бас. Вардару) [273, с. 236: до **поник(в)а* ~ слвц. *ponikva* ‘місце, де вода просочується під землю’ і спорідненою топонімією] ~ пол. *Ponik* (4) – водна назва (бас. Одеру; NWP 211) < **Ponikъ*. Прагідронім репрезентує утворення, співвідносне з префіксальною (**po-*) формою посл. **-nikati*, **niknōti* ‘схилитися, притиснутися до землі’ (пор. статтю **Poniku*, *-ъve*).

*Prqǫdъla: болг. *Пръдла* (*Пръдлъ*) – водна назва (р-н Габровско; Ковачев 1965, 148), *Пръдла* – водний об’єкт (р-н Младеново, Ломско; Дуриданов 29), пол. *Prądła* (2) – гідронім (NWP 224). Прагідронім сягає апелятива **prqǫdъla*, похідного з формантом *-ъla* від основи **prqǫd-*, представлені в **prqǫdъ* (: рос. *пруд* ‘став’, укр. *пруд* ‘швидка течія’ і под.; семантику рефлексів див., наприклад, Фасмер III, 388).

*Rěčišče: серб. *Речиште* – рч. (бас. Вардару) [204, с. 71: із реконструкцією **rěčište*], пол. *Rzeczysko* – назва групи гідрооб’єктів (NWP 241), укр. *Річище* (*Речище*) – гідронім (бас. Дніпра), рос. *Речище* – рч. (Орл. губ.), блр. *Речище* (*Reczyszcze*, *Rjecziszczce*) – оз. (Мін. губ.; Vasmer IV, 51). Гідронімізація ідентичного терміна гідрографічної номенклатури, пор. його рефлекс в укр. *річіище* (ЕСУМ 5, 95).

*Rosica: болг. *Росица* – рч. (р-н Середньої Старої Планини; Чанков 389), блр. *Расіца* (*Росица*, *Росница*) – гідронім (бас. Зах. Двини; Vasmer IV, 85) ~ полаб. *Rosica*, (похідне) слвц. *Rosička* – топоніми (за В. Шмілауером, до **rosa*) [56, с. 65]. Гідронімізація відповідного апелятива, похідного на *-ica* від **rosa* ‘роса, волога’, пор. укр. *росіця* ‘мочіння (льону)’ (ЕСУМ 5, 123: *rosá*), а також болг. **росица* ‘місце, де падає роса’, відновлене з огляду на *Росічица* – топонім у Радомирско [60, с. 145].

*Rosita: болг. *Росита* – рч., л. Янтри (це давня назва, суч. – *Росица* (*Русіць*)); трансформація відбулася під впливом топонімів на *-ица*; Ангелова-Атанасова 109). Лексико-семантичний словотвір від **ros-ita* < **rosa* ‘роса’. Первісно, вірогідно, прикметник, пор. деривати на зразок серб. *вѣстим* ‘власний’ (Ристић, Кангрґа 70) < *власт* ‘влада’. По-іншому див. [149, с. 165], де слов’янська природа

гідроніма ніби не заперечується, однак зауважується на можливості трактування назв із суфіксом *-it-* у межах іллірійсько-балтійської ізоглосної області.

*Рѣдјавьсь: болг. *Рѣждавец(а)* – рч., л. Білого Осму (Чанков 395), укр. *Ржавець* – назва водойм (Харків., Черніг. та Київ. губ., а також р-н бас. Сожу), рос. *Ржавец* – гідронім (Калуз. губ.), рч. (Казан., Кур. губ.), блр. *Ржавец* – гідронім (Могил. губ.; Vasmer IV, 54-57). Прагідронім сягає відповідного апелятива, варіантного за суфіксацією щодо **rѣdjav-ica*, пор., наприклад, такі його репрезентанти, як укр. *ржавець*, *іржавець* ‘болото, іржава річка’ (ЕСУМ 2, 316: *іржá*).

*Рубьна(ја): болг. *Рибна (Рѣбнь)* – рч. (р-н Троянско; Ковачев 1969, 203), пол. *Rybna* – назва багатьох гідрооб’єктів (NWP 240), укр. *Рібна (Rybna)* – водна назва (р-н Рави Руської), рос. *Рыбная* – назва річок (Арханг., В’ят. та Волог. губ.; Vasmer IV, 126) ~ **rubbyń(jь)* ‘рибний’.

*Ryła: с.-болг. **Рѣла рѣка** (до 1277 р.; у грамоті Костянтина Асеня) – л. Струми [76, с. 97], суч. болг. *Рѣла* [273, с. 239], пол. *Ryła* – гідронім (NWP 241), ст.-рос. *Рыла* – рч., пр. Сейму (КБЧ 106). У спеціальній літературі згадана назва й формально ідентична топонімія (с.-болг. *Рыла*, XII ст. (в дорожнику – *Rulla*), болг. *Рѣла* – гірська долина у південно-західній Болгарії, серб. *Рѣла* – гірська місцевість, рос. *Рѣла* – місцева назва та ін.) тлумачаться як рефлексі псл. **ry(d)lā* < **ryti* ‘рити’. Флексія *-a* виникла під впливом аналогії до *рекà*, *горà*, *планинà* (див.: [203, с. 94; 50, с. 111], БЕР 6, 256-257; з оглядом інших версій). Крім того, деякі дослідники схилилися до фракійської етимології **Рѣла**, зіставляючи його з фрак. ‘Ρολλιγερὰς, де ‘Ρολλι- ~ гр. ῥόος (< ῥόφος) < і.-є. **(s)ru-/*(s)reu-* ‘річка’ (Д. Дечев). Ст. Младенов, відносячи гідронім до фракійського ономастичного шару, відновлював його первісну форму як **Rūlos*, **Rūla* й виділяв у ньому суфіксальний формант *-lo-*, *-lā*, приєднаний до основи зі значенням ‘річка’ [див.: 203, с. 93]. Перелік версій див. ще в [273, с. 239-241; 45, с. 241].

Не відкидаючи думки про відбиття в гідронімі псл. **ry(d)lā*, водночас вважаємо доцільним висловити припущення про структурну неоднозначність цього матеріалу. Зокрема, серед топонімів на *Рил-*, паралельно з рефлексами

*ry(d)l-, можуть функціонувати репрезентанти іншої основи – **ryl-*, очевидно, дієслівної. Йдеться про етимон ~ **ryliti*, варіантний за вокалізмом щодо **ruliti* (пор.: серб., хорв. *ruliti* ‘ревти, гарчати, вити’, словн. *ruliti* ‘т. с.’; відновлене в [94, с. 144]; стосовно цієї форми див. ще [103, с. 44], де з посиланням на БЕР наведено й болг. діал. *руля* ‘плакати’ та зроблене припущення про можливість утворення таких форм на базі дієприкметника на *-l-* від **r’uti* ‘ревти’). На можливість існування варіанта з у-вокалізмом (< і.-є. *ū*) в цій основі, що, зрештою, сягає гнізда і.-є. **reu-/*rēu-/*rū-* ‘ревти, мукати’, вказує гр. *ὠρῦδόν* ‘низьке гарчання, мукання’ (Walde II, 349). Крім того, пошуки в галузі південнослов’янської діалектної лексики доводять реальність **ryliti(se)*, оскільки тут зафіксовано його репрезентанти, пор. хорв. діал. чак. *rilit se, r̕li(t) se* ‘кривитися (збираючись плакати)’, ‘скиглити’, ‘сміятися’, (у р-ні Лупоглава) *rilit se* ‘плакати’, (Сусак) *r̕li(t) se* ‘гучно сміятися’ (Zajceva 71). Нам видається, що для назв гідрооб’єктів прийнятніша саме така мотивація – за характером звуку, що притаманний плину води, пор. вище **Reva/*Revъ, *Буць*.

Версія фракійського походження потамоніма не переконує з огляду на ідентичні відповідники з інших слов’янських ареалів, позбавлених фракійського субстрату.

*Serъnica: болг. *Сѣрница* – пот. (ЄGRIDERE; Иванов 1982, 193: зведене до основи *сер-*), пол. *Sernitz* – водна назва (бас. Одеру; NWP 267). Гідронім сягає апелятива **ser-ъn-ica* ~ **serq, *sъrati* (відновлення див.: Фасмер III, 740; ЕСУМ 5, 386-387), який, враховуючи семантику рефлексів спільнокореневого дієслова (‘випорожнюватись, бруднити’), міг позначати брудну, скаламучену воду.

*Sětina: макед. *Setina* – рч., п. Єлешкої Ріки п. Црни п. Вардару, що включається до парадигми похідних від назви водяної рослини ~ хорв. *Sitnik* – гідронім [54, с. 59]. Ми схильні припускати для макед. *Setina* прототип **Sět-ina* з основою **sět-*, сформованою *t*-поширенням кореневого і.-є. **sē[i]-, *sai-, (*sai-)* ‘текти, струмувати’, ‘сирий, вологий’ (Walde II, 464-465). Орієнтація генези гідроніма саме на це етимологічне гніздо, з такими структурними показниками

слов'янської основи, знаходить підтримку в балтійському мовному середовищі, пор. лтс. *siets, sietus* 'вир, глибина в річці' та ін. плюс споріднена литовська й латиська гідронімія. Зіставлення македонської назви з формально близьким балтійським матеріалом вже мало місце у профільній літературі, проте не всі дослідники з ним погоджувались, віддаючи перевагу співвідношенню з назвою рослини *ситник* [див.: 54, с. 59]. Наведена етимологія, гадаємо, підтверджує правильність цього зіставлення.

*Skoka/*Skokъ: болг. *Скóка* – рч., потік, водоспад у Пирдопско (Заимов 1959, 255), *Скòка* (5) – назва водоспадів у Панагюрско (Заимов 1977, 162), пол. *Skoka* – водна назва (бас. Вісли; NWP 270); макед. *Скок* – виток річки Бистриці (Станковска 178), пол. *Skok* – оз. (бас. Вісли; NWP 270).

Топонімізація апелятива **skokъ* (: макед. діал. *скок* 'місце в річці, де вода вирує, «стрибає»; водоспад'; Станковска 178, 'водоспад у річці', 'місце, де вода падає з висоти'; Видоески 143, к.-укр. *скок*, для котрого, як і для слвц. *skoку*, пол. *skok*, слвн. *skòk*, болг. *скок*, у фаховій літературі наведене значення 'водоспад, поріг на річці' [34, с. 33]) ~ **skakati* 'підскакувати, підстрибувати', - **skočiti* (пор. рос. *в-скочить, под-скочить, укр. під-скочити*).

*Skomja: болг. *Скомля* – рч., що впадає в Дунай поблизу Толовиці (Канитц 229), *Скомля* – рч. (р-н Белоградчишкового Венця), також як назва пр. Дунаю (Чанков 414). Назву розглядають як фракійський елемент місцевого топонімікона, відновлюючи його первісну форму **Skambla*, похідну з формантом *-la* від і.-є. **(s)kamb-/ *skomb-* 'звиватися' (: гр. *σκαμβός, κομβός* і под.). Сучасний вигляд гідроніма пояснюється втратою *b* між приголосними на слов'янському ґрунті (Дуриданов 171). Проте закони слов'янської історичної фонетики передбачають монофтонгізацію сполуки «голосний + носовий сонант», тобто при слов'янізації фракійського гідроніма **Skambla* очікувалося б **Skqbla* > ст.-сл. ***Скѡбла** і далі – **Скъбла* (чи **Скобла, *Скабла* залежно від реалізації носового голосного в діалектах). Отже, адаптація фрак. *am* як слов'ян. *q* унеможливила б випадіння *b*.

Етимологічний аналіз болг. *Скомля* може спиратися на ще не використані ресурси слов'янських мов, зокрема, в ньому ймовірно вбачати гідронімізований апелятив, співвідносний зі **skomjati* (: рос. діал. новг. *скомлѣть* 'сумувати; не їсти скоромну їжу'; НОС 10, 74 < **скомлять* із пізньою перебудовою тематичного вокалізму), що пов'язане відношеннями чергування зі **ščemiti*, **ščemjǫ* 'щеміти, стискати'. Пропонованій інтерпретації не протирічить рефлекс посл. *tj* як болг. *мл'* замість нормативного *м'* (**Скома*), оскільки форми з епентетичним *л* типу *земл'а*, *грѣмл'авица* трапляються в деяких західних болгарських говірках, крім того, аналогічні форми збережені в складі місцевих назв західної та східної частин болгарського ареалу [див. 121, с. 137].

*Smьrdešь: болг. *Смьрдѣш* – водна назва [59, с. 218] ~ пол. *Smerdech* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 272) < **Smьrdexь*. Назва відтворює дериват із формантом *-ešь* (у польській формі наявне *-exь*) від основи дієслова **smьrděti* 'смердіти, тхнути' і под. (значення рефлексів див.: Фасмер, III, 685; ЕСУМ, 5, 317; Brückner, 532; Вору́с, 618 та ін.). Пор. також з іншою суфіксацією серб. *Смрдуша* – водна назва (бас. Зах. Морави; Павловић 1996, 301) ~ діал. *смрдуша* 'лобода смердюча' (наведене за ЕСУМ, 5, 317: стаття [смердюх¹]).

*Sqtoka: макед. *Сатока (Задука)* – рч., пр. Црної (бас. Вардару), *Santogk*, 1286 р. – водна назва у давніх слов'ян, що жили на Ельбі. Гідроніми зведено до посл. **Sqtoka* ~ **sqtoka*, **sqtokь* 'злиття двох річок', пор. д.-рус. **соу́токъ** 'т. с.' [204, с. 249]. Сюди ж пол. *Satok* – гідрооб'єкт у бас. Одеру (NWP 246) < **Sqtokь*, а також апелятиви типу хорв. *sutoka* 'те, що тече, йде до чогось', чес. *soutok* та ін.; споріднений матеріал див. [63, с. 160-161], а також [246, с. 141: *Santoczna*].

*Sqtьka: макед. *Сотка* – пр. Црної в гідросистемі Вардару [204, с. 216: як **Sь-тьka* ~ ц.-сл. **сѣтъкънжти** 'складати'; з посиланням на П. Скока], рос. *Сутка* – водна назва (Яросл. губ.), пот. (Москов. губ.; Vasmer V, 452). Гідронім репрезентує утворення ~ **sь-тъknqti*. Проте префіксальний вокалізм македонської форми не виключає реконструкції **Sьтъka* (**ь* > макед. *o*), варіантної щодо **Sqtьka*, що впевнено відновлюється на підставі російської назви.

*Strumy, -ene: болг. *Струма* – рч., пр. Црної (бас. Вардару) [204, с. 265], також як пр. Витоша (Чанков 446), макед. *Струма*, XVI ст. – рч. (нахія Петрич; ТДИМН 3, 558), пол. *Strumen, Strumień* – назви водоймищ (NWP 288-289), *Стру́мінь* – гідронім (бас. Горині, Прип'яті), також як назва озера на Ровенщині [175, с. 261] ~ **strumy, -ene* 'річка, потік, ручай', пор. його рефлекси в рос. *струмень* 'ручай', укр. *стру́мінь* та ін. [204, с. 265; 175, с. 261: без балканського гідроніма].

*Stubъla: болг. *Стублата (Стубльтъ)* – водна назва (Габровско; Ковачев 1965, 164: зіставляє з болг. *стубла* 'відро'), д.-рус. **Стубла**, 1150 р. – гідронім (бас. Стиру чи Горині), укр. *Стубла* – річкова назва (бас. Горині, Прип'яті) ~ **stubъla* (: укр. діал. *стубла* 'старорічище з глибокими болотистими ямами', 'заболочені джерела на трясовині' та ін.; докладніше див. [175, с. 263-264]). Варіант стосовно **Stubъль* (див. вище відповідну дефініцію).

*Studъсь: болг. *Студец* – водний об'єкт (р-н Струги) [64, с. 71] ~ пол. *Studczek* (2) – гідронім (бас. Вісли; NWP 290) < **Studъць-ькъ* – дериват із формантом *-ькъ* від **studъсь*. Назви репрезентують похідне на *-ьсь* від основи **studiti* 'охолоджувати'.

*Syrava: болг. *Сирава* – рч. (р-н Плачковиці), назва котрої співвіднесена з рос. діал. *сырь* 'волога', *сырой* 'вологий', слвн. *Sirotka* – потамонім ~ *sirotka* 'сироватка' (за Ф. Безлаєм) і под. [61, с. 169: *Сиряни*]. Морфологія гідроніма дозволяє трактувати його як прикметник fem. на *-av-*, похідний від основи **syrъ(jь)* 'сирий'.

*Туѣа: Тоѣтѣа в «*ις τιν Тоѣтѣαν*», 822 р. (у Чаталарському надписі: ου – запис ст.-сл. **ы**) [48, с. 186, 187], ст.-сл. **Тыча**, 907 р. – рч. у північній Болгарії (згадується в історії заснування Симеоном в 907 р. монастиря на «*оустїи Тѣч#*»), суч. *Тича* (Шуменська рівнина) або (*Велика*) *Камчія* (БД 19, 547). Її відповідником за межами Балкан виступає укр. *Тичь* – рч. (Конотоп. пов. Черніг. губ.; ОКІУМ) < **Туѣь*.

Псл. **Туѣа/ *Туѣь* – форми, варіантні за вокалізмом щодо **tuѣа/ *tukъ* (пор.: слвн. *túča* 'жир', рос. *тук* 'т. с. '; Фасмер IV, 116). Можливо, **tuѣ-* – похідне від незасвідченого дієслова з кореневим **у* (< **ū*) ~ лтс. *tūkt, tūkstu* 'ставати жирним, огрядним', 'набрякати, пухнути, здуватися' (~ слов'ян. *tyti* 'т. с. ') [187, с. 121], *tūks* 'пухлина', які сформовані в гнізді і.-с. **tēu-/ *tū-* 'набрякати, пухнути,

здуватися' (Walde I, 706, 711). Рисою номінації могла бути повноводність течії. Пор. ще розгляд болгарської назви як і.-є. **Tūkīa* ~ болг. *тучен* 'плідний, врожайний' [273, с. 245: версія В. Георгієва, тут же див. інші пояснення; 48, с. 188: посилання на етимологію В. Георгієва, визнану як найімовірнішу, на с. 187-188 подано решту тлумачень]. І. Дуриданов ще пропонує етимологію гідроніма як *ja*-основи ~ **tykati* 'тикати, торкатися', оскільки в слов'янських мовах не засвідчено утворення з суфіксом *-k-* ~ ц.-сл. **тыги, тыю** 'товстіти' та ін. [48, с. 188; 50, с. 111], однак на користь його колишнього існування свідчать балтійські лексеми, в яких і.-є. **tū-* 'набрякати та ін.' функціонує якраз із *k*-формативом.

*Тътъпніса: болг. *Темница* – рч. (бас. Вардари) [204, с. 64: до ст.-сл. **тъмьнѣ** 'темний' + **-ница**], полаб. *Temnitz* – гідронім (SO II, 243: розглядається як рефлекс **Tumenica*), пол. *Ciemnica (Cimnica)* – пр. Варти [246, с. 32: від кольору води або як спотворене *Tumienica*]. Онімизація апелятива, похідного на *-ica* від **тътъпъжъ* 'темний' (номінація за кольором води). Стосовно структури пор. укр. діал. поліс. *темніця* 'лісові зарості, хаща' (Черепанова 1983, 179).

*Val'evica: болг. *Валєвица* – рч. (р-н Разложко), *Валєвица* – рч. (Пирин), також як назва пр. Дем'яниці в верхній частині течії (Попов 89), пол. *Walewica* (2) – водна назва (NWP 309). Прагідронім сягає апелятива **val'-ev-ica* (~ **val'ati*), пор. його болгарський рефлекс *валєвица* (~ *валям* 'качати, валяти') – синонім до *тепавица* 'валюшня'. Таким чином, в основі номінації акцент на здатності води качати, валяти кругле каміння в момент припливу (Попов 89). Із погляду типології номінації пор. д.-гр. **Ἄλι-ἄκμων** – рч. у Македонії < і.-є. **wāli-aktmōn* 'той, хто валяє каміння' [211, с. 7: зіставлення з болг. *Валявица* ~ *валям* 'валяти'].

*Vidima: болг. *Видима* – пр. Росиці (бас. Дунаю) ~ рос. *Видим* – л. Тунгуски (бас. Єнисею), які слушно трактуються серед онімизованих партиципіїв від **vidēti* [84, т. II, с. 191: тут див. і споріднені топоніми]. Сюди ж пол. *Widzimia* (2) – водна назва (бас. Одери, Вісли; NWP 314) < **Vidimja* (звісно, коли це не похідне на *-j-* від усіченого антропоніма з другим компонентом **mirъ, *mērъ* і под.). Номінація за характером водної поверхні, чистоти води, фактично – «прозора».

По-іншому (як фракійська назва з індоєвропейським коренем **ǵd-*) див. [45, с. 238].

***Vitъbolъ**: болг. *Vitъбол* – рч., пр. Дунаю (Північно-Західна Болгарія). Потамонім – ресурс для відновлення втраченого в апелятивному словнику псл. *vitъba ‘поворот, вигин дороги; коліно (річки)’, за допомогою якого Й. Заїмов пояснив не лише болгарську форму, але й блр. *Viteбск* (< *Vitъbъскъ) [63, с. 161]. До аналогічної думки щодо етимології білоруського ойконіма і твірного потамоніма *Vitъба* (*Вицьба*; бас. Зах. Двини), що демонструє місцевий рефлекс «чистого» *vitъba, пізніше прийшла і Р.М. Козлова [84, т. I, с. 89-91]. Враховуючи відсутність у словнику південних слов’ян апелятивних рефлексів відповідної форми чи її похідних, а також рідкісність основи **vitъb-* взагалі, логічний висновок про значну давність болгарської назви.

Не переконає версія І. Дуриданова про дослов’янське (фракійське чи дакійське *Vidu-balis чи *-as*) походження болгарського гідроніма, для котрого він пропонує відповідник у литовському гідроніміконі, зокрема – *Vidù-balis* ~ *vidùs* ‘середній’ і *balà* ‘болото’ [49, с. 311-313: з оглядом версій та переліком форм; 50, с. 111]. Дослідник оперує фонетично вторинною (з комбінаторним одзвінченням сполуки *тб* > *дб*) формою *Видбол* (для неї пропонується ст.-сл. ***Видъболь**) [49, с. 313], у той час як варіант *Vitъбол*, який вказує на псл. **vitъb-*, не пояснюється.

***Voda**: макед. *Водáта* – водна назва (бас. Брегалниці; Ив., 99), пол. *Woda* (3) – назва озер (бас. Вісли; NWP 320) та ін. Приклад архаїчної номінації – називання гідрооб’єкта просто водою без вказівки на його особливості, пор. вище *Ezero, *Rěka і под.

***Vodaць**: макед. *Водач* – водний об’єкт (Охрид, Струга) [64, с. 71: до *вода*]. Назва засвідчує утворення з формантом *-аць* від *voda ‘вода’. Давність гідроніма сумнівна.

Vodoča**/Vodotoča** (?): болг. *Водоча*, XIX ст. – рч. (?) (Григорович 120), рос. *Водоча* (*Овдомочня*, *Водна*, *Водоточа*) – водний об’єкт (Орл. губ.; Vasmer I, 333). Формально – консервація в гідронімії похідного від *voda ‘вода’ за

непродуктивною моделлю з суфіксом *-oč-*. Пор. ще похідне **vodočьna*, збережене в блр. *Водошня* – ойконім (кол. Вілен. губ.; Vasmer RGN II, 128) < **Водочня*. З іншого боку, не виключено, що сучасні гідроніми виникли внаслідок синкопи складу в інлауті первісного **Водоточа* (пор. відповідний варіант російської назви) ~ укр. діал. поліс. *водотéча* ‘долина з потоком’, ‘річка, потік, ручай’ (Черепанова 1983, 177, 182), рос. діал. псков. *вóдомечь, водотéчь* ‘струмінь води’, ‘протока, ручай’ (СРНГ 4, 346), звідки варіантність прототипу.

*Voǰna(ja): болг. *Война* – рч. (БД 487), рос. *Война* – рч. на території кол. Московської губ. (Vasmer I, 345). Топонімізований прикметник жіночого роду з формантом *-ьн-*, похідний від **voǰь* – девербатив від **viti*, **vǰq* ‘вити, звивати’ з регулярним чергуванням *e : o* в парі «дієслово > ім’я» (і.-с. **uēi-/uoi-*). Пор. численні слов’янські діалектні терміни географічної номенклатури, сформовані в цьому ж словотвірному гнізді. Однак болгарська форма може відбивати й результат діалектного спрощення початкової консонантної групи **xv-* > *v-* у первісному **Хвойна* ~ **xvoja* ‘хвоя’.

*Voly, -ьve (?): болг. *Волве* – оз. (р-н Полини; ИБИ, 18), рос. *Велва* – рч., пр. Печери (гирло Двини; КБЧ 163) < **Вольва*. Балканська назва фігурує ще в грецьких документах як **Βόλβη** – оз. (Мигдонія), пор. також **Βόλβη, Βόλβος** – фортеця (топоніми віднесено до фракійських без аргументації) [200, с. 74]. Прагідронім **Voly, -ьve* сягає і.-с. **uolū-*, тобто *ū*-основи, яка належить до парадигми і.-с. **uel-* ‘повертати, вертіти, звиватися’ (деякі суфіксальні похідні від неї див.: Rokorny 1140-1141). Болгарський гідронім засвідчує результат подальшого спотворення (через деетимологізацію) первісної форми.

З огляду на сказане наше попереднє тлумачення структури болг. *Волве* як посл. **vǰva* [див.: 82, с. 270] тепер не видається нам переконливим.

*Vьrela: болг. *Урела, Врела* – рч. [274, с. 47: *Libovište*] ~ болг. *врелò* ‘вир’, ‘місце, де річка не замерзає’, серб., хорв. *врèло* ‘вир’ (БЕР 1, 185) – утворення з формантом *-ela* від **vьrěti* ‘вирувати’, хоч форма жіночого роду може свідчити

про гідронімізацію дієприкметника на *-l-* до цього дієслова, який був елементом синтагми типу **vbrĕla(ja) rĕka*. Праслов'янська хронологія гідроніма сумнівна.

*Vbrga: болг. *Vĕrga* – назва гідрооб'єкта, місцевості та гори (р-н Годечко). Для топоніма припускається фракійське походження, окремо відзначено наявність аналогічної назви в арумунській мові, пор. *Vergă* (Симеонов 134). Однак форма болг. *Vĕrga* дозволяє розглядати цю назву як елемент власне слов'янського словника і зіставляти її з псл. **vbrga* > болг. діал. *vĕrga* ‘рана, пухир, наріст’ [див. про нього: 19, с. 79]. Сюди ж похідні (префіксальні) форми: рос. *Ку-верга* – гідронім [178, с. 183: зауважено про можливість зведення до **vbrga*] та *Шиверга* – водний об'єкт (бас. Волги, р-н Пензи) < **Ше-верга* < **Ševbrga* [див. 179, с. 176-177: зіставлення псл. **vbrga* з лит. *Virga*; 81, с. 57]. Щоправда, наявність спільного для всіх слов'янських онімів етимона **vbrg-* ще не свідчить про їхню генетичну тотожність: тут може бути збіг двох омонімічних основ, перша з яких – елемент гнізда і.-є. **uer-* ‘гнути, крутити’, а друга споріднена з балтійськими апелятивами типу лтс. *virga* ‘болотяний луг’ і под., на які спирається етимологія лит. *Virga* – гідронім (Vanagas 387).

У принципі, болгарський гідронім може бути вторинним щодо назви гори, для котрої цілком реальна мотивація ‘опуклість’, ‘нерівність (наприклад, земної поверхні)’, пор. семантику апелятива ‘пухир, наріст’. Однак відомі приклади номінації водних об'єктів за ознакою ‘опуклість, грудка’, як це було зі слов'янськими гідронімами **Gьlta/*Gьltь* ~ і.-є. **gel-* ‘стискати; грудка, щось опукле’ [175, с. 11].

*Zatonь: болг. *Zaton* – водний об'єкт (Червен) [64, с. 71] ~ пол. *Zatony* – гідронім (бас. Одери; NWP 329), укр. *Zatón* – назва річок (бас. Дніпра), рос. *Zaton* (бас. Оки), блр. *Zatón* – оз. (Туровщина) і под. ~ **zatonь*, пор. серб. *zaton* ‘затока’, укр. діал. *zatón* ‘велика річкова затока’ та ін. [175, с. 326-327]. По-іншому структуру таких назв (як **za-tonь* ‘місце, яке затоплює, заливає вода’) тлумачить Й. Заїмов [65, с. 116], що також імовірно (пор. приклад зі збереженням консонантної групи *-nn-* в рос. *уто́пнуть* поряд із *уто́нуть*), тому

доводиться враховувати можливість збігу в подібних гідронімах етимологічно різних форм – **zatonъ* і **zatonъ*.

*Zavodъna(ja) Rěka: болг. *Zavódna* – рч. на північному заході Болгарії (зливається з рч. Рибарица та Черна река) [272, с. 57], *Zavódna* – рч., пр. рч. Бели Вит у Тетевенско [65, с. 116], укр. *Заводна́, -о́ї* (с. Ружичеве Олександрівськ. р-ну Кіровоград. обл.; СГУ 202), рос. *Заводная* (бас. Дону; Vasmer II, 44) – водні об'єкти. Й. Заїмов переконливо пояснює структуру болгарських потамонімів, орієнтуючи їх на рос. діал. *заводь* ‘річкова затока’, *заводная река́*, пол. *Zawodna* – ойконім та ін. [272, с. 57: *завод* + суф. *-ен* < *-ьнь*; 65, с. 116]. Не існує формальних перешкод для аналогічного тлумачення решти назв. Отже, можна говорити про еліпсис другого компонента первісно складеної назви (давній термін народної гідрографічної номенклатури?) **zavodъna(ja) rěka* з препозитивним прикметником, похідним від **zavodъ* ‘затока, сага, затон’, пор. ще таке його значення, відбите в рефлексах рос. діал. яросл. *заводно́й, заводно́й, заводно́й* ‘який має багато заток (про річку)’ (СРНГ 9, 326).

*Žarъnica: *Жарница* – водна назва (бас. Вардару) [204, с. 117: зіставлене зі слов'ян. **zarъ* ‘спека’ і польським гідронімом], пол. *Żarnica* (3) – гідронім (локалізується в бас. Вісли й на інших територіях; NWP 335). Топонімізація відповідного апелятива, пор. такі його рефлекси, як укр. діал. *жарніця* ‘випалювальна піч’ (ЕСУМ 2, 187: *жар*), рос. діал. перм. *жарница* ‘посуд для того, щоб смажити м'ясо, картоплю, рибу та ін. у печі’ (СРНГ 9, 82) ~ **žarъnъ(jь)* [форму наведено за: 164, с. 397].

*Žužel'a: макед. *Жужел'а* – рч., пр. Брегалниці [67, с. 94] ~ пол. *Żużel* – гідронім (NWP 336), рос. *Жужал* – оз. (бас. Оки; Смолицкая 66), блр. *Жужель* – оз. (Вітеб. губ.; Vasmer II, 31), *Жужаль* – гідрооб'єкт (впадає в Дніпро; МБ 83) і, можливо, фонетично вторинне ст.-рос. *Жужель* – руч. (НПК V, 517). Гідронімізація назви комахи на зразок д.-чес. *žůžela*, чес. *žížala* ‘дощовий хробак’ ~ з рос. *жуужжать* (Фасмер II, 63-64), пор. ще зіставлення гідроніма з апелятивом *жуужел* ‘*Carabus*’ в О. Іванової [67, с. 94], див. також (Ив., 230).

До праслов'янського шару в гідронімії східної частини південнослов'янського ареалу належать і такі назви (їхні рефлексі представлені також у решті слов'ян): *Alovica/*Jalovica, *Asenica, **Berstovъ(jъ)*, *Berzovъсь, **Běla(ja)* (*Voda/Rěka*), *Bělica, *Boxa, *Bolto, *Boltъсе, *Brъnica/*Brъникъ, *Bučadlo, **Bystra(ja)*, *Bystrica, **Čъrno(je)*/**Čъrna(ja)*, **Čъrv(j)enica*, *Dičina, **Dobra(ja)* (*Voda/Rěka*), *Dorgorъ, *Dqbica, *Dъlga, *Edlovica, *Elъšъnica, *Ezerica, *Ezero, *Ezerъсе, *Ezerъnica/*Ezerъникъ, *Golěma, *Gorica, *Gъrdlo, *Jъzvorъ, *Kalъnica/*Kalъникъ, *Kamenica/*Kamenъсь, *Koldъnica, *Koryto, *Lěpъjenica/*Lěpъjenъсь, *Lěšъnica, *Lěva, *Lěvica, *Lipъnica, **L'utica*, *Loky, **-ъve*, *Lopišъnica, *Lqkavica/*Lqkavъсь, *Masъnica, *Močidlo, *Morava, *Mqъnica, *Mъrtvica, *Oko, *Orkovica/*Orkovъсь, *Orzтока, **Ostra(ja)*, *Perqъjica, *Pěsъčanikъ, *Pojišče, *Ponorъ, *Potokъ, *Rěčica, *Rěka, *Ręsava, *Rъdjavica, *Ryбъnica/*Ryбъникъ (можлива деривація гідронімного рівня від **Ryбъna(ja)*), *Ryta, *Sěrava, *Sqъtěska, **Stara (rěka)*, *Struga, *Stubъль, *Studjenica/*Studjenъсь, *Sušica, *Ščъrbъсь, **Tajъna(ja)*, *Terъbъnikъ, *Topidlo, *Toplica/*Topльсь, *Trěska, *Turъja, *Virъ, *Vodica, **Vorna(ja)*, *Vъlčica, *Vъrba, *Vъrbica, *Vъrbovъсь, **Vъrla(ja)*/**Vъrlъ(jъ)*, **Vъrl'akъ*, *Zoltica, *Želězъnica, *Živica, *Žuželica (можлива деривація на *-ica* гідронімного рівня від **Žužel'a*). Цей корпус назв, які мають болгарські та македонські рефлексі, відновлено у попередньому підрозділі, тому не бачимо потреби зупинятися на них докладніше.

Висновки до розділу

Реконструкція праслов'янського прошарку в південнослов'янській гідронімії дозволяє:

а) констатувати значну лексичну розбіжність у реліктових гідроніміконах обох підгруп південнослов'янської групи мов, і ця розбіжність репрезентує давні діалектні відмінності в мовленні місцевих слов'ян;

б) давня лексична диференціація, відбита в праслов'янському гідроніміконі зазначеної мовної зони, дає додаткові докази для теорії, згідно з якою в ареал сучасних

південнослов'янських (балканослов'янських) мов під час освоєння його слов'янським етносом, разом із носіями діалектів, яких сягають південнослов'янські мови, прийшли носії праслов'янських наріч, близькоспоріднених із давніми північнослов'янськими діалектами. Цей факт відтворює давню мовну ситуацію в балканському ареалі загалом, оскільки дублює аналогічний стан в іншій частині Балкан – Греції, де також помітний слід колишнього функціонування ідіомів, які за рядом показників тяжіють до західно- і східнослов'янських мов, але не до південнослов'янських;

в) оскільки часто прагідроніми не мають апелятивних відповідників у жодній зі слов'янських мов, проте мають типову для них будову (комбінацію морфем), велика група гідронімів дістає кількох варіантів тлумачення. Це необхідний крок в описі й теоретичному обґрунтуванні методики реконструкції праслов'янської топонімії, оскільки потрібно врахувати всі потенційні джерела гідронімів, якими можуть бути слов'янські словотвірні гнізда з омонімічними апелятивними основами. Обов'язковим елементом процедури етимологічного аналізу при цьому виступає передбачення можливості того, що в конкретному випадку маємо справу не з первісним варіантом, а зі значно модифікованою фонетично (інколи – граматично) формою.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження реліктової слов'янської топонімії Балкан (слов'янських географічних назв Греції, гідронімії південнослов'янських мов), характер реконструйованого на підставі ономастичних свідчень фрагмента діалектного словника давніх балканських слов'ян, реконструкція й аналіз особливостей їхніх ідіомів дозволяють зробити такі висновки.

1. Інфільтрація слов'янської мовної норми в окремі частини балканського ареалу розпочалася щонайменше в III-IV ст. н. е. (можливо, ще раніше, пор. нижче форму, відзначену під II ст. н. е.), про що свідчить етимологія балканських топонімів, зафіксованих у римських пам'ятках того часу: *Altina*, III ст. н. е. = **Soltina* ~ **soltъ*; *Bergule*, сер. III – поч. IV ст. н. е., Βεργούλη = **Bergulъ*/**Bergul'a* ~ **bergъ*; *Brendice*, сер. III – поч. IV ст. н. е. = **Prędica* чи **Prędъca* ~ **prędъ*, **pręsti* або як **Prędъсь* ~ **prędъ*; *Burno*, IV ст. н. е. = **Brъna*/**Brъno* ~ **brъna*; Βυλαζωρα, *Bylazora*, 216 р. н. е. = **Bęlozora* ~ **Bęlozorъ* – антропонім; *Drubetis*, IV ст. н. е. = **Drobet-* ~ **droba*, **drebtі*; *Ostudizo*, сер. III – поч. IV ст. н. е. = **Ustъje*; Καρπιανοί, II ст. н. е. = **korpjane* ~ **skorpa*/**skorpja*. Отже, хронологічну межу появи тут носіїв слов'янського мовлення (авангардів, які було еллінізовано) доцільно відсунути вглиб віків на кілька століть. Дата «V ст.», таким чином, збігається з початком однієї з пізніших, потужніших хвиль слов'янського переселення на Балкани, яка охопила практично всю їхню територію, закінчившись формуванням тут сучасних південнослов'янських народів і їхніх мов.

2. Імовірною територією – осередком експансії носіїв слов'янського мовлення на Балкани виступає давня Паннонія, де слов'янська (це показує етимологічний аналіз) топонімія фіксується вже в II-III ст. н. е.: *Batua* = **Bodъva* ~ **body*, *-ъve* ~ **bodъ*, **bosti*; *Valcum* = **Volkъ* ~ **volkъ* < **velkt'i*; *Vereä* = **Veręja* чи **Vereja*; *Milata* = **Milot-* ~ **milota*; *Risinum* = **Rъž-ъno (město)* ~ **rъžъ*, *-i*; *Salva*, Σαλόβα = **Solъva* (**Sălъva*) ~ псл. **solvъ*; *Sanderva* = **Sq-derv-* ~ **dervo*; *Straviana* = **Ostrovjane* < **ostrovъ*. Цей висновок підтверджується ще й фактом існування

ряду промовистих паннонсько-балканських топонімних збігів, які засвідчують напрямок руху носіїв праслов'янських діалектів із Паннонії в межі балканського ареалу: *Milata*, III ст. н. е. = **Milot-* ~ *Miliota*, XIV ст. (слов'янська частина Албанії); *Burna*, III ст. н. е. = **Brъn-* ~ *Burno*, IV ст. н. е. (Далмація); *Korana* – рч. (*Koranna*, 1224 р., *Corana*, *Corona* 1292 р.) = *Korana ~ хорв. *Корана*, *Кòрана*, д.-рус. **Корань**, 1139 р., укр. *Корань*; *Pelva* (часи римської колонізації) = *Pelva ~ *Пльєва* (*Плїва*, *Плива*; Боснія), словц. *Pelewa* (бас. Дунаю), пол. *Plewe Graben*, *Plewe See*. Такі топонімі ізоглоси спонукають до подальших пошуків можливих доказів слов'янської іррадіації у межі балканського ареалу з Середнього Подунав'я.

Визначенню Паннонії як ареалу, звідки почалася експансія слов'янської мовної норми (і взагалі як первісного ареалу діалектів праслов'янської мови), не суперечить наявність у різних частинах слов'янського світу топонімів зі слідами значної архаїки, відсутніх у слов'янській топонімії Середнього Подунав'я: під час слов'янських міграцій на нові землі виникали проміжні центри переселення, де слов'яни зупинялися на тривалий період, звідси частина племен розселялася на нові території. І на кожному етапі, під час освоєння цих нових земель, виникала своя топонімія, якої не могло бути на території первісного проживання слов'ян.

3. У праслов'янському топоніміконі Греції виділяються кілька груп лексем: а) назви з широким колом слов'янських відповідників; б) назви з аналогами у південнослов'янських мовах; в) назви без точних еквівалентів у слов'янських ідіомах за межами Греції; г) назви, які мають відповідники лише в лексиці східно- й західнослов'янських мов (близько 100 одиниць). Відтворена ними картина засвідчує значну складність праслов'янської діалектної карти грецької території й дозволяє окреслити коло важливих теоретичних питань, які стосуються членування діалектної області давніх балканських слов'ян і визначення місця їхніх ідіомів серед інших слов'янських мов.

4. Форми, що пов'язують праслов'янський топонімікон Греції винятково з архаїчним словником північнослов'янського ареалу, особливо показові в плані давньої лінгвістичної географії: *Bvrlo (Μπρλος ~ блр. *Берло*, ст.-укр. *Берло*), *Dobrochorjъ (Δοχώριον ~ ст.-рос. *Доброхоръ*, 1603 р.), *Gostyni/**Gostynъ* (Γαστούνη, фонетично модифіковане Γαστούρι ~ пол. *Gostyn*, *Gostynia*, чес. *Hostýň*, *Hostyně*), *Kъrtъcъ (Κερτέζα, Κέρτεζη ~ *Kortitz*, *Kortecy* – географічний об'єкт у давніх саксонських слов'ян), *Mělica (Μηλίτσα ~ *Milica* – гідронім у Східній Лужиці, пол. *Melitze* – гідронім), *Rъrmъskъ (Περέμτζικη, Περίμισκη ~ рос. *Пермь*, д.-рус. **Перемь**, рос. діал. *Перемский*), *Rъstlъ (Μπίσολος ~ д.-рус. **Пьсьаль**, 1153 р., рос. *Псёл*, укр. *Псьол*, *Псел*), *Sětomja (Σέτομα ~ д.-рус. **Ѕѣтома**), *Tulъ (Τύλις ~ рос. *Тула*), *Volmъ, -i (Βάλμι ~ д.-рус. **Воломь**), *Žityni (Ζητούνη, Ζητουνίω ~ блр. *Жытынь* (*Žytnj*) (3), укр. *Житинь* (*Žytnj*)) та ін. Південнослов'янські паралелі для цих форм відсутні як на рівні апелятивів, так і на рівні ономастичної лексики. Ареал, в якому концентруються топоніми з непівденнослов'янськими ознаками, окреслюється південним заходом Греції. Тут виділяються кілька зон концентрації: а) р-н узбережжя Іонічного моря; б) Пелопоннес; в) південна частина Греції (Фтіотіс, Беотія, Евританія); г) Фессалія та частково Македонія.

5. На ці зони накладається ареал фонетичних особливостей (місцевої слов'янської топонімії), аналоги яким існують лише у західно- і східнослов'янських діалектах (окремі – у сербських і хорватських): а) рефлекс псл. *ě > *i*; б) делабіалізація *ü* > *i*; в) рефлекс сполуки «губний + *j*» без *l*-epentheticum; г) рефлекс сполуки *dj* > *ž*, *z*; г) збереження праслов'янської групи *dl*; д) рефлекс *tl̥t* > *tl̥t* (>*tlut*) «західнослов'янського типу»; е) збереження в окремих випадках архаїчної стадії еволюції формули *tert* > *terət*, як у східних слов'ян (Βερεστιά, Βεριστιά = *Berastъje < *Berstъje, Βερεγάβα, Βερεγάβων, Βεριγάβων, *Beregaborum clausura*, VII ст. = *Beragava < *Bergava, Ζερέλι, Ζιρέλ', Ζιρέλια = *Žeralo < *žerdlo, Τσερεγούνη = *Čeragyni < *Čergyni?). Наявність аналогічного результату еволюції структури *tol̥t* > *tol̥t*, засвідченого в

давніх паннонських топонімах (III ст. н. е., пор. $\Sigma\alpha\lambda\acute{o}\upsilon\alpha = *Solava$ чи $*S\check{a}lava \sim$ посл. $*solv\check{y}$, Κόλοψ , Κόλοπος , Κόλοπα , $Colapis$, $\text{Κόλαπις} = *Kolapa < *Kolpa$; той самий механізм, за яким відбувався розвиток повноголосся в східнослов'янському ареалі), дозволяє припустити, що цей процес розпочався ще на території Паннонії, звідки носії слов'янських діалектів, яким була властива зазначена риса, прийшли на Балкани. Показовими в плані віку та географії структур типу $t\check{a}l\check{e}t$ ($tol\check{e}t$) виступають ще $Zalatna$, $Zolotna$ II ст. – географічна назва (Дакія) = $*Zol\check{e}t\check{y}na$ чи $*Z\check{a}l\check{e}t\check{y}na \sim *zolto$ як свідчення давнього поширення розглянутого явища за межі його епіцентру, до того ж цей приклад потенційно поглиблює і хронологію самого процесу.

Асинхронність деяких зі згаданих явищ (див. підпункти А, Б, Г, Д, Е) у мовленні частини грецьких і північних слов'ян не перешкоджає кваліфікації їх як давніх процесів. Часова різниця фіксації їх у пам'ятках пояснюється різночасовою активною реалізацією давніх фонетичних закономірностей, що стабілізувалися у межах одного праслов'янського діалектного угруповання (було одним із компонентів, з яких пізніше формувалися західно- і східнослов'янські мови). Процес стабілізації, вірогідно, відбувся ще на території, з якої почалося розселення слов'ян, після чого це діалектне угруповання диференціювалося: частина його носіїв мігрувала на Балкани, в Грецію, частина ж вирушила в іншому напрямку – на землі сучасних Чехії, Словаччини, Польщі та східнослов'янських країн.

6. Проаналізований корпус назв дає підстави констатувати мовну неоднорідність слов'ян Греції: окрім населення, що за рядом мовних показників попередніми дослідниками визначене як болгаро-македонське, тут був наявний ще потік слов'ян, предки яких у межах слов'янської прабатьківщини, до розселення на нові землі, були носіями того ж прадіалекту, що й частина майбутніх західних і східних слов'ян. Із часом носії цієї, непівденнослов'янської, норми (фонетичної, лексичної) були або еллінізовані чи албанізовані, або асимільовані болгаро-македонським оточенням, яке превалювало на цій території. Вірогідно, центр ареалу цих давніх непівденнослов'янських діалектів

локалізувався в р-ні чотирьох зон концентрації топонімів (див. вище), які консервують слов'янські лексеми з переліченими вище ознаками. Аналіз матеріалу дозволяє зробити припущення, що межі цього ареалу навряд чи поширювалися за умовну лінію, створену, з одного боку, нижньою течією Струми, з іншого, – округами грецьких міст Сидерокастрон, Драма, Ксанти та течією Мариці.

Гіпотеза про неоднорідність слов'янського мовного компонента Греції підтримується ще й фактом наявності у місцевій слов'янській топонімії форм, які репрезентують ізолекси зі східно- й західнослов'янськими мовами плюс словенська чи сербська або хорватська; болгарський і македонський ареали цими ізогласами не охоплені, що також не свідчить на користь теорії про належність діалектів грецьких слов'ян виключно до болгаро-македонської гілки. Це добре засвідчують приклади на зразок: Βελέτσικον = **Veletьsko* (північнослов'янські відповідники ~ чорногор. *Veleta*), Βελογοστή (*Βελογοστή, Βελιγοστή) = **Bělogostь* (північнослов'янські рефлекси ~ серб. *Белогош*), Γραβούνα = **Grabyni* (чес., пол. ~ хорв. *Rabinja* < **Grabinja*), Λουβίνα, Λυβίνη = **L'ubyni*/**L'ubunь* (східно- й західнослов'янські форми ~ словн. *Ljubinj*), 'Οσδίνα = **Ozdina* (чес. *ozd*, пол. *ozd* + деривати на *-ica* ~ словн. *ozditi*, *ozdica*), Πλίζινα = **Pylzina* чи **Pylzьna* (північнослов'янські форми ~ серб., хорв. *Puzinac*), Ραντόνι = **Ordonь*/**Radonь* (західнослов'янські форми ~ серб., хорв. *Radonja*, *Radonje*), Ρούδαβα = **Rudava* (північнослов'янські рефлекси ~ д.-серб. «Υ ΡΥΔΑΒΪ», 1292 р.), Χόλιστα = **Xolišče* ~ **xoliti* (рефлекси засвідчено лише у сербському, хорватському та російському словниках; споріднені утворення реєструються у східних і західних слов'ян, із південних – також лише у сербів і хорватів), Χουλένιστα, Χωλένιστα = **Xol'enišče* ~ **xoliti* та ін.

Отже, специфіка фонетичних і лексичних рис, властивих реконструйованому на топонімічному матеріалі фрагменту словника давніх грецьких слов'ян, характер ареального розподілу цих рис указують на колишнє діалектне членування праслов'янської мовної області в межах Греції. Доступні для

вивчення (реконструйовані) сліди цього членування свідчать про значно складнішу місцеву (слов'янську) діалектну карту ніж та, про яку йшлося досі (зарахування діалектів грецьких слов'ян виключно до болгаро-македонської підгрупи південнослов'янських мов).

7. Реконструкція праслов'янського шару в гідронімії південнослов'янської мовної зони виявляє різну кількість прагідронімів у західній та східній її частинах. Однак ця різниця не має вирішального значення для оцінювання праслов'янської спадщини у південнослов'янському гідроніміконі, оскільки при такому оцінюванні важливо описати праслов'янські гідронімікони басейнів великих балканських водних артерій загалом, дистрибуція ж за ареальним принципом умовна й застосовується лише для зручності репрезентації матеріалу.

8. Картину давньої мовної ситуації на Балканах, багато в чому схожу на ту, що репрезентується слов'янським топоніміконом Греції, засвідчує реліктовий південнослов'янський гідронімікон, який, окрім форм, спільних для всіх слов'янських мов, а також давніх назв без еквівалентів у слов'янських ідіомах за межами Балкан, має всередині ще помітні лексичні розбіжності, котрі виходять за межі звичайного протиставлення болгаро-македонського та сербсько-хорватсько-словенського словників. У ньому виділяються дві групи назв, які також поєднують його саме з північнослов'янським гідронімічним реєстром. При цьому виділені у двох частинах (західній та східній) південнослов'янського ареалу ряди гідронімічних ізоглос (болгаро-північнослов'янські: **Bobrava*, **Bьrloga*, **Dobroda*, **Grona*/**Gronь*, **Jana*, **Kotica*, **Oць*, **Qča*, **Rosica*, **Ryla*, **Tyča*, **Vidima*, **Vitьbolь*, **Vodoča*/**Vodotoča* (?), **Voly*, -ьve та словенсько- чи сербсько-хорватсько-північнослов'янські: **Brava*, **Grabyni*/**Grabynь*, **Gьdynь*, **Gьlša*, **Jьdьrьja*, **Jьdьrica*, **Klobaša*, **Korana*, **Mlava*, **Myroць*, **Obьn(ic)a*, **Opava*, **Pelva*, **Praga*/**Pragь*, **Pьrkozь*, **Rajьna*, **Rama*, **Ruja*, **Sobina*, **Suja*, **Ščeta*, **Usežь*, **Velestica*, **Viselь*) не перетинаються, що може свідчити про перенесення їх на Балкани та в Словенію двома різними слов'янськими

потоками, які на території, з якої розпочалося слов'янське розселення, контактували або утворювали одне діалектне угруповання з частиною слов'ян – предків східних і західних (ряд прикладів болгаро-македонського реєстру не можна пояснити апеляцією до болгаро-лехітських ізоглос, оскільки тут представлені й відповідники з чеського, словацького та східнослов'янського топоніміконів). Траєкторія руху одного з цих потоків пролягає через грецькі терени, де він розчинився серед носіїв давніх ідіомів, близькоспоріднених із болгарськими й македонськими.

Отже, південнослов'янська гідронімія, разом із реліктовою слов'янською топонімією Греції, демонструє явні рудиментарні ознаки непівденнослов'янської норми (фонетичної, лексичної), що свідчить про давню мовну ситуацію на Балканах, близький аналог якої представлений, по-перше, у західнослов'янській зоні (серболужицькі мови тут зберігають релікти іншої, незахіднослов'янської норми й демонструють ряд давніх термінологічних зв'язків, які поєднують їх зі сходом чи півднем слов'янства як доказ того, що лужицькі мови стали західнослов'янськими лише вторинно), по-друге, в діалекті крашованських сербів (периферія південнослов'янської зони), який за лексичними, фонетичними та граматичними особливостями тяжіє до північнослов'янських мов, що пояснюється вторинною «південнославізацією» давнього автохтонного східнослов'янського діалекту.

9. Праслов'янський гідронімікон південнослов'янської території дозволяє локалізувати тут осередки давнього слов'янського мовлення. Зокрема, зони концентрації найбільшої кількості реліктових водних назв указують на найдавніші ареали місцевих слов'янських діалектів, як і на територію найдавнішого проживання балканських слов'ян. Ці ареали окреслюються районом узбережжя правих приток Сави та приток Морави (Західної, Великої, Південної).

10. Гідронімія виступає додатковим набором маркерів, які вказують на помітну лексичну диференціацію слов'янських діалектів Балкан у давнину: при наявності у південних слов'ян певної кількості спільних для них слів із

топографічним значенням гідронімізувалися вони лише в одній частині (наявні паралелі у східних та західних слов'ян), друга ж використала такі терміни в інших топонімічних класах, але не в гідронімному. Цей факт, *разом з усім, що було викладено у попередніх пунктах*, характеризує слов'янську мовну ситуацію на Балканах у давню добу, достатньою мірою підкреслюючи складність тієї діалектної основи, на якій формувалися південнослов'янські мови, а також ті давні слов'янські мови Греції, котрі рано припинили своє існування через еллінізацію та албанізацію їхніх носіїв.

Викладені в дисертації результати реконструкції фрагментів словника давніх балканських слов'ян, а також теоретичні узагальнення мають значення для подальшого дослідження мовної ситуації у балканському ареалі доби Середньовіччя та вивчення дописемної історії південнослов'янських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абаев В.И.* Скифо-европейские изоглоссы: На стыке востока и запада / В.И. Абаев. – М.: Наука, 1965. – 168 с.
2. *Абаев В.И.* Скифо-сарматские наречия // Основы иранского языкознания: Древнеиранские языки / Расторгуева В.С., Соколов С.Н., Абаев В.И. – М.: Наука, 1979. – С. 272-364.
3. *Аникин А.Е.* Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне / А.Е. Аникин. – Новосибирск: Наука. Сибир. отд-ние, 1988. – 128 с.
4. *Багамольнікава Н.А.* Гідронімы басейна ракі Прыпяць: Структурна-семантычныя тыпы матывацыі / Н.А. Багамольнікава. – Гомель: ГДУ, 2004. – 195 с.
5. *Белецкий А.А.* – Названия рек Греции / А.А. Белецкий // Античная балканистика: Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. Лингвистика. История. Археология. Предварительные материалы: симп., 2-4 дек. 1980 г.: тезисы докл. / Ред. С.Б. Бернштейн. – М.: Ин-т славяновед. и балканист., 1980. – С. 7-8.
6. *Белецкий А.А.* – Славянская топонимия Греции / А.А. Белецкий // Перспективы развития славянской ономастики: [сб. науч. работ / отв. ред. А.В. Суперанская, Н.В. Подольская]. – М.: Наука, 1980. – С. 266-273.
7. *Бенвенист Э.* Индоевропейское именное словообразование / Э. Бенвенист; [пер. с фр. Н.Д. Андреева; ред., предисл. и примеч. Б.В. Горнунга]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 260 с.
8. *Білецький А.О.* Слов'янська топонімія Греції / А.О. Білецький // Повідомлення Української ономастичної комісії. – 1966. – Вип. 1. – С. 13-24.
9. *Багаедава Т.М.* Гідронімы Падняпроўя з асновай * *terb-* / Т.М. Багаедава // Валадар роднага слова: тэзісы Рэсп. навук.-метаад. канф, прысвечанай 110-гадавіне з дня нараджэння Янкі Купалы. – Гомель, 1992. – С. 104-106.

10. *Богоедова Т.Н.* Гидронимия бассейна Сожа (праславянский фонд): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.03 «Славянские языки» / Т.Н. Богоедова. – Гомель, 1997. – 21 с.

11. *Богоедова Т.Н.* Гидронимия территории радимичей в ареальном и хронологическом аспектах / Т.Н. Богоедова // Актуальные вопросы славянской ономастики: материалы Междунар. науч. конф., 21-22 нояб. 2002 г., Гомель / Отв. ред. Р.М. Козлова. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2002. – С. 26-39.

12. *Богоедова Т.Н.* Отглагольная лексика в гидронимии славян (названия, мотивированные глаголом *rъvati) / Т.Н. Богоедова // Актуальные вопросы славянской ономастики: материалы II Междунар. науч. конф. «Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах», 11-12 нояб. 2004 г., Гомель / Отв. ред. Р.М. Козлова. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2004. – С. 17-25.

13. *Богоедова Т.Н.* Славянские гидронимы с основой **reu-/rou-/ru-* / Т.Н. Богоедова // Актуальные вопросы славянской ономастики: материалы III Междунар. науч. конф. «Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах», 6-7 окт. 2006 г., Гомель / Отв. ред. Р.М. Козлова. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2006. – С. 12-24.

14. *Богоедова Т.М.* Реалізація праслов'янської географічної термінології в гідронімії басейну Дніпра // Ономастика України та етногенез східних слов'ян / [Желєзняк І.М., Козлова Р.М., Карпенко О.П. та ін.]; відп. ред. І.М. Желєзняк. – К.: Б. в., 1998. – С. 133-139.

15. *Браун Ф.* Разыскания в области гото-славянских отношений. I: Готы и их соседи до V века. Первый период: Готы на Висле / Ф. Браун. – СПб., 1899. – 392 с.

16. *Варбот Ж.Ж.* О некоторых характеристиках суффиксального именного отглагольного словообразования в праславянском языке (на материале древнерусского языка) / Ж.Ж. Варбот // Этимология. 1965: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1967. – С. 82-122.

17. *Варбот Ж.Ж.* К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. I / Ж.Ж. Варбот // Этимология. 1971: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1973. – С. 3-19.

18. *Варбот Ж.Ж.* Славянские этимологии (*snica, *vertъje и *vertěja ‘возвышенность’, *plyтъкъjъ) / Ж.Ж. Варбот // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1976: [сб. науч. трудов / отв. ред. Р.И. Аванесов]. – М.: Наука, 1978. – С. 263-277.

19. *Варбот Ж.Ж.* Праславянская морфонология, словообразование и этимология / Ж.Ж. Варбот. – М.: Наука, 1984. – 256 с.

20. *Варбот Ж.Ж.* К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. XII (**(s)kъrbati* и **kъrban’ъ*, *kъrbačъ; *ръlkati; *plesti и *pripleťъ; *subjъ; *tružiti) / Ж.Ж. Варбот // Этимология. 1983: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1985. – С. 31-43.

21. *Варбот Ж.Ж.* Чешские этимологии (*mlovina*, *rovlovný*, *pasáry*, *paružiti*) / Ж.Ж. Варбот // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1982: [сб. науч. трудов / отв. ред. Р.И. Аванесов]. – М.: Наука, 1985. – С. 272-281.

22. *Венелин Ю.* Древние и нынешние словене в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам: Историко-критические изыскания / Ю. Венелин. – М., 1841. – Т. II. – 326 с.

23. *Гвоздев А.Н.* Заметка о говоре с. Тихонова б. Ягодинской волости Судогодского уезда Владимирской губернии / А.Н. Гвоздев // Бюллетень диалектологического сектора Института русского языка. – 1948. – Вып. II. – С. 52-54.

24. *Георгиев В.* Въпроси на българската етимология / В. Георгиев. – София: БАН, 1958. – 159 с.

25. *Георгиев В.* Най-старите славянски имена на Балканския полуостров и тяхното значение за нашия език и нашата история / В. Георгиев // Български език. – 1958. – Год. VIII, кн. 4-5. – С. 21-342.

26. *Георгиев В.* Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков) / В. Георгиев. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 318 с.

27. *Георгиев В.И.* Праславянский и индоевропейский языки / В.И. Георгиев // Славянска филология: докл., съобщения и статии по езикознание / ред.: акад. Вл. Георгиев, чл.-кор. Ив. Леков, чл.-кор. К. Мирчев. – София: БАН, 1963. – Т. III. – С. 5-34.

28. *Георгиев В.* Траките и техният език / В. Георгиев. – София: БАН, 1977. – 348 с.

29. *Гимбутас М.* Славяне. Сыны Перуна / М. Гимбутас; [пер. с англ. Ф.С. Капицы]. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. – 216 с.

30. *Гиндин Л.А.* Язык древнейшего населения юга Балканского полуострова. Фрагмент индоевропейской ономастики / Л.А. Гиндин. – М.: Наука, 1967. – 200 с.

31. *Гиндин Л.А.* Реконструкция фракийского языка в трудах В. Томашека / Л.А. Гиндин // Балканско езикознание. – 1981. – Т. XXIV, № 1. – С. 43-60.

32. *Гиндин Л.А.* Древнейшая ономастика Восточных Балкан (Фрако-хеттолувийские и фрако-малоазийские изоглоссы) / Л.А. Гиндин. – София: БАН, 1981. – 240 с.

33. *Гиндин Л.А.* К вопросу о хронологии начальных этапов славянской колонизации Балкан (по лингво-филологическим данным) / Л.А. Гиндин // Балканско езикознание. – 1983. – Т. XXVI, № 1. – С. 17-39.

34. *Гиндин Л.А., Калужская И.А.* Реконструкция карпатского регионального компонента позднепраславянского лексического фонда // Сравнительно-историческое изучение языков различных семей: Лексическая реконструкция. Реконструкция исчезнувших языков / [Гаджиева Н.З., Гиндин Л.А., Калужская И.А. и др.]; отв. ред. Н.З. Гаджиева. – М.: Наука, 1991. – С. 14-36.

35. *Горячева Т.В.* Этимологические заметки / Т.В. Горячева // *Этимология*. 1981: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1983. – С. 66-76.
36. *Громыко Е.В.* Гидронимы с формантом *-ица* бассейна Днепра (праславянский фонд) / Е.В. Громыко // *Актуальные вопросы славянской ономастики: материалы Междунар. науч. конф., 21-22 нояб. 2002 г., Гомель / Отв. ред. Р.М. Козлова*. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2002. – С. 58-67.
37. *Грот К.* Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах и их расселении на Балканском полуострове: Историко-этнографическое исследование / К. Грот. – СПб., 1880. – 227 с.
38. *Грот К.Я.* Моравия и мадьяры. С половины IX до начала X века / К.Я. Грот. – СПб., 1881. – 436 с.
39. *Демчук М.О.* Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. / М.О. Демчук. – К.: Наук. думка, 1988. – 172 с.
40. *Дзендзелівський Й.О.* Сільськогосподарська лексика говорів Закарпаття (лексика, пов'язана з обробітком землі, вирощуванням сільськогосподарських культур та збором урожаю) / Й.О. Дзендзелівський // *Studia Slavica*. – 1964. – Т. X, № 1-2. – С. 33-97.
41. *Димитрова-Тодорова Л.* Метафоричні названня в болгарската хидронимія / Л. Димитрова-Тодорова // *Hydronimia Słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (Mogilany, 16-18 IX 1986 r.) / Pod red. K. Rymuta*. – Wrocław etc.: Wydwo PAN, 1989. – С. 91-97.
42. *Добош В.І.* Південнокарпатські українські говірки долини річки Тур'ї (Фонетика й морфологія): дис. ... кандидата філол. наук / Добош Василь Іванович. – К., 1955. – 389 с.
43. *Дринов М.С.* Заселение Балканского полуострова славянами / М.С. Дринов // *Чтения Общества истории и древностей российских*. – 1872. – Кн. 4. – От. I. – С. 1-176.

44. *Дринов М.С.* Заселение Балканского полуострова славянами / М.С. Дринов. – М., 1873. – 177 с.

45. *Дуриданов Ив.* Развой на българската ономастика II. Топонимия / Ив. Дуриданов // *Onomastica*. – 1957. – Roczn. III, zes. 1. – С. 227-251.

46. *Дуриданов Ив.* Към етимологията на някои старинни местни названия / Ив. Дуриданов // Изследвания в чест на Акад. Д. Дечев по случай 80-годишнината му. – София: БАН, 1958. – С. 151-166.

47. *Дуриданов Ив.* Южнославянските речни названия и тяхното значение за славянския топонимичен атлас // *Славянска филология: докл., съобщения и статии по езикознание* / Ив. Дуриданов / ред.: акад. Вл. Георгиев, чл.-кор. Ив. Леков, чл.-кор. К. Мирчев. – София: БАН, 1963. – Т. III. – С. 181-211.

48. *Дуриданов Ив.* Старите славянски названия на реките Голяма и Луда Камчия: **Тыча** и **Дичина** / Ив. Дуриданов // *Славистични студии: сб. по случай V Международ. славистичен конгр. в София*. – София: Наука и изкуство, 1963. – С. 185-192.

49. *Дуриданов И.* Из предславянската топонимия. 1. Речното име *Видбол* / И. Дуриданов // *Български език*. – 1983. – Год. XXXIII, кн. 4. – С. 311-315.

50. *Дуриданов И.* Проблеми на българската хидронимия / И. Дуриданов // *Hydronimia Słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (Mogilany, 16-18 IX 1986 r.)* / Pod red. K. Rymuta. – Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1989. – С. 109-113.

51. *Эйнтрей Г.И.* Албанский язык (Грамматический очерк с текстами и комментариями): учеб. пособие / Г.И. Эйнтрей. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. – 191 с.

52. *Эккерт Р.* Основы на -й- в праславянском языке / Р. Эккерт // *Ученые записки Института славяноведения АН СССР*. – 1963. – Т. XXVII. – С. 3-133.

53. *Еремия А.И.* Географические названия рассказывают / А.И. Еремия. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Кишинев: Штиинца, 1990. – 196 с.

54. *Желєзняк І.М.* Балкансько-українські взаємозв'язки і паралелі // Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках / [Стрижак О.С., Желєзняк І.М., Непокупний А.П. та ін.]; відп. ред. О.С. Стрижак. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 31-65.

55. *Желєзняк І.М.* Походження давньоруського гідроніма **СѢТОМЛА** / І.М. Желєзняк // Мовознавство. – 1983. – № 3. – С. 25-30.

56. *Желєзняк І.М.* Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпряньського правобережжя / Желєзняк І.М. – К.: Наук. думка, 1987. – 204 с.

57. *Желєзняк І.М.* Гідронімія басейну Тетерева в контексті балканських та інших ономастичних зв'язків // Ономастика Полісся / [Желєзняк І.М., Карпенко О.П., Стрижак О.С. та ін.]; відп. ред. І.М. Желєзняк. – К.: Б. в., 1999. – С. 110-138.

58. *Желєзняк І.М.* Географія словенсько-східнослов'янських топонімних паралелей / І.М. Желєзняк // Студії з ономастики та етимології. 2006: [зб. наук. праць / відп. ред. О.П. Карпенко]. – К.: Пульсари, 2006. – С. 17-26.

59. *Заимов Й.* Български топонимични наставки / Й. Заимов // *Onomastica*. – 1961. – Roczn. VII. – С. 195-220.

60. *Заимов Й.* Български топонимични наставки. II / Й. Заимов // *Onomastica*. – 1963. – Roczn. VIII, zesz. 1-2. – С. 133-162.

61. *Заимов Й.* Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия / Й. Заимов. – София: БАН, 1967. – 345 с.

62. *Заимов Й.* Новое издание книги Макса Фасмера «Die Slaven in Griechenland» / Й. Заимов // *Балканско езикознание*. – 1977. – Т. XX, № 4. – С. 65-68.

63. *Заимов Й.* Из болгарской исторической лексикологии. К лексике праславянского языка / Й. Заимов // *Zeitschrift für Slawistik*. – 1979. – Bd 24, H. 1. – С. 156-162.

64. *Заимов Й.* Рец. на кн: *Jürgen Udolf Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. – Beiträge zur Namenforschung. Beiheft 17. Heidelberg 1979. S. 640, mit 119 Karten / Й. Заимов // Балканско езикознание. – 1983. – Т. XXVI, № 4. – С. 69-74.*

65. *Заимов Й.* Българските водни имена като извор за етногенезиса на българския народ / Й. Заимов // *Hydronimia Słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów (Mogilany, 16-18 IX 1986 r.) / Pod red. K. Rymuta. – Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1989. – С. 115-118.*

66. *Зализняк А.А.* Древненовгородский диалект / А.А. Зализняк. – М.: Языки рус. культуры, 1995. – 720 с.

67. *Иванова О.* Хидронимите по сливот на Брегалница (семантичко-структурни карактеристики) / О. Иванова // *Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – С. 89-99.*

68. *Иванов Вяч.Вс.* О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков / Вяч.Вс. Иванов // *Вопросы славянского языкознания. – 1957. – Вып. 2. – С. 3-28.*

69. *Иванов Вяч.Вс.* Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы (Сравнительно-типологические очерки) / Вяч.Вс. Иванов. – М.: Наука, 1965. – 298 с.

70. *Иванов Вяч.Вс.* Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян / Вяч.Вс. Иванов, В.Н. Топоров // *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. Методология и историография: [сб. науч. работ / отв. ред. В.Д. Королюк]. – М.: Наука, 1976. – С. 109-128.*

71. *Илиади А.И.* Русские гидронимические этимологии (*Верда Большая и Малая, Уверь*) / А.И. Илиади // *Сельская Россия: Прошлое и настоящее: докл. и сообщения 8 российской науч.-практ. конф., дек. 2001 г., Орёл. Вып. 2. / Отв.*

ред. А.В. Петриков, З.В. Рубцова. – М.: Энциклопед. российских деревень, 2001. – С. 164-165.

72. *Илиади А.И.* Основы славянской этимологии / Илиади А.И. – К.: Довіра, 2005. – 271 с.

73. *Илиевски П.Хр.* Балканолошки лингвистички студии со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик / П.Хр. Илиевски. – Скопје, 1988. – 592 с.

74. *Иллич-Свитыч В.М.* Лексический комментарий к карпатской миграции славян (Географический ландшафт) / В.М. Иллич-Свитыч // Известия Отделения литературы и языка АН СССР. – 1960. – Вып. 3. – С. 222-232.

75. *Иловайский Д.* Дополнительная полемика по вопросам варяго-русскому и болгаро-гуннскому / Д. Иловайский. – М., 1886. – 102 с.

76. *Ильинский Г.А.* Грамоты болгарских царей (с приложением семи фототипических снимков) / Г.А. Ильинский. – М., 1911. – 152 с.

77. *Ильинский Г.А.* Славянские этимологии / Г.А. Ильинский // Русский филологический вестник. – 1916. – Т. LXXVI, вып. 2. – С. 243-249.

78. *Ильинский Г.А.* Праславянская грамматика / Г.А. Ильинский. – Нежин, 1916. – XXVIII, 533 с.

79. *Ильинский Г.А.* Проблема праславянской прародины в научном освещении А.А. Шахматова / Г.А. Ильинский // Известия ОРЯС Российской Академии наук. – 1922. – Т. XXV (за 1920 г.). – С. 419-436.

80. *Іліаді О.І.* Етимологічний словник гідронімії Закарпаття / О.І. Іліаді (рукопис).

81. *Іліаді О.І.* Етимологічне гніздо з коренем **ver-* у праслов'янській мові / О.І. Іліаді. – К.; Кіровоград: ДЛАУ, 2001. – 164 с.

82. *Іліаді О.І.* З Праслов'янської гідронімії Балкан / О.І. Іліаді // Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2008. – Вип. 382-384. – С. 269-272.

83. *Іліади О.І.* Слов'янські топоніми на території Греції. IX (етимологічний коментар) / О.І. Іліади // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 80-87.

83а. *Іліади О.І.* Слов'янські мовні релікти в топонімії Балкан / О.І. Іліади. – К.; Кіровоград: КОД, 2008. – 420 с.

84. *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд: у 2 т. / Казлова Р.М. – Гомель: ГГУ, 2000-2002. – Т. I-II.

85. *Карпенко О.П.* Гідронімікон Центрального Полісся / Карпенко О.П. – К.: Кий, 2003. – 317 с.

86. *Козлова Р.М.* Образования с корнем **(s)kork-/*(s)korč-* в славянских языках / Р.М. Козлова // Этимология. 1982: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1985. – С. 47-54.

87. *Козлова Р.М.* Про походження деяких оронімів Карпатського ареалу (*Карпати, Горгани*) / Р.М. Козлова // Мовознавство. – 1987. – №2. – С. 57-61.

88. *Козлова Р.М.* Структура праславянського слова. Праславянське слово в генетическом гнезде / Р.М. Козлова. – Гомель: БелГУТ, 1997. – 412 с.

89. *Козлова Р.М.* До етнолінгвістичної інтерпретації деяких гідронімів басейну Дніпра // Ономастика України та етногенез східних слов'ян / [Желєзняк І.М., Козлова Р.М., Карпенко О.П. та ін.]; відп. ред. І.М. Желєзняк. – К.: Б. в., 1998. – С. 93-105.

90. *Козлова Р.М.* Етимологічна інтерпретація гідронімів *Ясельда, Шчоуб, Дзербінкі, Дарагань* // Ономастика Полісся / [Желєзняк І.М., Карпенко О.П., Стрижак О.С. та ін.]; відп. ред. І.М. Желєзняк. – К.: Б. в., 1999. – С. 58-68.

91. *Козлова Р.М.* Русск. *Волга* и родственные названия / Р.М. Козлова // Студії з ономастики та етимології. 2005: [зб. наук. праць / відп. ред. В.П. Шульгач]. – К.: Академперіодика, 2005. – С. 80-106.

92. *Конески Б.* Историска фонологија на македонскиот јазик = A historical phonology of the macedonian language / Б. Конески. – Скопје: Макед. Академија на науките и уметностите, 2001. – 130 с.

93. Куркина Л.В. Словенско-восточнославянские лексические связи / Л.В. Куркина // Этимология. 1970: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1972. – С. 91-102.

94. Куркина Л.В. Изоглоссные связи южнославянской лексики (материалы к проблемам славянского этногенеза) / Л.В. Куркина // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. Методология и историография: [сб. науч. работ / отв. ред. В.Д. Королюк]. – М.: Наука, 1976. – С. 129-155.

95. Куркина Л.В. Названия горного рельефа (на материале южнославянских языков) / Л.В. Куркина // Этимология. 1977: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1979. – С. 39-56.

96. Куркина Л.В. Словенско-западнославянские лексические связи / Л.В. Куркина // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1978: [сб. науч. трудов / отв. ред. Р.И. Аванесов]. – М.: Наука, 1980. – С. 331-338.

97. Куркина Л.В. Некоторые вопросы формирования южных славян в связи с паннонской теорией Е. Копитара / Л.В. Куркина // Вопросы языкознания. – 1981. – №. 3. – С. 85-98.

98. Куркина Л.В. Праславянские лексические диалектизмы южнославянских языков / Л.В. Куркина // Этимология. 1979: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1981. – С. 15-28.

99. Куркина Л.В. Славянские этимологии (*korda, *moldъjъ, *pelti, *peljъ и *pelti, *pelvъ) / Л.В. Куркина // Этимология. 1981: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1983. – С. 3-16.

100. Куркина Л.В. Рец. на кн.: *F. Bezlaj Etimološki slovar slovenskega jezika*. Knj. II: *K-O*. Ljubljana, 1982, 265 s. / Л.В. Куркина // Этимология. 1983: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1985. – С. 187-192.

101. Куркина Л.В. Слав. *terbuxъ/*tyrbuxъ / Л.В. Куркина // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1984: [сб. науч. трудов / отв. ред. Р.И. Аванесов]. – М.: Наука, 1988. – С. 273-277.

102. Куркина Л.В. Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики = *Narečna struktura praslovanskega jezika v luči južnoslovanske leksike* / Kurkina Lj.V. – Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1992. – 261 с.

103. Куркина Л.В. Етимологични бележки (по материали от «Български етимологичен речник») / Л.В. Куркина // Български език. – 2004. – Год. LI, кн. 4. – С. 41-45.

104. Ламанский В. О славянах в Малой Азии, в Африке и в Испании / В. Ламанский. – СПб., 1859. – 370 с.

105. Лебедева А.И. Значение топонимики для исторической диалектологии (по материалам топонимики Псковской области) / А.И. Лебедева // Ученые записки Ленинградского ордена Ленина гос. ун-та им. А.А. Жданова. Очерки истории языка. – Л.: ЛГУ, 1960. – С. 163-184.

106. Логар Т. Каринтийские (корошские) словенские диалекты как факт исторического единства словенцев, живущих по обе стороны Караванского хребта / Т. Логар // Исследования по славянскому языкознанию: сб. в честь шестидесятилетия проф. С.Б. Бернштейна / Отв. ред. Е.В. Чешко. – М.: Наука, 1971. – С. 354-359.

107. Лома А. Прилог проучавању античког слоја у хидронимији северозападне Србије / А. Лома // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – С. 101-113.

108. Лома А. Старим путевима (Из средњовековне топонимије Ваљевског краја) / А. Лома // Ономатолошки прилози. – 1984. – Књ. V. – С. 197-209.

109. *Лома А.* Српскохрватска географска имена на *-ина*, мн. *-ине*: преглед типова и проблеме класификације / А. Лома // Ономатолошки прилози. – 1997. – Књ. XIII. – С. 1-26.
110. *Лома А.* Перинтеграција *об-* > *б-* као етимолошки проблем / А. Лома // Јужнословенски филолог. – 2000. – Т. LVI, № 1-2. – С. 601-623.
111. *Лома А.* Рец. на кн.: Студије з ономастики та етимологије. 2003, Национална академија наук Украјине. Институт украјинској мови, відповідальний редактор В.П. Шульгач, Київ 2003, 200 стр. / А. Лома // Ономатолошки прилози. – 2004. – Књ. XVII. – С. 496-498.
112. *Лучик В.В.* Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя / Лучик В.В. – Кіровоград: Народне слово, 1996. – 236 с.
113. *Майков А.* История сербского языка по памятникам, писанным кириллицею, в связи с историей народа / А. Майков. – М., 1857. – 845 с.
114. *Майтинская К.Е.* Венгерский язык // Основы финно-угорского языкознания: Марийский, пермские и угорские языки / [Лыткин В.И., Майтинская К.Е., Карой Редעי и др.]; отв. ред. В.И. Лыткин. – М.: Наука, 1976. – С. 342-414.
115. *Манивчук В.В.* Лексика лесоразработок в украинском языке (на материале говоров карпатского ареала): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В.В. Манивчук. – К., 1977. – 24 с.
116. *Маројевић Р.* Посесивне изведенице у староруском језику: Антропонимски систем. Топонимија «Слово о полку Игореве» / Р. Маројевић. – Београд: Филол. фак. Беогр. ун-та, 1985. – 158 с.
117. *Масенко Л.Т.* Гідронімія Східного Поділля / Л.Т. Масенко. – К.: Наук. думка, 1979. – 102 с.
118. *Маштаков П.Л.* Десна / П.Л. Маштаков // Известия ОРЯС Российской Академии наук. – 1918. – Т. XXII, кн. 2. – С. 348-353.

119. *Мейе А.* Общеславянский язык / А. Мейе; [пер. и примеч. проф. П.С. Кузнецова; под ред. проф. С.Б. Бернштейна]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1951. – 491 с.
120. *Меркулова В.А.* Русские этимологии. III (*нецевенье, хорь, сколудина, хмыз, верпеть*) / В.А. Меркулова // Этимология. 1977: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1979. – С. 88-101.
121. *Мирчев К.* Историческа граматика на българския език / К. Мирчев. – София: Наука и изкуство, 1963. – 276 с.
122. *Митков М.* Хидронимите од Мариовско и нивната внатрешна форма / М. Митков // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – С. 123-133.
123. *Москаленко А.А.* Українська історична лексикологія (Тексти лекцій із спецкурсу) / А.А. Москаленко. – Одеса: ОДУ ім. І.І. Мечнікова, 1972. – 64 с.
124. *Нахтигал Р.* Славянские языки / Р. Нахтигал; [пер. со словен. Н.М. Елкиной; под ред. и с предисл. проф. С.Б. Бернштейна]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1963. – 343 с.
125. *Нерознак В.П.* Славянская топонимия в Албании и Греции / В.П. Нерознак // Исследования по топонимике: Материалы топонимической комис. 1972-1973 гг. / Под ред. Е.М. Поспелова и Н.В. Подольской. – М.: Геогр. о-во СССР. Моск. филиал, 1974. – С. 5-11.
126. *Німчук В.В.* З історичної топонімії Закарпаття / В.В. Німчук // Питання сучасної ономастики: [зб. наук. праць / відп. ред. К.К. Цілуйко]. – К.: Наук. думка, 1976. – С. 19-28.
127. *Орел В.Э.* Неславянская гидронимия бассейнов Вислы и Одера / В.Э. Орел // Балто-славянские исследования. 1988-1996: [сб. науч. трудов / отв. ред. Т.М. Судник, Е.А. Хелимский]. – М.: Индрик, 1997. – С. 332-358.
128. *Откупщиков Ю.В.* Догреческий субстрат. У истоков европейской цивилизации / Ю.В. Откупщиков. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 264 с.

129. *Откупщиков Ю.В.* Древняя гидронимия в бассейне Оки / Ю.В. Откупщиков // Балто-славянские исследования. XVI: [сб. науч. трудов]. – М.: Индрик, 2004. – С. 83-114.
130. *Павловић-Стаменковић З.* Консонантске секвенце у штокавском дијалекту / З. Павловић-Стаменковић // Прилози проучавању језика. – 1968. – № 4. – С. 69-119.
131. *Петлева И.П.* К этимологии двух древнерусских слов / И.П. Петлева // Древнерусский язык: Лексикология и лексикография: [сб. статей / отв. ред. Р.И. Аванесов]. – М.: Наука, 1980. – С. 185-189.
132. *Петлева И.П.* Этимологические заметки по славянской лексике. XV (укр. диал. *перейка*, блр. диал. *шымородьде*, слав. *търдати; с.-хорв. диал. *врбети се*, *врбѣћ*, чеш. *vrbač*; блр. диал. *скрэгаць*; рус. *мешкать* и др.) / И.П. Петлева // Этимология. 1986-1987: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубочев]. – М.: Наука, 1989. – С. 64-71.
133. *Поповић И.* Историја српскохрватског језика / Иван Поповић. – Нови Сад: Матица српска, 1955. – 167 с.
134. *Поржезинский В.К.* Заметки по языку полабских славян (отчет о поездке в Германию летом 1901 года) / В.К. Поржезинский // Известия ОРЯС императорской Академии наук. – 1902. – Т. VII, кн. 2. – С. 192-203.
135. *Редьква Я.П.* Гідронімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Я.П. Редьква. – Тернопіль, 1998. – 22 с.
136. *Рыбаков Б.А.* Геродотова Скифия: Историко-географический анализ / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука, 1979. – 247 с.
137. *Селищев А.М.* Славянское языкознание / А.М. Селищев. – М.: Учпедгиз, 1941. – Т. 1: Западославянские языки. – 463 с.
138. *Селищев А.М.* Старославянский язык / А.М. Селищев. – М.: Учпедгиз, 1952. – Ч. II: Тексты. Словарь. Очерки морфологии. – 206 с.

139. *Семереньи О.* Введение в сравнительное языкознание / О. Семереньи; [пер. с нем. Б.А. Абрамова; под ред. и с предисл. Н.С. Чемоданова]. – М.: Прогресс, 1980. – 408 с.
140. *Семчинский С.В.* Элементы венгерского происхождения в «Дакийском словаре» Ивана Вагилевича / С.В. Семчинский // *Slavica*. – 1970. – Т. X. – С. 115-121.
141. *Стойков С.* Българска диалектология / С. Стойков. – София: Наука и изкуство, 1962. – 252 с.
142. *Толстой Н.И.* Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды / Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1969. – 264 с.
143. *Топоров В.Н.* «Baltica» Подмосковья / В.Н. Топоров // Балто-славянский сборник: [сб. науч. работ / отв. ред. В.Н. Топоров]. – М.: Наука, 1972. – С. 217-280.
144. *Топоров В.Н.* К фракийско-балтийским языковым параллелям / В.Н. Топоров // Балканское языкознание: [сб. статей / ред. С.Б. Бернштейн, Г.П. Клепикова]. – М.: Наука, 1973. – С. 30-63.
145. *Топоров В.Н.* К фракийско-балтийским языковым параллелям. II / В.Н. Топоров // Балканский лингвистический сборник: [сб. статей / отв. ред. Т.В. Цивьян]. – М.: Наука, 1977. – С. 59-116.
146. *Топоров В.Н.* Праславянская культура в зеркале собственных имен (элемент **mir-*) / В.Н. Топоров // Исследования по этимологии и семантике. – М.: Языки славян. культуры, 2006. – Т. 2, кн. 2. – С. 11-141.
147. *Топоров В.Н.* Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья / В.Н. Топоров, О.Н. Трубачев. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 270 с.
148. *Трубачев О.Н.* Ремесленная терминология в славянских языках (Этимология и опыт групповой реконструкции) / О.Н. Трубачев. – М.: Наука, 1966. – 416 с.

149. *Трубачев О.Н.* Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация / О.Н. Трубачев. – М.: Наука, 1968. – 292 с.
150. *Трубачев О.Н.* Об одном случае глагольного супплетивизма: праслав. *něti ‘нести, приносить’ / О.Н. Трубачев // *Езиковедски проучвания в чест на Академик Владимир Георгиев.* – София, 1980. – С. 273-274.
151. *Трубачев О.Н.* Из исследований по праславянскому словообразованию: генезис модели на **-ěninъ*, **-janinъ* / О.Н. Трубачев // *Этимология.* 1980: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубачев]. – М.: Наука, 1982. – С. 3-15.
152. *Трубачев О.Н.* Заметки по славянской ономастике / О.Н. Трубачев // *Onomastica Jugoslavica (Zagreb).* – 1982. – V. 9. – С. 159-165.
153. *Трубачев О.Н.* В поисках единства / Трубачев О.Н. – М.: Наука, 1992. – 192 с.
154. Академик *О.Н. Трубачев* К истокам Руси (наблюдения лингвиста) / О.Н. Трубачев. – М.: Междунар. фонд славян. письменности и культуры, 1993. – 68 с.
155. *Трубачев О.Н.* Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования / Трубачев О.Н. – [2-е изд., доп.]. – М.: Наука, 2003. – 496 с.
156. *Трубачев О.Н.* Опыт ЭССЯ: к 30-летию с начала публикации (1974-2003): Докл. пленарного заседания на XIII Междунар. съезде славистов в Любляне (Словения), 2003 г. / О.Н. Трубачев. – М., 2003.
157. *Трубачев О.Н.* Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода / О.Н. Трубачев // *Труды по этимологии: Слово. История. Культура:* в 2 т. – М.: Языки славян. культуры, 2004. – Т. 1. – С. 538-560.
158. *Трубачев О.Н.* О составе праславянского словаря (Проблемы и результаты) / О.Н. Трубачев // *Труды по этимологии: Слово. История. Культура:* в 2 т. – М.: Языки славян. культуры, 2004. – Т. 1. – С. 298-310.

159. *Федоров А.И.* Общеславянская и древнерусская лексика в беломорских говорах / А.И. Федоров // Ученые записки Ленинградского ордена Ленина гос. ун-та им. А.А. Жданова. Очерки истории языка. – Л.: ЛГУ, 1960. – С. 185-222.

160. *Хабургаев Г.А.* Становление русского языка (пособие по исторической грамматике): учеб. пособие [для филол. фак. ун-тов и пед. ин-тов] / Г.А. Хабургаев. – М.: Высшая шк., 1980. – 191 с.

161. *Цанкова-Петкова Г.* О территории Болгарского государства в VII-IX вв. / Г. Цанкова-Петкова // Византийский Временник. – 1960. – Т. XVII. – С. 124-143.

162. *Цейтлин Р.М.* К вопросу о значениях приименной приставки *ná-* в славянских языках / Р.М. Цейтлин // Ученые записки Института славяноведения АН СССР. – 1954. – Т. IX. – С. 205-224.

163. *Чекман В.Н.* Исследования по исторической фонетике праславянского языка. Типология и реконструкция / В.Н. Чекман. – Минск: Наука и техника, 1979. – 216 с.

164. *Черниш Т.О.* Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (Гніздовий підхід) / Черниш Т.О. – К.: Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАНУ, 2003 – 480 с.

165. *Шантрэн П.* Историческая морфология греческого языка / П. Шантрэн; [пер. со 2-го фр. изд., прил. и предисл. Я.М. Боровского]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1953. – 340 с.

166. *Шапошников А.К.* Indoarica в Северном Причерноморье / А.К. Шапошников // Вопросы языкознания. – 2005. – № 5. – С. 30-67.

167. *Шапошников А.К.* Сарматские и туранские языковые реликты Северного Причерноморья / А.К. Шапошников // Этимология. 2003-2005: [сб. науч. работ / отв. ред. Ж.Ж. Варбот]. – М.: Наука, 2007. – С. 255-322.

168. *Шафарик П.Й.* Славянские древности / П.Й. Шафарик; [пер. с чеш. О. Бодянского]. – М., 1837-1848. – Т. I-II.

169. Широков О.С. Рец. на кн.: *Экьерм Чабей* Етюды по этимологии албанского языка, I-III / О.С. Широков // *Этимология: [сб. науч. работ / отв. ред. О.Н. Трубочев]*. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 303-306.

170. Широков О.С. Введение в балканскую филологию / О.С. Широков. – М.: Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова, 1990. – 191 с.

171. Шульгач В.П. Гідронімія басейну Стиру / Шульгач В.П. – К.: Наук. думка, 1993. – 144 с.

172. Шульгач В.П. Редукція анлаута як результат занепаду зредукованих (на прикладі літописного **Вьсеволожь** та ін.) / В.П. Шульгач // *Пам'ятки писемності східнослов'янськими мовами XI-XVIII ст.* – К.: Б. в., 1995. – Вип. 2. – С. 279-282.

173. Шульгач В.П. Делабіалізація 'у > і і її відображення в топонімії України / В.П. Шульгач // *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Зб. наук. праць, присвяч. пам'яті проф. С.П. Самійленка.* – Запоріжжя, 1996. – Ч. 1. – С. 43-45.

174. Шульгач В.П. До семантики й структури псл. *kustь / В.П. Шульгач // *Ономастика та етимологія: Зб. наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк* / Відп. ред. О.П. Карпенко. – К.: Українська книга, 1997. – С. 253-256.

175. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції) / Шульгач В.П. – К.: Українська книга, 1998. – 368 с.

176. Шульгач В.П. Праслов'янське гніздо з основою **Rěs-* (матеріали для реконструкції) / В.П. Шульгач // *Українська ономастика: Матеріали наук. семінару, присвяч. 90-річчю Кирила Кузьмича Цілуйка* / Відп. ред. І.М. Железняк. – К.: Тираж, 1998. – С. 184-190.

177. Шульгач В.П. Гелонімний ландшафт західноукраїнського Полісся / В.П. Шульгач // *Ономастика України та етногенез східних слов'ян* / [Железняк І.М., Козлова Р.М., Карпенко О.П. та ін.]; відп. ред. І.М. Железняк. – К.: Б. в., 1998. – С. 106-132.

178. Шульгач В.П. Заметки по донской гидронимии: *Варгол* / В.П. Шульгач // Восточноукраинский лингвистический сборник: [сб. науч. трудов / отв. ред. Е.С. Отин]. – Донецк: Донеччина, 1998. – Вып. IV. – С. 182-187.

179. Шульгач В.П. Деякі «балтійські» гідроніми Верхньої Наддніпрянщини в слов'янській перспективі. I / В.П. Шульгач // *Slavica та Baltica в ономастиці України*: [зб. наук. праць / відп. ред. І.М. Желєзняк]. – К.: Б. в., 1999. – С. 175-182.

180. Шульгач В.П. Заметки по донской гидронимии: *Излегоща, Калдабаши, Доробин, Богатая Снова, Кобылья Снова* / В.П. Шульгач // Восточноукраинский лингвистический сборник: [сб. науч. трудов / отв. ред. Е.С. Отин]. – Донецк: Донеччина, 2000. – Вып. 6. – С. 55-57.

181. Шульгач В.П. Деякі «балтійські» гідроніми Верхньої Наддніпрянщини в слов'янській перспективі. II / В.П. Шульгач // Українська пропріальна лексика: матеріали наук. семінару, 13-14 вересня 2000 р. / Відп. ред. І.М. Желєзняк. – К.: Кий, 2000. – С. 174-181.

182. Шульгач В.П. Кілька зауваг до походження літописного *Оргоща* / В.П. Шульгач // Студії з ономастики та етимології. 2002: [зб. наук. праць / відп. ред. О.П. Карпенко]. – К.: Кий, 2002. – С. 218-222.

183. Шульгач В.П. К реконструкции праславянского лексического фонда: производные на *-*уль* (на основе ономастического материала «Новгородских писцовых книг») / В.П. Шульгач // Студії з ономастики та етимології. 2003: [зб. наук. праць / відп. ред. В.П. Шульгач]. – К.: Аспект, 2003. – С. 69-89.

184. Шульгач В.П. Псл. **Gьrtь/*gьrtь* у генетичному гнізді / В.П. Шульгач // Студії з ономастики та етимології. 2006: [зб. наук. праць / відп. ред. О.П. Карпенко]. – К.: Пульсари, 2006. – С. 130-149.

185. Шустер-Шевц Х. Славянская метатеза плавных и процесс дезинтеграции праславянского / Х. Шустер-Шевц // Вопросы языкознания. – 2003. – № 1. – С. 78-91.

186. *Arumaa P.* Die Verwandtschaftsverhältnisse zwischen Baltisch und Slavisch / *P. Arumaa // Zeitschrift für slavische Philologie.* – 1955. – Bd XXIV, H. 1. – P. 9-28.
187. *Arumaa P.* Von der Eigenart des Ablauts und der Diathese im Baltischen / *P. Arumaa // Zeitschrift für slavische Filologie.* – 1957. – Bd XXVI. – P. 118-149.
188. *Beneš J.* O českých příjmeních / *J. Beneš.* – Praha: ČSAV, 1962. – 356 s.
189. *Bezljaj F.* Rec. na knj.: *Ernst Dickenmann* Studien zur Hydronymie des Savesystems. I-II. Heidelberg, 1966 / *F. Bezljaj // Onomastica Jugoslavica* (Ljubljana). – 1969. – Knj. 1. – S. 199-206.
190. *Bily I.* Zu einigen Ortsnamen des Mittelelbegebietes, die aus einem Gewässernamen Abgeleitet sind bzw. die auf die Lage an einem Fluss Hinweisen / *I. Bily // Hydronimia Słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów* (Mogilany, 16-18 IX 1986 r.) / Pod red. K. Rymuta. – Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1989. – S. 77-80.
191. *Brocki Z.* Kłopoty z nazwą aglomeracji miejskiej nad zatoką Gdańską / *Z. Brocki // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV.* – 1971. – Roč. XII. – S. 181-183.
192. *Brozović-Rončević D.* Iz istarske hidronimije / *D. Brozović-Rončević // Folia onomastica croatica.* – 1995. – Knj. 4 (poseban otisak).
193. *Brozović-Rončević D.* Hrvatska hidronimija u slavenskom i tzv. staroeuropskom okružju / *D. Brozović-Rončević // Croatica.* – 1997. – № 45-46 (poseban otisak).
194. *Brozović-Rončević D.* Važnost hidronimije za proučavanje slavenske etnogeneze / *D. Brozović-Rončević // Filologija.* – 1997. – Knj. 29 (poseban otisak).
195. *Brugmann K., Delbrück B.* Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen / *K. Brugmann, B. Delbrück.* – Strassburg: Karl J. Trübner, 1906. – Bd II. – 688 p.
196. *Budimir M. Pliva / M. Budimir // Onomastica Jugoslavica* (Ljubljana). – 1969. – Knj. 1. – S. 22-23.

197. Čop D. Narečne in etimološke značilnosti vodnih imen na Zgornjem Gorenjskem / D. Čop // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – S. 23-35.
198. Čupić D. Iz hidronimije Lima // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – S. 37-45.
199. Dalmacija S. O klasifikaciji i sufiksaciji hidronima Potkozarja / S. Dalmacija // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – S. 55-65.
200. Detschew D. Die thrakischen Sprachreste / D. Detschew. – Wien: Rudolf M. Rohrer, 1957. – 584 p.
201. Dickenmann E. Das slavische Suffix *-yni* (*-ynja*) unter Besonderer Berücksichtigung des serbokroatischen. Ein Beitrag zur slavischen Wortbildung / E. Dickenmann. – Münster (Westfalen), 1978. – 139 p.
202. Duma J. Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza (z całym dorzeczem Pilicy) / J. Duma. – Warszawa: T-wo Naukowe Warszawskie, 1999. – 220 s.
203. Duridanov I. Zur alten slavischen Toponymie Bulgariens / I. Duridanov // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1960. – Bd XXIX, H. 1. – P. 91-102.
204. Duridanov I. Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle / I. Duridanov. – Köln; Wien: Böhlau Verlag, 1975. – 417 p.
205. Duridanov I. Beitrag zur Pelasgischen Toponymie / I. Duridanov // Балканско езикознание. – 1999-2000. – Т. XL, № 1. – P. 3-11.
206. Eckert R. Reste indoeuropäischer heteroklitischer Nominalstämme im Slawischen und Baltischen / R. Eckert // Zeitschrift für Slawistik. – 1963. – Bd 8, H. 6. – P. 878-892.
207. Eichler E. Ergebnisse der Namengeographie im altsorbischen Sprachgebiet / E. Eichler // Materialien zum slawischen onomastischen Atlas. – Berlin: Akademie-Verlag, 1964. – P. 13-78.

208. *Eichler E.* Onomastik und Lexikologie. Dargestellt am Beispiel des Altsorbischen / E. Eichler // Zeitschrift für Slawistik. – 1977. – Bd 22, H. 1. – P. 60-66.

209. *Fischer R.* Beiträge zum slawischen onomastischen Atlas aus der DDR / R. Fischer, E. Eichler, H. Naumann, H. Walther, H. Schall, T. Witkowski // Славянска филология: докл., съобщения и статии по езиковедие / ред.: акад. Вл. Георгиев, чл.-кор. Ив. Леков, чл.-кор. К. Мирчев. – София: БАН, 1963. – Т. III. – P. 213-243.

210. *Fraenkel E.* Zu den ing. Zeitausdrücken / E. Fraenkel // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1958. – Bd XXVI, H. 2. – P. 339-351.

211. *Georgiev V.* Die Herkunft der Namen der grössten Flüsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvölker / V. Georgiev // Балканско езиковедие. – 1959. – Т. I. – P. 5-16.

212. *Georgiev V.* La toponymie ancienne de la peninsule Balkanique et la these mediterraneenne / V. Georgiev. – Sofia: ABS, 1961. – 63 s.

213. *Georgiev V.I.* Introduction to the History of the Indo-European Languages / Georgiev V.I. – Sofia: BAS, 1981. – 424 p.

214. *Gołąb Z.* The language of the first Slavs in Greece: VII-VIII centuries / Z. Gołąb // Прилози. – 1989. – Т. XIV, № 2. – P. 5-46.

215. *Hey G.* Die slavischen Siedlungen im Königreich Sachsen mit Grflärung ihrer Namen / G. Hey. – Dresden: Baensch, 1983. – 335 p.

216. *Iordan I.* Toponimia Romînească / I. Iordan. – Bucureşti: ARPR, 1963. – 581 p.

217. *Jeżowa M.* Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych / M. Jeżowa. – Wrocław etc.: PAN, 1961. – Cz. I. – 112 s.

218. *Kamińska-Rzetelska E.* Nazwy jezior południowej Kaszubszczyzny / E. Kamińska-Rzetelska // Onomastica. – 1961. – Roczn. VII. – S. 241-268.

219. *Kronasser H.* Etymologie der Hethitischen sprache / H. Kronasser. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963. – L. 3. – 344 p.

220. *Kronsteiner O.* Die slowenischen Namen Kärntens / O. Kronsteiner. – Wien, 1982. – 112 p.

221. *Kubišová H.* Rec. na kn.: *Krško J.* Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2003. 167 s. / H. Kubišová // Jazykovedný časopis. – 2005. – Roč. 56 (1). – S. 70-71.

222. *Liewehr A.* Beiträge zur slavischen Orts- und Flußnamenforschung. Franz Spina zum 65. Geburtstag / A. Liewehr // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1934. – Bd. XI. – P. 369-378.

223. *Loewenthal J.* Etymologien / J. Loewenthal // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1931. – Bd VIII. – P. 129.

224. *Łorentz F.* Gramatyka pomorska / F. Łorentz. – Wrocław: PAN, 1958-1959. – T. I-II.

225. *Makarski W.* Nazwy miejscowości dawnej ziemi Przemyskiej / W. Makarski. – Lublin, 1999. – 429 s.

226. *Malenínská J.* Úvaha o zaniklém topolexému *paka / J. Malenínská // Slavia. – 1997. – Roč. 66, seš. 1. – S. 45-50.

227. *Malenínská J.* Hydronymický kořen **brl-* v pomístních jménech Čech / J. Malenínská // XIII Slovenská onomastická konferencia: zb. materialov, 2-4 októbra 1997, Modra-Piesok. – Bratislava, 1998. – S. 99-103.

228. *Malingoudis Ph.* Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands: 1. Slavische Flurnamen aus der messenischen Mani / Ph. Malingoudis. – Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1981. – 192 p.

229. *Malingoudis Ph.* Zur slavischen Mikrohydronymie der S.W. Peloponnes / Ph. Malingoudis // Geografia Nazewnica: Materiały z VII konf. Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów i II posiedzenia Komisji Onomastycznej Komitetu Językoznawstwa PAN (Mogilany, 23-25 IX 1980 r.) / Pod red. K. Rymuta. – Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1983. – P. 71-82.

230. *Miklosich F.* Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen / F. Miklosich. – Wien: Wilhelm Braumüller, 1875. – Bd II. – 504 p.
231. *Miklosich F.* Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen / F. Miklosich. – Heidelberg: Carl Winter, 1927. – 354 p.
232. *Milewski T.* O zastępstwie ps. grup *tárt, tált, tert, telt* w językach lechickich / T. Milewski // *Slavia Occidentalis*. – 1933. – T. 12. – S. 96-120.
233. *Moguš M.* Hidronimijski ojkonomi / M. Moguš // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – S. 135-141.
234. *Moszyński K.* Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego / K. Moszyński. – Wrocław; Kraków: PAN, 1957. – 332 s.
235. *Nalepa J.* Słowiańszczyzna północzno-zachodnia: Podstawy jedności i jej rozpad / J. Nalepa. – Lund: Duplica-Offset AB, Malmö, 1967. – 537 s.
236. *Pałucki W.* Nazwy miejscowe typu *Białystok, Górnystok, Ponikłystok* / W. Pałucki // *Onomastica*. – 1961. – Rocz. VII. – S. 241-268.
237. *Pavlović M.* Onomastica Illyrica. Onomastička studijska situacija, problemi i metodi / M. Pavlović // *Onomastica Jugoslavica* (Ljubljana). – 1969. – Knj. 1. – S. 24-46.
238. *Pavlović Z.* Sagledavanje sistema hidronima u okviru areala / Z. Pavlović // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – S. 143-149.
239. *Pedersen H.* Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen / H. Pedersen. – Göttingen, 1913. – Bd. II. – 842 p.
240. *Poghirc C.* L'hydronymie Roumaine / C. Poghirc // Балканско езикознание. – 1974. – Т. XVII, № 3. – P. 35-63.
241. *Pohl H.D.* Übersicht über die geläufigsten Bergapellativa karantanischer (alpenslawischer bzw. frühslovenischer Herkunft) in der österreichischen Onomastik / H.D. Pohl // Проблеми загального, германського та слов'янського

мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького: Зб. наук. праць / Наук. ред. Г. Альтманн, І. Задорожна, Ю. Мацкуляк. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – Р. 427-437.

242. *Popović J.* Bemerkungen über die voroslavischen Ortsnamen in Serbien / J. Popović // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1959. – Bd XXVIII, H. 1. – P. 101-114.

243. *Popović J.* Geschichte der serbokroatischen Sprache / J. Popović. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960. – 687 p.

244. *Ramovš F.* Historična gramatika slovenskega jezika. II: Konzonantizem / F. Ramovš. – Ljubljana, 1924. – 335 s.

245. *Rieger J.* Nazwy wodne dorzecza Sanu / J. Rieger. – Wrocław etc.: PAN, 1969. – 248 s.

246. *Rieger J.* Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty / J. Rieger, E. Wolnicz-Pawłowska. – Wrocław etc.: PAN, 1975. – 306 s.

247. *Rozwadowski J.* Studia nad nazwami wód słowiańskich / J. Rozwadowski. – Kraków: PAU, 1948. – XXI, 344 s.

248. *Rudnicki M.* Dalsze dane dozasiedzenia Słowian w dorzeczu Wisły i Odry (pierwiastek **vel-* i jego determinatywy w nazwach wodnych i miejscowych; nazwy metali u słowian i sąsiadów) / M. Rudnicki // Slavia occidentalis. – 1933. – T. 12. – S. 304-340.

249. *Rudnicki M.* Studia nad nazwami rzek lechickich / M. Rudnicki // Slavia occidentalis. – 1935. – T. 14. – S. 184-213.

250. *Schlimpert G.* Zur Struktur und Semantik altpolabischer Gewässernamen in Brandenburg / G. Schlimpert // Zeitschrift für Slawistik. – 1972. – Bd 17, H. 3. – P. 441-451.

251. *Schwarz E.* Die volksgeschichtlichen Grundlagen des Kreises Pirna / E. Schwarz // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1953. – Bd XXII. – P. 58-87.

252. *Shevelov G.* A prehistory of slavic. The historical phonology of common slavic / G. Shevelov. – Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, 1964. – 662 p.

253. *Skok P.* Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja / P. Skok. – Zagreb: JAZU, 1950. – Knj. I-II.

254. *Sławski F.* Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego / F. Sławski // Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. – Wrocław etc., 1974-1979. – T. I-III.

255. *Sobolevskij A.* Zur russischen Ortsnamenforschung. 1. *Žmerinka*. 2. *Zu vättern* / A. Sobolevskij // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1925. – Bd. II. – P. 51-54.

256. *Sommer F.* Handbuch der Lateinischen Laut- und Formenlehre / F. Sommer. – Heidelberg: Winter, 1914. – 664 p.

257. *Sotiroff G.* Slavonic names in Greek and Roman antiquities / G. Sotiroff // Onomastica (Winnipeg). – 1969. – № 37. – P. 5-23.

258. *Stanislav J.* Dejiny slovenského jazyka / J. Stanislav. – [2 vyd., dop.]. – Bratislava: Vyd-vo SAV, 1967. – D. II: Morfológia. – 754 s.

259. *Šimundić M.* Unbekannte und Weniger Bekannte kroatische Personennamen des IX, X und XI Jahrhunderts / M. Šimundić // Балканско езикознание. – 1982. – T. XXV, № 1. – P. 51-75.

260. *Šimunović P.* Hidronimijski apelativi u hidronimima / P. Šimunović // Četrta Jugoslovanska onomastična konferenca: zb. referatov, od 14 do 17 oktobra, Portorož. – Ljubljana, 1981. – S. 187-198.

261. *Šmilauer V. a dr.* Jedenáctá stovka onomastických zpráv a poznámek / V. Šmilauer // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. – 1964. – Roč. V, č. 3. – S. 157-190.

262. *Šmilauer V.* Nejstarší místní jména na území Prahy / V. Šmilauer // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. – 1965. – Roč. VI, č. 3. – S. 150-161.

263. *Taseva L.* Probleme bei der Rekonstruktion altbulgarischer Ortsnamen aus griechischen und serbischen mittelalterlichen Dokumenten / L. Taseva // Балканско езикознание. – 1996. – T. XXXVIII, № 3. – P. 245-258.

264. *Trautmann R.* Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen / R. Trautmann. – Berlin: Akademie, 1948-1949. – T. I-II.

265. *Trubačev O.N.* Die Sprachwissenschaft und die Ethnogenese der Slawen / O.N. Trubačev // Zeitschrift für Slawistik. – 1987. – Bd 32, H. 6. – P. 911-919.
266. *Uhlár V.* Hydronymia Liptova (Rozšírenie názvov typu *Sielničianka, Malatianka, Sliáčanka*) / V. Uhlár // Slovenská reč. – 1975. – № 4/40. – S. 212-219.
267. *Uhlár V.* Z hydronymie Ponitria: Názvy so sufixom *-ňa, -ina* / V. Uhlár // Slovenská reč. – 1987. – № 6/52. – S. 346-356.
268. *Vaillant A.* Grammaire comparée des langues slaves / A. Vaillant. – Lyon: Rue Victor-Lagrange; Paris: Rue de L'abbaye, 1958. – T. II, Part. 1: Morphologie. – 362 s.
269. *Vasmer M.* Beiträge zur slavischen Altertumskunde. XIV. Germanisches und Ungermanisches bei den Südslaven / M. Vasmer // Zeitschrift für Slavische Philologie. – 1936. – Bd XIII. – P. 329-337.
270. *Vasmer M.* Die Slaven in Griechenland / M. Vasmer. – Berlin: VAW, 1941. – 350 p.
271. *Vondrák W.* Vergleichende slavische Grammatik / W. Vondrák. – Göttingen, 1906. – Bd I. – 532 p.
272. *Zaimov J.* Bulgarische Gewässernamen / J. Zaimov // Zeitschrift für Slawistik. – 1961. – Bd VI, H. 1. – P. 43-60.
273. *Zaimov J.* Bulgarische Gewässernamen II / J. Zaimov // Zeitschrift für Slawistik. – 1961. – Bd VI, H. 2. – P. 217-250.
274. *Zaimov J.* Die bulgarischen Ortsnamen auf *-išt-* aus **-itj-* und ihre Bedeutung für die Siedlungsgeschichte der Bulgaren in den Balkanländern / J. Zaimov // Балканско езиковзнание. – 1965. – Т. IX, № 2. – P. 5-80.
275. *Zaimov J.* Bulgarische geographische Namen als Quellen der bulgarischen Sprachgeschichte / J. Zaimov // Балканско езиковзнание. – 1980. – Т. XXIII, № 2. – P. 13-18.
276. *Zelko I.* Prekmurska ledinska imena – in primerjava s panonskoslovenskimi imeni / I. Zelko // Slavistična revija. – 1985. – Let. 33, št. 4. – S. 459-465.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

АВД – Акты, относящиеся к истории Войска Донского, собранные генерал-майором А.А. Лишиным. – Новочеркасск, 1891. – Т. I. – 234 с.

АИ – Акты исторические, собранные и изд. Археографической комис. – СПб., 1841-1843. – Т. I-V и Указатель.

АМГ – Акты Московского государства / [под ред. Н.А. Попова и Д.Я. Самоквасова]. – СПб., 1890-1901. – Т. I-III.

АММГ – Архивный материал. Новооткрытые документы помещико-вотчинных учреждений Московского государства = Московский Архив Министерства юстиции. – М., 1909. – Т. II. – 629 с.

Ангелова-Атанасова – *Ангелова-Атанасова М.* Топонимията на Горнооряховско: Проблеми на устойчивостта на функциониращата топонимична система / М. Ангелова-Атанасова. – Велико Търново, 1996. – 471 с.

Аншукова – *Аншукова Т.* Черногория / Т. Аншукова. – М., 1910. – 72 с.

АОС – Архангельский областной словарь / [под ред. О.Г. Гецевой]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980-2001. – Вып. 1-11.

Арашонкава – *Арашонкава Г.У.* У слоўнік народнай мовы / Г.У. Арашонкава // Народнае слова / [пад рэд. А.Я. Баханькова]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – С. 16-22.

Аркушин – *Аркушин Г.* Словник західнополіських говірок / Г. Аркушин. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т. 1-2.

АЮБ – Акты, относящиеся до юридического быта древней России, изд. Археографической комис. / [под. ред. Н. Калачева]. – СПб., 1857-1901. – Т. I-III и Указатель.

БД – Материалы для болгарских древностей Абоба-Плиска. – София, 1905. – 596 с.

БЕР – Български етимологичен речник [съст. В. Георгиев та ін.]. – София: БАН, 1971-2002. – Т. 1-6.

Березин – *Березин Л.В.* Хорватия, Славония, Далмация и Военная Граница (с приложением карты юго-славянских провинций Австро-Венгрии) / Л.В. Березин. – СПб., 1879. – Т. I: Хорватия и Славония. – 413 с.

Бодуэн де Куртенэ – *Бодуэн де Куртенэ И.А.* Резья и резьяне / И.А. Бодуэн де Куртенэ // Славянский сборник. – Т. III, отд. 1. – С. 223-371 (рік не зазначено; вирізка зберігається у ЦНБ НАН України імені Вернадського).

Божкова – *Божкова З.* Принос към речника на софийския говор (материали от селата Горна Баня, Бояна, Гурмазово, Княжево, Мирвяне, Суходол и Филиповци) / З. Божкова // Българска диалектология. Проучвания и материали. – София: БАН, 1962. – Кн. I. – С. 241-273.

Венелин – *Венелин Ю.* Влахо-болгарские или дако-славянские грамоты / Ю. Венелин. – СПб., 1840. – 359 с.

Вербич – *Вербич С.О.* Гідронімія басейну Верхнього Дністра: Етимологічний словник-довідник / Вербич С.О. – К.: Пульсари, 2007. – 120 с.

Верхратський 1899 – *Верхратський І.* Знадоби для пізнання угро-руських говорів. Словарець / І. Верхратський // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1899. – Т. XXX. – С. 28-276.

Верхратський 1900 – *Верхратський І.* Про говір долівський. Словарчик / І. Верхратський // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1900. – Т. XXXV-XXXVI. – С. 95-127.

Верхратський 1908 – *Верхратський І.* Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збираної між людом / І. Верхратський. – Львів, 1908. – 84 с.

Видоески – *Видоески Б.* Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик / Б. Видоески. – Скопје: МАНУ, 1999. – 192 с.

Вражиновски – *Вражиновски Т.* Речник на народната митологија на Македонците / Т. Вражиновски. – Прилеп; Скопје, 2000. – 471 с.

Вукичевич, Семиз – *Вукичевич М.М.* Сербы и болгары в борьбе за свободу и культуру. Исторические параллели с XIV в. до 1878 г. / М.М. Вукичевич, Д.И. Семиз. – СПб., 1913. – 259 с.

Гавриловић – *Гавриловић Сл.* Статистички подаци о православним србима у Горњој Крајини 1826 године / Сл. Гавриловић // Зборник о србима у Хрватској. – Београд, 1999. – С. 297-302.

ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1997. – 231 с.

Герцеговина – Герцеговина в историческом, географическом и экономическом отношениях. – СПб., 1875. – 328 с.

Гильфердинг 1868 – *Гильфердинг А.* История сербов и болгар. Кирилл и Мефодий. Обзор чешской истории / А. Гильфердинг // Собр. соч. – СПб., 1868. – Т. I. – 442 с.

Гильфердинг 1873 – *Гильфердинг А.* Босния, Герцеговина и Старая Сербия / А. Гильфердинг // Собр. соч. – СПб., 1873. – Т. III. – 541 с.

Гнатюк – *Гнатюк В.* Русини Пряшівської єпархії і їх говори / В. Гнатюк // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1900. – Т. XXV-XXVI, вип. 3-4. – С. 1-70.

ГО – Генеральный опис Лівобережної України 1765-1769 рр. Показчик населених пунктів. – К.: ЦДІА УРСР, 1959. – 185 с.

Головацкий – *Головацкий Я.* Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран / Я. Головацкий. – Вильна, 1884. – 370 с.

Гопчевич – *Гопчевич С.* Старая Сербия и Македония: Историко-этнографическое исследование / С. Гопчевич; [пер. с нем. М.Г. Петрович]. – СПб., 1899. – 364 с.

Грандилевский – *Грандилевский А.* Родина Михаила Васильевича Ломоносова. Областной крестьянский говор / А. Грандилевский // Сборник Отделения русского языка и словесности. – СПб., 1907. – Т. LXXXIII, № 5.

Греков, Якубовский – *Греков Б.Д.* Золотая Орда и её падение / Б.Д. Греков, А.Ю. Якубовский. – М.; Л.: Изд-во АН СССР. Ленингр. отд-ние, 1950. – 479 с.

Григорович – *Григорович В.* Очерк путешествия по европейской Турции (с картою окрестностей Охридского и Преспанского озер) / В. Григорович. – М., 1877. – 181 с.

Григорян – *Григорян Э.А.* Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков / Э.А. Григорян. – Ереван: Айастан, 1975. – 260 с.

Грицак 1965 – *Грицак М.А.* Назви гідрорельєфу і гідронімія (назви джерел і стоячих вод) / М.А. Грицак // III Республіканська ономастична (гідронімічна) конференція: Тези / Відп. ред. К.К. Цілуйко. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 35-39.

Грицак 1971 – *Грицак М.А.* Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясіня Закарпатської області / М.А. Грицак // Питання гідроніміки: Матеріали III Республіканської ономастичної (гідронімічної) наради / Відп. ред. К.К. Цілуйко. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 74-80.

Грінченко – Словарь української мови / [упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко]. – К., 1907-1909. – Т. 1-4.

Даль – *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – М.: ГИС, 1955. – Т. I-IV.

Дэжэ – *Дэжэ Л.* Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ) / Ласло Дэжэ. – Дебрецен: ВАН, 1985. – 525 с.

ДТП – Дела Тайного Приказа = Русская историческая библиотека. – СПб., 1908. – Кн. 2. – 632 с.

Дуйчак 1994 – *Дуйчак М.* Мікротопонімія українських сіл Східної Словаччини (лексико-семантичні групи та структура). Словник мікротопонімів українських сіл Східної Словаччини / М. Дуйчак // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів: Словац. пед. вид-во, 1994. – Кн. 19. – С. 260-372.

Дуйчак 1995 – *Дуйчак М.* Словник мікротопонімів українських сіл Східної Словаччини / М. Дуйчак // Науковий збірник Державного музею українсько-руської культури у Свиднику. – Пряшів: Словац. пед. вид-во, 1995. – Кн. 20. – С. 321-447.

Дуриданов – *Дуриданов Ив.* Местните названия от Ломско / Ив. Дуриданов. – София: БАН, 1952. – 204 с.

Цоговић 1983 – *Цоговић А.* Топонимија југословенског дела Проклетија / А. Цоговић // Ономатолошки прилози. – 1983. – Књ. IV. – С. 225-344.

Цоговић 1996 – *Цоговић А.* Ономастика Горе / А. Цоговић // Ономатолошки прилози. – 1996. – Књ. XII. – С. 33-366.

ЕСЛГН – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [відп. ред. О.С. Стрижак]. – Київ: Наук. думка, 1985. – 256 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / [за ред. О.С. Мельничука]. – К.: Наук. думка, 1982-2006. – Т. 1-5.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / [под ред. О.Н. Трубачева]. – М.: Наука, 1974-2007. – Вып. 1-33.

ЭССЯ Пр. – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд. Проспект. Пробные статьи [сост. О.Н. Трубачев]. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 94 с.

Жегуц, Піпаш – *Жегуц І.* Словник гуцульського говору в Закарпатті / І. Жегуц, Ю. Піпаш. – Мюнхен: Quickdruck, 2001. – 180 с.

Желехівський – *Желехівський Є.* Малорусько-німецький словар / Є. Желехівський, С. Недільський. – Львів, 1896. – Т. I-II.

Заимов 1959 – *Заимов Й.* Местните имена в Пирдопско / Й. Заимов. – София: БАН, 1959. – 300 с.

Заимов 1977 – *Заимов Й.* Местните имена в Панагюрско / Й. Заимов. – София: БАН, 1977. – 200 с.

Златановић – *Златановић М.* Топоними Пољанице / М. Златановић // Прилози проучавању језика. – 1974. – № 10. – С. 109-141.

ИБИ – Извори за българската история / [под ред. И. Дуйчев и др.]. – София: БАН, 1958. – Т. II: Латински извори. – 452 с.

Ив. – *Иванова О.* Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница / Олга Иванова. – Скопје: Ин-т за макед. јазик «Крсте Мисирков», 1996. – 778 с.

Иванов 1982 – *Иванов Ђ.Н.* Местните имена между Долна Струма и Долна Места (Принос към проучването на българската топонимия в Беломорието) / Ђ.Н. Иванов. – София: БАН, 1982. – 239 с.

Иванов 1996 – *Иванов Ђ.Н.* Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско). Принос към проучването на българската топонимия в Македонија и Родопите / Ђ.Н. Иванов. – София: БАН, 1996. – 203 с.

Иванова – *Иванова А.Ф.* Словарь говоров Подмосковья / А.Ф. Иванова. – М.: МОПИ, 1969. – 598 с.

ІМС – Історія міст і сіл Української РСР: Сумська область / [відп. ред. П.Т. Тронько]. – К.: Укр. рад. енциклопедія, 1973. – 694 с.

Канитц – *Канитц Дунайская* Болгария и Балканский полуостров. Исторические, географические и этнографические путевые наблюдения 1860-1875 / Канитц. – СПб., 1876. – 362 с.

Карацић – *Карацић В.С.* Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима / Вук Карацић. – Беч, 1852. – 862 с.

КБЧ – Книга Большому Чертежу / [подгот. к печати и ред. К.Н. Сербиной]. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 228 с.

Кобів – *Кобів Ю.* Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / Ю. Кобів. – К.: Наук. думка, 2004. – 799 с.

Ковачев 1965 – *Ковачев Н.П.* Местните названия в Габровско / Н.П. Ковачев. – София: БАН, 1965. – 200 с.

Ковачев 1969 – *Ковачев Н.П.* Топонимията на Троянско / Н.П. Ковачев. – София: БАН, 1969. – 263 с.

Кожељац – *Кожељац Љ.Р.* Ономастика Тимока / *Љ.Р. Кожељац* // Ономатолошки прилози. – 1990. – Књ. XI. – С. 109-366.

Конески – Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања / [ред. Б. Конески]. – Скопје: Универзитетска печатница, 1961-1966. – Т. I-III.

Копанев – *Копанев А.И.* История землевладения Белозерского края XV-XVI вв. / А.И. Копанев. – М.; Л.: АН СССР. Ленингр. отд-ние, 1951. – 255 с.

КОРК – Каталог озер и рек Карелии / [под ред. Н.Н. Филатова и А.В. Литвиненко]. – Петрозаводск: Карел. науч. центр РАН, 2001. – 290 с.

КПУ – Книга памяти Украины. Кировоградская область. – Кировоград: Центрально-Украинское изд-во, 1995. – Т. 1. – 1336 с.

Кривицкий – *Кривицкий А.А.* Из словаря полесских рыболовов / А.А. Кривицкий // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика / [отв. ред. В.В. Мартынов, Н.И. Толстой]. – М.: Наука, 1968. – С. 162-174.

Кусов – *Кусов В.С.* Чертежи земли русской XVI-XVII вв. / Кусов В.С. – М.: Русский мир, 1993. – 376 с.

Лавровский – *Лавровский П.* Сербско-русский словарь / П. Лавровский. – СПб., 1870. – 805 с.

Лазаревский – *Лазаревский Ал.* Обозрение Румянцевской описи Малороссии (полки Киевский и Нежинский) / Ал. Лазаревский. – Чернигов, 1867. – Вып. 2. – 383 с.

Липовский – *Липовский А.Л.* Хорваты (с приложением карты Хорватии, Славонии и Далмации) / А.Л. Липовский. – СПб., 1900. – 406 с.

Лисенко – *Лисенко П.С.* Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся / П.С. Лисенко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 72 с.

Лоренц – *Лоренц Ф.* О померельском (древнекашубском) языке до половины XV-ого столетия / Ф. Лоренц // Известия ОРЯС императорской Академии наук. – СПб., 1905. – Т. X, кн. 3. – С. 69-209.

Луи – *Луи Г.* Албания (физико-географический обзор) / Г. Луи; [сокр. пер. с нем. Т.В. Власовой и А.Н. Грацианского; вступ. статья А.Н. Грацианского]. – М.: Изд-во иностр. лит., 1948. – 190 с.

Макушев – *Макушев В.* Исторические разыскания о славянах в Албании в Средние века / В. Макушев. – Варшава, 1871. – 158 с.

Малько – *Малько Р.Н.* Географическая терминология чешского и словацкого языков (На общеславянском фоне) / Р.Н. Малько. – Минск: Наука и техника, 1974. – 143 с.

Маринковић – *Маринковић Ј.В.* Микротопонимија Бујановачког и Прешевског краја / *Ј.В. Маринковић* // Ономатолошки прилози. – 2002. – Књ. XV. – С. 1-169.

Марусенко – *Марусенко Т.А.* Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т.А. Марусенко // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика / [отв. ред. В.В. Мартынов, Н.И. Толстой]. – М.: Наука, 1968. – С. 206-255.

МАСС – Материали за археологията на Средна Струма / [отг. ред. М. Домарадски]. – София, 2001. – 316 с.

Матвеев – *Матвеев И.И.* Неизвестная полоцкая грамота второй половины XV в. / И.И. Матвеев // Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – С. 71-84.

Махров – Дечанская летопись с предисловием и комментариями к ней дьякона церкви российско-императорского посольства в Константинополе Николая Махрова. – СПб., 1908. – 79 с.

МБ – Мікратапанімія Беларусі: Матэрыялы / [пад рэд. М.В. Бірылы, Ю.Ф. Мацкевіча]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 327 с.

Михайлова – *Михайлова Д.* Местните имена в Берковско / Д. Михайлова. – София: БАН, 1986. – 161 с.

Михајловић – *Михајловић В.* Прилог речнику српскохрватских географских термина / В. Михајловић // Прилози проучавању језика. – 1970. – № 6. – С. 153-181.

Мичатек – *Мичатек Л.А.* Дифференциальный сербско-русский словарь. Имена географические / Л.А. Мичатек. – СПб., 1903. – 757 с.

Мурзакевич – *Мурзакевич Н.* Молдаво-Влахийские грамоты, хранящиеся в Бессарабии / Н. Мурзакевич // Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1863. – Т. V. – С. 838-841.

НГ – *Янин В.Л.* Новгородские грамоты на бересте. Из раскопок 1977-1983 годов / В.Л. Янин, А.А. Зализняк. – М.: Наука, 1986. – 310 с.

Никончук 1985 – *Никончук М.В.* Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся / М.В. Никончук. – К.: Наук. думка, 1985. – 312 с.

Никончук 1989 – *Никончук М.В.* Ендемічна лексика / М.В. Никончук // Київське Полісся (етно-лінгвістичне дослідження). – К.: Наук. думка, 1989. – С. 83-96.

Новаковић – *Новаковић Ст.* Срби и турци XIV и XV века. Историјске студије о првим борбама с најездом турском пре и после боја на Косову / Ст. Новаковић. – Београд, 1893. – 397 с.

НОС – Новгородский областной словарь / [отв. ред. В.П. Строгова]. – Новгород; Великий Новгород: Изд-во Новгор. пед. ин-та, 1992-2000. – Вып. 1-13.

НПК – Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комис. – СПб., 1859-1910. – Т. 1-6 и Указатель.

ОАІУМ – Ономастичний архів Інституту української мови НАН України.

ОКІУМ – Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.

Опыт – Опыт областного великорусского словаря, изд. Вторым отделением императорской Академии Наук. – СПб., 1852. – 275 с.

ОХН – Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела / [відп. ред. П.С. Сохань]. – К.: Наук. думка, 1991. – 224 с.

Очерк – Очерк древнейшей истории протословен. Глава вторая. – М., 1851. – 154 с.

Павинский – *Павинский А.* Полабские славяне / А. Павинский. – СПб., 1871. – 181 с.

Павловић 1996 – *Павловић З.* Хидроними Србије / З. Павловић. – Београд: Ин-т за српски језик САНУ, 1996. – 421 с.

Павловић 2002 – *Павловић З.* Језичке фигуре у хидронимима / З. Павловић // Ономатолошки прилози. – 2002. – Књ. XV. – С. 185-199.

Панцьо – *Панцьо С.Є.* Антропонимія Лемківщини / С.Є. Панцьо. – Тернопіль: Тернопіль, 1995. – 132 с.

Пејовић – *Пејовић П.* Микротопонимија Озринића / П. Пејовић // Ономатолошки прилози. – 1989. – Књ. X. – С. 559-606.

Петров – *Петров А.* Карпаторусские межевые названия из пол. XIX и из нач. XX в. / А. Петров. – Прага, 1929. – 219 с.

Петровић 1966 – *Петровић Д.* Микротопономастика Никшићког поља / Д. Петровић // Прилози проучавању језика. – 1966. – № 2. – С. 123-145.

Петровић 1972 – *Петровић Д.* Микротопонимија горњих Пјешиваца и Броћанца / Д. Петровић // Прилози проучавању језика. – 1972. – № 8. – С. 47-70.

Пецо – *Пецо А.* Микротопонимија Габеле / А. Пецо // Ономатолошки прилози. – 1998. – Књ. XIV. – С. 9-71.

Пешикан – *Пешикан М.* Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба (други део) / М. Пешикан // Ономатолошки прилози. – 1983. – Књ. IV. – С. 1-135.

Пиртей – *Пиртей П.* Короткий словник лемківських говірок / П. Пиртей; [упоряд. й підгот. до друку Є.Д. Турчин]. – Івано-Франківськ: Сіверсія МЗ, 2004. – 364 с.

Піпаш, Галас – *Піпаш Ю.* Матеріали до словника гуцульських говірок. Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області / Ю. Піпаш, Б. Галас. – Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2005. – 266 с.

Пјанка – *Пјанка В.* Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен / В. Пјанка. – Скопје: Ин-т за макед. јазик «Крсте Мисирков», 1970. – XVI, 491 с.

ПКНЗ – Писцовые книги Новгородской земли / [сост. К.В. Баранов]. – М.: Древлехранилище: Археографический центр, 1999. – Т. 1-2.

ПКПС – Писцовая книга бывшего Пинского староства, составленная по повелению короля Сигизмунда Августа в 1561-1566 годах Пинским и Кобринским старостою Лаврином Войною (с переводом на русский язык). – Вильна, 1874. – Ч. I-II.

ПКРК – Писцовые книги Рязанского края XVI и XVII в.в., изд. Рязанской Ученой архивной комис. / [под ред. члена Комиссии В.Н. Сторожева]. – Рязань, 1900. – Т. I, вып. 2. – 753 с.

ПЛ – Псковские летописи / [под ред. А.Н. Насонова]. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – Вып. II. – 363 с.

ПМДВ – Писцовые материалы дворцовых владений второй половины XVI века / [отв. ред. Н.А. Горская]. – М., 1997. – 302 с.

ПМК – Поменик манастира Крушедола / [приред. за штампу М. Томић и М. Војкулеску]. – Београд, 1996. – 65 с.

Попов – *Попов К.* Местните имена в Разложко / К. Попов. – София: БАН, 1979. – 182 с.

ПРП – Памятники русской письменности XV-XVI вв. Рязанский край / [под ред. С.И. Коткова]. – М.: Наука, 1978. – 190 с.

Пујић – *Пујић С.* Крашка хидронимија југоисточне Херцеговине / С. Пујић // Јужнословенски филолог. – 2000. – LVI/3-4. – С. 875-889.

Пура 1985 – *Пура Я.О.* Назви річок басейну Горині, Ствиги та Середнього Стиру: Методичні рекомендації учителям, краєзнавцям / Я.О. Пура. – Львів: Геогр. т-во УРСР, 1985. – 173 с.

Пура 1990 – *Пура Я.О.* Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини / Я.О. Пура. – Рівне: Геогр. т-во УРСР. Рівнен. відділ., 1990. – Т. I. – 206 с.

ПЦСС – Полный церковнославянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений) [сост. священник магистр Г. Дьяченко]. – М., 1900. – 1120 с.

Радлов – *Радлов В.В.* Опыт словаря тюркских наречий / В.В. Радлов. – СПб., 1899. – Т. II, ч. 1. – 1052 с.

Радусинович – *Радусинович П.С.* Населья Старе Црне Горе. Општи Дио / П.С. Радусинович. – Београд: САНУ, 1985. – 275 с.

Раздорский – *Раздорский А.И.* Торговля Курска в XVII веке (По материалам таможенных и оброчных книг города) / А.И. Раздорский. – С.-Петербург: Дмитрий Буланин, 2001. – 762 с.

Разумовская – *Разумовская Л.В.* Примеч. к: *Гельмольд* Славянская хроника / [предисл., пер. и примеч. Л.В. Разумовской]. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – С. 245-285.

Раич – *Раич И.* История разных славянских народов, наипаче болгар, хорватов и сербов, из тьмы забвения изъятая, и во свет исторический произведенная / И. Раич. – СПб., 1795. – 317 с.

Рап. Бр. – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці / Я.Н. Рапановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 176 с.

Рап. Гом. – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Гомельскай вобласці / Я.Н. Рапановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 240 с.

Рап. Мін. – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці / Я.Н. Рапановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – 360 с.

Расторгуева, Эдельман – *Расторгуева В.С.* Этимологический словарь иранских языков / В.С. Расторгуева, Д.И. Эдельман. – М.: Восточная литература, 2007. – Т. 3. – 493 с.

Ристић, Кангрга – *Ристић С.* Речник српскохрватског и њемачког језика / С. Ристић, Ј. Кангрга. – Београд, 1928. – Д. 2. – 1263 с.

РК – Разрядная книга 1475-1598 г.г. / [подгот. текста, ввод. статья и ред. В.И. Буганова]. – М.: Наука, 1966. – 613 с.

Ровинский – *Ровинский П.* Черногория в ее прошлом и настоящем. География. История. Этнография. Археология. Современное положение / П. Ровинский. – СПб., 1909. – Т. II, ч. 4. – 230 с.

РП – Разрядный Приказ. Опись столбцов дополнительного отдела архивного фонда № 210 / [под ред. А.А. Новосельского]. – М., 1950. – 144 с.

РРС – *Болокан Г.* Румынско-русский словарь / Г. Болокан, Т. Медведев, Т. Воронцова. – М.: Рус. язык; Бухарест: Науч. и энциклопед. изд-во, 1980. – 1592 с.

РСГВ – Речник српских говора Војеводине / [ред. Д. Петровић]. – Нови Сад, 2003. – Св. 3. – 203 с.

РСКЈ – Речник српскохрватскога књижевног језика. – Нови Сад: Матица Српска, 1973. – Књ. 5. – 1040 с.

РСКНЈ – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. – Београд: САНУ, 1959-1996. – Књ. 1-15.

Салавей – *Салавей Л.М.* 3 лексікі вёскі Навасёлкі Мядзельскага раёна / Л.М. Салавей // Народная словатворчасць / [рэд. Л.А. Крывіцкі, І.Я. Яшкін]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – С. 5-15.

СБГ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча / [рэд. Ю.Ф. Мацкевіч]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980-1986. – Т. 1-5.

СГУ – Словник гідронімів України / [ред. А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко]. – К.: Наук. думка, 1979. – 780 с.

СГУД – Словник гідронімів України. Додатки // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / [Желєзняк І.М., Карпенко О.П., Карпенко Ю.О. та ін.]; відп. ред. І.М. Желєзняк. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 254-271.

Симеонов – *Симеонов Б.* Етимологичен речник на местните названия от Годечко / Б. Симеонов // Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии. – София: Наука и изкуство, 1966. – С. 115-249.

СлБГ – Словник буковинських говірок / [за ред. Н.В. Гуйванюк]. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.

СМГУ – Словник мікрогідронімів України [уклад. І.М. Желєзняк та ін.]. – К.: Обереги, 2004. – 448 с.

Смирнов – *Смирнов П.* Орловский уезд в конце XVI века по писцовой книге 1594-5 г.г. / П. Смирнов. – Киев, 1910. – 411 с.

СММ – Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / [упоряд. Г.Л. Аркушин]. – Луцьк: Вежа, 2006. – Т. 1. – 406 с.

Смолицкая – *Смолицкая Г.П.* Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер) / Г.П. Смолицкая. – М.: Наука, 1976. – 402 с.

СНГТК – *Громко Т.В.* Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т.В. Громко, В.В. Лучик, Т.І. Поляруш. – К.; Кіровоград: КДПУ, 1999. – 224 с.

СОГ – Словарь орловских говоров: Учеб. пособие по русской диалектологии / [науч. ред. Т.В. Бахвалова]. – Ярославль: ЯГПИ им. К.Д. Ушинского, 1989-1991. – Вып. 1-4; Орел: ОГПИ, 1992-2000. – Вып. 5-11.

Соколов – *Соколов М.* Из древней истории болгар / М. Соколов. – СПб., 1879. – 172 с.

СРГНО – Словарь русских говоров Новосибирской области / [под ред. А.И. Фёдорова]. – Новосибирск: Наука, 1979. – 605 с.

СРГП – Словарь русских говоров Приамурья / [отв. ред. чл.-кор. АН СССР Ф.П. Филин]. – М.: Наука, 1983. – 341 с.

СРГС – Словарь русских говоров Сибири: в 4 т. / [под ред. А.И. Федорова]. – Новосибирск: Наука, 1999. – Т. 1. – 303 с.

Срезневский – *Срезневский И.И.* Материалы для Словаря древнерусского языка / И.И. Срезневский. – М.: Книга, 1989. – Т. III, ч. 1-2.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / [под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова]. – Л.; С.-Петербург: Наука, 1965-2006. – Вып. 1-40.

СРЯ XI-XVII вв. – Словарь русского языка XI-XVII вв. / [гл. ред. С.Г. Бархударов (1-6), Ф.П. Филин (7-10), Д.Н. Шмелев (11), Г.А. Богатова]. – М.: Наука, 1975-2006. – Вып. 1-27.

СС – Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков) / [под ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой]. – [2-е изд., стереотип.]. – М.: Рус. язык, 1999. – 842 с.

Стаматоски – *Стаматоски Т.* Македонска ономастика / Т. Стаматоски. – Скопје: Ин-т за макед. јазик «Крсте Мисирков», 1990. – 336 с.

Станковска – *Станковска Љ.* Топонимијата на селото Рамно / Љ. Станковска // Македонски јазик. – 2000. – Год. XLVIII-L (1997-1999). – С. 143-196.

Станојев – *Станојев Б.Т.* Микропонимија у Хатару села Загајице (Банат) / Б.Т. Станојев // Прилози проучавању језика. – 1973. – № 9. – С. 181-183.

Станојевић – *Станојевић М.* Прилози речнику тимочког говора / М. Станојевић // Српски дијалектолошки зборник. – Београд; Земун, 1927. – Књ. III. – С. 179-194.

Стијовић 1984 – *Стијовић С.* Ономастика једног дела поречја Кујавче / С. Стијовић // Ономатолошки прилози. – 1984. – Књ. V. – С. 313-411.

Стијовић 1998 – *Стијовић Д.* Ономастика дела Северне Метохије / Д. Стијовић // Ономатолошки прилози. – 1998. – Књ. XIV. – С. 157-257.

Строев – Архив П.М. Строева = Русская историческая библиотека (Т. XXV, XXXII). – Петроград, 1915-1917. – Т. I-II.

СХРС – Сербско-хорватско-русский словарь [сост. И.И. Толстой]. – М.: Госуд. изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. – 1168 с.

СЧ – Современная Черногория. Фриллея и Влохити. – СПб., 1876. – 206 с.

ТДИМН – Турски документи за историјата на македонскиот народ. Општински пописни дефтери од XVI век за Ќустендилскиот санџак / [прев., ред., комент. М. Соколски]. – Скопје, 1980-1983. – Т. V, кн. 1-3.

Томић – *Томић М.* Говор Свиничана / М. Томић // Српски дијалектолошки зборник: Расправе и грађа / [гл. уред. П. Ивић]. – Београд: САНУ, 1984. – Књ. XXX. – С. 8-265.

Топоров – *Топоров В.Н.* Прусский язык. Словарь / В.Н. Топоров. – М.: Наука, 1980. – I-K. – 384 с.

ТОУАК – Труды Орловской ученой архивной комиссии. – Орел, 1891. – Т. III. – 153 с.

Трофимович – Верхнелужицко-русский словарь [сост. К.К. Трофимович]. – М.: Рус. язык; Бауцен: Домовина, 1974. – 564 с.

ТРС – Турецко-русский словарь / [ред. Э. М.-Э. Мустафаев и Л.Н. Старостов]. – М.: Рус. язык, 1977. – 966 с.

Ћирић – *Ћирић Љ.* Ономастика Изморника / Љ. Ћирић // Ономатолошки прилози. – 1989. – Књ. X. – С. 365-495.

Указатель – Указатель к первым восьми томам Полного собрания русских летописей. – СПб., 1907. – Отд. II: Указатель географический. – 576 с.

Урошевић – *Урошевић А.* Топоними Косова / А. Урошевић. – Београд: САНУ, 1975. – 164 с.

Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / Макс Фасмер; [пер. с нем. и доп. чл.-кор. АН СССР О.Н. Трубачева; под ред. и с предисл. проф. Б.А. Ларина]. – [2-е изд., стереотип.]. – М.: Прогресс, 1986-1987. – Т. I-IV.

Флоринский – *Флоринский Т.* Памятники законодательной деятельности Душана, Царя сербов и греков. Хрисовулы. Сербский Законник. Сборники византийских законов / Т. Флоринский. – Киев, 1888. – 491 с.

Фрейденберг – *Фрейденберг М.М.* Труд Иоанна Киннама как исторический источник / М.М. Фрейденберг // Византийский временник. – 1959. – Т. XVI. – С. 29-51.

Халанский – *Халанский М.Г.* Народные говоры Курской губернии (заметки и материалы по диалектологии и народной поэзии Курской губернии) / М.Г. Халанский. – СПб., 1904. – 382 с.

Харузин – *Харузин А.* Босния-Герцеговина. Очерки оккупационной провинции Австро-Венгрии (с картою) / А. Харузин. – СПб., 1901. – 238 с.

Хостник – *Хостник М.* Словинско-русский словарь / М. Хостник. – Горица, 1901. – 391 с.

Христов – *Христов Г.* Местните имена в Маданско / Г. Христов. – София: БАН, 1964. – 350 с.

Чабаненко – *Чабаненко В.А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: в 4 т. / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя: Запорізький ун-т, 1992. – Т. I-IV.

Чанков – *Чанков Ж.* Географски речник на България / Ж. Чанков. – София: Наука и изкуство, 1958. – 537 с.

Черепанова 1983 – *Черепанова Е.А.* Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья (Опыт семантической классификации) / Е.А. Черепанова // Полесский этно-лингвистический сборник: Материалы и исслед. / [отв. ред. Н.И. Толстой]. – М.: Наука, 1983. – С. 173-189.

Черепанова 1984 – *Черепанова Е.А.* Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е.А. Черепанова. – Сумы: Б. и., 1984. – 456 с.

Черепанова 1984а – *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е.А. Черепанова. – Сумы: Б. и., 1984. – 127 с.

Тупић 1983 – *Тупић Д.* Ономастика Загарача / Д. Тупић // Ономатолошки прилози. – 1983. – Књ. IV. – С. 345-387.

Тупић 1990 – *Тупић Ж.* Ономастика Љешкопоља / Ж. Тупић // Ономатолошки прилози. – 1990. – Књ. XI. – С. 451-474.

Тупић, Корићанац – *Тупић Д.* Ономастика Богутовца / Д. Тупић, Д.В. Корићанац // Ономатолошки прилози. – 1997. – Књ. XIII. – С. 575-613.

Шульгач – *Шульгач В.П.* Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник / В.П. Шульгач. – К.: Кий, 2001. – 189 с.

ЯОС – Ярославский областной словарь: Учеб. пособие / [науч. ред. Г.Г. Мельниченко]. – Ярославль: ЯГПИ им. К.Д. Ушинского, 1981-1991. – Вып. 1-10.

Яснопольский – *Яснопольский Л.* Шоссейные и водные пути Галиции / Л. Яснопольский. – Петроград, 1915. – 47 с.

Яшкін 1971 – *Яшкін І.Я.* Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія / І.Я. Яшкін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.

Яшкін 2005 – *Яшкін І.Я.* Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў. Тапаграфія. Гідралогія / І.Я. Яшкін. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 808 с.

ASJ – Atlas slovenského jazyka. Lexika. – Bratislava: Veda, 1984. – Т. IV, č. 2. – 367 s.

Bezljaj – *Bezljaj F.* Etimološki slovar slovenskega jezika / F. Bezljaj. – Ljubljana: SAZU, 1976-2005. – Knj. I-IV.

Bezljaj SVI – *Bezljaj F.* Slovenska vodna imena / F. Bezljaj. – Ljubljana: SAZU, 1956-1961. – D. I-II.

BN – Brandenburgisches Namenbuch. Die Gewässernamen Brandenburgs. – Weimar: Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, 1996. – 369 p.

Borbon – Dva denníky Dra Matiaše Borbonia z Borbenheimu / [vyd. M. Dvořák] // Historický archiv. – Praha, 1896. – Č. 9. – 166 s.

Boryś – *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego / W. Boryś. – Kraków: Wyd-wo Literackie, 2005. – 861 s.

Brückner – *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957. – 805 s.

Dickenmann – *Dickenmann E.* Studien zur Hydronymie des Saavedrasystems / E. Dickenmann. – Heidelberg: Carl Winter, 1966. – Bd. I-II.

Długosz – Lata wojny trzynastoletniej w «Rocznikach, czyli kronikach» inaczej «Historii polskiej» Jana Długosza (1454-1466) / [oprac. S.M. Kuczyński]. – Łódź: PAN, 1964. – Vol. I. – 170 s.

DTR – Dicționarul toponimic al României / [sub red. Dr. G. Bolocan]. – Craiova: Editura Universitaria, 1993. – Vol. 1 (A-B). – 416 p.

Eichler, Walther – *Eichler E.* Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen / E. Eichler, H. Walther. – Berlin: Akademie-Verlag, 2001. – Bd I-III.

ESJS – Etymologický slovník jazyka staroslověnského / [hl. red. A. Erhart]. – Praha: Academia, 1989-2004. – Seš. 1-12.

ESSJ – Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena / [věd. red. akad. B. Havránek]. – Praha: Academia, 1980. – Sv. 2. – 784 s.

Fraenkel – *Fraenkel E.* Litauisches Etymologisches Wörterbuch / E. Fraenkel. – Heidelberg: Carl Winter; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962. – Bd I-II.

Górniewicz – *Górniewicz H.* Dialekt malborski. Słownik / H. Górniewicz. – Gdańsk: Gdańskie t-wo naukowe, 1973-1974. – T. II, zesz. 1-2.

Gušić – *Gušić M.* Etnička grupa Bezjaci / M. Gušić // Zbornik za narodni život i običaje. – Zagreb: JAZU, 1967. – Knj. 43. – S. 7-124.

Halilović – *Halilović S.* Iz onomastike jugoistočne Hercegovine i južne Dalmacije / S. Halilović // Оноματοлошки прилози. – 1996. – Књ. XII. – S. 417-438.

Hladký – *Hladký J.* Hydronymia povodia Nitry / J. Hladký. – Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2004. – 291 s.

HO – Hydronimia Odry: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / [pod red. H. Borka]. – Opole: PAN, 1983. – 350 s.

Horák 1955 – *Horák G.* Nářečie Pohorelej / G. Horák. – Bratislava: SPN, 1955. – 250 s.

Horák 1964 – *Horák Inž.E.* Mapové fondy Geodetického a topografického ústavu v Praze a jejich význam pro toponomasticu / Inž.E. Horák // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. – 1964. – Roč. V, č. 4. – S. 209-214.

HW – Hydronimia Wisły: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / [pod red. P. Zwolińskiego]. – Wrocław etc.: PAN, 1965. – Cz. 1. – 470 s.

Im. m. – Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Beograd: Izd. «Službenog lista FNRJ», 1956. – 499 s.

Jungmann – *Jungmann J.* Slovník česko-německý / J. Jungmann. – Praha, 1835-1839. – D. I-V.

Jurančič – *Jurančič J.* Srbskohrvatsko-slovenski slovar / J. Jurančič. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972. – 1320 s.

Jurišić – *Jurišić B.* Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima / B. Jurišić. – Zagreb: JAZU, 1973. – D. II. – 255 s.

Kálalová – *Kálalová D.* Soupis jihočeských rybníků / D. Kálalová // Onomastický zpravodaj ČSAV = Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. – 1983. – Roč. XXIV, č. 4-5. – S. 531-552.

Kameníček – Prameny vpádům Bočkajovců na Moravu. A k ratifikaci míru Vídeňského od zemí koruny české roku 1605-1606 / [k tisku připravil F. Kameníček] // Historický archiv. – Praha, 1894. – Č. 4. – 268 s.

Karłowicz – *Karłowicz J.* Słownik gwar polskich / J. Karłowicz. – Kraków, 1900-1911. – T. 1-6.

Karulis – *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca / K. Karulis. – Rīga: Avots, 2001. – 1304 p.

Kotnik – *Kotnik J.* Slovensko-ruski slovar / J. Kotnik. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972. – 817 s.

Kott – Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický [sest. F.Št. Kott]. – V Praze, 1878-1884. – D. I-IV.

Kucała – *Kucała M.* Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich / M. Kucała. – Wrocław: PAN, 1957. – 403 s.

Leksik – Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. – Zagreb: Tipograf, 1976. – 722 s.

Linde – *Linde S.B.* Słownik języka polskiego / S.B. Linde. – Lwów, 1854-1860. – T. I-VI.

Lorentz – *Lorentz F.* Slawische Namen Hinterpommerns (Pomorze Zachodnie) / F. Lorentz. – Berlin: Akademie-Verlag, 1964. – 150 p.

Machek 1957 – *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského / V. Machek. – Praha: ČSAV, 1957. – 628 s.

Machek 1966 – *Machek A.* Rybníky na Královédvorsku v minulosti a dnes / A. Machek // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. – 1966. – Roč. VII, č. 2. – S. 82-84.

Majtán – *Majtán M.* Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov / M. Majtán. – Bratislava: SAV, 1972. – 667 s.

Majtán, Žigo – *Majtán M.* Hydronymia povodia Ipl'a / M. Majtán, P. Žigo. – Bratislava, 1999. – 116 s.

Malina – *Malina I.* Slovník nářečí mistřického / I. Malina. – Praha: ČSAV, 1946. – 165 s.

Mann – Mann Stuart E. An Indo-European comparative dictionary / Stuart E. Mann. – Hamburg: Busse Verlag, 1984-1987 – 1683 p.

Marković – *Marković M.* Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine. Za period od 1853 godine do danas / M. Marković. – Novi Sad: Izd. Vojvodan. muzeja, 1966. – 213 s.

Muka – *Muka E.* Słownik dolnoserbstekeje řecy a jeje narěcow / E. Muka. – Petrograd: OPAJ PAH; Praha: ČAVU, 1921-1928. – T. I-III.

Muka SZS – *Muka A.* Serbski zemjepisny słowničk / A. Muka. – Bautzen: Domowina, 1979. – XI, 142 s.

Nováček – Listář k dějinám Školství Kutnohorského (1520-1623) / [sest. dr. Vojtěch J. Nováček] // Historický archiv. – Praha, 1894. – Č. 5. – 231 s.

NWP – *Szulowska W.* Nazwy wód w Polsce / W. Szulowska, E. Wolnicz-Pawłowska. – Warszawa: PAN DIT, 2001. – Cz. I: Układ alfabetyczny. – 337 s.

Pavlović-Stamenković – *Pavlović-Stamenković Z.* Hidronimija sliva Južne Morave / Z. Pavlović-Stamenković // Onomastica Jugoslavica (Ljubljana). – 1969. – Knj. 1. – S. 78-88.

Petrov – *Petrov A.* Národopisná mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773 / A. Petrov. – Praha: ČAVU, 1924. – 133 s.

PJJ – Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdržic od roku 1624 do roku 1648 // Historický Archiv. – Praha, 1897. – Č. 10. – 213 s.

Pokorny – *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern; München: Francke Verlag, 1959. – Bd I. – 1183 p.

Profous – *Profous A.* Místní jmená v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny / A. Profous. – Praha: ČSAV, 1951. – D. III. – 631 s.

Rospond – *Rospond St.* Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-bsk-* / St. Rospond. – Wrocław etc.: PAN, 1969. – 433 s.

Rymut – *Rymut K.* Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / K. Rymut. – Kraków: Druk. Kury Prowincjalniej X.X. Pijarów, 1992-1994. – T. I-X.

Rymut NP – *Rymut K.* Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny / K. Rymut. – Kraków: Wyd-wo naukowe DWN, 1999-2001. – T. I-II.

Schuster-Šewc – *Schuster-Šewc H.* Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache / H. Schuster-Šewc. – Bautzen: Domowina, 1977-1988. – H. 1-22.

Schütz – *Schütz I.* Die geographische Terminologie des Serbokroatischen / I. Schütz. – Berlin: Akademie-Verlag, 1957. – 113 p.

SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880-1902. – T. I-XV.

Sičáková – *Sičáková L'.* Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej / L.' Sičáková. – Prešov: Impreso, 1996. – 109 s.

SJP – Słownik języka polskiego / [pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego]. – Warszawa etc.: Druk. «Gazety Handlowej», 1904-1927. – T. I-VIII.

Skok – *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika / P. Skok. – Zagreb: JAZU, 1971-1974. – Knj. I-III.

SNP – Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku / [oprac. K. Rymut]. – Kraków: PAN, 2003 (електронна версія).

SO – Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / [pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślíkowej przy współ. J. Dumy]. – Warszawa; Kraków: T-wo Naukowe Warszawskie, 2002-2003. – T. I-II.

SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / [pod red. W. Taszyckiego]. – Wrocław etc.: PAN, 1965-1985. – T. I-VII.

SSR – *Škerlj S.* Slovenačko-srpskohrvatski rečnik / S. Škerlj, R. Aleksić, V. Latković. – [2 izd., dop.]. – Beograd: Prosveta; Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975. – 933 s.

SSS – Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys słowian od czasów najdawniejszych / [pod red. W Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Splawińskiego]. – Wrocław etc.: PAN, 1961-1966. – T. I-VI.

Stanić – *Stanić M.* Uskočka toponomastika / M. Stanić // *Onomastica Jugoslavica* (Ljubljana). – 1969. – Knj. 1. – S. 66-77.

Stieber – *Stieber Z.* Toponomastyka Łemkowszczyzny / Z. Stieber. – Łódź: Łódzkie t-wo naukowe, 1949. – Cz. II: Nazwy terenowe. – 113 s.

Šmilauer 1932 – *Šmilauer VI. Vodopis starého Slovenska / VI. Šmilauer.* – Praha; Bratislava: Státní tiskárna, 1932. – 564 s.

Šmilauer 1960 – *Šmilauer VI. Osídlení čech ve světle místních jmen / VI. Šmilauer.* – Praha: ČSAV, 1960. – 392 s.

Trávníček – *Trávníček F. Slovník jazyka českého / F. Trávníček.* – [4-e vyd., přepr. a dop.]. – Praha: SN, 1952. – 1801 s.

Vanagas – *Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas / A. Vanagas.* – Vilnius: Mokslas, 1981. – 409 p.

Vasmer – *Wörterbuch der russischen Gewässernamen / [Begr. von M. Vasmer].* – Berlin; Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1961-1969. – Bd I-V.

Vasmer RGN – *Russisches geographisches Namenbuch / [Begr. von M. Vasmer].* – Wiesbaden: Harrassowitz, 1962-1980. – Bd I-X.

Walde – *Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen / A. Walde.* – Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1927-1930. – Bd I-II.

WRG Nachtrag – *Wörterbuch der russischen Gewässernamen / [Begr. von M. Vasmer].* – Wiesbaden: Harrassowitz, 1973. – Lief. 15: Nachtrag.

Zajceva – *Zajceva S. Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima / S. Zajceva // Прилози проучавању језика.* – 1967. – № 3. – S. 69-110.